

Міністерство освіти і науки України

Міжнародний гуманітарний університет

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Випуск
2015 **23**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК

Видається з 2004 року

Випуск 23

Матеріали

Першої міжнародної мультидисциплінарної конференції
Міжнародного гуманітарного університету

15 травня 2015 року

Відповідальний редактор випуску – канд. юрид. наук, доц. А. А. Березовський

Одеса
2015

УДК 338.24-658.014

Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. – Одеса : Фенікс, 2015. – Вип. 23. – 292 с.

Викладено результати досліджень науково-педагогічних працівників у галузях права, філософії, історії, політології, психології, лінгвістики та перекладознавства, дизайну, мистецтвознавства.

Збірник зібраний та підготовлений до друку співробітниками кафедри загальногуманітарних дисциплін Інституту національного та міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

**Друкується відповідно до рішення
Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 5 від 07. 04. 2015 року**

Редакційна рада:

С.В. Ківалов, академік Національної академії правових наук України, д-р юрид. наук, проф. – голова Ради; А.Ф. Крижановський, д-р юрид. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України – заст. голови Ради; А.А. Березовський, канд. юрид. наук, доц.; О.М. Головченко, д-р екон. наук; О.А. Івакін, д-р філос. наук, проф.; М.П. Коваленко, д-р фіз-мат. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України; І.В. Ступак, д-р філол. наук, проф.; Г.П. Пекліна, д-р мед. наук, проф.

Редакційні колеги за напрямками:

Філософія та соціально-гуманітарні науки

К.М. Вітман, д-р політ. наук, проф.; Е.А. Гансова, д-р соціол. наук, проф.; Л.І. Корміч, д-р іст. наук, проф.; Т.О. Крижановська, канд. філос. наук; В.Г. Піщемуха, канд. іст. наук, доцент; М.А. Польовий, д-р іст. наук; Г.Х. Яворська, д-р пед. наук, проф.

Юридичні науки

Т.О. Анцупова, д-р юрид. наук, доцент; В.Д. Берназ, д-р юрид. наук, проф. засл. діяч науки і техніки України; К.В. Громовенко, канд. юрид. наук, доцент; Т.С. Ківалова, д-р юрид. наук, проф.; О.С. Кізлова, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України; Д.В. Кравцов, канд. юрид. наук, доцент.

Філологічні науки

Ш.Р. Басиров, д-р філол. наук, проф.; К.Б. Зайцева, канд. філол. наук, доцент; М.І. Зубов, д-р філол. наук, проф.; В.Д. Каліущенко, д-р філол. наук, проф.; Л.І. Моршану, канд. філол. наук, доцент; О.М. Образцова, д-р філол. наук, проф.; В.Г. Таранец, д-р філол. наук, проф.

**Статті друкуються мовою оригіналу за авторською редакцією.
Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.**

Відповідальний секретар – канд. філос. наук, доцент кафедри загальногуманітарних дисциплін
Крижановська Тетяна Олександрівна

Адреса редакції: Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна
e-mail: conference.mgu@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 8958 від 13 липня 2004 року

© Міжнародний гуманітарний університет, 2015

ЗМІСТ

Розділ 1. Національне та міжнародне право

А.Ф. Крижановський РЕВОЛЮЦІЯ, ВІЙНА І ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК: ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПОЧАТКУВАННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ	10
В.В. Андрієнко ЗМІСТ ТА ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ФОРФЕЙТИНГА В УКРАЇНІ	12
Н.Б. Арабаджи РОЛЬ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	14
Н.В. Атаманова ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ	16
В.Д. Берназ ДЕТЕКТИВИ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ СЛІДЧОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	18
С.С. Бичкова,	21
ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ.....	21
Є.О. Близнюк ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ УКЛАДЕННЯ БРЕСТСЬКОЇ МИРНОЇ УГОДИ МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ ТА ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ ЧЕТВЕРНОГО СОЮЗУ	24
І.В. Болотний ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	26
С.Г. Братель ОЗНАКИ ЮРИСДИКЦІЙНИХ І НЕЮРИСДИКЦІЙНИХ ПРОЦЕДУР	29
М.Ф. Головченко ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНА КУЛЬТУРИ ЯК ОБ'ЄКТА КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ	30
Т.О. Голядова СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ПРИ ОТРИМАННІ КОШТІВ МІЖНАРОДНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІД ЄС	32
Т.А. Гусева ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ЗАКУПКИ: ВЧЕРА, СЕГОДНЯ, ЗАВТРА.....	35
Л.Г. Давтян УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ....	37
Н.М. Денисяк СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НОТАРІАТУ	39
Л.В. Діденко СУД ЯК ОСНОВНИЙ УЧАСНИК ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	41
Н.І. Долматова ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО СКЛАДУ МОСКОВІЇ ТА ЇЇ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК	43
С.С. Журило ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ПРИ УСИНОВЛЕННІ	45

А.О. Згама	ЩОДО ОПЕРАТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ У ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ	47
К. С. Зінов'єв	ПОНЯТТЯ ЛЮСТРАЦІЇ (ОЧИЩЕННЯ ВЛАДИ).....	50
О.В. Кравчук	ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	51
Ю.П. Ільїна	СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	53
К.В. Калюга	ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....	55
О.С. Кізлова	КАТЕГОРІЇ «СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ» ТА «СУДОВА ПРАКТИКА» У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	56
О.С. Кужко	КОНОСАМЕНТ ЯК ПРАВОВА ПІДСТАВА ДЛЯ ВИДАЧІ ВАНТАЖУ ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ МОРСЬКИМ ТРАНСПОРТОМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	59
В.В. Ладиченко	МІСЦЕ ПРАВА НА ПИТНУ ВОДУ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	62
А.В. Ляшук	ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЗА ТЕНДЕРНИМИ ПРОЦЕДУРАМИ.....	65
Р. М. Ляшук	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІЛЬНОЇ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ	67
О.О. Мавед, О.Ю. Нетудихатка	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ ПРИ МЕДИЧНОМУ ВТРУЧАННІ В РІЗНИХ КРАЇНАХ..	69
И.А. Макаренко	ПЕРСПЕКТИВИ РАЗВИТІЯ УЧЕННЯ О ЛІЧНОСТІ НЕСОВЕРШЕННОЛІТНЬОГО ПОДОЗРЕВАЕМОГО, ОБВИНЯЕМОГО.....	71
Д.Г. Манько	ДІЯ ПРАВА ТА МЕХАНІЗМ ДІЇ ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ	74
Н.В. Неледва	ПРИМИРЕННЯ СТОРІН У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК.....	77
Л.О. Нікітіна, А. Васко	СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДОХОДИ І ВИДАТКИ БЮДЖЕТІВ»	79
Е.Н. Орінда	РОЛЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У БОРОТЬБІ З ЕПІДЕМІЯМИ ТА ПАНДЕМІЯМИ ЯК ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ СУЧАСНОСТІ.....	81
Н.А. Орловська	ПРОБАЦІЯ ЯК НОВЕЛА ЗАПОБІЖНОГО ЗАКОНОДАВСТВА (ЩОДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРОБАЦІЮ»)	83
Г.Й. Пузанова	ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ФОРМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ	87
О.І. Рогатюк	ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДИСКУСІЇ ПРО СКЛАД ЗЛОЧИНУ.....	90
К.С. Савченко	РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	93

О.В. Серих КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИЧИН ТА УМОВ ПОРУШЕНЬ МИТНИХ ПРАВИЛ	95
О.В. Сиротюк КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАОХОЧЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: АНАЛІЗ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІЙ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	97
Я.О. Тицька ФАКТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ОСВІТНІХ ПРАВОВІДНОСИН.....	99
Б.В. Фасій СПІВВІДНОШЕННЯ ТРУДОВИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	102
Н.В. Хендель ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НЕМІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ	105
Чан Бин Линь О РОЛИ И ЗНАЧЕНИИ ПРИНЦИПОВ ПРАВА	107
И. И. Шавров ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ЦЕНЗОВ	108
Г.Л. Шведова РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	110
А.Ф. Шишман КИЕВСКОЕ ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО. ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ	112

Розділ 2. Філософія та соціально-гуманітарні науки

Аллахвердиева Лала Захир кызы РОЛЬ ИННОВАЦИЙ ОБУЧЕНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	116
В.А. Апурина УЧЕТ ЭТНИЧЕСКОГО И РЕЛИГИОЗНОГО ФАКТОРОВ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭТНОКОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА	118
С.С. Баранова, О.С. Ковтун САМООРГАНИЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СИСТЕМ: ДІАЛЕКТИКО-СИНЕРГЕТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА.....	121
С.В. Бобрышов СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОДЕЛИ КАЗАЧЬЕГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ.....	123
Ю.В. Бойко ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ МІСТА ЙОГО МЕШКАНЦЯМИ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	128
Л.В. Быкасова, И.В. Степкина МИССИЯ УНИВЕРСИТЕТА В КУЛЬТУРЕ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА	130
Т. Гаврилюк ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ЯК НАУКИ.....	132
С. О. Глібова ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРНИХ ЦЕНТРІВ ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ІТАЛІЇ	135
Ф. Головий «ВНУТРЕННИЙ ЧЕЛОВЕК» КАК ИСТИНА	138
В.І. Головченко „НОВОРОСІЯ”: МІСТИФІКАЦІЇ Й РЕАЛІЇ	142

Н. Горбатовская	
СУЩНОСТЬ СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГА	147
О.В. Горицька	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАГАТОАСПЕКТНОЇ ПОЛКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ	150
В. Довбыш	
ПРОБЛЕМА ДЕТОРОЖДАЕМОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ЗАПАДНОЙ КУЛЬТУРЕ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ	152
І.В. Дубровіна	
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ У СППО	154
М. Іщенко	
ЖИТТЯ ЯК САМОПІЗНАННЯ (АНАЛІЗ ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ Г. С. СКОВОРОДИ)	157
О.Л. Комарова, О.В. Березінська	
АНАЛІЗ ЯК ФУНКЦІЯ МОНІТОРИНГУ	159
М.Д. Корноухов	
МУЗЫКАЛЬНОЕ РЕДАКТИРОВАНИЕ КАК ВАЖНЕЙШАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО УРОВНЯ ИЗУЧЕНИЯ НОТНОГО ТЕКСТА УЧАЩИМИСЯ В ПРОЦЕССЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ МУЗЫКАЛЬНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ	161
К. Коробина	
СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ.....	164
М.А. Кравчик	
РОЛЬ «ТЕСХНЕ» В СИСТЕМЕ АНТИЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	166
Н. Крыжановский	
ВОЗНИКНОВЕНИЕ ЖЕЛАНИЙ В АРХАИЧЕСКИХ ГЛУБИНАХ ПСИХИКИ	167
И.Я. Левяш	
КУЛЬТУРНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ ФИЛОСОФИИ В УКРАИНЕ	170
Y.I. Madinova	
RESEARCH OF PSYCHOLOGICAL ADAPTABILITY OF THE PERSON FROM THE SOCIAL AND PHYSIOLOGICAL POINTS OF VIEW.....	175
Р.М. Максат, Н. Болатулы	
ОТНОШЕНИЕ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ К УКРАИНСКИМ СОБЫТИЯМ.....	180
Г. І. Мінгазутдінова	
СТРУКТУРА ІНТЕРЕСІВ США В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	187
Г.И. Михайлова	
НОВАЯ ФИЛОСОФИЯ ИЛИ СОВРЕМЕННАЯ ПАРАДИГМА ОБРАЗОВАНИЯ.....	189
Ю. Назо	
АРХАИЧЕСКИЕ МИФЫ КАК ОСНОВА КУЛЬТУРНОГО РАЗНООБРАЗИЯ ОБЩЕСТВА.....	191
В.М. Олексенко	
НОВИЙ ВИД НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ	193
Л.О. Панкова	
МОДЕЛІ СИНТЕЗУ ПАРАДИГМ У ПІЗНАННІ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ	197
Н.А. Понікаровська	
ДО ПИТАНЬ ВИВЧЕННЯ МОТИВІВ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ГОЛОСІНЬ	199

О.В. Пурцхванидзе РЕАЛЬНОСТЬ СМЕРТИ В РЕАЛЬНОСТИ МЕДИА	201
Е. Разумова РИСОВАНИЕ С ФОТОГРАФИИ – БЕССМЫСЛЕННОЕ КОПИРОВАНИЕ ИЛИ «ВЫНУЖДЕННОСТЬ» ВЕКА?.....	203
И.В. Рудакова ТРАДИЦИЯ КАК ОСНОВА КОНСТИТУИРОВАНИЯ НАЦИИ	205
Н.Я. Сайгушев РЕФЛЕКСИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКОЙ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ КОНСТРУИРОВАНИЯ ЗАДАЧ	206
Л.М. Сафонік КРИЗОВИЙ СТАН СУЧАСНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ЯК НАСЛІДОК ДИСКУРСУ ЕТНОЦЕНТРИЧНОГО ДОМІНУВАННЯ ТА НАВ'ЯЗУВАННЯ СМИСЛІВ.....	212
Н.І. Серебряннікова МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ ЛІКУВАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ПВДНЯ УКРАЇНИ.....	213
Т.М. Смирнова ТЕАТР ПРИ ЛЕНИНГРАДСКОМ УКРАИНСКОМ ДОМЕ ПРОСВЕЩЕНИЯ (1926 – 1927 гг.).....	215
Д. Смолінська ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СВІТОВИХ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ...	220
А. Смоляр ФИЛОСОФИЯ КАК ИСКУССТВО	222
А.В. Сопов ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ПЕРВОГО ГУМАНИСТА ИТАЛИИ. ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКА.....	224
О.О. Суська КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ МЕДІАОСВІТИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯТИВНИМ ТЕХНОЛОГІЯМ МЕДІАВПЛИВУ.....	228
К. Теребун ПРАВО КАК СОЦИАЛЬНАЯ ЦЕННОСТЬ	230
Е. Чечелева СООТНОШЕНИЕ ИДЕЙ ВСЕМОГУЩЕГО ЗАКОНОДАТЕЛЯ И РЕСПУБЛИКАНСТВА В ТРУДАХ Н.МАКИАВЕЛЛИ «ГОСУДАРЬ» И «РАССУЖДЕНИЯ О ПЕРВОЙ ДЕКАДЕ ТИТА ЛИВИЯ»	232
Г.Х. Яворская, Г.С. Рувинский ВОЛЕИЗЪЯВЛЕНИЕ КАК ОСНОВА СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ.....	235

Розділ 3. Лінгвістика і викладання мов

Aizhan Aikenova INNOVATION IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES	238
К. Багдасарян ПОНЯТТЯ ІНСТРУКЦІЇ ТА ТЕХНІЧНОГО ОПИСУ ЯК ТЕКСТІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СТИЛЮ	240
I. Boruszkowska A POSSESED, A HYSTERIC, A SEER – FEMALE CHARACTERS IN PLAYS OF LESYA UKRAINKA. INSANITY ON THE MARGINS OF DISCOURSE OF DIFFERENCE	243

С.Ш. Калыгулова, Р.Ж. Сагындыкова ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ АНГЛИЙСКИХ ПРИДАТОЧНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ И ИХ КЫРГЫЗСКИХ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ СООТВЕТСТВИЙ С ПОЗИЦИЙ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАММАТИКИ	246
И.Н. Коваленко ПРОБЛЕМЫ ПРАГМАТИКИ ПЕРЕВОДА И ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ НОРМЫ НАУЧНОГО ТЕКСТА	251
Ю.Е. Кольцова СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ ПЕЧАТНОЙ РЕКЛАМЫ.....	255
А.В. Коцова ТЕСТ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ КОНТРОЛЮ У ВИВЧЕННІ РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	257
Kseniia Kugai MAIN METHODS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING	259
С.И. Кучерова, М.А. Фёдорова ЗНАЧЕНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ КОМПЛЕКСОВ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ.....	261
Т.О. Масловська КАЗКИ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА	264
В.И. Рыжих ТРЕХБУКВЕННЫЙ КОРЕНЬ В АРАБСКОМ И ДРУГИХ СЕМИТСКИХ ЯЗЫКАХ.....	266
С. К. Сулопарова ОНОМАСТИКА ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА.....	268
Ludmila Talanova SPEECH CULTURE IN ITS PRACTICAL ASPECT	272
Anastasia Tatenkova OFFICIAL BUSINESS DOCUMENT AND IT'S CHARACTERISTIC	275
І.І. Телев'як ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	277
Н.Ю. Тодорова КОГНІТИВНА ПАРАДИГМА В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....	280
Б.Д. Тургунбаева СОЧЕТАЕМОСТЬ И ВАЛЕНТНОСТЬ ГЛАГОЛА В ГЛАГОЛЬНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЯХ В КЫРГЫЗСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ.....	282
Н.М. Шкворченко СУЧАСНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС	287
Marina Yurchenko THE REALITIES AND THE PROBLEM OF ITS TRANSLATION.....	289

Розділ 1

*Національне
та міжнародне право*

*А.Ф. Крижановський,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

РЕВОЛЮЦІЯ, ВІЙНА І ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК: ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПОЧАТКУВАННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Осягнення визначних історичних подій справедливо пов'язується з необхідністю їх «віддалення» у часі (велике бачиться на відстані), відходу від емоційного сприйняття, та накопиченням необхідної для «об'єктивного» аналізу критичної маси фактів і подій. Дослідження революцій і війн «зсередини», у синхронному режимі (тут і зараз) – справа надзвичайно складна і невдячна, бо бачиться (а через особистісні чи суспільні емоції неадекватно перебільшується чи применшується) окреме, нерідко випадкове, затінюючи собою загальне і закономірне. Необхідність осмислення впливу революції і війни на правовий порядок актуалізується не тільки тим, що перші динамічно змінюють картину правового життя суспільства у період наростання і розгортання цих драматичних подій, але й продовжують довго ще впливати на характер, стан і рівень правового впорядкування у суспільстві у мирний час. Надзвичайна складність осягнення зовсім нової реальності, яка «зненацька»¹ виникла кругом нас: тотальна амбівалентність сприйняття світу на підґрунті відірваної від вітальних (життєутворюючих) першооснов людського існування міфологічної свідомості, свого роду «суспільна шизофренія», несумісна з раціоналізованими мисленневими практиками – вимагає інших підходів, що мають повернути мислителів, політиків, державних діячів, і великі маси людей до простих, зрозумілих речей, які завжди були і будуть у основі існування окремої людини і великих та малих людських спільнот.

У цій ситуації одним із методологічних інструментів осягнення сучасних процесів в Україні у ракурсі їх впливу на правовий порядок у соціумі у нинішніх умовах та у майбутньому, може бути застосований феноменологічний підхід, головним об'єктом аналізу якого виступають не стільки структурні складові, інститути, скільки соціальні суб'єкти, діячі, їх суспільно значущі дії. Феноменологічна методологія уможлиблює погляд на предмет без концептуальних «окулярів», ідеалізації на шляху осягнення наявного стану речей, та орієнтації тільки на досвід безпосереднього його явлення. Феноменологічний підхід, який скеровує увагу дослідника на осмислення життєвого світу людини, що складається з простих повсякденних ситуацій, уможлиблює осягнення правового буття людей у виключно складних умовах революції і війни, а, відтак, дозволяє просунутися у розумінні смислотворюючих умов мирного життєвого світу (у тому числі й правового).

Феноменологічний зріз подій в Україні 2013–2014 років відкриває «мультиплікаційний» характер розвитку революційного руху від локальної акції Київського Євромайдану до багатосоттисячних столичних і регіональних Майданів, у яких зливалися людські потоки зі всієї України. Визначною рисою революційного процесу було те, що в його епіцентрі – у Києві у період найвищого піднесення і напруження (листопад 2013 – лютий 2014) правовий порядок вирізнявся досить високим рівнем правопослушної поведінки не тільки в ареалах концентрування маси людей, але й у цілому місті. До речі, така ж ситуація спостерігалася і на тлі Паризької Комуни 1871 р. Це, разом з

¹ Насправді ця ситуація є результатом деформації суспільної свідомості протягом багатьох десятиліть, її підґрунтя створювалося радянською пропагандою, яка вихолостила зі свідомості соціуму практики реалістичного дискурсу, імплементавши, натомість, практики міфологічного сприйняття світу через окуляри ідеологізованих координат. Процес продовжила ідеологія «деідеологізації», що довершила формування «місячного ландшафту» суспільної свідомості, на тлі якого легко приживалися фантазмагоричні концепти «руського мира», «виключності українства», «хутір-державності», «фашизму», «бендеровщини» та ін.

іншим, можна пояснити тим, що у моменти високого суспільного напруження особи, схильні до правопорушень, усвідомлюють ризик стати об'єктом народного гніву.

Як це не парадоксально, саме війна доволі прискорено (порівняно з мирним часом) виконує для розвитку українського суспільства надзвичайно важливу функцію **звільнення його від надлишкового впливу держави**, її інститутів, залежності від них, у тому числі і зниження почуттів патерналізму громадян по відношенню до держави. Це щось схоже на те, як громадяни Американських Штатів у процесі війни за Незалежність позбавлялися від «пієтету» до королівської влади Великої Британії, культивуючи критично-насторожене відношення і до нових національних владних інституцій. В таких умовах в Україні відкриваються нові можливості для розкриття нових особистостей, соціально корисні якості котрих затребувані актуальними життєвими практиками та активізації соціальних ліфтів, які підносять ці особистості на вищі щаблі суспільної стратифікації.

Війна (та й революція у її військовій формі) кардинально змінює місце правового порядку у шкалі цінностей людини: якщо у мирний час правове впорядкування виступає у якості цінності вітального рівня, тобто такої, від якої залежить виживання чи нормальна життєдіяльність людини і людської спільноти, то в умовах війни прагнення фізичного виживання нерідко «відсуває на узбіччя» використання правових засобів і забезпечення правового порядку. Проте, війна, як явище із сфери не-права, загострює потребу соціуму як у самому праві, так і щодо встановлення і забезпечення надійного правового порядку.

Революція і війна породжують посилення так необхідного для підтримання суспільних настроїв пафосу героїзму і особистої віддачі справі перетворення і захисту країни: тут і героїка Майдану, жертвовність «кіборгів», і самовідданість волонтерів. Проте, особливий емоційний стан соціуму у період революції і війни різко підвищує «градус» героїзації, який стане несумісним і навіть конфліктним з повоєнним станом суспільної свідомості. То ж спільноту України чекає ще один драматичний виклик – своєрідний «афганський синдром» безпосередніх учасників та постраждалих у вирі революції і війни. Тим більше, що вже зараз на фоні дійсно героїчної картини поведінки воїнів і волонтерів за потужної підтримки пересічних громадян відкривається пласт паратизування на війні, пристосуванства та використання ситуації для незаконного збагачення чи отримання політичного капіталу.

Війна і революція в Україні 2014–2015 рр. поєднуються спільним підґрунтям у тому сенсі, що вони спричинені слабкістю і недовершеністю української державності (згадаймо хоча б хитання між ЄС та МС), а, відтак, спрямовані на переформатування і розбудову сучасної моделі політичної системи на засадах реальної демократії і верховенства права. Революція Гідності і Вічизняна війна за Незалежність, якщо вони будуть успішними і результативними для народу і країни (України), мають шанс закріпити за собою в історії і суспільній пам'яті ці високі епітети.

В.В. Андрієнко,

викладач,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ЗМІСТ ТА ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ФОРФЕЙТИНГА В УКРАЇНІ

Юридична природа будь-якого правового явища, зокрема договору форфейтингу зводиться до встановлення його істотних правових ознак. Вони можуть бути розбиті на декілька рівнів, таких як: юридичний факт, що отримав узагальнюючу назву операція – підстава виникнення цивільних прав та обов'язків; правовий зв'язок між сторонами договору, що проявляється у взаємних суб'єктивних правах та юридичних обов'язках (сам договір); сфера регульованих договором відносин; характер цього зв'язку; рівень забезпечення цих правовідносин державою, об'єкт правового регулювання, мета тощо. Щодо останнього, то форфейтинг за своїм основним змістом та метою є переуступкою банку неоплачених боргових вимог, що виникають на підставі розрахунків між контрагентами зовнішньоекономічних зв'язків і є різновидом торгово-комісійної операції, що поєднується з кредитуванням.

Форфейтер набуває право від експортера інкасувати дебіторську заборгованість – право отримати платіж по платіжних вимогах, які забезпечені цінним папером. Одночасно банк кредитує оборотний капітал клієнта і бере на себе ризик. Визначення форфейтингу, як «торгово-комісійної операції» вже суттєво застаріло і веде своє розуміння від раннього тлумачення сутності наближеного до форфейтування факторингу. Сучасний же факторинг та його різновид – експортний факторинг модифікувався, і спрямований на фінансове чи, точніше, грошове обслуговування клієнтів. Тому його комісійна природа – анахронізм.

З моменту укладення договору форфейтингу правовий зв'язок між його сторонами регулюється цим договором. Рух платіжних документів і грошових коштів змінюється: з імпортер – експортер чи продавець – покупець на систему: продавець – форфейтер – покупець, де продавець продає право на отримання грошей від покупця. Отже, він є різновидом договорів на передачу майнового права, у зв'язку з якими С.І. Шимон визначила «... можливість суб'єкта цивільного права претендувати на визначене майнове надання з боку боржника чи на вчинення власних майново цінних дій щодо чужого майна, яке забезпечується юридичним обов'язком зобов'язаного суб'єкта і якою уповноважена особа взмозі розпорядитися на власний розсуд у межах, встановлених законом та/або договором [4, с. 4–5]. У разі придбання права вимоги у кредитора, боржник сам стає кредитором відносно боржника. Тому ми можемо говорити, за певних умов, як про форвейтинг «поступку», так і про форфейтинг «купівлю-продаж».

Як ми вже відзначали, форфейтинг є фінансовою послугою банку, що трактується неоднозначно: як підприємницька діяльність, що спрямована на задоволення потреб інших осіб, за винятком діяльності, здійснюваної на основі трудових правовідносин, так і як вид доцільної праці, при якому досягнення корисного ефекту співпадає з часом його споживання; як результат дії, здійснюваної відповідно до цивільно-правового обов'язку особи, який не пов'язаний із створенням конкретного матеріального об'єкту, речі, та як певна діяльність, яка утворює не річ, а благо для задоволення суспільних потреб. Звідси очевидне розширене та звужене трактування послуг як виду діяльності, що виходить за їх межі, зокрема фінансових послуг.

У розвиненому суспільстві ці послуги набувають не меншого значення ніж виробництво. Більш того, із провадженням євровалюти вони активізувалися, і особливо той їх сектор, що пов'язаний із задоволенням потреб суспільного виробництва: фінансово-кредитне обслуговування, страхові послуги, інформаційне і бухгалтерське обслуговування. Форфейтинг поєднує в собі такі послуги (у широкому сенсі), що мають попит останнім часом.

Певну складність викликає віднесення договору факторингу до певного договірного типу. Договірний тип, як вважав О.С. Іоффе, визначається специфікою матеріальних відносин, які опосередковуються договором або колом юридичних умов, об'єктивно необхідних для утворення даного договірного зобов'язання [1, с. 37]. Якщо укладений договір опосередковує два

або декілька різнорідних відносин і об'єднує умови, об'єктивно необхідні для формування зобов'язань різних типів, він стає змішаним договором. Договір форфейтингу поєднує в собі елементи, що властиві договорам кредитування, позики, застави, цесії, страхування, поручительства, агентської угоди. Зауважимо, що всі ці договори відносяться до договорів з надання послуг, а частина – фінансових послуг. За такого підходу договір форфейтингу є змішаним (або нетиповим).

Змішана природа договору форфейтингу є такою, оскільки він в собі поєднує умови різних інститутів цивільного права. Провідне чи цементуюче місце за формальним критерієм у цьому належить фінансовій послугі, яка і визначає його природу.

Змішаний договір, як вважав А. А. Собчак, розглядається як необхідна проміжна стадія, що необхідна для самостійного законодавчого регулювання нових видів зобов'язальних відносин [2, с. 63]. Проте, далеко не будь-який змішаний договір розвивається у новий самостійний вид договору. Для того необхідні певні економічні, соціальні та правові умови. Про наявність об'єктивних умов для перетворення змішаного договору форфейтингу в новий самостійний договір свідчить вдала практика його застосування у зарубіжному праві. Важливим є потреба приведення національного договірного права відповідно вимог європейського права.

Форфейтинг – одна з форм фінансування (надання комерційного кредиту) при зовнішньоекономічних контрактах. В деяких випадках він зводиться до дисконтування рахунків. Відмінність форфейтингового кредиту від комерційного для продавця товарів полягає у тому, що за проданим за його допомогою товар він одержує в найкоротші терміни платежі готівкою, а при продажу в кредит – тільки вексель. Одержаний вексель він може реалізувати і одержати наявні кошти, але, як правило, в меншому розмірі ніж при продажі рахунків-фактур.

За вихідну модель, при розробці поняття договору форфейтингу, може слугувати генезисно подібний йому договір факторингу, тим більше, що форфейтинг є кваліфікованим факторингом. В ст. 1077 ЦК України встановлено, що за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника).

За договором форфейтингу форфейтер передає або зобов'язується передати грошові кошти клієнту (експортеру), а клієнт відступає або зобов'язується відступити форфейтеру своє право грошової вимоги до боржника за зовнішньоекономічним контрактом, яке гарантоване виданим векселем або іншим борговим документом чи гарантією.

Договір форфейтингу відноситься до нетрадиційних чи атипічних. Він мало поширений та має такі елементи, які не надають змоги однозначно його віднести до якого-небудь типу договірних зобов'язань. Проте, це не означає, що він зовсім випадає з лану договірного права. Навпаки, він має характерні особливості, що притаманні й іншим договорам.

Здебільшого він визначений як двосторонній договір, укладений між клієнтом і форфейтером. Тож він створює права і обов'язки як для клієнта-експортера (продавця) і форфейтера, але і імпортера (покупця) та гаранта. Подібна ситуація виникає й за договором перевезення коли вантажовідправник передає право на отримання вантажу вантажоотримувачу. Можна було б висунути тезу про трьохсторонній характер договору форфейтинга, але це тільки ускладнить його конструкцію, що не є бажаним з урахуванням становлення цього договірного інституту. До того ж, зобов'язання емітента засновані на факті випуску векселя та його підписанні. Тому, зважаючи на абстрактний характер такого правочину, ми його введемо за межі зобов'язання за форфейтингом чим спростимо структуру договірних зв'язків.

Для двосторонніх договорів характерна зустрічна спрямованість і взаємозалежність прав і обов'язків його сторін. Такий підхід є виправданим, досить зваженим і підтримується в доктрині цивільного права. Тому, питання погоджуватися з ним чи не погоджуватися вирішується однозначно. Тож, стосовно предмету форфейтування як основної умови цього договору – права грошовим вимог експортера до імпортера, перший повинен передати права на них разом із забезпеченням (вексель чи інший борговий документ), а форфейтер прийняти. Зустрічним зобов'язанням є сума вимоги, що передається за договором від форфейтера до клієнта-експортера. Зазвичай вартість форфейтингу складається з: прибутку форфейтера; вартості наданих грошових коштів; покриття від комерційного ризику; покриття від політичного ризику; покриття від валютного ризику; покриття процентного ризику.

Проте двохсторонність форфейтування не абсолют. Свобода договору надає сторонам змоделювати його також іншим чином. Він може бути як двостороннім, так і багатостороннім, що складається з двох двосторонніх – між експортером та форфейтером, а також імпортером і форфейтером, за наявності між ними прямих тривалих зв'язків. У форфейтуванні приймають участь три чи більше учасників, які послідовно зв'язані між собою окремими договорами. Тож ми погоджуємося з Я. О. Чапічадзе в тому, що економічний зміст всього комплексу взаємостосунків учасників такої операції певною мірою виходить за рамки правової форми, що складається як сума окремих договорів [3, с. 135].

Знаково, що ЦК України багато договірних конструкцій змоделював як реально-консенсуальні, чим надав сторонам можливість самим вирішувати з якого моменту вони зобов'язані та яким чином їм найкраще забезпечити свої майнові інтереси. Виходячи із договору факторингу та сконструйованого на його основі договору форфейтингу, останній по своїй юридичній характеристиці є консенсуальним, що не виключає його реальності залежно від домовленості сторін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Йоффе О. С. Обязательственное право / О. С. Йоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с.
2. Собчак А. А Смешанные и комплексные договоры в гражданском праве / А. А. Собчак // Советское государство и право. – 1989. – № 11.
3. Чапічадзе Я. О. Договор факторинга : дисс. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук. Спеціальність 12.00.03 “ Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право; міжнародне приватне право” / Я. О. Чапічадзе. – Х. : 2000.
4. Шимон С. І. Майнові права як об'єкти цивільних правовідносин : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук. Спеціальність 12.00.03 “ Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право; міжнародне приватне право” / С. І. Шимон. – К. : 2014. – 40 с.

Н.Б. Арабаджи,

кандидат юридичних наук,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

РОЛЬ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Коли в суспільстві відбуваються великі і масштабні соціальні потрясіння – це означає, що суспільство так чи інакше переживає перехід від однієї ціннісно-нормативної системи до іншої [1, с. 27], і проявляється він в тому, що одні морально-правові приписи і норми уже не діють, а інші, які змінюють їх, ще не діють. В такому випадку можна говорити про правову аномію, що поступово охоплює все суспільство. В цьому розрізі правова аномія протистоїть правовому порядку і співвідносяться між собою як дві крайні точки суспільного стану, тому, в цьому зв'язку, слід розглянути поняття правової аномії та продемонструвати роль правового порядку як її протилежності.

У найзагальнішому вигляді мета права та іманентна ціль правового порядку – суспільство, де існують законність і порядок, громадяни благоденствують, а у відносинах між людьми переважають порядність і справедлива оцінка внеску кожного у загальну справу. У Стародавній Греції для такого стану суспільства був свій термін – «евкомія», який, утім, так і не отримав широкого розповсюдження, на відміну від «аномії» – поняття, що означає беззаконня, відсутність ясних норм поведінки, якими могли б керуватися люди, щоб жити і благополучно і чесно [2, с. 5].

Аномія (від грец. *α* – заперечення, *nomos* – закон, тобто буквально «беззаконня», заперечення норм) є соціальною модифікацією хаосу й означає такий кризово-катастрофічний, історично-перехідний стан суспільних і особистісних структур, коли одні морально-правові приписи і норми

уже не діють на них, а інші, які змінюють їх, ще не діють. Соціальні форми, у яких виявляється аномія, – це кризи, катастрофи, розгул злочинності, військові інциденти [3, с. 36].

Коли феномен аномії та її наслідки для суспільства почали вивчатися соціологічними методами, вдалося цілком переконливо довести, що розгубленість людей в умовах зміни звичних норм і цінностей може призводити до тяжких соціальних і особистісних колізій. Появу категорії «аномія» як одного з ключових понять в соціологічній концепції Е. Дюркгейма часто пов'язують з політичною нестабільністю, що виникла внаслідок Великої французької революції [4, с. 300–328]. Проблеми аномії та соціальної дезорганізації знову потрапляють в поле зору соціологів після Першої та Другої світових воєн, а також значних економічних і соціальних криз [5, с. 219].

У правовій сфері аномія проявляє себе у ситуаціях, близьких до кризових та демонструє такий стан права та правової системи, коли правовий порядок не є цілісним, а демонструє свою структурну неповноту, відсутність інфраструктурної узгодженості компонентів, неспроможність відповісти на соціальні виклики, кризу легітимності та легальності. Фактично, правова аномія є саме тим станом права та правової системи, який є правовим зрізом соціальної ентропії.

На протигагу правовій аномії правовий порядок постає як відносно усталена і менш мінлива картина правового буття суспільства, яка утворюється домінуванням у ньому правозначущої поведінки і правових відносин, що ґрунтуються на цінностях свободи, справедливості та формальної рівності та виражається у параметрах правової захищеності, безпеки і впорядкованості суспільної життєдіяльності, надійних гарантій реалізації прав і інтересів особи, ефективного існування інституцій громадянського суспільства і механізмів державної влади. Саме з цих позицій правовий порядок, на думку А. Ф. Крижановського, постає як особливий «правовий клімат», який, наряду з іншими вимірами соціального простору, утворює комфортне середовище життя як окремої людини, так і соціуму загалом [6, с. 249].

При цьому закономірно, що підвищення соціальної цінності правового порядку буде мати місце у тих ситуаціях, коли постає нагальна необхідність інтенсифікації правового впливу на суб'єктів права з метою попередження виникнення осередків соціальної ентропії.

З урахуванням того факту, що соціальна ентропія як правило проявляється в контексті масовості, що є підтвердженням спостережень синергетики, цінність правового порядку загострюється в умовах тих правових ситуацій, які передбачають масовість та інтенсивність соціальних зв'язків. Так, в Україні під час проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу було утворено Міжвідомчий координаційний штаб з питань безпеки та правопорядку [7], головною метою якого стало проведення усіх необхідних заходів зі зміцнення правового порядку під час спортивної події такого масштабу, та на основі якого було видано Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Інтегрованої концепції забезпечення безпеки і правопорядку під час підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу» [8] та «Деякі питання забезпечення безпеки і правопорядку під час підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу» [9]. У цих актах, зокрема, визначено причини загострення порушень правового порядку та можливі шляхи їх попередження. Зокрема, Розпорядження вказують на те, що проведення масових спортивних змагань, як правило, супроводжуються погіршенням криміногенної ситуації та зростанням кількості правопорушень, а отже потреба в правовому порядку за таких умов зростає.

Інший приклад підвищення соціальної цінності правового порядку продемонстровано в Указі Президента України «Про Координаційний штаб з питань безпеки та правопорядку під час підготовки і відзначення в Україні 1025-річчя хрещення Київської Русі» [10], який також має на меті вжиття заходів щодо зміцнення правового порядку при проведенні масових заходів, оскільки саме у таких ситуаціях найчастіше виявляється соціальна ентропія, яка призводить до системного порушення правових норм та ігнорування правових цінностей.

Таким чином, на нормативному рівні також відображено ідею протистояння та важливу роль правового порядку в умовах правової ентропії, особливо в контексті загострення процесів соціальної дезорганізації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оборотов Ю. Н. О понятии «устойчивость государства» / Ю. Н. Оборотов // Визначальні тенденції генезису державності і права : зб. наук. праць. – О. : Фенікс, 2007. – 120 с.
2. Головаха Е. И. Постсоветская аномия: особенности выхода из состояния аномической деморализованности в России и на Украине / Е. И. Головаха, Н. В. Панина // Общественные науки и современность. – 2008. – № 6. – 136 с.
3. Бачинин В. А. Философия права и преступления / В. А. Бачинин ; худ.-оформ. Д. Гапчинский. – Х. : Фолио, 1999. – 607 с.
4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Эмиль Дюркгейм. – М. : Наука, 1991. – 576 с. – («Социологическое наследие»).
5. Мерсон Р. Социальная теория и социальная структура / Роберт Мерсон. – М. : Хранитель, 2006. – 873 с.
6. Крижанівський А. Ф. Правовий порядок в Україні : витоки, концептуальні засади, інфраструктура : [моногр.] / А. Ф. Крижанівський. – О. : Фенікс, 2009. – 504 с.
7. Питання Міжвідомчого координаційного штабу з питань безпеки та правопорядку : Указ Президента України від 14.02.2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 4. – Ст. 359. (втратив чинність).
8. Про схвалення Інтегрованої концепції забезпечення безпеки і правопорядку під час підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 71. – Ст. 2395.
9. Деякі питання забезпечення безпеки і правопорядку під час підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 93. – Ст. 3392.
10. Про Координаційний штаб з питань безпеки та правопорядку під час підготовки і відзначення в Україні 1025-річчя хрещення Київської Русі : Указ Президента України від 28 лютого 2013 р. // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 44. – Ст. 21.

Н.В. Атаманова,

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ

Досліджуючи проблему правових відносин у Запорозькій Січі, слід вказати на те, що важливе місце у житті українського народу, який потерпав від панського гніту на території середнього і нижнього Подніпров'я, Лівобережжя мало формування звичаєвого права. Вільні селяни, які називали себе козаками, починали формувати свої права, за якими вони будуть жити і які будуть для них зручними у регулюванні общини. Виникло навіть нове поняття – «козацьке право» – сукупність правових звичаїв, більшість з яких склалася в Запорозькій Січі. На сьогодні звичаєве право запорозьких козаків залишається мало дослідженим.

Розкриття традицій судочинства і правовідносин стало однією з найактуальніших тем в працях багатьох істориків, серед яких слід відзначити: О. Кістяківського, який підготував до друку і видав «Права, по которим судится малоросійський народ» – кодекс права України-Гетьманщини; І. Теліченка, який дав короткий огляд тих джерел права, що застосовувались українськими судами в XVII–XVIII ст.; Д. Міллера, який описав причини, хід та наслідки проведеної гетьманом К. Розумовським в 1760–1763 роках судової реформи; О. Лазаревського, який описує суспільний і політичний устрій Запорозької Січі в XVII–XVIII ст. та дає критичну оцінку діяльності козацьких судів; Р. Лашенка, який у своїх «Лекціях по історії українського права» подає загальну характеристику джерел права, що діяли в Запорозькій Січі; І. Черкаського, який зібрав цікавий фактичний матеріал про судострій і судочинство Лівобережної України.

Метою науково-дослідної роботи є аналіз та загальна характеристика правових відносин і судочинства у Запорозькій Січі.

Серед джерел права на українських землях у XIV–XVIII ст. помітне місце належало нормам звичаєвого права. Вони виникали та формувалися в процесі еволюції господарсько-побутових відносин та спиралися на загальноприйняті «давні» норми поведінки, що були вироблені за різних обставин. Козацьке звичаєве право представляє собою систему звичаєвих норм, переважна більшість яких сформувалась на Запорозькій Січі. На основі цієї системи базувалась структура й діяльність військово-адміністративних і судових органів, регулювались питання земельних, майнових, особистих відносин. Найдовше і в найбільш традиційних формах звичаї на Запоріжжі проіснували там, де населення дотримувалося «подлуг старожитних и старейших обичаев» [4, с. 35]. На думку відомого дослідника кодифікації права України А. Ткача, норми звичаєвого права діяли упродовж усього XVII і XIX ст. ст. [7, с. 88].

Особливістю козацького права було утвердження свободи від феодальних повинностей та податків. Його матеріальною основою стали специфічні суспільно-економічні відносини, що склалися в Запорізькій Січі, а юридичним джерелом – норми давньоруського права, пристосовані до конкретно-історичних умов, норми звичаєвого права українського народу та запозичення з правових норм і традицій інших народів.

Характерними рисами звичаєвого права були: корпоративність, переважання публічного права, усна форма вираження, відсутність поділу на галузі, консерватизм, обрядовість, досить суворі (переважно тілесні) покарання, широке застосування смертної кари тощо.

Цілком очевидно, що основою формування козацького права стало звичаєве право, пристосоване до умов життя січового лицарства. Оскільки запорожці були насамперед воїнами, норми військового права проявлялись у формі звичаїв: проведення козацької ради, прийняття до товариства нових осіб, організація військових походів. Так, наприклад, новому козакові, що вступав до війська, на зібранні інших козаків – майбутніх товаришів – курінний отаман відводив місце у 3 аршини завдовжки і 2 завширшки, пояснюючи: «Ось тобі й домовина, а як умреш, то робимо ще коротшу». Запорожець одержував нове ім'я, котре мало відверто брутальний характер, чим висловлювалося повне презирство до світу, який він покидав [3, с. 27].

А. Скальковський зазначає, що «запорожці не мали ніяких письмових законів; військові суди вирішували справи, керуючись здоровим глуздом і давніми звичаями, а у важких випадках судді радилися з кошовим та з іншими старшинами» [5, с. 83].

Аналіз документів свідчить, що козацьке право було корпоративним правом. Воно захищало військово-політичну організацію запорізького козацтва, але встановлювало різний правовий статус окремих груп населення на Запоріжжі.

Козацьке право визначається не лише як звичаєве, а й національне. Воно майже не зазнало впливу права польського, російського, татарського. Козацькому праву притаманна обрядовість. Це спостерігається в організації військових походів, обранні на посаду, у побуті козаків тощо [2, с. 16].

За змістом звичаєве право Запорозької Січі поділялося на публічне і приватне. Публічне право козаків – це певний військовий статут, що регулював найважливіші суспільні відносини запорозької громади, а саме: військово-адміністративний устрій (порядок виборів, функціонування органів влади та управління), військові справи, порядок володіння й користування землею, угіддями, спільним нерухомим і рухомим майном, порядок судочинства, встановлював відповідальність за злочини тощо.

У звичаєвому праві запорожців не існувало різниці між кримінальним і цивільним правопорушенням. Під поняттям злочину ними розумілася шкода, заподіяна життю, здоров'ю, майну, честі або всьому запорізькому товариству.

Покарання у козаків були досить суворі. Це було зумовлено військовим устроєм життя запорожців. Дослідник козацтва Д. І. Яворницький зазначав, що, незважаючи на суворість, а інколи й нещадність норм звичаєвого права козаків, у ньому була «чесність велика» [7, с. 150].

Покарання в Запорозькій Січі були публічними. Інтереси самої общини голоували над особистими інтересами. Це впливало із усвідомлення її членами того, що твердість і цілісність общини прямо залежать від обмеження особистого свавілля й егоїстичних поглядів кожного. Саме тому, визначаючи вид покарання, в першу чергу звертали увагу на цінність порушеного права і спричинену шкоду [1, с. 10].

На сучасному етапі дослідження проблеми до особливостей козацького права можна віднести його загальну рису – суворість. Запорожці поблажливо ставилися до минулого осіб, які прагнули записатися в козаки, але за порушення запорозьких порядків встановлювали суворі покарання: смертну кару (як просту, так і кваліфіковану), тілесні покарання, вигнання злочинців за межі Запорозьких Вольностей. Що стосується форми козацького права, то загальновідомим є положення про те, що запорозькі козаки не мали писаних законів і діяли виключно на підставі «стародавніх звичаїв, словесного права і здорового глузду» [6, с. 19].

Таким чином, вся процедура, від розслідування злочину до винесення вироку, зокрема й вибір покарання, у Запорозькій Січі базувалася винятково на звичаєвому праві. Причини козацьких правових традицій і відсутності писаних норм права були такими: історія запорозьких козаків мала незначний історичний період, впродовж якого вони не встигли звичаєве право систематизувати і оформити у письмовій формі; життя козаків минало у походах і війнах, що не сприяло розробленню нормативно-правових актів; запорожці не бажали ймовірного обмеження наявних прав і привілеїв писаними законами.

Таким чином, проаналізувавши особливості судочинства періоду Запорізької Січі XVI – першої половини XVIII ст., необхідно визначити історичні аспекти правових відносин запорожців: козацька рада починає виступати і як законодавчий орган; характерною рисою звичаєвого права запорожців була його обрядовість; архітектоніка правових норм була недостатньо розвиненою, а це в свою чергу призводило до певних непорозумінь; характерною рисою козацького права була його суворість та консерватизм; усна форма вираження правових норм; корпоративність; домінуюча роль “публічного права”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грозовський І. Козацьке право / І. М. Грозовський // Право України – 1997. – № 6. – С. 10.
2. Грозовський І. Звичаєве право Запорізької Січі / І. М. Грозовський // Радянське право. – 1991. – № 10. – С. 16.
3. Івановська О. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект. / О. П. Івановська. – К. : ТОВ «УВПК Ек-сОб», 2002. – 264 с.
4. Михайленко П. Суды и наказания в Сечи Запорожской / П. П. Михайленко // Іменем закону. – 1993. – № 34. – С. 35.
5. Скальковський А. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького: историческая литература / А. О. Скальковський. – Дніпропетровськ : Січ, 2003. – 678 с.
6. Смолій В. Українська козацька держава / В. А. Смолій // Історія України. – 1996. – № 4. – С. 19.
7. Яворницький Д. Історія Запорозьких козаків / Д. І. Яворницький. Т.1. – К. : Наукова думка, 1990.

В.Д. Берназ,

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
Інститут національного та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна*

ДЕТЕКТИВИ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ СЛІДЧОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 року № 198-VIII органами досудового розслідування, на ряду зі слідчими підрозділами являються також підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України (далі НАБУ).

Згідно до статті 10 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених законом до підслідності Національного бюро, а також в інших справах, витребуваних до Національного бюро прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування працівниками Національного бюро, проводять старші детективи та детективи Національного бюро, які є державними службовцями.

Таким чином, детективи НАБУ одержали повноваження слідчого, які передбачені КПК України та права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність відповідно до Закону України «Про ОРД», а також ряд нових повноважень, котрі притаманні тільки детективам НАБУ.

Детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 206-2, (Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації), 209 (Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), 210 (Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджетних коштів чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням), 211 (Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону), 354 (Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації) (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, (Зловживання владою чи службовим становищем), 368 (Одержання хабара), 368-2 (Незаконне збагачення), 369, (Давання хабара), 369-2 (Зловживання впливом), 410 (Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем) Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з таких умов:

1) злочин вчинено:

- Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником;

- державним службовцем, посада якого віднесена до першої та другої категорій посад, особою, посада якої прирівняна до першої та другої категорій посад державної служби;

- депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад;

- суддею Конституційного Суду України, суддею суду загальної юрисдикції, народним засідателем або присяжним (під час виконання ними цих функцій), Головою, членами, дисциплінарними інспекторами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Головою, заступником Голови, секретарем секції Вищої ради юстиції, іншим членом Вищої ради юстиції;

- Генеральним прокурором України, його заступником, помічником Генерального прокурора України, прокурором Генеральної прокуратури України, слідчим Генеральної прокуратури України, керівником структурного підрозділу Генеральної прокуратури України, прокурором Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя, області та його заступником, керівником структурного підрозділу прокуратури Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя, області;

- особою вищого начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище;

- військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

- керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків;

2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого є частка державної або комунальної власності);

3) злочин, передбачений статтею 369 (Давання хабара), частиною першою статті 369-2 (Зловживання впливом) Кримінального кодексу України, вчинено щодо службової особи, визначеної у частині четвертій статті 18 (Суб'єкт злочину) Кримінального кодексу України або у пункті 1 цієї частини.

Прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, які проводяться детективами Національного антикорупційного бюро України, своєю постановою може віднести кримінальне провадження у злочинах, передбачених абзацом першим цієї частини, до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України, якщо відповідним злочином було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки свободам, що охороняються законом та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам. Під тяжкими наслідками слід розуміти заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб.

Детективи Національного антикорупційного бюро України з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, які віднесені цією статтею до його підслідності, за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури можуть також розслідувати кримінальні правопорушення, які віднесені до підслідності слідчих інших органів.

У разі встановлення підрозділом внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України злочинів, передбачених статтями 354 (Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації), 364-370 Кримінального кодексу України, які були вчинені службовою особою Національного антикорупційного бюро України (крім Директора Національного антикорупційного бюро України, його першого заступника та заступника), такі злочини розслідуються детективами зазначеного підрозділу.

Розглянемо деякі основні новели стосовно повноважень детективів НАБУ. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 року № 198-VIII в КПК України вводиться нова стаття 269-1. Моніторинг банківських рахунків, яка викладена в такій редакції:

1. За наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків.

2. Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати Національному антикорупційному бюро України в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках.

Слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити усіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність.

3. Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома Національного антикорупційного бюро України до виконання відповідної операції, а у разі неможливості – негайно після її виконання.

Тобто в КПК України вводиться нова негласна слідча (розшукова) дія але тільки по кримінальним провадженням, віднесених до підслідності НАБУ. Такі повноваження, на наш погляд, необхідно було надати і слідчим адже потреба у моніторингу банківських рахунків може виникнути при розслідуванні злочинів підслідним даним посадовим особам.

Суттєві зміни внесені Законом України від 12 лютого 2015 року (абзац перший п. 2) в частину четверту статті 469 КПК України, який викладено в такій редакції:

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо:

2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами.

Ця новела, на наш погляд, також повинна була бути розповсюджена і на повноваження слідчих, зокрема, на ситуації розслідування злочинів вчинених групою осіб, організованою групою, злочинною організацією.

Одночасне надання одній посадовій особі повноважень слідчого та прав оперативних підрозділів в історії мало місце і не один раз. Остання спроба була після сімнадцятого року але таке поєднання, як показала практика, не витримувало випробувань часом.

У сьогоднішніх умовах – цю цікаву новелу можливо було реалізувати але при певних умовах, зокрема: при мінімальному навантаженні детектива – одна оперативно-розшукова справа плюс одне кримінальне провадження.

Якщо детективам одночасно прийдеться розкривати та розслідувати підслідні їм діяння декількох суб'єктів, груп, яке не важко спрогнозувати буде протікати у жорсткій протидії з боку підозрюваних та їх зв'язків, то в сьогоднішніх політичних умовах з надвисокими вимогами до якості досудового розслідування стосовно номенклатурних підслідних суб'єктів, виникнуть ситуації високої професійної напруги, психологічних перегрузок та ризиків. Одночасне виконання функцій слідчого і оперативного уповноваженого у таких умовах, на наш погляд, може викликати розпорошеність цілей, напрямків діяльності.

І в кінцевому підсумку зазначимо, що для виконання подвійних повноважень для детективів Національного антикорупційного бюро України необхідне негайне криміналістичне забезпечення, зокрема: кадрове, технічне, тактичне, методичне тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України / Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 47, ст. 2051.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України від 12 лютого 2015 року № 198-VII.

С.С. Бичкова,

*доктор юридичних наук, професор,
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

У нашій державі вже кілька років поспіль постійно в різних колах (і в засобах масової інформації, і в наукових публікаціях, і на засіданнях органів законодавчої та виконавчої влади тощо) йде мова про необхідність проведення судової реформи. При цьому задля забезпечення і здійснення такої реформи приймаються нові законодавчі акти, вносяться зміни до наявних нормативно-правових актів. І після набрання ними чинності знову піднімаються гасла із закликами оптимізації законодавства України.

На сьогодні останнім кроком у відповідному напрямку стало прийняття 12 лютого 2015 р. Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд».

При обґрунтуванні необхідності прийняття відповідного законопроекту його розробники підкресливали, що ключовим завданням держави у сфері правосуддя є проведення судової реформи. Результатом її проведення має стати забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів в судовому порядку, практична реалізація права на справедливий суд [1].

Дійсно, при намаганні України наблизитися до європейського співтовариства наша держава має виконувати взяті на себе зобов'язання. Насамперед, це стосується забезпечення права на справедливий суд, проголошеного в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р.).

Знову-таки, повертаючись до пояснювальної записки до проекту Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», слід підкреслити, що засадами державної політики щодо права на справедливий суд, вважають його розробники, мають стати, зокрема, юридична визначеність і однаковість судової практики [1]. Тобто, звідси випливає, що саме такі чинники забезпечують право на справедливий суд.

В. В. Комаров відстоює позицію, відповідно до якої єдиним універсальним стандартом справедливого судочинства, необхідного для забезпечення захисту прав і свобод, які гарантуються кожною демократичною правовою державою, є доступність правосуддя [2, с. 25].

Зважаючи на встановлені обсяги цієї наукової розвідки, не будемо вдаватися до полеміки з приводу змісту права на справедливий суд і засобів його забезпечення. Зупинімось лише на одній із новел вищезгаданого Закону, яка пов'язана з підставами перегляду рішень Верховним Судом України.

Свого часу Венеціанська комісія та Дирекція з технічного співробітництва Генерального Директорату з прав людини та правових питань Ради Європи у Висновку до Закону України «Про судочину і статус суддів» № 588/2010 від 18 жовтня 2010 р., підкреслила, що «компетенція Верховного Суду стосується лише питань матеріального права. Не зовсім зрозуміло, навіщо відмовляти Верховному Суду у повноваженнях стосовно процесуального права, особливо, якщо найбільше питання справедливого судочинства (ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини) стосується саме процесуальних питань» (пп. 24 і 29) [3, с. 52].

На необхідності розширення повноважень Верховного Суду України наполягало й багато вітчизняних правників і громадських діячів. Зокрема, на погляд М. І. Козюбри, норми процесуального права не меншою, якщо не більшою, мірою наражаються на неоднакове застосування, ніж норми матеріального права. Переконливим підтвердженням цьому є практика Європейського суду з прав людини у справах, відповідачем в яких виступає Україна. Переважна більшість скарг від громадян України на порушення останньою Європейської конвенції з прав людини задовольняється судом саме з мотивів порушення українськими судами права на справедливу (або, як її часто іменують «належну») процедуру, передбачену ст. 6 Конвенції [4, с. 22].

Більшість із прибічників такої позиції вважали, що Верховному Суду України слід надати повноваження переглядати судові рішення у будь-якому разі неоднакового застосування норм процесуального права. Проте О. І. Попов наполягав на встановленні застереження: у випадку встановлення неоднаковості застосування норм процесуального права може використовуватись виключно практика Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ як касаційної інстанції у цивільному судочинстві, а не усіх трьох касаційних установ (Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого господарського суду, Вищого адміністративного суду) як це має місце при перегляді судового рішення з підстави неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції норм матеріального права [5, с. 43, 59–60]. Про можливість наділення Верховного Суду України обмеженими повноваженнями щодо перегляду судових рішень з підстави неоднакового застосування норм процесуального права вели мову А. С. Олійник та Л. В. Козловська. При цьому вони вважали за необхідне встановити повноваження з перегляду у питаннях юрисдикції, а також тих, які пов'язані з доступом особи до суду, реалізацією принципів цивільного судочинства [6, с. 170–171].

Законодавець дослухався до висловлених поглядів і вніс відповідні зміни до ЦПК України, встановивши і умови звернення до Верховного Суду України з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права. Таким чином, відповідно до зміненого процесуального законодавства України, заява про перегляд судових рішень у цивільних справах може бути подана, серед іншого, з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права – при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності або встановленої законом компетенції судів щодо розгляду цивільних справ (п. 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК України).

Таким чином, заява про перегляд судових рішень у цивільних справах може бути подана з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права за таких умов у сукупності:

- 1) відповідне судове рішення було об'єктом оскарження в суді касаційної інстанції;
- 2) судом касаційної інстанції при розгляді двох або більше справ неоднаково застосована одна й та сама норма процесуального права;

3) перед Верховним Судом України ставиться питання про оскарження одного з таких судових рішень:

- яке перешкоджає подальшому провадженню у справі;
- яке ухвалене (постановлене) з порушенням правил підсудності;
- яке ухвалене (постановлене) з порушенням встановленої законом компетенції судів щодо розгляду цивільних справ.

Однак слід застосовувати відповідну норму з урахуванням того, що постановлення касаційною інстанцією ухвали про скасування судового рішення (у тому числі і того, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі) судів нижчих інстанцій із передачею справи (питання) на новий розгляд чи для продовження розгляду не означає остаточного вирішення спору (питання) у справі й застосування норм процесуального права, тому відповідні ухвали не можуть бути предметом перегляду в порядку, передбаченому гл. 3 розділу V ЦПК України, і на них не може здійснюватися посилення на підтвердження підстави, встановленої п. 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК України.

В окресленому контексті потрібно акцентувати увагу на двох моментах.

По-перше, викликає заперечення встановлена законом можливість «оскарження» судового рішення суду касаційної інстанції. Адже у такому разі ми повертаємося до так званої подвійної чи повторної касації, що суперечитиме міжнародним стандартам правосуддя, від чого, до речі, український законодавець відмовився ще у 2010 р.

Як слушно зауважив В. І. Татьков, «повторна, після вищих судів, перевірка рішень ВС як касаційною інстанцією не може бути виправданою з точки зору забезпечення права на справедливий розгляд справи впродовж розумного строку». Та й наявність двох касаційних інстанцій «не відповідає засадам правової визначеності». Він також наголосив, що Верховний Суд України повинен бути тим судовим органом, який визначатиме загальну практику судочинства, забезпечуватиме однакове застосування всіма судами законодавства, що регламентує їх діяльність. Адже саме єдність судової практики, на його думку, «гарантуватиме передбачуваність змісту правових норм, які застосовуються судами в їх діяльності, а також стабільність і прогнозованість судових рішень» [7].

І по-друге. В аналізованій нормі визначено як умову перегляду рішення Верховним Судом України ухвалення (постановлення) судового рішення з порушенням правил підсудності. Проте про порушення правил підсудності мова може йти лише на етапі відкриття провадження у справі (ст. 115 ЦПК України) або після відкриття провадження у справі, але до початку судового розгляду (п. 2 ч. 1 ст. 116 ЦПК України). Опісля початку судового розгляду (на чому у ч. 4 ст. 116 ЦПК України окремо наголошується) забороняється передавати до іншого суду справу за винятком випадків, встановлених ЦПК України. Тобто, з огляду на ці норми, можна визначити, що законодавець «довіряє» всім судам однієї ланки однаковою мірою, і не потрібно затягувати вирішення питання про захист порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів з формальних міркувань, оскільки це не впливає на законність та обґрунтованість судового рішення. Тим більше можливість оскарження рішення з посиланням на порушення правил підсудності може спонукати осіб, які беруть участь у справі, до зловживання своїми процесуальними правами саме для затягування остаточного вирішення спору.

Звідси виникає запитання: навіщо дозволяти розглядати справу, провадження в якій відкрито з порушенням правил підсудності, переглядати рішення, ухвалене по ній, в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а потім мати підставу для звернення до Верховного Суду України? Адже у цьому немає логіки. Крім того, таким чином порушується право на розгляд справи упродовж розумного строку (ст. 6 Конвенції), не говорячи уже про економію коштів. Необхідно пам'ятати й про те, що не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення з одних лише формальних міркувань (ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 337 ЦПК України).

Зважаючи на викладене, слід замінити у п. 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК України зворот «при оскарженні судового рішення» на фразу «щодо судового рішення» і виключити словосполучення «правил підсудності або». У такому разі будуть «зняті» всі запитання і з приводу однозначності розуміння законодавчого положення про можливість оскарження рішення у Верховному Суді України (у нього залишиться саме функція перегляду судових рішень у встановлених в законі випадках), і щодо нелогічності побудови ЦПК України з приводу порушення правил підсудності.

У цілому – час покаже, чи було доцільним введення такої підстави для перегляду судових рішень Верховним Судом України, як неоднакове застосування норм процесуального права, чи не буде це додатково затягувати процес захисту порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та

інтересів, а також чи потрібно буде розширити умови застосування такої підстави іншими видами судових рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53217.
2. Комаров В. Цивільний процес у глобальному контексті / В. Комаров // Право України. – 2011. – № 10. – С. 22–44.
3. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи (інформаційно-аналітичний огляд) // Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи : Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії на тему «Судова реформа 2010 р.: чи наближає вона правосуддя в Україні до європейських норм і стандартів?» (4 квітня 2013 р.) / Центр Разумкова. – К., 2013. – С. 3–95.
4. Козюбра М. Система судів України та місце в ній Верховного Суду України: стан та перспективи реформування / М. Козюбра // Право України. – 2012. – № 11–12. – С. 15–28.
5. Попов О. І. Перегляд судових рішень у цивільних справах Верховним Судом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. І. Попов. – Х., 2014. – 253 арк.
6. Уніфікація і диференціація процедур цивільного, господарського та адміністративного судочинства : [моногр.] / [Бичкова С. С., Бобрик В. І., Проценко В. В. та ін.] ; за заг. ред. В. І. Бобрика. – К. : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – 202 с.
7. Колішний В. Місце визначає роль / В. Колішний // Закон і Бізнес. – 21.04–27.04.2013. – № 16 (1106) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/print/15667-verhovnomu_sudu_poobicyali_dodati_procesualnih_povnovazhen.html.

Є.О. Близнюк,

*студент Економіко-правового коледжу
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

*Керівник: кандидат юридичних наук,
Я.О. Тицька*

ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ УКЛАДЕННЯ БРЕСТСЬКОЇ МИРНОЇ УГОДИ МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ ТА ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ ЧЕТВЕРНОГО СОЮЗУ

В умовах сучасного українського державотворення особливої актуальності набувають дослідження історичного досвіду розбудови української державності та визнання її рівноправним суб'єктом міжнародного права. З огляду на це дослідження подій, що відбувалися з 1917 по 1918 рр. становлять особливий інтерес для вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Юридичні наслідки укладення Брестської мирної угоди та уведення на територію України військ держав Четверного союзу досліджено у працях П. П. Музиченка, І. Я. Терлюка, О. Л. Копиленка, А. В. Макаруча, М. С. Грушевського та ін. Це дослідження є спробою системного осмислення одного з найбільш спірних договорів в історії України.

Боротьба власного державотворення української держави проходила в надзвичайно складних умовах. Як орган державно-політичної репрезентації інтересів українського народу Центральна Рада була легітимована через скликання Всеукраїнського Національного Конгресу (квітень 1917 р.). У ньому взяли участь 1500 представників від усіх політичних партій, громадських організацій, товариств, преставників всіх соціальних верств з усіх губерній. Делегати Конгресу юридично визначили роль і функції Української Центральної Ради [1, с. 316].

Спочатку Українській Центральній Раді доводилося вести вперту боротьбу із місцевими органами Тимчасового уряду. Уже 20 листопада 1917 р. III Універсалом Центральна Рада проголосила утворення Української Народної Республіки у складі Російської Республіки

Проголошення Української Народної Республіки стало важливою подією в історії України, адже українці на весь світ задекларували бажання творити свою власну державу – Демократичну Республіку, із законодавчою та виконавчою владами та головними конституційними принципами. Окрім того, III Універсалом Центральна Рада чітко визначала територію Української Народної Республіки, до якої належали землі заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму) [2, с. 21–22].

Натомість більшовики, які не бажали миритися із незалежністю України від Росії, надіслали на адресу Центральної Ради 4 грудня 1917 р. «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради». У даному документі більшовики обвинувачували Українську Центральну Раду в тому, що, прикриваючись національними фразами, вона веде двозначну політику, яка давно вже виражається в невизнанні Радянської влади в Україні.

Досить справедливо зазначає О. М. Ратушна та І. М. Стасюк, що зміст Маніфесту дає підстави стверджувати, що він має суперечливий характер. У ньому, з одного боку, визнавалося право українського народу на власну державність та самовизначення, аж до відокремлення від Росії, а з іншого, – містилася низка ультимативних вимог, які фактично порушували основні суверенні права України [3, с. 98].

Проголошення IV Універсалом незалежності Української Народної Республіки дало Центральній Раді юридичне право представляти інтереси республіки на міжнародній арені. «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу. Зо всіма сусідніми державами, як то: Росією, Польщею, Австрією, Румунією, Туреччиною та іншими ми хочемо жити в злагоді й приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя самостійної Української Республіки» [2, с. 36–44]. Проголошення IV Універсалу мало дійсно історичне значення – воно символізувало юридичне відновлення незалежності Української держави та остаточний розрив з Росією. Але, на жаль, цей важливий юридичний акт не врятував країну від більшовицької навали. Поразка українських студентів під Крутами відкрила шлях на Київ, який після п'ятиденних масованих артилерійських обстрілів, був захоплений більшовицькими військами 26 січня 1918 р.

У таких трагічних умовах керівництво Центральної Ради розгорнуло активну дипломатичну діяльність, спрямовану на збереження незалежності України. Будучи обмеженою у власному військовому потенціалі Центральна Рада була вимушена шукати собі надійного союзника, який зможе надати військову допомогу для захисту української території. Саме тому, 27 січня 1918 р. між Українською Народною Республікою та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією був підписаний Брестський мирний договір.

Брестський мирний договір складався із преамбули, десяти статей та кінцевої постанови. Згідно із укладеним договором: Українська Народна Республіка вийшла зі стану війни з країнами німецько-австрійського блоку; Німеччина і Австро-Угорщина зобов'язалися допомогти Центральній Раді відновити контроль над усією територією Української Народної Республіки; сторони відмовлялися від взаємних претензій на відшкодування збитків, спричинених війною, обмінювалися військовополоненими і зобов'язувалися відновити взаємні економічні відносини.

Скориставшись важким становищем Австро-Угорщини і її суперечностями з Німеччиною щодо польського питання, делегація Центральної Ради домоглася включення до території Української Народної Республіки Холмщини і Підляшшя, де проживало українське населення. Таємним протоколом передбачалося приєднання української частини Східної Галичини до Буковини і створення так званого Коронного краю, який мав би автономію у складі Австро-Угорщини.

У свою чергу, Центральна Рада та Генеральний Секретаріат давали згоду налагодити об'ємні поставки продовольства до держав Четверного союзу – в обмін на промислову продукцію [2, с. 44–47].

Таким чином, згідно із договором Центральна Рада погодилася на введення німецько-австрійських військ в Україну. Вітчизняний науковець А. В. Марчук зазначає, що введення на територію України військових формувань держав Четверного союзу не може розцінюватись як крок до встановлення австро-німецької окупації України. Введення армій здійснювалося на основі звернення української сторони, якій довелося політично та матеріально зацікавлювати союзників такою військовою операцією [4, с. 8–10].

Натомість зовсім іншої точки зору дотримується Д. Я. Бондаренко, який зазначає, що зобов'язання, взяті урядом Української Народної Республіки згідно з договором були нездійсненні: 60 млн пудів хліба необхідно було поставити до Німеччини та Австро-Угорщини, при цьому врожай складав 15 млн пудів. Тобто виконання умов договору фактично прирікало український народ на голод ціною збереження своєї влади. Проте, ні про який суверенітет України не могло бути й мови, оскільки окупаційна влада стала вводити свої військово-польові суди і поширювати свої накази серед населення [5, с. 221].

З огляду на вищезначене можна зробити висновок про те, що договір між Українською Народною Республікою і державами Четверного союзу носив суперечливий характер. З одного боку, Україна встановлювала вигідні зовнішньоекономічні відносини, не сплачувала контрибуції, одержувала деякі територіальні поступки. Військова допомога, надана Четвірним союзом Українській Народній Республіці, сприяла звільненню української території від більшовицької окупації.

Але, з другого, – позитивні його сторони дуже урізувалися насильно нав'язаними зобов'язаннями щодо поставки великої кількості продовольства. Дуже швидко допомога союзників обернулася для країни встановленням жорстокого режиму та втручанням німців та австрійців у внутрішні справи Української Народної Республіки. Окупаційна влада почала чинити свій суд над жителями України та хазяйнувала в окремих галузях господарства.

Політика співробітництва Центральної Ради із державами Четверного союзу понизила її авторитет серед населення та відштовхнула від неї мільйони людей і зрештою наблизила її власний кінець. 29 квітня 1918 р. за підтримкою німецьких військ відбувся переворот, який проголосив генерала П. Скоропадського гетьманом Української Держави. Своєю грамотою гетьман Скоропадський розпустив Українську Центральну Раду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. / І. Я. Терлюк. – К. : Атіка, 2011. – 944 с.
2. Хрестоматія з історії держави і права України. / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. – К. : Ін Юре. – 1997. – 800 с.
3. Ратушна О. М. Передумови і наслідки Брестського мирного договору між УНР та державами Четверного союзу [Електронний ресурс] / О. М. Ратушна, І. М. Стасюк. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2853/1/16.pdf>
4. Макачук А. В. Правовий режим і юридичні наслідки перебування військових сил держав Четверного союзу на території України у 1918 році : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / А. В. Марчук. – К. 2013. – 20 с.
5. Бондаренко Д. Я. Украина в Брест-Литовских переговорах: историко-юридический аспект [Електронний ресурс] / Д. Я. Бондаренко. – Режим доступа : www.apdp.in.ua/v48/39.pdf

І.В. Болотний,

здобувач кафедри управління

та роботи з персоналом

Національної академії внутрішніх справ,

м. Київ, Україна

Керівник: доктор педагогічних наук,

професор А.О. Лигоцький

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Тенденції світових освітніх теорій щодо гармонізації структури європейської та вітчизняної систем вищої освіти початку ХХІ століття, зміна освітньої парадигми зі знаннево орієнтованої на особистісно орієнтовану до творчої діяльності та передбачення можливих наслідків майбутньої професійної діяльності підкреслює актуальність компетентнісного підходу (основна ідея неперервної освіти в країнах Євросоюзу) до професійної підготовки фахівців. Професійну компетентність досліджують О. В. Діденко, Дж. Равен, Т. Трегубенко, С. Т. Полторака та ін. Загальну проблематику професійної компетентності досліджували В. П. Беспалько, І. Д. Бех, О. І. Гура, І. І. Драч, О. А. Дубасенюк, теоретичні аспекти – А. Б. Мудрик, види професійної компетентності – І. О. Зимня, С. О. Демченко, Т. М. Мацевко, І. Б. Міщенко, Н. Г. Ничкало, Г. К. Селевко, В. А. Семиченко, П. І. Третяков, В. В. Ягупов та ін., професіоналізм особистості – Н. В. Кузьміна, праксеологічні уміння майбутніх компетентних фахівців – В. К. Майборода, світовий та вітчизняний досвід – О. В. Овчарук, теорія і

практика реалізації компетентнісного підходу – О. І. Пометун, у вищій школі – М. Ф. Степко, Т. І. Каткова, Ю. В. Сухарніков, у вищій професійній освіті – С. О. Сисоєва, В. М. Теслюк, щодо працівників органів внутрішніх справ України – Т. Г. Гриця, І. І. Дядечко, Г. Х. Яворська, В. В. Ягупов, професійно важливі якості як структурний компонент компетентності фахівця органів внутрішніх справ – О. М. Пасько, комунікативна компетентність курсантів вищих військових навчальних закладів – О. М. Єфімова, формування професійної компетентності – С. О. Каплун, у майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України – О. В. Коба, у спеціальних операціях в період дії режиму надзвичайного стану формувань Внутрішніх військ МВС України – А. М. Кривошеєв, проблематики організації професійної підготовки і формування компетентності офіцерів військових частин спеціального призначення внутрішніх військ МВС України у різних сферах їх життєдіяльності – А. О. Лігоцький, М. І. Нецадим, М. І. Науменко, О. А. Пономаренко, С. М. Решетник, О. В. Топчій, В. В. Ягупов, В. Л. Яковенко та інші. Погляди низки вчених свідчать про необхідність досягнення ефективності результатів служби завдяки компетентності у багатьох аспектах військової діяльності.

Згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки України у 2008 році усі компетентності у сфері вищої освіти об'єднані у чотири групи: соціально-особистісні, загальнонаукові, інструментальні, професійні. У розробці стандартів вищої освіти професійну компетентність випускника вузу рекомендується розглядати як інтегровану характеристику якостей особистості, результат його підготовки для виконання діяльності в конкретних професійних та соціально-особистісних предметних областях (компетенціях) та розмежовувати їх (компетенції) на загально-професійні та спеціалізовано-професійні, де система умінь формується на основі аналізу змісту кожної з типових задач професійної діяльності фахівця з урахуванням класу, до якого певна задача належить. У розподілі компетенцій прийнята загальна класифікація за характером предмета чи знаряддя праці (розумові), практикою та способом виконання дії (практичні) [7, с. 11–15]. Отже, уведенню поняття «професійна компетентність» слугує, перш за все, дослідження особливостей професії та вивчення кваліфікаційних вимог до неї, характеристика професійних здібностей, розширення професійного поля спеціалістів на ринку праці, міждисциплінарні зв'язки у великих блоках освітньої (освітньо-наукової) програми моделі випускника, можливість зіставлення дипломів та ступенів, адекватне та ефективне реагування та екстремальні умови при виконанні професійних задач тощо, що є далеко неповним переліком та потребує подальшого вивчення.

Українські дослідники в енциклопедії освіти професійну (лат *professio* – офіційно оголошене заняття) компетентність пояснюють як інтегративну сукупність якостей, значущих для досягнення мети з певного виду професійної діяльності в межах вимог кваліфікації, моральну позицію фахівця, яка виявляється у підготовленості до здійснення такої діяльності, аналізі результатів праці і технологічних процесів, професійних ситуацій і проблем тощо. Критеріями професійної компетентності виступають суспільне значення результатів праці фахівця, його авторитет у конкретній галузі знань (діяльності) [4, с. 722–723]. Також професійну компетентність розглядають як:

- систему, яка включає аспекти філософського, психологічного, соціологічного, культурологічного та особистісного порядку;
- результат професійного досвіду, здатності правильно оцінювати професійну ситуацію та приймати рішення;
- базову характеристику діяльності фахівця із знань-процесуальними компонентами та ознаками мобільності знань, гнучкості методів професійної діяльності і критичності мислення;
- ступінь знань фахівця у сфері професійної діяльності з обмеженнями у спеціальних питаннях та інше [5, с. 51–57];
- якість особистості фахівця; здатність особистості здійснювати професійну діяльність на основі набутих професійних компетенцій, які сприяють розвитку творчості, професійному саморозвитку та самовдосконаленню – О. А. Дубасенюк [10, с. 108];
- готовність і здатність доцільно діяти – І. М. Козловська [6, с. 29];
- основу навчальної та професійної діяльності, складне інтегративне утворення, яке інтегрує у собі професійні теоретичні знання, правові ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні уміння – О. В. Топчій [14, с. 108, 126, 135], способи дії в певних ситуаціях, повноваження та інше – З. Н. Курлянд [13, с. 84].

О. І. Гура, вивчаючи зарубіжний досвід до сутності поняття «професійна компетентність», виділяє поведінкову парадигму, практику рекрутингу (вербування) та профвідбору для американської моделі та особливості професійної діяльності для європейської школи або протистояння поведінкової та професійної компетентності [2, с. 17–18].

Досвід Франції щодо найманих працівників у національній жандармерії та їх адаптація до умов України використано в реалізації проекту Твінінг «Впровадження та розвиток управління якістю в українській міліції» у 2008 році. До ключових компетентностей проекту належить підвищення довіри до міліції та внутрішніх військ (комунікативні), розроблення вітчизняних нормативно-правових актів на основі Європейського етичного кодексу поліції в умовах переходу на комплектування посад контрактним способом тощо [8, с. 46–51].

Особовий склад підрозділів (загонів) спеціального призначення Національної гвардії України, а також проходження їх служби комплектуються особами офіцерського та особами рядового, сержантського і старшинського складу. Відповідно до чинної Постанови Кабінету Міністрів України «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» від 13 грудня 2006 р. № 1719 профільна підготовка підрозділів спеціального призначення безпосередньо здійснюється у вищих навчальних закладах, а саме:

Національній академії Національної гвардії України (м. Харків) галузі знань «Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону» (1601), напрям підготовки «Військове управління» (6.160101) на командно-штабному факультеті з підготовки фахівців (курсантів) ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Управління діями підрозділів спеціального призначення Національної гвардії України», яка передбачає за результатами державної атестації присвоєння кваліфікації «офіцер військового управління тактичного рівня» [9], що кореспондується з нашим предметом дослідження; підготовки студентів за програмою офіцерів запасу за спеціальністю «Бойове застосування з'єднань, військових частин і підрозділів Національної гвардії України спеціального призначення» (військова кафедра) [1].

Оскільки джерелами діяльності Національної гвардії України є теорія і практика колишніх Внутрішніх військ України, то використаний досвід узято за основу. І. І. Приходько у своєму дослідженні діяльність військовослужбовців внутрішніх військ різних спеціальностей поділив на два періоди: повсякденна діяльність у звичайних умовах та виконання службово-бойових завдань у екстремальних умовах, що характерно для підрозділів (загонів) спеціального призначення. Екстремальність характеризується швидкою зміною видів праці, значним психоемоційним навантаженням, крайнім або граничним станом. А особливе місце посідають війни і військові локальні конфлікти як соціальні катастрофи. Тому, автор наголошує на потребі врахування індивідуальної реакції організму на вплив різних екстремальних факторів та умов праці в максимально наближених до бойових обставинах, виявлення необхідних потенційно професійно важливих якостей для прогнозування ефективності професійної діяльності. Це дозволяє скоротити санітарні та психогенні втрати особового складу й підвищити його боєздатність [4, с. 56–58]. Зазначені базові характеристики психологічного відбору дозволяють більш якісно підійти до формування професійної компетентності майбутніх офіцерів підрозділів спеціального призначення.

Керуючись логікою та науковими підходами до розуміння поняття професійної компетентності [3, с. 53, 58, 96–97], сутність професійної компетентності підрозділів (загонів) спеціального призначення представляється нами як сукупність ключових, загально-професійних та спеціально-професійних компетенцій і визначається вимогами конкретних професійних стандартів або експертним шляхом.

У нашому дослідженні ключові компетентності підрозділів (загонів) спеціального призначення знаходяться на початковій стадії розвитку, оскільки вони нещодавно створені у відновленій Національній гвардії України і розглядаються як необхідні кваліфікаційні якості для виконання професійних функцій, завдань та обов'язків. На міждисциплінарну та багатокомпонентну складову ключових компетентностей підрозділів (загонів) спеціального призначення вказує чітко визначена взаємодія у п.1.5 Положення [12] з ОВС, військовими частинами Збройних Сил України, правоохоронними органами спеціального призначення, Управлінням державної охорони України, місцевими органами виконавчої влади тощо. Ми вважаємо, що їх перелік визначається на основі цілей вищої освіти, основних видів діяльності правоохоронних органів та Національної гвардії України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веб-сайт Національної академії Національної гвардії України : Військова кафедра. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://avv.gov.ua/?page_id=2183
2. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : [моногр.] / О. І. Гура; Гуманіт. ун-т «Запоріж. ін-т держ. та муніцип. упр.». – Запоріжжя, 2006. – 331 с.
3. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади / І. І. Драч; Нац. АПН України, Ун-т менеджменту освіти. – К. : Дорадо-друк, 2013. – 455 с.

4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Коваль В. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах : [монографія] / Валентина Олександрівна Коваль. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – 455 с.
6. Козловська І. М. Формування професійного мислення майбутнього фахівця: інтегративно-компетентнісний підхід [текст] : навч.-метод. посіб. / І. М. Козловська ; Нац. акад. пед. наук, Львів. наук.-практ. центр проф.-техн. освіти. – Київ : Педагогічна думка, 2013. – 127 с.
7. Щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої школи : Лист МОН України від 31.07.2008 р. № 1/9-484 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MUS8203.html](http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MUS8203.html)
8. Медвідь М. М. Зайнятість найманих працівників у з'єднаннях та військових частинах внутрішніх військ МВС України [текст] : [монографія] / Михайло Михайлович Медвідь ; Акад. внутр. військ МВС України. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2011. – 133 с.
9. Перелік галузей знань, напрямів, спеціальностей та спеціалізацій підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра : Наказ Міністерство оборони України від 19 черв. 2006 р. № 408 [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1155-12/para4#n4>
10. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід [текст] : [монографія] ; [О. А. Дубасенюк та ін. ; за ред. О. А. Дубасенюк] ; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.
11. Приходько І. І. Професійний психологічний відбір майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України [текст] : [монографія] / Ігор Іванович Приходько ; Академія внутрішніх справ МВС України. – Х. : Академія ВВ МВС України, 2008. – 190 с.
12. Про затвердження Положення про підрозділи (загони) спеціального призначення Національної гвардії України : Наказ МВС України від 09 лип. 2014 р. № 651.
13. Теорія і методика професійної освіти : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Т. Ю. Осипова, Р. С. Гурін та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд. – К. : Знання, 2012. – 390 с.
14. Топчій О. В. Формування професійної компетентності майбутніх слідчих у вищих навчальних закладах МВС України [текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Топчій Оксана Василівна ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2012. – 211 с.

С.Г. Братель,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

ОЗНАКИ ЮРИСДИКЦІЙНИХ І НЕЮРИСДИКЦІЙНИХ ПРОЦЕДУР

Останнім часом особлива увага зосереджується на вивченні процедурно-процесуального характеру адміністративно-правового регулювання. Основним елементом дослідження цього питання є адміністративна процедура, яка виконує роль ланки, що надає адміністративно-правовим відносинам врегульовану нормами форму, що забезпечує реалізацію права, свободи громадян і забезпечує їх інтереси.

Прийняття рішень, пов'язаних із захистом прав і свобод людини, взаємозалежне з правильним законодавчим забезпеченням та оформленням, яке виражається через правильно побудовану класифікаційну систематизацію адміністративних процедур, до яких повинні висуватися різні вимоги підготовки та практичного втілення.

Ознаками, що вирізняють юрисдикційні процедури, є порядок діяльності юрисдикційних органів; регулювання порядку взаємовідносин сторін у конфлікті; змагальність сторін; регулювання порядку застосування санкцій матеріальних норм; високий рівень правової регламентації; кінцевий результат – прийняття правозастосовчого акту.

Натомість ознаками, що вирізняють неюрисдикційні процедури, є відсутність санкцій при правовому регулюванні; встановлений порядок діяльності органів публічного адміністрування; відсутність спору, що призводить до необхідності здійснення

адміністративно-управлінської діяльності – до прийняття індивідуальних адміністративно-правових актів. Серед юрисдикційних процедур можна виділити процедури у справах про адміністративні правопорушення; процедури в адміністративних судах з приводу оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних органів та посадових осіб; дисциплінарні процедури; процедури пов'язані з розглядом скарг приватних осіб щодо діяльності органів влади та посадових осіб.

Адміністративні процедури, що мають неюрисдикційний характер, виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності уповноважених органів влади. До цієї категорії процедур відносять нормотворчі процедури (діяльність уповноважених органів або посадових осіб щодо підготовки та ухвалення правових актів), правозастосовні процедури (діяльність уповноважених органів або посадових осіб щодо вирішення адміністративних справ із застосуванням норм адміністративного права), реєстраційні процедури (діяльність уповноважених органів або посадових осіб щодо офіційного визнання законності відповідних дій чи нормативно-правових актів), атестаційні процедури (діяльність щодо визначення відповідності об'єктів атестації вимогам, необхідним для функціонування у певній сфері), контрольно-наглядові процедури (діяльність щодо здійснення контролю та нагляду у сфері публічного управління тощо) [1, с. 267].

ЛІТЕРАТУРА

1. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : [навч. посіб.] / С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2008. – 624 с.

*М.Ф. Головченко,
аспірант кафедри теорії
та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна
Керівник: доктор юридичних наук,
професор Н.М. Крестовська*

ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНА КУЛЬТУРИ ЯК ОБ'ЄКТА КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Функції держави мають цілеспрямований, конкретно предметний характер, де кожна передбачає діяльність в конкретній сфері суспільного життя та організаційне забезпечення цієї діяльності тощо. Кожній з функцій держави притаманний свій об'єкт та предмет, і саме об'єкти служать одним з основних критеріїв розмежування функцій держави [1, с. 18]. Предметом культурної функції держави є суспільні відносини, які охоплюються цим напрямом діяльності держави [2, с. 13], тоді як об'єктом культурної функції держави виступає духовно-культурна сфера соціуму в цілому.

Серед учених відсутня єдність щодо змісту поняття «культура» в контексті культурної функції держави. Зокрема, до нього включають такі явища як: 1. художня (народна) творчість, реалізація творчих потреб та інтересів громадян, бібліотечна і музейна справа, історична та культурну спадщина, кінематограф, відповідні об'єкти, що утворюють мережу закладів культури, культурно-розважальна сфера тощо [8, с. 32]; 2. національна культура, спрямована на внутрішнє національне і загальносвітове функціонування системи цінностей і культурних норм, їх творіння, відбір, акумуляцію та ретрансляцію [4, с. 6]; 3. духовні та культурні цінності, що становлять культурне надбання людини і суспільства, забезпечення їх створення, зберігання, розповсюдження та засвоєння [7, с. 6]; 4. мистецтво (театральне, музичне, хореографічне, образотворчого, декоративно-прикладне, естрадне, циркове), культурні послуги населенню; гастроляна діяльність, кінематографія, телебачення і радіомовлення; видавнича справа, поліграфія та книготоргівля; пам'ятки історії та культури, куль-турний туризм [6, с. 8].

До додаткових характеристик сутності культури можна віднести такі як: аксіологічна (культура як сукупність цінностей, благ, створених людиною) семіотична (культура як сукупність знакових систем, за допомогою яких передається (успадковується) від покоління до покоління соціальна інформація); евристична – культура як характеристика творчої діяльності людини, її здатності створювати нове; сумативні – культура як будь-які результати людської діяльності [9, с. 158]. Культура виступає і усвідомлюється не тільки як результат соціально-економічного та політичного розвитку, але і як необхідна умова, ключовий фактор розвитку, моральний стрижень особистості і суспільства. як соціальний інститут культура здатна забезпечити суспільну стабільність, консолідувати державу і суспільство на вирішення найважливіших національних завдань.

Уявляється, що об'єктом культурної функції держави є культура як цілісний комплексний процес, головним орієнтиром якого є людина, її безумовний духовний розвиток і вдосконалення. Адже стан культурного розвитку тієї чи іншої країни є одним з найбільш об'єктивних показників не тільки духовного здоров'я суспільства, а й повноти вирішення тих проблем, насамперед політичних і економічних, які стоять перед ним [11, с. 3].

Феномен культури бачиться вченими у творчій діяльності людей і сукупності матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством у процесі історії, а також у взаєминах, що склалися в процесі розподілу культурного надбання [10, с. 15–24].

Культура є одним з найважливіших елементів людської діяльності, яка пронизує усі сфери людського життя – від матеріального виробництва і простих потреб до найбільших і найтонших проявів людського духу. Культура впливає на мову, виховання, освіту, правову, виробничу та побутову сферу, дозвілля, стиль мислення, тощо. За рівнем культури оцінюється рівень розвитку суспільства. Культура – багатоглядне, багатофункціональне явище, що відображає соціально-історичну різноманітність людей, етносів, соціальних груп [11, с. 3].

Основними напрямками впливу культури на суспільне життя є: соціалізація і виховання окремої особистості; вироблення системи цінностей, під якою розуміється певна сукупність явищ матеріального і духовного життя. орієнтирів і установок діяльності окремої особистості і суспільних класів і верств, націй і народностей; створення моделей функціонування політичних інструментів, вироблення і прийняття політичних рішень, еталонів дій, поведінки та їх реалізації в різних ситуаціях політичного життя [3, с. 117]. Як визначальний фактор структурування суспільства і його консолідації культура в цьому контексті відіграє подвійну роль: формує цілісне, національне інформаційно-культурний простір, служить запорукою світоглядного єдності сучасного суспільства, міцною національної ідентичності, успіху формування сучасної громадянської нації; а також забезпечує стабільні структури міжкультурного, міжетнічного діалогу та співпраці, спрямовані на збереження і зміцнення міжетнічного і міжконфесійного миру і злагоди, використання культурного різноманіття сучасного суспільства як потенціалу суспільного розвитку [11, с. 3].

Серед аспектів впливу культури також можна виділити: визначення стану морального здоров'я суспільства, рівня економічних і політичних свобод, його духовного потенціалу (індикатор суспільного розвитку), поєднання традицій і позитивного досвіду минулого із сьогоденням, визначення тенденцій розвитку, позитивний вплив на духовну архітектуру суспільства шляхом періодичної радикалізації або стабілізації громадської думки; активізація або гальмування суспільних процесів, забезпечення гармонії при переході до нових орієнтирів, пріоритетів, інтегрування міжнародних культурних цінностей незалежно від світогляду, ідеологічних поглядів, національної належності їх носіїв (інтегратор громадських сил) [5, с. 297].

Розуміння культури як способу діяльності здійснюється в контексті конкретно-історичних суспільних відносин, що дає підставу виділити в її структурі такі дві основні форми існування як матеріальна і духовна. Основні види матеріальної культури – матеріально-виробнича та матеріально-побутова. У першому типі матеріальної культури виділяють: виробничу, предметно-виробничу, технологічну, економічну культуру. Інший тип, матеріально-побутова культура, розглядається як діяльність людини поза матеріально-виробничих відносин, тобто діяльність в індивідуальному або сімейному побуті. Згідно з основними видами духовної діяльності та формами суспільної свідомості можлива класифікація та основних видів духовної культури, а саме: правова культура, політична культура, естетична культура [9, с. 160].

Таким чином, що об'єктом культурної функції держави виступає власне культура як феномен і результат існування людини, людства. Під культурою в даному випадку найбільш доречно розуміти систему інститутів, установ, заходів та дій, яка втілює власне людський спосіб існування і забезпечує зміни якісних умов існування особистості, суспільства, людської цивілізації в цілому шляхом створення, відбору, вдосконалення, збереження, розповсюдження та засвоєння знань, умінь, цінностей (матеріальних і нематеріальних) і норм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України [Електронний ресурс] / І. В. Арістова // Форум права. – 2006. – № 2. – С. 18–21. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2006_2_5.pdf
2. Бабаєв С. В. Теория функций современного российского государства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бабаєв Сергей Владимирович. – Нижний Новгород, 2001. – 201 с.
3. Балакшин А. С. Культурная политика: теория и методология исследования : дис. ... доктора філософ. наук : 24.00.01 / Балакшин Александр Сергеевич. – Нижний Новгород, 2005. – 319 с.
4. Батіщева О. С. Державне управління розвитком національної культури в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 – «Теорія та історія державного управління» / О.С. Багіщева. – Л., 2007. – 20 с.
5. Гриджук О. С. Пріоритети культурної політики на сучасному етапі суцільної трансформації // Науковий вісник. – 2007. – Вип. 176. – С. 296–307.
6. Ігнатченко І. Г. Форми та методи державного управління культурою в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І.Г. Ігнатченко. – Х., 2009. – 20 с.
7. Карлова В. В. Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / В.В. Карлова. – К., 2003. – 20 с.
8. Копієвська О.Р. Проблема реалізації культурної функції в республіці Білорусь / О.Р. Копієвська // Часопис Київського університету права. – 2007. – №4. – С. 32–38.
9. Мальований М. М. Культура як суспільне явище (методологічний та методичний аспект розгляду) / М. М. Мальований // Горизонти образования. – 2011. – №3 – С. 154–163.
10. Українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / М.М. Закович [та ін.]. – К. : Знання, 2000. – 622 с.
11. Чернець В. Г. Держава і культура: онтологічний аспект / В. Г. Чернець // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв наук, журнал. – 2012. – № 4 – С. 3–8.

Т.О. Голоядова,

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ПРИ ОТРИМАННІ КОШТІВ МІЖНАРОДНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІД ЄС

Сучасна модель системи державного фінансового контролю має поєднувати: спеціальні виокремлені структури у правоохоронних, судово-експертних та судових органах, що працюватимуть за матеріалами контрольних органів щодо фінансових правопорушень та взаємоузгоджену законодавчо-нормативну базу для запобігання фінансовим зловживанням в Україні.

На 2014–2020 рр. загальна сума коштів міжнародної технічної допомоги в цей період Євросоюзу становитиме вже понад 15,4 млрд. євро. На 2014–2020 рр. передбачають співробітництво на регіональному рівні країн-партнерів Європейського сусідства та країн-членів ЄС по сухопутних і морських кордонах із метою сприяння економічному й соціальному розвитку прикордонних регіонів стосовно конкурентоспроможності, навколишнього природного середовища та попередження надзвичайних ситуацій. Заходи фінансуються за рахунок цільових грантів Європейської комісії (виконавчого органу ЄС) на безповоротній основі. У випадку встановлення фактів нецільового використання коштів виконавцем вона зобов'язана негайно повернути грантові кошти.

Основними принципами створення системи управління та контролю виконання є:

- чітке визначення та розподіл функцій органів, задіяних в управлінні й контролі;
- дотримання процедури забезпечення правильності й регулярності витрат у кожній Програмі;
- надійність автоматизованих систем обліку, моніторингу та фінансової звітності;

- дотримання домовленостей щодо аудиту правильності функціонування системи;
- формування системи звітності й моніторингу щодо процедур виявлення порушень і недоліків та повернення надмірно сплачених сум.

Стратегія аудиту повинна бути надана вповноваженим органом аудиту Єврокомісії протягом 9 місяців із моменту підписання першої фінансової угоди з країною-партнером. Стратегію аудиту слід переглядати щороку, починаючи з 2017 р. і до 2024 р. включно. З урахуванням внесених змін вона має подаватися Єврокомісії разом із щорічним звітом за Програмою.

ЄС рекомендує країнам-членам призначити спеціальний уповноважений орган управління, котрий офіційно надаватиме повний фінансовий опис.

Рахункова палата як член групи аудиторів повинна надати такі документи:

- сертифікати незалежності встановленого ЄС зразка щодо делегованих аудиторів, засвідчені підписом керівника інституції (лист за підписом Голови Рахункової палати);
- декларації кожного із залучених аудиторів щодо їх незалежності від інших органів влади України та контролерів, що братимуть участь у перевірці, завірені Головою Рахункової палати.
- Аналіз українських нормативно-правових актів у сфері організації державного фінансового контролю дублюється декількома контролюючими органами. Так, стаття 110 Бюджетного кодексу України до повноважень Рахункової палати віднесено здійснення контролю за використанням коштів державного бюджету, в т.ч. на погашення державного боргу. Разом із тим, згідно зі статтею 113 Бюджетного кодексу України до повноважень органу державного фінансового контролю, яким є Державна фінансова інспекція України, віднесено здійснення контролю за: цільовим і ефективним використанням коштів державного бюджету та місцевих бюджетів (включаючи проведення державного фінансового аудиту); цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів (позик), одержаних під державні (місцеві) гарантії; достовірністю визначення потреби в бюджетних коштах при складанні планових бюджетних показників; відповідність взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі); веденням бухгалтерського обліку, а також складанням фінансової й бюджетної звітності, кошторисів та інших документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету; станом внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в розпорядників бюджетних коштів [1].

У свою чергу, аудит підтвердження рахунків, або фінансовий аудит, згідно зі стандартами INTOSAI, – це дослідження фінансової звітності, систем внутрішнього контролю й аудиту та окремих трансакцій у підконтрольних організаціях. Він полягає у встановленні порушень і розбіжностей між фактичними даними й законодавчими нормами та проводиться на регулярній, щорічній основі. Метою фінансового аудиту є оцінка достовірності бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Рахунковою палатою такий аудит буде виконуватися за фінансовий рік.

Контролери Рахункової палати братимуть участь у:

- 1) розробленні стратегії аудиту з визначенням методології проведення аудиту фінансової звітності;
- 2) підготовці аудиторського висновку до щорічної фінансової звітності, де зазначається достовірність і об'єктивність інформації, котра міститься в рахунках, законність та обґрунтованість відповідних трансакцій;
- 3) підготовці річного аудиторського звіту, що повинен містити зведені результати проведених аудитів, зокрема аналіз характеру й обсягу помилок і виявлених недоліків.

За вимогами ЄС перевірка витрат повинна здійснюватися незалежними й компетентними експертами.

В Україні подібні функції ніким не виконувалися, тому це питання є дискусійним, адже до функцій Державної фінансової інспекції не включено відбір незалежних аудиторів. Зазначене питання потребує узгодження та вирішення на міжвідомчому й урядовому рівнях у рамках майбутньої системи адміністративного та фінансового менеджменту в Україні. На законодавчому рівні були розширені права Державної фінансової інспекції [2]:

- одержання від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, інших юридичних осіб та їх посадових осіб, фізичних осіб-підприємців інформації, документів і матеріалів;
- проведення на підприємствах, в установах та організаціях зустрічних перевірок з метою документального та фактичного підтвердження виду, обсягу і якості операцій та розра-

хунків для з'ясування їх реальності та повноти відображення в обліку підприємства, установи та організації, що контролюється.

Конкурсний відбір проводити із залученням Аудиторської палати України або інших професійних організацій, наприклад Спілка аудиторів України, взаємодії і звітності за цими коштами з Державною казначейською службою України.

В Україні відбулися корінні зміни політичних і економічних основ державності. Перед державою постає важлива проблема щодо створення дійової системи державного фінансового контролю, обґрунтування стратегії і розвитку, формування методологічних основ функціонування її вищого органу, вдосконалення форм і методів контрольно-аналітичних дій для підвищення ефективності використання державних ресурсів. Одна з основних проблем низької ефективності ДФК в Україні – відсутність його єдиної незалежної системи організації, що має здійснювати контрольні заходи за сучасними методами та формами контролю (бюджетування, аудит ефективності тощо). У державі утворилася низка розрізнених державних контрольних органів, які, несамостійні, не пов'язані між собою узгодженою нормативно-правовою базою. Усе це негативно впливає на результативність державного фінансового контролю, основні завдання якого: відвернення та припинення фінансових правопорушень. Проблема призводить, як правило, до небажаних наслідків: посилення тінізації та криміналізації економічної сфери, зниження довіри громадян до держави, спричиняє загрозливий (нерідко протиправний) відтік капіталу до інших країн у «офшорні» зони. Організаційна структура єдиної системи ДФК передбачає зовнішній та внутрішній державний фінансовий контроль відповідно до міжнародних стандартів, проте зі своїми специфічними вітчизняними особливостями. Єдина система державного фінансового контролю на чолі з її незалежним вищим органом має контролювати всіх юридичних осіб, що здійснюють операції з державними або місцевими фінансовими ресурсами чи майном. До них належать державні органи і установи, в тому числі державні позабюджетні фонди і Національний банк України, органи місцевого самоврядування, комерційні банки, страхові, комерційні та недержавні комерційні організації. Контроль здійснюється щодо отримання, перерахування й використання юридичними особами державних фінансових ресурсів і власності, а також наявності у них податкових, митних та інших пільг, наданих державними органами. Програмно-цільове бюджетування, по суті, має бути сучасним контрольним механізмом у єдиній системі державного фінансового контролю, в основу якого покладено розроблення та реалізацію особливого фінансового документа, що називається державною (бюджетною) цільовою програмою. У Бюджетному кодексі України зазначено, що програмно-цільовий метод у бюджетному процесі – це метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх етапах бюджетного процесу. Перехід до сучасних механізмів контролю передбачає й зміну його методів.

З метою захисту міжнародної фінансової системи від незаконного використання для відмивання доходів спонукало FATF – провідну міжнародну організацію в цій сфері, прийняти в лютому 2012 р. нову редакцію своїх Рекомендацій – Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів і фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення (далі – Рекомендації FATF). Оновлені Рекомендації FATF значно посилили вимоги до національних систем протидії відмиванню доходів і фінансуванню тероризму, щоб країни могли застосовувати більш цілеспрямований підхід у сферах, де ризик є високим.

Сучасна модель єдиної системи ДФК має органічно поєднувати: спеціально виокремлені структури у правоохоронних, судово-експертних та судових органах, що працюватимуть за матеріалами контрольних органів щодо фінансових правопорушень; централізований підрозділ матеріально-технічного та фінансового забезпечення, що дозволить контролювати та економити державні ресурси на утримання органів державної системи та дотримання законодавства з фінансових питань при перевірці витрат коштів за вимогами ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України від 8.07.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50–51. – Ст. 572.
2. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 13. – Ст. 110.

*Т.А. Гусева,
доктор юридических наук, профессор,
Государственный университет –
учебно-научно-производственный комплекс,
г. Орёл, Российская Федерация*

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ЗАКУПКИ: ВЧЕРА, СЕГОДНЯ, ЗАВТРА

Муниципальные и государственные закупки представляют собой мощный фактор, который влияет на уровень развития экономики любой страны, вне зависимости от степени участия в рыночных отношениях государства. При этом государство выступает таким потребителем, который помимо закупки товаров, работ, услуг независимо устанавливает порядок осуществления закупок. В России в настоящее время действуют рыночные принципы закупок, в отличие от предшествующих ранее планово-административных. В рамках планово-административной экономики государство брало на себя обязанность приобрести весь объем продукции, производимый предприятиями, вне зависимости от уровня спроса на нее. Условия рыночной экономики предполагали полную свободу в закупке получателям бюджетных средств. Несостоятельность обоих подходов способствовало принятию государством решения о необходимости создания особого юридического механизма закупок. Таким механизмом стала контрактная система [1].

С 1 января 2014 года закон о госзакупках был заменен на Контрактную систему [2]. Отличие Контрактной системы прежде всего в том, что новый закон регламентирует не только сами закупки, но планирование, мониторинг, аудит и контроль за закупками.

На II Всероссийском форуме поставщиков государственных и коммерческих закупок «Управление тендерными продажами в условиях кризиса», который прошел 26 февраля 2015 года среди проблем и перспектив дальнейшего развития контрактной системы в России были выделены следующие:

1. Единая информационная система (ЕИС) в сфере закупок начнет работать с января 2016 г.

Планируется запустить Единый каталог товаров, работ и услуг. Планируется, что каталог будет охватывать основной объем закупаемых товаров. А это значительно упростит работу заказчиков и контрактных служб. Недобросовестный заказчик уже не сможет спрятать заказ – выдумывать сложные названия ему не позволит закон. Поставщикам станет легче искать, а это значит, что конкуренция возрастет, и как следствие – увеличится качество предоставляемых услуг и товаров.

2. В феврале 2015 года Государственная Дума приняла в первом чтении законопроект, цель которого заключается в полном переходе на электронные процедуры в сфере госзакупок. Предполагается, что это позволит повысить конкуренцию на торгах. Большинство заказчиков и поставщиков поддерживают этот переход.

Минэкономразвития привело статистические данные, согласно которым по проводимые по 44-ФЗ торги в электронной форме позволили увеличить количество участников в 1,8 раз. Чем больше количество участников, тем выше конкуренция, кроме того, в электронных торгах снижается до минимума вероятность сговора между участниками торгов. Сама электронная форма размещения заказа позволяет сэкономить до 4,9% бюджетных средств, что в рублевом эквиваленте составляет 73 миллиарда рублей [3].

3. Председатель комиссии по электронной торговле и площадкам общероссийской общественной организации малого и среднего предпринимательства «Опора России» И. Дмитриев, отметил, что Россия уже является лидером в области электронной торговли. Такой вывод был неожиданно сделан организацией при изучении международного опыта.

4. Специалисты отмечали, что в настоящее время есть потребность в повышении профессионализма в отрасли закупок.

В настоящий момент для участия в госзакупках поставщику необходимо знать большое число законодательных актов, включая антимонопольное и гражданское законодательство, – всего около 5 тыс. страниц. Осилить такой объем информации способны в основном лишь крупные поставщики; для малых и средних компаний это достаточно сложно.

5. Не выработано единых подходов контролирующими органами при проверке государственных (муниципальных) заказчиков, различные контролеры могут иметь разные точки зрения на одно и то же дело.

6. Имеет место и недобросовестные действия заказчика: в основном недобросовестные заказчики используют замену кириллических букв на аналогичные по написанию латинские, замену букв на похожие по написанию цифры, пробелы в середине слова, опечатки и грамматические ошибки. Это делается для того, чтобы «чужие» поставщики не могли найти закупку.

7. В Уголовный кодекс РФ планируют ввести новый состав преступления – хищение в сфере закупок.

Предлагается установить самостоятельную уголовную ответственность за хищения в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных или муниципальных нужд. Максимальный срок лишения свободы за указанные преступления в соответствии с законопроектом составит 20 лет. Необходимость подобной меры обосновывается тем, что хищение в данной сфере обладает большей степенью общественной опасности, чем иные виды хищений. Речь идёт не только об особой охране бюджетных средств, но и защите общественных и государственных интересов, интересов граждан, качества их жизни.

Кроме того, предлагается ввести в статьи, устанавливающие наказания за такие преступления, как злоупотребление должностными полномочиями, превышение должностных полномочий, дача и получение взятки, посредничество во взяточничестве, дополнительные квалифицирующие признаки – совершение указанных преступлений при определении поставщиков и исполнении государственного или муниципального контракта, в том числе государственного оборонного заказа станет отягчающим обстоятельством.

Проектом предусмотрен и ряд профилактических мер. Например в закон «О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд» вносятся изменения, в соответствии с которым поставщик обязывается сообщать обо всех соисполнителях и субподрядчиках независимо от суммы контракта, указывать сведения о производителе товара и основаниях перехода права собственности на товар от производителя к поставщику, а также устанавливается обязанность поставщика уведомлять субподрядчиков и соисполнителей о том, что они работают в рамках государственного контракта. За нарушение этих требований физические и юридические лица будут нести административную ответственность в виде штрафа.

Подытоживая можно сказать, что контрактная система представляет собой совокупность участников контрактной системы в сфере закупок и осуществляемых ими действий, которые направлены на обеспечение муниципальных и государственных нужд; значение контрактной системы заключается в непосредственном влиянии на экономику, за счет антикоррупционной направленности, влияния на национальный бизнес и выполнения государственных обязательств.

ЛИТЕРАТУРА

1. Митьковская И. В. Понятие и сущность контрактной системы в сфере закупок [Электронный ресурс] // Современные научные исследования и инновации. – 2014. – № 10. – Режим доступа : <http://web.snauka.ru/issues/2014/10/39593> (дата обращения: 09.12.2014).
2. О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд : Федеральный закон от 5 апреля 2013 г. N 44-ФЗ (с изменениями и дополнениями) // Собрание законодательства Российской Федерации от 8 апреля 2013 г. N 14 ст. 1652.
3. Кризис и госзакупки – как они взаимосвязаны друг с другом ? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://obespechimkontrakt.ru/index.php/krizis-i-goszakupki-kak-oni-vzaimosvyazany-drug-s-drugom>

Л.Г. Давтян,
здобувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна
Керівник: доктор юридичних наук,
професор Н.А. Орловська

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

На сьогоднішній день Україна відноситься до держав, які ще не остаточно побудували демократичні інститути та запровадили у життя зразки поведінки сумлінного громадянина – платника податків. У суспільній свідомості податкові платежі прирівнюються до платежів, які запроваджують без згоди більшості платників і сплачують у примусовому порядку. Це стає підґрунтям для антифіскальної поведінки платників, породжуючи бажання зменшити податкові зобов'язання або взагалі ухилитися від їх виконання. Необхідно зазначити, що чим менш досконалими є демократичні інститути в державі, тим більш масовою стає така поведінка. За таких умов дедалі більшого значення в українському економічному просторі набуває проблема ухилення від сплати податків.

Нерозвиненість соціальної політики сьогодні призвела до того, що ухилення від податків сприймається у колі підприємців як різновид майже обов'язкового спорту, в якому успіхи є підставою для гордості. За оцінками експертів, загальне податкове навантаження в Україні майже вдвічі перевищує цей показник в інших країнах і становить 70–80% від отриманого доходу без урахування навантаження на заробітну плату та собівартість продукції. Це стимулює приховування реальних обсягів економічної діяльності, виведення її у «тінь». Обтяжливість податкової системи України визначається не величиною податкових ставок, а насамперед нерівномірністю податкового навантаження, заплутаністю й нестабільністю податкового законодавства [1, с. 351].

Тому безсумнівно слід наголосити, що сьогодні існує нагальна необхідність у кардинальних змінах податкової та економічної політики, удосконаленні законодавства.

Основними сегментами тіньової економіки і механізмами отримання тіньових прибутків є: корупція; приховування реальних прибутків громадян, а також прибутків підприємств від оподаткування (ухилення від сплати податків); нелегальний експорт капіталів; незаконна приватизація державної власності; отримання тіньових прибутків унаслідок вилучення з обороту різниці між офіційними й реальними цінами на товари і послуги; дрібні розкрадання на державних, акціонерних і колективних підприємствах; нелегальні валютні та зовнішньоекономічні операції (контрабанда); випуск і реалізація неврахованої продукції та надання невраховуваних послуг; кримінальні злочини; фінансове шахрайство [2].

До основних причин, що сприяють посиленню і зростанню тіньового сектора економіки на сучасному етапі, можна віднести такі:

- податковий тиск, який не витримують у теперішніх економічних умовах більшість фізичних і юридичних осіб, що діють у межах законодавчого поля України;
- правову незахищеність суб'єктів економічної діяльності від зловживань, утисків, протидії з боку чиновників державного апарату на всіх його рівнях;
- незахищеність громадян і підприємств від зазіхань злочинних угруповань;
- відсутність стабільного і збалансованого законодавства, яке б регламентувало економічну діяльність;
- законодавчу неврегульованість багатьох сторін діяльності комерційних банків; відсутність інвестиційної альтернативи тіньовим капіталам;
- міждержавну інтеграцію тіньового сектору і суб'єктів тіньової економічної діяльності;
- тотальну криміналізацію підприємницьких структур тощо [2, с. 48].

За результатами проведених документальних перевірок, виявлено понад 9 тис. схем мінімізації податкових зобов'язань (у межах чинного законодавства), умовні втрати бюджету за якими оцінюються у 29,8 млрд грн [4, с. 21]. На сьогодні існує багато підводних каменів щодо вирішення цієї проблеми, адже із збільшенням кількості та якості схем мінімізації податкові органи не можуть здійснювати належного

контролю за діяльністю суб'єктів господарювання щодо правильності розрахунків і перерахування податків до бюджету.

Для вирішення проблеми ухилення від податків слід пам'ятати, що податки – це завжди тягар для підприємців. Тому найкращим превентивним механізмом запобігання податкової злочинності є розвинуті механізми оптимізації податків. Якщо підприємець буде впевнений, що в нього є легальний шлях зменшити податки – то можливо не одразу, але він буде обирати законний шлях, та тим самим знижувати рівень податкової злочинності.

Податкова оптимізація, мінімізація податків (легальне зменшення податків) – це зменшення розміру податкових зобов'язань за допомогою цілеспрямованих правомірних дій платника податків, що включають повне використання усіх наданих законодавством пільг, і інших законних прийомів і способів. Іншими словами, це організація діяльності підприємства, при якій податкові платежі зводяться до мінімуму на законних підставах, без порушення норм податкового та кримінального законодавства. Ці способи з юридичного погляду не допускають порушення законних інтересів бюджету [5]. До категорії законного зменшення податків можна зарахувати лише ті способи, при яких економічний ефект досягається за допомогою кваліфікованої організації роботи. При цьому йдеться не про ухилення від податків, а про таку організацію роботи, при якій знижується необґрунтована переплата податків і не нараховуються пеня, штраф. Іншими словами, мінімізація податків визначається висловами «Як податки не переплачувати» і «як не платити штрафи» – це і є легальним зменшенням податкових платежів. У цьому випадку платник податків використовує дозволені або незаборонені законодавством способи зменшення податкових платежів, тобто не порушує законодавство. У зв'язку з цим такі дії платника не мають складу податкового злочину або правопорушення, а отже, не тягнуть за собою несприятливих наслідків для платника податків, таких як: донарахування податків, а також стягнення пені і податкових санкцій [3].

Таким чином, особливості проблеми ухилення від податків в Україні залежать від нерозвинутості правової бази та соціальної політики. Але ми бачимо, що кожний рік у нашій державі йде постійне реформування законодавчих основ, та розробляються корисні соціальні програми, які впливають на зміну ставлення підприємців до проблеми ухилення від податків. Неможливо не погодитись з визначенням В. В. Голіни: «Запобігання злочинності - це довготривала, повсякчасна, складна, наполеглива протидія всіх соціальних систем держави тим явищам, які створюють криміногенний потенціал у суспільстві» [6, с. 46].

Криміногенні детермінанти злочинних проявів криються в самому суспільстві, людях, тому слід говорити про своєрідне “самолікування”, “очищення”. Держава, влада, суспільство повинні це усвідомити і додержуватися таких підходів до внутрішньої і зовнішньої політики, які б виключали або зменшували кримінальну активність членів суспільства. 3. Особливість діяльності, пов'язаної з нерепресивною протидією злочинності, передбачає відмову від поспішності, перетворення її на короткочасні кампанії і гучні обіцянки. Зміна владних структур не повинна впливати на виконання запобіжних заходів, якщо вони відповідають принципам кримінологічної політики. Можливі певна корекція, деякі зміни, доповнення, але здійснення самої політики, відповідних їй законів, нормативно-правових актів, програм, планів необхідно неухильно продовжувати.

Отже, виявлення та розкриття злочинів, що пов'язані з ухиленням від сплати податків, на сьогодні є одним із напрямів реалізації державної політики у сфері оподаткування. Вирішення проблеми мінімізації сплати податкових платежів дозволить збільшити обсяг і стабілізувати надходження податкових платежів до бюджету України, і відповідно забезпечити збалансований економічний розвиток Української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Харко Д. Правова природа тіньової економіки: поняття, причини напрями детінізації / Д. Харко // Вісник Львів. ун-ту, серія юрид. – Вип. 52. – 2011. – С. 351–357.
2. Сидоренко Т. О. Сутність та ухилення від сплати податків / Т. О. Сидоренко // Гроші, фінанси і кредит. – 2010. – № 6. – С. 48–52
3. Податковий Кодекс України: в редакції від 28.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://sfs.gov.ua/nk/>
4. Коротун В. І. Проблеми мінімізації сплати податків в Україні / В. І. Коротун // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 6. – С. 21–24.
5. Огляд основних застосовуваних схем мінімізації податків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank-ua.com/article/961/> (16.03.2010).
6. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В.В. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.

Н.М. Денисяк,

викладач,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НОТАРІАТУ

Розвиток цивільного обороту, розширення кола об'єктів та суб'єктів приватної власності зумовлюють зростання попиту населення на нотаріальні послуги. Сучасний нотаріат як орган безспірної юрисдикції захищає суб'єктивні права й законні інтереси фізичних та юридичних осіб, надаючи правочинам публічної довіри шляхом посвідчення юридичних фактів, прав і документів, завдяки чому нотаріальна діяльність виступає особливим видом державної діяльності.

Науковим дослідженням у сфері нотаріату України присвячено праці таких українських учених, як В. Баранкова, В. Комаров, Г. Гулевська, А. Єрух, Р. Кочер'янець, Л. Радзівська, С. Фурса, Є. Фурса та інших. Тому досить актуальним є аналіз правових засад становлення системи українського нотаріату з урахуванням здобутків українського правознавства.

Однак вітчизняний нотаріат як правовий інститут громадянського суспільства нині ще далекий від досконалості. Нотаріальні послуги для населення в Україні не є якісними. У сучасній юридичній теорії та практиці відсутні наукові прогнози розвитку нотаріату, що не відповідає глобальним процесам перебудови правової системи України. До останнього часу нотаріальна діяльність залишалася під впливом тільки нормативного регламентування, а теоретичні пошуки науковців стосувались окремих її аспектів і проблем.

З огляду на це, необхідно приділили увагу проблематиці інституту нотаріату в Україні, щоб запропонувати шляхи розв'язання наявних проблем. Відповідно до статті 1 Закону України «Про нотаріат», нотаріат – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. З такою думкою погоджуються й деякі вчені, зокрема В. Комаров, С. Фурса та інші [3, с. 54]. Але таке визначення нотаріату не розкриває повністю його суті, тому, на мою думку, більш обґрунтованою є дефініція нотаріату як правового інституту, що забезпечує охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави шляхом вчинення нотаріальних дій уповноваженими органами та посадовими особами [1].

Необхідно також зауважити, що принципи нотаріату не закріплені на законодавчому рівні. Їх можна виокремити, лише систематизувавши зміст нормативно-правових актів, що ними користується нотаріус. Отже, у новому законодавстві про нотаріат слід усунути цю прогалину, бо принципи – це провідні положення, на яких ґрунтується нотаріат в Україні, й вони обов'язково мають знайти своє законодавче закріплення [3, с. 50]. Окремо слід зупинитись й на правовому становищі органів та посадових осіб нотаріату. У ході наукового дослідження виявлено тенденцію, що полягає в незацікавленості державних нотаріусів підвищувати ефективність своєї праці. Вони одержують стабільну, хоча й невелику, заробітну плату, а державне мито повністю отримує держава. Штучне підвищення їхньої зарплатні завдяки так званим додатковим послугам – явище тимчасове, якого не повинно бути в демократичній державі. Отже, робимо висновок, що збігається з думкою сучасних учених, які вивчають проблеми сучасного нотаріату, а також нотаріальну діяльність, яку потрібно реформувати, щоб вона відповідала вимогам правової демократичної держави [4, с. 10].

Ще однією проблемою державного нотаріату є брак фахівців, що працюють у державних нотаріальних конторах, зокрема в тих, що розташовані в невеличких містах і районних центрах. Щоб її розв'язати, потрібно:

– забезпечити фахівців, які погодяться працювати в таких регіонах, усім необхідним, зокрема житлом;

– зобов'язати юристів, які здобули вищу освіту за державний рахунок, відпрацювати після стажування три роки як державні нотаріуси у проблемних регіонах (про це їх мають попереджати ще під час вступу до вищого навчального закладу) [6, с. 203]. Існує також проблема нерівномірності розподілу нотаріальних органів по різних регіонах України. Зокрема, віддалені та економічно слабкі серед них залишаються без нотаріату. На мою думку, вирішити це питання можна тільки на рівні закону, установивши в ньому чіткі критерії визначення необхідної кількості нотаріусів у кожному окрузі. Такими критеріями можуть бути: кількість населення, кількість нотаріальних дій та їхня складність, рівень економічного розвитку регіону, прогноз міграції населення та можливих законодавчих змін. Питання забезпечення нотаріальним обслуговуванням так званих

депресивних регіонів може бути вирішено, наприклад, шляхом створення державної нотаріальної контори з особливими умовами роботи нотаріуса. Ця пропозиція знайшла відображення й у наукових працях таких учених, як В. Черниш, К. Федорова та інші [5, с. 16].

Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження концепції реформування органів нотаріату в Україні» № 3290/5 від 24.12.2010 року була затверджена стратегія реформування та удосконалення українського нотаріату. Головна мета – сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату, надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступове і системне реформування українського нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних і юридичних осіб. Концепція реформування органів нотаріату визначила сучасний стан цього інституту, його цілі, пріоритетні завдання та стратегічні напрями, окреслила механізми їх втілення й очікувані результати [2].

Загалом реалізація положень Концепції буде здійснюватися в декілька етапів і процес реформування триватиме деякий період: – першим етапом є затвердження Концепції як основної програми для проведення реформування; – другим етапом є розробка, обговорення та прийняття протягом 2013–2016 років базових законів; – третім етапом запровадження положень Концепції, протягом 2013–2016 років є створення професійної організації нотаріусів України та становлення професійного самоврядування.

Факторами, що сприяють реформуванню органів нотаріату в Україні є:

1. Невизначеність статусу нотаріальних органів, зокрема, державних нотаріальних контор, приватних нотаріусів, державного нотаріального архіву.
2. Відсутність правової бази, яка б давала можливість нотаріусу як представнику державної публічної влади мати чітко визначені процесуальні права та обов'язки.
3. Відсутність законодавчо закріплених морально-етичних та професійних правил поведінки у нотаріальній діяльності, системи цінностей.
4. Законодавча неврегульованість пенсійного, соціального забезпечення нотаріусів України та системи оподаткування доходів.
5. Відсутність єдиного підходу щодо оплати за надання нотаріусами послуг, які не пов'язані з вчиненням нотаріальних дій.
6. Відсутність комплексної програми стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, яка передбачала б не лише навчальний процес з питань нотаріату, але й елементи практики, психології, етики, деонтології, логіки, конфліктології, норм процесуального права тощо.
7. Відсутність комплексної програми підвищення кваліфікації осіб, які вчиняють нотаріальні дії, в тому числі посадових осіб органів місцевого самоврядування тощо.
8. Величезна кількість підзаконних нормативно-правових актів, які часто суперечать один одному (Інструкції, Положення, Порядки).
9. Відсутність професійної нотаріальної палати та невизначеність її статусу.

На сьогоднішній день, Кабінет Міністрів України, пропонує внести зміни в Закон України «Про нотаріат», які визначатимуть додаткові підстави для здійснення державного контролю у сфері державного регулювання діяльності нотаріусів, а також планує розширити коло правових підстав для притягнення нотаріуса до відповідальності у разі невиконання чи неналежного виконання нотаріусом своїх професійних обов'язків [2].

На сучасному етапі інститут нотаріату України активно реформується, переглядаються та вносяться зміни та доповнення до існуючих нормативно-правових актів, запроваджуються новітні підходи до організації діяльності нотаріату, у зв'язку з чим доцільно вивчити досвід іноземних держав з метою виявлення позитивного досвіду, який може бути запроваджений в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про нотаріат : Закон України від 2.09.1993 р., № 3425-ХІІ // ВВР України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
2. Про затвердження концепції реформування органів нотаріату в Україні : Наказ Міністерства юстиції України № 3290/5 від 24.12.2010 року.
3. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Загальна частина / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. – К. : Вентурі, 1999. – С. 54.
4. Радзівська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. пос. / Л. К. Радзівська, С. Г. Пасічник – К. : Юрінком Інтер. – 2001. – С. 9–10.
5. Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. М. Черниш ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2003. – 16 с.
6. Федорова К. І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ксенія Іванівні Федорова ; Нац. аграрний ун-т. – К., 2008. – 208 с.

*Л.В. Діденко,
кандидат юридичних наук, доцент,
Інститут національного та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна*

СУД ЯК ОСНОВНИЙ УЧАСНИК ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Основним суб'єктом, без якого не відбувається реалізація цивільних процесуальних приписів, є суд. О. Ф. Козлов зазначає, що не можна говорити про суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин взагалі, слід говорити про суд конкретної інстанції. Річ у тім, що перед кожною інстанцією стоять різні завдання, і це обумовлює певний комплекс прав та обов'язків, наданих суду для їх виконання.

На думку В. С. Калмацького, єдиного суду як суб'єкта цивільного процесуального права не існує, оскільки кожна судова інстанція індивідуальна за своїм правовим статусом, є самостійним суб'єктом цивільного процесуального права з характерним тільки їй обсягом прав і обов'язків.

Утім, на наш погляд, про суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин можна говорити безвідносно до інстанції, передусім маючи на увазі склад суду як учасника провадження в конкретній справі, тобто як суб'єкта конкретних правовідносин. Тож слід погодитися з В. Н. Щегловим, який вказує, що бути суб'єктом цивільного процесуального права означає можливість бути суб'єктом цивільних процесуальних відносин.

Отже, суд конкретної інстанції, будучи суб'єктом цивільного процесуального права, при вирішенні якоїсь цивільної справи втілюється в певний склад суду і відповідно стає суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин. Інакше кажучи, з потенційного учасника цивільних процесуальних правовідносин суд визначеної інстанції перетворюється на учасника реального – в особі складу суду. При цьому правовий статус суду як суб'єкта цивільного процесуального права охоплює всі можливі повноваження суду першої, апеляційної та касаційної інстанцій, а правовий статус суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин охоплює повноваження складу суду під час провадження в конкретній справі.

У науці цивільного процесуального права загально визнаним є твердження про те, що основними процесуальними передумовами виникнення цивільних процесуальних правовідносин є норми процесуального права, процесуальна правоздатність та юридичні факти. Необхідною передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин, що стосується виключно основного учасника цих відносин, є здатність суду бути учасником цивільних процесуальних правовідносин, тобто можливість конкретного складу суду вирішувати певну цивільну справу. Йдеться про склад суду під час розгляду справи в суді першої (ч. 1, 2 ст. 18 ЦПК України), апеляційної (ч. 3 ст. 18 ЦПК України) та касаційної інстанції (ч. 4 ст. 18 ЦПК України), а також під час перегляду рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами (ч. 6 ст. 18 ЦПК України).

Питання доцільності застосування до суду категорії правоздатності чи правосуб'єктності порушували такі дослідники цивільного процесуального права, як Д. М. Чечот, В. Н. Щеглов, А. К. Сергун, М. С. Шакарян, М. Й. Штефан, В. В. Комаров, К. В. Гусаров та інші. Їхня позиція щодо цієї проблеми, підкріплена аргументами, дала поштовх появі нових підходів до розуміння сутності, змісту, особливостей та значення цих категорій.

Так, К. В. Гусаров вважає, що правосуб'єктність органів судової влади складається з предметних та функціональних повноважень суду, причому до перших входить підвідомчість та підсудність цивільних справ.

Крім того, він зазначає, що правове становище суду визначається правосуб'єктністю, структурними компонентами якої є юрисдикція, а також предметні і функціональні повноваження.

На тому, що цивільною процесуальною правосуб'єктністю володіють передусім судові органи, яким доручено розгляд і вирішення цивільних справ, наголошує В. Н. Щеглов. Як зауважує Д. М. Чечот, виникнення процесуальної правоздатності та дієздатності суду збігається і відбувається в момент організації вказаних органів. П. І. Радченко зауважує, що оскільки правоздатність

визначається як абстрактна можливість мати всі можливі цивільні права і обов'язки, то стосовно суду слід говорити не про його можливість бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, а про існуючі процесуальні права і обов'язки суду, тобто компетенцію.

Водночас у своїй спільній роботі В. В. Комаров та П. І. Радченко зазначають, що процесуальна правосуб'єктність є ступенем реалізації норм цивільного процесуального права, реальною передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин. Абстрактної, єдиної для всіх процесуальної правосуб'єктності не існує, є правосуб'єктність суду, сторін, третіх осіб, прокурора, свідків. Вивчаючи проблеми правового статусу суду другої інстанції, В. С. Калмацький дійшов висновку, що категорії цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності для характеристики його правового становища неприйнятні, його правовий статус становлять реальні права й обов'язки.

К. В. Гусаров запропонував виокремлювати галузеву правосуб'єктність як одну з передумов виникнення цивільних процесуальних правовідносин і конкретну – як характеристику правового статусу учасників цивільного процесу. Говорити про конкретну правосуб'єктність у такому розумінні аж ніяк недоцільно, бо це, власне, і є не що інше, як права й обов'язки учасників процесу. Крім того, він вважає, що проявом цивільно-процесуальної правосуб'єктності суду, позивача, відповідача, третьої особи, свідка, прокурора та інших є конкретизація правового статусу суб'єктів цивільного процесуального права, оскільки вони стають конкретними учасниками цивільних процесуальних правовідносин, займаючи в них конкретне процесуально-правове становище. Ця теза є непринятною стосовно суду, бо суд не займає конкретного процесуального становища, воно обумовлено *ex officio*.

Д. Д. Луспеник виокремлює загальну та конкретну правоздатність суду, розуміючи цивільну юрисдикцію як елемент загальної правоздатності загальних судів, уповноважених на розгляд цивільних справ, а підсудність як елемент конкретної правоздатності певних судів цивільної юрисдикції. Говорячи про конкретний зміст правоздатності суду на розгляд і вирішення справи, слід мати на увазі, що йдеться не про той суд, до якого звернувся позивач, а той, до підсудності якого належить справа за законом, отже, конкретно правоздатним, тобто правоздатним у певній справі, буде той суд, якому справа підсудна. Отже, йдеться про суд як належний орган судової гілки влади, який уповноважений на розгляд і вирішення цивільної справи, а не про конкретний склад суду. До того ж, автор не використовує стосовно суду категорію «правосуб'єктність», а говорить лише про «правоздатність».

Гадаємо, слід говорити про загальну правосуб'єктність суду, проявом якої буде здатність на розгляд цивільної справи певного судового органу судової системи, під юрисдикцію якого підпадає справа і якому вона підсудна, і конкретну правосуб'єктність, що являтиме собою можливість певного складу суду визначеної інстанції вирішувати цю справу.

Деякі вчені, такі як О. Ф. Козлов, М. С. Шакарян, заперечують доцільність використання стосовно суду категорії «правосуб'єктність», вказуючи на існування в суду конкретних повноважень, а не на можливість їх набувати. О. Ф. Козлов вважає неприпустимим застосовувати для характеристики правового статусу судів категорії процесуальної правоздатності та дієздатності, бо держава наділяє їх не здатністю мати процесуальні права і нести процесуальні обов'язки, а самими правами та обов'язками.

Покладаючи на них функцію розгляду і вирішення цивільних справ, держава наділяє їх реальними владними повноваженнями, які у своїй сукупності утворюють судову компетенцію.

А. К. Сергун сприймає як цілком справедливі заперечення М. С. Шакарян, О. Ф. Козлова, П. Ф. Єлісейкіна проти поширення цивільної процесуальної правоздатності на осіб, які наділені компетенцією і беруть участь у процесі саме в силу компетенції; сукупність існуючих прав і обов'язків цих органів, у тому числі процесуальних, становить їх компетенцію, у якій виражені державні функції, а не правоздатність.

М. С. Шакарян взагалі не використовує категорію «правосуб'єктність», а говорить лише про правоздатність суду в контексті можливості бути не учасником цивільних процесуальних правовідносин, а учасником господарської діяльності як державної юридичної особи. Вона зауважує, що створення певного суду означає наділення його не правоздатністю, а повним об'ємом прав і обов'язків, що здійснюватимуться судом у кожному конкретному випадку (у справі) залежно від конкретних обставин.

Згідно зі ст. 6 Конституції України влада розподіляється на законодавчу, виконавчу та судову

гілки. За статтею 124 Конституції України судочинство здійснюється судами загальної юрисдикції та Конституційним Судом України. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в системі судів загальної юрисдикції утворюються загальні та спеціалізовані суди окремих судових юрисдикцій. Органи судової влади виконують свої повноваження виключно на підставах, у межах та порядку, передбачених Конституцією України та законами. Кожен із цих органів при створенні наділяється спеціальними повноваженнями, якими і користується під час здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства, а не має можливість та здатність користуватися ними.

Отже, говорити про правосуб'єктність судових органів в аспекті їх здатності мати певні повноваження недоцільно. На нашу думку, правосуб'єктність суду має інше специфічне наповнення і являє собою здатність суду бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, що реалізується через дотримання системи умов, передбачених цивільним процесуальним законодавством. Такими умовами, зокрема, є вимога дотримання правил цивільної юрисдикції та підсудності; положення про те, що здійснювати правосуддя в цивільних справах може лише той суддя, який призначений у встановленому порядку до певного складу суду; положення про те, що справи в порядку цивільного судочинства можуть вирішуватися лише повноважним складом суду; заборона наявності родинних чи сімейних зв'язків між членами складу суду; заборона повторної участі судді у вирішенні тієї самої справи в іншій інстанції; вимога особистого нейтралітету, безсторонності та неупередженості кожного члена суду тощо. Отже, про цивільну процесуальну правосуб'єктність суду можна говорити як про його здатність бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, що має виявлятися у відповідності судового органу вимогам цивільної юрисдикції та підсудності, а також у повноважності складу суду та окремих його членів здійснювати правосуддя в цивільних справах за умов дотримання вимог до формування певного складу суду і за відсутності обставин, які унеможливають здійснення ним правосуддя в цивільних справах.

Н.І. Долматова,

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО СКЛАДУ МОСКОВІЇ ТА ЇЇ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК

Козацька держава, створена під час Визвольної війни, була унікальним явищем не тільки у вітчизняній, а й у світовій історії. З одного боку, вона мала найважливіші елементи державності: адміністративний поділ, судову систему, відповідну структуру господарства та податково-фінансові органи, військо, кордони тощо. Держава, на чолі з гетьманом, провадила незалежну зовнішню політику та дістала визнання багатьох країн. З іншого боку, всі ці здобутки могли бути втрачені. Україна не могла остаточно перемогти Польщу без доброго союзника. Крим був ненадійним, тимчасовим союзником, що мав у війні власні корисливі інтереси – домогтися ослаблення обох країн, щоб мати змогу й надалі грабувати населення і брати ясир з українських земель.

Окремі аспекти питання державно-правового розвитку України в складі Московії були досліджені такими відомими істориками держави та права, як В. М. Горобець [1], Л. Є. Дещинський, А. В. Панасюк [3], В. М. Єрмолаєв, А. І. Козаченко [5], С. Шумов, А. Андрєєв [7] та ін.

Мета роботи полягає у встановленні впливу суспільного устрою на право, що діяло на українських землях після їх входження до складу Московії.

Від самого початку Визвольної війни Московія офіційно не висловлювала свого ставлення до України, посідаючи позицію «стороннього спостерігача». Єдине, чого зміг домогтися Б. Хмельницький, – це визнання Московією свого нейтралітету в українсько-польській війні. Крім того, Москва відкрила кордони для українських біженців. Однак цим «добрим жестом» мало хто скористався,

оскільки залишати Україну і йти під російське кріпосне право особливо не наважувалися. Також донським козакам не забороняли воювати на боці українців.

Країни постійно обмінювалися делегаціями, але у 1651 р. Земський собор не дав згоди на союз з Україною. 8 січня 1654 р. відбулася Переяславська рада. На ній козацька старшина склала усну присягу московському цареві на вірнопідданство [7, с. 90]. Водночас московська делегація висловила від імені царя обіцянку зберегти за Україною її права та захищати від ворога.

Така форма міждержавних стосунків у вигляді взаємної присяги була типовою для тих часів. Вона була прийнятною для Московії, але не влаштувала українське керівництво. Проблема в тому, що, по-перше, Б. Хмельницький і старшина не були певні, що усна домовленість матиме силу і виконуватиметься російською стороною. Тим більше, що російська делегація присяги не склала. По-друге, усний договір не задовольняв українське керівництво за змістом, бо стосувався лише загальних положень входження України під протекторат Московії. По-третє, Україна бажала отримати від Московії негайну і реальну військову допомогу у війні проти Польщі.

Усі ці обставини змусили українську старшину взятися до складання письмового договору. Проект мав 23 статті й базувався на усних Переяславських домовленостях і Зборівському українсько-польському договорі. За умови дотримання цих статей Україна зобов'язувалася ввійти під покровительство Москви і сплачувати данину на знак такого підданства.

Російська сторона скоротила кількість статей до 11, хоча загалом їх зміст не зазнав змін. Кожну статтю супроводжували укази царя і Боярської думи. 27 березня 1654 р. статті договору (Березневі статті) було передано послам Б. Хмельницького. Також – «Жалувану грамоту царя до Війська Запорозького» та «Жалувану грамоту козацькій старшині» [6, с. 163]. З точки зору міжнародного права укази царя під статтями Б. Хмельницького і «Жалувані грамоти» були ратифікаційними актами.

Українсько-московський договір 1654 р. був основним юридичним актом, який визначав правові відносини між державами на тривалий період. Його слід розглядати як двосторонній акт виявлення волі двох країн, рівноправних за статусом. У Переяславі не було ні «возз'єднання», ні «прислання», ні «входження» України до складу Московської держави [1, с. 35]. Це був звичайний військово-політичний союз держав.

Отже, українсько-московський договір був своєрідним компромісом, де кожна сторона мала на меті своє: Україна – військовий союз проти Речі Посполитої; Московія – вирішення територіальних питань і поступове включення України до свого складу.

Новоутворена українська держава середини XVII ст. мала всі риси державності. На визволених етнічних українських землях важелі політичної влади опинилися в руках козацької старшини – нової генерації місцевої еліти на чолі з гетьманом. Отже, виникла політична влада як перша ознака держави. Друга ознака – територія. Вже в 1648 р. після Корсунської битви Б. Хмельницький заявив про намір створити окрему державу, її межі згодом визначалися залежно від перебігу історичних подій. Територіальне ядро українського етносу – Середнє Подніпров'я – перебувало в центрі держави [2].

Сформувався новий політико-адміністративний устрій. Замість воєводств і повітів було запроваджено поділ на полки та сотні. Виникло нове правління в особі старшинського уряду. Магістрати й ратуші отримали право на самоврядування. Сформувалися український суд і система судочинства, фінансова мережа й податки. В Україні карбували власну монету із зображенням меча й ім'ям Б. Хмельницького. Збройні сили держави були самостійними, часто добровільними військовими формуваннями, їм були притаманні елементи самоуправління. Військо мало не елітарний, а загальностановий характер. Після 1654 р. воно становило автономну частину російської армії [3, с. 154].

Соціальна структура населення зазнала суттєвих змін. Після Визвольної війни козацтво набуло привілейованого статусу (право власності на землю, особлива юрисдикція, необмежена участь у політичному житті тощо). Відбулися зрушення у станових розмежуваннях, вони зробилися нечіткими, а іноді – символічними. Держава стала суб'єктом міжнародного права, її визнали сусідні країни, а також Венеція, Валахія, Швеція тощо.

Щодо переходу України на становище протегованої російським царем держави варто зазначити, що за тих часів зовнішні підтримка й допомога були вкрай необхідними. Але наявність в Україні автономних прав, закріплених Березневими статтями, не могла бути тривалою. У складі монархічної, абсолютистської Росії Українська держава з властивими їй демократичними республіканськими традиціями була практично позбавлена перспектив розвитку [4, с. 85]. Рано чи пізно її політичні інституції мали вступити у протиріччя із загальноімперськими порядками. Цей процес тривав десятиліттями і завершився лише на початку 80-х років XVIII ст.

Після укладення союзу з Московією Б. Хмельницький зосереджує увагу на питанні возз'єднання з Козацькою Україною західноукраїнських земель. Влітку 1654 р. йому повідомили, що домогтися нейтралітету кримського хана у війні проти Польщі не вдасться. Відтак Україна почала активно готуватися дати відсіч Польщі та Криму [5, с. 73]. На прохання Б. Хмельницького передислокувати російські війська в Україну з білоруських та смоленських земель Московія не дала згоди. Це було перше серйозне порушення Березневих статей московською стороною.

У серпні 1655 р. під Кам'янець-Подільським Хмельницький приймає шведське посольство, від якого довідується про початок війни Швеції проти Речі Посполитої. Під час переговорів було досягнуто домовленості про розподіл сфер впливу України та Швеції: етнічні українські землі залишаються за Гетьманською державою, а шведи не перетнуть Вісли. Однак через легкі перемоги шведської армії над поляками шведський король відмовився від союзу з Б. Хмельницьким [2, с. 90].

Таким чином, міжусобні війни в Україні, «Руїна» роз'єднали державу і народ. Із цього не могли не скористатися сусідні країни. У 1667 р. Московія за спиною України уклала з Польщею Андрусівське перемир'я, яке розкололо територію держави на дві половини, підпорядкувавши їх іноземним країнам. У 1686 р. таке становище було закріплене «вічним миром». Лівобережну Україну з Києвом із другої половини XVII ст. іменують Малоросією (інша назва – Гетьманщина).

ЛІТЕРАТУРА

1. Горобець В. Українська зовнішня політика після Переяслава: стратегічні цілі та тактичні відступи другої половини 1655 р. / В. М. Горобець // Український історичний журнал. – 2000. – № 1. – С. 32–45.
2. Дві Русі : [зб. есе та нарисів] / за заг. ред. Л. Івшиної. – [4-е вид., стер.]. – К. : Укр. прес-група, 2005. – 496 с.
3. Дещинський Л., Панасюк А. Міжнародні відносини України: історія і сучасність / Л. Є. Дещинський, А. В. Панасюк. – Львів, 2001. – 482 с.
4. Єрмолаєв В. Деякі питання юридичної природи Переяславського акта 1654 р. / В. М. Єрмолаєв // Вісник Академії правових наук України. – 2005 р. – № 3 (42). – 2005. – С. 84–90.
5. Єрмолаєв В., Козаченко А. Органи влади і управління української держави / В. М. Єрмолаєв, А. І. Козаченко. – Харків, 2002. – 268 с.
6. Субтельный О. Украина: История / О. Субтельный. – К. : Аграрна освіта, 2005. – 469 с.
7. Шумов С., Андреев А. История запорожской Сечи / С. Шумов, А. Андреев. – К., 2003. – 314 с.

С.С. Журило,

асистент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ПРИ УСИНОВЛЕННІ

Права дітей відображені у більш ніж ста українських законодавчих та інших нормативно-правових актах. Однак, незважаючи на приведення законодавства України у відповідність з нормами міжнародного права, в сучасних реаліях галузь охорони прав дитини має багато проблем, що свідчить про необхідність вдосконалення законодавчого регулювання в цій сфері.

Загальним принципом, на якому ґрунтується весь інститут усиновлення, є принцип найкращого забезпечення при усиновленні захисту інтересів дитини. Саме інтереси дитини мають бути визначальним критерієм оцінки осіб, які бажають бути усиновлювачами, під час винесення судами рішень про усиновлення, відміну усиновлення тощо. Аналіз правовідносин, які виникають в результаті усиновлення, дають змогу вести мову про можливість створення справжніх сімейних відносин між усиновлювачем та усиновленим. В цьому контексті актуальними є питання, пов'язані із захистом прав та інтересів дітей при їх усиновленні.

Усиновлення є формою влаштування дитини шляхом юридичного «заміщення» її сім'ї іншою. Як специфічна правова конструкція, воно здійснює вплив практично на всі цивільно-правові

відносини за участі усиновлювача чи усиновленого, у яких присутній особистісний елемент. Не є виключенням в цьому сенсі і спадкові правовідносини.

Усиновлення встановлює між усиновлювачем та усиновленим такі правовідносини, які існують між батьками та дітьми. Тобто, між особами, які до того не були пов'язані відносинами спорідненості, встановлюються такі відносини. Усиновлений стосовно усиновлювача, так само і усиновлювач стосовно усиновленого, набуває статусу родича за походженням в сімейних, цивільних, трудових, житлових відносинах тощо. Вказані наслідки настають незалежно від того, чи записані усиновлювачі в якості батьків дитини.

Приведення українського законодавства у відповідність до міжнародно-правових норм спричинило суттєві зміни в регулюванні прав дитини. Сьогодні дитина визнана самостійним суб'єктом належних їй особистих і майнових прав. Такий підхід відповідає положенням Конвенції про права дитини [1] та прийнятим на себе Україною зобов'язанням забезпечити захист прав та інтересів неповнолітніх.

Термін «інтерес» (від лат. *interest* – мати значення, важливо) в словнику визначається, як ставлення особи до предмета як до чогось для неї цінного, привабливого. Зміст і характер інтересу пов'язані як з будовою і динамікою мотивів і потреб людини, так і з характером форм і засобів освоєння дійсності, якими вона володіє [2].

В науковій літературі представлені наступні концепції інтересу:

1) суб'єктивна концепція, представники якої вважають інтерес категорією суб'єктивною, він розуміється як явище волі і свідомості та існує лише у внутрішньому світі людини, а шукати його поза свідомістю немає сенсу; отже, якщо немає усвідомлення інтересу суб'єктом, то немає сенсу говорити і про сам інтерес [3, с. 15; 4, с. 223];

2) об'єктивна концепція визначає, що інтереси існують споконвічно в об'єктивній соціальній реальності поза та незалежно від усвідомлення їх суб'єктом; будучи усвідомленими, інтереси служать стимулом до дії; вони є об'єктивною категорією [5, с. 18; 6, с. 51];

3) змішана концепція, за якою інтересом є діалектична категорія, в якій проявляються обидві охарактеризовані концепції. Суб'єктивна сторона інтересу полягає в психічній налаштованості суб'єкта інтересу за адресою якого-небудь об'єкта (явища), його спрямованості володіти тими чи іншими об'єктами навколишньої дійсності або пізнати об'єкти (явища) дійсності. Об'єктивна сторона інтересу полягає в певній незалежності, відособленості інтересу від його суб'єкта. Таким чином, інтерес не лише отримує відображення в свідомості суб'єкта, а й існує як факт навколишньої дійсності [7, с. 33; 8, с. 17].

У цьому зв'язку правильною видається позиція тих авторів, які розрізняють інтерес як об'єктивні і суб'єктивні процеси усвідомлення і реалізації інтересу. В обґрунтуванні цієї позиції слушним видаються такі аргументи:

1) усвідомлення інтересу не додає до його змісту нічого нового, оскільки він визначається життєвими умовами, які оточують суб'єкт;

2) інтерес не породжується свідомістю, а існує в дійсності у формі зв'язку суб'єкта з оточуючими його умовами, що проявляється у вигляді суспільних відносин, змістом яких є потреба суб'єкта.

Таким чином, не сам інтерес являє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного, а процес його реалізації. Саме в процесі усвідомлення інтересу та його реалізації суб'єктом проявляються, з одного боку, суб'єктивні моменти, що характеризують особисті якості людини: розумові здібності, освіту, культурний розвиток та інші ознаки; з іншого боку – об'єктивні умови її життя: суспільні відносини, соціальні цінності.

З урахуванням сказаного інтерес можна визначити як об'єктивну категорію, що представляє собою умови благополуччя суб'єкта.

Стосовно ж усиновлення такими умовами благополуччя є, в першу чергу, забезпечення дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, повноцінною сім'єю, оточення її любов'ю та турботою.

Для захисту прав та інтересів усиновленого усиновлювачі наділяються всіма правами по вихованню, утриманню, освіті дитини, що дає змогу в повній мірі компенсувати дитині втрату батьківського піклування.

Усиновлення дає можливість досягти таких соціальних цілей, як: забезпечення дитини сім'єю, вихованням, утриманням, навчанням та захистом; надання можливість особам, які не мають власних дітей, реалізувати свої батьківські почуття та любов.

Важливо відзначити судовий порядок усиновлення, що також забезпечує інтереси дитини, адже судовому процесу передують велика кількість умов (отримання необхідних дозволів, перевірка матеріальних та житлових умов кандидата в усиновлювачі тощо).

Безстроковість відносин між усиновленим та усиновлювачем також сприяє забезпеченню інтересів дитини, стабільності в сім'ї тощо.

Отже, забезпечення інтересів дитини при усиновленні забезпечується самою правовою сутністю даного інституту (усиновлення), який представляє собою пріоритетну форму влаштування в сім'ю дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, з метою їх виховання, утримання, навчання та захисту, а також набуття усиновлювачами батьківських прав та обов'язків, при якому між усиновлювачами та дитиною виникають правовідносини, подібні до правовідносин між батьками та дітьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. (ратифікована 27.02.1991 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021
2. Большой энциклопедический словарь. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vedu.ru/bigencdic/24054/>
3. Гош А. Материальные потребности и интересы / А. Гош // Экономические науки. – 1971. – № 7. – С. 14–19.
4. Заозеров М. Общественные и личные интересы и их сочетание при социализме / М. И. Заозеров // О диалектике развития советского социалистического общества / Под общ. ред. В. Н. Пилипенко и Г. М. Штракса. – М., 1962. – С. 223 (цит. по : Михайлов С. Категория интереса в российском гражданском праве / С. В. Михайлов. – М. : Статут, 2002. – 205 с.).
5. Михайлов С. Категория интереса в российском гражданском праве / С. В. Михайлов. – М. : Статут, 2002. – 205 с.
6. Худояров Б. Защита прав и интересов детей по семейному праву республики Таджикистан : дисс. ... канд. юрид. наук / Б. Т. Худояров. – Душанбе, 2000. – 191 с.
7. Богатырев Ф. Интерес в гражданском праве / Ф. О. Богатырев // Журнал российского права. – 2002. – № 2. – С. 33–43.
8. Першина И. Интерес в праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / И. В. Першина. – Нижний Новгород, 2002. – 20 с.

А.О. Згама,

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ЩОДО ОПЕРАТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ У ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ

Перед господарським судочинством постійно постає проблема досягнення оптимального співвідношення оперативності та якості судової діяльності. Уже давно всі звикли, що скорочені строки вирішення спорів у господарських судах є своєрідною візиткою карткою господарського процесу, який має бути пристосованим до потреб господарського обігу та швидкого обігу капіталів. На жаль, досить часто баланс між швидкістю й правильністю розгляду та вирішення спору порушується, і при цьому неабияку роль відіграє суб'єктивний фактор затягування господарського процесу.

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], яка є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9 Конституції України), кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безсто-

роннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинування.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначив, що розумним, зокрема, вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невинувачення) судового захисту. З урахуванням практики Європейського суду з прав людини критеріями розумних строків у цивільних справах є: правова та фактична складність справи; поведінка заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу; поведінка органів державної влади (насамперед суду); характер процесу та його значення для заявника (справи «Федіна проти України» від 02 вересня 2010 року, «Смірнова проти України» від 08 листопада 2005 року, «Матіка проти Румунії» від 02 листопада 2006 року) [2].

З огляду на практику Європейського суду з прав людини перебіг строку у справах за цивільним спором (так само як і господарським) відраховується з моменту відкриття провадження у справі, а в окремих випадках – і з моменту виникнення права на подання позову до суду, і закінчується моментом повного виконання судового рішення. Довга тривалість розгляду справи може бути визнана розумною, якщо сама справа є складною як з фактичного, так і з правового боку. При цьому особа, яка звертається до Європейського суду з прав людини із заявою про визнання розгляду справи необґрунтовано довгим, має довести, що вона особисто не вчиняла дій, спрямованих на затягування процесу.

Дійсно, досить часто з вини самих учасників господарського процесу відбувається порушення строків розгляду справ. Проте чинне господарсько-процесуальне законодавство не надає особам, які беруть участь у справі та добросовісно користуються своїми процесуальними правами, можливість захисту від затягування розгляду справи самим судом. Таким чином, отримуємо нездатність господарського суду ефективно протидіяти недобросовісно створюваним учасниками справи перепонам для руху справи, що суперечить приписам вищезазначеної Конвенції. Затягування господарського процесу, як правило, настає у випадку нерегулярного призначення судових засідань, призначення судових засідань з великими інтервалами, затягування при передачі або пересиланні справи з одного суду в інший, невжиття судом заходів до дисциплінування сторін у справі, експертів, повторне направлення справи на новий судовий розгляд.

Наведемо декілька прикладів. Зокрема, переглядаючи у касаційному порядку справу № 28/86пд Вищий господарський суд встановив, що позивач зловживав своїм правом та недобросовісно створював перепони для руху справи шляхом подання апеляційної скарги на зупинення провадження у справі після поновлення провадження у справі та призначення справи до розгляду, що призвело до затягування строків розгляду справи і перебування в стані невизначеності учасників процесу, а також до затримки розгляду інших справ (справ № 19/15пд, № 18/15 пд, №1/63). При цьому суд першої інстанції без правових на те підстав зупинив провадження у справі № 28/86 пд до розгляду апеляційної скарги на ухвалу місцевого господарського суду. Адже норми ГПК України не встановлюють право суду зупинити провадження у справі у зв'язку з поданням апеляційної скарги на ухвалу суду в межах однієї справи та необхідністю направлення справи до апеляційної інстанції [3].

Показовими в плані «оперативності» вирішення господарських спорів є справи за участю підприємств азотної хімії холдингу Ostchem Group, які не бажають платити за газ, який вони споживали в 2009–2010 рр. та намагаються затягнути будь-якими способами судовий процес. Так, у судовому порядку протягом декількох років зазначені підприємства оскаржують договори купівлі-продажу природного газу у Державної Компанії «Газ України», дочірнього підприємства НАК «Нафтогаз» на загальну суму понад 4 мільярди гривень. Лише судові витрати по 22 процесам, які досі продовжуються, склали на сьогодні 2,5 млн. грн. Юристи підприємств-боржників обрали тактику затягування процесів, оскільки 30 днів користування підприємствами азотної хімії холдингу Ostchem Group сумою грошових коштів в розмірі 4 000 000 000,00 грн. коштує 82,2 млн. грн., тобто один день користування боржниками грошима обходиться державі у 2,7 млн. гривень [4].

Не завжди сприяють оперативності своєчасного захисту порушених або оспорюваних прав чи законних інтересів і дії законодавця. Наприклад, Комітет міністрів Ради Європи пропонує встановлювати конкретні максимальні строки для реалізації права на оскарження (ст. 3 Рекомендації R (95) 5 Комітету міністрів Ради Європи) [5]. Разом з тим, якщо раніше за нормами ГПК України

відновлення пропущеного строку подачі апеляційної скарги обмежувалось трьома місяцями, то нині цей строк є необмеженим. На наш погляд, такі внесені зміни до ГПК України є необґрунтованими. Така позиція пояснюється особливістю прав та інтересів суб'єктів у сфері господарських відносин, які не можуть залишатися безмежно довго незахищеними. Учасники судового процесу мають право розраховувати на отримання кінцевого результату у захисті своїх інтересів. Тому у ГПК України має бути закріплено максимальний термін, протягом якого буде можливим поновити строк подачі апеляційної скарги на рішення чи ухвалу. Тому доречним вважаємо шестимісячний термін, який цілком відповідає сучасним реаліям здійснення господарської діяльності. Шестимісячний термін для поновлення строку подачі апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції можна вважати апробованим з огляду на практику його застосування в арбітражному процесі Російської Федерації.

Хоча дійсно, трапляються випадки, коли сторона не з власної вини дізнається про рішення суду вже після набрання ним законної сили. Прикладом є справа № 5/65-19/69, коли рішення суду першої інстанції, підписане 09 серпня було відправлене тільки 23 листопада, тобто більш ніж через три місяці! [6].

Варто звернути увагу на механізми захисту прав учасників судового процесу від надмірної тривалості розгляду справ у національних судах. Так, ряд європейських країн вже почали формувати такі механізми з метою приведення внутрішнього законодавства у відповідність до вимог Конвенції. Зокрема, на виконання Рішення Європейського Суду у справі "Кудла проти Польщі" у Польській Республіці прийнято Закон "Про порушення права сторони на розгляд справи без необґрунтованої затримки судового розгляду". В Італії діє так званий Закон Пінто, який передбачає національні засоби правового захисту у разі порушення розумної тривалості судового розгляду. При цьому заява про відшкодування шкоди, завданої порушенням строків розгляду справи, подається до суду вищого рівня щодо того судового органу, який допустив стверджуване порушення. Питання про порушення строків розгляду справи судами вищого рівня вирішують безпосередньо ці самі суди. За наслідками розгляду заяви суд може ухвалити рішення про задоволення вимог та визнання факту порушення строків розгляду справи та відшкодування особі завданої шкоди.

Таким чином, при реформуванні процесуальних засад господарського судочинства насамперед має бути врахована ідея господарської юрисдикції, що полягає, зокрема, в оперативності судового розгляду господарських спорів. Наразі господарське процесуальне законодавство не передбачає права учасників процесу оскаржувати надмірну тривалість провадження у справі та не гарантує права на відшкодування шкоди, завданої внаслідок необґрунтованого затягування розгляду справи в суді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – 2006. – № 32. – Ст. 270.
2. Про деякі питання дотримання строків розгляду судами цивільних, кримінальних і справ про адміністративні правопорушення : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 р. № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>
3. Постанова Вищого господарського суду України від 15 березня 2012 р. по справі № 28/86 пд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3621074.html
4. Громаков Д. Фірташ не хоче віддати борги державі [Електронний ресурс] / Д. Громаков. – Режим доступу : <http://hvylya.net/analytics/economics/firtash-ne-hoche-viddaviti-borgi-derzhavi.html>
5. Рекомендация R (95) 5 Комитета министров государствам-членам относительно введения в действие и улучшения функционирования систем и процедур обжалования по гражданским и торговым делам от 07 февраля 1995 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_153
6. Справа № 5/65-19/69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://arbitr.gov.ua/docs/28_942568.html

К. С. Зінов'єв

викладач,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ПОНЯТТЯ ЛЮСТРАЦІЇ (ОЧИЩЕННЯ ВЛАДИ)

В Україні прийнято й діє Закон України «Про очищення влади», який визначає правові та організаційні засади проведення очищення влади (люстрації) для захисту та утвердження демократичних цінностей, верховенства права та прав людини в Україні [8]. Однак, слід констатувати, що вітчизняний законодавець, прагнучи якнайскоріше провести процедуру люстрації в Україні, не врахував наявний досвід люстраційних процесів, проведених в державах Східної Європи. Таким чином нівелюється значний потенціал існуючих теоретичних розробок зарубіжних фахівців в галузі загальнотеоретичної юриспруденції, конституційного, муніципального й адміністративного права.

При даних умовах терміновим завданням істориків та теоретиків держави і права є опрацювання наявного законодавчого матеріалу, юридичної практики та положень наукової доктрини сусідніх держав, які вже пройшли чи зараз проходять процедуру люстрації.

З точки зору вузького підходу, люстрація – це заборона чиновникам високого рангу, які зкомпрометували себе, на деякий час або по життєво займати посади в державному апараті, балотуватися в представницькі органи, бути судьями тощо [5, с. 39]. Саме з позицій такого підходу виходив і вітчизняний законодавець. Згідно ч.1 ст. 1. Закону України «Про очищення влади», яка визначає основні засади останньої:

«Очищення влади (люстрація) – це встановлена цим Законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування» [8].

Такий же підхід обрано нечисленними вітчизняними дослідниками люстрації [5, с. 39; 4, с. 36; 6, с. 50]. Застосування цього підходу дало змогу дослідникам наблизити процедуру люстрації до юридичної відповідальності [3, с. 9], однак дане твердження є достатньо спірним.

Знаходимо прихильників даного підходу і в зарубіжній публіцистиці, які відображають зміст процедури люстрації у категорії «transitional justice» (перехідного правосуддя) [2].

В зарубіжній науковій літературі використовується також широкий підхід до визначення люстрації. Так, А. Узелац використовує розширювальний підхід до визначення поняття люстрації, включаючи в обсяг даного терміну будь-яку спробу позбавлення за юридичними підставами особи, що займає (або прагне займати) державну посаду (або інший піст, посаду чи працює за наймом) на підставі його співпраці або приналежності до колишнього режиму [5, с. 48].

Люстрацію також визначають як форму законодавчого обмеження політичних прав для прихильників колишньої влади, в першу чергу права обіймати державні посади, обирати і бути обраним до органів влади з метою повернути довіру суспільства до інститутів влади [7, с. 246].

Питання класифікації люстраційних моделей має не лише теоретичне значення. Виділення окремих видів/типів/форм люстрації дає змогу провести порівняльне дослідження, виявивши позитивні риси і недоліки конкретних моделей. Отже, питання класифікації люстраційних моделей потрєбує якнайшвидшого вирішення.

Люстрація має місце при переході від авторитарних, тоталітарних та посттоталітарних порядків до тріумфу консолідованої демократії [1, с. 86–87].

Політологи виділяють декілька видів люстрації:

- люстрація державна як форма захисту державних інституцій (реального народовладдя та правильного функціонування державного механізму як сукупності дій виборних осіб і державних службовців) від таємного (від суспільства) впливу на вищих державних посадовців з боку окремих осіб, спеціальних органів, секретних організацій та іноземного впливу;
- люстрація економічна, тобто процедура захисту народу, держави та національної економіки від протизаконного впливу на них величезного тіньового капіталу (отриманого незаконним, а то і злочинним шляхом);

- люстрація політична, тобто державна система захисту народу, держави від узурпації державної влади незаконними діями політичних партій, захисту членів партії від порушень внутрішньопартійної демократії [9, с. 19–20].

Отже, в науковій літературі немає єдності як в визначенні змісту поняття люстрація. Критеріями для класифікації люстрації можуть слугувати ступінь жорсткості, правовий режим доступу до документів та інші. Види люстраційних моделей і їх порівняння за ступенем ефективності і доцільності застосування в Україні потребують додаткового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Milardović A. Elite Groups in the Waves of Democratization and Lustrations / Anđelko Milardović // Lustration and Consolidation of Democracy and the Rule of Law in Central and Eastern Europe. – 2007. – Book 5. – P. 85–110.
2. Uzelac A. (In)Surpassable Barriers to Lustration: Quis custodiet ipsos custodes? / Alan Uzelac // Lustration and Consolidation of Democracy and the Rule of Law in Central and Eastern Europe. – 2007. – Book 5. – P. 47–64.
3. Безклубий І. Правова відповідальність / І. Безклубий // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Юридичні науки. – 2012. – № 91. – С. 8–10.
4. Безклубий І. А. Поняття, сутність та правова природа люстрації / І. А. Безклубий, І. В. Кочкодан // Бюлетень Міністерства юстиції. – 2009. – № 8. – С. 32–40.
5. Бусол Е. Люстрация судейского корпуса как способ противодействия коррупции // *Legea si Viata*. – 04 / 2014. – С. 39–43.
6. Кочкодан І. В. Люстраційні моделі в державах центральної та східної Європи і критерії їхньої правомірності / І. В. Кочкодан // Актуальні проблеми юридичної науки: матеріали міжнародної наукової конференції «Восьмі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13–14 листопада 2009 року). – Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2009. – С. 50–52.
7. Ларин А. А. Люстрация как основание ограничения избирательного права / А. А. Ларин // Теория и практика общественного развития. – 2014. – Вып. 4. – С. 246–249.
8. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>
9. Степаненко О. Г. Політична люстрація: теоретичні засади поняття / О. Г. Степаненко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Політологія. – 2014. Т. 236. – Вип. 224. – С. 17–20.

О.В. Кравчук,

*аспірант Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»*

м. Київ, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Право власності – це одне з основних прав людини. В усіх демократичних країнах світу право власності є першим правом, яке захищається державою після природних прав людини [1, с. 5].

Тому пошуки змісту поняття права власності налічують тисячоліття. До цієї проблеми долучалися найвідоміші філософи та юристи різних народів. У суспільствах створювалися ідеальні, як вважалося, правові моделі права власності, які згодом виявлялися недосконалими. Навіть римське право, в якому, на думку найдосвідченіших експертів, панує чиста приватна власність, не мало єдиної категорії права приватної власності [2, с. 66]. І у подальшому, до наших часів, правові вчення про право власності розвивалися принаймні у двох протилежних правових традиціях – континентальній і англосаксонській.

Історія доводить, що цей інститут постійно відчував ускладнення та модифікації. Юристи постійно зазначали, що «...різні етапи розвитку поділу праці є водночас різними формами власності» [3, с. 891]. Сучасні дослідники називають принаймні чотири моделі права власності, що розк-

ривають його соціальну сутність: примітивна модель, модель розгалуженого права власності, ліберальна та сучасна моделі. До цього додають відмінності між класичним поняттям права приватної власності і правом особистої власності, що були майже абсолютизовані радянською юридичною школою.

Проте розуміння того, що право на вільне володіння своїм майном/власністю (або права власності) є одним з прав людини, йшло досить повільно. Добре відомо, що протягом тисячоліть у суспільстві панувало усвідомлення того, що не усі люди можуть володіти власністю. Інші уявлення налічують лише декілька століть.

Часто право власності розглядають виключно у приватноправовому (цивільно-правовому) розумінні. Такий підхід є помилковим і суттєво звужує поняття права власності, яке може бути охарактеризованим і з приватноправової, і з публічно-правової точки зору. На наш погляд, можна вказати принаймні на два публічно-правових аспекти, пов'язаних з правом власності, що дають можливість досліджувати його з публічно-правової точки зору.

Поняття права власності було добре відомо англійському праву, яке панувало у Новому Світі. Ті, хто створював нову американську державу, часто не вигадували нових правових форм і інститутів, а запозичували старі. Проте ці інститути набували нового значення, їх наповнювали новим змістом та, що найголовніше, новою соціальною функцією, що за своєю природою є функцією публічно-правовою – закласти підвалини нового соціально-економічного ладу. Ці інститути було модифіковано та пристосовано до особливостей нової американської державності [4, с. 223].

Більш того, усі коментатори Конституції США та поправок до неї доводять, що метою П'ятої поправки в цілому було не захистити право власності, а протистояти суддівському свавілля, що панувало у Британських колоніях [5, с. 41]. Тобто зміни мали на меті досягнення певних публічно-правових ідеалів – як це часто буває, приватноправові відносини слугували зміцненню публічно-правової сфери. Тому у ситуації, що склалася, найголовнішим було конституційно заборонити свавільно позбавляти людину належного їй майна, що траплялося в умовах судової системи, що існувала.

Саме розуміння змісту інституту власності у конституційному праві таких держав, як США, Франція, Велика Британія стало взірцем для міжнародно-правового закріплення права на володіння своїм майном. Перехід світу після Другої світової війни до ринкових відносин, де більшість держав є індустріальними та демократичними, змусив світове співтовариство замислитися над створенням міжнародно-правових гарантій збереження мирних міжнародних відносин [6].

Насамкінець, слід відзначити, що Концепція прав людини спочатку знайшла найбільш загальне відображення у Статуті ООН, згодом була закріплена у Загальній декларації прав людини 1948 року. Створення конституційно-правового підґрунтя демократій в Європі після Другої світової війни (Італія, Франція, ФРН, Голландія) відбувалося одночасно з формуванням перших міжнародних договірних основ збереження демократії в Європі (Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод). Конституційно-правовий досвід закріплення інституту права власності було перенесено до сфери міждержавних відносин, що надало можливість створити в Європі уніфіковане уявлення про місце права власності в європейській системі правових цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Непорушне право власності: українські реалії / М. Багній, О. Коваль, Л. Тарасенко, Т. Яцків. / За заг. ред. Т. Яцків. – Львів, – 2012. – 287 с.
2. Домашенко М. В. Власність і право власності: нариси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні / М. В. Домашенко, В. Є. Рубаник. – Х.: Факт, 2002. – С. 65–68.
3. Стучка П. Собственность / П. Стучка / Энциклопедия государства и права. Т. 3. – М. : Изд-во коммунист. акад., 1925. – 938 с.
4. Мишин А. А. Конституция США: политико-правовой комментарий / А. А. Мишин, В. А. Власихин. – М. : Междунар. отношения, 1985. – 478 с.
5. Николайчик В. М. США: «Билль о правах» и полицейское расследование / В. М. Николайчик. – М. : Междунар. отношения, 1973. – 187 с.
6. Яковлев А.А. Міжнародне співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи : дис. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Андрій Анатолійович Яковлев. – Харків (Національна юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого), 2009. – 198 с.

Ю.П. Ільїна,

старший викладач,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Розкриваючи сутність судового контролю за нотаріальною діяльністю, перш за все, слід зазначити, що термін «контроль» («нагляд») найчастіше розуміється і використовується в значенні «перевірка», тобто контролювати – це значить «перевіряти».

Слово «перевіряти» означає впевнитися в правильності чого-небудь, обстежити з метою нагляду, контролю [1, с. 605]. Як зазначає В. С. Шестак, термін «контроль» («нагляд») має два основних значення, це: певна діяльність та суб'єкти відповідної діяльності [2, с. 2].

Загальними принципами, на основі яких здійснюється контроль, є верховенство права, презумпція добропорядності, законність, науковість, компетентність, повнота і своєчасність, гласність.

Отже, залежно від предмета, контроль за діяльністю нотаріусів поділяється на два види:

- контроль за здійсненням нотаріальної діяльності (або за законністю вчинюваних нотаріусами нотаріальних дій);
- контроль за виконанням нотаріусами професійних обов'язків (або за організацією нотаріальної діяльності).

При цьому, як слушно зазначає В. В. Баранкова [3, с. 13], тільки другий вид контролю може здійснюватися органами юстиції, а перший – має здійснюватися виключно судовими органами.

Судовий контроль за своєю природою відрізняється від адміністративного і зумовлюється завданнями судочинства, а також статусом суду як органу, на який покладений обов'язок забезпечувати права і свободи громадян. При цьому, не можна не погодитись із думкою В. В. Баранкової, яка вказує на те, що судовий контроль ґрунтується на конституційному праві громадян на судовий захист і більшою мірою є гарантією захисту їх прав, аніж засобом впливу на систему нотаріату.

Тільки суд, здійснюючи контроль за законністю вчинення нотаріальних дій, своїм рішенням може визнати незаконним нотаріальну дію, відмову у вчиненні нотаріальної дії, нотаріальні акти (заповіти, нотаріально посвідчені правочини тощо), зобов'язати нотаріуса відшкодувати шкоду, заподіяну внаслідок його незаконних або недбалих дій.

Таким чином, з'ясування суті оскарження дій нотаріусів в цивільному процесі неможливо без звернення до питань, пов'язаних із здійсненням судового контролю за нотаріальною діяльністю.

З урахуванням того, що судовий контроль за законністю та обґрунтованістю дій (бездіяльності), актів нотаріусів слід визнати одним із самостійних інститутів судового контролю в цивільному процесі, складовою якого є оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів.

Не можна не погодитись із твердженням К. Л. Зілковської про те, що судовий контроль за нотаріальною діяльністю – це діяльність судових органів з перевірки законності нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів, яка здійснюється в процесі розгляду цивільних справ з метою захисту прав та охоронюваних інтересів осіб, яких стосуються такі дії чи акти [4, с. 10].

Безумовно, як зазначає В. В. Комаров, судовий контроль за нотаріальною діяльністю здійснюється в межах розгляду конкретної цивільної справи, що має на меті питання про законність дій нотаріуса [5, с. 74].

В свою чергу, В. В. Баранкова констатує, що відповідно предмет судової діяльності можуть становити три категорії справ:

1. Розгляд позовних заяв у справах про визнання недійсними нотаріально посвідчених правочинів, заповітів, виконавчих написів тощо – розглядаються за правилами цивільного судочинства у позовному провадженні.
2. Розгляд позовних заяв до нотаріусів про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконних чи недбалих дій нотаріусів, відповідно до статей 21 та 27 Закону України «Про нотаріат» [6].
3. Розгляд скарг на неправильно вчинену нотаріальну дію або відмову в її вчиненні.

Крім цього, В. В. Баранкова зазначала, що в такий спосіб і у таких формах здійснюється контроль за законністю нотаріальної діяльності [3, с. 13].

Доцільно також визначити межі судової діяльності під час контролю за діями нотаріусів, під якими слід розуміти межі, в рамках яких суд здійснює свої повноваження щодо перевірки цих дій.

Межі судової діяльності під час контролю за нотаріальною діяльністю варто визначати за певними критеріями, якими, на нашу думку, є суб'єкти, дії яких перевіряються; коло нотаріальних актів, нотаріальних дій, які стали підставою для перевірки та законність яких перевіряється судом; предмет судового дослідження в цивільному процесі; відмежування цивільної підвідомчості від адміністративної; повноваження суду в цивільному процесі, зокрема, рішення, які можуть бути прийняті судом при вирішенні справи. Крім цього, можна визначити часові рамки контрольної діяльності суду, які обмежені початком – прийняттям позовної заяви до розгляду та кінцевим результатом – вирішенням справи.

Також слід вказати, що інститут оскарження дій нотаріусів до суду в цивільному процесі має свої особливості, що зумовлено специфікою власне нотаріальної діяльності та її тісним зв'язком із судовою діяльністю.

У літературі з цивільного процесу судовий та нотаріальний порядок визнаються процесуальними формами захисту прав і охоронюваних законом інтересів громадян та організацій [7, с. 15].

На підставі наведених наукових міркувань можна дійти висновку, що оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів, має здійснюватися в цивільній процесуальній формі, що забезпечить єдність процедури судового оскарження; надасть правовий зміст поведінці учасників, залучених в провадження з розгляду і вирішення справ про оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів; встановить вимоги, що висуваються до учасників такого провадження, що забезпечить досягнення завдань цивільного судочинства.

З цієї точки зору, нотаріальне законодавство мало б не просто ретельно врегулювати загальні та спеціальні правила вчинення нотаріальних дій, тобто процедурні аспекти, але й унормувати такі підстави для скасування нотаріального акту, як його незаконність та необґрунтованість [8, с. 7].

Таким чином, слід зазначити, що судовий контроль за вчиненням нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів у цивільному процесі (судове оскарження) є самостійною формою здійснення правосуддя, що полягає в реалізації судом владних повноважень, пов'язаних із дослідженням і оцінкою законності і правильності дій нотаріусів, законності нотаріальних актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Режим доступа : <http://www.ozhegov.org/words/21255.shtml>.
2. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. С. Шестак. – Х., 2002. – 18 с.
3. Баранкова В. В. Проблеми адміністративного контролю за нотаріальною діяльністю / В. В. Баранкова // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2005. – № 5. – С. 13–15.
4. Зілковська К. Л. Судовий порядок оскарження нотаріальних дій та відмови у їх вчиненні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / К. Л. Зілковська. – О., 2013. – 24 с.
5. Комаров В. В. Нотаріат в Україні : підручник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. – Х. : Право, 2012. – 384 с.
6. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 39. – Ст. 383.
7. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : підручник / М. Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 2005. – 624 с.
8. Комаров В. В., Баранкова В. В. Перспективи вдосконалення законодавства України про нотаріат / В. В. Комаров, В. В. Баранкова // Юридичний вісник України. – 2008. – № 18–19. – С. 7–8.

*К.В. Калюга,
кандидат юридичних наук, доцент,
Інститут права ім. Володимира Сташиша
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Злочинність залишається однією з насущних проблем сучасного українського суспільства, а боротьба зі злочинами є прямим обов'язком держави. Тому які органи чи служби будуть захищати законні права та свободи громадян й інтереси суспільства, має не тільки теоретичне значення.

Правова нива сучасності характеризується докорінною зміною, новою філософією, кримінального процесуального законодавства України, а відтак кардинальним переглядом засад кримінального провадження.

Застосування спеціальних знань та науково-технічних засобів під час розслідування та розкриття злочинів посідає важливе місце у системі вітчизняного кримінального судочинства й здійснюється у різних формах: залучення спеціаліста до участі у слідчих (розшукових) діях, проведення експертиз, висновки за результатами яких мають доказове значення у кримінальному провадженні, а також проведення попередніх досліджень матеріальних об'єктів, що мають значення для прийняття обґрунтованого рішення щодо початку досудового розслідування.

Тож, на нашу думку, є нагальна потреба у реформуванні експертної служби на Україні, що обумовлено потребами практичної діяльності.

Ключовими моментами такого реформування доцільно виділити:

1. Розробку організаційної моделі майбутньої служби, яка була б прототипом відповідного департаменту (бюро, на нижчих рівнях), що буде виступати єдиною централізованою експертною установою. Доцільна будова, на нашу думку, може мати такий вигляд: департамент з експертної діяльності при Міністерстві юстиції України; міжрегіональні експертні бюро, експертна діяльність яких пов'язана з регіональними особливостями та єдиним інструментальним, технологічним і науково-методичним забезпеченням процесу досліджень; регіональні бюро (місцеві та спеціалізовані). Зокрема, спеціалізовані – призначенні для роботи з окремими замовниками, діяльність яких пов'язана з окремими галузями, наприклад: транспортна, військова, лісова, водна, гірська, повітряна, пов'язана зі флорою та фауною, високотехнологічна зі специфікою проваджень служби, з особливостями об'єктів досліджень, їхньою особливою складністю.

2. Потребує обговорення можливості та доцільності об'єднання діяльності експертів криміналістів та експертів медиків (на кшталт «Ради експертів криміналістів та судових медиків», яка існувала в минулому).

3. Розробка наукової концепції та прийняття відповідного закону про приватні експертні агентства. Відпрацювання механізму ліцензування експертних установ, яке, на нашу думку, повинно проводитись Міністерством юстиції України. За єдиними стандартами та єдиними умовами, як для державних установ так і приватних бюро. Розробка єдиних стандартів діяльності, єдиних методик й методичних рекомендацій; узагальнення переліку довідкових і допоміжних науково-методичних джерел; єдині вимоги до приладдя й інструментарію (можливість користування, наприклад на умовах лізингу чи оренди приватними бюро, або приватними експертами приладдям державних установ). Тут Україна неодмінно має враховувати позитивний досвід зарубіжних країн.

4. Створення державних гарантій незалежності судового експерта та можливості всіх учасників кримінального провадження скористатися його послугами. Так, новий Кримінальний процесуальний кодекс не передбачає допиту а ні судового експерта, а ні спеціаліста під час досудового розслідування, а тільки під час судового провадження. Це, певно, можна обґрунтувати не втручанням сторонніх осіб у хід експертного дослідження до його завершення. За таких умов, у судових експертів зменшилася кількість криміналістичних досліджень, але збільшилася кількість судових експертиз з цивільного провадження. Крім того, згідно принципам змагальності та рівності можливостей сторін захисту та обвинувачення, відповідно до ст.ст. 243-244 КПК України, порядок залучення експерта для проведення експертизи передбачає положення, що "... сторона захисту має право самостійно залучати для прове-

дення експертизи експертів на договірних засадах, у тому числі обов'язкової" та "у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання, сторони захисту про залучення експерта, особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді". Але для того, аби сторона захисту могла скористатися послугами експерта, слід більш детально, і трохи по іншому, ніж це передбачено ст. 244 КПК України, виписати процедуру його залучення. А також увести на досудовому розслідуванні новелу щодо таких процесуальних дій як консультації та роз'яснення спеціаліста під час дослідження доказів на досудовому розслідування, подібно тому як це виписано у ст. 360 КПК України – для судового розгляду.

Усе це потребує визначення професійних спеціальностей (спеціалізації) та кількості спеціалістів (експертів) потрібно для виконання цих завдань.

У майбутньому Законі слід чітко прописати низку положень щодо ключових моментів, що досі не врегульовані чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (про види експертиз, порядок звернення на їхнє проведення різними учасниками процесу тощо). Пересічний громадянин (на рівні з державою), без допомоги професійних юристів, повинен вільно та просто реалізовувати своє право на захист. У тому числі, коли виникає потреба у застосуванні спеціальних знань.

Таким чином, вбачається, що подальше вивчення, узагальнення та внесення рекомендацій щодо вдосконалення судової експертної практики триватиме.

О.С. Кізлова,

доктор юридичних наук, професор,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

КАТЕГОРІЇ «СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ» ТА «СУДОВА ПРАКТИКА» У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Останнім часом у наукових колах України значно активізувалися дискусії щодо впровадження ідеї судової правотворчості. Безумовно, розширення судової юрисдикції, розвиток сильної та розгалуженої системи органів судової влади є невід'ємною рисою формування правової держави. Винесене судом рішення по конкретному спору містить правило поведінки, що має обов'язковий характер для сторін спору. У такому розумінні судові рішення нагадує правову норму. Тому, деякі вчені допускають можливість надання владних функцій і конкретному судовому рішенню, поширивши його дію на широке коло аналогічних ситуацій, а, отже, допускають можливість створення судами норм права і визнання їх рішення джерелом права.

Тенденція до розширення переліку джерел права, що спостерігається на всьому пострадянському просторі, пов'язана не тільки з впливом європейського права, але й з переглядом доктрини в цілому, що ґрунтується на відході від позитивістських начал і сприйнятті ліберально-правових концепцій розуміння сутності права (школи природного, соціологічного, цивілізаційного (культурологічного) права).

Термін «прецедент» (від лат. *praecedens* – попередній) має багато значень, хоча всі види прецедентів призначені для слідування їм тією чи іншою мірою у судовій практиці. Доктрина прецеденту ґрунтується на принципі *stare decisis* («стояти на вирішеному»), який походить від латинської фрази «*stare decisis et non quieta movere*», що означає «триматися прецедентів і не порушувати вже встановленого».

Питанню юридичної сили прецеденту як джерела права у вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі традиційно приділялася і приділяється велика увага. Правовий прецедент належить до тих понять в правовій науці, стосовно яких висловлюються суперечливі точки зору. Не тільки українські, але й зарубіжні вчені-юристи досі не можуть домовитися стосовно його правової природи. У романо-германській правовій сім'ї власне явище, що іменується прецедентом, є багатозначним і

відрізняється від судового прецеденту в системі загального права. Правові системи романо-германської правової сім'ї, проголошуючи спадкоємність традицій римського права, все ж таки відмовилися від «активної казуїстики» і проголосили верховенство закону. Джерела романо-германського права мають свої особливості, які пов'язані, з одного боку, з концепцією закону в країнах цієї сім'ї правових систем, суть якої полягає у пріоритеті закону перед всіма іншими джерелами права, а з іншого боку, з невизначеним і внутрішньо суперечливим статусом прецеденту в системі романо-германського права. Ця невизначеність і суперечливість виявляється у визнанні судового прецеденту в якості джерела права в одних країнах романо-германської сім'ї правових систем і невизнанні в інших.

В той же час в системі англійського права прецедентне право відіграє провідну роль, оскільки прецедент є основним джерелом права. Звідси і процесуальна спрямованість англійського права; не існує чіткого розмежування між матеріальним і процесуальним правом. Слід зазначити також, що з точки зору доктрини англійського прецеденту обов'язковим є не рішення, а норма права, що в ньому закріплена; єдиним, обов'язковим є тільки сутність рішення (*ratio decidendi*).

Літературними джерелами прецедентного права є різноманітні судові звіти й публікації судових рішень. Отже, можна виокремити ті рішення, які не слід вважати прецедентами.

В сучасний період в українській цивілістиці проблематика, пов'язана з місцем та роллю судової практики в системі джерел права, обговорюється, в першу чергу, на відповідному рівні вченими – теоретиками права [5].

Так, Л. А. Луць зазначає, що в системі джерел права в Союзі РСР та України відсутній правовий прецедент (зокрема, судовий), хоча можливість його появи впродовж тривалого часу обговорюється в літературі. На думку прихильників появи такого джерела, правовий прецедент сприятиме не просто збільшенню кількості суб'єктів правотворчості, а й дасть змогу відновити систему джерел права та надати гнучкості та динамізму всій правовій системі. Отож, існуюча система джерел права України з часом може бути доповнена судовим прецедентом, хоча в нинішньому стані вона виконує необхідну роль у структуруванні суспільного життя в Україні, у створенні ефективної, впорядкованої національної правової системи.

До речі, свого часу С. І. Вільнянський та інші вчені пропонували визнати джерелом права судову практику, заперечуючи при цьому можливість застосування у вітчизняній юриспруденції судового прецеденту як джерела права.

Нерідко судовий прецедент ототожнюють із звичайним рішенням суду, що в принципі є невірним. Але і в самій науці теорії права немає єдності щодо поняття прецеденту. Вбачається, що його розуміння не може бути уніфікованим, єдиним для різних правових систем.

Як вважає, А. І. Дрішлюк, термінологічно поняття «прецедент», як правило, використовується дослідниками, якщо йдеться про країни «загального права», а «судова практика» – щодо романо-германської сім'ї права. Втім, змістовне навантаження, яке в доктрині континентального права вкладається у поняття «судова практика», докорінно відрізняється від поняття судового прецеденту у англосаксонському праві, оскільки, на думку вчених, ці юридичні явища виникли і розвивалися в різних умовах історико-правового середовища.

Врахування цих особливостей слід розглядати передумовою імплементації у вітчизняне судочинство як практики Європейського суду з прав людини, так і концепції судового прецеденту загалом.

Вважається, що введення судового прецеденту в Україні є доцільним та можливим, оскільки відповідно до ст. 8 Основного Закону нашої держави в Україні визнається та діє принцип верховенства права. У Рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. (справа про призначення судом більш м'якого покарання) зазначається: «Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України».

В Україні судовий прецедент визнається джерелом права в одному випадку – при застосуванні практики Європейського суду з прав людини (далі – Суд).

Діяльність Суду передбачена Конвенцією про захист прав людини і основних свобод, положення якої – Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, 11 до неї набрали чинності для України 11 вересня 1997 року.

На цей час питання застосування в українському праві практики Європейського суду з прав людини врегульовано Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., ч. 1 ст. 17 якого встановлено, що [українські] суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Тому застосування судами України положень Конвенції не є їх правом, а є професійним обов'язком.

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р., при розгляді справ [українські] суди зобов'язані застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Крім того, певні дослідники дотримуються позиції про те, що судова практика вже є джерелом права. Так, до числа судових актів, що містять нормативні приписи, на їх думку, можуть бути віднесені:

- рішення Конституційного Суду України;
- нормативне тлумачення Пленуму Верховного Суду України та Вищих спеціалізованих судів;
- рішення судів загальної юрисдикції, що скасовують дію нормативних актів;
- рішення судів по аналогії закону та права, а також на основі норм права, що містять оціночні поняття;
- рішення Європейського суду з прав людини.

Відповідно до статті 34 Закону України «Про судоустрій і статус судів», статті 360-7 Цивільного процесуального кодексу України, Верховним Судом України за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, прийнято ряд постанов та сформульовано обов'язкові для усіх судів України правові позиції.

Крім того, згідно з частиною другою статті 214 ЦПК України при виборі правової норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 355 цього Кодексу. Наприклад, що стосується інституту права власності, то відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Тому, відповідно до положення статті 365 ЦК України вимога про попереднє внесення на депозитний рахунок суду вартості частки в спільному майні в разі припинення права власності за вимогою інших співвласників є однією з основних умов ухвалення рішення про позбавлення особи майна без її згоди, інакше буде вважатися, що особа незаконно позбавлена майна (постанова від 12 вересня 2011 року № 6-27 цс 11).

Судова практика – це особливе джерело цивільного права. Вона займає підлегле становище в структурі джерел цивільного права по відношенню до законодавчих актів: не повинна суперечити принципам, цілям і завданням законодавства, а також його змісту. Судова практика як джерело права носить допоміжний, компенсаторний характер: застосовується у разі відсутності норми закону.

Специфічне місце в ієрархії актів судової влади належить рішенням Конституційного Суду України. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України приймає рішення у справах щодо:

- конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Специфіка актів, що приймаються Конституційним Судом України, полягає, зокрема, у тому, що, не будучи органом, уповноваженим створювати норми права, він може змінювати або скасовувати їх, визнаючи відповідний правовий акт неконституційним повністю або в окремій його частині.

Крім того, специфіка полягає у наявності у Конституційного Суду України права офіційного тлумачення Конституції та законів України, а відтак – у загальній обов'язковості застосування відповідних тлумачень.

Серед рішень Конституційного Суду є такі, що безпосередньо стосуються цивільних правовідносин. Так, наприклад, рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Закону України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності», не лише дало можли-

вість роз'яснити положення окремої статті, але й визначити в нормативному порядку сферу дії норм цього Закону.

Водночас, на думку А. І. Дрішлюка, оскільки судова практика передбачає багаторазове, уніфіковане розв'язання судами однієї категорії справ (у вузькому сенсі), або сукупність всіх судових рішень, прийнятих на певній території (в широкому сенсі), то власне судова практика не може бути визнана джерелом права. В інших випадках суд виконує правозастосувальну, інтерпретаційну функцію, і приймаючи конкретне рішення у справі, враховує судову практику, яка може мати різну форму (наприклад, постанову Пленуму Верховного Суду України) щодо розгляду справ певної категорії вищими судовими інстанціями як прецедент тлумачення і прецедент правозастосування.

Необхідно відмітити, що певні правові передумови до застосування прецеденту закріплені в цивільному законодавстві України в дуже загальному вигляді. Так, відповідно до положень ст. 11 Цивільного процесуального кодексу України, у випадку відсутності закону, що регулює спірні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини, а за відсутності такого закону суд виходить із загальних засад і змісту законодавства України. Цивільний кодекс України також розширює можливості із застосування правового прецеденту в правозастосовчій діяльності України.

О.С. Кузько,

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

КОНОСАМЕНТ ЯК ПРАВОВА ПІДСТАВА ДЛЯ ВИДАЧІ ВАНТАЖУ ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ МОРСЬКИМ ТРАНСПОРТОМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Відмінною особливістю зобов'язань з перевезення вантажу є використання спеціальних документів, що одночасно підтверджують прийняття вантажу до перевезення та виконують функцію договору між перевізником та вантажовідправником. Укладення договору перевезення вантажу морським транспортом передбачає використання спеціального документа, наділеного унікальними властивостями – коносаменту. Коносамент застосовується тільки при перевезеннях у водному сполученні. Такого документа не знають ні повітряні, ні автомобільні, ні залізничні перевезення. Це один з мастодонтів, що дійшли до нашого часу з епохи вітрильного флоту. І сьогодні коносамент має саме широке застосування. Перевізник, прийнявши пред'явлений йому до перевезення вантаж, на підставі даних, представлених вантажовідправником, видає останньому в декількох екземплярах особливий транспортно-комерційний документ, який і називається коносаментом («Bill of Lading» – англ.; «Connaissance» – франц.; «Konossement» – німець.; «Copocimento» – іспан.). Коносаменти виписуються на основі стандартних форм (бланків) [1]

Перевезення вантажів за коносаменами регулюються Міжнародною конвенцією по уніфікації деяких правил, які стосуються коносаментів 1921 р. (Гагські правила), Брюссельським протоколом 1968 р. по перегляду Гагських правил про коносаменти 1921 р. (Правила Гаага-Вісбі), Конвенцією ООН про морські перевезення вантажів 1978 р. (Гамбургські правила), яка поглинає Гагські правила та Правила Гаага-Вісбі. До Конвенції ООН про морські перевезення вантажів від 1978 р. приєднано біля 40 країн світу, однак Україна не є її учасником.

Відповідно до пункту 7 статті 1 Конвенції ООН про морські перевезення вантажів «коносамент означає документ, который подтверждает договор морской перевозки и прием или погрузку груза перевозчиком и в соответствии с которым перевозчик обязуется сдать груз против этого документа. Указание в документе о том, что груз должен быть сдан приказу поименованного лица или приказу, или предъявителю, представляет собой такое обязательство» [2].

Конвенції про уніфікацію деяких правил про коносамент 1924 року [3] укладено з метою встановлення єдиних правил, що стосуються коносаментів.

Відповідно до частин 1 та 2 статті 10 цієї Конвенції її положення застосовуються до будь-якого коносаменту, що відноситься до перевезення вантажів між портами двох різних держав, якщо:

- a) коносамент видано в Договірній державі; або
- b) перевезення здійснювалось з порту, що знаходиться у Договірній державі; або
- c) договір, що міститься в коносаменті або засвідчений ним, передбачає, що правила цієї Конвенції або законодавства, яке вводить їх у дію до законодавства будь-якої держави, застосовуються до цього договору, яка б не була національністю судна, перевізника, відправника, отримувача або іншої заінтересованої особи.

В Україні правове регулювання коносаментних перевезень здійснюється Кодексом торговельного мореплавства України [4] (далі за текстом – КТМ України) та Цивільним кодексом України [5] (далі за текстом – ЦК України).

Згідно ст. 909 ЦК України за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві). Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням транспортної накладної (коносаменту або іншого документа). Як передбачено ч. 1 ст. 137 КТМ України, яка є обов'язковою нормою для товарів, що мають власника – резидента України та знаходяться на території України, передбачено, що після приймання вантажу до перевезення перевізник вантажу, капітан або агент перевізника зобов'язані видати відправнику коносамент, який є доказом прийому перевізником вантажу, зазначеного в коносаменті.

З вищезазначеної норми закону, а також зі звичаїв ділового обороту та правил установленої практики в галузі міжнародних морських перевезень вантажу випливає, що коносаментом за своєю правовою природою є документом, що видається перевізником або агентом перевізника в порту навантаження відправнику вантажу на підтвердження того, що між перевізником та вантажовідправником укладений договір перевезення вантажу і вантаж прийнятий перевізником до перевезення. Коносамент відноситься до категорії товаророзпорядчих документів, тобто сучасною судовою практикою передача коносаменту прирівнюється до передачі речей [6].

Тобто, при відсутності оригіналів коносаменту одержувач вантажу, як власник товару, на підставі договору купівлі-продажу, чи сторона зазначена у графі «одержувач», не має можливості отримати свій вантаж. Наприклад, Постановою Одеського апеляційного господарського суду від 14.04.2009 року справа № 25/33-08-5146 судом чітко зазначено, що при відсутності оригіналів коносаментів має місце спір про право власності на вантаж та до моменту його вирішення перевізник або його представник має обґрунтоване право не видавати вантаж [7].

Здавалось би, що ця правова позиція вирішує всі спірні питання, що можуть виникнути при виконанні договору перевезення на стадії видачі вантажу, але необхідно врахувати різні сфери здійснення морських перевезень. Наприклад, при контейнерних перевезеннях у зв'язку зі швидкісним рухом транспортних засобів і скороченням стояночного часу в результаті зростання інтенсивності вантажо-розвантажувальних операцій відбувся перехід від традиційної системи виготовлення та пересилання коносаментів, на виготовлення та передачу по каналах міжкомп'ютерного зв'язку альтернативу коносаменту – морську накладну (Sea Way Bill).

Морська накладна не є товаророзпорядчим документом, але дозволяє одержувачеві негайно по вивантаженню отримати контейнер з вантажем. При цьому всі оригінали коносаменту залишаються у лінії. Але недавні судові розгляди висвітлили неоднозначний підхід до розуміння оригіналу коносаменту (Bill of lading) та морської накладної (sea waybill). У недавньому судовому розгляді APL проти Петера Восса, в жовтні 2002 року, що проходив у позовній суді Сінгапуру, йшлося про зобов'язання перевізника при передачі вантажу. Суд дійшов висновку, що існує дві категорії документів: коносаменти і накладні, і це заздалегідь обмежує права вантажовідправника, якому не сплатили вартість товару – він-то бажає отримати саме непередаваний коносамент, як гарантію проплати товару. Однак і відправник міг точно і ясно заявити коносамент непередаваним, а передачу вантажу – можливою тільки при пред'явленні коносаменту.

Таким чином, необхідно враховувати що тільки коносамент виконує три важливі функції, а саме:

- 1) доказ поставки товару на борт судна;
- 2) підтвердження договору перевезення;
- 3) засіб передачі прав на товар іншій стороні шляхом передачі їй документа.

Інші транспортні документи, що не є коносаментом, будуть виконувати перші дві зазначені функції, але не будуть контролювати доставку товару в місце призначення або давати можливість покупцю продати товар за допомогою передачі документів його покупцеві. Натомість, інші транспортні документи будуть називати сторону, що має право на одержання товару в місці призначення. Той факт, що володіння коносаментом необхідно для одержання товарів від перевізника в місці призначення, особливо ускладнює його заміну електронним документом. Це також є вимогою Правил для документарних кредитів Міжнародної торгової палати / ICC Rules for Documentary Credits / (так звані Єдині традиції і практика Міжнародної торгової палати / ICC Uniform Customs and Practice, «UCP» / ICC публікація номер 500).

Труднощі використання паперового документа в наш час, ґрунтуються на звичаях розроблених багато століть тому неодноразово піддавалися критиці, так само як і консерватизм будь-яких комерційних компаній, коли справа доходить до зміни вже знайомих форм. Переваги заміни паперових документів електронними еквівалентами були визнані протягом ряду років. Основною ідеєю є створення на практиці комерційно життєздатної моделі. Історія даних спроб, як і технічне обговорення електронного коносаменту виходить за рамки цієї статті, але по суті електронний "коносамент" є серією електронних повідомлень, у формі, схожій на листи електронною поштою, що містить інформацію або інструкції, пов'язані товарам, і результати їх перевезення та доставки, з тієї ж форми, що і в паперовому носії. Повідомлення, як правило, відбувається в EDI (електронний обмін даними), формі, де формат таких повідомлень узгоджений заздалегідь.

Незалежно від інших дискусій які можуть вестися про характеристики коносаменту як такого, традиційна система загального права і нормативні визначення як такі передбачають фізичний «документ» у вигляді листа паперу, які можуть бути, серед іншого, підписані, індексовані і утримані. У свою чергу електронний коносамент не має фізичної форми у загальноприйнятому розумінні.

В цьому форматі неможливо передбачити кому належить даний документ – вантажеодержувачу або вантажеотримувачу, та тим самим визначити хто є титульним володільцем вантажу на конкретному етапі морського перевезення. Власне з одного боку відсутнє відповідне нормативне визначення такого «документа», при цьому з іншого боку, наприклад англійське право визнає комп'ютерні записи, як документальне підтвердження для певних цілей, але принаймні є серйозні сумніви в тому, що подібний електронний запис або повідомлення може бути за своїм змістом визнаний коносаментом згідно із загальним правом або «Carriage of Goods by Sea Act 1924» (далі за текстом статті – «COGSA 92») [9, с. 35], у зв'язку з відсутністю основоположної ознаки коносаменту як «оборотного документа», тобто, по суті, титульного документа, права за яким можна передати третій особі.

Незважаючи на особливу юридичну природу коносаменту, передбачається, що в найближчому майбутньому він буде замінений електронним документом.

Незважаючи на всі складнощі та ризики, сфера морських перевезень у світі стрімко розвивається, що сприяє появі нових форм договірної практики та супровідних документів, що потребують найскорішого врегулювання, як на рівні міжнародного, так і національного законодавства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуцуляк В. Н. Коносамент и чартер как правовая основа морских перевозок / В. Н. Гуцуляк // Морское право. – 2003. – № 5.
2. Конвенция Организации Объединенных Наций о морской перевозке грузов 1978 года (Гамбургские правила) от 31.03.1978г.
3. Международная конвенция об унификации некоторых правил о коносаменте от 25.08.1924г.
4. Цивільний кодекс України: за станом на 01 вересня 2013 року затв. Верховною Радою України. – Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
5. Кодекс торговельного мореплавства України: за станом на 11 серпня 2013 року / Верховна Рада України. – Голос України – 1995. – № 127.
6. Постанова Верховного суду України від 18.11.2003 р. // Вісник Верховного суду України. – 2004 р. – № 10.
7. Постанова Одеського апеляційного господарського суду № 25/33-08-5146 від 14.04.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3466858>
8. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України станом на 16.10.2011 року / Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 13. – Ст. 52.
9. Bill of Lading / Richard Aikens, Richard Lord, Michael Boole / Lloyd's shipping law library. – informa. – London. – 2006. – 431 p.

В.В. Ладиченко,
доктор юридичних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
м. Київ, Україна

МІСЦЕ ПРАВА НА ПИТНУ ВОДУ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Багато регіонів світу вже зараз стикаються з дефіцитом водних ресурсів. За оцінками фахівців, експлуатація 20 % водоносних горизонтів перевищує гранично допустиму. Якщо така тенденція збережеться, у 2050 році 2,3 мільярда людей будуть жити в зонах, що зазнають серйозної нестачі води, особливо в Північній Африці і Середньої Азії.

У західній частині басейну річки Інд в Індії, десятиліття низьких цін на електроенергію паралельно з будівництвом мільйонів приватних колодязів та використанням неефективних методів зрошення призвели до надмірної експлуатації підземних вод. Подібна ситуація спостерігалася також в країнах Латинської Америки і деяких арабських державах, зокрема, Омані та Ємені.

У загальному вимірі, 15 % водозабору у всьому світі використовується для виробництва енергії, і ця цифра зростає. Очікується, що до 2035 року вона збільшиться ще на 20 % у зв'язку із зростанням населення, урбанізацією і зміною моделей споживання.

В останні роки також активно розвивається видобуток сланцевого газу, зокрема, в США. Однак видобуток цього виду палива пов'язана з гідравлічним розривом пласта, для якого потрібні дуже великі об'єми води. Крім того, при використанні цього методу є серйозна небезпека забруднення ґрунтових вод.

Відновлювані джерела енергії видаються більш економічними з точки зору споживання води. Гідроелектроенергія на сьогоднішній день задовольняє 16% світових енергетичних потреб, але її потенціал до цих пір використовується недостатньо. Проте будівництво дамб також тягне певні соціальні витрати і негативно позначається на довкіллі, приводячи, зокрема, до скорочення біологічного розмаїття [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В цілому проблема прав людини достатньо тривалий проміжок часу знаходиться в центрі уваги представників юридичної науки. Зокрема, проблемам прав людини, їх ознакам, механізмам реалізації та захисту присвятили свої праці як спеціалісти з загальної теорії держави і права С. Алексєєв, П. Рабінович, О. Скакун, В. Нерсисянц, Н. Пархоменко, М. Матузов, М. Цвік, В. Копейчиков, С. Бобровник та ін., так і галузевих юридичних дисциплін: В. Погорілко, О. Копиленко, В. Андрейцев, А. Гетьман, Ю. Шемшученко, М. Шульга. Окремі питання правового регулювання забезпечення питною водою громадян України розглядаються у працях Н. Обіох [2].

Різноманітні аспекти прав людини продовжують привертати увагу багатьох вчених, а наукові уявлення про право людини на питну воду й надалі доповнюються здобутками як теорії держави і права, так і галузевих юридичних наук.

Мета статті. Метою статті є з'ясування юридичної природи права людини на питну воду, його місця в системі інших прав людини, а також європейської системи гарантій, що забезпечують захист цього права.

Основні результати дослідження. Міжнародні документи з прав людини закладають фундаментальну основу для реалізації людиною своїх прав. Зокрема, Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р) говорить: «Всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань» та «визнається право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, включаючи достатнє харчування, одяг і житло, і безперервне поліпшення умов життя», а також «право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я».

ЄС створює своє законодавство про право людини на питну воду. 16 червня 1975 Рада Європейського Економічного Співтовариства прийняла Директиву (75/440/ЕЕС). У преамбулі викладені цілі, для досягнення яких була прийнята Директива: необхідно скоротити забруднення води і захистити проти подальшого погіршення; необхідно захистити охорону здоров'я, здійснювати спостереження за поверхневими водами, проводити очищення питної води; необхідно розглянути в світлі нових технічних і наукових знань цінності, що визначають якість поверхневої води, використовуюва-

ної для вживання питної води; необхідно створити такі закони, завдяки яким буде досягнута основоположна мета – захист навколишнього середовища та удосконалення якості життя.

Право людини на питну воду досліджується переважно спеціалістами з екологічного та природоресурсного права. Так, Н. Обіюх визначає право людини на питну воду з правової точки зору як юридичну можливість особи використовувати доступні запаси води питної якості для задоволення особистих потреб; при цьому таке право повинно охоронятися і захищатися державою нарівні з основними конституційними правами [2].

Проте, в сьогоденні умовах зростає значення води для людини як живої істоти. Тому, на нашу думку, право людини на питну воду можна розглядати як фізичне право людини, тобто таке, без якого неможливе людське існування. До відповідного переліку прав слід віднести право на життя, право на їжу (продовольство), право на питну воду.

В даному випадку право на доступ до питної води впливає з поняття «їжа», бо вона включає в себе не тільки якісне продовольство, але якісну, а значить чисту, питну воду.

Таким чином, право людини на питну воду слід віднести до категорії природних, невід'ємних прав людини і розглядати в теорії прав людини як фундаментальне право, поруч з правом на життя людини та правом на їжу (продовольство).

Розглядаючи право людини на питну воду в класифікації прав людини слід зазначити різні підходи до класифікації прав.

Найбільш поширеним критерієм класифікації прав і свобод людини та громадянина є саме їх зміст, який залежить від виду благ, що лежать в їх основі, а також від виду життєвих потреб і законних інтересів особистості. У відповідності з даним підходом права і свободи традиційно діляться на особисті, політичні, соціально-економічні та культурні. У цій класифікації право на життя, право на питну воду, право на їжу (продовольство) відносять до особистих прав [3, с. 256]. Відповідно, вважаємо можливим віднесення права на питну воду до невід'ємних особистих прав.

І. Бородін пропонує класифікувати права та свободи людини і громадянина, виходячи з характеру суспільних відносин, які вони відображають, і предмета правового регулювання наступним чином: громадянські права (у тому числі право на життя, на питну воду, на їжу), політичні права, соціально-економічні, право на екологічну безпеку та культурні права [4, с. 33].

Не менш розповсюдженим є поділ прав і свобод людини та громадянина залежно від спрямованості потреб особи щодо сфери суспільних відносин. Так, розрізняють: фізичні права (у тому числі право на життя, на питну воду, на їжу), особисті права, культурні права, економічні права та політичні [5, с. 144]. В такій класифікації життя розуміється як суто біологічний процес, а право на життя трактується як можливість для задоволення потреб фізичного існування. Право на питну воду відповідно є правовою можливістю задовольняти потреби людини у воді з метою забезпечення життя (природного існування) людини.

Звертаємо увагу, що існують розбіжності у розумінні місця відповідного права у системі прав людини. Так, одна група дослідників піддає критиці концепцію ієрархії прав людини, вважаючи, що всі права людини є рівноцінними для її існування [3, с. 257]. Інша група дослідників відводить певним правам людини пріоритетну роль. Зокрема П. Рабінович наголошує на тому, що послідовність викладу прав людини не повинна бути довільною та випадковою, вона має так чи інакше зважати на певну нерівнозначність прав людини і відображати її [6, с. 15].

Вважаємо за можливе запропонувати таке визначення права людини на питну воду. Право людини на питну воду – це передбачені правом можливості людини на щоденне споживання необхідної кількості води належної якості. Таким чином пропонуємо закріпити в праві можливість людини вживати воду для пиття та використовувати її для інших біологічних потреб.

Таке визначення ґрунтується на фізіологічній необхідності споживання людиною певної кількості води для життя. Дослідження права на питну воду крізь призму доступності води та покладення на державу відповідних обов'язків щодо його забезпечення є похідним від первинної необхідності задоволення фізіологічної потреби людини у воді.

Важливим для права людини на питну воду є правові можливості вживати воду відповідної якості. ЄС розробив нормативно-правове забезпечення використання водних ресурсів. Одним з основних актів є Водна Рамкова Директива 2000/60/ЄС (ВРД), яка визначає основні принципи управління водними ресурсами та шляхи досягнення доброї якості води і безпечного стану річок і водойм.

Директива 2000/60 істотно змінила водні аспекти керування в Євросоюзі, ввівши нове поняття «гарного стану» джерела води, в якому поєднуються біологічні і хімічні критерії оцінки якості та кіль-

кості. Також включено програми реабілітації водойм. Крім того Директива 2000/60 у своїх програмах об'єднує вже діючі директиви у систему, включаючи їх у свої програми за допомогою посилань або вказуючи термін їхнього скасування після перехідного періоду. Наприклад, положення Директиви 2000/60 переймають рамки контролю над забрудненням небезпечними речовинами, визначені Директивою 76/464/ЄС, що втрачає дію, як тільки відповідні положення Директиви 2000/60 будуть виконані у повному обсязі. Рамки дії Директиви містяться навіть в її окремих статтях і положеннях.

Одним із головних принципів, викладених у Водній Рамковій Директиві ЄС є інтегрована басейнова модель управління водними ресурсами, що передбачає спільні дії усіх держав, що знаходяться у басейнах річок.

Басейни ряду річок знаходяться як на території України, так і на територіях Угорщини, Словаччини, Польщі, Румунії та інших держав, що є членами ЄС або мають на меті стати ними у перспективі.

Це зобов'язує впроваджувати спільні дії по басейнам річок, принципи яких викладені у Водній Рамковій Директиві ЄС.

В останній час громадяни і екологічні організації все більше усвідомлюють потребу мати чисті річки і озера, підземні і прибережні води. Саме тому одним з пріоритетних напрямків діяльності Європейського Союзу є охорона вод. Нова водна політика Європи спрямована на досягнення доброї якості води і стійкого екологічного стану водних об'єктів. В досягненні цих цілей громадяни і групи громадян відіграють особливу роль.

Водна Рамкова Директива передбачає: комплексний підхід до захисту усіх вод – річок, озер, прибережних і підземних вод; досягнення «доброго» стану для всіх вод до 2015 року (цілеспрямований менеджмент); управління водними ресурсами за басейновим принципом; посилення транскордонного співробітництва прибережних країн (один річковий басейн – єдиний план управління); ефективне використання водних ресурсів за принципом «забруднювач платить»; широкомасштабне залучення громадян, зацікавлених сторін, неприбуткових громадських організацій; удосконалення законодавства.

Водна Рамкова Директива надає країнам-членам Європейського Союзу та країнам, що мають на меті приєднання до нього нові масштабні можливості співпраці у сфері покращення екологічного стану річок і озер. Це відповідає цілям міжнародної співпраці у рамках процесу «Довкілля для Європи» та «Екологічній програмі для Центральної і Східної Європи».

Директива 2000/60 встановила кінцевий термін – 2015 рік, до якого, з деякими припустимими виключеннями, всі поверхневі і підземні води мають досягти «доброго стану».

В період з початку 2000-х років Україна приймала активну участь у міжнародному співробітництві, спрямованому на впровадження принципів сталого водокористування. Зокрема, Законом України від 17 січня 2002 року № 2997-III було ратифіковано «Конвенцію щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай» (Конвенція про охорону ріки Дунай) та Законом України від 7 квітня 2004 року № 1672-IV «Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат», які містять положення щодо сталого та інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом. Крім того, прийнято Закон України від 9 липня 2003 року № 066-IV «Про ратифікацію Протоколу про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року».

В розвиток зазначених законів було прийнято цілий ряд підзаконних нормативних актів – постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, наказів центральних органів виконавчої влади. Крім того, до структури законодавчих актів у сфері водного законодавства входять постанови Верховної Ради України та укази Президента України.

Висновки. Виходячи з точки зору теорії прав людини, розглядаємо право людини на питну воду як передбачені правом можливості людини на щоденне споживання необхідної кількості води належної якості. Таке визначення ґрунтується на фізіологічній необхідності споживання людиною певної кількості води для життя. Дослідження права на питну воду крізь призму доступності води та покладення на державу відповідних обов'язків щодо його забезпечення є похідним від первинної необхідності задоволення фізіологічної потреби людини у воді.

На нашу думку, право людини на питну воду можна розглядати як фізичне право людини, тобто таке, без якого неможливе людське існування. До відповідного переліку прав слід віднести право на життя, право на їжу (продовольство), право на питну воду.

Право людини на питну воду слід віднести до категорії природніх, невід'ємних прав людини і розглядати в теорії прав людини як фундаментальне право, поруч з правом на життя людини та правом на їжу (продовольство).

ЛІТЕРАТУРА

1. Доповідь ООН 2015 року: Вода для стійкого миру [Електронний ресурс] / Режим доступу // <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002318/231823E.pdf>
2. Обіюх Н. М. Правове забезпечення використання джерел питного водопостачання в Україні / автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук / Н. М. Обіюх / Національний університет біоресурсів і природокористування України, – 2015. – 20 с.
3. Матузов Н. И. Теория государства и права : [курс лекций] / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
4. Бородин І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації / І. Бородин // Право України. – 2001. – № 12. – С. 32–35.
5. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Петришин О. В. – Харків : Право, 2002. – 432 с.
6. Рабінович П. М. Права людини: загальнотеоретичні засади / П. М. Рабінович // Проблеми законності: Республіканський міжвідомчий наук. зб. / [відп. ред. В. Я. Тацій]. – Харків : Нац. юрид. академія України, 1998. – Вип. 36. – С. 12–25.

А.В. Ляшук,

*здобувач кафедри економічної безпеки
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЗА ТЕНДЕРНИМИ ПРОЦЕДУРАМИ

Один із постулатів економічної науки стверджує про те, що фінансово-грошовий обіг є своєрідною кровоносною системою ринкової економіки та господарських відносин. Відповідно грошовий обіг, що забезпечує наповнення державного бюджету, слід визнати запорукою життєдайності та сталого розвитку країни. Між тим кожен шостий економічний злочин, який викривається в Україні, пов'язаний із посяганнями на кошти державного або місцевих бюджетів.

Злочинні посягання на бюджетну сферу є загрозою безпеки держави, що не тільки сприяють самовідтворенню тіньової економіки, але й унеможливають виконання державою своїх соціальних функцій.

Однією із найбільш уражених тіньовими процесами в Україні є сфера державних закупівель, особливо за рахунок її кримінальної складової та корупції. За даними Рахункової палати України зловживання під час здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти є другою за численністю групою бюджетних правопорушень та становлять 22,3 % у структурі виявлених у 2012 році порушень бюджетного законодавства[1].

Суми проведення державних закупівель вираховуються мільярдами гривень, тому знаходяться зацікавлені особи, які різними шляхами намагаються привласнити кошти в процесі здійснення закупівель товарів, робіт та послуг.

Так, провівши аналіз звітів контролюючих та правоохоронних органів за 2012 рік нами було встановлено, що до найбільш розповсюджених порушень у сфері державних закупівель, які вчинюються розпорядниками державних коштів, відносяться наступні порушення:

- укладання договору без проведення процедури закупівель;
- уникнення процедури закупівлі шляхом роздібнення її суми на частини;
- проведення закупівлі в одного учасника без погодження з уповноваженим органом (Мінекономіки);
- фальсифікація матеріалів проведення торгів;
- фальсифікація протоколів розкриття пропозицій конкурсних торгів або цінових пропозицій та проведення торгів з метою підвищення ціни закупівлі;
- укладання договорів закупівлі за цінами, вищими, ніж були в інших учасників торгів;

– створення умов для перемоги окремого виконавця шляхом зміни перед проведенням торгів номенклатури закупівлі;

– необгрунтоване застосування процедури закупівлі в одного учасника.

Більшість порушень, допущених під час здійснення таких державних закупівель, є однотипними та мають системний характер, при чому порушення допускаються на всіх стадіях проведення процедур, починаючи з подачі заявки та закінчуючи підписанням договорів на закупівлю [2, с. 87].

Деяким недобросовісним постачальникам простіше домовитися з розпорядниками державних коштів про ціну одиниці продукції і відповідно про розмір «відкату». З цією метою при проведенні процедури торгів створюється фіктивне конкурентне поле, до якого входять особи, пов'язані між собою родинними чи іншими зв'язками.

За інформацією Рахункової палати України, поданою на офіційному веб-сайті, з 200 мільярдів гривень державних коштів, які щорічно спрямовуються на державні закупівлі, близько 35–40 мільярдів припадає на корупційні схеми. При цьому до 20 % від суми укладених угод складають «відкати». Отже, близько 20 % коштів втрачає держава через непрозору систему державних закупівель.

Досі залишається нагальною проблема фіктивних торгів за державні кошти та торгів за завищеними цінами, монополістичної змови учасників, просування на ринок тільки «своїх» суб'єктів підприємництва, суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності, так зване «кумівство». На жаль, у цій сфері досить поширеними і звичними сьогодні стали такі супутні негативні явища, як корупція, «відкати», узгоджені дії, безпосередня участь посадових осіб, державних службовців та депутатів усіх рівнів і членів їх сімей у комерційній діяльності для одержання особистого чи корпоративного прибутку, надання пільг для своєї корпоративної (фінансово-промислової) групи з відтягненням державних ресурсів, використання посадовими особами, державними службовцями, депутатами, політичними діячами підставних осіб та родичів у комерційних структурах з метою здобуття особистого чи корпоративного прибутку, використання службового становища для маніпулювання інформацією з метою одержання особистої та корпоративної вигоди [3].

Склад процедур, передбачених Законом України «Про здійснення державних закупівель», та спеціальні обмеження для осіб, уповноважених на виконання функцій держави, передбачених Законом України «Про боротьбу з корупцією», вказують на те, що найімовірнішим проявом корупційних діянь у цій сфері може бути сприяння посадовими особами розпорядника державних коштів не зовсім законній підприємницькій діяльності фізичних і юридичних осіб - постачальників товарів, робіт і послуг.

Спокуса надати перевагу конкретному (запланованому) учаснику закупівель може виникнути при реалізації навіть так званих конкурентних процедур, наприклад, процедури попередньої кваліфікації учасників, за результатами якої замовник здійснює відбір претендентів для подальшої участі у процедурі закупівлі за багатьма критеріями, які він може встановити самостійно.

Отже, підводячи підсумок хотілось би відмітити, що сфера державних закупівель є функціонально-орієнтованим елементом національної безпеки, вбудованим в механізм бюджетного сектора економіки, ресурсно-економічного та фінансового забезпечення галузей державного управління. Аналіз стану виявлених порушень в сфері державних закупівель в Україні за 2012–2013 роки свідчать про масштаби цієї проблеми. Адже така протиправна діяльність призводить до значного послаблення конкурентного середовища, зменшення питомої ваги відкритих і прозорих закупівель, суттєвого зростання ризиків незаконного та неефективного використання коштів Державного бюджету України. Безпека у сфері державних закупівель полягає у забезпеченні протидії кримінально-корупційним загрозам цільового та ефективного витрачання бюджетних коштів, дотримання необхідної якості товарів і послуг, що надаються, максимально повного використання конкурентних начал при виборі постачальників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт Рахункової палати України за 2012 рік. – Київ, 2013. – 188 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16742074/Zvit_2013.pdf.
2. Скалозуб, Л. П. Організаційні засади протидії підрозділами ДСБЕЗ МВС України злочинам у процесі державних закупівель [Текст] / Л. П. Скалозуб, В. І. Василичук, В. Р. Словенко // Науковий вісник КНУВС. – 2009. – № 5/66. – С. 83–90.
3. Водоласкова К.Ю. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері державних закупівель / К.Ю. Водоласкова [Електронний ресурс] – Режим доступу http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknvsv/2011_2/vodolas.htm.

*Р. М. Ляшук,
кандидат юридичних наук, докторант,
Національна академія Державної прикордонної
служби України ім. Б. Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІЛЬНОЇ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ПІДРОЗДІЛАМИ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ТА МОЛДОВИ

Необхідність підтримання тісних політичних, економічних та соціальних зв'язків України та Молдови висуває нові вимоги до охорони державного кордону. Дієвим способом забезпечення прозорості міждержавних кордонів та протидії міжнародній злочинності є спільна охорона державного кордону. Така діяльність реалізується відділами прикордонної служби (далі – ВПС) Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) та підрозділами Прикордонної служби Молдови на основі міждержавних угод. У науковій юридичній літературі дане питання практично не досліджено, що й зумовлює його актуальність.

ВПС охороняють державний кордон з Республікою Молдова на підставі договору між Україною і Республікою Молдова «Про державний кордон» [1] та угоди між Урядом України і Урядом Республіки Молдова «Про співробітництво з прикордонних питань» [2]. Значним досягненням міждержавних відносин є наявність договірних зобов'язань щодо здійснення ВПС та підрозділами Прикордонної служби Молдови спільного прикордонного контролю та патрулювання.

Спільний прикордонний контроль ВПС та підрозділів Прикордонної служби Молдови здійснюється в пунктах пропуску на території України або Республіки Молдова без розриву в часі між їхніми діями, до його закінчення. Він проводиться з метою вдосконалення технології прикордонного контролю за транспортними засобами і вантажами, прискорення їх переміщення через державний кордон, а також недопущення проїзду порушників кордону, провезення контрабанди, інших предметів і матеріалів, заборонених до ввозу та вивозу [3, ст. 1, 3].

Сторони домовилися реалізовувати спільний контроль на державному кордоні у визначених автомобільних пунктах пропуску. Організація спільного контролю в діючих пунктах пропуску на державному кордоні між Україною і Республікою Молдова здійснюється шляхом укладення протоколів між прикордонними та митними відомствами сторін.

Наприклад, щодо здійснення спільного контролю в пункті пропуску «Росошани – Брічень» на території України між АДПСУ, Державною митною службою України та Прикордонною службою Республіки Молдова, Митною службою Республіки Молдова підписано протокол [4]. Згідно з яким Україна та Молдова здійснюють прикордонний, митний та інші види контролю відповідно до свого законодавства на принципах «єдиного вікна», «однієї зупинки», вибіркового огляду товарів і транспортних засобів та з метою уникнення дублювання функцій згідно з експериментальною технологічною схемою організації спільного контролю осіб, транспортних засобів, товарів та предметів у пункті пропуску «Росошани – Брічень», яку розробляє та затверджує керівництво пункту пропуску (ВПС).

Спочатку контроль проводять підрозділи країни виїзду, а потім країни в'їзду без перерви до його закінчення. Керівництво ВПС та пункту пропуску зі сторони Молдови розробляє і спільно погоджує технологічні схеми спільного контролю й уточнює їх у разі необхідності [3, ст. 2, 5].

Загалом, під час проведення спільного прикордонного контролю застосовується принцип, відповідно до якого кожен прикордонник діє згідно із законодавством своєї держави. Всі виявлені порушення повертаються на розгляд правоохоронних органів держав з території яких вони походять та тягнуть правові наслідки відповідно до закону своїх держав.

Другою важливою формою міжнародно-правового співробітництва ВПС на українсько-молдовському державному кордоні є спільне з підрозділами Прикордонної служби Республіки Молдова патрулювання [5], яке розглядається як діяльність експертів органів охорони державного кордону України та Молдови із спільного несення служби з ОДК на території України або Республіки Молдова [6, ст. 1].

Спільне патрулювання здійснюється на території однієї з держав та з використанням транспортних засобів її прикордонних підрозділів. Графік патрулювання затверджується на рівні начальни-

ків прикордонних загонів. За результатами спільного патрулювання складається письмовий рапорт. Ефективність такої спільної охорони державного кордону аналізується на прикордонно-представницьких зустрічах.

Недоліком угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова «Про спільне патрулювання українсько-молдовського державного кордону» від 20 грудня 2011 р. [5] є відсутність відповідальності сторін за усунення виявлених в ході спільного патрулювання порушень. На практиці автора були випадки, коли під час спільного патрулювання, повторно виявлялись одні й ті ж порушення режиму державного кордону, а підрозділи прикордонної охорони Молдови не вживали заходів до їх усунення.

З огляду на це пропонується, в подальшому, до міждержавних угод щодо співробітництва у сфері охорони кордону включити норму, яка б покладала обов'язок вирішення та усунення виявлених спільним патрулюванням порушень на посадових осіб підрозділу, що відповідає за дану ділянку кордону.

Щодо співробітництва ВПС на українсько-молдовському кордоні по лінії оперативних органів, то їх працівники можуть залучатись до врегулювання питань, пов'язаних із запобіганням, виявленням та припиненням організованих форм злочинності на україно-молдовському кордоні у таких сферах як: протидія тероризму; запобігання та припинення злочинів, пов'язаних з контрабандою, торгівлею людьми та незаконною міграцією.

Оперативники ВПС здійснюють співробітництво з молдовськими колегами за такими напрямками: аналіз обстановки, у тому числі характеру протиправної діяльності на державному кордоні та в пунктах пропуску через кордон, тенденцій її розвитку; опрацювання спільних пропозицій щодо заходів, спрямованих на зміцнення правопорядку на державному кордоні; проведення спільних заходів з метою запобігання або припинення скоєння злочинів на державному кордоні; обмін інформацією у сфері боротьби з транскордонною протиправною діяльністю; обмін досвідом роботи з питань протидії злочинам на державному кордоні [7].

Отже, спільна охорона державного кордону підрозділами прикордонної служби України та Молдови реалізується шляхом обміну інформацією, проведення спільних заходів із запобігання або припинення транскордонних злочинів, періодичного спільного патрулювання і прикордонного контролю та ін. Недоліком оперативного співробітництва ВПС з підрозділами прикордонної служби Молдови є опосередкованість даного процесу через старших начальників. Такий стан справ сповільнює та утруднює ведення оперативно розшукових справ по транскордонних злочинах. Тому, у міжурядових угодах з даного питання варто передбачати можливість здійснення безпосередньої оперативної взаємодії й на рівні підрозділів безпосередньої охорони кордону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про державний кордон [Електронний ресурс] : Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон від 18 серпня 1999 р. // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/%20498_046
2. Про співробітництво з прикордонних питань [Електронний ресурс] : Угода між Урядом України і Урядом Республіки Молдова від 4.11.1994 р. // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/498_113
3. Про організацію спільного контролю в пунктах пропуску через українсько-молдовський державний кордон [Електронний ресурс] : Угода між Урядом України і Урядом Республіки Молдова від 11 березня 1997 р. // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/%20498_031
4. Про проведення експерименту щодо здійснення спільного контролю в пункті пропуску «Россошани – Брічень» на території України [Електронний ресурс] : Протокол між АДПСУ, Державною митною службою України та Прикордонною службою Республіки Молдова, Митною службою Республіки Молдова від 20.12.2011 р. // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/%20498_150
5. Про організацію спільного патрулювання на українсько-молдовському державному кордоні [Електронний ресурс] : Протокол між АДПСУ та Прикордонною службою Республіки Молдова від 06.06.2012 р. // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/%20498_154
6. Про спільне патрулювання українсько-молдовського державного кордону : Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова від 20 грудня 2011 р. – Окреме видання.
7. Про співробітництво оперативних органів [Електронний ресурс] : Протокол між АДПСУ і і Прикордонною службою Республіки Молдова від 22.04.2005 р. // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/%20498_089

О.О. Мавед,

кандидат медичних наук,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету

О.Ю. Нетудихатка,

доктор медичних наук, професор,

Національний університет «Одеська юридична академія»,

м. Одеса, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ ПРИ МЕДИЧНОМУ ВТРУЧАННІ В РІЗНИХ КРАЇНАХ

Експериментальні дослідження завжди проводились на людині. Без цих досліджень зупинився б прогрес в медицині. І завжди при цьому виникав певний ризик як з боку досліджуваних, так і з боку дослідників. Будь-яка подібна діяльність виконувалась на межі порушення закону. Закон повинен бути таким, щоб «он, с одной стороны, не превращался в тормоз прогресса, а, с другой стороны, при наличии вины, например, экспериментатора, в рамках общих оснований уголовной ответственности не исключал бы его личной ответственности» [8].

Професійними злочинами працівників сфери охорони здоров'я вважаються суспільно небезпечні діяння, які здійснюються при виконанні своїх професійних обов'язків з порушенням діючого законодавства, вимог сучасної науки та практики, а також положень сучасної етики.

Офіційна статистика стосовно стану, структури, динаміки злочинності в сфері охорони здоров'я в Україні відсутня, а кримінальні справи, які порушені правоохоронними органами за фактами здійснення злочинів в досліджуваній сфері, носять виключний характер, а їх число обчислюється одиницями, що пов'язано з високим рівнем латентності даних злочинів. Як відомо, латентна злочинність представляє сховану або незареєстровану частину фактично здійснених злочинів, що приводить до: гальмування в отриманні об'єктивної інформації дійсного стану справ і не дає можливості активної боротьби з цією злочинністю.

Найбільша частина (до 95%) порушень і злочинів нікому не відома в зв'язку з тим, що про неї ніхто не інформує правоохоронні органи (відсутність часу у потерпілого, інтимність пошкоджень, пошкодження з причиненням шкоди легкого ступеню, залежність хворого від лікаря).

1–2 % причин виникнення латентної злочинності складається з нездібності правоохоронних органів справитися з нею, а також зловживанням і корупцією в самих правоохоронних органах.

В третю групу (1–3 %) слід включити невстановлені злочини (відсутність бажання, халатність, низька кваліфікація слідчих) [2].

Щодо обумовленого ризику займались багато авторів, зокрема, [1; 2; 3; 4; 5; 9; 10; 11].

Етимологічно термін «ризик» означає «можливу небезпеку, дію на вдачу в надії на щасливий кінець» [7]. Правомірний ризик – правомірна небезпечна дія. Ризик хоронить в собі небезпеку, стосовно до кримінальної справи – небезпека надання шкоди правоохоронним інтересам. Небезпеку в данному випадку не слід розуміти як суспільну небезпеку. Обґрунтований ризик має схожість з іншою обставиною, яка виключає злочинність діяння – крайньою необхідністю. При цьому шкода неминуча за допомогою причинення і попередження великої шкоди. Хірург, ампутуючи при гангрені кінцівку, надаючи шкоду здоров'ю пацієнта, спасає йому життя. Ця ситуація крайньої необхідності. В ситуації крайньої необхідності лице завідомо причиняє меншу шкоду для спасіння більшого блага.

У відрізненні від КК України в карних кодексах ряду закордонних країн існують спеціальні норми про відповідальність за проведення незаконних експериментів на людині [6].

КК Франції встановлює карну відповідальність за незаконне проведення біомедичних досліджень на людині. В книзі 11 КК Франції «О преступлениях и проступках против личности» утримується гл. 111 «О поставлении человека в опасность», в якій існує спеціальний відділ 1У «О производстве опытов на человеке». Встановлена карна відповідальність за проведення і організацію проведення на людині біомедичного дослідження без отримання добровільно зробленого, інформованого і ясно вираженого погодження зацікавленої особи, осіб, володіючих батьківською владою над

ним; або його опікуна у випадку, передбачених положенням Кодекса законів про охорону здоров'я. Це злочинне діяння відноситься до категорії проступків і тягне покарання у вигляді трьох років тюремного ув'язнення і штрафу 45 тисяч євро. Разом з тим вказані положення не застосовуються до досліджень генетичних ознак будь-якої особи або її ідентифікації за допомогою генетичних відбитків, які робляться з науковою метою [11].

В КК **Естонії** в главі про злочини проти особистості встановлена відповідальність за незаконне проведення досліджень на людині, під яким розуміється проведення медичного або наукового дослідження на людині, яка не дала на це своєї згоди (ст. 124-5). Цей злочин другого ступеню (в термінології КК Естонії), за скоєння якого передбачені альтернативно штраф, арешт і позбавлення волі на строк до одного року [9].

В КК **України** в розділі 11 «Злочини проти життя і здоров'я особистості» утримується ст. 142 «Незаконне проведення випробувань над людиною». Дана кримінально-правова норма встановлює відповідальність за «незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших іспитів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя або здоров'я». Вказані злочинні дії караються в якості основних покарань альтернативно штрафом, виправними роботами на строк до двох років і обмеженням свободи на строк до чотирьох років. Передбачено і додаткове покарання – позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю. З точки зору класифікації злочинних діянь, даний злочин відноситься до злочинів невеликої важкості. Кваліфікований вид цього злочину має місце в тому випадку, коли воно здійснено у відношенні неповнолітнього, двох чи більше осіб, шляхом примусу або омани, а рівно, якщо воно потягло тривалий розлад здоров'я потерпілого. В цьому випадку покаранням є обмеження свободи на строк до п'яти років або позбавлення свободи на той же строк. А також додаткове покарання – позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Це злочин середньої важкості [6].

В КК **Австрії** передбачається умовна відповідальність за так зване «самовольне лікування» (№ 110). Даний злочин поміщений в розділ про злочинні діяння проти свободи, яка розуміється широко. Згідно вказаної норми карається здійснення лікування іншої особи без її згоди, в тому числі використання пізнання в медичній області. Це діяння віднесене до категорії проступків – покарання у вигляді позбавлення волі на строк до шести місяців або штрафу в розмірі до 360 денних ставок. Карний закон Австрії передбачає відповідальність лікаря і в тих випадках, коли він не питає згоди хворого в ситуації, при якій відсрочка лікування може причинити істотну шкоду життя і здоров'я хворого, але в дійсності такої небезпеки не існувало і особа могла б це усвідомлювати при необхідній обережності. Таким чином, кримінальна відповідальність можлива і тоді, коли лікар помилявся відносно необхідності лікування, допустив фактичну помилку і врахував незгоду пацієнта на лікування. З позицій КК Австрії мова йде про необережну форму винуватості. КК Австрії передбачає відповідальність за розголошення службової таємниці. Згідн п. 121, карається той, хто розголошує або використовує якимось чином інформацію про стан здоров'я пацієнта. Це діяння також віднесене до проступків і карається позбавленням свободи на строк до шести місяців або штрафом в розмірі до 360 денних ставок. В КК Австрії передбачена відповідальність і за незаконне лікування (п. 184). За незаконне лікування карній відповідальності підляжить той, хто, не маючи медичної освіти займається лікарською діяльністю. Покаранням є позбавлення волі на строк до трьох місяців і штраф до 180 денних ставок [8].

В **Швейцарії** встановлена відповідальність за розголошення таємниці, яка стала відома особі в результаті її дослідницької діяльності в області медицини (ст. 321 dis). Така таємниця може бути розголошена тільки з дозволу експертної комісії. Дослідження не може бути проведено при наявності використання анонімних даних. Для всіх медичних працівників відповідальність встановлена в ст. 321 УК Швейцарії. Ці особи караються на строк від трьох років або штраф до 40000 швейцарських франків [10].

В КК **Польщі** злочином проти свободи признається виконання лікарської операції без згоди пацієнта. Покарання передбачається у вигляді штрафу, обмеження свободи або позбавлення свободи на строк до двох років. Карне провадження в цьому випадку відкривається за скаргою потерпілого (ст. 192) [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключают преступность деяния / Ю. В. Баулин. – Харьков, 1991. – с. 67.
2. Гринберг М. С. Проблема производственного риска в уголовном праве / М. С. Гринберг. – М., 1963. – с. 48.
3. Дурманов Н. Д. Обстоятельства, исключают общественную опасность и противоправность деяния / Н. Д. Дурманов. – М., 1991. – с. 19.
4. Есаков Г. А., Крылова Н. Е., Серебренникова А. В. Уголовное право зарубежных стран : учебное пособие / Г. А. Есаков, Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. – М. : Проспект, 2009. – 336 с.
5. Мельникова В. О профессиональном и хозяйственном риске / В. О. Мельникова // Советская юстиция, 1989, № 22. – с. 31.
6. Научно–практический комментарий уголовного кодекса Украины / Мельник М. Н., Хавронюк М. И. – М. : Юридическая мысль, 2012. – 1288 с.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – М., 1987. – с. 848.
8. Преступление и наказание: Комментарии к проекту Уголовного кодекса России [под ред. Н. Ф. Кузнецовой и А. В. Наумова]. – М.: Де-юре, 1993. – с. 49.
9. Слуцкий И. И. Обстоятельства, исключают уголовную ответственность / И. И. Слуцкий. – Л., 1956.
10. Ткачевский Ю. М. Оправданный профессиональный и производственный риск как обстоятельство, исключает уголовную ответственность / Ю. М. Ткачевский // Вестник Моск. Ун-та. Серия : Право. – 1991. – № 3; Уголовное право. Общая часть. – М. : Изд. Моск. Ун-та, 1993. – С. 239–243.
11. Тяжкова И. М. Уголовное право России. Общая часть : учебник [для вузов] / под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. – М.: Зеркало, 2005. – с. 406–413.

И.А. Макаренко,

доктор юридических наук, профессор,

Институт права Башкирского государственного университета

г. Уфа, Башкортостан

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ УЧЕНИЯ О ЛИЧНОСТИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ПОДОЗРЕВАЕМОГО, ОБВИНЯЕМОГО**

Расследование преступления и вынесение законного приговора невозможно без изучения личности подозреваемого, обвиняемого. Личность несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого, обладающего особым процессуальным статусом в силу возрастных и психологических особенностей, определяющих необходимость обеспечения ему дополнительных процессуальных гарантий и расширения круга обстоятельств, подлежащих доказыванию по данной категории дел, представляет особый интерес. Отмечая пробелы законодательства в определении перечня обстоятельств, подлежащих доказыванию, в частности обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого, необходимо критически оценить мнения ученых и практических работников, считающих излишним расширять установленный законом перечень сведений о личности несовершеннолетнего. Исходя из убежденности в том, что личность несовершеннолетнего подлежит более тщательному изучению по сравнению с личностью взрослого преступника, считаем важным установить единую совокупность сведений, которая будет содержать оптимальный объем информации о личности несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого, необходимый для решения задач уголовного судопроизводства. К таким сведениям можно отнести социальный статус несовершеннолетнего, информацию о семье подростка, социально-демографическую характеристику и т. д. Около 90 % опрошенных следователей сочли предлагаемый комплекс сведений достаточно информативным и целесообразным для выяснения в ходе расследования преступлений, совершенных несовершеннолетними.

Сопоставляя личность несовершеннолетнего обвиняемого как уголовно-процессуальную категорию и как объект криминалистического познания, необходимо отметить, что информация о ней существует вне зависимости от изучения ее следователем или иным участником уголовного судопроизводства.

производства. Разница заключается лишь в том, что в уголовно-процессуальном аспекте информация о личности несовершеннолетнего обвиняемого рассматривается с момента оформления и приобщения к делу соответствующих процессуальных документов, в то время как криминалистически значимой она становится с момента обнаружения и исследования ее следователем или иным участником уголовного судопроизводства.

Основатели криминалистики (Г. Гросс, И. Н. Якимов, В. И. Громов) считали изучение личности участника уголовного судопроизводства одной из основных задач предварительного расследования. Ее решению посвятили свои труды такие ученые, как Н. Т. Ведерников, Ф. В. Глазырин, В. А. Жбанков, Г. Г. Зуйков, А. С. Кривошеев, В. Е. Корноухов, М. Г. Коршик, Л. Л. Каневский, Г. К. Курашвили, М. А. Лушечкина, И. А. Матусевич, Г. И. Поврезнюк, Г. А. Самойлов, С. С. Степичев, П. П. Цветков, Е. Е. Центров и др. Их работы касаются отдельных аспектов изучения личности обвиняемого, сведения о котором необходимы для раскрытия преступления, они заложили основы учения о личности обвиняемого в уголовном судопроизводстве. Между тем, эта тема представляет особый интерес, если обвиняемым является несовершеннолетний, причем как в связи с его процессуальным статусом, так и в силу взаимозависимости знаний об этой личности, качества и полноты расследования.

Можно выделить несколько этапов развития криминалистического учения о личности обвиняемого. Начальный этап характеризуется прагматическим подходом к изучению ее особенностей как одного из элементов предмета доказывания. Криминалистические исследования в этот период зависели исключительно от целей доказывания.

На последующем этапе личность обвиняемого стали рассматривать не только как один из элементов предмета доказывания, но и как элемент криминалистической характеристики преступления. В этот период появляется осмысление необходимости развития самостоятельного криминалистического учения о личности. Тем не менее, криминалистический аспект изучения личности оставался второстепенным по сравнению с ее изучением как элемента предмета доказывания.

Дальнейшее развитие криминалистики, в частности криминалистической тактики и методики расследования отдельных видов преступлений, потребовало более глубокого исследования данной темы, которая реально затрагивала целый спектр криминалистических проблем: 1) исследование личности преступника как базы для углубленного анализа способа совершения преступления, выработки методических рекомендаций; 2) изучение личности преступника и личностных особенностей иных участников уголовного судопроизводства как основы для разработки наиболее целесообразных тактических рекомендаций. С этого момента появилась необходимость формирования частной криминалистической теории изучения личности. Одним из первых вопросов о формировании криминалистического учения о личности обвиняемого как частной криминалистической теории поставил Ф. В. Глазырин.

В настоящее время личность обвиняемого изучается в криминалистике по нескольким направлениям: во-первых, как личность неизвестного преступника – потенциального обвиняемого, оставившего материальные и идеальные следы на месте преступления и подлежащего установлению; во-вторых, как личность обвиняемого, знание которой должно учитываться в процессе подготовки к производству следственных действий, проводимых как с его участием, так и в его отсутствие; в-третьих, как личность уже установленного (задержанного) обвиняемого для разоблачения которого требуется оказать на него психологическое воздействие и применить к нему тактические приемы, основанные на знании его свойств и качеств; в-четвертых, как личность правонарушителя, для применения к нему мер профилактики. Аналогично должно проводиться и комплексное изучение личности несовершеннолетнего обвиняемого.

С учетом особенностей несовершеннолетнего рекомендуем объединить эти направления в рамках единого учения о личности обвиняемого и формировать это учение как одну из составляющих теории изучения личности в криминалистике.

Предпосылками формирования такого учения являются:

- 1) общая тенденция персонификации исследования личности в различных отраслях гуманитарных наук;
- 2) процессуально-правовая конъюнктура, предполагающая необходимость установления личности виновного, получения сведений, характеризующих личность обвиняемого;
- 3) необходимость дальнейшей разработки методов и средств изучения личности несовершеннолетнего обвиняемого для решения задач уголовного судопроизводства;

- 4) формирование единого методологического подхода к исследованию личности несовершеннолетнего обвиняемого с учетом реалий практики раскрытия и расследования преступлений;
- 5) необходимость выявления тактических особенностей получения информации о личности несовершеннолетнего обвиняемого при производстве отдельных следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий;
- 6) необходимость соблюдения прав и законных интересов несовершеннолетнего обвиняемого при получении информации о его личности;
- 7) развитие основных направлений и определение тактических особенностей использования данных о личности несовершеннолетнего обвиняемого как при подготовке, так и при проведении следственных действий;
- 8) необходимость решения проблем допустимости психологического воздействия на несовершеннолетнего обвиняемого с учетом данных о его личности;
- 9) потребность в обобщении данных о личности несовершеннолетнего обвиняемого как условие эффективного применения криминалистических профилактических мер.

Таким образом, криминалистическое учение о личности несовершеннолетнего обвиняемого относится к числу частных криминалистических теорий. Эта система научного знания является составляющей другой, более высокого уровня, системы – учения о личности участника уголовного судопроизводства. Последнее, хотя и является общим по отношению к учению о личности несовершеннолетнего обвиняемого, в то же время само рассматривается как элемент системы частных теорий криминалистики.

Для определения места учения о личности несовершеннолетнего обвиняемого в структуре общей теории криминалистики предлагается различать криминалистику, с одной стороны, как науку, с другой – как учебный курс, назначение которого – обучение студентов теоретическим основам и практическим навыкам применения рекомендаций этой науки. Раскрывая содержание исследования особенностей личности участника уголовного судопроизводства в науке криминалистике, можно отметить их некоторую односторонность, поскольку предпочтение в них отдается решению проблем в основном криминалистической тактики.

Как уже было сказано, личность обвиняемого исследуется в криминалистике по нескольким направлениям. Прежде всего как лица, оставившего на месте преступления следы, по которым можно не только его идентифицировать, но и установить некоторые личностные характеристики – пол, возраст, физические данные. Закономерности собирания и фиксации сведений о свойствах и признаках преступника, отобразившихся в следах и иных изменениях материальной обстановки, изучаются в разделе «Криминалистическая техника».

Психологические особенности личности исследуются для установления психологического контакта с обвиняемым, воздействия на него путем применения оптимально эффективных в той или иной ситуации тактических приемов. Иными словами, личность обвиняемого является одним из базовых объектов для изучения в разделе «Криминалистическая тактика».

В то же время, личность преступника представляет интерес и как один из элементов криминалистической характеристики преступления; сведения о ней используются, в частности, для выдвижения версий и определения направлений расследования конкретного вида преступлений, что является актуальным для совершенствования частных методик. Кроме того, необходимость исследования методов и источников получения информации об особенностях личности обвиняемого, установления определенных границ ее изучения в рамках уголовного судопроизводства, необходимость разработки профилактических мер воздействия на обвиняемого и некоторые другие вопросы определяют общетеоретический характер рассматриваемого криминалистического учения.

Исходя из изложенного, предлагаем рассматривать учение о личности несовершеннолетнего обвиняемого в двух аспектах:

1. В общетеоретическом плане – как учение о личности несовершеннолетнего обвиняемого, формирующееся в структуре общего учения о личности участника уголовного судопроизводства. В этом разделе следует сформулировать основные задачи изучения личности несовершеннолетнего обвиняемого как особой фигуры исходя из его процессуального статуса, психического и физического развития. Далее раскрыть: 1) объем и методы познания этой личности в целях расследования и раскрытия преступления, вынесения справедливого приговора; 2) общую характеристику источников информации о личности несовершеннолетнего обвиняемого; 3) характерные психологические

особенности личности в возрасте от 14 до 17 лет, имеющие значение в процессе расследования любого уголовного дела; 4) наиболее эффективные формы профилактического воздействия.

2. Как учение в структуре каждого из трех разделов криминалистики – криминалистической техники, криминалистической тактики и частной методики расследования отдельных видов преступлений. В криминалистической технике личность несовершеннолетнего обвиняемого изучается как объект, анатомические и физиологические признаки которого отображаются в следах. В криминалистической тактике – как объект тактического, в том числе психологического, воздействия. В криминалистической методике – как элемент криминалистической характеристики, на основании которой разрабатываются частные методики расследования отдельных видов преступлений.

Д.Г. Манько,

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ДІЯ ПРАВА ТА МЕХАНІЗМ ДІЇ ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Право є невід’ємною частиною побудови гармонійного співіснування сучасного суспільства. Воно не тільки формулює межі зовнішньої свободи (свободи діяти в суспільстві), але й виступає відображенням внутрішньої свободи індивіда (свободи бажати та вибирати бажане). Право є основоположною, особливою соціальною нормою. Але, вплив права на соціальні відносини, порядок та процедури відображення дії правових норм, та результати таких дій, є актуальним напрямом юридичних досліджень.

Мета статті. Дослідити сутність та аспекти співвідношення дії та механізму дії права.

Основний матеріал. Статика й динаміка дії права є елементами сутнісного складу правової реальності. Правова реальність є відносно новою категорією в правознавстві. За своїм змістом вона близька до таких суміжних категорій, як «правова дійсність», «правове життя» та «правова система», але не тотожна з ними, бо характеризує не тільки правові явища, а й процеси їх взаємодії та впливу на суспільні відносини.

Як підкреслює Ю. А. Тихомиров, «у наш час приходять усвідомлення соціально-корисної діяльності держави. Йдеться про гнучкий баланс установчих, легалізаційних, регулюючих, розпорядчих і контрольних функцій у різних сферах життя суспільства» [1, с. 7].

Правову реальність слід аналізувати саме через правові феномени (значення) та виділити методологічні підходи, способи осмислення правової реальності, які характеризують її різнобічно, а саме: правовий позитивізм, який характеризує зовнішній аспект правової реальності через сукупність правових норм, забезпечених примусовою силою держави; правовий об’єктивізм акцентує увагу на соціальній зумовленості права, його укоріненості в житті; правовий суб’єктивізм, у основі якого покладено класичні концепції природного права, характеризує ідейно-моральний аспект права, акцентує увагу на ідеї права, що розкривається у свідомості суб’єкта; правова інтерсуб’єктність, або неklasичні концепції природного права, які виявляються в процесі взаємодії суб’єктів, їх комунікації та інтерпретації інших підходів або позицій [2, с. 42].

Однією з найбільш ґрунтовних праць у сучасній вітчизняній юриспруденції, яка присвячена загальнотеоретичному дослідженню категорії «дія права», є монографія «Дія права: інтегративний аспект», яку підготував колектив авторів за редакцією Н. М. Оніщенко. У зазначеній праці була розглянута сутнісна складова дії права, проаналізована проблема існування певних меж дії права. Виділені та обґрунтовані два рівні дії права: формально-юридичний та реально існуючий – фактичний. Проведено порівняльне дослідження категорій «дія права» та «дієвість права» [3, с. 6].

На думку відомого російського вченого В. С. Нерсисянца, «дія права – це сукупність всіх форм прояву його юридичної сили». Слід зазначити, що В. С. Нерсисянц під юридичною силою права розуміє «офіційну, державно-владну обов’язковість як норм права, так і прийнятих на їх основі правових актів, окремих правових норм, і права в цілому як систему норм» [4, с. 57].

Поряд із цим В. І. Гойман у своїй праці «Дія права. Методологічний аспект» формує методологічну основу поняття «дія права», встановлює специфічні властивості категорії «дія права», обґрунтовує віднесення до неї таких правових інститутів, як правове регулювання, реалізація права та ін. [5, с. 35].

Смислове навантаження широко поширеного терміна «дія права» достатньою мірою не визначено. Внаслідок цього в його зміст вкладається різне значення. Найчастіше воно вживається в одному значенні з поняттями «правове регулювання», «реалізація права» й т.д. Це, безсумнівно, породжує додаткові труднощі при визначенні сутнісно-змістовних характеристик поняття «дія права».

Розгорнуте визначення поняття «дія права» вперше запропонував С. С. Алексєєв: «Під дією права слід розуміти шляхи й форми впливу права на суспільні відносини, а також способи реалізації юридичних норм у практичній діяльності людей та громадських утворень». Автор під «дією права» розуміє: «дія позитивного права, його реалізація», «процес функціонування об'єктивного права» [6, с. 71].

Д. А. Керімов зазначає, що «під дією права визнаються й форми впливу права, і способи здійснення правових приписів, і фактичні результати реалізації права. Основний недолік такого підходу полягає в тому, що дія права не ув'язується із сутнісними властивостями права, його природою, виступає щодо нього чимось зовнішнім, не обумовленим соціальним призначенням права». Автор наполягає, що «природу дії права неможливо зрозуміти поза зв'язком з природою права, з живністю соціальних суб'єктів, що перебувають у сфері його дії, з характером правоутворення, а отже, і характером соціальної системи, що зумовлює зміст права, сприйнятливість його адресатами тощо» [7, с. 31–33].

Потребує оцінки позиція авторів, котрі розглядають дію права в широкому й вузькому значеннях. А. С. Піголкін вважає, що у вузькому, або у «власному сенсі воно означає обов'язковість правових норм, дійсність їхніх вимог. Вона не обов'язково втілюється в реальній поведінці приватників суспільних відносин. Дія норм права у часі, у просторі й по колу осіб – це і є конкретний прояв дії права у власному розумінні» [8, с. 69].

В. І. Гойман пропонує таке визначення дії права: це – обумовлена соціально-економічними умовами, потребами та інтересами людей властивість (здатність) права в певному середовищі справляти інформативний і ціннісно-мотиваційний вплив на особистість, спільність людей та внаслідок цього забезпечувати відповідно до цілей, принципів і приписів права правомірний характер їхньої діяльності й учинків, досягнення цивілізованими засобами фактичних результатів і на цій основі сприяти утвердженню реального панування права в суспільних відносинах [9, с. 38].

Формуючи уявлення поняття «дія права», необхідно враховувати всю сукупність відносин, що виникають у сфері функціонування об'єктивного права, включаючи правотворення (нормотворчість), реалізацію та нереалізацію права, правозастосування, тлумачення й зловживання правом.

Фактично «дія права» об'єднує в собі як динаміку, так і статику права, причому динаміка права як процес фактичного прояву правового регулювання за своїм змістом є тією метою, у зв'язку з якою формується право у статичності – регулювання відносин.

Як зазначає В. С. Нерсєсянц: «...динаміка права й статика права – два тісно взаємозалежних стани й два взаємодіючих аспекти буття права як особливого соціального регулятора. З одного боку, саме офіційне встановлення права в його статичності (у вигляді системи правових норм, тобто того, що є загальнообов'язковим у даній державі) здійснюється на основі й відповідно до чинного права, у рамках і у формі регулятивного прояву його юридичної сили. Крім того, право діє в тих формах і сферах, які закріплені у статичному праві, «праві в книгах»» [10, с. 64].

Статика й динаміка права виступають як дві взаємопов'язані стадії (і форми прояву), що доповнюють і передбачають одна одну, єдиного процесу правового регулювання: щоб право діяло як регулятор, воно перш за все має бути встановлено як регулятор.

Але дія права значно ширша, ніж тільки здійснення права (реалізація, нереалізація, правозастосування). Процеси утворення та внесення змін в існуючі правові нормативи теж підпадають під дію права. Утворення права – це сукупність установлених процедур фіксації акта творіння права. У свою чергу внесення змін до цих актів творіння – це особливі процедури корекції або припинення діючих актів. Образно кажучи, ці процеси можна уявити собі на прикладі клітини. Вона існує, діє, виконує певну функцію, але ще й трансформується (виникає, зникає, змінюється), залишаючись (функціонально) клітиною.

Аналізуючи наведені твердження, можна дійти висновку, що дія права виявляється в певному суспільному середовищі, причому саме цим середовищем вона встановлюється та й на нього ж і справляє вплив.

Дія права не можлива без її формально-юридичної фіксації і не буде мати сенсу без фактично-

го впливу на суспільні відносини. Причому такого впливу, який відповідатиме духу й принципам права. По суті, дієвість права є основою для встановлення його цінності.

У зв'язку з тим, що право має відповідати реальним потребам суспільства, воно запрограмоване на можливість його корекції (внесення змін та ін.). Більш того, той колосальний масив прийнятих правових актів має бути впорядкованим (систематизація) та зареєстрованим компетентним органом (наприклад, Міністерством юстиції України).

Відтак, під дією права слід розуміти характеристику формування та устрою права, а також порядку здійснення ним регулювання та впливу на суспільні відносини. Слід зазначити, що визначення права – це лише характеристика системи, в свою чергу дія права – це відображення того, як ця система формується і втілюється у життя.

Відповідно стає можливим скласти систему дії права. Дія права класифікується на два елементи: 1) статика дії права; та 2) динаміка дії права. Статика дії права – «правонормування», складається з: 1) особливостей утворення права (формування принципів, формалізації норм, існуванні природних прав); та впорядкування (систематизація та реєстрація правових актів); 2) засад впливу та порядку регулювання (а) юридичних – нормативне регулювання; б) неюридичних – інформаційний та ціннісний вплив).

У свою чергу відображенням динаміки дії права є механізм дії права, який включає в себе такі підвиди: 1. Прямий (типовий) – це здійснення права; у свою чергу, здійснення права класифікується на такі підвиди: а) реалізація права (виконання, використання, дотримання); б) правозастосування. 2. Зворотний (нетиповий) – включає: а) нереалізацію права (спляче законодавство); б) зловживання правом; в) реакцію на правопорушення.

В свою чергу, механізм дії права – це конкретні алгоритми регулювання суспільних відносин та особливості впливу права на свідомість і поведінку людей. Це – втілення у життя характеру та цілей права. Основна регулятивна функція механізму дії права і юридико-логічний зміст дії права в цілому полягають у тому, щоб наявну абстрактно-загальну норму статичного права, тобто загальне правило для загального випадку, належним чином перетворити на актуальну «казусну» норму, тобто на конкретне правило для конкретного випадку, яке має впливати на поведінку конкретного члена соціуму.

Висновки. Сутність та призначення права розкривається у його дії. Ефективність правового регулювання та впливу на суспільні відносини зумовлена багатьма факторами, ключовими з яких є: якісне правонормування, правореалізація та правозастосування. У зв'язку з цим сучасна парадигма механізму дії права (для континентальної правової сім'ї) виглядає таким чином: від (легітимного) бажаного – до (легітимного й легального) належного – від належного – до (легального) здійснюваного. Тобто, рух іде від формування системи правових норм у статичності до їх реального втілення у життя при динамічності дії права.

Не викликає сумніву положення про те, що подальші всебічні дослідження дії права та механізму його дії мають не тільки наукову але й цілком практичну цінність у питаннях функціонування правопорядку в контексті підвищення ефективності законодавства та зміцнення законності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тихомиров Ю. О модернизации государства / Ю. А. Тихомиров // Журнал российского права. – 2004. – № 4. – С. 6–13.
2. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х., 2008. Т.1: Теоретичні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України : [за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина]. – 728 с.
3. Дія права: інтегративний аспект : [монографія] : [кол. авт. ; відп. ред. Н. М. Оніщенко]. – К., 2010. – 360 с.
4. Нерсесянц В. Общая теория права и государства : учебник / В. С. Нерсесянц. – М.: НОРМА, 2000. – 552с.
5. Гойман В. Действие права (Методологический анализ) / В. И. Гойман. – Академия МВД РФ. – М., 1992. – 181 с.
6. Алексеев С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712с.
7. Керимов Д. Основы философии права / Д. А. Керимов. – М.: Мысль, 1992. – 191с.
8. Общая теория права [под ред. Пиголкина А. С.]. – [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1998. – 384 с.
9. Гойман В. И. Вказ. праця – С. 38.
10. Нерсесянц В. С. Вказ. праця. – С. 64.

Н.В. Неледва,
кандидат юридичних наук, доцент,
Інститут національного та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна

ПРИМИРЕННЯ СТОРІН У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Ринкова економіка зумовлює необхідність кардинального оновлення методів та форм правового регулювання кримінально-процесуальних правовідносин. Недостатність відповідних традиційних видів кримінально-процесуальних конструкцій або їх неспроможність врегулювати нові види відносин, які виникають в кримінально-процесуальному судочинстві змушує, з метою недопущення порушення прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу, шукати шляхи надання юридичної сили окремим компромісним правовідносинам, які виникають між раніше позбавленими юридичного захисту окремими суб'єктами. Відповідно до Нового тлумачного словника української мови компроміс – це «згода з ким-небудь у чомусь, що досягається взаємними поступками...» [7, с. 874].

Примирення у стародавні часи попри все виступало засобом підтримання миру та спокою в суспільстві, роді та племені, хоча безпосередня шкода могла компенсуватися саме постраждалій особі. Також має велике значення те, що вже в минулі часи примирення відбувалося в межах певної процедури та мало свою форму. Мета такого примирення полягала в тому, що кривдник каявся, просяв вибачення у потерпілої сторони, котра, в свою чергу, вибачала його, і вже після цього (при отриманні згоди на примирення) особа, яка вчинила злочинне діяння, повинна була компенсувати заподіяну шкоду. Цьому можна знайти підтвердження в літературі [1, с. 43]. Також з того часу була відома і практика відшкодування заподіяних збитків, у тому числі і нематеріальної шкоди у грошовій формі. Наприклад, у Римському праві було відмічено тенденцію щодо захисту нематеріальної сторони життя особи – його здоров'я, честі та гідності. Законом XII таблиць були встановлені такі винагороди: за поламану кістку вільної людини – 300 асів, раба – 150 асів, за скривдження особи (нанесення побоїв без поранення, наклеп) – 25 асів та ін., тобто усувалась не тільки нанесена шкода здоров'ю, але і спричинені потерпілому страждання [2, с. 526].

Також, в добу середньовіччя примирення потерпілого з обвинуваченим (окрім справ про відомих «лихих людей») припускалося у будь-якій стадії процесу, наслідком якого було закриття справи з виплатою судових мит. У ст. 5 Судебника литовського князя Казимира 1468 року зазначалося, що у випадку вчинення вперше крадіжки речей невеликої вартості можливо було звільнити заподіювача шкоди від відповідальності, якщо він усуне завдані збитки. С. І. Штамм, аналізуючи Судебник 1497 року зазначала, що сторони виниклого конфлікту могли помиритися майже перед початком судового поєдинку, про що визначено у ст. 5 Судебника: «...а посудяться до поля, а у поля не стояв помиряться...» (переклад автора), а якщо вони висловлювали бажання примиритися під час поєдинку, то з них суддями було стягнуто мито [3, с. 74], а ст. 12 Судебника 1497 року вже передбачала звільнення від відповідальності на поруки [4, с. 24].

Подальший розвиток підстав про примирення сторін науковці пов'язують з виникненням обвинувальної форми кримінального процесу, яка почала розвиватися внаслідок буржуазно-демократичних перебудов. Обвинувальний процес відкривався за бажанням потерпілої сторони та відбувався у змаганні сторін (позивача – обвинувача і відповідача – обвинуваченого) перед пасивним судом. Бажання та волевиявлення окремої особи, її приватні інтереси мали велике значення при вирішенні конфліктів. Постраждалі особи зверталися до суду у разі спричинення шкоди їх особистим правам та інтересам [5, с. 106].

За радянських часів норми про звільнення особи від кримінальної відповідальності не були відображені у Законі. В той же час було сформульовано принцип невідворотності кримінальної відповідальності та винесено вимоги щодо безкомпромійної боротьби зі злочинністю, а у кримінально-правовій доктрині зазначалося, що вчинення злочину може передбачати лише кримінальну відповідальність. Звільнення від кримінальної відповідальності вживалося як виняток, норми про звільнення містилися в окремих нормативно-правових актах, в яких було встановлено строк, у межах якого

така поведінка була умовою звільнення від кримінальної відповідальності і використовувалось воно для стимулювання позитивної посткримінальної поведінки особи.

З того часу і до прийняття нині діючого КПК України стосовно звільнення особи від кримінальної відповідальності не було кардинальних змін у підставах та порядку звільнення. Зокрема, до Кримінального кодексу України від 1 вересня 2001 року були введені значні корективи, що стосуються підстав про звільнення особи від кримінальної відповідальності, які зумовили зміни кримінально-процесуальних норм відносно порядку закриття кримінальних справ.

На підставі норм права минулих часів у сучасному світі розроблені та приведені в дію різні процедури вирішення кримінально-правових конфліктів, які містять у собі елементи примирення. На початку реформ вітчизняного, а зокрема, кримінального та кримінально-процесуального законодавства, українські правники звернулися до досвіду зарубіжних країн, де широко використовують альтернативні та компромісні заходи при боротьбі зі злочинністю та різноманітні процедури примирення. Причому, більшу увагу варто приділити розгляду процедури примирення у країнах континентальної Європи [6, с. 30].

Інститут примирення в кримінальному процесі з'явився з прийняттям нового кримінального процесуального кодексу, який містить главу 35 «Кримінальне провадження на підставі угод».

З метою однакового застосування та правильного тлумачення положень глави 35 КПК України, зокрема при здійсненні кримінального провадження на підставі угод, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ видав інформаційний лист від 15.11.2012 г. № 223-1679/0/4-12 відносно питань реалізації кримінального провадження на підставі угод.

Укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) має великий потенціал для вирішення провідного завдання кримінальної політики держави. Угода про примирення спрямована не тільки на покарання, а також на залагодження стосунків, відновлення спокійної атмосфери в суспільстві та повернення правопорушників до нормального життя. Вирішення кримінально-правового конфлікту шляхом складання угоди про примирення яка відповідає інтересам усіх сторін конфлікту не менш важливе, ніж постановлення вироку ім'ям держави, тим більше, що судовий вирок не в повній мірі задовольняє інтереси потерпілого, останньому не менш важливо почути осмислене вибачення правопорушника, і розуміння того що він скоїв.

Безумовно, угода про примирення в кримінальному процесі України – це вдале придбання, але досі залишається відкритим питання відносно особи яка проводить примирення сторін. Переговори щодо примирення може проводити захисник і представник, а також інша особа, погоджена сторонами (крім слідчого, прокурора або судді). Таким чином, означені статтею 469 КПК України особи виступають медіаторами. Стаття 2 проекту Закону України «Про медіацію» від 19 квітня 2012 року визначає, що медіатор – це професійно підготовлений посередник у переговорах між сторонами конфлікту [7, с. 15]. На сьогоднішній день цей проект так і залишився проектом.

Також не врегульованим залишається питання недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України). Стаття 221 КПК передбачає можливість сторін ознайомитися із загальнодоступними документами, статтею 222 КПК регламентовано, що відомості досудового розслідування вони зобов'язані не розголошувати. Необхідно визначити процедуру, яким чином інша особа (медіатор) отримує інформацію необхідну для укладання угоди про примирення, адже діючий КПК України (ст.ст. 221, 290) не передбачає такої можливості.

Розвиток інституту примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) безперечно наближає Україну до європейських стандартів судочинства. Новий КПК України містить ще багато відкритих питань стосовно угоди про примирення, але це безумовно, великий крок вперед до кримінального судочинства, яке не тільки карає винного, а й відновлює порушені права потерпілого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бебутов. – СПб. : Альфа, Равена, 1995. – С. 42–46.
2. Римское частное право / под ред. И. Б. Новицкого. – М. : Юрист, 1994. – С. 526–527
3. Штамм С. И. Судебник 1497 г. : учеб. пос. – М. : Изд-во юрид. лит., 1955. – С. 74.
4. Рогов В. А. История уголовного права, террора и репрессий в Римском государстве XV–XVII вв. / В. А. Рогов. – М. : Юрист, 1995. – С. 24.
5. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / Чельцов-Бебутов М. А. – СПб. : Альфа, Равена, 1995. – С. 106

6. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Либідь, 1999. – С. 30.
7. Новий тлумачний словник української мови / укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – [видання друге, виправлене]. – К. : Аконті, 2001. – 926 с.
8. Волошин О. Медіація – мертвий чи живий інструмент досудового врегулювання спорів / О. Волошин // Юридична газета. – 2012. – № 27. – С. 15–16.

Л.О. Нікітіна,
кандидат юридичних наук, доцент
А. Васко,
студентка Національного університету
державної податкової служби України,
м. Київ, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДОХОДИ І ВИДАТКИ БЮДЖЕТІВ»

На сьогодні у вітчизняному законодавстві існує чимало прогалин стосовно визначення окремих фінансово-правових понять. Водночас, у науці фінансового права також немає єдності при визначенні понять і категорій. Наприклад, розглянемо поняття «доходи бюджетів». Для того, щоб повністю розкрити зазначене поняття, необхідно з'ясувати, що являють собою доходи бюджету, незалежно від того, до бюджету якого рівня вони зараховуються. У п. 23 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України (далі БК України) доходи бюджету визначаються як усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, власні надходження бюджетних установ) [1].

О. А. Музика звертає увагу на сумнівний характер ознаки безповоротності доходів бюджету, адже такі доходи бюджету, як запозичені кошти, що надходять у тимчасове користування держави чи органів місцевого самоврядування, не наділені ознакою безповоротності, а навіть навпаки – у майбутньому такі кошти підлягають поверненню. Окрім цього, безповоротні кошти (податки) складають більшу частину бюджетних доходів, але їх безповоротний характер дещо умовний, оскільки податки «повертаються» до платника у вигляді суспільних послуг і тим самим мають публічну відплатність. Також деякі ознаки відплатності притаманні і неподатковим платежам обов'язкового характеру, наприклад, державному миту, орендній платі, ліцензійним та реєстраційним зборам [2, с. 12].

О. Г. Пауль робить акцент на процесуальній характеристиці доходів бюджету. На його погляд, зміст зазначеної юридичної категорії розкривається саме при її визначенні як певної процедури. Науковець вважає, що саме таке розуміння дасть можливість відобразити механізм надходження коштів до бюджету, охарактеризувати ці відносини [3, с. 125]. Іншими словами, доходи бюджету розуміються ним як певний механізм розвитку відповідних відносин, як певна правова категорія та визначаються таким чином: це – здійснювані на умовах безповоротності перерахування грошових коштів до бюджету, які починаються з моменту сплати відповідних коштів і закінчуються їх зарахуванням на рахунок бюджету. Таким чином, науковець надає узагальнене визначення доходів бюджету. При цьому, слід зазначити, що такий підхід до розуміння доходів бюджету є одним із перших у науці фінансового права. Оскільки, традиційно увага приділяється державним доходам, а потім вже доходам державного бюджету. Необхідно зазначити, що дуже часто доходи бюджету ототожнюються із суміжними категоріями. Інколи доходи бюджету прирівнюються до дохідної частини бюджету. З цього приводу О. Г. Пауль слушно наголошує на тому, що дохідна частина бюджету – це частина фінансового плану, тобто лише передбачуване, заплановане надходження доходів. Якщо розглядати доходи бюджету виключно як дохідну частину бюджету, то, на його думку, у цьому разі можна говорити про правовий аспект бюджету [3, с. 126].

На нашу думку, при розгляді бюджету як правової категорії варто акцентувати увагу не на тому, що він є своєрідним фінансовим планом, а звернути увагу на його правову форму (затверджується бюджетом чи рішенням органу місцевого самоврядування).

Безумовно, бюджет за своєю суттю є планом формування та використання бюджетних ресурсів, який складається з дохідної та видаткової частини. Проте, дохідна частина бюджету – це частина фінансового плану, а доходи бюджету – це вже реальні надходження до бюджету.

Хотілося б наголосити на ще одному аспекті питання стосовно розмежування таких понять, як «доходи бюджету» і «надходження до бюджету». У Бюджетному кодексі України ці поняття визначаються по-різному, а це означає, що йдеться про різні бюджетно-правові категорії. Відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 2 БК України доходи бюджету – усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, власні надходження бюджетних установ), а згідно з п. 37 ч.1 ст. 2 Бюджетного кодексу України, надходження до бюджету – це доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів [1].

Бюджет будь-якого рівня складається з дохідної та видаткової частин. На підставі аналізу чинного Бюджетного кодексу України виникає питання, чому глава 5 розділу II має назву «Доходи, видатки та кредитування Державного бюджету України», а глава 11 розділу III – «Надходження та витрати місцевих бюджетів»?

На нашу думку, поняття «бюджетні надходження та витрати» не можна ототожнювати з поняттям «доходи і видатки бюджету». Такий висновок можна зробити виходячи з того, що в Бюджетному кодексі України окремо визначаються такі дефініції як доходи, надходження, видатки, витрати бюджету. Виходячи з норм БК України, поняття «надходження бюджету» є ширшим і включає в себе «доходи бюджету».

Крім того, видатки бюджетів є дуже складною категорією бюджетного права та тісно пов'язані з доходами бюджету. В науковій літературі іноді вживають термін «витрати бюджету», розуміючи при цьому саме «видатки бюджету» [4, с. 56]. Однак, законодавець розмежовує ці поняття, визначаючи видатки бюджету як кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, окрім коштів, що спрямовані на погашення боргу, надання кредитів з бюджету, розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів, повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування (п. 13 ч. 1 ст. 2 БК України). Відповідно до п. 14 ч.1 ст. 2 БК України, витрати бюджету визначаються як видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів [1].

На нашу думку, не можна ототожнювати зазначені поняття, оскільки кожне з них має власне нормативне визначення в Бюджетному кодексі України. Водночас, якщо керуватися логікою законодавця, то варто бути послідовним у визначенні й інших понять. Йдеться про те, що у п. 14 ч. 1 ст. 2 БК України законодавець визначив поняття «витрати бюджету» як вид бюджетних видатків [1], але в такому разі доцільно було б надати визначення й інших видатків.

Повернемося до характеристики доходів бюджету. На сьогодні доктриною фінансового права не вироблено єдиного підходу до визначення ознак доходів бюджету. Кожен науковець виокремлює власні характерні ознаки. Наприклад, Т. В. Сорочіна вважає, що доходи також можуть набувати форми безвідплатних надходжень від юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій та урядів іноземних держав. А далі науковець наголошує на таких суттєвих ознаках доходів бюджету, як безвідплатність і безповоротність [4, с. 110]. Н. Ю. Пришва вважає, що кошти, які надходять до державних фондів у тимчасове користування на умовах оплати, повернення і строковості, слід відносити до фінансових ресурсів, а не до державних доходів (які, у свою чергу, є частиною фінансових ресурсів держави) [5, с. 8]. З огляду на це, можна вважати, що запозичені кошти є фінансовими ресурсами, а не доходами.

Ми вважаємо доцільним виокремити такі ознаки доходів бюджету:

- по-перше, доходи бюджетів складаються з грошових надходжень (незалежно від рівня бюджету). Зважаючи на те, що бюджет є централізованим фондом коштів, надходження до бюджету мають грошове, а не натуральне вираження.

- по-друге, джерела отримання бюджетних доходів є різноманітними. У п. 23 ч. 1 ст. 2; ст. 9 Бюджетного кодексу України чітко визначений перелік джерел, за рахунок яких формуються доходи бюджетів [1].

Отже, на основі зазначеного вище, доходи бюджетів можна визначити як грошові надходження, що отримуються за рахунок різноманітних джерел, перелік яких визначений в Бюджетному кодексі України, а розміри встановлюються щороку законом про державний бюджет на поточний рік.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України: станом на 26 жовтня 2014 р. / Верховна Рада України. – Офіц.вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50–51. – С. 1778.
2. Музика О. А. Правове регулювання неподаткових доходів місцевих бюджетів України: дис.канд. юрид. наук. / Оксана Анатоліївна Музика. – К., 2005. – 260 с.
3. Пауль А. Г. Понятие доходов бюджета / А. Г. Пауль // Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства. – Черновцы : Рута, 2003. – Вып. 2. – С. 121–134.
4. Тедеев А. А., Парыгина В. А., Мельников С. И. Бюджетное право Российской Федерации : учеб. пособ. – М. : Приор-издат, 2003. – 192 с.
5. Пришва Н. Ю. Правові проблеми регулювання обов'язкових платежів : [моногр.] / Н. Ю. Пришва. – К. : ЕксОб, 2003. – 280 с.

Е.Н. Орінда,

*аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»,*

м. Одеса, Україна

*Керівник: кандидат юридичних наук,
доцент Т.Р. Короткий*

РОЛЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У БОРОТБІ З ЕПІДЕМІЯМИ ТА ПАНДЕМІЯМИ ЯК ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ СУЧАСНОСТІ

Не визиває сумніви як факт об'єктивного існування у міжнародних відносинах такого явища як «глобалізація», котра позитивно та негативно впливає на розвиток міжнародно-правового співробітництва щодо подолання негативних наслідків її.

Глобалізація проявляється у сфері міжнародної торгівлі, стратегії виробництва і глобальних потоків капіталу, культурного релятивізму, а також породжує низку проблем.

Серед глобальних проблем людства, тобто таких, які потребують спільних зусиль світової спільноти на глобальному рівні задля свого вирішення, потрібно визначити розповсюдження епідемій та пандемій. Передумовою формування даної глобальної проблеми є багато факторів, а саме свобода переміщення товарів, людей, тварин, що спричиняє сприятливі умови для розповсюдження епідемій та пандемій на глобальному рівні. Розповсюдження епідемій та пандемій загрожує як індивідуальному здоров'ю, так і колективному, що породжує небезпеку для всього людства чи геному конкретної нації, яка є в зоні ризику.

У зв'язку з масовою міграцією населення в умовах глобалізації породжує поширення епідемічних хвороб. Фактично існує вкрай мало держав, куди б було важко потрапити легально чи нелегально. Відповідно і захворювання разом з людьми та їхніми речами легко переміщуються в просторі. Процеси глобалізації підривають здатність суверенної держави для захисту населення від інфекційних хвороб, що у свою чергу створює загрозу епідеміологічній безпеці держави.

На протипагу негативних наслідків розповсюдження епідемій та пандемій в століття глобалізації породжує «глобалізацію громадського здоров'я» направлену на людину, держави та міжнародне співтовариство. «Глобалізація громадського здоров'я» можлива якщо використовувати інструментарій міжнародно-правового співробітництва та шляхом вирішення глобальних проблем, у тому числі розповсюдження епідемій та пандемій.

Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) стверджує, що інфекційні захворювання в даний час представляють собою «глобальну кризу, яка вимагає координованого міжнародного

співробітництва. Як справедливо стверджують О. В. Задорожній, М. О. Медведєва з огляду на збільшення кількості нових, раніше невідомих і вкрай небезпечних інфекційних хвороб (наприклад, SARS, високопатогенний грип птиці), збільшення числа жертв таких хвороб та поширення епідемій по всьому світу нагальним постає питання про забезпечення права на охорону здоров'я пересічних громадян в кожній державі [1, с. 64].

З 1851 року вперше держави почали усвідомлювати загрозу національним громадським системам охорони здоров'я, викликану поширенням хвороб із-за кордону через міжнародну торгівлю і туризм, що стимулювало об'єднання зусиль міжнародного співробітництва в галузі боротьби з розповсюдженням інфекційних захворювань. Уже в 1866 році, експерти стверджували, що традиційна національна стратегія боротьби з ввезенням інфекційних захворювань – інфекційний карантин – більше не ефективна, враховуючи зростання міжнародної торгівлі та туризму. Крім того, перша Міжнародна санітарна конференція в 1851 році, і наступні в дев'ятнадцятому столітті, були викликані проблемами в європейських державах у зв'язку з поширенням інфекційних захворювань в Європі з неєвропейських територій шляхом міжнародних поїздок і торговлею.

Передумовами скликання міжнародних санітарних конференцій та прийняття санітарних конвенцій стали постійні спалахи епідемій. Так, наприклад, холера є одним з інфекційних захворювань, делегати у 1851 році на Міжнародній санітарній конференції обговорили наслідки чотирьох руйнівних пандемій холери між 1830 р. і 1896 р. Основною причиною цих спалахів холери в Європі та Північній Америці були неякісні системи водопостачання і каналізації. Погані умови громадської охорони здоров'я в європейських і північно-американських містах додатково сприяли поширенню інших інфекційних захворювань, таких як туберкульоз. Можливості громадської охорони здоров'я в дев'ятнадцятому столітті в Європі були вразливі до патогенних мікробів. Фактори, які сприяли поширенню інфекційних захворювань в середині дев'ятнадцятого століття притамані й століттю глобалізації. Перший фактор – потужність міжнародних поїздок і торгівлі сприяли поширенню інфекційних захворювань через кордони по всьому світу. Другий фактор – недоліки в системах охорони здоров'я та санітарії. Таким чином, в дев'ятнадцятому столітті, патогенні мікроби були умовами для поширення інфекційних захворювань через подорожі до нових регіонів і, як наслідок, – смерті уразливих груп населення. Підвищення темпів і обсягів міжнародної торгівлі і туризму в поєднанні з поганими системами громадської охорони здоров'я сприяли поширенню інфекційних захворювань в дев'ятнадцятому столітті та не втратили своєї актуальності в століття глобалізації.

Визнання того факту, що глобалізація несе з собою як нові складні проблеми світового поширення хвороб, так можливості для їх запобігання, стало відправною точкою для перегляду Міжнародних медико-санітарних правил 1969 р. та прийняття нових у 2005 р., каталізатором даного процесу став спалах ТОРС в 2003 році.

Д. Фідлер виділяє п'ять умов які впливають на розповсюдження епідемій та пандемій:

- 1) міжнародна торгівля та подорожі як ефективні канали для поширення інфекційних захворювань;
- 2) прогалини в національних системах громадської охорони здоров'я, в тому числі зниження ефективності антимікробних препаратів;
- 3) відмова від інтернаціоналізації громадського здоров'я;
- 4) розвиток безпрецедентних рівнів глибоко укорінених соціальних, економічних та екологічних проблем, які забезпечують сприятливі умови для патогенних інфекцій;
- 5) ослаблення здатності держави контролювати свою внутрішню економіку і, таким чином, неякісне задоволення потреб суспільної охорони здоров'я і соціальних, економічних та екологічних проблем через глобалізацію ринків [2, р. 33–34].

Глобальний порядок денний у галузі охорони здоров'я визначається договорами, прийнятими на міжнародному рівні. У 2000 р. Декларація тисячоліття ООН поклала на держави відповідальність за створення глобального партнерства щодо скорочення масштабів убогості, поліпшення системи охорони здоров'я, захисту прав людини, гендерної рівності. Зобов'язання по досягненню цілей у галузі розвитку взяли на себе як багаті, так і бідні держави. Спеціальна сесія Організації Об'єднаних Націй з ВІЛ/СНІДу висунула на передній план боротьбу з інфекційними захворюваннями, які розглядаються в якості загрози для глобальної безпеки.

У той же час різке збільшення темпів поширення епідемічних інфекцій, що представляють глобальну загрозу, відсутність стійких позитивних тенденцій у боротьбі з ВІЛ/СНІДом, туберкульозом та малярією, розповсюдження вірусу Еболи, негативний вплив епідемій і пандемій на всі сфери

діяльності сучасного суспільства показали, що здійснюються ВООЗ програм та ініціатив недостатньо для ефективного протистояння таким пандеміям. Для того щоб більш ефективно протистояти їм, потрібно участь міжнародних урядових і неурядових організацій, а також необхідно прийняття низки заходів політичного, економічного, правового характеру та створення системи глобального управління. Діяльність таких організацій, розробка та прийняття відповідних міжнародно-правових актів і законодавчих актів повинні доповнювати один одного та скоординовано бути направлені на вирішення проблеми розповсюдження епідемій та пандемій не обмежуючи права людини та свободу торгівлі. Це могло б сприяти підвищенню ефективності міжнародного співробітництва в боротьбі з епідеміями, що представляють глобальну загрозу. Тільки спільна глобальна координація та її правове регулювання в наданні допомоги державам по запобіганню, боротьбі з інфекційними захворюваннями може увінчатися успіхом, яка повинна охоплювати всі рівні (універсальний глобальний, регіональний, двосторонній, державний) і всі механізми (інституційний, нормативний, організаційний, контролю/моніторингу, доступу до лікарських засобів і т.д.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Задорожній О. В. Імплементація міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері боротьби з інфекційними хворобами в національному праві України / О. В. Задорожній, М. О. Медведєва // Укр. часопис міжнар. права. – 2006. – № 1. – С. 64–76.
2. Fidler D. The Globalization of Public Health: Emerging Infectious Diseases and International Relations / D. Fidler // Global Legal Studies Journal. – Vol. 5:11. – 1997. – P. 12–57.
3. Сажієнко Н. В. Развитие международно-правового сотрудничества государств в сфере здравоохранения / Н. В. Сажієнко / Матеріали Міжнародного молодіжного научного форуму «ЛОМОНОСОВ-2011» / Отв. ред. А. И. Андреев, А. В. Андриянов, Е. А. Антипов, М. В. Чистякова. [Электронный ресурс]. – М. : МАКС Пресс, 2011. — 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. – Режим доступа до збірника : http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2011/1363/34318_604a.pdf
4. Сажієнко Н. В. Международно-правовое сотрудничество государств в медико-санитарной сфере / Н. В. Сажієнко / Людина і закон: публічно-правовий вимір : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «VII Прибузькі юридичні читання» (25–26 листопада 2011 року) / за ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, В. О. Козаченка. – Миколаїв : Ліон, 2011. – С. 97–99.

Н.А. Орловська,

доктор юридичних наук, професор,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ПРОБАЦІЯ ЯК НОВЕЛА ЗАПОБІЖНОГО ЗАКОНОДАВСТВА (ЩОДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРОБАЦІЮ»)

Євроінтеграційні сподівання України спричинили появу у вітчизняному нормативно-правовому полі інститутів, доцільність яких тривалий час була предметом гострої фахової дискусії. Серед них – пробація – інститут, звичний для запобіжного законодавства західних країн та, почасти, держав, які запозичили західний (американський та європейський) досвід поводження з певними категоріями правопорушників. Ще у 1981 р. була утворена Європейська організація пробації.

В Україні, на фоні дискусії щодо правової природи, змісту, персоналу та суб'єктів, видів, наслідків пробації, було розроблено низку законопроектів (зокрема, № 3412 від 26.11.2008 р., поданий Швецом В. Д.; № 1197-1 від 18.01.2011 р., поданий Кабінетом Міністрів України; № 0921 від 27.11.2014 р., поданий Кабінетом Міністрів України). Нарешті 5.02.2015 р. було прийнято Закон України «Про пробацію».

Для розуміння значення пробації як засобу запобігання злочинності (зрозуміло, йдеться про рецидивну злочинність), її місця у запобіжному інструментарії доцільно звернутися до результатів теоретичних розвідок та осмислення зарубіжного досвіду в цій сфері.

Так, термін «пробація» можна сприймати у декількох варіантах, зокрема:

- концепція соціальної роботи з правопорушниками та іншими соціально вразливими групами;

- ієрархічна організаційна структура;
- орган державної влади (служба);
- різновид покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, і, водночас, умовне звільнення від покарання з випробуванням/умовне невинесення вироку (в ряді країн йдеться саме про відстрочення винесення вироку, а не про відстрочення його виконання);
- специфічний процес виконання альтернативних покарань;
- стан, у якому перебуває злочинець впродовж певного терміну (перебування під пробаційним наглядом);
- певна з'єднувальна ланка між кримінальною юстицією та соціальною роботою [1, с. 215–216].

Є можливим й поєднання певних підходів. Так, у Рекомендаціях CM/Rec (2010) 1 Комітету міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію (прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 20.01.2010 р.) пробація розуміється як постпенітенціарний контроль, який полягає у передачі особи, яка відбула покарання, під нагляд спеціалізованого органу – служби пробації.

Однак у будь-якому разі наголошується на тому, що пробація – це цілісна концепція, а не абстрактна юридична формула, формальний нормативний припис. У рамках цієї концепції службою пробації може виступати будь-яке відомство, яке утворено у відповідності до національного законодавства держави для виконання наступних функцій:

- надання інформації та консультацій суду та іншим органам, які приймають рішення, а також надання їм допомоги у винесенні обґрунтованого та справедливого вироку;
- підготовка ув'язнених до звільнення та наступного постпенітенціарного контролю;
- моніторинг та надання допомоги особам, які підлягають достроковому звільненню;
- проведення заходів відновного правосуддя;
- надання допомоги жертвам злочинів.

У компетенцію служби пробації входить здійснення передбачених законом заходів, які починаються правопорушнику – виховання, нагляд, контроль, надання допомоги, що переслідують мету скорочення рецидивної злочинності, соціальної адаптації правопорушника, забезпечення безпеки суспільства.

Серед пробаційних заходів особливе місце посідають так звані альтернативні покарання, але їх альтернативність позбавленню волі на певний строк не має вводити в оману, адже вони повинні бути «жорсткими, ефективними та результативними». Як впливає з позиції міністерства юстиції Англії та Уельсу, такі альтернативні заходи включають суворі обмеження у поєднанні з реабілітацією, репараціями з боку правопорушника на користь громади або потерпілого [1, с. 219].

Специфічним різновидом пробації є пробація щодо неповнолітніх (ювенальна пробація), яка є частиною ювенальної юстиції. На ювенальну пробацію розповсюджується загальна особливість ювенальної юстиції – соціальна насиченість, спрямованість на всебічний захист та допомогу дитині, яка вступила у конфлікт із кримінальним законом, що поєднуються із захистом суспільства та зниженням рівня рецидивної злочинності. Відповідно до цього компетенція служби ювенальної пробації у більшості держав, що утворили таку службу, охоплює не лише діяльність з реабілітації, соціальної адаптації неповнолітніх, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, звільнених умовно-достроково, але й увесь спектр соціальної, виховної роботи з дітьми, до яких були застосовані примусові заходи виховного характеру та покарання, не пов'язні з позбавленням волі.

У певних правових системах, наприклад, у Південній Кореї, центральною категорією ювенальної пробації є примусовий захисний захід. Відповідно, ювенальна пробація у цій країні – це комплекс заходів державного примусу, який включає систему освітніх, трудових та інших заходів, що обмежують права та свободи неповнолітнього, який вступив у конфлікт із кримінальним законом. Під час пробації неповнолітні не позбавляються волі, вони відвідують освітні курси, виконують безоплатні громадські роботи під наглядом, інші судові приписи щодо виправлення та соціалізації [2, с. 24].

У РФ ювенальна пробація запроваджена відносно нещодавно, у першу чергу, як механізм вивчення особистості неповнолітнього та вибору на цій підставі раціональних заходів реабілітації та ресоціалізації, у тому числі й організація та проведення примирних процедур. Основним працівником, який здійснює пробацію, є помічник судді, який спеціалізується на розгляді кримінальних справ щодо неповнолітніх (до 1.01.2013 р. – соціальний працівник). Цей помічник судді проводить бесіди з неповнолітнім та його законними представниками, збирає інформацію про неповнолітнього шляхом запитів додаткових характеристик на дитину та його законних представників. Здійснюється психологічна діагностика неповнолітнього, тестування. На кожного неповнолітнього складається карта соціального

супроводу, карта соціальних зв'язків (найближче оточення, наявність авторитетів, поточні конфлікти). Вивчаються життєві ситуації та обставини, які могли вплинути на процес соціалізації.

Закон України «Про пробацію» [3] (далі – Закон) регламентує пробацію як систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого (п. 6 ст. 2). При цьому видам пробації у Законі названі досудова, наглядова та пенітенціарна (ст. 8).

Підставою говорити про те, що пробація будь-якого виду є суто запобіжним інститутом, слугує положення ст. 4 Закону, у якому йдеться про те, що пробація має на меті забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень, забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності. Останній аспект пов'язаний із запобіжним контекстом через цілі заходів кримінально-правового впливу (у першу чергу, покарання), у яких втілюється міра відповідальності обвинувачених.

Виходячи зі ст. 9 Закону, досудова пробація являє собою досудову доповідь, яка має на меті добір інформації про обвинуваченого задля полегшення винесення обгрунтованого та справедливого вироку. Така доповідь має містити соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, оцінку ризиків вчинення повторного злочину та висновок про можливість виправлення особи без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Іншими словами, відбулася формалізація та нормативна регламентація застосування на практиці результатів кримінологічних досліджень щодо особистості винного та кримінологічного прогнозування індивідуальної злочинної поведінки.

Однак звернемо увагу на те, що відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону підставою для застосування досудової пробації є письмовий запит суду до органу пробації про надання досудової доповіді щодо обвинуваченого. Таким чином, суд не зобов'язаний запитувати досудову доповідь у кожному конкретному випадку. Вбачається, що в Законі слід було б вказати на категорії правопорушників/кримінальних проваджень, по яких досудова пробація є обов'язковою. Зокрема, можна було б говорити про обов'язкову досудову пробацію щодо винних у насильницьких злочинах, вчинених у сім'ї, оскільки для даної категорії кримінальних правопорушень є характерними «віктимологічні гойдалки», коли лише випадок вирішує, хто з членів родинного конфлікту буде жертвою, а хто правопорушником. Нажаль, обов'язковість досудової доповіді не передбачена навіть для неповнолітніх (ст. 12 Закону).

Крім цього, зрозуміло, що суддя при вирішенні питання щодо виду та розміру покарання не може спиратися виключно на вказану доповідь, однак було б доцільним визначити характер висновків, які містяться у ній: якщо вони є обов'язковим для суду, який звернувся із запитом про надання такої доповіді, то у ч. 1 ст. 65 КК України доцільно це зауважити; якщо доповідь має суто рекомендаційне значення, то виникають серйозні зауваження стосовно її запобіжного значення.

Наглядова пробація (ст. 10) – це здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт (у тому числі й тоді, коли покарання у виді громадських робіт або виправних робіт замінюють покарання у виді обмеження волі чи позбавлення волі на певний строк). Крім цього, наглядова пробація розповсюджується на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів. Головний висновок, який впливає з цього припису, полягає у тому, що наглядова пробація не утворила новий вид покарання, а також вона не замінила звільнення від відбування покарання з випробуванням. Іншими словами, під наглядовою пробацією слід розуміти певну сукупність обов'язків, які накладаються службою пробації – кримінально-виконавчою інспекцією (ст. 19) на певну категорію засуджених, адже нагляд, реалізація пробаційних програм, проведення соціально-виховної роботи (завдання пробації – ст. 6) можуть бути здійснені переважно шляхом накладання обов'язків, висунення вимог тощо. В цьому сенсі запобіжне значення наглядової пробації є очевидним, принаймні, зрозуміло, що ця функція закладена законодавцем у відповідні положення Закону.

Однак така позиція як направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів є суто організаційною, і взагалі не є зрозумілим, що поєднує наглядову пробацію зі вказаним направленням. Чи під час такого направлення мають бути застосовані певні заходи

до засуджених до обмеження волі? Вочевидь, серед таких заходів можуть бути лише наглядові, адже, виходячи з ч. 4 ст. 13 Закону, до засуджених до обмеження волі, які направляються для відбування покарання до виправних центрів, соціально-виховна робота не проводиться. Говорити, що таке направлення запобіжний характер, не приходиться.

З положень ч. 2 ст. 7 Закону можна дійти висновку, що наглядова пробація є обов'язковою, адже її підставами є обвинувальні вироки суду, ухвали суду про заміну покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт; про звільнення від відбування покарання вагітної жінки або жінки, яка має дитину віком до трьох років; акт про помилування, яким засудженому замінено покарання або невідбуту частину покарання покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт.

Поряд із цим виникає питання: чи слід тепер розуміти положення ст. 76 КК України «Обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням» як кримінально-правову регламентацію частини змісту наглядової пробації? Якщо так, то навіщо мати два приписи різної галузевої приналежності? Якщо ні, то яким чином наглядова пробація щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, може бути співвіднесена зі ст. 76 КК України?

Пенітенціарна пробація (ст. 11) – це підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання. При цьому орган пробації спільно з державними органами та органами місцевого самоврядування сприяють засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення; влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених; госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги; працевлаштуванні працездатних осіб. Цей вид пробації є обов'язковим, а його значення для організації кримінологічної системи запобігання рецидивній злочинності не викликає сумнівів.

Однак виникають очевидні аналогії з положеннями Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк». Чи не є надмірним унормування у цій сфері, тим більше, що на практиці відповідні положення залишаються нереалізованими внаслідок відсутності коштів?

З огляду на види пробації та їх запобіжне значення виникає закономірне питання про відсутність регламентації постпенітенціарної пробації як окремого різновиду наглядових заходів. В цей же час в Україні ще з 1994 р. на рівні окремого закону наявний інститут адміністративного нагляду – системи тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ [4]. Вбачається, що запровадження постпенітенціарної пробації щодо окремих категорій правопорушників, яка могла б замінити адміністративний нагляд, у відповідності до Рекомендацій СМ/Рес (2010) 1 Комітету міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію, не лише б надало завершеності системі пробації, але й підвищило рівень ефективності запобігання рецидивній злочинності.

Нажаль, жодних приписів щодо захисту жертв злочинів, запровадження відновного правосуддя в контексті пробації немає. Як видається, захист суспільства від злочинних посягань, запобігання рецидивній злочинності лише б додали у результативності за умови включення до цілей, завдань пробації, змісту окремих її видів віктимологічної складової.

На окрему увагу заслуговують положення Закону щодо пробації стосовно неповнолітніх – ювенальної пробації. Виходячи зі змісту ст. 12 Закону, на неповнолітніх розповсюджуються загальні приписи щодо досудової, наглядової та пенітенціарної пробації, однак з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх. Дещо видозміненою є й мета, яка передбачає, зокрема, спрямованість на забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку неповнолітніх, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків. Однак, за винятком дещо розширеного змісту досудової доповіді, включення у здійснення пробації органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень, залучення батьків або їхніх законних представників, суттєвих відмінностей ювенальна пробація порівняно з пробацією щодо дорослих осіб не має.

Як видається, такий підхід не відповідає міжнародно-правовим стандартам поводження з неповнолітніми правопорушниками, зокрема, він не сприяє виконанню рекомендацій Комітету ООН з прав дитини, який у 2012 р. рекомендував Україні вживати заходів щодо того, щоб система ювена-

льної юстиції на практиці переходила від каральної до відновної парадигми, яка перебачає застосування заходів, альтернативних позбавленню волі, у тому числі, примирення, виведення із системи кримінального правосуддя, консультування, громадської роботи тощо [5].

Таким чином, на підставі викладеного можна дійти висновку, що пробація є новим інститутом запобіжного спрямування, але його унормування у профільному Законі викликає багато зауважень, що свідчить про нагальну необхідність серйозного його доопрацювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Див., наприклад: Ягунов Д. В. Створення в Україні системи пробації: проблеми та перспективи використання сучасного світового досвіду / Д. В. Ягунов // Актуальні проблеми європейської інтеграції : зб. статей з питань європейської інтеграції та права / за ред. Д. В. Ягунова. – Вип.5. – Одеса : Фенікс, 2009. – С. 214–222.
2. Мальцев А. А. Преступность несовершеннолетних в Республике Корея: криминологические, уголовно-правовые, уголовно-политические аспекты: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А. А. Мальцев; Дальневосточный гос. ун-т. – Владивосток, 2009. – 32 с.
3. Про пробацію: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.
4. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 52. – Ст. 455.
5. Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/child/recommendations/>

Г.Й. Пузанова,

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ФОРМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Державна політика іноземного інвестування (далі – ДПІ) – це цілеспрямована діяльність органів державної влади за рішенням економічних проблем, досягненню і реалізації загальнонаціональних цілей економічного і соціального розвитку суспільства або його окремих сфер, яка є засобом, що дозволяє державі досягти цілей, використовуючи правові, економічні і адміністративні методи дії на іноземних інвесторів як суб'єктів інвестиційних правовідносин [1, с. 579].

Як будь-який вид цілеспрямованої діяльності державних органів, державна політика іноземного інвестування реалізується в певних формах, що обумовлене цілями, завданнями, принципами, функціями, методами даного напрямку діяльності. Не вдаючись до дискусії відносно співвідношення деяких понять (наприклад, джерел права і форм права), відзначимо, що в даному дослідженні будуть розглянуті політико-правові форми іноземного інвестування.

Іноземне інвестування є одним із напрямків підвищення ефективності національної економіки, умовою стабілізації та структурних перетворень, задоволення потреб населення та суспільного виробництва у всіх галузях. Тому дослідження існуючих правових передумов для залучення інвестицій є актуальним і має велике практичне значення.

При підготовці даної статті були проаналізовані і використані наукові роботи українських і зарубіжних авторів: О. Ф. Андрійко [2], Я. Берназіюка [3], В. Волкова [4], Є. А. Гетьмана [5], Т. Гуржій [6], Д. Журавльова [7], Ю. Кунева [8], І. Оксьоми [9]; С. С. Сулакшина, М. Ю. Погорелко, І. В. Репина [10]; В. І. Якунина, С. С. Сулакшина, М. В. Вилісова, І. Р. Ахметзянова, Є. С. Сазонова, А. М. Тимченко [11]; М. Ю. Погорелко [12] та ін.

Поняття форми є філософською категорією і може використовуватися в декількох значеннях. У діалектичному матеріалізмі категорія форми невід'ємно пов'язана з категорією змісту. Форма (від лат. forma – вид, образ) будь-якого явища – це видимість, зовнішній бік чого-небудь, що відображає суть

справи; спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії [13, с. 617]; спосіб зовнішнього виразу змісту, відносно стійка визначеність зв'язку елементів змісту й їх взаємодії, тип та структура змісту [14, с. 103]. Зміст і форма як філософські категорії відображають взаємозв'язок певним образом впорядкованої сукупності елементів і процесів, що утворюють предмет або явище, тобто змісту і способу існування та вираження цього змісту, його різноманітних модифікацій, тобто форми [12, с. 57].

В науці адміністративного права форму визначають як зовнішній вияв конкретних дій, що здійснюються органами державного управління для реалізації поставлених перед ними завдань [15, с. 188–189]. На думку А. П. Коренева, «... форми є об'єктивним вираженням сутності діяльності органів і посадових осіб, які здійснюють управління. Вони покликані забезпечити найбільш доцільне виконання функцій управління, досягнення цілей управління за найменших витрат сил, засобів і часу» [16, с. 86]. О. Ф. Андрійко вказує, що «... форми – це зовнішні, постійно і типізовано фіксовані вирази (прояви) практичної активності державних органів із формування та реалізації управлінських цілей і функцій та забезпечення їхньої власної життєдіяльності» [2, с. 112]. І. Оксьом підкреслює, що форму можна також визначити, як зовні виражену дію виконавчого органу (посадової особи), що здійснюється в рамках його компетенції та викликає певні наслідки, які, якщо мають юридичний характер або мають певне юридичне значення, можна кваліфікувати як адміністративно-правові форми [9, с. 57].

Форми управлінської діяльності – це способи зовнішнього вираження змісту управлінської діяльності, які перебувають під регулюючим впливом норм адміністративного права [17, с. 146; 18, с. 137, 153].

Традиційно форми адміністративної діяльності за ознакою правових наслідків поділяють на правові та неправові. Такий розподіл властивий і формам ДПП. В. Волков відмічає, що вид конкретної форми визначається характером дій суб'єктів правовідносин, спрямованих на здійснення покладених на них функцій [4, с. 107–110].

До правових форм діяльності органів виконавчої влади, які здійснюють управління у економічній сфері, можна віднести видання нормативних актів управління та здійснення на їх підставі інших дій юридичного характеру. І. Оксьом вказує, що форму управлінської діяльності можна назвати правовою лише у тому випадку, якщо у діях суб'єкта виконавчої влади чітко виявляється характерне для державного управління юридичне волевиявлення. Інші дії, які щоденно здійснюються органами виконавчої влади або їх посадовими особами, належать до неправових форм (організаційних, аналітичних, забезпечувальних тощо). І хоча виконавча влада з урахуванням її особливостей реалізується лише її суб'єктами і лише у правових формах, це не зменшує значення неправових форм діяльності [9, с. 58].

Форми ДПП – це зовнішній вираз змісту діяльності державних органів, які приймаються суб'єктами державної влади у межах наданих їм повноважень із метою впливу на іноземних інвесторів при здійсненні іноземного інвестування на території України. ДПП є одним із напрямків цілеспрямованої державної діяльності, тому вона проявляється в конкретних діях і взаємозв'язках органів і посадових осіб, завдяки яким даний напрям набуває певних форм [19, с. 272–276].

Тобто, саме через ці форми державної діяльності відбувається реалізація ДПП, тому вони відіграють важливу роль, так як з їх допомогою забезпечуються: додержання встановленого порядку; гласність і прозорість діяльності; зміцнення законності, розвиток різних напрямків ДПП.

Правильне розуміння форм ДПП сприяє глибшому усвідомленню змісту цієї діяльності, оскільки ефективність реалізації ДПП багато в чому залежить від правильного використання різних видів форм державної діяльності, тому поєднання різних форм сприяє вдосконаленню організації та впливу на суспільні процеси.

ДПП є одним з напрямів державної економічної політики і, як підкреслюють В. М. Корельський і В. Д. Перевалів, економічні стосунки, як і будь-які інші соціальні взаємозв'язки, можуть стабільно функціонувати, якщо вони закріплені в нормативній формі. Нормативні форми всілякі, але серед них лише правова (це показує історичний досвід), в найбільшій мірі відповідає суті економічних відношень, їх ринковій природі [20, с. 62]. Право є найбільш адекватною і природною формою економічних стосунків, оскільки останні можуть нормально функціонувати лише і виключно в правовій формі. Отже, формами ДПП являються нормативно-правові акти (наприклад, Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. [21] та ін.), що визначають правові основи іноземного інвестування, мети і завдання цілеспрямованої діяльності державних органів, міри сприяння діяльності іноземних інвесторів на території України та т.п.

В той же час, М. Ю. Погорелко відзначає, що нормативне забезпечення державної політики на концептуальному рівні будується за допомогою видання документів програмного характеру, тобто полі-

тико-правових актів: різних послань, концепцій, доктрин, стратегій і тому подібне [12, с. 94]. З вказаним слід погодитися, оскільки саме в цих документах визначаються напрями, цілі і стратегія ДПП.

Правовою основою прийняття таких політико-правових актів програмного характеру в Україні є, перш за все, Конституція України [22], яка закріплює, що до повноважень Верховної Ради України належить визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики (п. 5 ст. 85); заслуховування щорічних та позачергових послань Президента про внутрішнє і зовнішнє становище України (п. 8 ст. 85); схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України (п. 11 ст. 85).

Так, наприклад, постановою Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року була схвалена Програма діяльності Кабінету Міністрів України [23], Указом Президента України від 12 січня 2015 року була схвалена Стратегія сталого розвитку «Україна–2020» [24]; постановою Кабінету Міністрів України від 2 лютого 2011 р. була затверджена Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні [25]; розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. була схвалена Концепція Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки [26]; розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. була схвалена Концепція загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки. З врахуванням значення малого і середнього підприємництва у створенні внутрішнього валового продукту розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. була схвалена Концепція загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки [27].

Аналіз чинного законодавства дозволяє відзначити, що формами ДПП являються, перш за все, нормативно-правові акти, проте, до них також відносяться і політико-правові документи, що визначають напрями і цілі ДПП: послання, основні напрями, стратегії, концепції, програми, доктрини та т.п.

Разом з тим, у законодавстві України відсутній нормативний акт, який би регулював види, ієрархію, сферу дії вказаних документів, що не дозволяє визначити їх місце в системі нормативно-правових актів. Вказане підкреслює необхідність ухвалення закону України «Про нормативно-правові акти» проект якого знаходиться на розгляді Верховної Ради України [28], в якому необхідно визначити статус політико-правових та програмних актів, а також їх місце у системі діючого законодавства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пузанова Г. Й. Поняття державної політики іноземного інвестування / Г. Й. Пузанова // Митна справа. – 2011. – № 5. – С. 575–579.
2. Андрійко О. Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади / О.Ф. Андрійко. – К. : Наукова думка, 2004. – 300 с.
3. Берназюк Я. Особливості видання Президентом України актів, які не передбачені Конституцією України / Я. Берназюк // Публічне право. – 2013. – № 1 (9). – С. 38–44.
4. Волков В. Форми адміністративно-правового регулювання у галузі стандартизації та сертифікації / В. Волков // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 3. – С. 107–111.
5. Гетьман Є. А. Порядок реалізації Кабінетом Міністрів України нормотворчої діяльності / Є. А. Гетьман // Публічне право. – 2014. – № 1 (13). – С. 42–46.
6. Гуржій Т. Концептуальні засади розуміння джерел державної політики / Т. Гуржій // Публічне право. – 2012. – № 2 (6). – С. 247–252.
7. Журавльов Д. Правові форми діяльності центральних органів виконавчої влади України / Д. Журавльов // Публічне право. – 2013. – № 1 (9). – С. 85–90.
8. Кунев Ю. Правове забезпечення діяльності органу державної влади: теоретичний аспект / Ю. Кунев // Публічне право. – 2012. – № 3 (7). – С. 44–50.
9. Оксьюм І. Форми і методи державного управління в соціальній сфері: організаційно-правовий аспект / І. Оксьюм // Публічне право. – 2014. – № 4 (16). – С. 56–64.
10. Сулакшин С. С. Источники и основания государственных политик в России : [монографія] / С. С. Сулакшин, М. Ю. Погорелко, И. В. Репина. – М. : Научный эксперт, 2010. – 224 с.
11. Якунин В. И. Политико-правовые источники и основания формирования и реализации государственных политик в России / В. И. Якунин, С. С. Сулакшин, М. В. Вилисов, И. Р. Ахметзянов [и др.] // Центр проблемного анализа и государственного управленческого проектирования. – Труды Центра. – Выпуск № 7. – М. : Научный эксперт, 2006. – 32 с.
12. Погорелко М. Ю. Нормативно-политические и нормативно-правовые источники и основания государственных политик / М. Ю. Погорелко // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. – 2009. – Выпуск № 1. Том 2. – С. 93–109.
13. Словник української мови. Т. 10. – К., 1979. – 738 с.
14. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ / за ред. І. П. Голосніченка, Я. Ю. Кондратьєва. – К., 1995. – 177 с.

15. Ківалов С. В. Адміністративне право України / С. В. Ківалов. – Одеса, 2003. – 896 с.
16. Коренев А. П. Административное право: Общая и особенная часть / под ред. А. П. Коренева. – М. : МВШМ МВД СССР, 1986. – 486 с.
17. Адміністративне право України / за ред. Ю. П. Битяка. – Харків : Право, 2000. – 520 с.
18. Административное право : учебник [для студ. учреждений среднего проф. образования, обуч. по спец. «Правоведение»] / Ю. М. Козлов. – М. : Юристь, 2001. – 319 с.
19. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. – [у двох томах] / ред. колегія В. Б. Авер'янова та ін. Том 1. Загальна частина. – К. : Юридична думка, 2007. – 592 с.
20. Теория государства и права : учебник для вузов / под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Первалова. – [2-е изд., изм. и доп.]. – М. : НОРМА, 2002. – 616 с.
21. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19. – Ст. 80.
22. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
23. Програма діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Верховної Ради України від 11 грудня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014 р. – № 102. – Ст. 3005.
24. Стратегія сталого розвитку «Україна–2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2015 р. – № 2. – Ст. 154.
25. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 2 лютого 2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 28. – Ст. 1173.
26. Концепція Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 75. – Ст. 2674.
27. Про схвалення Концепції загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. // Офіційний вісник України. – 2013. – № 69. – Ст. 2543.
28. Проект закону про нормативно-правові акти : текст законопроекту до другого читання 17.10.2012 р. [Електронний документ]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123.

О.І. Рогатюк,

студент Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

Керівник: доктор юридичних наук,

професор Н.А. Орловська

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДИСКУСІЇ ПРО СКЛАД ЗЛОЧИНУ

В науці кримінального права вчення про склад злочину – надзвичайно важлива, самостійна і відносно завершена система знань, що має свій власний предмет і самостійні концептуальні й організаційні наукові засади та підходи. Поняття «склад злочину», яке сформувалося в доктрині кримінального права, перетворилося на одне з основоположних і ключових понять, що виконує за своєю суттю функції наукової категорії, яка має особливе, фундаментальне значення для теорії і практики кримінального права.

Серед вчених, які займалися проблемою складу злочину можна назвати Бауліна Ю.В., Мірошниченко Н.А., Навроцького В.О., Панова М.І., Савченко А.В., Стрельцова Є.Л. та інших, які у своїх наукових статтях і монографіях опрацьовували поняття складу злочину та його елементів.

На перший погляд може здатися, що за цією темою не виникає питань, але це не так, адже поряд із визнанням широкою науковою громадськістю складу злочину і його ролі в системі правового регулювання кримінальної відповідальності окремі вчені висловлювали й продовжують висловлювати в літературі інші думки, згідно з якими поняття «склад злочину» має штучний характер, є зайвим і надуманим поняттям (такої точки зору дотримується, наприклад, російський вчений Козлов А.П.), в кінцевому рахунку фактично заперечується значення складу злочину як самостійного інституту й самостійного поняття у системі понять кримінального права. Висловлюються також пропозиції щодо внесення змін до ч. 1 ст. 2 КК України, за якими законодавча

регламентація підстави кримінальної відповідальності не була б пов'язана з вимогою обов'язкової наявності у вчиненому суспільно небезпечному діянні складу злочину [1, с. 106].

Вчені, незгодні з існуванням категорії складу злочину, наголошують, що порівняно з Україною, кримінальному законодавству, наприклад, Франції така категорія не відома, воно знає три елементи злочину: легальний (діяння закріплене у законі), матеріальний (об'єктивні ознаки злочинного діяння), моральний (суб'єктивні ознаки злочинного діяння). У кримінальному праві держав англо-американської правової сім'ї (зокрема, в Англії та США) також не йдеться про склад злочину: замість нього доктрина та судова практика виокремлюють два елементи злочину – «actus reus» (характеризує об'єктивну сторону злочину) та «mens rea» (характеризує суб'єктивну сторону злочину), які мають поєднуватися, утворювати одне ціле, інакше не буде підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення їй відповідного покарання [2, с. 261]. Погоджуючись з Є.Л. Стрельцовим, можемо сказати, що при принциповій оцінці, великої різниці тут немає – все це нагадує не що інше, як категорію складу злочину [3, с. 250].

Таким чином, ми переконуємося, що це не умовна категорія, не фікція (те, чого реально не існує, але визнається як дійсне). Склад злочину як юридичну конструкцію, його зміст становлять не довільні судження вчених-правознавців і законодавця, а структурована модель злочину певного виду як явища реальної дійсності в його узагальненому вигляді [1, с. 108]. Особливості кримінально-правового регулювання виключають можливість визнання поведінки людини злочином за якимись його загальними характеристиками (наприклад, безпосередньо за рівнем суспільної небезпеки). Тому склад злочину завжди містить певний мінімум його видових характеристик, а якщо різне кримінально-правове значення надається окремим різновидам злочину певного виду, цей мінімум доповнюється характеристиками таких різновидів. Таким чином, склад злочину – це завжди модель злочину певного виду або його окремого різновиду, саме тому будучи моделлю злочину, а не просто поняттям про нього, склад злочину набуває певних властивостей системи. Ці властивості проявляються, зокрема, в тому, що його характеристики мають структурну (елементи, зв'язки між ними) та змістову (ознаки) сторони [4, с. 241].

Тобто концепція складу злочину базується на підставі системно-структурного аналізу злочину саме як явища реальної дійсності. Даний підхід дозволяє уточнити і деталізувати саме це явище – злочин – з урахуванням його структурних одиниць і взаємозв'язків між ними [1, с. 109].

Згадуючи, що виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, та відповідальність за них, стає зрозумілим: в межах правової системи України склад злочину як певна його словесна модель обов'язково набирає законодавчої форми. При цьому з урахуванням особливостей кримінального законодавства України така форма складу злочину має вигляд специфічної нормативної юридичної конструкції – юридичного складу злочину. Саме юридичний склад злочину має бути єдиним правовим орієнтиром для визнання конкретного діяння у поєднанні з іншими обставинами злочином певного виду чи окремим різновидом такого злочину [4, с. 242]. Це і змушує деяких дослідників робити помилку та відмовлятися від категорії складу злочину, називаючи її лише юридичною фікцією – вони дивляться на цю категорію з суто позитивістських позицій, ігноруючи можливість підійти до цього питання найбільш раціонально – з позиції системно-структурного аналізу, за якого злочин є явищем дійсності, що має свої елементи, які у своїй сукупності і формують склад злочину, а законодавець, нічого не вигадуючи, формально закріплює їх у тексті закону, без чого, зрозуміло, не обійтися – аналіз злочину з точки зору системного підходу, установлення його змісту, структурних одиниць, виділення відповідних елементів і ознак складу є першоосновою формування конкретних складів злочинів, закріплених у відповідних статтях Особливої частини КК України як юридичні конструкції, оскільки елементи й ознаки останніх конструюються і закріплюються в законі як логіко-юридичні моделі не самі по собі, не довільно, а на підставі аналогічних структурних одиниць злочину певного виду як системного утворення [1, с. 110].

Також хочеться наголосити, що спроби деяких вчених відмовитись від категорії складу злочину виглядають дуже дивними, якщо згадати про наявність багатьох важливих для теорії та практики функцій цієї категорії. Наприклад, розмежувальна функція складу злочину полягає в тому, що ним чітко відділяється злочинне від незлочинного, один злочин від іншого. Гарантійна виключає притягнення особи до кримінальної відповідальності за відсутності у її діях ознак складу злочину. Інтегративна функція складу визначається тим, що всі його ознаки знаходяться у єдності і у взаємозв'язку і утворюють собою інтегративну систему, яка характеризує в цілому дане діяння як злочинне і каране. Кваліфі-

каційна функція полягає в тому, що склад знаходить своє вираження у кваліфікації злочинів. Шляхом такої кваліфікації встановлюється зв'язок між діянням і тим складом, ознаки якого описані у кримінальному законі. Рестриктивна функція складу визначається тим, що з його допомогою обмежується, чітко обкреслюється масив тих суспільно-шкідливих діянь, які у кожний даний момент відносяться до злочинів. Ця функція виражає принцип нашого права: нема злочину без вказівки на те у законі. Нарешті, процесуальна функція виражається у тому, що склад визначає межі доказування у кожному кримінальному провадженні [5, с. 309].

Ну а згадуючи про те, що регулятивна функція кримінального права знаходить свій вираз лише у формі кримінально-правових відносин, підставою і моментом виникнення яких є факт вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки складу злочину, передбаченого КК України, ми можемо стверджувати, що також у цьому проявляється найважливіша функція складу злочину, що отримала в літературі найменування «фундаментальної». Саме з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить усі обов'язкові ознаки складу злочину, виникають і функціонують кримінально-правові відносини. Останні завжди мають «персоніфікований» характер і означають покладання державою на конкретну особу юридичного обов'язку підлягати дії кримінального закону за вчинений нею злочин. При цьому реалізуються й інші функції складу злочину, які є похідними від фундаментальної функції і нею обумовлені. Усі вони тісно пов'язані між собою і в єдності дозволяють зробити висновок щодо надзвичайно важливої ролі складу злочину у здійсненні функцій кримінального права і в досягненні завдань, що стоять перед кримінальним законодавством [1, с. 123].

Підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати наступне:

- без концепції складу злочину, що дає змогу зафіксувати усі системно-структурні елементи злочину, не обійтися, адже саме завдяки їй можливо відмежувати злочинне діяння від незлочинного;

- склад злочину не є юридичною фікцією, він відображає дійсні найголовніші структурні одиниці злочину, а вони наявні у кожному злочині, і як видно з наведених прикладів, навіть у тих країнах, де концепція складу злочину не використовується, визнаються певні елементи злочину, без яких неможливо визнати діяння особи злочинним – це вже само по собі нагадує, щоправда, у дещо усіченому вигляді, категорію «склад злочину» і дозволяє сказати, що її існування є об'єктивним, апріорним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панов М. І. Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права / М. І. Панов // Вісник Асоціації кримінального права України. – № 1. – 2013. – с. 103–125.
2. Савченко А.В. Склад злочину: проблеми визначення конструктивних елементів та ознак // А.В.Савченко // Вісник Академії адвокатури України. – № 14. – 2009. – с. 261–263.
3. Стрельцов Є.Л. Склад злочину: традиційне та нове // Є.Л. Стрельцов // Вісник Академії адвокатури України. – № 14. – 2009. – с. 250–253.
4. Шапченко С.Д. Склад злочину як кримінально-правовий феномен: сутність та основні форми існування // С.Д. Шапченко // Вісник Академії адвокатури України. – № 14. – 2009. – с. 240–243.
5. Осадча А.С. До питання про функції складу злочину // А.С.Осадча // Порівняльно-аналітичне право. – № 2. – 2013. – с. 308–310.

К.С. Савченко,

асистент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Укладання шлюбу і його припинення – факти дуже значимі у житті кожної людини і далеко не байдужі суспільству, адже сім'я є найважливішим соціальним інститутом, це ціла система зв'язків: шлюбних і родинних, господарських і правових, етичних і психологічних. Тому правове регулювання порядку створення сім'ї та її припинення становлять істотну частку сімейно-правового регулювання. Що ж таке шлюб і що таке розірвання шлюбу?

Шлюб – це така форма організації сімейного життя, яка була відома ще за часів римського права, і, безумовно, залишається найвдалішою на сучасному етапі існування людства. Саме слово «шлюб» бере початок від давньослов'янського «сьлюб» – урочиста обіцянка. «Слюбитись» означає домовитись. У сучасному законодавстві є визначення шлюбу. Відповідно до ст. 21 СК України шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Таке визначення не розкриває повною мірою зміст цього поняття, але дає його лише в тих межах, в яких відносини шлюбу піддаються регламентації сімейно-правовими нормами.

В юридичній літературі зустрічаються визначення, які вміщують основні ознаки шлюбу, наприклад: такий, що укладається в установленому порядку з дотриманням вимог закону добровільний і рівноправний союз вільних жінки і чоловіка, спрямований на створення сім'ї, і що породжує у них взаємні права та обов'язки. Деякі автори підходять до визначення шлюбу як договору. Але, на нашу думку, шлюб не містить всіх необхідних ознак договору і має свої специфічні ознаки, непритаманні договору.

Ознаками шлюбу є:

- 1) добровільність, тобто наявність добровільної згоди обох з подружжя (ст. 24 СК);
- 2) досягнення шлюбного віку жінкою та чоловіком, що вступають в шлюб (ст. 22 СК);
- 3) реєстрація шлюбу у встановленому законом порядку органом, визначеним Сімейним кодексом;
- 4) спрямованість на утворення особистого сімейного союзу чоловіка і жінки.

Загалом, кожна сім'я є інтимною соціальною групою. Головне, що відрізняє сім'ї – це атмосфера, яка панує в родині. Іноді в силу певних життєвих обставин ця атмосфера руйнується. І в деяких сім'ях подружжя не знаходить спільної точки зору до вирішення виникаючих проблем. Саме тоді і постає питання розірвання шлюбу.

Протягом останніх років в Україні зростає тенденція розірвання шлюбу. Деякі вчені стверджують про падіння духовно-морального аспекту серед подружжя в Україні. Інші обґрунтовують це досити простим порядком розірвання шлюбу в нашій країні в порівнянні з іншими країнами.

Відповідно до Сімейного кодексу України Стаття 104 визначає серед підстав припинення шлюбу внаслідок його розірвання. А стаття 105 СК регламентує припинення шлюбу внаслідок його розірвання. Серед таких:

1. Шлюб припиняється внаслідок його розірвання за спільною заявою подружжя відповідно або одного з них;
2. Шлюб припиняється внаслідок його розірвання за спільною заявою подружжя на підставі рішення суду;
3. Шлюб припиняється внаслідок його розірвання за позовом одного з подружжя на підставі рішення суду.

Згідно ст.106 СК розірвання шлюбу можливе «при взаємній згоді на розірвання шлюбу подружжя, що не мають неповнолітніх дітей, розірвання шлюбу виробляється в органах реєстрації актів цивільного стану».

Реєстрація розірвання шлюбу при взаємній згоді подружжя здійснюється на підставі їхньої заяви, у якій повинно бути зазначено про відсутність у них неповнолітніх дітей. У цьому випадку оформлення розлучення і видача свідчення про розірвання шлюбу відбувається по закінченні місячного терміну з дня подачі заяви про розлучення.

Реєстрація розірвання шлюбу за взаємною заявою подружжя передбачає особисту присутність кожного з них або ж письмове підтвердження про згоду того з подружжя, що відсутній на реєстрації розірвання шлюбу.

Реєстрація розірвання шлюбу може бути зроблена при відсутності одного з подружжя, якщо він з поважної причини (важка хвороба, служба в армії, довгострокове відрядження та ін.) не може з'явитися в орган РАГСу. Однак, при цьому від його імені в орган РАГСу повинна бути подана заява, що підтверджує його згоду на розлучення і містить прохання про розірвання шлюбу в його відсутність.

У випадку, коли подружжя з поважної причини не можуть з'явитися в орган РАГСу для реєстрації розлучення у встановлений день, то реєстрація на їхнє прохання переноситься на інший день.

За заявою одного з подружжя в органах РАГСу шлюб розривається у випадках, якщо другий з подружжя;

а) визнаний судом безвісно відсутнім;

б) визнаний судом недієздатним внаслідок душевної хвороби або недоумства.

Шлюб розривається незалежно від наявності між подружжям майнового спору. Розірвання шлюбу в зазначених вище випадках проводиться незалежно від наявності у подружжя неповнолітніх дітей.

Стаття 109 СК регламентує розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей. Подружжя, яке має дітей, може подати до суду заяву про розлучення разом із письмовим договором про те, з ким із подружжя будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той із батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений. У разі невиконання цього договору аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті та майнові права, а також права їхніх дітей. Суд постановляє рішення про розірвання шлюбу після спливу 1 місяця від дня подання заяви. До закінчення цього строку дружина і чоловік мають право відкликати заяву про розірвання шлюбу. Позов про розірвання шлюбу може бути пред'явлений і одним із подружжя. Але згідно з п.2 ст.110 СК позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом 1 року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки злочину, щодо другого з подружжя або дитини. Разом з тим, чоловік, дружина мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини, якщо батьківство зачатої дитини визнане іншою особою.

Таким чином, враховуючи вищенаведене, можемо зробити висновки, що в Україні існує широке коло підстав і доволі простий та швидкий механізм для розірвання шлюбу. У сучасних умовах розвитку шлюбно-сімейних відносин розлучення є і залишається на майбутнє найпоширенішою формою припинення шлюбу за життя подружжя.

О.В. Сєрих,
кандидат юридичних наук, доцент,
Інститут національного та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИЧИН ТА УМОВ ПОРУШЕНЬ МИТНИХ ПРАВИЛ

Важливим напрямом у сфері попередження контрабанди і порушень митних правил є причинний аналіз митних правопорушень. Класифікація причин та умов порушень митних правил дасть змогу глибше з'ясувати сутність і складну систему тих негативних явищ, що спричинюють та обумовлюють їх появу та функціонування у суспільстві.

Класифікація – це складний вид поділу за певною основою, що складається з декількох ознак і має кілька рівнів. Результатом класифікації буде система елементів, кожен з яких має визначене, єдине місце.

Класифікація (фр., англ. *Classification* походить від лат. *Classis* — клас і *facere* — робити) — це система розподілення об'єктів (процесів, явищ) за класами (групами тощо) відповідно до визначених ознак. Класифікація — це також дія (процес) за значенням дієслова класифікувати.

Причини порушень митних правил – це негативні явища соціальної дійсності, які за наявності певних умов безпосередньо породжують порушення митних правил. Причини порушень митних правил є комплексом економічних, психологічних, інформаційних, правових та інших чинників, пов'язаних з різними сферами суспільної життєдіяльності.

У науковій літературі причини порушень митних правил розглядаються на масовому рівні – причини та умови вчинення порушень митних правил у сукупності (митній деліктності) та на індивідуальному рівні – причини та умови конкретного порушення митних правил як індивідуального акту людської поведінки [1; 2].

Причини порушень митних правил поділяються на загальні, які мають загальне значення для всіх адміністративних правопорушень та специфічні – які характерні для порушень митних правил.

До загальних причин порушень митних правил можна віднести такі: соціально-економічна криза в державі; правовий нігілізм влади і населення держави; низький рівень загальної і правової культури громадян; негативні сторони соціальної психології, дефекти свідомості, що виявляється у спотворених потребах, інтересах, цілях, мотивах, етичних цінностях і правосвідомості людей, які передаються з покоління в покоління. Специфічними причинами порушень митних правил є: помилки у реалізації державної митної політики; високий рівень оподаткування митними платежами; неоднаковий податковий прес на суб'єктів господарювання; наявність значної різниці між світовими та внутрішніми цінами на окремі групи товарів; недостатня захищеність фізичних і юридичних осіб – суб'єктів ЗЕД від незаконних утисків, зловживань з боку працівників органів доходів і зборів усіх рівнів; недостатня інформованість громадян про митні правила та відповідальність про порушення митних правил.

В залежності від джерела виникнення розрізняються об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні та суб'єктивні причини порушень митних правил.

Об'єктивні причини – це ті, які пов'язані із зовнішніми умовами, існують поза свідомістю людей, не залежать від їх волі та мають постійний або тимчасовий характер: конкретні суперечності в суспільстві, прояви економічної і політичної кризи, низький рівень соціального забезпечення людей, нестійкість соціального становища, соціальна нерівність, відсутність дієвої та ефективної системи державного та громадського контролю з боку органів, які зобов'язані попереджувати порушення митних правил тощо.

Об'єктивно-суб'єктивними причинами є соціальні явища, які спричинені свідомою діяльністю людей, поєднаною з об'єктивними чинниками. До них належать: недоліки у правотворчості і правозастосуванні; суперечності нормативно-правових актів, прогалини в законодавстві, зокрема, щодо врегулювання профілактики порушень митних правил, слабка профілактична діяльність органів доходів і зборів тощо.

Суб'єктивні причини – це чинники, які пов'язані з діяльністю людей, з особистими якостями особи, з проявами інтересів та потреб у галузі митної справи, мотивів і моральних цінностей, що суперечать ідеології митної політики. Причинами суб'єктивного характеру є: низький рівень правової культури, правовий нігілізм, низький рівень правосвідомості громадян, що призводить до негативної поведінки громадян у конкретних ситуаціях, негативні сторони психології громадян, що безпосередньо пов'язано з

вирішенням конфліктних ситуацій поза межами закону для отримання інших джерел існування, помилки у ціннісній орієнтації особи в умовах криміналізації економіки, зростання озброєних нападів на банкірів, підприємців, об'єкти охорони тощо.

Джерелом окремого порушення митних правил є взаємодія конкретної зовнішньої ситуації з особливостями особи правопорушника.

Умовами, що сприяють вчиненню порушень митних правил є комплекс явищ соціальної дійсності, які безпосередньо не породжують порушення митних правил, але є тими обставинами, що сприяють їх виникненню та існуванню.

Умови, що сприяють вчиненню порушень митних правил поділяються на: супутні – які створюють загальний фон правопорушення (обставини місця і часу порушення митних правил); необхідні – ті конкретні обставини зовнішнього середовища, які уможливають вчинення правопорушення (сприяння митників, складна конструкція деяких механізмів, які використовуються для приховування предметів від митного контролю тощо); достатні – сукупність всіх необхідних умов, за яких порушення митних правил може бути вчинено в будь-який час.

За джерелом виникнення умови поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних умов, що сприяють вчиненню порушень митних правил, відносяться недоліки організаційного, технічного характеру (недостатнє технічне забезпечення митниць, відсутність необхідної кількості робочих місць у прикордонних районах; значна різниця між цінами на товари на внутрішньому ринку і ринках суміжних держав тощо). Суб'єктивними умовами, що сприяють вчиненню порушень митних правил, є демографічні, соціально-психологічні особливості особи, тимчасові психічні стани.

Змістовна сторона умов порушень митних правил характеризується різноманітністю їх проявів у різних сферах суспільного життя: економічній, соціальній, політичній, духовній тощо.

До умов, що сприяють вчиненню порушень митних правил належать: безкарність за правопорушення; ослаблення соціального контролю; слабкий контроль за виконанням судових рішень по справам про контрабанду і порушення митних правил; посилення акценту в роботі органів доходів і зборів на фіскальну функцію; неналежний рівень прокурорського нагляду за діяльністю органів доходів і зборів; недосконалість законодавства, зокрема, у сфері регулювання правоохоронної діяльності органів доходів і зборів і профілактики митних правопорушень; неефективність профілактичних заходів; корупційні правопорушення в органах доходів і зборів, правоохоронних і контролюючих органах, скоєння інших службових правопорушень посадовими особами цих органів; зростання організованої злочинності та безкарність діяльності кримінальних угруповань; недоліки у взаємодії органів доходів і зборів з іншими суб'єктами профілактики порушень митних правил, у тому числі у взаємодії із відповідними органами суміжних держав; недостатня облаштованість пунктів пропуску на державному кордоні; недоліки кадрового, фінансового, соціального, технічного забезпечення органів доходів і зборів; недоліки в адміністративно-юрисдикційній діяльності органів доходів і зборів.

Умовою вчинення окремого порушення митних правил є та конкретна життєва ситуація, в якій опинився правопорушник: – ті обставини, що характеризують стан зовнішнього середовища (стан охорони державного кордону, пасивна поведінка очевидців порушення, сприяння митників у скоєнні правопорушення, втома (перевтома), фізичне або нервово-психологічне перенавантаження працівника митниці, що знижує ефективність контролю за переміщенням товарів через кордон, фіксований інтервал часу митного контролю, велика кількість пасажирів, вантажів тощо) а також обставини, які характеризують саму особу (наявність навичок приховування предметів незаконного переміщення тощо).

Крім життєвої ситуації, сприяють реалізації протиправних намірів: відсутність належного контролю з боку органів доходів і зборів, недбале виконання митниками своїх обов'язків, їх неухважність при здійсненні митного контролю; недостатня кількість митників у пункті пропуску через державний кордон, тощо.

Ліквідація причин та умов, що сприяють вчиненню порушень митних правил, полягає в тому, щоб усунути недоліки кадрового, інформаційного, правового забезпечення діяльності органів доходів і зборів, забезпечити виконання митниками вимог законодавства, підсилити охорону на державному кордоні України і здійснити низку інших заходів для того, щоб виключити всі можливі обставини, що сприяють вчиненню порушень митних правил.

ЛІТЕРАТУРА

1. Додин Е. В. Адміністративная деликтология : курс лекций. – Одесса : АО «БАХВА», 1997. – 116 с.
2. Романенко І. М. Адміністративно-правові засади профілактики порушень митних правил : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / І. М. Романенко / Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 17 с.

О.В. Сиротюк,
*аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна
Керівник: доктор юридичних наук,
професор Н.А. Орловська*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАОХОЧЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: АНАЛІЗ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІЙ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Ювенальна юстиція, незважаючи на тривалу фахову дискусію та неоднозначне сприйняття у суспільстві, хоча й у недосконалій формі вже існує в державі [1]. Одним із невід'ємних елементів системи ювенальної юстиції є її кримінально-правова складова (матеріальне підгрунття кримінального процесуального поведіння з дитиною, яка вступила у конфлікт із кримінальним законом), що представлена не лише особливостями покарання неповнолітніх, а й примусовими заходами виховного характеру.

Останній аспект, з огляду на міжнародно-правові стандарти визначення кримінально-правового статусу неповнолітнього, є принциповим: у п.«а» ч.2 ст.2 Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), неповнолітні визначаються як особи, які в рамках існуючої правової системи можуть бути притягнуті за правопорушення до відповідальності в такій формі, що відрізняється від форми відповідальності, застосованої до дорослих осіб [2]. У КК України такою специфічною формою реалізації кримінальної відповідальності щодо неповнолітніх є саме примусові заходи виховного характеру.

Кримінально-правове заохочення щодо неповнолітніх як спосіб кримінально-правового регулювання опосередковується у звільненні неповнолітніх від кримінальної відповідальності та від покарання, звільненні від відбування покарання з випробуванням, умовно-достроковому звільненні від відбування покарання. У всіх цих інститутах усунення або зменшення кримінально-правових обмежень, так чи інакше, пов'язане з позитивними вимогами до посткримінальної поведінки неповнолітнього/його поведінкою під час відбування покарання. При цьому на неповнолітніх розповсюджується й загальний порядок регламентації заохочення (наприклад, вони можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності за загальними підставами, а звільнення від відбування покарання з випробуванням щодо них регламентується ст.ст.75–78 КК України з певними уточненнями, передбаченими ч.ч.2–4 ст.104 КК України). Однак саме розділ XV Загальної частини КК України містить ті специфічні нормативні приписи, які формують кримінально-правовий ювенальний статус та, відповідно, ці приписи можуть бути розглянуті в контексті функцій ювенальної юстиції.

Організаційні та функціональні засади ювенальної юстиції у загальному вигляді окреслені у п.3 ст.40 Конвенції про права дитини [3]: держави-учасники прагнуть сприяти встановленню законів, процедур, органів та установ, що мають безпосередній стосунок до дітей, які порушили кримінальне законодавство, обвинувачуються або визнаються винними у його порушенні.

У сучасне розуміння ювенальної юстиції включають юридичну та соціальну складові. Юридична складова містить правові акти, що регламентують діяльність суб'єктів поведінки з дітьми, які вступили у конфлікт із кримінальним законом, та спрямовані на захист прав цих дітей. Соціальна складова акцентує увагу на призначенні та змісті ювенальної юстиції. В цьому плані ювенальну юстицію можна визначити як комплексну систему, яка включає судові та правоохоронні органи, соціальні служби, інститути громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на забезпечення захисту суспільства від кримінально протиправних діянь дітей та за участю дітей, поведінки з такими дітьми відповідно до їх специфічних потреб та їх всебічний захист, а також реабілітацію дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації.

Як зазначає Н. М. Крестовська, специфіка ювенальної юстиції виявляє себе у функціях (ролях, призначеннях ювенальної юстиції у загальній системі запобігання злочинності). Зокрема, авторкою наголошується на тому, що крім звичних для традиційного судочинства охоронно-каральних функцій ювенальна юстиція повинна мати такі спеціальні функції [4, с. 98–99]:

- реститутивну. Правосуддя у справах неповнолітніх має бути не каральним, а, перш за все, таким, що відновлює порушені права та свободи потерпілого від злочину. Нерідкою також є ситуація, коли неповнолітній правопорушник сам є жертвою недбалого ставлення та жорстокого поводження з боку дорослих. Саме тому поступово складається концепція комплексної (змішаної) юрисдикції ювенального суду, якому мають бути підсудними всі справи, де потерпілою особою є дитина;

- реабілітаційна. Ця реабілітація стосується і дитини, яка стала жертвою жорстокого поводження або недбалого піклування, і дитини-правопорушника, яка має бути ресоціалізована;

- пацифікаційна (примирна). Програми примирення (медіація, сімейні конференції, кола правосуддя) можуть успішно застосовуватися в системі кримінального правосуддя щодо неповнолітніх.

З огляду на зазначене, звернемо увагу на звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру. На відміну від дорослих осіб, звільняючи неповнолітнього від кримінальної відповідальності чи від покарання, законодавець передбачає застосування до нього примусових заходів особливого роду. В цьому сенсі слід погодитися з правовою позицією Верховного Суду України, яка представлена у п. 2 постанови Пленуму «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15 травня 2006 р.: за наслідками більш сприятливими для забезпечення інтересів неповнолітніх є варіанти звільнення від кримінальної відповідальності на підставі положень ст.ст. 45–49 КК України [5].

У ч.2 ст.105 КК України наведений перелік примусових заходів виховного характеру. Поряд із цим у ч.4 ст.105 КК України йдеться про те, що суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом. У даному плані слід погодитися з Н.А.Орловською у тому, що є сенс визнати цей припис повноправним примусовим заходом виховного характеру [6, с. 224–225].

Загалом серед примусових заходів виховного характеру немає жодного, який би знаходився у площині реалізації всіх функцій ювенальної юстиції.

З певною долею умовності можна говорити про те, що покладення на неповнолітнього, який досяг 15 років і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків (п.4 ч.2 ст.105 КК України), може виконувати реститутивну функцію. Однак про примирення не йдеться, адже законодавець не вимушує неповнолітнього прикласти зусиль щодо знаходження спільної мови з потерпілим, отримання від нього вибачення тощо. Реабілітаційна функція також не реалізується.

Навряд чи застереження та обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього (п.п.1, 2 ч.2 ст.105 КК України) можна розглядати як повноцінні заходи реабілітації, тим більше, що в судовій практиці вони майже не застосовуються. Жодних інших специфічних функцій ювенальної юстиції ці заходи не спроможні виконувати.

Щодо передачі неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання (п.3 ч.2 ст.105 КК України), на перший погляд, можна говорити про намагання законодавця активізувати механізм позитивної соціалізації дитини. Однак, виходячи з кримінологічних досліджень, до злочинних проявів неповнолітніх у більшості випадків призводить дисфункція родини, навчального та трудового колективів. Тому сподівання на належну реалізацію реабілітаційної функції ювенальної юстиції є перевищеними. Можна було б говорити про більший реабілітаційний потенціал призначення неповнолітньому вихователя, але цей інститут належним чином не працює. Інші специфічні функції при цьому не реалізуються.

Щодо направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років (п.5 ч.2 ст.105 КК України), як зазначає Н. А. Орловська, слід відверто ставити питання про те, що цей захід є завуальованим позбавленням волі [6, с. 288]. Відповідно, дитина може потребувати реабілітації після застосування цього заходу. При цьому ані реститутивної, ані примирної функцій ювенальної юстиції не реалізується.

Щодо звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням, то на підставі ч.2 ст.75 КК України суд приймає рішення про таке звільнення у випадку затвердження угоди про примирення. У цьому плані можна говорити про реститутивну та примирну функції, адже угода про примирення, яка укладається між винним та потерпілим, містить положення про відшкодування шкоди, спричиненої злочином. Виходячи з тих обов'язків, які можуть бути покладені на неповнолітнього при звільненні його від відбування покарання з випробуванням, на реалізацію примирної функції спрямований й припис п.1 ч.1 ст.76 КК України – попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого. Певною мірою на реалізацію реабілітаційної функції спрямовано положення п.5 ч.1 ст.76 – пройти курс лікування від алкого-

лізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Однак якщо неповнолітній не підлягає такому лікуванню, то інших засобів реабілітації законом не передбачено. Згідно ч.4 ст.104 КК України у разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на окрему особу, за її згодою або на її прохання, обов'язок щодо нагляду за засудженим та проведення з ним виховної роботи. В цьому плані можна побачити натяк на реабілітацію неповнолітнього (через нагляд та виховання), але на практиці цей припис майже не застосовується.

Таким чином, слід дійти висновку, що кримінально-правове заохочення, яке є специфічним щодо неповнолітніх, на сьогодні не може вважатися заохоченням як таким. Лише порівняно з покаранням можна говорити про «заохочувальність» примусових заходів виховного характеру. Поряд із цим цей інститут та звільнення від відбування покарання з випробуванням не сприяють реалізації специфічних функцій ювенальної юстиції.

Відповідно, в Україні склалася парадоксальна ситуація: система поводження з неповнолітніми правопорушниками містить протиріччя у власному матеріальному підґрунті – інститутах, які утворюють кримінально-правовий ювенальний статус. Тому сьогодні вимагається приведення системи ювенальної юстиції у відповідність до потреб підростаючого покоління і всього українського суспільства та до міжнародних зобов'язань держави у сфері захисту прав дитини [1]. Але це не є можливим без, у тому числі, належної регламентації заохочувальних засобів кримінально-правового впливу на неповнолітніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крестовська Н. Міфи про ювенальну юстицію / Н.Крестовська // Віче. – 2010. - №15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2126>
2. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються правосуддя щодо неповнолітніх, від 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Крестовська Н. М.; ОНЮА. – О., 2008. – 470 с.
5. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України. – № 2. – 15.05.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06>.
6. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Орловська Н. А.; НУ «ОЮА». – О., 2012. – 432 с.

Я.О. Тицька,

кандидат юридичних наук,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ФАКТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ОСВІТНІХ ПРАВОВІДНОСИН

Необхідною підставою для виникнення освітніх правовідносин є юридичний факт – конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. У різних нормах права, а точніше – у їх гіпотезах, держава визначає вид тих життєвих умов, обставин і фактів, які визнаються значущими в юридичних відносинах і які в обов'язковому порядку тягнуть за собою юридичні наслідки [1]. Такі життєві обставини, умови і факти у правовій теорії і практиці називають юридичними фактами. У широкому розумінні, юридичні факти – це такі обставини, з якими право пов'язує настання певних юридичних наслідків.

У сучасному інформаційному світі людина з моменту свого народження і упродовж усього життя включається в систему освітніх правовідносин, набуваючи певного статусу і водночас конк-

ретних прав та обов'язків. Система освітніх правовідносин постійно знаходиться в русі, відбиваючи динаміку розвитку людини, суспільства та держави загалом. Тому і зміст юридичних фактів освітніх правовідносин має адекватно відображати соціальну ситуацію у вітчизняному суспільстві. З позицій комунікативної теорії права юридичні факти освітніх правовідносин є безпосередньою підставою застосування абстрактної норми до конкретного визначеного випадку, тобто переведення моделі комунікації в її реальність.

Як відзначає Г. В. Кикоть, юридичні факти виконують двояку роль: по-перше, ідентифікаційну, оскільки вони покликані точно позначити соціальну ситуацію, забезпечити її фіксацію в правовому регулюванні; у цій якості юридичні факти виступають у ролі «індексів», що свідчать про наявність соціально юридичної ситуації. По-друге, розмежувальну, яка полягає в тому, що юридичні факти окреслюють рамки ситуації, дозволяють обмежити її від подібних випадків, зробити її унікальною [2, с. 30].

Варто погодитися з Р. О. Халфіною, що завдяки юридичним фактам реалізується створювана нормою права можливість руху правовідносин. Необхідність певного юридичного факту для виникнення і розвитку правовідносин підкреслює нерозривний зв'язок реальної поведінки і правової форми, неможливість у реальному житті відокремити одне від іншого. З юридичного факту починається життя правової норми, яка реалізується у правовідносинах, де і перевіряється її дієвість [3, с. 285–286].

Тому для осягнення сутності та особливостей освітніх правовідносин, ефективності їх правового регулювання досить важливим є розроблення повної класифікації юридичних фактів освітніх правовідносин. У рамках загальноприйнятої класифікації юридичних фактів пропонуємо таку класифікацію юридичних фактів в освітніх правовідносинах.

Види юридичних фактів за вольовою ознакою:

1) дія – вольова поведінка суб'єктів освітніх правовідносин, з якою пов'язані виникнення, зміна та припинення освітніх правовідносин. Переважна більшість юридичних фактів у сфері освіти є саме діями: подання заяви про вступ, зарахування на навчання, переведення на навчання, виконання освітньої програми та ін. Окреме місце серед таких фактів займає договір, хоча важко погодитись з твердженням про його визначальну роль для виникнення освітніх правовідносин [4, с. 134]. Наприклад, для виникнення платних освітніх правовідносин (підготовка фахівців в приватному навчальному закладі, підготовка іноземців, що прибули в Україну для навчання) необхідно оплатити навчання згідно із договором, що укладається між вищим навчальним закладом та особою, яка навчатиметься. Юридичні факти-дії є найбільш значущими для освітніх правовідносин, оскільки на їх основі здійснюється правове регулювання в освітній сфері;

2) подія – юридичний факт, що виникає, змінюється та припиняється поза волею суб'єктів освітніх правовідносин. В освітніх правовідносинах прикладами подій є досягнення особою, яка навчається, шкільного віку, сплив строку навчання тощо. Зазначимо, що юридичний факт-подія може суттєво змінити освітні правовідносини, надати їм нового змісту.

У теорії правовідносин відкритим та проблемним питанням залишається визнання стану різновидом юридичного факту. Деякі автори загальновизнану класифікацію юридичних фактів пропонують доповнити фактами-станами, зокрема, Н. М. Крестовська визначає факти-стани як триваючі дії (наприклад, перебування у шлюбі, стан громадянства) [5, с. 312]. Російський науковець Ю. К. Толстой так само наголошує на необхідності визнання станів різновидами юридичних фактів і пропонує виділити їх в особливу групу, оскільки вони можуть мати як вольовий (стан у шлюбі), так і не вольовий характер (стан у родинних стосунках) [6, с. 13–14]. Окремі науковці заперечують необхідність включення фактів-станів до загальної класифікації юридичних фактів. Так, наприклад, Р. О. Халфіна зауважує, що стан є різновидом дій або подій та наголошує, що не можна запропонувати певний критерій, який дав би можливість відмежувати стан від триваючих правовідносин [3, с. 289].

Найважливіший різновид юридичного факту-стану в освітніх правовідносинах – це стан особи, яка навчається. Він є результатом зарахування на навчання. Факти-стани нерідко впливають на зміну або припинення освітніх безпосередніх відносин. Так, наприклад, безпосередні освітні правовідносини можуть бути перервані або припинені у зв'язку із обставинами, які унеможливають виконання навчального плану (за станом здоров'я, призовом на строкову військову службу, навчанням чи стажуванням в освітніх і наукових установах іноземних держав тощо).

Підкреслимо зв'язок фактів-станів та фактів-дій в механізмі реалізації освітнього права. Так, перебуваючи у стані навчання для успішної реалізації освітніх прав особа зобов'язана виконати усі вимоги освітньої програми, навіть особи з особливими потребами повинні виконати спеціальні освітні програми, які розроблені спеціально для таких осіб.

Освітні правовідносини зумовлюються як юридичними діями, так і юридичними вчинками. Зокрема, О. Ф. Мельничук відмітила, що у механізмі реалізації права людини на освіту правозастосовні акти (юридичні акти) слід вважати безперечним юридичним фактом, бо жодні освітні правовідносини (крім реалізації цього права шляхом самоосвіти) не можуть виникнути, змінитися та припинитися без видання такого акта. Юридичний акт входить як елемент до юридичного складу, який зумовлює рух освітніх правовідносин та найбільш практичне значення для динаміки освітніх правовідносин мають такі правозастосовні акти, як наказ і договір [7, с. 46].

Проблемним питанням є неправомірні дії як підстава для виникнення освітніх правовідносин. На нашу думку, неправомірні дії осіб, які навчаються та неправомірні дії педагога, навчального закладу спричиняють виникнення супутніх освітніх правовідносин. Це можуть бути відносини дисциплінарної відповідальності особи, яка навчається, або дисциплінарної відповідальності педагога за невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків.

Вітчизняний науковець Н. М. Крестовська, яка розробила концепцію галузі ювенального права України, запропонувала віднести до ювенальних проступків такі неправомірні дії у сфері освіти як ухилення від конституційного обов'язку отримати повну середню освіту, вчинене шляхом пропуску навчальних занять без поважних причин або систематичної невідповідності до занять [8, с. 288–289]. Варто наголосити на тому, що питання про правопорушення в освітній сфері – проблема не розроблена: у вітчизняній науковій літературі майже відсутні відповідні праці, а на законодавчому рівні поняття правопорушення в освітніх правовідносинах взагалі не сформульовано.

Види юридичних фактів за правовими наслідками.

Правоутворюючими є юридичні факти, з якими норми права пов'язують виникнення освітніх правовідносин. Підставою виникнення освітніх відносин є розпорядчий акт навчального закладу про прийом особи на навчання. Але для виникнення освітніх правовідносин необхідна сукупність юридичних фактів, які пов'язані між собою таким чином, що бажані правові наслідки для особи настануть лише за наявності усіх елементів цієї сукупності. Така сукупність юридичних фактів, необхідних для настання правових наслідків, передбачених нормою права, називається фактичним складом. Так, наприклад, для виникнення освітніх правовідносин у вищому навчальному закладі необхідний наказ про зарахування на навчання, який видається керівником вищого навчального закладу на підставі рішення приймальної комісії. Але для того, щоб особа змогла стати суб'єктом правовідносин у вищому навчальному закладі, вона повинна володіти документом про загальну середню освіту, сертифікатом (сертифікатами) зовнішнього незалежного оцінювання, медичною довідкою та ін.

Правозмінюючими є юридичні факти, з якими норми права пов'язують зміну освітніх правовідносин. Одним із прикладів правозмінюючих юридичних фактів у вищому навчальному закладі є факт переведення студентів з одного вищого закладу освіти до іншого. Згідно з Положенням про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти переведення студентів з одного вищого закладу освіти до іншого, незалежно від форми навчання, напряму підготовки фахівців з вищою освітою, спеціальності здійснюється за згодою ректорів (директорів) обох вищих закладів освіти. Студент, який бажає перевестись до іншого закладу освіти, подає на ім'я ректора (директора) вищого закладу освіти, в якому він навчається, заяву про переведення і одержавши його письмову згоду, звертається з цією заявою до ректора (директора) того вищого закладу освіти, до якого він бажає перевестись. При позитивному розгляді заяви і за умови ліквідації академічної різниці ректор (директор) вищого закладу освіти видає наказ, згідно з яким студент допускається до занять, а до закладу освіти, в якому він навчався раніше, направляє запит щодо одержання поштою його особової справи. Ректор (директор) вищого закладу освіти, в якому студент навчався раніше, отримавши запит, видає наказ про відрахування студента у зв'язку з його переведенням до іншого вищого закладу освіти. У цьому випадку правозмінюючим юридичним фактом буде письмова згода та наказ ректора про відрахування студента.

Правоприпиняючими є юридичні факти, з якими норми права пов'язують припинення освітніх правовідносин, наприклад, у вищому навчальному закладі невиконання навчального плану; порушення умов контракту; наказ ректора про видачу студентові диплома про закінчення вищого

навчального закладу освіти можуть стати юридичними фактами, які є підставою для припинення освітніх правовідносин.

Отже, спеціальними передумовами виникнення освітніх правовідносин є нормативна основа, без якої дані правовідносини не мають правового характеру, та юридичні факти. Саме вивчення юридичних фактів дозволяє зрозуміти унікальність та неповторність освітніх правовідносин в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теорія держави і права: Академічний курс : підручник / [О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко] ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.
2. Кикоть Г. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права / Г. Кикоть // Право України. – 2003. – № 7. – С. 29–32.
3. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении : [монографія] / Р. О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 351 с.
4. Ходырев П. М. Договор как основание возникновения образовательных правоотношений / П. М. Ходырев // Вестник Удмуртского университета. – 2013. – № 2–1. – С. 134–139.
5. Крестовская Н. М. Теорія держави і права : елементарний курс / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. – [2-ге видання]. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 432 с.
6. Толстой Ю. К. К теории правоотношения : [монографія] / Ю. К. Толстой. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. – 88 с.
7. Мельничук О. Ф. Юридичні факти у механізмі реалізації права людини на освіту / О. Ф. Мельничук. – Держава і право. – 2012. – Вип. 55. – С. 42–47.
8. Крестовська Н. М. Ювенальне право України : історико-теоретичне дослідження : [монографія] / Н. М. Крестовська. – О. : Фенікс, 2008. – 332 с.
9. Тицька Я. О. Види освітніх правовідносин в Україні / Я. О. Тицька // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. – Сер. : «Право». – 2012. – №. 19 – С. 114–117.

Б.В. Фасій,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Керівник: доктор юридичних наук,

професор Є.О. Харитонов

СПІВВІДНОШЕННЯ ТРУДОВИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Питання про співвідношення цивільного і трудового права, а також можливість субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до трудових відносин довгий час викликав інтерес як у теоретиків, так і у практиків.

Можливість застосування цивільного законодавства до трудових відносин допускається законодавством: згідно з ч. 1 ст. 9 Цивільних кодекс України (далі – ЦК України) положення ЦК України застосовуються до врегулювання трудових відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства. Варіантом можливої взаємодії цивільного та трудового права є субсидіарне застосування норм законодавства, норма цивільного законодавства виступає як правило, що регулюють подібні відносини. Виходячи з цього цивільне та трудове право, і відносини, що ними врегульовані, повинні бути подібними (суміжними). Подібність можлива при одночасній наявності тотожних і нетотожних ознак.

Критерії специфічності трудових відносин в свою чергу визначають варіант взаємодії трудового права та права цивільного як «материнської» галузі.

Відносини, пов'язані з працею, можна поділити на кілька категорій. До першої з них належать відносини, що не підлягають правовому регулюванню, зокрема, відносини в сім'ї, що не пов'язані із здійсненням підприємницької діяльності. До другої категорії відносяться відносини, що є предме-

том інших галузей права, зокрема, цивільного та адміністративного. Крім того, певні різновиди трудової діяльності, такі як індивідуальна розумова і фізична праця, не породжують суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню. Таким чином, відносини, що регулюються трудовим правом, всього різноманіття відносин, пов'язаних з працею, не вичерпують.

Взаємодія трудового і цивільного права можлива, але не може бути безпосередньою, так як трудове право не стало частиною цивільного. Так, можна виділити ознаки, які відрізняють трудові правовідносини від цивільних.

Звернення до цих ознак особливо актуально у зв'язку з формулюванням ст. 1 ЦК України, згідно п. 1 якої цивільне законодавство регулює особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні і майновій самостійності їх учасників. П. 2 цієї статті говорить, що до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом.

Найважливішою ознакою є праця як особливий об'єкт трудових правовідносин. Праця характеризується двома сторонами: як уже матеріалізована і як жива праця [1, с. 58]. Трудове право як галузь права регулює саме живу працю, на відміну від цивільно-правових договорів з приводу результатів праці. Поділ договорів з предмету «жива праця» – «матеріалізована праця» має, як було показано вище, глибоке коріння і виступає підставою розмежування договорів вже в римському праві. У сучасному праві, коли людина виступає лише як суб'єкт права, зазначена ознака не втратила свого значення і є однією з підстав розмежування предметів самостійних галузей. Необхідність регулювання процесу праці в умовах відсутності права власності працівника на засоби виробництва зумовлює необхідність підпорядкування працівника волі роботодавця в ході даного процесу. Формально-юридична ознака регулювання процесу праці виражається в ст. 21 Кодексу законів про працю (далі – КЗпП), згідно з якою працівник зобов'язується виконувати роботу визначену трудовим договором.

При цьому формулювання КЗпП текстуально відрізняється від формулювань ст. 837 ЦК України, згідно з якою підрядник зобов'язується на свій ризик виконати роботу за завданням замовника, а також ст. 901 ЦК України, за якою виконавець зобов'язується надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності. В обох випадках законодавець використовує досконалу форму дієслова, і це лише підтверджує, що цивільно-правові договори індиферентні до процесу тієї чи іншої діяльності. Аналіз положень особливої частини ЦК України дозволяє зробити висновок, що і ст. 177 ЦК України, що визначає види об'єктів цивільних прав, під термінами «роботи» і «послуги» розуміє їх матеріалізований або нематеріалізований результат.

Безумовно, регулювання процесу праці не є єдиною ознакою, що відмежовує трудове право від цивільного, проте він яскраво показує відсутність в цивільному праві достатніх засобів такого регулювання. Не випадково саме цю ознаку використовував Л.С. Пашерстник для спростування міркувань М.М. Агаркова, який відносив трудові відносини, як майнові, до предмета цивільного права. А.Е. Пашерстник писав: «Не менш істотне значення мають ті елементи трудових правовідносин, ті права та обов'язки, які пов'язані з самим процесом праці, з відносинами сторін у цьому процесі, з порядком застосування праці» [2, с. 58].

Затвердження про регулювання трудовим правом процесу праці не втрачає своєї актуальності у світлі п. 3 ч. 1 ст. 23 ЦК України, яка передбачає можливість укладення строкового трудового договору на час виконання певної роботи. Формальне схожість з формулюванням цивільно-правового договору не змінює економічної сутності самостійного і несамостійного найманої праці, на що в науці трудового права було зазначено вже на початку ХХ ст. [3, с. 124]. Таким чином, цивільне законодавство не містить норм, що регулюють відносини з приводу застосування праці.

Характеристикою трудового права є те, що воно регулює корпоративну працю. За вказаною ознакою трудові відносини додатково відмежовуються від відносин із застосування індивідуальної праці самостійного виробника. Безпосередню працю поза трудового колективу правом не регулюється, а результати цієї праці регулюються цивільним правом.

Специфічною ознакою цивільно-правових відносин, на відміну від трудових, називався також ризик. У трудових відносинах працівник, за загальним правилом, не відповідає за результати діяльності організації. Зазначена ознака тісно взаємопов'язана з іншими. Зокрема, якщо роботодавцю належить на праві власності майновий комплекс, задіяний у виробництві, він організовує колектив-

ну працю і дає вказівки по порядку роботи, а предметом договору з працівником є процес праці, логічним видається і відповідальність роботодавця за підсумкові результати роботи.

Виділяється також така ознака трудових відносин, як обов'язок працівника у відомі відрізки часу виконувати певну міру праці, встановлену для відповідних категорій працівників.

Р.А. Майданик, виділив три основні відмінності трудових і цивільних правовідносин: 1) предмет та основний зміст трудових відносин становить процес праці, живої праці, тоді як предметом відносин з побутового підряду, доручення, літературного замовлення виступають уречевлена (упредметнена) праця, продукт праці; 2) за трудовим відношенням працівник зобов'язаний виконувати роботу певного роду (за певною спеціальністю, кваліфікацією, посадою), тоді як у вказаних цивільних відносинах праця пов'язана з виконанням індивідуально-конкретного завдання; 3) трудові відносини передбачають включення працівника до особового складу трудового колективу організації, де він зобов'язаний виконувати міру праці, дотримуватися режиму робочого часу, підкорятися чинним правилам внутрішнього трудового розпорядку. Виконання трудових завдань за вказаними вище цивільно-правовими договорами не включає виконавця до складу трудового колективу організації, на нього не поширюється обов'язок виконувати міру праці, дотримуватися режиму роботи організації, підкорятися встановленим у ній правилам внутрішнього трудового розпорядку (власне кажучи, трудове завдання він виконує на свій розсуд і на свій ризик).

Можливі ситуації, коли відносини знаходяться на межі цивільного і трудового права [5, с. 24–25]. Так, згідно з ч. 3 ст. 99 ЦК України члени виконавчого органу товариства можуть бути у будь-який час усунуті від виконання своїх обов'язків, якщо в установчих документах не визначені підстави усунення членів виконавчого органу від виконання своїх обов'язків. В даному випадку виникають цивільно-правові відносини, на які не поширюється положення трудового права про звільнення працівників.

Отже, характерним для трудових відносин є те, що вони виникають у процесі праці, відпочинку. Цивільне право в ці відносини не втручається. Але цивільне право і трудове право об'єднує те, що це – галузі приватного права. При цьому, трудове право має багато спільного з цивільним, наприклад, при:

- регулюванні трудового договору і цивільно-правового договору підряду;
- відшкодуванні шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смирнов О.В. Основные принципы советского трудового права / О.В. Смирнов. – М.: Юрид. Лит-ра, 1977. – 216 с.
2. Пашерстник А.К. Теоретические вопросы кодификации общесоюзного законодательства о труде / А.К. Пашерстник. - М.: Изд-во АН СССР, 1955. - 231 с.
3. Войтинский И.С. Трудовое право СССР. М.; Л. : Госиздат, 1925. – 365 с.
4. Майданик Р.А. Цивільне право: Загальна частина. / Т.І. Вступ у цивільне право / Р.А. Майданик –К.: Алерта, 2012. – 427с.
5. Цивільне право України: Загальна частина / За редакцією професорів І.А. Бірюкова і Ю.О. Заїки.- К.: Алерта, 2014.- 510 с.

*Н.В. Хендель,
кандидат юридичних наук, доцент,
Інститут національного та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна*

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НЕМІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

Під час надзвичайних ситуацій та ситуацій, які загрожують життю та здоров'ю людини, до яким також відносяться збройні конфлікти неміжнародного характеру, міжнародні урядові та неурядові організації діють скоординовано задля надання необхідної допомоги. За статистикою гуманітарної допомоги потребують майже 62 мільйони людей, які страждають з приводу війни, конфліктів та стихійного лиха [5].

Кожна міжнародна міжурядова організація має свій власний мандат, який є похідним від її установчих документів. Однак, така діяльність входить у компетенцію значної кількості міжнародних організацій, серед яких, наприклад, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції, Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та ін. Отже, різний правовий статус та мандат організацій породжує труднощі щодо координації діяльності з надання гуманітарної допомоги під час надзвичайних / кризових ситуацій, що зумовило необхідність проведення гуманітарної реформи системи ООН.

На рівні ООН питання надання гуманітарної допомоги та захисту гуманітарного персоналу регулюється резолюцією 46/182 від 19 грудня 1991 року про зміцнення координації в області надзвичайної гуманітарної допомоги Організації Об'єднаних Націй та резолюцією резолюцією 66/117 від 15 грудня 2011 року про безпеку і захист гуманітарного персоналу та захисту персоналу Організації Об'єднаних Націй, а також резолюцію 1502 (2003) Ради Безпеки від 26 серпня 2003 р. Також всі залучені в збройні конфлікти сторони відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, зокрема у відповідності зі своїми обов'язками по Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і застосовними до них обов'язками по Додатковим протоколам до цих конвенцій від 8 червня 1977 р., повинні забезпечувати безпеку і захист всього гуманітарного персоналу, який надає гуманітарну допомогу під час збройного конфлікту міжнародного чи неміжнародного характеру.

Для поліпшення надання своєчасної та ефективної гуманітарної допомоги і забезпечення синергетичного ефекту на універсальному рівні був використаний кластерний підхід. Він був запропонований у рамках гуманітарної реформи в рамках ООН у 2005 р. Гуманітарна реформа ґрунтується на трьох принципах: поліпшення прогнозованості фінансування через Центральний фонд реагування на надзвичайні ситуації; координування ефективних дій у відповідь через кластерний підхід; посилення системи координаторів з гуманітарних питань. Наслідком гуманітарної реформи стало виділення одинадцять кластерів. Кластер – це група установ, організацій та/або інститутів, взаємозалежних своїми відповідними мандатами, які разом працюють над досягненням спільних цілей. Метою кластерного підходу є посилення готовності і технічного потенціалу всієї системи ООН для прийняття заходів у відповідь на надзвичайні ситуації шляхом чіткого визначення лідерства між міжнародних урядових організацій та поліпшенням звітності та прозорості цих дій. Крім кластерного підходу гуманітарна реформа передбачає створення гуманітарних коридорів задля ефективного лідерства та координації гуманітарного співробітництва в надзвичайних ситуаціях зі своєчасним та гнучким фінансуванням.

Під час надзвичайної / кризової ситуації кластерний підхід передбачає наступний алгоритм дій: у разі кризи Координатор надзвичайної допомоги ООН від імені Генерального секретаря і після консультування з Межорганізаційним постійним комітетом (далі – МПК) призначає Координатора з гуманітарних питань (далі – КГП); у відповідній державі/регіоні КГП відповідає за координацію гуманітарної діяльності групи МПК – організацій ООН та міжнародних неурядових організацій – при консультуванні з національними органами влади та Координатором ООН з надзвичайної допомоги.

Кластерний підхід ООН використовується «у разі раптового виникнення нової великомасштабної надзвичайної ситуації, що вимагає багато секторного реагування за участю широкого кола

міжнародних гуманітарних учасників, кластерний підхід повинен використовуватися з самого початку планування та організації міжнародного реагування» [1].

Діяльність міжнародних організацій щодо надання гуманітарної допомоги під час надзвичайних/кризових ситуацій розподіляється наступним чином: за діяльність у сфері сільського господарства керівництво глобальних кластерів несе Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (далі – ФАО); за управління таборами – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН) та Міжнародна організація з міграції (далі – МОМ); за ранні етапи відновлювальних робіт – Програма розвитку ООН (далі – ПРООН); за освіту – Дитячий фонд ООН (далі – ЮНІСЕФ) та міжнародна неурядова організація «Врятуємо дітей»; за аварійні укриття – УВКБ ООН та Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (відповідальний за скликання); за охорону здоров'я – Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) та 32 гуманітарних партнерських установи; за харчування – ЮНІСЕФ; за захист – УВКБ ООН та Управління Верховного комісара ООН з прав людини (далі – УВКПЛ) і ЮНІСЕФ; за телекомунікації – Управління ООН з координації гуманітарних справ (далі – УКГП) та ЮНІСЕФ; за водопостачання та санітарію – ЮНІСЕФ [2].

Гуманітарна координаційна система включає три основних компоненти процесів і механізмів: геополітичний аналіз і планування для визначення необхідності призначення КГП; підбір персоналу, професійне навчання і т.д.; політична, технічна та адміністративна підтримка роботи КГП на місцях.

Протягом перших 24 годин КГП консулює партнерів-організацій, пропонує координаторів та відповідальних з міжнародних організацій для кожної основної сфери. КГП направляє пропозиції УКГП. УКГП обговорює пропозиції з лідерами глобальних кластерів. Протягом 24 годин з моменту отримання пропозиції від КГП, УКГП забезпечує узгодження на глобальному рівні, УКГП інформує КГП і партнерів про згоду щодо координації діяльності з окремої сфери міжнародною організацією, а в свою чергу КГП інформує уряд і всіх партнерів про співробітництво та діяльність.

Відносно надання міжнародної гуманітарної допомоги і використання кластерної системи в Україні, Голова регіонального офісу для держав Кавказу та Центральної Азії УКГП Марсель Вассен зазначив, що міжнародна система підготовки та реагування передбачає створення окремих секторів, які очолюють інституції ООН і до складу яких входять різні організації, які надають гуманітарну допомогу [3]. Також Марсель Вассен підкреслив, що інституції ООН, які координують роботу секторів (освіта, здоров'я, надання засобів для існування та раннього відновлення, водне забезпечення, продовольча програма, забезпечення житлом, тощо), готові співпрацювати з Міністерствами України у певних галузях та надавати свою допомогу у відповідь на офіційний запит від Уряду України [3]. Співробітництво України з УКГП направлене на здійснення об'єктивної та всеохоплюючої оцінки гуманітарної ситуації на сході України та на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, в т.ч. в рамках залучення УКГП до діяльності Моніторингової місії Управління Верховного комісара ООН з прав людини в Україні [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуманитарная реформа. Создание сильной более предсказуемой системы гуманитарного реагирования. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.untj.org/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=1035:un-reform-and-cluster-approach-2008-rus&id=172:other&Itemid=746
2. Что такое Кластер здравоохранения? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/hac/about/faqs/ru/index3.html>
3. Агенції ООН зустрілися із представниками української влади для обговорення гуманітарних потреб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_26365.html
4. Постійний представник України Посол Юрій Клименко зустрівся із заступником Директора Женецького відділення Управління ООН з координації гуманітарних питань (УКГП) Р. Мюллером [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/24912-postijnij-predstavnik-ukrajini-posol-jurij-klimenko-zustrivsia-iz-zastupnikom-direktora-zhenevskogo-viddilennya-upravlinnya-oon-z-koordinaciji-gumanitarnih-pitany-ukgp-rmyullerom>
5. Гуманітарна допомога надалі необхідна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/198/Artykul/109718>

Чан Бин Линь,
*аспірант кафедри теорії
і історії державства і права
Міжнародного гуманітарного університету,
г. Одеса, Україна*
*Руководитель: доктор юридических наук,
профессор А.Ф. Крыжановский*

О РОЛИ И ЗНАЧЕНИИ ПРИНЦИПОВ ПРАВА

Жизнь современного общества, которая подразделяется (по нашему мнению, весьма условно) на экономическую, политическую, идеологическую, культурную, правовую и другие сферы, пронизана правовыми идеями, мифами, декларациями, которые, в конечном итоге, так или иначе влияют на правовое развитие социума. Принципы права, как весьма особенные правовые средства, играют при этом особенно важную роль, ибо в них в концентрированном виде выражаются как «правовые намерения» (декларации), так и реальные достижения (влияние на формирование и реализацию права) в процессе становления и развития национальных правовых систем.

Принципы права в разных правовых системах занимают разное место вследствие выполнения ими в правовой жизни различного предназначения и функций. В одних правовых системах принципы права выполняют роль реальных источников права, служат прямым, непосредственным основанием при принятии судебных решений. В других, в основном, выполняют идеологическое предназначение, декларируют «приверженность» правовой системы определенным идеям и исходным положениям, заметно не влияя на правоприменительную практику. К сожалению, юриспруденция, особенно постсоветская, почти не учитывает такие содержательные и институциональные различия. Поэтому эти соображения должны отражаться при конструировании понятийно-категориального аппарата юриспруденции, в том числе и при разработке и совершенствовании понятия принципов права.

Из этого проистекает необходимое разделение принципов права на реальные и декларативные, действительно отражающие, или только декларирующие основополагающие интересы общества и его составляющих. В связи с этим, имеет смысл *обозначить следующую проблему*: отличаются ли интересы общества и государства в правовой сфере, или, возможно ли существование «собственных» правовых интересов государства, отличных от интересов общества. Такая постановка вопроса проистекает из того, что нередко в литературе используется смысловая конструкция «государственные и общественные интересы», что подразумевает их различие. Следовательно, предполагается существование самостоятельных интересов общества и таких же интересов государства, которые в той или иной мере отличны друг от друга. И это совсем не умозрительные рассуждения: в широко известной советской действительности интересы государства и общества весьма очевидно отличались. Например, в экономической сфере общество было заинтересовано в развитии предпринимательства, частной инициативы, а «социалистическое» государство развивало государственный сектор, колхозы и т.п. В политической сфере выборы государственных органов и должностных лиц следовало осуществлять демократическими путями (интерес общества), но государство целенаправленно культивировало формирование декларативной избирательной системы. Из такого положения вполне закономерно вытекали принципы права, которые закреплялись законодательно, декларировались, но на практике не применялись, что подрывало сами основы права. Указанная роль принципов означает, что общество, желающее обеспечить действенность права, заинтересовано в том, чтобы действовали его принципы.

В современных условиях различия между государственными интересами и интересами общества проявляются в олигархических проявлениях, промедлениями с реформами и пр. Поскольку мы концептуально отвечаем на эти вопросы отрицательно, исходим из того, что интересы государства производны от интересов общества, то рассмотрение роли принципов права предлагаем рассматривать именно с позиций общества, экстраполируя этот подход и на государство.

Следует отметить организующую роль принципов в правовой сфере, ибо именно принципы права генерализуют содержание правовых норм, а также содержательную целостность институтов и

отраслей права. Одновременно, в принципах права воплощается его субъективное восприятие членами общества, и особенно – юридического сообщества, его доктринальной сферы. Поэтому принципы права должны рассматриваться с учетом, как единства, так и особенностей указанных свойств, с позиций сложившегося в юридической и философской науке общего представления об объективном и субъективном в праве (П.Е. Недбайло).

Осмысливая роль и значение правовых принципов, следует основываться на том, что их назначение состоит не только в том, чтобы в концентрированном виде отражать состояние права, его соответствие объективным социальным закономерностям, но и в том, чтобы направлять развитие правовой сферы в определенное русло. Эта, своего рода «перспективная» функция принципов права, на наш взгляд, нуждается в основательных исследованиях.

Принципы играют важную роль в характеристиках явлений и процессов, которые происходят в человеческом обществе, в том числе – в правовой сфере. Принципы характеризуют сущность и содержание «правовой материи», внутреннюю организацию и функционирование правовой системы, выражают сущностное и исходное положение правовых явлений – норм, источников права, институтов, отраслей права, правовых систем. Именно они позволяют осмыслить основания существования и развития той или иной составляющих права, выявить тенденции этого развития, увидеть «принципиальные» отличия этой правовой системы от других, и на этой почве раскрыть новые грани многообразия правового прогресса и его проявлений.

И. И. Шавров,

*помощник народного депутата Украины,
г. Одесса, Украина*

ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ЦЕНЗОВ

Пассивное избирательное право – право избираться в государственные органы и органы местного самоуправления, а также на выборные государственные и муниципальные должности (т.е. право быть зарегистрированным в качестве кандидата, проводить наравне с другими кандидатами предвыборную пропаганду и агитацию и т.п.) [1]. Во многих государствах обладание пассивным избирательным правом обусловлено различными повышенными (по сравнению с активным избирательным правом) избирательными цензами: возрастным, оседлости, образовательным, служебным. Наиболее часто встречается ограничение такого права повышенным возрастным цензом, причем при выборах в верхние палаты парламентов он особенно высок: так, в США, Японии, Индии – при выборах в нижнюю палату – 25 лет, а в верхнюю – 30 лет, во Франции и Румынии – соответственно 23 и 35 лет, в Италии – 25 и 40 лет. Согласно Конституции Украины, право избирать приобретается с достижением 18 лет, а право избираться – с возраста 21 года [3].

Имущественный ценз, пола, расовый – всегда носят дискриминационный характер и несовместимы с демократическими принципами избирательного права. Другие же сами по себе не являются дискриминационными, но могут быть использованы в подобных целях (напр., при чрезмерном завышении ценза оседлости). Избирательные цензы делятся на естественные и искусственные. Естественные цензы играют роль фильтра и выражают установившиеся общественные представления о составе граждан, участие которых в политике может быть конструктивно и ответственно [2].

Общество претерпевая постоянные потрясения в политической и экономической сферах, ищет выход в новых лидерах, постоянно хватаясь за кандидатуры, которые им предлагают СМИ, контролируемые людьми, которым может быть выгодно продвижение того или иного кандидата. Отсюда получается замкнутый круг: обещания, выборы, политическая борьба, невыполненные обещания, недоверие, новые выборы. На волне популистских лозунгов в украинский парламент проходят лица, которые, по мнению автора, не отвечают высоким профессиональным требованиям и знаниями в сфере государственного управления, права, экономики, не обладают опытом законодотворческой работы. Отсюда возникает вопрос, – Как побороть это явление?

Если наличие ценза оседлости и гражданства оправдано с практической точки зрения, то присутствие возрастного ценза больше похоже на пережиток прошлого, потому что не препятствует прохождению в выборные органы лиц без должной подготовки, ведь эффективность парламентариев определяется не возрастом, а компетенцией и принятием полезных для общества законов. Ценз оседлости очень важен, ведь если лицо долгое время проживает на одной территории, то знает проблемы живущих там людей. Но это не всегда верно. В Украине ценз оседлости ограничивает только кандидатов на пост Президента и только проживанием на территории Украины последние 10 лет. Ценз оседлости не ограничивает кандидатов в депутаты всех уровней.

В Украине, в условиях постоянной нестабильности и частой смены власти, мы наблюдаем, что выборные органы формируются из людей, пришедших на волне популистских идей, в итоге не обладающие профессиональными навыками законотворческой работы, планом развития государства или минимального понимания процессов, происходящих в настоящий момент. Учитывая сложность и ответственность работы парламентария, должны быть выдвинуты требования к профессиональным навыкам и опыту такого рода деятельности. Исходя из того, что нецелесообразно проводить экзамены кандидатов в депутаты, предлагается ввести дополнительные требования к кандидатам в депутаты Верховной Рады: подавать свои кандидатуры в депутаты Верховной Рады Украины могут лица, которые избирались хотя бы на один срок в любой областной совет. Соответственно, кандидаты в депутаты областных советов могут подавать свои кандидатуры только после того, как пробывли хотя бы один срок в городском или районном совете.

Такое нововведение позволит при сохранении всеобщности пассивного избирательного права повысить профессионализм парламентариев. Такие лица будут глубоко погружены в проблемы и чаяния населения на местах, а участие как минимум в двух избирательных компаниях отсеет авантюристов и позволит убрать из партийных списков в многомандатном избирательном округе случайных людей. Повышая ответственность власти, мы повышаем ответственность населения перед своим выбором.

Таким образом, пассивное избирательное право по возрасту будет ограничиваться только на местных выборах, далее эти ограничения станут естественными, что позволит не только сохранить возрастную ценз, но и привязать его к цензу компетентности.

Учитывая, что локализация проблем и вызовов, а также компетенция органов местного самоуправления в городах и районах меньше по объему, чем компетенция, локализация и объем полномочий областных советов, как и Верховной Рады Украины соответственно, такое предложение выглядит разумным, поскольку на уровень городских и районных советов приходится основной объем работы на местах, т.е. пристальное внимание со стороны общественности и товарищей-депутатов.

Согласно Толкового словаря живого великорусского языка В.И. Даля, компетентность – наличие знаний и опыта, необходимых для эффективной деятельности в заданной предметной области [4]. Исходя из этого определения, такой вид ценза следует назвать ценз компетентности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Автономов А.С., Веденеев Ю.А., Дегтярёва О.В. Зарубежное избирательное право : учебное пособие / А.С. Автономов, Ю. А. Веденеев, О.В. Дегтярева. М. : – Норма-2003р. – 288 с.
2. Барахин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. – [2-е издание, переработанное и дополненное] / А.Б. Барахин – М. : Книжный мир – 2007. – 792 с.
3. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право / В.В. Маклаков. – М. : Норма-2003 р. – 607 с.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – [в.4 тт]. Т.3: И–О. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2001.

*Г.Л. Шведова,
кандидат юридичних наук, доцент,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна*

РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Без наукової обґрунтованості будь-який процес, концепція, стратегія втрачають свій сенс, тому що все в цьому світі має свої закономірності виникнення, зростання, поширення та припинення існування.

Науковий підхід є визначальним і в процесі протидії корупційній злочинності. Тому формування концепції протидії корупції має будуватись на сучасних підходах у науці кримінології. Певною мірою антинауковий характер існуючих напрямків протидії корупції в Україні визначається і відомими вченими. Останні досягнення сучасних кримінологів у цій сфері дозволяють створити ефективний механізм антикорупційної діяльності з урахуванням зарубіжного досвіду і особливостей прояву корупції в Україні [1, с. 52]. В зв'язку з цим необхідним постає надати першорядного значення законодавству як структурному елементу кримінальної юстиції, що регулює діяльність уповноважених суспільних інституцій щодо забезпечення кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого злочину, в тому числі й корупційного.

З урахуванням вищезазначеного постає необхідність використання наукового підходу у світлі запропонованої натуралістичної концепції «морально-правової протидії корупції», який ставиться на протипагу існуючому в українській практиці, де протидія корупції зводиться до «вдосконалення юстиції», що і обумовлює поряд з іншими факторами низьку ефективність антикорупційної діяльності в цілому в Україні. В зв'язку з цим необхідним постає надати першорядного значення законодавству як структурному елементу кримінальної юстиції, що регулює діяльність уповноважених суспільних інституцій щодо забезпечення кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого злочину, в тому числі й корупційного. При цьому слід враховувати, що ураженість позитивізмом правової культури і громадян, і органів кримінальної юстиції, як підкреслює професор О. М. Костенко, є основною причиною кризи правопорядку в Україні, в тому числі й високого рівня корупційної злочинності [2, с. 268].

Для успішної реалізації зазначеної концепції пропонується застосувати поряд із антикримінальними сучасні соціальні технології, і забезпечити їх науковий рівень, зокрема, через створення науково-дослідного Інституту політичної кримінології. Для протидії корупції ефективним, на наш погляд, буде запропоноване свого часу дослідження спеціалізованими аналітичними службами проявів корупції при визначених соціально-економічних та політичних умовах на підставі даних постійно здійснюваного моніторингу фактичного стану справ в державі. При цьому важливим буде в подальшому виявлення змін у суспільстві у зв'язку із запровадженням розроблених на підставі проведених досліджень антикорупційних заходів. При цьому підкреслюється спеціалістами, що важливою умовою ефективності діяльності таких служб має стати їх незалежність від впливу адміністративних органів державного управління [1, с. 53].

Отже, прогресивним напрямком вирішення проблеми корупції, на нашу думку, виступає культурологічна концепція протидії злочинності. За такого підходу радикальним засобом у протидії корупційній злочинності слід вважати формування соціальної культури громадян за рахунок таких культуризуючих чинників як ринок, підприємництво, просвітництво, релігія [2, с. 67]. В окремих літературних джерелах [1, с. 52] також вирішення проблеми корупції пропонується через поступову зміну культурних стандартів поведінки в напрямку припинення зловживань та гармонізації суспільних відносин через діалог представників різних суспільних верств населення.

В даний спосіб передбачається, що більш заможні верстви вже припинять прагнути до розкоші, а займуться витрачанням своїх статків на суспільно-корисні цілі [1, с. 54], що позитивно вплине на протистояння заможних та бідних громадян в суспільстві. За таких умов прояви корупції уповільнять темпи свого поширення в суспільстві та прагнення до збагачення вже не буде таким пріоритетним серед інших соціальних цінностей в державі.

Щодо вдосконалення кримінально-правових норм, тут слід звернути увагу на неодноразове згадування щодо необхідності встановлення покарання у вигляді конфіскації майна за скоєння будь-якого корупційного злочину, а не лише за деякі з них, що встановлено чинними антикорупційними нормами. Поряд з цим пропонується вартість конфіскованого майна або інші економічні санкції встановити відповідно розміру збитків, заподіяних від корупції, але при цьому слід враховувати, що збитки навіть від дрібного хабарництва є масштабними, адже такими проступками порушується вся система відносин у сфері державної влади, знижується довіра до уряду, що тягне за собою наслідки негативного іміджу країни на міжнародному рівні, тому доцільність введення такої норми, на наш погляд, видається доволі сумнівною. Також заслуговує на увагу той факт, що наявність корумпованих зв'язків у організованих злочинних формувань вимагає внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України шляхом криміналізації таких діянь, як участь службової особи в діяльності злочинного угруповання з використанням наданої їй влади чи службових повноважень.

Серед напрямків антикорупційної політики, запропонованих різними фахівцями, на наш погляд, у правовій сфері є необхідними та можуть бути реалізовані в українській практиці антикорупційної діяльності наступні: встановлення відповідальності службових осіб за неефективний розподіл бюджетних коштів; організація стажування вітчизняних спеціалістів в країнах, де з успіхом реалізуються програми протидії корупції, наприклад, в Норвегії, Сінгапурі, Польщі, Грузії; розвиток механізмів незалежної громадської експертизи рішень органів державної влади та місцевого самоврядування [3, с. 138].

Слід також зазначити, що в нормах антикорупційних законів в Україні враховано окремі міжнародні стандарти і міжнародний досвід у протидії корупції, зокрема, досвід Сінгапуру, де підвищено економічні санкції за дачу неправомірної вигоди, введено відповідні дисциплінарні стягнення за скоєння корупційних правопорушень. Основними принципами ефективною антикорупційної діяльності в цій країні було, зокрема, застосування більш суворих санкцій до високопосадовців за корупційні злочини, обов'язковість сплати суми неправомірної вигоди окрім штрафу, можливість перевірки будь-яких банківських рахунків підозрюваних у скоєнні корупційного злочину.

В зв'язку з цим необхідно згадати про роль відповідальності (кари) у протидії злочинності, яка з позиції соціального натуралізму полягає у впливі на волю і свідомість тих, хто вже має комплекс сваволі й ілюзій, з метою утримати їх від того, аби вони не виявляли цей комплекс у вигляді злочину.

Таким чином, незважаючи на активізацію останнім часом усіх державних інститутів у напрямку подолання корупції, слід визнати антинауковими за характером окремі напрямки антикорупційної політики в Україні.

Недооцінка ролі кримінального закону як структурного елементу кримінальної юстиції та низька ефективність діяльності відповідних органів призводить до констатації того, що держава в боротьбі з корупцією як би бореться сама з собою. Отже, важлива роль в процесі протидії корупції справедливо відводиться закону, в тому числі кримінальному закону, окремі норми якого пропонується вдосконалити, зокрема, через декриміналізацію провокації підкупу та встановлення кримінальної відповідальності за участь службової особи в діяльності злочинного угруповання як кваліфікуючої ознаки злочину, передбаченого ст. 364 КК України.

Поряд з цим слід звернути увагу на той факт, що основною причиною низьких показників в процесі протидії корупції залишається недостатньо високий рівень правової культури громадян, в тому числі тих, хто представляє органи кримінальної юстиції в Україні та застосовує кримінальний закон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Миронов С. М. Построение общества социальной справедливости – прямая ответственность государства / С. М. Миронов // Преодоление коррупции – главное условие утверждения правового государства: методологический, концептуально-теоретический, правовой, аналитико-прогностический аспекты. Межведомственный научный сборник. – Т. 2(40). – М., 2010. – С. 52–54.
2. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу / Олександр Миколайович Костенко – Київ: Атіка, 2008. – 352 с.
3. Баркатунов В. Ф. Политико-правовые технологии противодействия коррупции публичной власти в современной России / В. Ф. Баркатунов // Преодоление коррупции – главное условие утверждения правового государства: методологический, концептуально-теоретический, правовой, аналитико-прогностический аспекты. Межведомственный научный сборник. – Т. 1(39). – М., 2009. – С. 138–149.

*А.Ф. Шишман,
аспірант кафедри теорії
і історії державства і права
Міжнародного гуманітарного університету,
г. Одеса, Україна
Руководитель: доктор юридических наук,
профессор Н.Н. Крестовская*

КИЕВСКОЕ ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО. ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Исходя из широкого подхода, первым юридическим обществом, или скорее его прообразом, можно назвать известную школу глоссаторов, возникшую во второй половине XI столетия в Болонском университете. Школа дала начало рецепции римского частного права. Основной задачей было не только изучение правовых проблем объединением заинтересованных лиц, но и проведение научных исследований в области юриспруденции, донесение их результатов до широких слоев населения.

Первое юридическое общество появилось в Тулузской академии в 1851г. Уставная цель определялась так: содействовать развитию науки права. Спустя 4 года появилось Лондонское (1855), а еще через 3 года Берлинское(1858) юридические общества. Данные организации изначально представляли собой объединения по профессиональным интересам и походили на клубы, члены которых не только обсуждали проблемы права, но и отдыхали. Вышеупомянутое Берлинское общество определяло своей целью не только продвижение науки, но и предоставление юристам места для сближения. Научные занятия напрямую были связаны с приятным времяпрепровождением.

Первым объединением в Российской империи стало Московское юридическое общество, устав которого был официально утвержден в марте 1865. Оно же и стало инициатором и организатором первого и единственного в XIX веке Съезда юристов (5 июня 1875), на котором впервые была широко обнародована мысль «о сближении юристов путем образования новых юридических обществ».

Спустя год (30 октября 1876) был утвержден устав первого юридического общества после проведения вышеупомянутого съезда и второго на территории всей Российской империи, Киевское.

Киевские юристы еще в те времена были первыми, продемонстрировав большую профессиональную культуру и способность к самоорганизации. Идея создания юридических обществ для Киева является глубоко укоренившейся и имеет исторические корни.

Первое заседание Киевского юридического общества при Университете св. Владимира состоялось 4 января 1877. Историю существования общества принято отсчитывать непосредственно со дня с первого заседания, а не с принятия устава. Заседание началось с того, что исполняющий обязанности ректора университета И.И. Рахманинов прочитал предложение попечителя киевского учебного округа о разрешении министра народного просвещения основать при Университете св. Владимира Киевское юридическое общество. В тот же день были избраны председатель общества, профессор гражданского права Василий Демченко, и секретарь – доцент кафедры международного права Роман Базинера.

Уже на первом заседании был рассмотрен вопрос о создании собственной юридической библиотеки. Вопросы формирования и функционирования библиотеки были под постоянным вниманием членов Общества в течение всего периода его функционирования. Эта библиотека была первой специализированной общественной юридической библиотекой в Киеве. Согласно отчету за 1914 год она насчитывала 1495 названий книг в 2723 томах. Формировалась библиотека в основном из пожертвований членов самого юридического общества.

На первом в истории Киевского юридического общества заседании присутствовало всего 8 членов.

Параграф первый устава Общества утверждает, что: «Цель Киевского юридического общества заключается в разработке отечественного права; в налаживании между юристами как теоретиками связи и в предоставлении им возможности находить как поддержку в их трудах, так и среду для их обнародования и обсуждения».

В сентябре 1915 году Киевское законодательное общество вместе со своей библиотекой и Киевским университетом, по приказу главнокомандующего Юго-Западного фронта, было эвакуировано

но в Саратов, где находилось до осени 1916 года, устраивая совместные заседания с Саратовским юридическим обществом при Саратовской судебной палате.

Киевское юридическое общество прекратило свою деятельность в 1917 году после распада Российской империи.

В период Украинской Народной Республики традиции и исследовательскую деятельность Киевского юридического общества продолжило созданное в 1917г. при поддержке Центрального Совета Украинское законодательное общество, но оно прекратило свое существование после ликвидации УНР.

Деятельность Киевского юридического общества была восстановлена в 1999 году. Инициатива возрождения общества принадлежала группе выпускников юридических факультетов высших учебных заведений города Киева. Членами Киевского юридического общества стали: практикующие юристы, известные ученые, общественные и государственные деятели.

Председателем общества был избран выпускник юридического факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченка (он же ранее университет св. Владимира) Березюк О.В. Общество поставило своей целью налаживание и усиление связей для взаимодействия между практикующими юристами и представителями юридической науки, что в итоге должно содействовать формированию и развитию правового государства.

В обществе функционирует институт почетных членов, в который юристы могут быть причислены за весомый вклад в создание правового государства и развитие демократии в Украине.

С целью распространения и улучшения качества правовых знаний у населения Украины при Киевском юридическом обществе было учреждено периодическое издание «Академия права». Сфера деятельности общества незамедлительно расширялась, в связи с чем представительства общества были открыты в большинстве областей по всей территории Украины. В 2007 г. было принято решение о смене статуса самого общества с местного на всеукраинское. В связи с изменением статуса изменилось и первоначальное название общества. Киевское юридическое общество вскоре было переименовано на Украинское юридическое общество.

Основной акцент в работе общества делается на объединение усилий для создания правового государства, развития украинской правовой школы, проведения правовых исследований, расширения международных связей и взаимодействия между юристами-практиками и представителями юриспруденции, как науки.

При обществе создан «Антикоррупционный центр», который призван способствовать искоренению коррупции на территории Украины.

История Киевского юридического общества, а ныне – Украинского юридического общества очень богата. Общество изучает множество политико-правовых проблем и нацелено на улучшение качества жизни граждан, т.к. главной целью ставит взаимодействие для создания демократического государства. В первую очередь защищаются интересы населения Украины, разрабатываются всевозможные правовые идеи, нацеленные на улучшение жизни граждан посредством создания правового государства, функционирующего для человека и ради человека. Подобные общества необходимы в современной реальности. Они являются показателем развитости общества и его способности выбирать специалистов разных сфер, в нашем случае правовой, для представления интересов людей, не являющихся юристами. Юридическое общество занимается вопросами, влияющими на политико-правовое обличье государства с целью его улучшения и демократизации.

Розділ 2

*Філософія
та соціально-гуманітарні науки*

*Аллахвердиева Лала Захир кызы,
доктор философии по педагогике,
Нахичеваньский институт учителей,
г. Нахичевань, Азербайджан*

РОЛЬ ИННОВАЦИЙ ОБУЧЕНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

С приобретением Азербайджаном независимости и вступлением на самостоятельный путь развития, возникла необходимость в осуществлении самостоятельной государственной политики в области образования и науки. Закон об образовании, основываясь на национальных, общечеловеческих ценностях, выдвигает на первый план создание непрерывной системы обучения. Это требует нового подхода к принципам образования, методам, формам организации и, в целом, – к постановке дидактических задач на всех этапах обучения.

После приобретения государственной независимости Азербайджанская Республика получила возможность построить систему образования в соответствии с национальными интересами. Однако, без изучения новых явлений в общественной среде, системы новых ценностей, формирующихся в переходном периоде, без учета новых критериев, нельзя говорить о новой системе образования, об учебно-воспитательном процессе, отвечающем современным требованиям. Учитывая эти новации, общенациональный лидер азербайджанского народа Гейдар Алиев распоряжением № 168 от 15 июня 1999 года утвердил «Программу реформы в области образования Азербайджанской Республики» [3, с. 22].

Одной из важных и самых основных направлений широкомасштабных реформ, проводимых в системе образования Азербайджана, является интеграция в систему образования развитых стран мира. Сегодня наше образование должно быть построено таким образом, чтобы подготовленное к жизни новое поколение могло отвечать стандартам международных требований.

В директивных документах о реформе образования отмечается, что происходящие во всех сферах нашей жизни изменения и обновления порождают потребность в претворении в жизнь новшеств не только в социальной, экономической и политической сферах, но и в системе образования. Самое главное из этих требований – улучшение содержания обучения. А если учесть, что улучшение содержания обучения непосредственно зависит от применения новых технологий обучения, тогда данная проблема приобретает особую актуальность. Поэтому «применяемые при преподавании какой-либо темы новые технологии, требуют обращение к новым методам обучения» [8, с. 199].

На современном этапе применение новых технологий, новых методов обучения требует основательного изменения подходов учителя, его педагогическую деятельность, методы работы, в конечном счете, и стили работы учеников. «...Следует изменить отношение учеников к получению ими знаний в готовом виде, ведению самостоятельных поисковых работ для получения новых информации, творческой деятельности по выработке новых результатов, ссылке к памяти, мышлению, интересу получить всестороннее знание, контролю и оценке, словом обновить их деятельность в целом» [2, с. 171].

Нельзя забывать, что «...Ученики имеют своеобразный мир, кругозор, богатый эмоциональный мир, свои взгляды на жизнь, природу, людей, отличаются своими стремлениями и способностями. Система образования, которая не воспринимает ребенка как личность, не рассматривает его как равноправного субъекта учебно-воспитательного процесса, не может считаться современной и прогрессивной» [5, с. 185].

Как известно, дидактика современной школы не может развиваться традиционным путем. Каждый этап обучения в общеобразовательной школе, построение самого процесса обучения характеризуется своей спецификой. Поэтому для осуществления многогранного развития, достижения поставленных целей и задач должна иметь место специфическая теория обучения.

Выдающийся педагог Нуреддин Кязимов в книге «Школьная педагогика» подчеркивает, что цельность педагогического процесса обеспечивается такими категориями, как обучение, воспитание, образование, при этом неотъемлемой их частью является психологическое развитие учащегося. Н. Кязимов, учитывая свойственные основным категориям педагогического процесса общие черты, так выражает суть национальной педагогики: «Педагогический процесс – это целесообразное, плановое и организованное усвоение людьми систематизированных знаний, умений и навыков, а также моральных качеств» [4, с. 32].

Одним из главных категорий педагогической науки является обучение. Обучение – это передача человеку определенных знаний, умений и навыков. Но, невозможно просто передавать и получать знания. Это может осуществлено только в результате активной деятельности самого учащегося. Если с его стороны отсутствует взаимная активность, не может быть усвоены никакие знания и умения. Начиная с начальных классов принципы обучения отражают взаимозависимость объективных закономерностей и целей процесса обучения. Так, «... современные принципы дидактики можно определить следующим образом:

- развивающее и воспитывающее обучение; - научность, ясность, сознательность; наглядность и систематичность обучения; - связь обучения с жизнью; - творческая активность учащихся под руководством педагога; - гуманизация обучения; - компьютеризация обучения; - инновация обучения» [1, с. 130].

Из вышеперечисленных принципов рассмотрим инновационный принцип обучения.

Под понятием инновация (от англ. сл. «innovation» – новшество) подразумеваются осуществляемые в педагогической системе новшества, которые вводятся с целью улучшения процесса обучения-воспитания и его результатов. Инновация, т.е. новшество происходит за счет внутренних ресурсов педагогической системы. Все, что привносится извне, нельзя назвать новшеством. Инновации – это единство идей, процессов, средств и результатов в качественно усовершенствованной педагогической системе.

Обновление педагогической системы очень важный и актуальный вопрос и требует компетентного анализа. В последние годы многое изменилось: появились новые парадигмы и концепции, инновации и инвестиции, государственные стандарты и альтернативные учебные планы. С точки зрения системного подхода к педагогическому процессу приоритетность этих новшеств повышает эффективность обучения.

Педагогический процесс происходит в педагогической системе. Педагогическая система стабильное и прочное объединение всех ее частей. Если происходящие в этом объединении новшества перейдут определенный предел, тогда система разрушится.

В начальных классах педагогический процесс развить инновационно можно двумя способами: интенсивным (от фр. сл. «intensif» – усилить, увеличить продуктивность) и экстенсивным (от лат. сл. «extensivus» – расширить, продлить). Интенсивный путь осуществляется за счет внутренних ресурсов педагогической системы. А экстенсивный подразумевает для развития педагогической системы привлечение дополнительных сил (инвестиций), новых средств, оборудования, технологии, вложения капитала.

Интеграция инноваций в начальных классах требует внимательного исследования неиспользованных ресурсов этой же системы.

Среди объектов инноваций можно назвать следующие проблемы: 1) как увеличить интерес к изучению, обучению; 2) как расширить объем изучаемого на уроках материала; 3) как ускорить скорость обучения; 3) как устранить потерю времени и т.д.

Инновационное обучение в начальных классах требует изменения существующей парадигмы обучения-воспитания. Инноваторы считают, что классическая педагогическая теория устарела, в новых условиях для обучения современного поколения нельзя использовать традиционную теорию обучения-воспитания.

В современных условиях, когда изменились тенденции развития системы образования, увеличились педагогические инновации, обновилось содержание процесса обучения и воспитания, к начальному образованию предъявляются новые требования. В начальных классах становится актуальным технологический подход к системе образования в целом.

Технологии – это научно и практически обоснованная система деятельности, применяемая людьми для изучения окружающей жизни и внесения соответствующих изменений, формирования материального производства и системы моральных ценностей. «Применение технологий и технологического подхода в образовании, процессе обучения и воспитания стал новым направлением в социальной деятельности и приобрел большое научное и практическое значение» [2, с. 9].

В настоящее время в начальных классах применение новых технологий, инновации обучения, модернизация его содержания осуществляется на основе соответствующих планов мероприятий. Цель этих процессов – развитие личности. В этом смысле стратегия новых технологий, инноваций, модернизаций в начальных классах должно быть осуществлена в направлении определения путей и средств формирования личности обучаемого.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахметов Г. Педагогика / Г. Ахметов. – Баку : АБУ, 2006. – 296 с.
2. Велиев С., Гусейнов Р. Взгляд на активное и интерактивное обучение в эффективной организации урока : [методическое пособие] / С. Г. Велиев, Р. Б. Гусейнов. – Нахичевань : Школа, 2004.
3. Вопросы подготовки и применения курикулумов : [методические рекомендации] / под редакцией Мехрабова А. О. – Баку : Ковшер, 2008.
4. Казимов Н. Школьная педагогика / Н. Казимов. – Баку : Цашиоглы, 2002. – 448 с.
5. Керимов Я. Методы обучения / Я. Ш. Керимов. – Баку : РС Полиграф, 2009.
6. Мехрабов А. и др. Педагогические технологии. – Баку : Мутарджим, 2006. – 372 с.
7. Пашаев Е., Рустамов Ф. Педагогика / Е. Пашаев, Ф. Рустамов. – Баку: Цашиоглы, 2002. – 512 с.
8. Садигов Ф. Педагогика / Ф. Б. Садигов. – Баку : Издательство Бакинского университета бизнеса, 2006.
9. Садигов Ф. Педагогика / Ф. Б. Садигов. Баку : Адилоглу, 2012.

В.А. Апурина,

аспирант Ставропольского

государственного педагогического института,

г. Ставрополь, Российская Федерация

Руководитель: доктор педагогических наук,

профессор С.В. Бобрышов

**УЧЕТ ЭТНИЧЕСКОГО И РЕЛИГИОЗНОГО ФАКТОРОВ ТРАНСФОРМАЦИИ
ЭТНОКОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА СЕВЕРНОМ КAVKAZE
В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА**

Северный Кавказ исторически является одним из самых беспокойных регионов Российской Федерации. Именно здесь происходят наиболее серьезные конфликты в межэтнической сфере, а сегодня получили распространение религиозно-политический экстремизм и терроризм. В этом регионе сохраняется реальная угроза целостности и безопасности России, так как в настоящее время на Северном Кавказе усилилось противоречие между процессами глобализации и регионализации в межэтнической, конфессиональной и культурной сферах [9, с. 43].

Известный специалист по Кавказу И.П. Добаев, характеризуя современную этноконфессиональную ситуацию на Юге России, отмечает, что и общество, и российское государство на Юге России в очередной раз стоят перед вызовом новой эскалации напряженности. Наряду с не до конца урегулированными и разрешенными чеченским и осетино-ингушским конфликтами возникают новые очаги открытого межэтнического противостояния. В качестве же наиболее опасного из них чаще всего называется Дагестан. Кроме того, высокий потенциал межэтнической напряженности сформировался в Кабардино-Балкарии и Карачаево-Черкесии, в Адыгее, в Ставропольском и Краснодарском краях. И, на что особо обращают внимание исследователи, «везде в этих процессах присутствует «исламский фактор», активно взаимодействующий с национальными (националистическими) элементами. Вопрос опасной исламизации и этнизации общественных процессов на Юге России вновь выдвигается в повестку дня» [5, с. 74].

Известно, что ни один регион, Северный Кавказ в том числе, не может быть свободен от влияния на него общих принципов регулирования развития общества. Это касается и развития этноконфессиональных отношений. Вместе с тем, они значительно отличаются от других форм общественных отношений, а соответственно их развитие предполагает наличие и специфических принципов регулирования.

Этноконфессиональные отношения сегодня принято определять как особенно сложную сферу жизни общества, требующую системного, свободного от устоявшихся ранее точек зрения на вопросы управления ими, на проблемы государственной национальной и религиозной политики в целом. При этом принципиально, что при её реализации этноконфессиональные отношения должны рас-

смагиваться через призму всех факторов и обстоятельств развития страны, региона, территории [9, с. 41]. Т.е. все аспекты этнического и этноконфессионального развития «должны стать предметом системного и фундаментального анализа и переосмысления на предельно широкой научной арене на основе предельно взвешенной (лишенной всякой политизации) методологии» [7, с. 58].

Отсюда естественно, что в последние годы предметом широкого полидисциплинарного научного осмысления становятся многие проблемы этноконфессиональных отношений в полиэтничной среде Северного Кавказа.

Известно, что социально дестабилизирующий, объединяющий или разъединяющий характер различных элементов культуры ситуационен: одно и то же явление может восприниматься в зависимости от тех или иных условий и как разграничивающее, и как объединяющее. Однако, процессы последних десятилетий усилили именно этнодистанцирующее значение факторов, ранее подобной роли не игравших. Это относится, в частности, к религии, о разграничивающей функции которой все больше говорят политики, эксперты и духовные лица [1, с. 143]. Так, политизация ислама все отчетливее проявляется в активных попытках использования религиозного фактора в политических целях, вовлечении верующих в этнополитические и социальные конфликты.

Во всех этих процессах Россия не одинока. Как подчеркивает С.Н. Епифанцев, взрыв этничности – не удел России и других постсоветских государств, а одна из ведущих тенденций общемирового процесса, проявившаяся в большинстве стран. Этническая мобилизация развивается в условиях глобализации как ответ на условия, угрожающие самосохранению этносов, является попыткой не допустить растворения этноса в универсальном политико-правовом, социально-экономическом и культурном пространствах, когда эволюционный путь развития ведет к утрате этнической идентичности [6, с. 36].

При этом важно помнить, что этнический фактор имеет как конфликтогенный потенциал, приведший в последние десятилетия к серьезным межэтническим конфликтам, в том числе военным операциям в Чеченской Республике и Республике Дагестан, так и потенциальные позитивные возможности для решения задач региональной и федеральной интеграции.

И здесь стоит упомянуть, что к середине нулевых годов XXI века в Южном и Северо-Кавказском регионах было зарегистрировано 3275 религиозных организаций различных конфессий [2, с. 239]. Отмечая, что количество мусульманских организаций по сравнению с другими конфессиями растет наиболее интенсивно, С.Е. Бережной условно делит религиозное пространство нашего региона на 4 основные части: 40 % составляют религиозные организации Русской православной церкви, мусульманские – 30 %, протестантские – 27 %, религиозные организации буддистов и иудеев – 3 %. Исламские религиозные организации преобладают в пяти субъектах (Дагестан, Ингушетия, КЧР, КБР, ЧР). В настоящее время в округе зарегистрирована 961 мусульманская религиозная организация. Однако их распределение по регионам крайне неравномерно. Более 50 % – 597 мусульманских организаций действует в Республике Дагестан, в Карачаево-Черкесии – 103, Кабардино-Балкарии – 99, Чеченской Республике – 29, Адыгее – 16, Ингушетии – 16, Северной Осетии-Алании – 11, Калмыкии – 6 [3, с. 41]. При этом именно на Северном Кавказе находятся главные центры радикального ваххабизма – крайне политизированной формы бытования ислама, которая используется лидерами национальных радикалов и сепаратистов в своих целях.

Соответственно, этнический и религиозно-политический экстремизм и терроризм несут наибольшую опасность мирному развитию этноконфессиональных отношений на Северном Кавказе. Религиозная и национальная идеи в ходе войны против государства выполняют различные функции. Национальная идея служит для объединения «своих» в интересах национальной элиты, решившей расширить свое влияние и возможности. Исламистский фундаментализм обеспечивает поддержку радикальным национальным движениям со стороны других национальных групп в России и за рубежом [4, с. 33].

Как правило, этнический и религиозные факторы тесно связаны между собой. Они оказывают сильное влияние на общественное сознание не столько взятые в отдельности, сколько во взаимосвязи. Вот почему историческая связь этнического и религиозного, симпатии к единоверцам и этнически родственным группам активно используются в своих интересах лидерами конфессиональных и национальных движений.

Этническая и религиозная идентичность являются важнейшими элементами общественного сознания. И естественно, что вопрос о соотношении конфессионального и этнического моментов в этнокультурной традиции на Северном Кавказе в определенных ситуациях не только представляет интерес, но и имеет политическую подоплеку [8, с. 47].

В этих условиях государственное управление этноконфессиональными отношениями должно строиться на основе учета четко сформулированных принципов. В качестве ведущих, по мнению Юсуповой Г.И., могут выступить следующие принципы:

- наиболее полное удовлетворение прав и свобод представителей разных наций и конфессий;
- социальная справедливость, консолидация наций и этносов;
- реализация разумных национально-специфических интересов в сфере культуры, языка, национальной психологии и традиций;
- выравнивание уровня экономического и культурного развития национальностей;
- межнациональное и межконфессиональное согласие, этноконфессиональная толерантность и гуманизм, сотрудничество и сотворчество народов;
- рациональное сочетание прав наций, конфессий и прав человека;
- преодоление сепаратизма, экстремизма, национализма, религиозного фанатизма и нетерпимости и др.

Таким образом, соотношение этнического и религиозного факторов при трансформации этноконфессиональных отношений на Северном Кавказе оказываются теснейшим образом связанными между собой и при правильном государственном управлении могут обеспечить целостность региона, его безопасность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдулагатов З.М. Российские православные и мусульмане: общие проблемы, разные взгляды / З. М. Абдулагатов // *Общественные науки и современность*. – № 2. – 2004.
2. Алиев А.К., Арухов З.С., Ханбабаев К.М. Религиозно-политический экстремизм и этноконфессиональная толерантность на Северном Кавказе / А. К. Алиев, З. С. Арухов, К. М. Ханбабаев. – М., 2007.
3. Бережной С.Е. Исламские проекты в контексте социально-политического развития Юга России / С. Е. Бережной // *Взаимодействие государства и религиозных объединений: состояние и перспективы*. – Махачкала, 2004.
4. Добаев И.П. Геополитические трансформации в Кавказском макрорегионе в постсоветский период: угрозы и вызовы национальной безопасности России / И. П. Добаев // *Этнополитическая безопасность Юга России в условиях глобализации : материалы Всероссийской научной конференции*. – Махачкала, 2008.
5. Добаев И.П. Опасность исламизации и этнизации общества на Юге России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rusk.ru/st.php?idar20436>.
6. Епифанцев Е.Н. Этнокультурная безопасность в системе обеспечения региональной / Е. Н. Епифанцев // *Гуманитарный ежегодник*. – Выпуск 2. – М., 2003.
7. Народы Юга России : материалы круглого стола // *Научная мысль Кавказа*. – 2006. – № 1.
8. Сулова Е.С. Религия и проблемы национальной безопасности на Северном Кавказе : диссертация канд. филос. н. – М., 2004.
9. Юсупова Г.И. Влияние глобализации на этноконфессиональную ситуацию на Юге России / Г.И. Юсупова // *Проблемы консолидации народов Северного Кавказа : материалы Всероссийской научно-практической конференции «Современные этнополитические и этноконфессиональные процессы на Северном Кавказе: проблемы и пути решения»*. – Пятигорск : РИА-КМВ, 2008. – С. 368–377.

С.С. Баранова, О.С. Ковтун,
аспіранти Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
Керівник: доктор соціологічних наук,
професор М.В. Туленков

САМООРГАНІЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СИСТЕМ: ДІАЛЕКТИКО-СИНЕРГЕТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА

Сучасні економічні, внутрішньо-політичні та геополітичні умови існування сучасного українського суспільства спричиняють до «спонтанних» проявів соціальної активності, масштабної самоорганізації населення, а також активізації соціальної діяльності суспільних рухів різних типів.

Але фундаментальною основою суспільного буття являється культура, адже саме вона є вмістилищем цілей соціальної діяльності, цінностей, що їх обґрунтовують, норм, правил та засобів здійснення практик колективних суб'єктів дії. Культура не лише є інтегральною характеристикою соціальних систем, а й сама може бути осмисленою як окреме системне утворення із власними закономірностями саморозвитку.

Але у сучасній соціології досі відсутнє чітке розмежування таких концептів як самоорганізація та саморегуляція систем. Під самоорганізацією розуміється поняття, яким позначається процес, в ході якого створюється або вдосконалюється організація складної динамічної системи. Поняттям саморегуляції позначається властивість систем різних рівнів зберігати стабільність завдяки їх скоординованим реакціям, що компенсують вплив змінюваних умов зовнішнього середовища. А також активність, направлена на досягнення поставленої суб'єктом мети, а також її корегування у ході діяльності [3, с. 310]. Отже, за своєю природою процеси саморегуляції забезпечують стан стабільності та динамічної рівноваги, а самоорганізація потребує порушення цієї рівноваги.

Діалектика, як спосіб наукового мислення, у багатьох своїх аспектах пов'язана із системним та синергетичним уявленням про природу соціокультурних об'єктів. Так, діалектика у класичному гегельянському розумінні пов'язана із системним та синергетичним підходом у таких фундаментальних категоріях як структура, цілісність, інтеграція. Перевагою діалектичного методу в аналізі культури є орієнтація на її розкладення на протилежні складові, пошук джерела її саморуку у внутрішніх протиріччях. Розглядаючи так культуру одразу можна виокремити протиріччя її норм, цінностей, зразків поведінки. Також фундаментальним протиріччям є її матеріальний (матеріальна культура) та ідеальний (духовна культура) прояв. Яскравіше протиріччя культури виражають себе в умовах глибинних суспільних трансформацій, коли співіснують елементи різних культурних типів. На рівні культури окремих організацій її суперечливість знайшла своє вираження, наприклад, у концепції конкуруючих цінностей.

Крім того, окремі цінності або соціальні норми також поєднують у собі полярності. Так соціальна норма структурно фіксує у собі два протилежних начала, а саме біологічного та соціального, що передбачає два можливі варіанти поведінки суб'єкта: 1) в інтересах індивіда: поведінка егоцентрична, безпосередня, натуральна, що спонукається природними імпульсами та бажаннями; 2) поведінка обмежена, побудована в інтересах соціуму, або – культурна [1, с. 90]. На нашу думку, така трактовка не лише розкриває внутрішню діалектику культури, а й актуалізує ту важливу обставину, що культура з'являється там, де необхідне нормативне подолання природного та егоцентричного. Але дана трактовка дозволяє також зрозуміти деякі соціальні явища, що виникають в результаті «відмови культури», наприклад, деструктивної поведінки, агресії, насильства, масових заворушень тощо.

Так, якщо нормативна система суспільства є внутрішньо напружена в результаті її біосоціальної природи, то в умовах, коли індивід, наприклад, змушений виживати (тобто поводити себе природно), з різних причин втрачаючи засоби до існування, у системі біологічне-соціальне відмовляє соціальне (культурне). Має місце також і зворотнє явище. Крім цього, діалектика культури має і функціоналістський вимір, що проявляється у співіснуванні функціональних (сумісних) та дисфункціональних (несумісних) норм, які можуть призвести до дестабілізації культурної системи або її руйнування [2].

Так після розпаду СРСР активна інкорпорація цінностей ринкової економіки суперечила солідарній радянській культурі. Отже і становлення ринкового суспільства західного типу зіткнулось із культурними бар'єрами. Але це не означає, що культура цілком залежить від рівня суспільного розвитку. Так, історія наповнена прикладами, коли зміна суспільного устрою задалегіть була «культурно готова». Деякі дослідники наголо-

шують на «культурному» визріванні розпаду СРСР, у соціокультурну систему якого інкорпоровались дисфункціональні для неї культурні елементи [4]. Ще одним трагічним результатом діалектики українського культурного простору являється конфлікт на Донбасі, як наслідок гри на регіональних культурних протиріччях.

Таким чином, згідно діалектичної логіки, культура являється цілісним утворенням, саморух якого забезпечується її внутрішньою суперечливістю, діалектичністю взаємодій із історичними умовами, суспільством, природними умовами існування.

Дослідження самоорганізації культурних систем на сучасному етапі відбувається також у рамках соціокультурної синергетики.

Існування культури в термінах синергетики характеризується зміною фаз стабільності та нестабільності, або хаосу та гармонії. Логіка синергетики подібна до діалектики, тому наростання ентропії (хаосу, протиріч) часто своїм наслідком має перехід системи на новий, більш складний рівень упорядкованості (якщо, звичайно, результатом нестабільності не є припинення системою свого існування). Синергетика хоча і має значний потенціал для пояснення сучасних процесів, все ж являється, на нашу думку, досить обмеженим підходом до пояснення культурних та соціальних систем, певним чином редукуючи соціальну реальність до понять фізики. Фізикалістський характер синергетики є принциповою перешкодою до включення в аналіз таких складних явищ культурного та соціального порядку як моральний вибір, відповідальність соціальних суб'єктів за цей вибір. Таким чином, синергетика не просто редукує соціальну реальність до понять фізики, але і «маскує» соціального суб'єкта та його роль у розвитку культури та суспільства. По-перше, це стосується телеологічності культури. Суспільству притаманний культурний код, який виключає самоорганізацію, як результат непередбачуваності, стохастичності, як це стверджує синергетика. Виникає протиріччя, яке полягає у тому, що розвиток культури відбувається згідно із закладеному у неї коду, що виключає випадковість, а з іншого, все ж не виключає вплив стихійних, непрогнозованих факторів.

Соціальні процеси є у достатній мірі контрольованими, про що свідчить велика кількість соціально-політичних технологій, покликаних забезпечувати управління самоорганізацією в залежності від цілей, наприклад, держави або пануючої групи. Загалом управлінський аспект самоорганізації полягає на поєднанні цілеспрямованого впливу та спонтанних регуляторів поведінки, які є природним результатом існування соціальних систем [5, с. 50–52]. Але зіткнення безлічі індивідуальних і групових цілей та інтересів часто спричиняє до непередбачуваних наслідків, у чому і проявляється стохастичність та непередбачуваність соціокультурних процесів. Отже в основі розвитку соціальних систем лежить взаємодія організації та самоорганізації. Таке розуміння культури дозволяє розглядати суспільні явища не тільки як результат стихійності, але й як результат цілеспрямованої діяльності соціальних суб'єктів. На думку представників критичної соціології (А. Грамші, Г. Маркузе), така природа культури забезпечує можливість для культурного панування. У гносеологічному аспекті, абсолютизація стихійності, випадковості та недетермінованості у сучасних культурних процесах вуалює соціального суб'єкта як носія індивідуальної та колективної волі, що є небезпечним в аспекті виключення із соціологічного аналізу таких негативних явищ як технології маніпуляції свідомістю, суспільними, політичними, економічними та культурними процесами, а особливо – їх «замовника».

Отже, самоорганізаційна парадигма має великий евристичний потенціал, але потребує подальшої адаптації до специфіки об'єкту соціології, що особливо стосується синергетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веракса Н.Е. Личность и культура: структурно-диалектический подход / Н. Е. Веракса // Перемены. – 2000. – № 1 – с. 81–107.
2. Генисаретский О., Щедровицкий Г. Деятельность проектирования и социальная система / О. Генисаретский, Г. Щедровицкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://skachate.ru/kultura/9216/index.html>
3. Энциклопедический социологический словарь [под ред. академика РАН Осипова Г. В.] – М. – 1995. – 938 с.
4. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Эксмо, 2010. – 864 с.
5. Пригожин А.И. Методы развития организаций / А. И. Пригожин. – М. : МЦФЭР, 2003. – 864 с.

С.В. Бобрышов,*доктор педагогических наук, профессор,
ГБОУ ВПО «Ставропольский государственный
педагогический институт»
г. Ставрополь, Российская Федерация*

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОДЕЛИ КАЗАЧЬЕГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ

Система казачьего воспитания в современном российском обществе реализуется в самых различных вариантах. Это и непосредственное воспитание в семьях действующих казаков, и приобщение к культуре казачества в социуме казачьего поселения, и ориентация на казачий быт и образ жизни через персональное знакомство с историческими, литературными, художественными источниками, воспроизведение этого быта в рамках участия в соответствующих клубных движениях, это и участие в детских и молодежных казачьих объединениях (организациях, дружинах, отрядах) и др. При этом следует заметить, что о каком бы из перечисленных вариантов казачьего воспитания мы не говорили, это, по большому счету, для сегодняшней России новое социально-педагогическое явление. Уточню, не просто социально новое, а в определенной части и педагогически новое, так как организационный, технологический и методический педагогический инструментарий, уже наработанный в социальной педагогике, должен дополняться специфическими психологическими, культурологическими, педагогическими моментами, порождаемыми особой культурой казачества. Принципиально важно при этом, что эта культура казачества, будучи в свое время буквально с корнями выкорчеванной из народной жизни, в своей основной массе сегодня находится не просто на этапе возрождения, а, по сути, на этапе реконструкции. Она перестраивается, по ходу модифицируется, заново завоевывает в обществе свой статус. Казачьи же детские объединения в течение последнего десятилетия и вовсе создаются впервые, как говорится, с нуля. Чем это новое социально-педагогическое явление характеризуется? Каковы у него перспективы? Попробуем на первом уровне приближения ответить на эти вопросы.

Обращение общества к феномену казачества на рубеже 90-ых годов XX столетия явилось откликом на сложившуюся, в частности в Южном регионе страны, непростую политическую, экономическую, социокультурную ситуацию, детерминированную целым рядом сложных по природе, неоднозначных по проявлению и влиянию на общество, на каждую отдельную личность факторов. Назовем лишь некоторые: соседство с республиками Закавказья, переживающими болезненный этап самоопределения, в том числе выстраивания отношений (часто с позиции силы) друг к другу и к России; потоки вынужденных мигрантов, несущих социальную напряжённость на рынке трудовой занятости, жилья, в сфере досуга и т.д.; бандитский беспредел в пограничных с Чечней областях с её стороны и последовавший там военный конфликт, так или иначе втянувший в себя все прилегающие территории; вспышки терроризма, обусловившие состояние тревоги, неуверенности, массового психоза, чувство вражды, порой и ненависти в отношении к Чечне, чеченцам, а вскоре и к кавказцам в целом; обострение национальных и религиозных, в том числе экстремистского характера отношений в республиках Кавказа, имеющих российскую прописку; отсутствие преемственности в реализации государственной и региональной политики, ценностная и идеологическая неопределённость в обществе, ощущение нестабильности и неопределённости; неэффективность власти на фоне яростной борьбы разномастных политических сил за регион и др.

Именно в данной ситуации *казачество оказалось востребованным как исторически зарекомендовавшая себя социальная система*, обладающая необходимой (во всяком случае, желаемой населением) духовной и военной силой, а также, что немаловажно, привлекательным образом. Система, способная, во-первых, предоставить многим жителям региона хоть какое-то ощущение защищённости, надежду на то, что хоть кто-то сможет навести порядок; а во-вторых, дать возможность возродить чувство самоуважения, провести историческую самоидентификацию, поскольку «новая историческая общность – советский народ» с развалом страны просто перестала существовать. В отдельных территориях региона эта востребованность существовала в большей (и чем ближе к границе, тем чётче и явственнее) или меньшей степени, по-разному рефлексировалась, но всё чаще, на разных уровнях и в разной интерпретации признавалась политиками, бизнесменами, военными.

Здесь важно еще раз подчеркнуть, что современное казачество – это многоплановый социально-культурный феномен, которому сегодня нет однозначной оценки. Феномен не новый, но и не старый, его

нельзя осознавать только в чисто исторических или известных литературоведческих подходах и категориях. Это феномен реконструированный, во многом модифицированный и модернизированный, что-то потерявший, но и приобретший в силу того, что была прервана естественная линия воспроизводства казачества. Современное казачество в своём проявлении и претензиях характеризуется целым рядом специфических моментов, из которых целесообразно отметить следующие:

- специфические напластования в структуре менталитета, преобразующие во что-то новое привычные и понятные с советской эпохи процессы культурного, национального, религиозного, профессионального самосознания, индивидуально-личностного и общественного самоопределения;
- специфический инструментарий собственной этносословной реконструкции;
- специфическая организация среды жизнедеятельности, а как следствие – способов и форм деятельностного освоения мира;
- специфическая организация системы отношений к себе, миру, обществу, семье, богу, судьбе и т.д., то есть мотивационно-ценностной среды развития личности и др.

Всё названное в целом, во-первых, *формирует специфическую модель народной педагогики*, синтезирующую взятые из истории (порой достаточно выборочно), а также в том или ином виде сохранившиеся в сегодняшней жизни на отдельных территориях составляющие национального, религиозного, социального компонентов культуры казачества. А во-вторых, определило ускоренную *эволюцию общественного сознания* в социальном пространстве данных территорий. Одним из продуктов этой эволюции стало идущее снизу, в первую очередь от семьи, от первичных социальных структур понимание важности и продуктивности вспомогательной организации детской среды, пронизанной обозначенной выше специфичностью.

Примечательно, что история российского казачества не содержала примеров существования каких-то специальных воспитательных структур, призванных помочь ему решать задачи планомерной социализации и развития детей по типу «казак». С этим успешно справлялась семья, станица. Иначе и быть не могло, ведь казачество – это прежде всего определённое мировоззрение, образ и стиль жизни, осознание своей миссии, впитываемые буквально с молоком матери. То есть то, что на известном этапе истории России было искусственно прервано, целенаправленно преследовалось и всячески искоренялось. Сегодня, когда идёт восстановление казачества одновременно как этнической группы и как социального института, ситуация несколько иная. Для того, чтобы в короткое время пройти необходимый для полноценного восстановления эволюционный путь, культура казачества должна *прорасти одновременно во взрослых, в детях, в быту, во всём социальном окружении*. Поэтому можно сказать, что в среде казаков на Северном Кавказе сложилась социально-культурная, а точнее, *социально-педагогическая (в широком контексте) ситуация*, «беременная» идеей специальной организации детства, идеей формирования воспитательной системы казачества.

Учитывая возрастную, национальную, религиозную, нравственную, политическую и т.д. многогранность и разнополюсность общества на Северном Кавказе, отметим, что результативность и эффективность проектируемых моделей воспитательных систем казачества, воспитательных отношений, а как следствие – формирования личности юного казака, определялись и определяются совокупностью различных обстоятельств жизни общества, вытекающих из данной многогранности и обозначенных выше факторов развития ситуации в Южном регионе страны. То или иное сочетание этих обстоятельств на Ставрополье, Кубани, в Ростовской области, в Калмыкии предопределило возможность конструирования хоть и разномасштабных, но все же чётко ориентированных на личность юного казака *ситуаций развития личности*, на приобретение им своего неповторимого казачьего своеобразия.

Среди этих *ситуаций развития личности* назовем, используя детерминационный подход, наиболее значимые.

Во-первых, это *фоновая ситуация развития личности*. Она определяется разноплановостью, развитостью и интегрированностью всех составляющих элементов социально-культурного пространства региона и соответствующей системы воспитательных отношений, в которые включена личность.

В структуре *социально-культурного пространства казачества* на любом из его уровней (семья, станица, школа и др.) можно выделить такие обобщённые, несущие в себе определённую специфичность элементы, как: речевая культура; формы и способы мышления, обеспечивающие познание окружающего мира и себя в нём; формы и способы определения своего отношения к Родине, национальности, богу и т.д.; система ценностей, подлежащих интериоризации подрастающим поколением; виды и способы деятельности, обеспечивающие жизнедеятельность и развитие личности, репродукцию и развитие казачьего сообщества; допустимые и желаемые нормы взаимоотношений и принятые в обществе казаков социально ролевые диспозиции; эффективные модели передачи и усвоения социального опыта;

форми, стратегии и стили взаимодействия, обеспечивающие решение лично и социально значимых задач; социально-культурные события, явления, факты и др.

Социально-культурное пространство как лично творческий, лично формирующий полигон, на котором отрабатываются, субъективируются и закрепляются мировоззренческие позиции, личные качества и свойства, мотивационно-ценностные установки, социальные роли казака индуцирует *фоновые воспитательные отношения* в каждой клеточке казачьего сообщества в каждой из сфер его жизненного функционирования, самопроявления: политической, правовой, нравственной, эстетической, экономической, семейной и т.д.

Далее, это *доминантная ситуация развития личности*. Определяется степенью развитости тех или иных компонентов социально-культурного пространства, абсолютным или достаточно заметным преобладанием (доминированием) во влиянии на личность той или иной культуры (национальной, религиозной, политической, военной и др.) в силу сложившихся условий её целенаправленного или случайного культивирования. В отношении казачества заметными являются:

- наличие традиций и обычаев (в организации быта, в профессиональной ориентированности, в организации самоуправления, в отношениях старших и младших и др.), носящих достаточно регламентированный характер, «обязывающих» каждого человека, относящего себя к казакам, в рамках очерченного социального пространства вести себя строго определённым образом по весьма широкому кругу вопросов, осуществлять конкретные формы «одобряемого» поведения, воздерживаться от того, что «не принято», «не соответствует», «не правильно»; стремление носителей и хранителей этих традиций и обычаев реализовать их по отношению к достаточно большой группе населения; использование разных методов убеждения, а порой и просто принуждения, когда реализуется безукоснительное требование их поддерживать, развивать;

- чёткая обозначенность в структуре общей направленности личности казака ориентации на военную службу, на проявления патриотизма, на защиту Отечества от всякого рода «басурманов»; соответствующее стремление к «достойной» представленности во властных и военных структурах;

- увязывание в общественном сознании казака и православной религии как единства и нерасторжимости, включение веры в бога в ценностную систему казаков;

- наличие, как правило, в контактном окружении казаков интересного человека, лидера, на которого молодёжи хочется быть похожим, следовать ему, подчиняться ему, боготворить его;

- поддержка культуры казачества властью, что позволяет ей финансово, экономически и т.д. не теряться среди остальных культур, играть достаточно существенную роль, быть престижной.

В рамках данной ситуации развития личности казака взрослыми конструируются и развиваются различного рода и различной силы *доминантные воспитательные отношения*, способные на конкретном участке социально-культурного пространства заретушировать, затмить, подавить либо акцентировать, гиперболизировать те или иные его элементы, ослабить или усилить воспитательные воздействия на личность детей и подростков.

Третья из обозначаемых нами ситуаций – *это потребностная ситуация развития личности*. Определяется всем спектром актуализированных потребностей конкретного сообщества и личности, требующих своего незамедлительного удовлетворения.

Что касается казаков, то социальные потребности находят свое наиболее общее выражение в ценностно-смысловой сфере жизни казачьего сообщества, в частности, в целях и задачах воспитания и образования. При этом под *целью воспитания* будем понимать некий идеальный образ казака в совокупности его лично и общественно значимых свойств, качеств, состояний, характеристик мировоззрения, опыта (отражающих культуру казачества во взаимосвязи с общероссийской культурой), которые востребованы обществом в целом и казаческим сообществом, в частности, как для решения актуальных задач их защиты, так и для обеспечения их эффективной репродукции и поступательного развития.

Личностные потребности казаков (потребности адаптации, самовыражения, самопрезентации, уважения к себе, профессиональной, семейной, творческой и др. самореализации и т.д.) проявляются в смысло-жизненных ориентациях, мотивационно-ценностных установках, индивидуальных интересах, склонностях, желаниях личности, в «претензиях» к себе, ближнему окружению, обществу и т.д.

Потребностная ситуация развития личности казака востребует от взрослых *смыслопорождающих воспитательных отношений*, задающих социально и лично ориентированный вектор развития и саморазвития личности казака. Актуализация потребностной ситуации знаменует формирование мотивационного ядра процесса воспитания казаков.

Четвертая выделяемая нами ситуация развития личности – *ситуация-стимул*. Данная ситуация определяется и проектируется взрослыми, в первую очередь, педагогами, исходя из учёта и анализа фо-

новой, доминантной и особенно тщательной проработки потребностной ситуации развития, в которую включён каждый человек, поэтому носит выраженную социально-педагогическую «привязку» к конкретной социокультурной ситуации. Для ситуации-стимул характерны именно *педагогические отношения*, собственно говоря, именно в их структуре и порождается сама ситуация-стимул воспитания казака. В момент создания рассматриваемой ситуации запускаются механизмы самопознания и саморазвития личности. Таким образом, в рамках ситуации-стимул непосредственно и разворачивается воспитательный процесс, находит свой выход его личностно развивающий потенциал.

Практика показывает, что ситуация-стимул может реализовать свой воспитывающий и развивающий потенциал только тогда, когда все её субъекты в той или иной степени разделяют ценностную основу казачества, стремятся к её адекватному воплощению во всех компонентах воспитания и социализации юного казака. Идея казачьего воспитания должна быть принята в сообществе как необходимая или, как минимум, целесообразная.

Отметим, что *идея* чаще всего носит образный, достаточно общий характер. Это базовое ценностно-ориентационное основание, инструмент операционализации эмоционально и отчасти рационально предвосхищаемого результата. Отсюда идея казачьего воспитания должна быть *привлекательной*:

– для детей (желание, например, вступить в казачье объединение, в клуб и сохранять членство в нём при самых различных обстоятельствах, несмотря на трудности, обиды, недоразумения и т.д.);

– для родителей (желание или же не сопротивление отдать своего ребёнка «на воспитание казакам», разрешить ему проводить с ними время, оторванное от семьи, свой досуг, т.е. делегировать ему часть воспитательных функций, согласиться с возможным разноплановым влиянием на ребенка, согласиться на участие казачьего сообщества в совоспитании ребёнка);

– для взрослых сообществ, реализующих себя как социальные институты (способность видеть в казачьем воспитании инструмент и резерв для собственной репродукции и развития);

– для образовательных систем (способность педагогов образовательных учреждений признать полезность или хотя бы безвредность участия ребёнка в казачьем объединении. Данный тезис исходит из необходимости учёта объективного психологического феномена – педагог практически всегда является мощным референтным лицом для детей. Его случайные или целенаправленные высказывания, оценки казачьего сообщества, того, чем оно занимается (как в отрицательном, так и положительных планах), всегда важны для детей, стабилизируют или дестабилизируют их ценностно-ориентационные установки и позиции. Кроме того, учитывая практически обязательную образовательную составляющую деятельности детских общественных объединений, педагог может в позитивном или негативном для объединения аспектах и последствиях субординировать программы их деятельности и деятельности своего образовательного учреждения);

– для властных структур (способность представителей власти признать «на сегодня и ближайшее будущее» полезность, нейтральность или хотя бы безопасность для себя от участия ребёнка в казачьем социальном объединении).

Приоритетом должно стать формирование целостной личности юного казака в совокупности заданных характеристик сознания, мировоззрения, качеств, опыта, востребованных всем сообществом или какой-то его частью. Главным здесь являются вопросы: что значит быть казаком?, каким надо быть человеком, чтобы тебя признали как казака?

Если же мы будем вести речь о создании детского казачьего объединения как воспитательного института, то это предполагает разработку целостной педагогической программы, ориентированной на обеспечение успеха его деятельности. Здесь, в частности, предусматривается выбор, разработка и уточнение особенностей наиболее адекватных идее и направлениям деятельности детского казачьего объединения технологических элементов: форм работы (экспедиция, операция, поход, занятия, клуб, кружок и др.); методов работы (методы стимулирования, формирования сознания и опыта поведения и др.); приёмов работы (конкретный инструментарий «контактных» к детям педагогов); способов самостоятельности, самоорганизации.

Главное, в чём объединение юных казаков должно определиться, это чем и кому в русле своих идей, не ущемляя своих интересов, а развивая их, оно может быть полезно (помочь решить какую-то важную задачу, обеспечить будущее и настоящее благополучие той или иной социальной группы, класса, слоя). Предполагается здесь соответственно и разработка инвариантных программ и технологий деятельности объединения, способных реализовать личностно развивающую и личностно формирующую составляющие идеи.

Что касается выработки *цели* детского казачьего объединения, то приходится констатировать, что сегодня она ещё не получила своей завершённой формулировки. Так, практически в каждой из реализу-

емых на Ставрополье программ деятельности юных казачат содержится своя трактовка цели, в определённой части совпадающая, но и имеющая свои нюансы. Думается, это нормально, так как этап поисков – это важная составляющая развития всего нового. Но, как бы-то ни было с целью, большинство объединений достаточно ясно определили свои *функции*. Вернее, осознали, что функции должны чётко проследиваться в следующих направлениях: а) по отношению к обществу (обеспечение социально развивающей составляющей взаимодействия общества и детского объединения в рамках разнообразных социальных ситуаций и процессов, центрированных относительно страны в целом, малой Родины, той или иной группы населения и т.д.); б) по отношению к детям (предоставление дополнительной, специфической по своей сути площадки для личностного саморазвития и самореализации; возможности разнопланово узнать и попробовать себя в делах, в дружбе, в отношениях, в успехах и неудачах и др.); в) по отношению к семье и педагогическим структурам (осуществление сотрудничества и взаимопомощи в решении задач социального образования и воспитания).

Немаловажен при организации детского казачьего объединения и вопрос *принципов* его деятельности. Их задача – операционализировать и конкретизировать идею и цель, чтобы общий эмоциональный, интуитивно ощущаемый образ создаваемого в рамках детского общественного объединения нового был сопровождён ясным сводом норм и правил деятельности и существования этого нового. Не называя подробно самих принципов, не ранжируя их, упомянем, на обеспечение чего они должны быть направлены.

Психологический блок принципов (закладывает психологическую платформу объединения). Среди его задач: сформировать, поддержать и развить заинтересованность и желание детей и взрослых на участие в детском объединении, желание привлечь туда их знакомых и друзей, обеспечить комфортность, ощущение защищённости; ощущение и понимание целесообразности своей деятельности, своей личностной востребованности; заложить основы конструктивности совместной деятельности, общения и отношений, постановки и решения задач и проблем и др.

В качестве важнейших составляющих принципов здесь отметим такие элементы, как: соответствие содержания и технологий деятельности объединения принимаемой детьми социально-ценностной идее и их индивидуально-ценностным устремлениям; добровольность вступления и возможность свободного выхода из объединения; возможность удовлетворения многообразных индивидуальных интересов, возможность активного решения задач своего личностного развития и, отчасти, профессионального роста; выверенный по возрастному и гендерному основаниям, гуманный характер отношений между членами объединения, в частности, между детьми и взрослыми; конфиденциальный характер разрешения личных проблем и, если это целесообразно, конфликтов; безопасность видов и способов деятельности в рамках объединения для жизни и здоровья; организационное равноправие и др.

Социальный блок принципов (закладывает идеологическую и нравственную платформу объединения). Характерно, что в отношении казачества данная группа принципов призвана ещё и регулировать как созидательную, так и исторически обусловленную некоторую деструктивную силу казачьего самопроявления и самоутверждения.

Его задача – позиционирование своего места и роли в обществе как социального института. А это означает, в частности, определение своего отношения, своей позиции к важнейшим компонентам социума: власти (центральной, местной); нациям, этносам и народам; религии; политическим партиям и движениям; социальным движениям и явлениям; образовательным и воспитательным системам в обществе и др.

И напоследок несколько замечаний о перспективах социальной педагогики казачества, как это видится сегодня: она будет развиваться, однако это будет находиться в прямой зависимости от развития казачества в целом; она не будет массовым явлением, будет представлена только там, где для этого есть естественно-культурные предпосылки; ей требуется грамотное культурологическое и психолого-педагогическое сопровождение; она будет и далее неоднозначно восприниматься детьми и взрослыми. И эта неоднозначность идет как от проблем и противоречий в среде казаков (их отношения с государством, отношение к богу, отношение к земле, способам хозяйствования, быту и т.д.), так и от проблем и противоречий самого общества (противоречия идеологического и нравственного плана, противоречивое отношение к казачеству как социальному институту: его ритуальной стороне, воспитательной системе, притязаниям на власть, на особый статус в вооружённых силах, и т.д.).

*Ю.В. Бойко,**аспірантка Харківської державної академії культури,**м. Харків, Україна**Керівник: доктор культурології,**доцент О.В. Кравченко*

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ МІСТА ЙОГО МЕШКАНЦЯМИ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасна культурологія звертається до розгляду досить широкого спектра питань, з яких останнім часом особливого значення набула проблема вивчення міста та міського простору. Звернення до дослідження міської культури диктується наростаючим процесом урбанізації та глобалізації, який призвів до потреби осмислити місто як цілісне.

Поняття «місто», що часто зустрічається в сучасній науці, інтегрує безліч дефініцій, що охоплюють абсолютно різні за своєю суттю явища. У зв'язку з цим дослідники міста та його характеристик або зовсім відмовляються від спроби виявлення загального терміна, або пропонують найрізноманітніші визначення міста.

Образ міста як самостійний культурний феномен утворюється з часів глибокої давнини, тобто збігається з виникненням перших древніх цивілізацій. Протягом історії образ міста знаходить своє вираження в міфології, релігії, філософії, літературі, образотворчому мистецтві, однак, незважаючи на усю різноманітність, він складається з певних загальних характеристик, які присутні в культурах різного типу. Ця обставина й дозволяє нам використовувати відповідне узагальнююче поняття – «образ міста».

Одним з перших, хто займався вивченням душі міста, був О. Шпенглер. В своїй праці «Присмерк Європи» він виокремлює китайський, індійський, аполлонічний і фаустовський образи міста, пов'язуючи з ними все, що створили культура, релігія, наука і мистецтво цих народів.

Різні виміри простору великого міста широко представлені в дослідженнях Р. Флориди, Ш. Зукіна, В. Єсакова, В. Глазичева та інших.

Особливу увагу питанню образу міста приділяв Кевін Лінч. В своїх працях він виокремив структурні елементи, які характеризують образ міста: шляхи, межі, райони, вузли та орієнтири [2].

Протягом останніх десятиліть сформувалося коло дослідників (Ф. Каррера, Е. Морель, К. Раті), які продовжують розвивати теорію К. Лінча, підходячи до неї з позиції антропологічних особливостей суб'єкта сприйняття. В їх публікаціях описуються: просторово-часова візуальна динаміка враження, цифровий образ міста, заснований на методології ізовістів і 3D-ізовістів.

У зв'язку з розвитком нових сфер досліджень в галузі культурології, пов'язаних з проживанням людини в умовах міського середовища, проблема ментальної структури простору міста стає все більш популярною. Образ міста – багатогранне явище, щоб зрозуміти його сутність, потрібно спочатку звернутися до поняття «образ».

В сучасній психології поняття «образ» прийнято використовувати для позначення продукту мислення. Образ завжди суб'єктивний, тобто належить суб'єкту. В образі проявляється досвід людини, певна система установок, суб'єктивних відносин, мотивів, потреб і цілей [1].

Поруч з поняттям «образ» стоїть «картина світу» як система образів (уявлень про світ і місце людини в ньому), зв'язків між ними і породжувані ними життєві позиції людей, їх ціннісні орієнтації, принципи різних сфер діяльності. Картина світу служить індивідуалізованою культурно-історичною основою сприйняття, визначає розуміння світу, своєрідність інтерпретації будь-яких подій і явищ [3].

Тому проблема образу міста в світлі останніх наукових досягнень набуває нового звучання. Образ міста – це, перш за все, репрезентація міського простору (фізичного, соціального, культурного, мовного, інформаційного та ін.) у свідомості суб'єкта (індивіда або соціальної групи); складна конструкція, що складається з елементів двох типів: образів і понять.

Громадський образ міста створюється шляхом накладення одного індивідуального на безлічі інших. Однак не виключена можливість виникнення ряду громадських образів, кожен з яких виробляється значною групою городян. Такого роду групові образи абсолютно необхідні для того, щоб індивід міг успішно функціонувати в межах свого оточення, вступаючи в ефективні контакти із собі подібними. Всякий індивідуальний образ унікальний, він охоплює якийсь зміст, який ніколи або

майже ніколи не передається іншим, по при цьому він більшою чи меншою мірою збігається з громадським [2].

З іншого боку образ міста, який склався у свідомості городянина, має зворотний вплив на навколишнє середовище таким чином впливаючи і на процес його конструювання і структурування. Місто постає як текст, у якому відбиваються способи життя і світоглядні уявлення людей минулих епох. У цьому випадку поняття образу міста і міського середовища є інструментом самопізнання і самоосмислення культури.

Проаналізувавши наукові дослідження, ми виділили 3 групи факторів, які впливають на сприйняття міста його мешканцями:

- еволюція форм просторової організації міста

Міський простір має фізичну складову, представлену будівлями, пам'ятниками, вулицями, площами і садами; ці реалії місця бувають як громадськими, так і приватними. Архітектурний образ міста – результат сприйняття архітектурних об'єктів міського простору у свідомості суб'єкта (індивіда або соціальної групи), що формує уявлення про навколишній простір і обумовлює соціокультурну поведінку людини в цьому просторі. Функціональна, конструктивна та естетична особливості архітектури змінюються в ході історичного процесу і втілюються в архітектурних стилях. Міський простір поділяється і схематизується за допомогою громадських і приватних будівель або розмічається і маркується пересуванням жителів. Місто, в той же самий час, скріплюється і розділяється складною соціальною мережею різноманітних зв'язків і взаємин.

- соціальні характеристики міського середовища

Соціально-територіальна спільність – це група людей, що проживають на певній території, між якими виникають соціально-культурні зв'язки завдяки однорідності об'єктивних умов їх життєдіяльності.

Місто як соціальна система включає в себе великі і малі соціальні групи, які психологічно відрізняються одна від одної. Відмінності обумовлені особливостями міських територій, специфічними професійними уподобаннями, етнічним складом населення і т.п.

Характер міського середовища, його динаміка, тенденції розвитку носять складний багатоплановий характер. Але в цілому місто як соціально-територіальна спільність створює єдине «культуротворче» середовище, яке вирізняється неоднорідністю, відкритістю, мобільністю.

Міське середовище формує новий соціально-психологічний тип особистості, який характеризується раціональністю, рухливістю, готовністю до змін, здатністю справлятися з труднощами навколишньої дійсності. Різноманітність міського середовища в соціальному плані являє собою найважливішу умову реалізації свободи особистості, її потенційну причетність до будь-якої з цінностей міської культури.

- символічна структура міського простору

Семіотичний аналіз міської культури визначає текст міста як універсальну безліч знакових елементів культури міста, об'єднаних смисловою цілісністю. Символ в контексті семіотичного аналізу міської культури постає як маркований текст міста, який володіє відмінними рисами: життєво-побутовими, культурними, природно-кліматичними, ландшафтними, історичними, матеріально-культурними.

Міські символи виникають шляхом цілеспрямованої концентрації знаків, їх динамічної стереотипізації в громадській або груповій свідомості, приписування знакам типових для тих чи інших городян позитивних властивостей. Особливо, великі міста, відрізняються великою щільністю знаків (територіальних, тілесних, духовних, професійних), різноманітною, динамічною та яскравою символікою. Місцеві громади можуть брати активну участь у символізації міських сегментів.

Таким чином у свідомості людини завжди присутній багатшаровий образ міста, який складається з індивідуальних побудов у сфері просторової організації міста, соціальних характеристик та символічної структури міського середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глоссарий психологических терминов / под. ред. Н. Губина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/7/word/obraz>
2. Линч К. Образ города / К. Линч [пер. с англ. В.Л. Глазычева; сост. А.В. Иконников; под ред. А.В. Иконникова]. – М. : Стройиздат, 1982. – 328 с.
3. Философский энциклопедический словарь [ред.-сост. Е.Ф. Губский и др.] ; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/184/word/kartina-mira>

*Л.В. Быкасова,**кандидат культурології, доцент**И.В. Степкина,**студентка,**Сибирский государственный индустриальный университет,**г. Новокузнецк, Российская Федерация*

МИССИЯ УНИВЕРСИТЕТА В КУЛЬТУРЕ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

В современном обществе значение университета велико, поскольку он открывает горизонты развития личности по трем направлениям образовательного процесса: общекультурному (приобщение к мировым культурным ценностям), специально-научному (приобщение к конкретному научному знанию) и профессиональному (приобщение к определенной специальности). Выпускник университета, получив подготовку по фундаментальным и прикладным наукам, затем может творчески освоить конкретные сферы деятельности, в которых ему предстоит работать. В связи с существующей проблемой качества образовательного процесса, актуальным является вопрос о миссии университета в современном образовательном пространстве.

В широком смысле понятие «миссия» воплощает предназначение (действия, которые необходимо осуществить, чтобы получить предполагаемый облик) и философию (определяются убеждения, ценности, принципы коллектива) организации. В более узком смысле слова миссия связана с представлением о том, для чего существует организация.

Под миссией университета мы будем понимать совокупность представлений об основополагающих целях, ценностях, пространстве развития учреждения, о том, что производит, несет, зачем оно нужно государству, людям, обществу.

В современном мире университет оказывает достаточно сильное воздействие на развитие общественного мнения, занимается научными разработками и политическим прогнозированием. Университет играет важную роль в становлении и развитии государства, гражданского общества, экономики, представляя навыки, знания, фундаментальные исследования и идеи, необходимые, необходимые всем странам для политического, экономического, социального роста и развития. Почти каждый вуз ставит своей миссией быть в центре науки, культуры и образования.

Университет является не только конгломерацией студентов и преподавателей, это объединение из нескольких таких совокупностей. Возможно, в будущем большие университетские центры начнут объединяться, и формальные преподавательские связи ослабнут, образуется возможность перемещения университетских городов – от одного к другому. Будут развиваться информационные технологии, позволяющие создать общение между такими центрами. Страна превратится в огромное объединение, созданный из университетских центров.

В современном обществе университет рассматривается как культурный, исследовательский и профессиональный центр, выполняющий определенный ряд задач, к числу которых относится подготовка высококвалифицированных специалистов и воспитание специалистов, способных к исследовательской деятельности. Определяя предназначение университета, специалисты используют термин «миссия университета».

Л. Мишед отмечает, что миссия университета состоит в реализации единства, образовательной, социальной и интеллектуальной функции, что является либеральной тенденцией развития [1]. Среди целей и задач, поставленных и реализуемых университетом следует отметить следующие: развитие, передача и сохранение культуры и знаний, подготовка специалистов, поиск истины, обеспечение услуг экспортных оценок. Гуманистическая и культурная функции осуществляются через создание через понимание ценностей, интеллектуальных способностей, через овладение основными идеями. Поэтому миссия понимается с этой стороны, как смыслообразующее ядро университетской идеи, определяющей назначение университета в обществе.

Миссия связана с самоопределением данного учебного заведения среди других. Российские университеты видят свою миссию в распространении, развитии, сохранении мировой и отечественной культуры. Такое видение миссии свойственно на всех этапах развития университета.

Например, Сибирский Государственный Индустриальный Университет (далее СибГИУ) – один из старейших и крупнейших вузов Сибири – видит свою миссию в «подготовке высококвали-

фицированных профессионалов разных областей, способных решать практические задачи любой сложности и нацеленных на постоянное совершенствование своих профессиональных знаний и умений. Для выполнения этой задачи коллектив постоянно работает над развитием материальной базы, над повышением научного и педагогического уровня. Преподаватели участвуют в практической работе, проходят профессиональную переподготовку, занимаются научной деятельностью. Ряд преподавателей работают над докторскими и кандидатскими диссертациями» [1].

Университеты современного общества стремятся сохранить свою значимую роль в подготовке интеллектуального слоя общества, указывая, что у студентов необходимо развивать способности к научно-исследовательской деятельности. Кроме того, университет обязан обеспечить будущим поколениям такую подготовку и образование, которые дадут им возможность внести свое участие в соблюдение равновесия самой жизни и окружающей среды, этим поднимая систему высшего образования на новый уровень разрешения задач нравственного развития.

Так СибГИУ, определяя ценности высшего образования, показывает необходимость повышение интеллектуального, технико-технологического и культурно-нравственного уровней сотрудников и выпускников университета.

Современные университеты считают своей исторической ролью, кроме всего выше сказанного, то, чтобы быть представителями культуры, науки и образования, они трудятся работают над системой перемещения знаний из области науки в область промышленности, экономики, социальную область. Это направление обозначается как миссия содействия экономическому развитию.

Обществу необходимы технологии, способные создать развитие в условиях рыночной экономики, а университетам необходимо присоединиться к инновационной деятельности, учитывая тенденции современного мира.

СибГИУ, следуя требованиям, «поддерживает научные исследования, адекватные приоритетным направлениям развития науки в университете, создает стимулы и условия для выражения собственных идей» [1].

В миссиях университетов отражаются и либеральные, и прагматические тенденции идеи университетского образования. Это отражает и проблемы современности, и опыт прошлого.

Академический инновационный университет создает новшества и пользуется инновациями в своей деятельности. Этот университет ориентирован на создание инновационного высшего образования, подготовку элитных специалистов, стимулируя развитие основных исследований и инновационной деятельности, создание внутренней конкурентной сферы.

Термин «инновация» означает процесс, который приводит к появлению новшеств. В более широком смысле инновация – это форма управляемого и целенаправленного процесса развития.

Инновация характеризуется новыми качествами продукта, высоким научным уровнем.

Создание инновационного университета представляет инновационный процесс, который предполагает обобщение имеющихся знаний и получения новых.

По сути инновационный процесс – процесс, который охватывает весь цикл преобразований научных идей, открытий, изобретений, научных знаний в инновацию от начала идеи до ее воплощения.

Инновация представляется как действие, направленное на удовлетворение потребностей, в основе которых находится использование новых знаний, что приводит к появлению более новых технологий. Цель этой деятельности – снятие последствий разрушительных процессов, получение новых услуг и продуктов.

Цели инновационного образования есть обеспечение более высокоинтеллектуального уровня студента, также его духовного развития, создание условий для получения навыков научного исследования, изучение методологии нововведений в профессиональной сфере. Достижение первой цели возможно в процессе познания естественных, общенаучных, гуманитарных наук с применением технологий учебного процесса, содействующих овладению творческих способов решения задач, развитию самостоятельного мышления. Вторая цель достигается при изучении основных общепрофессиональных дисциплин.

Развитие инновационного мышления реализуется при изучении определенных профессиональных дисциплин, однако главный момент такой образовательной деятельности – человеческий фактор. Поведение персонала, которое направлено на достижение стратегических задач вуза, может быть достигнуто только творческой деятельностью его сотрудников.

Стратегическая цель создания инновационного университета – это переподготовка, подготовка и повышение уровня квалификации специалистов, внедрение в хозяйство результаты научно-

исследовательских работ, которые могут внести положительные изменения в Российской экономике.

Проанализировав перспективы развития университетов на примере инновационного университета, можно сделать вывод, что университет – сложная самоорганизующаяся система, исследовательский процесс и фундаментальное образование в которой дополнены возможностями перехода университета в предпринимательскую структуру, которая выпускает высококвалифицированных специалистов, необходимых на рынке труда. Исходя из выше сказанного, можно сказать, что все системы учебных заведений могут рассматриваться в качестве системы образования в той мере, в какой они смогли пройти инновационный путь развития, связанный с использованием потенциала культуры данного общества. В другом случае данная система может быть оценена как система обучения, а не образования, специалистов. Простое копирование чьих-то решений не поможет развиваться системе образования и учебному заведению.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мишед Л. Университеты Европы / Л. Мишед // *Alma Mater*. – 1991. – № 9. – С. 85–90.

Т. Гаврилюк,

студентка Східноєвропейського

національного університету імені Лесі Українки,

м. Луцьк, Україна

ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ЯК НАУКИ

Документознавство – наука про документ та документообіг; це наукова дисципліна, яка досліджує процеси створення й функціонування документів та розробляє принципи побудови документно-комунікаційних систем та методи їхньої діяльності.

Документознавство тісно пов'язане з історичною наукою. Адже об'єктом документознавства є документ в історичному розвитку. Поява тих або інших документів, не кажучи вже про системи документації, безпосередньо пов'язана з еволюцією суспільства, з певними її етапами. Тому функціонування документів і систем документації, складання комплексів документів неможливо зрозуміти без знання соціально-економічної, політичної історії, історії культури й т. д. З іншого боку, сама форма документації характеризується відносною самостійністю, наявністю власних закономірностей розвитку, які, у свою чергу, впливають на ті або інші сторони суспільного розвитку. Тому вивчення минулого припускає й знання генезису документних форм [7, с. 24–25].

Слід зазначити, що документознавство належить до молодих наук, воно ще остаточно не сформувалося як наукова дисципліна та не має чітко сформованої структури. Ця проблема є актуальною, тому набула висвітлення у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців і дослідників. Серед них, П. Отле, С. Кулешов, Г. Швецова-Водка, Н. Ларьков, В. Бездрабко та ін. У працях П. Отле викладені фундаментальні основи документознавства. Основні етапи щодо розвитку документознавства та його історії розкрито у працях І. Белоусової, Г. Швецової-Водки, В. Бездрабко та С. Кулешова. Предмет і об'єкт сучасного документознавства в Україні вивчався І. Матяш. Думки щодо структури документознавства було викладено у працях Г. Швецової-Водки, Н. Кушнаренко, С. Кулешова та М. Слободяника [7, с. 25–26].

Зародження документознавства було пов'язано з так званим “практичним”, чи прикладним документознавством, тобто з виникненням самої сфери праці з документами як специфічної галузі людської діяльності і здобутком її певної самостійності. На перших порах це проявлялося в поясненні і створенні правил роботи з різними документами і вимог до самих документів на практиці, у керівничому процесі, у прикладній сфері. Подібні правила стали складатися ще в державах Давнього Сходу, Греції та Римі. Тоді ж виникла потреба в документній систематизації, та з'явилися перші такі розробки – опис документів та їх збірок, каталоги [4, с. 14].

Визначаючи документознавство як наукову дисципліну, що вивчає різні документи і проблеми, які з'являються в означеному процесі, К. Мітяєв справедливо відзначає, що документи, способи і системи документування вивчають різні науки і наукові дисципліни у відповідності зі своїми спе-

цифічними завданнями. І. Нілова погоджується з К. Мітяєвим, що, дійсно, документ як специфічний матеріальний об'єкт соціального походження, маючи основним елементом структури інформаційну складову, опосередковано може виступати як об'єкт будь-якої дисципліни. Означена властивість документа як такого і призвела до галузевих підходів та визначення претензій на право теоретичних підходів й теорій з точки зору історичної науки, джерелознавства, юриспруденції, архівознавства, діловодства, економіки, статистики, інформатики тощо [9, с. 28–30].

Однак І. Нілова вважає, що у всіх працях К. Мітяєва можна виділити лейтмотив двоякості об'єкта документознавства: історія та технологія діловодства (обмежена сфера документування), з одного боку, і технічні документи з іншого [6, с. 37–39].

Варто зазначити, що документознавство як наукова дисципліна має науково-методологічний базис, який розвивається на основі теорії інформаційної діяльності як одного з нових наукових напрямів сучасності, який визначає, що будь-яка доцільна діяльність суспільства базується на інформаційному процесі. Тому поняття інформації є найважливішим у теорії документознавства.

Теоретичною і методологічною основою науки про документ є філософська теорія відображення, яка дає можливість визначити інформацію як результат введеного в інформаційну взаємодію інваріанта відображення, зафіксованого акту сприйняття, який у формальній комунікації стає одним з елементів системного матеріального об'єкта [5, с. 149].

Основоположником документаційної науки є Поль Отле, який пропонував назвати науку, що вивчає документну діяльність, бібліологією або документологією, що було пов'язано з ототожненням книги і документа. Вивчення праць П. Отле робить цілком очевидним полісемантичне розуміння терміна документація при оперуванні ним. Окрім його тлумачення стосовно наукової дисципліни, трапляється дефініціювання в значенні сукупності документів та функції документування. Обмеження значеннєвого простору поняття документація відбувається через перелік її складових.

Документацією виступають: 1) окремі документи, 2) бібліотека як колекція самих документів, 3) бібліографія (описання і класифікація документів), 4) документальні архіви (дос'є, матеріали документації), 5) адміністративні архіви, що містять будь-які документи установи, 6) архіви давніх документів (рукописи, у т. ч. юридичні документи громадських організацій, приватні, комерційні документи), 7) документи, відмінні від бібліографічних і графічних (музичний твір, надписи на камені, кіно, фільм, фільмотека, фонограф, диск, дискета), 8) музейні колекції (експонати, зразки, моделі та ін. тривимірні об'єкти), 9) енциклопедія як діяльність із кодифікації й узгодження інформації [12, с. 195]. Запропонований перелік охоплює різні за етимологією, природою, змістовим навантаженням категорії – факт і процес. В одній низці маємо об'єкт (види документів) і дії (описання і кваліфікація), проваджені з ними, що є порушенням звичної формальної логіки. Недосконалість подібної диференціації документації додатково засвідчує складність класифікації носіїв інформації, тобто документів у найширшому розумінні, зокрема виокремлення із усієї розмаїтої ознакової палітри тих, що могли б стати об'єктами, спільними для типологізування і відмінними для класифікування [2, с. 179].

Історично першою вважається документаційна наука, що виникла в кінці XIX ст. і отримала міжнародне визнання у першій половині XX ст. Її історія є досить короткою. Предметом її була документаційна діяльність, що включає процеси збору, систематизації, зберігання, пошуку і поширення (а з середини 1940-х рр. – і створення) документів у всіх сферах суспільного життя. Ця наука ще мала назву “книго-архівно-музеезнавство”. У середині XX ст. процеси комунікації починають розглядатися не тільки у ракурсі одного з їх засобів – документа, але й ширше – як інформаційні. Поняття “документ” поступається місцем поняттю “інформація”, оскільки перше є похідним від другого. Первинні уявлення про предмет науки були модернізовані й набули інформаційного та кібернетичного змісту [10, с. 149].

З початку 1960-х рр. починають розвиватися наукові напрями під назвою документалістика й документознавство. Перша розглядається як прикладна галузь кібернетики, що займається оптимізацією управління документними системами всіх типів – від образотворчого до канцелярського діловодства [13, с. 150]. Становлення ж документознавства нерозривно пов'язане з ім'ям відомого історика, архівіста, доктора історичних наук – Костянтина Григоровича Мітяєва [4, с. 13].

Щодо сучасного етапу розвитку документознавства в Україні, то слід сказати, що він характеризується її оформленням як самостійної наукової дисципліни. Вагомим підтвердженням цього є ґрунтовні монографії провідних вітчизняних учених – С. Кулешова, Г. Швецової-Водки, Н. Кушнарєнко та ін. Активно формуються дві концепції документознавства – розширена (Н. Кушнарєнко) і спеціалізована (С. Кулешов). Серед суттєвих відмінностей цих концепцій одним з найпринциповіших є різне бачення

структури даної науки [3, с. 394]. Н. Кушнарєнко виділяє загальне і особливе документознавство. До загального вона відносить три розділи – теорію документа (документологію), історію документа, історію й теорію документно-комунікаційної діяльності [8, с. 196].

До завдань особливого документознавства Н. Кушнарєнко відносить вивчення окремих типів і видів документів та процесів документно-комунікаційної діяльності. Особливе документознавство вона розділяє на спеціальне і часткове. Перше вивчає специфіку документів, що функціонують у бібліотеках, архівах, музеях, інформаційних центрах. На цій підставі Н. Кушнарєнко включає до структури документознавства на правах спеціальних наукових дисциплін – бібліотекознавство, бібліографознавство, архівознавство, музеєзнавство, інформацієзнавство. До часткового документознавства віднесено вивчення окремих видів документів, яке відбувається у межах відповідних дисциплін, наприклад, книго-патенто-картознавства. Проте запропонована широка концепція викликає суттєві заперечення, адже кожна з наук, включених автором до структури документознавства, має власний об'єкт, в якому документ є лише його складовою частиною [11, с. 5–7]. Н. Кушнарєнко переконливо доводить переваги широкого погляду на документознавство як науку, що має вивчати всі види документів. Саме такий концептуальний погляд характерний для світового документознавства, або теорії документації, за термінологією Поля Отле [8, с. 184].

Інший концептуальний підхід розвиває професор С. Кулєшов. Він поділяє документознавство на загальне і спеціальне. До проблематики першого вчений відносить дослідження загальнотеоретичних питань, що стосуються понятійних, функціональних, структурних, класифікаційних та інших ознак документа і його властивостей, та історії розвитку документів і документознавства. Основним напрямом спеціального документознавства вчений вважає управлінське документознавство, що досліджує широке коло проблем управління документацією у вузькому “архівно-діловодському” значенні цього поняття. Цей напрям ототожнюється з діловодством, що, з одного боку, не дозволяє належним чином зосередитись на безпосередньо управлінських аспектах документознавства, а з іншого, практично позбавляє діловодство права на розробку власної теорії [1, с. 414]. Серед інших видів спеціального документознавства він пропонує виділити науково-технічне, картографічне, аудіовізуальне. Отже, за концепцією С. Кулєшова, проблематика спеціального документознавства фактично звужена до вивчення неопублікованої документації, що є предметом архівної та діловодської діяльності. Таку точку зору С. Кулєшов називає традиційною.

У світовій практиці традиційним є широкий погляд на документ і теорію документації, який належить Полю Отле і розвивається великою групою його послідовників, які брали активну участь у дослідженнях Міжнародної Федерації Інформації і Документації [3, с. 393].

Отож, документознавство є досить молодою науковою дисципліною, становлення якої є важливим етапом у розвитку та вивченні гуманітарних наук. Завдяки новій науці маємо змогу вивчати вхідну та вихідну документацію певної організації чи установи, досліджувати первинну обробку документації, працювати з унікальними документальними джерелами. На сьогодні існує низка видань та галузевих журналів, які дають відомості про сучасний стан та розвиток документознавства. Проте наука потребує високоосвічених та кваліфікованих спеціалістів у цій галузі, незважаючи на стрімкий розвиток та інновацію в інформаційних системах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бездрабко В. В. «Документологічна версія» документознавства / В. В. Бездрабко // *Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток* / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – С. 395–451.
2. Бездрабко В. В. Сучасне документознавство в Україні: концепції, перспективи розвитку / В. В. Бездрабко // *Укр. іст. журн.* – 2008. – № 6. – С. 165–182.
3. Бездрабко В. В. Сучасні інтерпретації традиційної концепції документознавства / В. В. Бездрабко // *Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток* / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – С. 374–395.
4. Бездрабко В. В. К. Г. Мітяєв і становлення документознавства / В. В. Бездрабко // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* – 2008. – № 1. – С. 8–21.
5. Кулєшов С. Г. *Документознавство: Історія. Теоретичні основи* / С. Г. Кулєшов. – К., 2000. – 162 с.
6. Кулєшов С. Г. *Документознавство в системі наук документально-комунікативного циклу* / С. Г. Кулєшов // *Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи* : наук. доп. всеукр. конф. (19–20 листоп. 1996 р.). – К., 1997. – Ч. 2. – С. 37–41.
7. Кулєшов С. Г. Новий погляд на структуру документознавства / С. Г. Кулєшов // *Вісник Книжкової палати.* – 2003. – № 10. – С. 24–27.

8. Кушнарєнко Н. Н. Документоведєніє: Учебн. / Н. Н. Кушнарєнко. – К. : Т-во «Знаннє», КОО, 2001. – 460 с.
9. Нілова І. Документознавство як наукова дисципліна / І. Нілова // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 4. – С. 27–30.
10. Палєха Ю. І. Загальне документознавство : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Ю. І. Палєха, Н. О. Лєміш ; М-во освіти і науки України. – Вид. 2-є переробл. і допов. – К. : Ліра, 2009. – 434 с.
11. Слободяник М. С. Документологія: Зміст. Перспективи / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 4. – С. 4–9.
12. Собчук В. С. Структура загального документознавства / В. С. Собчук // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту / Волин. держ. ун-т ім. Лєсі Українки ; голов. ред. В. К. Баран. – Луцьк, 2007. – Вип. 13. – С. 192–196.
13. Швецова-Водка Г. Н. Общая теория документа и книги : учеб. пособие / Г. Н. Швецова-Водка. – М. : Рыбари ; К. : Знаннє, 2009. – 488 с.

С. О. Глібова,

*здобувач кафедри Міжнародних організацій
та дипломатичної служби Інституту міжнародних
відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
службовець відділу міжнародного співробітництва
Державної міграційної служби України,
м. Київ, Україна*

ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРНИХ ЦЕНТРІВ ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ІТАЛІЇ

За даними міжнародної організації з дослідження культури, станом на 2013 р. налічувалося понад 450 інститутів культури. Якщо французькі, англійські та німецькі центри загальновідомі, то про роботу італійських інформації дуже мало, хоча їх зовнішньополітична активність досить помітна.

Серед українських науковців, які досліджують аспекти м'якої сили в дипломатичній практиці європейських держав варто виділити праці Кучмії О.П., Матвієнка В.М, Шинкаренко Т.І., Ковальчук Т.І. Виходячи з того, що в українській науковій думці увага до цієї теми зосереджена переважно на культурній політиці Франції, Німеччині, Великобританії та США, надзвичайно актуальним є дослідження особливостей діяльності інститутів культури Італії за кордоном.

Звичайно глобалізація міжнародних, в тому числі, культурних відносин вплинула на діяльність інститутів культури. Зменшення фінансування з боку держави призвело до появи нових акторів – фондів, через які почали фінансуватися деякі проекти. Тому поява «нових суб'єктів» культурної діяльності змусило інститути шукати шляхи розвитку та адаптуватись до нових відносин. Головною проблемою їх діяльності стала недостатність фінансування, і, як наслідок, закриття деяких установ. З метою оптимізації діяльності, Інститути культури деяких з них почали об'єднувати свої зусилля і розташовувати офіси в одному приміщенні. Це призвело до того, що інститути отримали певну автономію в своїй діяльності від уряду. Навіть більше, в тих питаннях які стосуються спільних європейських проектів, можна побачити об'єднані зусилля декількох країн. Найбільш ефективні проекти здійснюються у сфері кіно, дизайну, музики та моди. Загалом можна сказати, що незважаючи на те, що говорити про спільний «європейський інститут культури» ще рано, такі країни як Італія, Франція, Німеччина заявляють що їх національні культури є невід'ємною складовою та визначальною рисою європейської культури [2].

В цьому контексті надзвичайно ефективною виділяється діяльність Інститутів культури як головних інструментів культурної дипломатії, що проявляють свою діяльність не лише як центри поширення інформації та надання послуг, але й є осередком дослідження культури приймаючої країни. Інститути є тим місцем, де відбувається безпосередня взаємодія культури різних країн.

Діяльність інститутів культури Італії визначається законом № 401 від 22. 12. 1990 «Про реформування італійських Інститутів культури з метою поширення культури та італійської мови за кор-

доном». В цьому законі зазначається, що з метою налагодження взаєморозуміння та співпраці між країнами держава забезпечує поширення культури та італійської мови за кордоном. На МЗС покладені функції формування та визначення головних завдань зовнішньо-політичної культурної діяльності та координації діяльності між державними установами, громадськими організаціями, культурними та науковими центрами, а також контролю діяльності приватних організацій та фондів, організації закордонних виставок, конференцій та впровадження проектів з метою просування культури.

Кожного року, разом із інститутами культури у різних країнах відбувається понад 500 заходів такого характеру. Як приклад можна навести виставку, що проведено за підтримки МЗС Італії в Аддис Абебі (Ефіопія) в квітні–травні 2013р. на поширення ідеї діалогу між культурами під назвою «Від серця до серця» у приміщенні Інституту культури Італії і Ефіопії. П'ять митців з Італії та шість з Ефіопії об'єднали свої зусилля в сфері живопису, дизайну, фотографії та інсталяції щоб разом відобразити на скільки взаємопов'язаним є сучасний глобалізаційний світ [7].

Задля більш ефективної політики з поширення культури при міністерстві створено Національну комісію з поширення італійської культури закордоном. Комісія визначає загальні цілі поширення італійської культури та мови, а також напрями двостороннього та багатостороннього співробітництва, координує діяльність урядових та неурядових установ та громадських організацій [8].

З метою оптимізації своєї діяльності в галузі вивчення, дослідження та розвитку культури, викладання італійської мови, інститути можуть створювати філії в різних регіонах країни. При кожному інституті створено фонд основним завданням якого є здійснення платежів та видатків, необхідних для функціонування інституту, початкова сума якого визначається міністром культури спільно з міністром фінансів. При міністерському бюджеті розходи виділені в окрему статтю «Фонд для витрат, необхідних для функціонування та діяльності інститутів культури» [8].

Варто наголосити, що з метою налагодження продуктивних відносин з приймаючою країною при інститутах можуть діяти комітети культурного співробітництва. До числа почесних членів Комітету можуть входити діячі культури приймаючої країни, зацікавлені італійською культурою, а також провідні представники італійської громади.

Реформи 2010 р. сприяли суттєвому оновленню складу працівників закордонних установ. Тривалість перебування персоналу в інститутах за кордоном можна порівняти з роботою дипломатичного персоналу, з одного боку вона не може тривати більше восьми років поспіль, з іншого не може складати менше трьох років. Директор не може займати посаду в одній країні перебування більше шести років поспіль. Після кожного періоду служби за кордоном, служба в Італії повинна тривати не менше двох, але й не більше чотирьох років [5; 8].

Директори інститутів призначаються міністром з числа співробітників, що володіють рангом не нижче VIII і IX рівня, і мають досвід у сфері розвитку культурного співробітництва, за рекомендацією Комісії. Призначення та країна перебування директора інституту встановлюється міністром, за пропозицією Генерального директора з просування країно-системи. Для потреб інститутів за погодженням із дипломатичною установою можуть долучатися на службу громадяни країни-перебування [8].

Слугуючи дієвим механізмом налагодження двосторонніх відносин, діяльність інститутів культури позитивно впливає і на формування економічних зв'язків. Як приклад можна навести продуктивні економічні відносини Італії з такими країнами як Індія, Китай та Японія, які базуються на можливості Італії запропонувати успішну модель культурної привабливості. На підтримку просування економічної співпраці між Італією та Японією у квітні 2013 року в Токіо, за підтримки посольства та інституту культури, було проведено виставку «Леонардо, риси генія». Її головною відзнакою було те, що вперше в Японії було представлено 109 експонатів з колекції Бібліотеки Амброзіо Мілану. Політика «Ефективності в дії», яку проводять спільно МЗС з Міністерством Культури Італії, насправді виявилась демонстрацією дієвої політики Італії у Японії [6].

Головним завданням перед дипломатичними установами постає необхідність визначити найбільш дієві інструменти діяльності Інститутів культури з просування діалогу між культурами, визначити співвідношення між просто пропагуванням культури (що проявляється в організації виставок та схожих подій) та довготривалими ініціативами (мовними курсами культурними та освітніми обмінами та інш). Така діяльність пов'язана із співпрацею з НУО, суб'єктами підприємницької діяльності та освітніми колами.

Географічне розташування Інститутів культури Італії та кількість подій, які влаштовує країна відображають зацікавленість країни в тому чи іншому регіоні. На жаль, не зважаючи на те, що налагодження діалогу з країнами Середземномор'я та Близьким Сходом є одним з головних пріоритетів зовнішньої культурної політики країни, в цьому регіоні відчувається брак інструментів культурної діяльності.

Так в порівнянні з Америкою та Європою, де кількість Інститутів культури складає понад 20 і 40 відповідно, в цьому регіоні представлено лише 9 установ. На початку XXI ст. можна казати про активізацію східного Китайського напрямку. В липні 2013 року з ініціативи основних університетів Італії, що спеціалізуються на дослідженні країн Сходу Фоскарі у Венеції, «Орієнтале» в Неаполі та «Універсіта дел'ї студії» в Римі, за сприяння посольства Італії у Пекіні, Торгової палати Китаю, Фондції Італія-Китай та університету Конфуція у Венеції було започатковано освітню програму в рамках підготовки магістрів з управління, що спеціалізувалися б на керівництві підприємств, що здійснюють свою політику в рамках ведення бізнесу в Китаї. В рамках цієї трирічної програми передбачено вивчення бізнес реалій Китаю на основі п'яти великих курсів: правова база, економіка, управління, суспільний устрій та мова Китаю. Ця ініціатива запроваджена спеціально з метою більш тісної співпраці та ознайомлення з реаліями бізнесу обох країн, передбачає також, взаємне стажування. Що позитивно відображається на економічних та дипломатичних відносинах між країнами [2].

В Україні діє Італійський Інститут Культури в Києві. Метою його діяльності є поширення італійської мови та культури в Україні шляхом проведення культурних заходів, які сприяють обміну ідеями в різних галузях науки та мистецтва. За сприяння інституту відбувається співпраця з місцевими мистецькими та музейними закладами. Так, в червні 2013 року за підтримки Італійського культурного центру та Посольства Італії в Україні було проведено лекцію легенди італійського дизайну, голови дизайнерського дому «Форназетті» Барнаби Форназетті [2].

Італійський культурний центр і компанія «Артхаус Трафік» уже вшосте представили проект «Тиждень італійського кіно». В рамках фестивалю українським глядачам було представлено найяскравіші стрічки сучасного кіно Італії: «Людський капітал», «Зрозумій мене, якщо зможеш», «Ось так подружка». Такі ініціативи дозволяють приймаючій країні більше дізнатися про Італію, формують привабливий імідж країни, що опосередковано впливає і на позитивне сприйняття країни в інших сферах [3].

Отже, активна політика інститутів культури сприяє формуванню позитивного іміджу Італії на міжнародній арені, посилюючи позиції країни на міжнародних ринках. Формування позитивного образу відбувається шляхом пропагування належності до світової культурної спадщини, літератури, особливості італійських традицій. Поширення інформації про привабливість країни з точки зору скупчення великої кількості археологічних об'єктів, музеїв, церков має на меті привернути увагу і до туристичної сфери країни. Іншими словами можна сказати, що просування культури сприяє не лише підтриманню культури італійських спільнот за кордоном, але й направлене на отримання фінансової вигоди та підтримання іміджу привабливої економічно італійської моделі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зонова Т. Модернизация дипломатической службы Италии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mgimo.ru/news/experts/document168586.phtml>
2. Італійський Інститут Культури в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iickiev.esteri.it/IIC_Kiev/Menu/Gli_Eventi/
3. Кучмій О.П. Використання технологій публічної дипломатії для просування інтересів держави на міжнародній арені (на прикладі Німеччини та Великої Британії) / О. П. Кучмій, А. Носенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – Вип. 78. Ч. 2. – С. 147–151.
4. Breindenbach J., Znkrih I., Danza delle culture. L'identità culturale in un mondo globalizzato. – Torino, 2000.
5. Decreto del Presidente della Repubblica 19 maggio 2010 n. 95 «Riorganizzazione del Ministero degli affari esteri, a norma dell'articolo 74 del decreto-legge 25 giugno 2008, n.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.esteri.it/MAE/normative/Normativa_Online/PrincipaliDisposizioniMAE/DPR_95_19.05.2010.pdf
6. GIAPPONE – Il "genio" di Leonardo in mostra a Tokyo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.esteri.it/MAE/IT/Sala_Stampa/ArchivioNotizie/Approfondimenti/2013/04/20130426_tokyo_leonardo.htm
7. Heart to Heart. From Rome to Addis. Art exhibition by Italian and Ethiopian artists. April 24, 2013 – May 07, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
8. http://www.iicaddisabeba.esteri.it/IIC_AddisAbeba/webform/SchedaEvento.aspx?id=114&citta=AddisAbeba
9. La Legge 22 dic 1990 n.401 Riforma degli Istituti italiani di cultura e interventi per la promozione della cultura e della lingua italiane all'estero [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.esteri.it/MAE/IT/Politica_Estera/Cultura/Documentazione/Normativa.htm

*Ф. Головий,**студент Международного
гуманитарного университета**г. Одесса, Украина**Руководитель: кандидат философских наук**Т.А. Крыжановская*

«ВНУТРЕННИЙ ЧЕЛОВЕК» КАК ИСТИНА

Григорий Саввич Сковорода выдающийся богослов, мыслитель, философ, «известный святостью жизни и честными правилами своими, имеющими целью любовь истины и добродетели, а концом красоту и совершенство духа» [1, Т. 2, с. 412] преимущественно в самопознании полагал наиболее полезное направление мышления человека. Являясь приверженцем дуализма, рассматривал человека и окружающую его среду как совокупность двух миров – видимого и невидимого, временного и вечного, плоти и духа, пяты (хвоста) и головы, зависимого и главного... [1, Т. 1, с. 126–163]. Потому и мыслительную деятельность направленную «внутрь себя», о которой говорят многие античные и латинские философские источники, такие любимые и часто употребляемые нашим автором, считал главной деятельностью человека высокоразвитого, так как она давала последнему возможность прикоснуться к мудрости и обрести высшую форму жизни – духовную, божественную. Этим стремлением пропитана вся поэзия Сковороды, логическим окончанием которой является соприкосновение с мудростью, вечностью, Христом...

Важным подтверждением этого стремления могут послужить для нас подробности последних дней философа. По свидетельству М. Ковалинского, (близкого и горячо любимого друга Сковороды, которому посвящена большая часть личной переписки философа) «представя себе совесть слабых, немощь верующих и любовь христианскую, исполнил все по уставу обрядному и скончался октября 29 числа, поутру, на рассвете, 1794 года. Перед кончиною завещал предать его погребению на возвышенном месте близ рощи и гумна и следующую сделанную им себе надпись написать:

Мир ловил меня, но не поймал» [1, Т. 2, с. 412].

Какую же роль играет путь самопознания, этот вектор мыслительного потенциала направленный «внутрь себя», для человека, как вершины Божьего творения? Каким образом оно способствует раскрытию неограниченных духовных возможностей и способностей внутреннего мира человека, а в долгосрочной перспективе осуществлению максимального содействия совершенствованию общества и человечества в целом?

Ни для кого не является секретом, что самым сильным и желанным в жизни человека является обретение счастья и стремление к нему. Это желание и стремление заложено глубоко и прочно внутри нас, заставляя нас искать путь к этой желанной вершине удовольствий, этой тихой гавани покоя и комфорта, как физического, так и главным образом, душевного. На алтарь этой победы ложится многое, человек жертвует самым драгоценным в жизни – временем, а порой и самой жизнью. Оценивая окружающую себя обстановку мы замечаем, что нашей природе свойственна симпатия ко всему совершенному и прекрасному, нам нравится высокоразвитое общество и те плоды которые оно приносит, например, – искусство, высокие мода, технологии и т.д. И тут же мы замечаем, что нам хочется каким-нибудь образом быть причастными к тому, чему мы отдаем свои симпатии. И на первый взгляд эта причастность к объектам наших симпатий кажется нам достижением счастья. Все становится на свое место, когда мы достигаем объекта наших вожеланий, а именно мы констатируем несостоятельность наших прогнозов относительно обретения счастья, как устойчивого и продолжительного удовольствия. Благо, что человеку дано немало времени на такие опыты. А как же быть счастливым без красивого и физически здорового тела? Что делать без добрых и верных друзей, могущих утолить нашу жажду общения и готовых поддержать в сложное время? Какое место занять в обществе, чтобы никого не обременять, а самому быть полезным ему, и в то же время получать удовольствие? Как, хотя бы, найти тот путь, или направление, идя которым можно наверняка получить желаемое, не потеряв при этом такое драгоценное в нашей земной жизни время? Ответы на эти и другие вопросы нам поможет раскрыть жизненный путь самопознания.

Исследуем творчество Сковороды как того, кто всей своей жизнью показал пример достойный подражанию, а также постараемся уловить подобные мысли и в творчестве других выдающихся

умов известных человечеству и по праву пользующихся почитанием и уважением ввиду огромной пользы, принесенной ими развитию и становлению человеческой цивилизации.

Человек, вникающий в себя, получает рано или поздно результат в виде устойчивой уверенности в главенстве мира невидимого, духовного. Огромный, невидимый мир чувств, желаний, мыслей возникает перед человеком, созерцающим себя самого. На примере себя человек может увидеть, что главную роль в его жизни играет его внутренний мир, или внутренний человек, а тело лишь последует ему. Иными словами станет ясно, что душа, – эта сила в совокупности чувств, разума и воли – является управителем нашего тела, а тело – лишь одежда и исполнитель. «Так вот видишь, мысль есть главная наша точка и средняя. А посему- то, она часто и сердцем зовется. Итак, не внешняя наша плоть, но наша мысль – то главный наш человек. В ней-то мы состоим. А она есть мы» [1, Т. 1, с. 128]. Или «Плоть ничто же, Дух животворит» [1, Т. 1, с. 124], – цитирует Сковорода Иисуса Христа.

Это важно еще и с той точки зрения, что такое понимание действительности помогает человеку обрести некое основание его взглядов, понятий, мышления. Во многом это и есть та отправная точка, которая впоследствии явится прочным фундаментом для поиска истины, выбора образа жизни, правильного мировосприятия, построении взаимосвязей с обществом и источником радости, достатка и довольства в жизни.

Обладая крепким фундаментом, на котором основывается и возводится мировоззрение и мышление как стройное строение, мы предупреждаем возникновение когнитивного диссонанса, того состояния которому сопутствует депрессия, неудовлетворенность, упадок духовных сил. Подчас, после таких испытаний, уже не хватает сил на поиск и бывает уже поздно что-либо менять. Ведь в основном результаты принимаемых нами решений не всегда видны сразу. Порой проходит много лет, прежде чем мы сможем с уверенностью сказать, правильное ли принято было решение. Пример такого Сковорода красноречиво описывает в Фабуле [1, Т. 1, с. 71–72].

В своих баснях Сковорода показывает насколько полезно человеку знать свою природу, или склонность, предрасположенность. «Многие без природы изрядные дела зачинают, но худо кончают» [1, Т. 1, с. 81]. А каким образом сделать это, как не путем самопознания? Ведь понимая настоящему к чему склонна наша душа, мы не будем обманываться изменчивыми вызовами времени, и гоняться за пустыми надеждами и чаяниями, в результате не будем терять времени на ошибки. Мы сможем сразу видеть, что приемлемо нашей натуре, с чем мы сможем мириться долгое время, а что сможем полюбить и навсегда. Такой выбор стоит пред нами зачастую в выборе профессии, любовью общественной деятельности. Немаловажно как быстрый и правильный выбор деятельности, интересов поможет проявить эффективность в расходовании сил, возможностей, талантов, тех ресурсов, которых не бывает в избытке. Человек с огромным интересом и вниманием делает то, что ему по душе, то, что его интересует. Таким образом, быстро и с удовольствием занимается нужное место в обществе, добивается всеобщее уважение, репутация. Но нужно учесть, что на эти моменты влияют еще несколько факторов, также во многом зависящих от степени самопознания. «Всяк есть тем, чье сердце в нем» [1, Т. 1, с. 124], – говорит Сковорода.

Зная себя, мы сможем вполне разбирать и окружающих нас людей, Сковорода подробно описывает в переписке по какому принципу нужно узнавать настоящих друзей.

То, как мы проведем большую часть жизни, в удовольствии или раздражении, в огромной степени зависит от выбора спутника нашей жизни. Плутарх, в своем наставлении к супругам приводит много примеров правильного выбора по достоинству, исходя из принципа не внешней красоты, а внутреннего мира человека. А таковую невозможно увидеть, если не знать и не видеть того же в себе [5, с. 347–360]. Сегодня, при всей высокотехнологичности нашего общества, страхов, вынуждающих людей скрывать себя настоящих, очень трудно рассмотреть в человеке его внутренний мир, в результате чего люди допускают множество ошибок, за которые страдают не только они, но и все общество.

Самопознание помогает нам разумно учитывать фактор времени. Царь Соломон в книге Екклесиаста гл.3 ст. 1 [2, с. 667] говорит: «Всему свое время, и время всякой вещи под небом». Рассматривая свой внутренний мир, то, как взаимосвязан он со своей оболочкой-телом, мы с состоянием увидим, что все процессы в нашем организме проходят и занимают какое-то определенное время, нужное для свершения этого процесса. Таким образом, замечая это, мы учимся терпению, столь важному качеству, нужному для достижений положительных результатов в нашей жизнедеятельности.

Зная эти процессы, мы понимаем, что нужно для нашего тела, для его нормальной жизнедеятельности, в каком количестве, и в какое время, чтобы не нарушился нормальный ход процессов, так

как такие нарушения чреваты побочными эффектами – болезнями и отклонениями. Таким образом, научившись и поняв как нужно обходиться со своим телом, человек может продлить свои года жизни.

Человек, не увидевший на примере своем то, как взаимодействует его внутренний мир и мир внешний, никогда не увидит этого и в природе окружающей, которая является огромным олицетворением премудрости и совершенства. Не поняв это совершенство, человек делает все наоборот, делает все против природы и приходит к тому, что очень рано теряет свое здоровье и жизнь, утопая в своих пороках и желаниях ведущих его к пропасти. Пример такой ситуации описывает Сенека в своих письмах: «... все пороки сражаются против природы, все отходят от должного порядка: наслаждаться всем извращенным – такова цель сластолюбия, и не только свернуть с прямого пути, но и отойти как можно дальше или пойти в обратную сторону» [6, с. 315].

Наблюдая за фундаментальностью процессов, как в своем организме, так и в природе, достигается понимание, что существует некая сила, делающая процессы уникальными и совершенными, доводящая их до нужного состояния, руководящая ими. Наблюдая такие процессы можно определять некие закономерности, помогающие в дальнейшем отрывать многие естественные законы, которые в свою очередь дадут толчок открытиям в науке и технике, медицине и т.д. Например, наблюдая за тем, что все процессы происходят и заканчиваются так, что все стороны, участвующие в данном процессе достигают и получают желаемый ими результат, можно сделать вывод, что и, например, в торговле нужно вести дела и договорную работу таким образом, чтобы удовлетворенными оставались все стороны договорных отношений. Поступая так, несложно достичь определенного успеха в деловых кругах.

Ничто так не влияет на положительную репутацию, как постоянство во взглядах, делах. Только познав себя внутреннего, истину сокрытую и обнаруживаемую через рассматривание духовного мира, можно отстаивать свою позицию ввиду любых опасностей, даже угрозы смерти. Остается только восхищаться, очень часто цитируемым Сковородою, описанным Платоном в диалоге «Федон», Сократом [4, с. 7–80], который при всех тяготах тех времен, клевет и обвинений, оставался верен себе даже до смерти, приняв яд.

И что же, скажем мы, хорошего с того? Сократ – родоначальник классической античной философии, которая в свою очередь стала наряду с христианством одним из оснований огромной эпохи Ренессанса (Возрождения), явившейся основным катализатором к эпохе Просвещения, во время которой был совершен огромный рывок в творчестве и развитии человечества и его культуры. На тех же основаниях немецкий философ эпохи Просвещения И. Кант дает свое определение просвещению: «Просвещение – это выход человека из состояния своего несовершеннолетия, в котором он находится по собственной вине. Несовершеннолетие есть неспособность пользоваться своим рассудком без руководства со стороны кого-то другого...». «Sapere aude! – имей мужество пользоваться собственным умом! – таков, следовательно, девиз Просвещения» [3, с. 27]. Только в самопознании, познавая свои страхи, положительные и отрицательные стороны своего внутреннего, невидимого мира, научившись со временем и усилиями с ними работать, терпеть и совершенствовать их, мы можем быть причастны к выходу из несовершеннолетия, обретению пути свободы и творчества.

Избрав путь самопознания, человек не боится остаться в одиночестве, везде он может быть занят размышлениями, ему не нужны изменения внешних обстоятельств. Такая самодостаточность иногда грозит одиночеством, но тот, кто находит его приятным, вскоре заметит приязнь к книгам, «нашим молчаливым друзьям» (Сковорода), помогающим развивать наше воображение, дающим нам мудрые советы, утоляющим нашу скуку и одиночество. Развитое воображение плодотворно влияет на такую деятельность человека как творчество. Таковым наделены не многие люди, так как свойство это дается Богом Творцом по Его желанию.

Изучение себя, нашего «внутреннего человека», поможет нам бороться с пороками и желаниями, ведущими нас в тупик грусти, тоски и отчаяния. Ведь попадая в зависимость от своих желаний и вожелдений, мы идем у них на поводу, пытаясь удовлетворить их. Но зная, что наш внутренний мир бездонен, к нам приходит понимание, что видимым невозможно насытить наши желания, нашей душе нужно нечто большее:

...Бездна дух есть в человеке, вод всех ширший и небес.

Не насытишь тем вовеки, что пленяет зрак очес.

Отсюда-то скука внутри скрежет, тоска, печаль,

Отсюда несытость, из капли жар горший встал.

Знай: не будет сыт плотским дух [8, с. 41].

Нашей душе нужно соприкосновение с миром, которому она сродна по природе, к миру духовному и божественному. Отчасти самопознанию сопутствует и одиночество, так как в нем задейст-

вован сам человек. Сковорода приводит здесь слова Аристотеля «Одинокий человек – либо зверь, либо Бог», раскрывая масштабы одиночества. Но отвечает «Что есть философия? Ответ: находится наедине с собою, с собой уметь вести разговор» [8, с. 401].

Доступность, дешевизна и удобство – одни из главных преимуществ самопознания, этого тяготения внутрь себя; ведь не нужно никуда ехать, тратить время и средства. Занимаясь самопознанием всегда можно находить радость и довольство.

Возлети на небеса, хоть в версальские леса,
Вздень одежду золотую,
Вздень и шапку хоть царскую,
Когда ты невесел, то все ты нищ и гол» [1, Т. 1. с. 65].

Сковорода часто делает акцент именно на этих качествах самопознания, ибо исповедуя жизнь тихую, проводит ее в святой бедности, наедине с собою и книгами [8, с. 70–72]. Независимость от материальных благ, как и его предшественники, античные стоики, Сковорода ставит на высокое место, ставя в пример Христа и апостола Павла в своей «Похвале бедности»:

«Був убогий Христос,- бо зневажав скарби,
Павел був нуждарем, бо не жадав утіх,
Не в старчачих торбах,бідносте, ти живеш
В серці чистім і праведнім» [8, с. 80].

Переписка Сковороды с его любимым другом Михаилом Ковалинским, подобие нравственных писем Сенеки Луцилию и другими людьми, ярко говорит о высших воззрениях его. Советы достижения божественной жизни путем самопознания, явились не просто сухой теорией, но и практическим путем и жизнью Сковороды. Описания и примеры ярко говорят об огромной практике, опыте и личном примере.

«Дивись на тих людей, чії слова, діла, око, хода, рухи, їжа, напої, коротше кажучи, все життя скероване всередину, як ті сліди, про які говориться у Плутарха, звернені всередину, тобто вони не летять за тими, що літають за хмари, але зайняті лише своєю душею і слухають самих себе, поки не приготують себе як гідну обитель для бога. І коли бог вселиться в їхні душі, коли запанує в них, тоді те, що уявляється юрбі як щось нестерпне, страшне, пусте, для них стане божественним, сповненим нектару й амброзії, коротше кажучи [«веселіє вЪчное»] та ін.» [7, Т. 2, с. 233].

Основная цель самопознания, описанная Сковородой в совершенно уникальных аллегориях и прообразах, частично заимствованных из Библии, это достижение наивысшей формы жизни – жизни духовной или божественной.

Результатом и наградой пути направленного внутрь себя, Сковорода видел в достижении и познании личности Иисуса Христа, и влиянии этой личности на нашего духовного, «внутреннего человека». Роль и переживания действия этой личности в нашей духовной жизни Сковорода во всех тонкостях описывает в 5, 6, 7 и 8 песнях [8, с. 37–39]. Они наполнены любви, стремления, радости, жажды обретения высшей цели. Недаром на призыв апостола Иоанна, любимого ученика Иисуса Христа, (1-е посл. Иоанна гл. 2 ст. 15–16) «Не любите мира, ни того, что в мире: кто любит мир, в том нет любви Отчей. Ибо все, что в мире: похоть плоти, похоть очей и гордость житейская, не есть от Отца, но от мира сего» [2, Н. 3. , с. 181]. Сковорода, как сумму самопознания всей своей жизни, просит написать надгробную надпись «Мир ловил меня, но не поймал».

ЛИТЕРАТУРА

1. Сковорода Г. Сочинения в двух томах / Г. С. Сковорода. – М: Мысль, 1973. – Т. 1. – 511 с.; – Т. 2. – 486 с.
2. Библия. Книги священного писания Ветхого и Нового завета канонические. – М: Российское Библейское Общество, 2013. – В. 3. – 925 с.; – Н. 3. – 292 с.
3. Кант И. Сочинения в шести томах / Иммануил Кант. Том 6. – М: Мысль, 1966. – 743 с. – (Серия «Философское наследие»).
4. Платон. Собрание сочинений в 4-х томах / Платон. Т. 2. – М: Мысль, 1993. – 528 с.
5. Плутарх. Сочинения / Плутарх. – М: Художественная литература, 1983. – 703 с.
6. Сенека. Нравственные письма к Луцилию / Луций Анней Сенека. – М: Наука, 1977. – 383 с.
7. Сковорода Г. Повне зібрання творів / Г. С. Сковорода. У 2-х томах. – К: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 532 с.; – Т. 2. – 576 с.
8. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Диалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Григорій Сковорода. – К: Наукова думка, 1983. – 541 с.

*В.І. Головченко,**доктор політичних наук, професор,**Інститут міжнародних відносин**Київського національного університету імені Тараса Шевченка,**м. Київ, Україна*

„НОВОРОСІЯ”: МІСТИФІКАЦІЇ Й РЕАЛІЇ

Сенсацією Бухарестського саміту НАТО 2–4 квітня 2008 р., де очікувалося надання Албанії, Македонії, Хорватії, Україні й Грузії Плану дій щодо членства (ПДЧ), стали заяви президента Росії В. Путіна. Оскільки, значною мірою, внаслідок його неочікуваного візиту кандидатський статус було затверджено лише за Албанією й Хорватією, а щодо України, Грузії й Македонії його відклали на невизначений термін (формально – з огляду на протидію ФРН, Франції, Італії й Греції), варто процитувати найбільш значущі пасажі з бухарестських промов президента Росії.

Спершу він безапеляційно запевнив глав держав і урядів членів Альянсу, що „на Україні там третина взагалі етнічні росіяни... Є регіони, де цілком лише російське населення проживає, скажімо в Криму. 90 відсотків – це росіяни. Україна, взагалі, складна дуже держава. Україна в тому вигляді, в якому вона сьогодні існує, вона була створена за радянського часу; вона отримала території від Польщі – після Другої світової війни, від Чехословаччини, від Румунії... Значить, від Росії величезні території отримала на сході й на півдні країни. Це складне державне утворення. І якщо ще внести туди натовську проблематику, інші проблеми, це взагалі може поставити на грань існування самої державності... Ну, сімнадцять мільйонів росіян на Україні живе... Південь, південь України цілком, там тільки одні росіяни, Крим просто отриманий Україною рішенням політбюро ЦК КПРС. Навіть не проведено було державних процедур із передачі цієї території” [1].

Звичайно, можна було б відразу зловити президентських спічрайтерів на некомпетентності (чи фальсифікації офіційних і загальновідомих даних), оскільки Всеукраїнський перепис населення 2001 р. засвідчив проживання не 17 млн. етнічних росіян у державі, а 8,334 млн. чол., що складали 17,3 % людності, але аж ніяк не третину [15]. Навіть в Автономній Республіці Крим етнічні росіяни становили лише 58,5 % населення [14], а не 90 % як стверджував В. Путін. Знову ж таки, насправді Кримську область було в 1954 р. вилучено зі складу РРФСР на користь УРСР відповідно до тогочасної конституційної процедури: з ініціативи Ради Міністрів і Президії Верховної Ради РРФСР – Указом Президії Верховної Ради СРСР і відповідним Законом СРСР, а не інакше.

Однак дійсну сутність своєї української політики В. Путін з’ясував того ж дня – 4 квітня 2008 р. на закритій зустрічі Ради Росія – НАТО, де кремлівському лідеру можна було не дотримуватися „дипломатичного протоколу й етикету”. В. Путін попередив співрозмовників, що офіційна Москва сприймає наближення НАТО до російських кордонів як реальну загрозу державним інтересам і пообіцяв адекватні заходи у відповідь. В разі ж надання Альянсом ПДЧ Грузії, президент Росії, спираючись на „Косовський прецедент”, обіцяв дипломатичне визнання Абхазії та Південної Осетії й створення, таким чином, буферної зони між НАТО і російськими кордонами.

„Але втім, про Грузію російський президент говорив абсолютно спокійно і ніби мимохідь, – повідомив член однієї з делегацій саміту. – Коли ж мова зайшла про Україну, Путін скипів. Звертаючись до Буша, він сказав: „Ти ж розумієш, Джордже, що Україна – це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її територій – це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами!”. І тут він досить прозоро натякнув, що в разі прийняття в НАТО України, вона просто припинить існування. Тобто В. Путін фактично пригрозив, що Росія може почати відторгнення Криму й Східної України” [5].

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що стратегічні цілі міжнародної діяльності В. Путіна на українському напрямку набули чітких обрисів ще протягом його другого президентського терміну і залишилися незмінними до сьогодні. Причому, незалежно від того, які політичні сили перебувають при владі в Києві – прозахідні чи проросійські, В. Путін не налаштований додержуватися у взаєминах із незалежною Україною норм міжнародного права, передусім поваги до територіальної цілісності держави й недоторканості її кордонів. Україна в очах російського лідера не заслуговує навіть на статус „фінляндизації”, а лише бути „протекторатом”.

Саме в цьому контексті слід шукати ключ до з’ясування причин агресивності української політики В. Путіна з перемогою в Києві „Євромайдану” й „Революції гідності”. Вже після анексії Криму, в розпал інспірованого Кремлем сепаратистського заклоту на Донеччині й Луганщині, 17 квітня 2014 р. президент Росії

наголосив в ефірі під час „Прямої лінії”: „Питання в тому, щоб забезпечити законні права й інтереси росіян та російськомовних південного сходу України – нагадаю, користуючись іще термінологією царських часів, це Новоросія: Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України за царських часів, це все території, що були передані в Україну в 20-ті роки радянським урядом. Навіщо вони це зробили, Бог їх знає. Це все відбувалося після відповідних перемог Потьомкіна й Катерини II у відомих війнах з центром у Новоросійську. Звідси і Новоросія. Потім з різних причин ці території пішли, а народ-то там залишився” [4].

Оскільки потужна пропагандистська машина Кремля через мас-медіа забезпечує як позитивний імідж Росії за кордоном і її перемоги в „інформаційних війнах”, так і монолітну згуртованість 142-мільйонного населення країни навколо особи глави держави, варто зупинитися на з’ясуванні використаного В. Путіним призабутого терміну „Новоросія”. Не випадково ж 24 травня 2014 р. в Донецьку сепаратисти-заколотники, під надуманим приводом „історичної наступності”, саме так найменували союз терористичних Донецької й Луганської „народних республік”.

Академічна „Радянська історична енциклопедія” стверджує, що Новоросією з 2-ї половини XVIII ст. до 1917 р. офіційно називалося Північне Причорномор’я, яке стало російським за кількома мирними договорами з Османською імперією (1739, 1774, 1791 і 1812 рр.). „Назва „Новоросія” пояснювалась не стільки пізнім входженням її території до складу Росії, скільки була наслідком господарського освоєння слабо заселеного, нового краю” [2, ст. 289].

З утворенням у 1764 р. Новоросійської губернії, що невдовзі обійняла й землі знищеної Катериною II в 1775 р. Нової Січі, зазначений термін вживався як її неофіційна назва. Але з анексією Російською імперією Кримського ханату в 1783 р. Новоросійська губернія втратила військово-стратегічне значення й була скасована, а її територія увійшла до Катеринославського намісництва. Трохи згодом – наприкінці 1796 р. намісництва в Росії були ліквідовані, й на базі Катеринославського та Вознесенського намісництв і Таврійської області поновлено Новоросійську губернію, а її адміністративний центр – Катеринослав перейменовано на Новоросійськ (саме його, сподіваємося, мав на увазі В. Путін, а не відомий чорноморський порт, заснований значно пізніше – в 1838 р.).

В ході чергової управлінської реформи в 1802 р. Новоросійська губернія була поділена на Катеринославську (адміністративному центру повернуто попередню назву), Миколаївську (з 1803 р. – Херсонська) і Таврійську губернії, що в 1822 р. об’єднали в Новоросійське і Бессарабське генерал-губернаторство [3, с. 479–480]. Воно проіснувало до 1874 р. й також у неофіційному вжитку іменувалося Новоросією, а після скасування генерал-губернаторства ця назва перестала відповідати якій-небудь конкретній адміністративно-територіальній одиниці й поступово зникла з ужитку.

Таким чином, В. Путін даремно включив до т. зв. „Новоросії” Харків – адміністративний центр Слобідсько-Української (1765–1780 і 1797–1835 рр.) і Харківської (1835–1925 рр.) губерній та Харківського намісництва (1780–1796 рр.), до складу яких належали й окремі райони сучасних Донецької та Луганської областей. Хоча, звісно, Харків – т. зв. „друга столиця України” перманентно використовувався ленінським урядом для ефективної реалізації своєї української політики. Спершу в Харкові 12 (25) грудня 1917 р. було проголошено радянську владу в Україні й через п’ять днів створено підконтрольний Леніну та альтернативний Генеральному секретаріату УНР більшовицький уряд – Народний секретаріат. Там же 4-м обласним з’їздом рад 27–30 січня (9–12 лютого) 1918 р. було задекларовано маріонеткову Донецько-Криворізьку радянську республіку в складі РСФРР, що також протиставлялася УНР.

Але, водночас, слід наголосити, що ленінський уряд двічі офіційно визнавав Українську Народну Республіку: вперше – 3 (16) грудня 1917 р. в „Маніфесті до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради” – в кордонах, окреслених 3-м Універсалом Центральної Ради 7 (20) листопада 1917 р. (Київська, Волинська, Подільська, Чернігівська, Полтавська, Катеринославська, Харківська, Херсонська і Таврійська (без Криму) губернії); вдруге – 3 березня 1918 р. в ст. 6 Брестського мирного договору РСФРР з Центральними державами в дещо ширших кордонах на північному заході, визначених Брестським мирним договором УНР із тими ж державами від 27 січня (9 лютого) 1918 р.

Тому й проголошена 10 березня 1919 р. на 3-му Всеукраїнському з’їзді рад в Харкові Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР) отримала територію, що загалом збігалися з теренами УНР, до створення й конституювання якої ані російські більшовики, ані породжені ними РСФРР і СРСР жодного відношення не мали. Вони лише цілком успішно, методами військової інтервенції, насилля, терору й безоглядної демагогії побудували на вже юридично визнаній території УНР свою маріонеткову квазідержаву, адміністративні межі якої, у цілковитій відповідності з нормами міжнародного права (правонаступництво при утворенні держав у результаті поділу), стали після розпаду СРСР державними кордонами сучасної України.

Такий докладний, можливо навіть занадто, розгляд окремих сентенцій В. Путіна знадобився для того, аби наблизитися до оцінки його принципового зауваження щодо неможливості раціонального пояснення мотивів передачі в 1920-ті рр. урядом СРСР Україні теренів колишньої Новоросії (на відміну від російського президента, будь-кому зрозуміло, що ніякого адміністративного чи державного утворення під назвою „Україна” в царській Росії бути не могло, навіть суто теоретично).

Вперше проблема державного розмежування між формально суверенними УСРР і РСФРР постала ще на міжвідомчій нараді при економічно-правовому відділі НКВС РСФРР 25 лютого 1919 р. Тоді російська сторона запропонувала при її вирішенні взяти за основу не принцип етнічної належності населення й навіть не його волевиявлення, а міркування виключно „державного порядку”.

Так, при обговоренні республіканської приналежності Грайворонського і Белгородського повітів Курської губернії (нині – райони Белгородської області РФ) представник УСРР – заступник голови Київського губвиконкому А. Іванов посилався на їхній етнічний склад населення (домінування українців) та велике економічне і культурне тяжіння його до Харкова. Але уповноважена РНК РСФРР по Білорусі й Литві – відома більшовичка С. Гопнер заявила, що ці повіти як хлібні центри мають велике значення лише для Великої Росії, залишаючись незначними для України.

На випадок військових невдач радянської України, стверджувала С. Гопнер, Росія, відмовившись від згаданих повітів, раз і назавжди втратить можливість висувати на них претензії в майбутньому. Як аргумент вона також використала телеграму голови РНК і наркома зовнішніх справ УСРР Х. Раковського, що запевнив про відсутність із його боку жодних заперечень стосовно включення зазначених територій до Росії. Згідно цієї ж телеграми було вирішено й питання про передачу від Чернігівської губернії до Гомельської губернії РСФРР Суразького, Новозибківського, Мглинського і Стародубського повітів (нині – райони Брянської області РФ). Такою була плата маріонеткового більшовицького уряду України за воєнну підтримку з боку Кремля.

Кордон УСРР із Областю Війська Донського визначався по старій його межі з Катеринославською й Харківською губерніями, а з Кримом – по Перекопському перешийку (хоча на той час радянська влада навіть ще не була встановлена на Дону і в Криму). Всі рішення були ухвалені одностайно, а сама міжвідомча нарада тривала лише 4 год. 10 хв. Досягнуті угоди були покладені в основу затвердженого 10 березня 1919 р. РНК України „Договору про кордони з РСФРР” [9, арк. 70].

Таким чином, поза межами УСРР залишалися райони компактного проживання етнічних українців на Гомельщині, Брянщині, Курщині, Воронежчині, а також на Дону й Північному Кавказі. Українське населення, що опинилося поза межами своєї республіки, засипало російські урядові органи заявами про бажання жити в Україні, такі ж рішення приймалися волосними й повітовими з’їздами рад. Зокрема, вже в 1920 р. за входження до складу УСРР висловилися з’їзди рад Коров’яківської та Кульбаківської волостей Рильського повіту, а також Ново-Вознесенської й Успенської волостей Тимського повіту Курської губернії (нині – райони Курської області РФ) і багато інших [11, арк. 13, 53].

У спільній постанові Белгородського, Корочанського й Новооскольського повітових виконкомів (нині – райони Белгородської області РФ) зазначалося, що вже „в 1917–1918 рр. місцеве населення одностайно висловилося на користь приєднання до Харківської губернії, і тільки німецька окупація України перервала подальше здійснення цього народного бажання” [10, арк. 39]. Але урядові органи РСФРР не лише не брали до уваги в своїй діяльності такі бажання численного населення, а й, навпаки, відповідали погрозами та вимагали від підлеглих розібратися „про причини руху на користь відходу волостей до УСРР” [10, арк. 1].

Уряд УСРР, ідучи назустріч прагненням населення суміжних губерній РСФРР, запропонував ЦВК СРСР у 1924 р. законопроект „Про зовнішні кордони УСРР”, підготовлений за участю академіків-істориків М. Грушевського і Д. Багалія. У його першій частині пропонувалося передати Мінській губернії Білоруської СРР частини Словечанської та Юровської волостей Коростенської округи Волинської губернії (нині – Житомирської області), наголошуючи, що ці території цілком відповідають природно-історичним і економічним умовам Білорусі. В свою чергу, враховуючи тяжіння до відповідних економічних центрів України й етнічний чинник, передбачалося включити до складу Чернігівської губернії Семенівську волость Новозибківського повіту Гомельської губернії РСФРР та частину волостей Севського повіту Брянської губернії [12, арк. 2 зв.].

В другій частині законопроекту, спираючись на дані переписів населення 1897, 1920 і 1923 рр. (щоправда, два останні охоплювали лише міських мешканців), харківський уряд пропонував передати УСРР ряд повітів Курської та Воронежської губерній, де проживало 1704 тис. етнічних українців, що становили більше 90 % мешканців [12, арк. 4 зв.]. Держплан УСРР, який також брав участь у розробленні цього законопроекту, наводив дані про те, що більшість вантажів на залізничних станціях Грайворонського і Белгородського повітів йшла з України, або в Україну. А цукрові заводи, що знаходилися в південних повітах Курської губернії, більш як на 90 % забезпечувалися сировиною з Харківської, Полтавської й Чернігівської губерній УСРР.

Союзний ЦВК створив комісію для врегулювання кордонів між РСФРР, УСРР та БСРР (по два представники від сторін) на чолі з головою ЦВК Білоруської СРР О. Черв'яковим. На першому ж засіданні 1 липня 1924 р. вона визначила етнографічний принцип як головний при визначенні кордонів між республіками, з урахуванням економічного тяжіння й зручності адміністративно-територіального поділу спірних територій. Компромісний варіант, вироблений спільною комісією, передбачав включення до складу УСРР від Курської губернії – Белгородського, Грайворонського і Путивльського повітів, а також чотирьох волостей Корочанського повіту, трьох – Новооскольського і однієї Суразького (нині – райони Белгородської області); від Воронежської губернії планувалося передати Україні лише один – Валуйський повіт (нині – район Белгородської області) [8, арк. 102–104].

Таким чином, запропонований урядом УСРР законопроект зазнав чималих змін, компромісний варіант залишав поза межами УСРР 724 тис. етнічних українців Брянської, Воронежської, Гомельської й Курської губерній РСФРР. Як згадував учасник комісії від України – член політбюро ЦК КП(б)У П. Буценко, „загальну затримку у врегулюванні кордонів і незакінченість проробки цього питання необхідно пояснити виключно недоброзичливим, а почасти і ворожим ставленням з боку представників РСФРР. Перш за все, це було помітно у поведінці представників РСФРР на засіданні Союзної Комісії, як то, явне небажання розглядати проект УСРР, зухвалий тон, демонстративне залишення представниками Курської і Воронежської губерній залу засідань, посилення на недостатню підготовку до розгляду проекту УСРР, в той час як представники РСФРР мали на руках цілком опрацьовані Курським і Воронежським губвиконкомом доповідні записки... посилення на те, що розмовна мова населення російська і, нарешті, вживання термінів „малорос” і „великорос” [7, арк. 12 зв.].

Оскільки досягти згоди між делегаціями республік не вдалося, О. Черв'яков передав питання територіального розмежування на розгляд політбюро ЦК ВКП(б), де компромісний проект постанови союзної комісії зазнав подальших змін (на шкоду Україні). Згідно рішення політбюро, до складу УСРР мали відійти лише Семенівська волость Новозибківського повіту Гомельської губернії; кілька волостей Севського повіту і с. Зноб Трубчевського повіту Брянської губернії; майже весь Путивльський повіт; Криничанська волость Суджанського повіту й південна частина Муромської волості Курської губернії, а також Троїцька волость і частина Уразівської волості Валуйського повіту Воронежської губернії [7, арк. 11].

Гострі дискусії розгорнулися й під час підготовки розмежування між УСРР та Північно-Кавказьким краєм РСФРР, який був утворений 16 жовтня 1924 р. в складі колишніх Донської й Кубано-Чорноморської областей, а також Ставропольської й Терської губерній. Партійно-радянська влада згаданого регіону почала наполягати на приєднанні до Росії Таганрозького й Шахтинського округів Донецької губернії УСРР. Торкаючись економічних мотивів, пов'язаних із передачею до складу РСФРР згаданих округів, які свого часу Кремль із політичних міркувань („розкозачити Дон і тим ослабити гніздо білогвардійського опору”) включив до УСРР, члени Південно-східного бюро ЦК РКП(б) А. Мікоян і М. Ейсмонт цинічно заявляли: „Єдиний аргумент українців проти передачі Таганрога*, що він є хлібною базою Донбасу, настільки несерйозний, що на ньому не варто зупинятися” [8, арк. 71 зв.].

Таким чином, ні про яке самовизначення націй, що з популістською метою так палко на словах декларували російські більшовики, не йшлося: лише „тимчасові політичні міркування” й прагнення будь-що втриматися при владі. Коли ж після перемоги над „білими” в громадянській війні загроза втрати влади зникла, Кремль знову приступив до перекроювання адміністративних кордонів. Незважаючи на брак етнографічного й економічного обґрунтування, політбюро ЦК РКП(б) 11 липня 1924 р. ухвалило рішення про приєднання Таганрозького й Шахтинського округів до Південно-Східної області (з жовтня – Північно-Кавказького краю) РСФРР [13, арк. 5 зв.].

Зрештою, згідно постанови ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 р. „Про врегулювання кордонів Української Соціалістичної Радянської Республіки з Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою і Білоруською Соціалістичною Радянською Республікою” до УСРР була приєднана територія, на якій мешкало 278 тис. чол., у той час як від України була відторгнута територія з населенням 479 тис. чол. [6, арк. 158]. Недостатнє розроблення окремих пунктів постанови ЦВК СРСР призводило до виникнення нових територіальних суперечок, а інколи справа доходила до справжніх курйозів. Приміром, на вже згаданій залізничній станції Чортково Таганрозького округу Північно-Кавказького краю адміністративний кордон пройшов залізничною колією, внаслідок чого станційний будинок опинився на території РСФРР, а пакгаузи – на території УСРР.

Наведений вище вибірковий аналіз проблеми формування східних кордонів нашої держави, що вкотре гостро постала з початком неспровокованої й неоголошеної збройної агресії путінської Росії проти України,

* За офіційними даними всесоюзного перепису 1926 р. в Таганрозькій окрузі мешкало 71,7 % українців.

переконливо засвідчує всю абсурдність тверджень кремлівського лідера, цитованих на початку даної розвідки. Зрозуміло, що жодним чином не „глибока стурбованість” долею й „занепокоєння” недотриманням українською владою політичних, культурних і мовних прав представників т. зв. „русского мира”, тобто російськомовних громадян України (яким на конституційному й законодавчому рівнях гарантується й на практиці забезпечується „вільний розвиток, використання і захист” російської мови), є визначальними для української політики В. Путіна. Безперечним є лише те, що вона спрямована на збереження й зміцнення фактично абсолютної влади глави Російської держави.

Особистий життєвий і фаховий досвід породили у В. Путіна гостру й хворобливу відразу до ліберально-демократичних цінностей (громадянське суспільство, правова держава, пріоритет прав людини, людська гідність, гендерна рівність, толерантність, свобода вибору, соціальна спрямованість економіки та ін.), несумісних із омріяною ним „російською суверенною демократією”. Протягом першого терміну президентства В. Путін силовими методами покінчив із будь-якою організованою формою опозиційності в Російській Федерації, а під час другого президентського терміну й подальшого перебування на посаді глави уряду він завершив консолідацію владної вертикалі, що завдяки „газодоларам” забезпечила певний життєвий мінімум невибагливому населенню Росії, реанімувала її військово-промисловий комплекс і великодержавницькі амбіції.

Але водночас ланцюг підтриманих Заходом ненасильницьких і народних „кольорових революцій” на пострадянських теренах (Грузія, Україна, Киргизстан, Молдова) міг зруйнувати в широкого загалу путінський імідж „вдалого менеджера”. Саме в цьому контексті Кремль має не допустити вдалої й ефективної реалізації „європейського вибору України” – демократичного реформування її політико-правової системи, модернізації переведеної на ринкові рейки економіки й банківсько-фінансової сфери, набуття повноцінного членства в ЄС і НАТО, що цілковито гарантувало б національну безпеку держави.

Успішна й приваблива Україна, на переконання В. Путіна, кинула б серйозний виклик його самодержавному режиму, поставила б під питання не лише регіональні, а й глобальні проекти «демократа чистої води», як себе полюбляє рекламувати російський лідер. Тому з метою внутрішньополітичної й фінансово-економічної дестабілізації України, її міжнародно-політичної дискредитації для В. Путіна всі засоби були й залишаються прийнятними: інформаційно-пропагандистська, «газова» й «гібридна» війни; фальсифікація історії й попрянення чинних міжнародних, передусім двосторонніх, угод; силовий тиск і організація та живлення сепаратистських заколотів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выступление Владимира Путина на саммите НАТО (Бухарест, 4 апреля 2008 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammite-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html>.
2. Новороссия // Советская историческая энциклопедия. Т. 10 «Нахимсон – Пергам» / Гл. ред. Е. М. Жуков. – М. : Советская энциклопедия, 1967. – 1038 ст.
3. Панашенко В. Новоросійська губернія / Віра Василівна Панашенко // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Т. 7: Мл – О. – К. : Наукова думка, 2010. – 728 с.
4. Прямая линия с Владимиром Путиным, 17 апреля 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/news/20796>.
5. Путин: „Украина – это даже не государство!” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/resonance/294/putin_quotukraina_eto_daje_ne_gosudarstvoquot_.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1 (Верховна Рада України), оп. 2, спр. 3144.
7. ЦДАВО України, ф. 1, оп. 3, спр. 2524.
8. ЦДАВО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1813.
9. ЦДАВО України, ф. 2 (Кабінет Міністрів України), оп. 1, спр. 18, ч. 1.
10. ЦДАВО України, ф. 5 (Народний комісаріат внутрішніх справ УРСР), оп. 1, спр. 320.
11. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 1, спр. 321.
12. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 331.
13. Центральний державний архів громадських об’єднань України, ф. 1 (Центральний Комітет Комуністичної партії України), оп. 6, спр. 49.
14. Численность и состав населения Автономной Республики Крым по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/crimea/>.
15. Численность и состав населения Украины по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/>.

*Н. Горбатовская,
аспирантка Ставропольского
государственного педагогического института
г. Ставрополь, Российская Федерация
Руководитель: доктор педагогических наук,
профессор С.В. Бобрышов*

СУЩНОСТЬ СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГА

В современном мире, где практически стираются грани и нормы морально-нравственных качеств человека, очень важно формировать грамотное понимание феномена социально-профессиональной ответственности у будущих педагогов. Они целенаправленно должны воспитывать в себе этот вид ответственности. Почему это важно? Потому что именно педагоги на основе социально-профессиональной ответственности сочетают в себе как обучающую, так и воспитательную функцию, реализуя её по отношению к подрастающему поколению. И, что самое важное, именно во многом на собственном примере реализации социальной ответственности учителя формируют её у подрастающего поколения, да и в целом у всего общества. Ну, а для начала, будущие педагоги должны не просто знать определение понятия «социально-профессиональная ответственность», но и более глубоко, на сущностном уровне понимать его.

Посмотрим, какие грани определения социально-профессиональной ответственности можно найти в подходах учёных, которые задавались этим вопросом, изучали его и, так или иначе, работали в этом направлении.

Ряд специалистов (Бозаджиев В.Л., Дементьева Т.В., Абульханова К.А.) сходятся во мнении, что по своей природе социально-профессиональная ответственность является нравственным качеством, что предполагает формирование у студентов соответствующего нравственного сознания и личностно значимого опыта профессиональной деятельности, а также опыта реализации нравственно-волевых усилий [6, с.33]. Ученые отмечают также, что значимым условием результативности данного процесса выступает как эффективная социальная [1, с. 298], так и моральная оценка профессионально-педагогической деятельности учителя, что развивает его потребность в полноценной социально-профессиональной самореализации [4, с. 156].

Другие ученые (Турковский В.И., Громцева А.К., Колесникова И.А.) считают, что социально-профессиональная ответственность – это интегративное личностное качество, особенно значимое для представителей социально ориентированных профессий, в частности, для будущих учителей. [11, с. 345]. Они отмечают, что оно проявляется только в базовых сферах деятельности педагога и включает ряд ведущих личностных отношений: к учительству как социальной группе, к педагогической деятельности и к учительской профессии, к педагогическому и ученическому коллективам, к учителям, учащимся и к самому себе, как главному участнику будущего педагогического процесса [10, с. 121]. Указывают исследователи и на то, что следует учитывать механизм развития личностных отношений, включающий в себя овладение знаниями, профессиональными умениями и навыками, формирование нравственных чувств и эмоций [5, с. 21]. Так же необходимо учитывать, что высокий уровень сформированности личностных отношений приводит к становлению соответствующих компетенций, выступающих как целостное единство знаний, взглядов, переживаний, оценок, убеждений, личностных смыслов, умений и навыков профессиональной деятельности. В то же время, данные специалисты не раскрывают, как эти личностные отношения должны проявляться, каково их содержание.

Отдельно следует рассматривать высказывание Э.Ф. Зеер и Э.Э. Сыманюк, которые трактуют социально-профессиональную ответственность как стремление и умение оценивать своё поведение с точки зрения пользы или вреда для общества, коллектива или отдельной личности. Раскрывают они это как мотивационный аспект, т.е. социально-профессиональная ответственность нужна для того, чтобы не навредить обществу. Соответственно они указывают, что ответственность по своей структуре состоит из осознания долга и социальных мер в ответ на социально значимые поступки. Это взаимодействие и становится фактом сознания и приобретает смысл в профессиональном поведении [7, с. 125]. В то же время авторы не показывают, какие социально значимые поступки мы можем брать за основу социально-профессиональной ответственности. И не учитывают того, хватит ли только мотивационного аспекта для осознания важности и глубины одного из основных компонентов профессиональной культуры педагога.

На основе анализа приведенных подходов следует отметить, что главным является то, что студенты в своей будущей профессии должны быть готовы совершать действия с опорой на какие-то нормы, правила. Представляется, что осознанное понимание феномена ответственности приведёт студентов к чёткому и ясному осознанию социально-профессиональной ответственности как одного из базовых проявлений личности. Этот навык необходим будущим педагогам, он составляет часть профессионально-педагогической культуры.

Необходимо отметить, что во всех высказываниях и определениях прослеживается то, что феномен социально-профессиональной ответственности является одним из фундаментально важных в профессиональной педагогической культуре.

Но чтобы на уровне смыслового понимания осознать всю важность и необходимость воспитания в себе социально-профессиональной ответственности как одной из составляющих профессиональной культуры педагога, необходимо понимать, что собой представляет культура, как таковая, каким образом она выступает важным компонентом в смысловом понимании профессиональной культуры педагога.

Следует учесть, что немаловажным для студентов педагогических вузов является освоение нормативных требований профессии, а так же формирование высокого уровня педагогического мастерства. Это происходит только в процессе приобщения педагога к общечеловеческой и педагогической культуре общества, формирования и повышения своей личностной, и во взаимосвязи с ней профессиональной культуры.

Понятие «формирование культуры» в нашем сознании часто ассоциируется с совершенствованием человека, достижением им определённых высот в своей профессиональной деятельности, а также, что является важным критерием определения функции культуры, приобщение человека к системе высших ценностей.

Это двойственное определение понятия культуры просматривается, в частности, в трудах В. Библиера, который говорит, что культура есть форма одновременного бытия и общения людей различных – прошлых, настоящих и будущих культур, форма диалога и взаимопорождения этих культур [3, с. 289]. И одновременно: «Культура – это все целостное бытие человека, понятое, как феномен самоустремленности, то есть в своем духовном острие» [3, с. 307].

По мнению А. Белого, «культура есть стиль жизни, и в этом стиле она есть творчество самой жизни, но не бессознательное, а осознанное; культура определяется ростом человеческого самосознания, она есть рассказ о росте нашего «я», она индивидуальна и универсальна одновременно... культура всегда есть культура какого-то «я» [2, с. 365]. Из данного определения можно сделать вывод о том, что культура – это то, что существует одновременно и вне человека, и в нем самом. Невозможно определить самое понятие перечнем элементов, его составляющих: «наука», «искусство», «религия», «образование» и т.д. Культура выступает, как целостная характеристика, органично соединяющая в себе разные стороны человеческой деятельности.

Учитывая выше изложенное можно сделать вывод о том, что за основу становления профессиональной культуры педагога необходимо брать его общую культуру, которая проявляется не только в разностороннем широком кругозоре, эрудиции, а так же в высоком уровне духовных интересов и запросов, эстетических и нравственных потребностей в общении с искусством, с людьми, с природой, и, несомненно, важно не исключать и культуру мышления, эмоциональную культуру личности, культуру труда, общения, правовую и экологическую культуру.

Только после смыслового и понятийного осознания студентами педагогических вузов феномена самой культуры можно переходить к более сложному уровню его контекстного понимания, а именно, к тому, что представляет собой профессионально-педагогическая культура? И далее, какое место социально-профессиональная ответственность занимает в ней?

Анализ научной литературы показал, что на сегодняшний момент единого понимания и понятийного оформления данного феномена так и не сложилось.

Многие авторы сходятся во мнении, что профессионально-педагогическая культура – это часть педагогической этики, которая осуществляет общетеоретическую и практическую (гуманизирующую, ценностно-ориентирующую, познавательную, воспитательную) функции. Именно одной из её составляющих является социально-профессиональная ответственность. Она рассматривается в совокупности с такими понятиями, как педагогический долг, свобода и справедливость [8, с. 185]. Это обусловлено, прежде всего, тем, что педагог имеет дело с весьма хрупким, динамичным «объектом воздействия» – ребенком. Отсюда повышенная деликатность, тактичность, ответственность и определённое социальное воздействие.

Некоторые авторы (Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н.) считают, что профессионально-педагогическая культура базируется на общей культуре личности, выступает как проецирование в сферу профессиональной

деятельности и личность педагога, в целом в педагогическую культуру общества. Она «представляет собой систему общечеловеческих идей, профессионально-ценностных ориентаций и качеств личности, универсальных способов познания и гуманистических технологий педагогической деятельности» [9, с. 47].

Следует обратить внимание на мнение Колесниковой И.А., которая считает, что высокая профессиональная ответственность является отличительной особенностью педагогической профессии. Педагог-гражданин верен своему народу, он не замыкается в узком кругу личных забот, его жизнь непрерывно связана с тем микрорайоном, где он живет и работает. Основу социально-профессиональной направленности составляет интерес к профессии учителя, который находит свое выражение в положительном эмоциональном отношении к детям, родителям, педагогической деятельности в целом и к конкретным ее видам, в стремлении к овладению педагогическими знаниями и умениями [10, с. 296].

Педагогический профессионализм формируется в процессе накопления теоретических знаний и практического опыта будущим педагогом. Это и выступает как проявление основополагающего качества социально-профессиональной ответственности, которое является, как мы видим, частью профессиональной культуры педагога и, к тому же, является предпосылкой самосовершенствования, целенаправленного саморазвития многих профессионально значимых качеств, характеризующих профессионально-педагогическую направленность.

Педагогическая направленность создаёт необходимую мотивацию у студентов в профессии педагога, главное в которой действительная ориентация на развитие личности учащегося. Данная направленность должна проявляться не только во всех сторонах профессиональной жизнедеятельности педагога, но так же и в отдельных педагогических ситуациях, которые и определяют восприятие и логику поведения, а так же облик человека в целом. Это значит, что восприятие социально-профессиональной ответственности должно накладывать свой отпечаток не только на профессиональную сторону жизни педагога, но так же и на жизнь педагога, как часть социума.

Необходимо чтобы студенты педагогических вузов научились воспринимать социально-профессиональную ответственность не как пустые слова, а как наполненные глубоким смысловым значением социальный и личностный феномен. Будущие педагоги должны понимать всю полноту ответственности, которая лежит на них за их собственные познания, приобретённые умения и навыки, а так же за будущее поколение, которое они вскоре будут воспитывать и прививать им социальные навыки. Тогда процесс добросовестного самообразования пойдёт более успешно и быстро.

Очень важно осознание будущими педагогами того факта и той истины, что будущий педагог профессионально ответственен не только перед самим собой, но и несёт социальную ответственность за будущее поколение.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абульханова К.А., Березина Т.Н. Время личности и время жизни / К.А. Абульханова, Т.Н. Березина. – СПб. : Алетей, 2001. – 304 с.
2. Белый А. Символизм как миропонимание / А. Белый. – М. : Республика, 1994. – 528 с.
3. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры / В. С. Библер. – М. : Издательство политической культуры, 1991. – 417 с.
4. Бозаджиев В.Л. Психолог. Профессия и личность / В.Л. Юозаджиев. – Челябинск : Печатный двор, 2011. – 424 с.
5. Громцева А.К. Формирование у школьников готовности к самообразованию : учеб. пособие [по спецкурсу для пед. ин-тов] / А. К. Громцева. – М. : Просвещение, 1983. – 144 с.
6. Дементьева Т.В. Методические рекомендации по обучению пониманию неизученных конвертированных слов/ Т.В. Дементьева // Материалы международной научно-практической конференции, проводимой в рамках Программы Темпус IV. – Витебск, 2010. – С. 33–36.
7. Зеер Э.Ф., Сыманюк Э.Э. Психология профессиональных деструкций / Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк. – М., 2005. – 201 с.
8. Зиновьев Д.В. Повышение педагогического мастерства будущего педагога на основе формирования социокультурной толерантности : автореф. дис. на соиск. учен. степ. к.п.н. Спец. 13.00.08 ; [Новосиб. гос. пед. ун-т]. – Новосибирск: 2000. – 24 с.
9. Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Аксиологический и культурологический подходы к исследованию проблем педагогического образования в научной школе В.А.Сластенина / И.Ф.Исаев, Е.Н. Шиянов // Известия Российской академии образования. – 2000. – № 3. – С. 45–58.
10. Колесникова И.А. Коммуникативная деятельность педагога : учеб. пособие [для студ. высш. пед. учеб. Заведений]. – М. : Академия, 2007. – 336 с.
11. Турковский В.И. Формирование социально-профессиональной ответственности в системе многоуровневой подготовки учителей / В.И. Турковский // Материалы научно-практической конференции «Система менеджмента качества в современном университете: достижения, проблемы и перспективы». – Витебск, 2010. – С. 344–347.

О.В. Горицька,викладач Економіко-правового коледжу
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАГАТОАСПЕКТНОЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Полікультурність як реальний соціальний рух являє собою відносно недавнє явище: він виник у 70-ті рр. ХХ ст. у Канаді й США. У цей час принцип полікультурності стає впливовою моделлю вирішення складної проблеми, пов'язаної з культурною, етнічною, расовою й релігійною різноманітністю держав. Таких держав у світі абсолютна більшість: лише менше 10 % країн можуть розглядатися в якості культурно однорідних [1].

Розумінню сутності, цілей, функцій полікультурної взаємодії допомагають ідеї М. К. Періха про „благодіяльнісний синтез”, під яким він розуміє „єднання культур”, що створює добродійне співробітництво людей [2], а також ідеї видатних філософів і істориків сучасності (Н. А. Данілевського [3], Е. Мейлера [4], А. Тойнбі [5], Ю. Яковця [6] та ін.) про цілісність культурно-історичного розвитку людства й наявність деяких подібних принципів функціонування культур різних народів.

Для розуміння сутності полікультурної взаємодії особливе значення мають положення М. М. Бахтіна про людину як унікальний світ культури, що вступає у взаємодію з іншими особистостями-культурами, що творить себе в процесі такої взаємодії й впливає на інших. Ці положення згодом були використані С. Б. Біблером [7], В. Оконем [8] та ін. при розробці теорії й практики діалогового навчання. Механізмом взаємовпливу особистостей-культур у їхніх концепціях виступає діалог, що інтерпретується вченими як форма спілкування окремих людей і як спосіб взаємодії їх з об'єктами культури й мистецтва в історичній перспективі.

Важливі висновки для з'ясування ролі багатоаспектної полікультурної взаємодії можна зробити спираючись на культурно-історичну теорію розвитку поведінки й психіки Л. С. Виготського [9], згідно з якою джерела й детермінанти психічного розвитку знаходяться у культурі, яка історично розвивається. Розглядаючи розвиток психіки як опосередкований процес, учений вважав, що опосередкованість полягає в присвоєнні (освоєнні) культурно-історичного досвіду й що всяка функція в культурному розвитку дитини з'являється на сцені двічі, у двох планах: спочатку в соціальному, потім у психологічному.

Погоджуючись з С. М. Федюніною [10] *полікультурність суспільства* ми розуміємо як різноманіття етнокультур, релігійних, вікових і гендерних, професійних культур, молодіжних субкультур, а в особистісному аспекті – як прийняття цієї розмаїтості й здатність ефективно жити й працювати в полікультурному середовищі.

На думку Н. В. Бордовської [11], полікультурність містить урахування інтересів різних національних і етнічних меншин і передбачає: – адаптацію людини до різних цінностей у ситуації існування безлічі різноманітних культур; взаємодію між людьми з різними традиціями; – орієнтацію на діалог культур; – відмову від культурно-освітньої монополії щодо інших націй і народів; – культивування у людини духу солідарності й взаєморозуміння в ім'я миру й збереження культурної ідентичності різних народів.

Проблеми толерантності, безконфліктності, тактовності перебували в полі зору таких вітчизняних дослідників, як Т. Алексеєнко, А. Безпалько, А. Капська, А. Олексюк, О. Савченко. Серед учених, які істотно вплинули на розвиток проблематики виховання молоді в дусі толерантності, варто назвати А. Мудрика, А. Рибалку, В. Сітарова, А. Сухомлинського. Дослідники: І. Бех, С. Дем'янюк та ін. акцентували увагу на питаннях розкриття педагогічного контексту феномена толерантності. Дж. Морено й К. Роджерс займалися проблемою толерантності на рівні міжособистісних відносин.

Розвиток толерантності набуває особливої важливості у процесі виховної роботи зі студентською молоддю, адже майбутні фахівці, як представники найбільш освічених верств у країні, найчастіше стикаються з культурою інших народів, а багатонаціональний склад населення України сприяє діалогу різноманітних культур й визначає позитивність проявів *полікультурної взаємодії* студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Полікультурна взаємодія – характеристика міжособистісних контактів, індивідуальної форми взаємодії людей різних національностей, культур у процесі якої відбувається обмін думками, ідеями, досвідом, почуттями. Вона залежить від рівня культурного розвитку, толерантності особистості, її вміння організувати комунікативну діяльність у формах, визначених мораллю суспільства. Полікультурна взаємодія також визначає мовленнєву культуру, етикет, етнопатію, доброзичливість, повагу до людської гідності, тощо.

Забезпечення багатоаспектної полікультурної взаємодії у процесі професійної підготовки ґрунтується на самосвідомості майбутнього фахівця-економіста та є одним із важливих її компонентів. Людська свідомість, яка виникає у процесі предметно-перетворювальної діяльності, має дві грані, що нерозривно пов'язані. Це – усвідомлення всього зовнішнього стосовно суб'єкта і самосвідомість як відображення суб'єктом самого себе. Завдяки свідомості перед особистістю розгортається широкий спектр можливостей розвитку і самовдосконалення, що, на наш погляд, є дуже важливим у праці економіста. Усвідомлюючи себе, фахівець розуміє рівень відповідності своїх особистісних властивостей соціально-моральним, професійним нормам. Усвідомлена суб'єктом відмежованість від усього, що не є ним самим, створює стимул для активного формування власної індивідуальності. Керуючись самосвідомістю, суб'єкт формує своїми діями нові властивості своєї особистості [12].

Атмосфера студентської групи у спільній діяльності сприяє адаптації студентів перших курсів до умов навчання у вищому навчальному закладі, виникненню й укріпленню мотивів активних дій, спрямованих на досягнення високих результатів у навчанні й громадській роботі, засновується на відповідальності та ініціативному ставленні студентів до навчальної діяльності, до оволодіння своєю професією.

Саме у групі, у процесі спілкування з іншими студентами, найбільш повно розкриваються як особистісні, так і суто професійні якості. В академічній групі студент перевіряє свої комунікативні, організаторські здібності, має можливість оцінити себе як особистість, визначити себе в ролі майбутнього фахівця. Виступаючи перед товаришами у групі, студенти мають можливість позбавитися страху перед аудиторією, стати більш упевненими; водночас вони вчаться спілкуватися, набувають уміння правильно виражати й відстоювати свою думку, сперечатися, вислуховувати думки інших [13].

Позитивна атмосфера в академічній групі сприяє набуттю студентами навичок колективної діяльності: засвоєння норм, правил і умов успішної взаємодії між членами колективу. Ці навички забезпечують синхронність, узгодженість та ефективність роботи всього колективу. Уміння колективної діяльності дають можливість використовувати набуті знання й навички, творчо застосовувати засоби професійної діяльності під час виконання завдань у різноманітних умовах .

Роль викладача у забезпечення багатоаспектної полікультурної взаємодії полягає, насамперед, у продуманій системі контролю за діяльністю, яка не сковує ініціативу; в наданні максимуму самостійності та підтримці при висуванні ідей у рамках заданої програми. Таку взаємодію можливо забезпечити, наприклад, під час організації відповідних ділових ігор

ЛІТЕРАТУРА

1. Айварова Н. Особенности и взаимосвязь этнической идентичности и самооотношения подростков разностатусных этнических групп / Н. Г. Айварова, А. В. Миронов // Психология образования в поликультурном пространстве. – 2011. – № 13. – № 1. – С. 119–127.
2. Рерих Н. Об искусстве : сб. ст. / Н. К. Рерих ; предисл. А. Д. Алехина, сост. С. А. Пономаренко. – [2-е изд., испр.] – М. : Международный Центр Рерихов, Мастер-Банк, 2005. – 160 с.
3. Данилевский Н. Россия и Европа / Н. Я. Данилевский. – М. : ИЦ «Древнее и современное», 2002. – 550 с.
4. Mailer N. The Gospel According to the Son / Mailer Norman. – New York : Random House, 1997. – 348 p.
5. Тойнби А. Постигание истории : сборник / Тойнби Арнольд Джозеф ; пер. с англ. Е. Д. Жаркова. – М. : Рольф, 2001. – 640 с.
6. Яковец Ю. Глобализация и взаимодействие цивилизаций [Электронный ресурс] / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2003. – 441 с. / Narod.ru : информационный портал. – Режим доступа : http://abuss.narod.ru/Biblio/jakovets_global.htm.
7. Библер В. От наукоучения – к логике культуры / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 413 с.
8. Оконь В. Основы проблемного обучения : учеб. пособ. / В. Оконь. – М. : Просвещение, 1968. – 208 с.
9. Выготский Л. Собрание сочинений : в 6 т. [Электронный ресурс] / Лев Семенович Выготский. – М. : Педагогика, 1982–1984. – Т. 3 : Проблемы развития психики ; под ред. А. М. Матюшкина. – 1983. – 368 с. // Pedlib : электронная педагогическая библиотека. – Режим доступа : http://www.pedlib.ru/Books/1/0175/1_0175-2.shtml.

10. Федюнина С. Концептуальные основания и условия мультикультурализма в современном российском обществе : автореф. дис. на соискание научн. степени докт. социол. наук : спец. 22.00.06 «Социология культуры, духовной жизни» / С. М. Федюнина. – Саратов, 2007. – 50 с.
11. Бордовская Н. Педагогика : учебник для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 304 с.
12. Стасюк В. Економіка від А до Я старшокласникам і студентам : навч.-метод. посіб. [для студ., учителів та викладачів економічн. дисциплін] / Стасюк Варвара Дмитріївна. – Од. : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2003. – 208 с.
13. Стасюк В. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти» : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Стасюк Варвара Дмитріївна. – Од., 2003. – 280 с.

В. Довбыш,

*студентка Международного
гуманитарного университета,
г. Одесса, Украина*

*Руководитель: кандидат философских наук
Т.А. Крыжановская*

ПРОБЛЕМА ДЕТОРОЖДАЕМОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ЗАПАДНОЙ КУЛЬТУРЕ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Актуальность темы: Перемены, которые происходят в жизни населения страны, оказывают непосредственное влияние на экономику, производство совокупного общественного продукта и уровень потребления. Поскольку население является одновременно производителем и потребителем материальных и нематериальных благ, вопрос деторождаемости является одним из важнейших. Проблема деторождаемости в современной западной культуре является достаточно острой – для большинства стран Западной Европы характерна депопуляция. Кризисная демографическая ситуация ставит острые проблемы для будущего развития европейских стран. Общество, в котором каждое следующее поколение меньше по численности, нежели предыдущее, обречено на вымирание и не может рассчитывать на историческое будущее. Поскольку наше государство в последние годы ориентировано на европейский путь развития, изучение вопроса деторождаемости в современной западной культуре является актуальным для Украины.

Цель: Изучить причины возникновения проблем деторождаемости в современной западной культуре.

Задачи исследования: проанализировать исторические предпосылки возникновения текущей демографической ситуации; выявить основные проблемы деторождаемости в современной западной культуре; предложить возможные пути решения этих проблем.

Развитию демографических наук в настоящее время способствует обострение мировой демографической ситуации и то, что проблемы народонаселения стали неотъемлемой частью глобальных проблем человечества. В их число сейчас входят: демографический взрыв в развивающихся странах, переходящий в мировой; демографический кризис в экономически развитых странах; проблемы урбанизации и мировых международных миграций. При этом демографические проблемы влекут за собой не менее острые проблемы социальные, такие как увеличивающийся разрыв в уровне жизни населения развитых и развивающихся стран, проблемы жизнеобеспечения быстро растущего населения Азии, Африки, Латинской Америки, проблемы старения населения и угрозы депопуляции в развитых странах, проблема обеспечения высокого качества населения и многие другие. Именно поэтому демографические проблемы в настоящее время перешли из разряда чисто научных в область общечеловеческих, во многом определяющих дальнейшие перспективы существования и развития мирового человечества в целом. Пути их разрешения неоднозначны, различны для различных регионов мира, во многом еще не определены, и поэтому развитие демографической науки, как на теоретическом, так и на прикладном уровне является одним из приоритетов современной науки в целом [4, с. 1].

Впервые депопуляция как социально-экономическая проблема стала проявляться в странах Западной Европы еще в первой половине прошлого столетия [1, с. 1]. Неомальтузианство вписывается

тся в современные социально-экономические теоретические концепции буржуазной демографии. Напомним, в 1798 году Мальтус опубликовал свою книгу *Essay on the Principle of Population* («Очерк о законе народонаселения»), который гласит, что народонаселение растёт в геометрической прогрессии, а средства существования – в арифметической. Т. е. по закону Мальтуса планете вскоре грозит «абсолютное перенаселение», с которым он рекомендовал бороться путем регламентации браков и регулирования рождаемости. Неомальтузианство – обновленный вариант мальтузианства, который учитывает воздействие социальных факторов, но приравнивает их к биологическим факторам. Во-первых, неомальтузианство опирается на методологию буржуазной демографии как общественной науки. Во-вторых, живучесть неомальтузианства обусловлена широко распространенными на Западе антинатовалистскими (антинатовализм – философская позиция, негативно оценивающая воспроизведение потомства) настроениями ограничения рождаемости под влиянием отрицательного отношения к «демографическому взрыву» или резко ускорившемуся росту численности в странах развивающегося мира в 50–80-х годах. Еще несколько лет назад мальтузианство в демографической литературе Запады можно было определить как политическую установку. В соответствии с расчетами ООН, основывающимися на предположении о неизменности коэффициентов рождаемости во всех странах на уровне 70-х годов, ежегодный прирост мирового населения, должен был бы, возрасты к 2000 г. до 2,5 %, а численность до 7,1 млрд. человек [3, с. 23].

Как сказано в докладе Немецкого фонда населения Земли (DSW), по состоянию на 1 января 2014 года население Земли достигло 7,2 млрд. человек. Однако как мы уже отмечали, выше для большинства стран Запады характерна депопуляция: высокий процент рождаемости обеспечивается за счет жителей иммигрантов, как правило, прибывших из развивающихся стран. Постоянные упоминания в прессе об истощениях ресурсов, голоде, росте загрязнения окружающей среды, пропаганда свободных отношений, поздних браков и деторождения привели не к реализации мальтузианства, а к старению и вымиранию европейской нации.

В настоящее время в странах Западной Европы, так же, как и в Украине, в Белоруссии, в России наблюдается процесс демографической депопуляции. Абсолютное большинство стран Европейского союза заявляют о проблемах низкой рождаемости, старения населения и других демографических угрозах. В Европе растет число государств, которые пытаются воздействовать на рождаемость с целью ее повышения, необходимого для предотвращения тенденции депопуляции. Известно, что для преодоления депопуляции и обеспечения простого воспроизводства населения (замещения поколений) суммарный коэффициент рождаемости (СКР характеризует среднее число рождений у одной женщины в гипотетическом поколении за всю ее жизнь) должен составлять минимум 2,15 ребенка на одну женщину репродуктивного возраста. Между тем общий суммарный коэффициент рождаемости в странах ЕС в 2012 составил всего 1,58. Во Франции, например, он чуть ниже необходимого минимума (2,00). Более низкие показатели рождаемости у Великобритании (1,91), Бельгии (1,80). Самые низкие показатели длительно сохраняются в Германии (1,31), Австрии (1,41), Швейцарии (1,42). Еще в 1950. доля Европы в мировом населении составляла 22 %, сейчас она составляет 10,7 %, а к 2050г., согласно прогнозам экспертов, составит 7,5 %.

Во многом таким тенденциям, как мы считаем, способствует современная сфера культуры, в развитых западных обществах утрачивает свои фундаментальные нравственные основы, поскольку втянута в среду рыночных отношений. В этой связи двигателем культурного развития западноевропейских стран становятся коммерческие принципы, ориентированные на удовлетворения предложений рынка и расширения сфер потребления [1, с. 2].

Рождение нового человека – это счастье для родителей, в детях во многом заключается смысл жизни человека, но в условиях современной рыночной экономики деторождение стало «невыгодным» предприятием. В современную эпоху все измеряется в материальных ценностях, в деньгах, что переносится и на сферу смысла. Но человек, живущий ради себя и не заводящий детей из соображений «экономии», совершает преступление против своей духовной сущности, против жизни, в конечном счете. И никто извне не должен, не имеет права ограничивать деторождаемость, не может указывать родителям, каким количеством детей им следует ограничиваться. Рождение ребенка – это самое великое в создании чего может участвовать человек. Вместе с тем важно не только рожать детей, но и воспитывать их, помогать вставать на ноги, обретать свое место в обществе. Об этом должно заботиться государство, называющее себя социальным [5, с. 1].

Основные проблемы деторождаемости в современной западной культуре: затянувшаяся политика мальтузианства и неомальтузианства; сильные антинатовалистические тенденции; пропаганда свободных отношений (ведет не только к вымиранию, но и к деградации населения); формирование

ідеології направленої на потребування; превалювання матеріальної сфери над духовною; руйнування інституту сім'ї; орієнтування людей на поздніє браки і детородження. алкогولیзм, наркоманія, СПІД, ВІС.

Решенням данної проблеми може стати правильна демографічна політика, яку можна реалізувати за допомогою правильних демографічних заходів:

Економічні заходи: оплачувані відпустки і різні заходи при народженні дітей; заходи на дітей в залежності від їх кількості, віку, типу сім'ї; кредити, податкові і житлові пільги і т.д.;

Адміністративно-правові: законодавчі акти, регламентуючі браки, розводи, положення дітей в сім'ях, аліментні зобов'язання, захист материнства і дитинства, абортів і використання засобів контрацепції, соціальне забезпечення нетрудоспособних, умови зайнятості і режим праці працюючих жінок-матерей, внутрішню і зовнішню міграцію і т.п.;

Воспитальні і пропагандистські заходи, призначені формувати громадське думання, норми і стандарти демографічного поведіння, визначений демографічний клімат в суспільстві [2, с. 172].

Висновок: В теперішній час в країнах Західної Європи, так само, як і в Україні, в Білорусії, в Росії спостерігається процес демографічного депопуляції. Абсолютна більшість країн Європейського союзу заявляють про ці проблеми. Причин демографічного кризи багато: сильні антиналістичні тенденції, формування ідеології направленої на потребування, превалювання матеріальної сфери над духовною, алкогولیзм, наркоманія, СПІД, ВІС і т.д. Депопуляція характерна і для нашого держави. Виходом з демографічного тупика може стати правильна демографічна політика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Качалкин В. Демографическая катастрофа Западной Европы и выбор самосохранения / Вадим Качалкин // Многодетная семья и будущее человечества / материалы Международного Форума [Москва 11-12 сентября 2014 г.]. – С.1–5.
2. Талалаева Г. Социальная демография / Г. В. Талалаева / учебное пособие. – Екатеринбург, 2010. – С. 125–234.
3. Фомин С. Критика буржуазных концепций народонаселения / С. С. Фомин. – М., 1985. – С. 23–47.
4. Кечина Е. Демография [Электронный ресурс] / Е.А. Кечина / Новейший философский словарь [под ред. А.А. Грицанова]. – Минск, 1999. – Режим доступа: http://www.e-reading.link/chapter.php/149350/383/Gricanov_-_Noveiishiii_filosofskiii_slovar'.html
5. Нижников С. Философия: курс лекций [Электронный источник] / С.А. Нижников / учебное пособие [для вузов]. – М.: Экзамен, 2006. – 383 с. – Режим доступа: <http://www.ecad.ru/f4/sem28-01.html>

І.В. Дубровіна,

викладач,

КНЗ КОР «Київського обласного інституту

післядипломної освіти педагогічних кадрів» м. Білої Церкви,

аспірант кафедри хореографії та художньої культури

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

м. Біла Церква, Україна

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ У СППО

Проблему самоосвітньої діяльності фахівців-музикантів слід аналізувати на основі тенденцій соціально-економічного розвитку України, до яких відносяться: постійне збільшення об'єму циркулюючої у суспільстві загальнозначущої інформації, «ущільнення знань»; інтенсивне зростання комунікативно-особистого та групового спілкування людей; широке використання інформатизації у педагогічній діяльності. В умовах стрімких соціально-економічних змін самоосвітня діяльність сприяє

підвищенню якості педагогічної праці. Здійснюючи рефлексію, професіонал змінює ставлення до життєвих цінностей та власного самоосвітнього досвіду. У свою чергу, необхідність стимулювання самоосвітньої діяльності вчителів музики зумовлена соціально-економічними змінами, потребою в інноваційних підходах до організації навчально-виховного процесу. Цьому сприяє освоєння та упровадження в практику роботи педагогів-музикантів інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологій. Важливу роль відіграє особистісний характер засвоєння знань, які забезпечують потребу спеціаліста мистецьких дисциплін у "зростанні себе як професіонала", коли оновлення інформації стає самоцінністю конкурентоспроможності освіти.

На думку А. Бараннікова, «ідеалом освіти є всебічно і гармонійно розвинена індивідуальність. Самоосвіта є способом здійснення цілей освіти і формування розвиненої людини. Виникає теоретична і одночасно практична проблема – виробити механізм здійснення самоосвіти, який би забезпечував спеціалісту реалізацію пріоритетних потреб та інтересів» [2, с. 3]

Тому у системі післядипломної педагогічної освіти необхідно визначити домінантні фактори активізації самоосвітньої діяльності, які задовольняли б потребу вчителя музичного мистецтва у професійному зростанні, престижі праці, адаптації та відповідності вимогам фаху.

Науковими зусиллями В. Бондаревського, Т. Лізньової, Б. Матюніна, С. Панюкова, Г. Серікова та ін. окреслена сутність, особливості та функції самоосвіти, розглянуті питання її організації, керівництва, підкреслена роль як обов'язкового компоненту професійної діяльності сучасного спеціаліста.

Самоосвітня діяльність педагога-музиканта стає засобом розвитку його «Я – концепції» у напрямку розширення загальної культури, пізнання навколишнього світу і самого себе, осмислення аспектів педагогічної творчості. Це, у свою чергу, передбачає підвищення ролі тьюторської допомоги викладачів, методистів закладів системи післядипломної освіти, які націлені на розвиток мотиваційної сфери педагогів-музикантів, змісту та сутності самоосвітньої діяльності.

Як зазначає енциклопедичний словник: «самоосвіта – форма навчальної діяльності, яка ґрунтується на самостійному (поза межами освітньої установи) вивченні певного питання або проблеми з періодичними консультаціями у фахівців (або без них)». Змістом самоосвіти є цілісний комплекс процесів і засобів формування особистості, задоволення її різноманітних пізнавальних і духовних потреб, розкриття розвитку задатків і можливостей [1, с. 378].

В умовах інформаційного суспільства самоосвітня діяльність вчителя музики охоплює професійну та особистісну сфери життя, потребуючи науково-методичної підтримки на всіх етапах побудови професійної кар'єри, обґрунтовує необхідність у всебічній допомозі, зокрема у наданні нової інформації та готовності до прийняття ґрунтовних педагогічних рішень, оцінюванні їх вагомості. Особливість організації післядипломної педагогічної освіти педагогів-музикантів закономірно пов'язана з формуванням цілісності художньо-образного та педагогічного компонентів музично-педагогічної діяльності. Учитель музичного мистецтва крім виконавської, педагогічної, наставницької функцій має удосконалювати новий базис професійної мистецько-педагогічної освіти, її складові: інформаційну, комунікативну, організаційну, самоосвітню.

Саме такі передумови створюють об'єктивну необхідність перегляду цілей самоосвітньої діяльності педагогів-музикантів, головною з яких стає потреба у постійному самовдосконаленні. На основі узагальнення результатів і вивчення практичного досвіду самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва нами виявлено ряд протиріч між потребою суспільства у підвищенні рівня професіоналізму, необхідністю розвитку їх індивідуальності та існуючими традиціями-стереотипами щодо організації самоосвітньої діяльності, її методів, технологій, форм у СППО. У процесі експерименту було виявлено протиріччя між потребою суспільства в активізації самоосвітньої діяльності педагогічних кадрів та не готовністю спеціалістів-музикантів до організації систематичної самоосвітньої діяльності; потребою суспільства у творчій індивідуальності фахівця, що постійно працює над собою, і недостатнім теоретично і практично розробленим комплексом педагогічних умов самоосвітньої діяльності, не сформований алгоритм її здійснення; необхідністю здійснювати трансформацію освіти (навчання) в самоосвітню діяльність та відсутністю необхідних технологій такої трансформації у практичній роботі. Як зазначає Т. Шарненкова, «самоосвіта педагога – це вид педагогічної діяльності, під час якої усвідомлено, самостійно і вмотивовано розвиває професійно важливі якості, оновлює та вдосконалює знання, уміння та навички з метою досягнення бажаного рівня професійної майстерності» [3, с. 142].

На наш погляд, професійний рівень вчителів музичного мистецтва має визначатися не стільки вже набутими знаннями, скільки *умінням сприймати* інновації в контексті самоосвітньої діяльності. Тому *здатність* фахівця-музиканта до постійної самоосвітньої діяльності є соціальним замовленням

суспільства, *готовність до самоосвітньої діяльності* вимагає тривалого систематизованого формування. Сучасний педагог мистецьких дисциплін відрізняється не тільки високим рівнем професійних знань, умінь і навичок, а й готовністю до *творчого перетворення* власної мистецько-педагогічної діяльності. Без активної, позитивної мотивації та належного ставлення самого фахівця до самоосвітньої діяльності не можливо досягти її успішної реалізації. Зміст самоосвітньої діяльності спеціалістів мистецького циклу включає елементи, спрямовані на розвиток знань і умінь з музичної педагогіки та психології, вивчення та апробацію інноваційних художньо-педагогічних технологій навчання та виховання, вдосконалення професійного самовдосконалення. Досвід організації фахових курсів підвищення кваліфікації та педагогічна рефлексія самоосвітньої діяльності дозволяють нам виділити у педагогів-музикантів певні рівні самоосвітньої діяльності: *низький* (репродуктивний), *середній* (частково-пошуковий), *достатній* (самостійно-ініціативний), *високий* (творчий, науково-дослідний).

Для визначення рівнів самоосвітньої діяльності у КНЗ КОР «Київському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів» було проведено дослідження серед вчителів музичного мистецтва різних кваліфікаційних категорій: вищої, I та II, спеціалістів, педагогів, що викладають інтегрований курс «Мистецтво». Результати дослідження показали, що педагоги-музиканти, які мають низьку мотивацію та недостатньо сформовані самоосвітні потреби, уміння, не у повному обсязі використовують *власний самоосвітній потенціал*, що відображається під час підготовки учителів до створення портфоліо, захисту авторських проєктів, у процесі проведення майстер-класів, тренінгових занять у СППО.

Рівень самоосвітньої діяльності спеціалістів музики вищої та I кваліфікаційних категорій виявився вищим, ніж у фахівців II категорії, що пов'язано з усвідомленням їхньої цінності та ролі самоосвітньої діяльності як засобу професійного зростання. Аналіз результатів дослідження рівнів самоосвітньої діяльності підтвердив необхідність визначення *факторів активізації самоосвітньої діяльності* педагогів-музикантів у СППО.

Вважаємо, що підвищення рівня самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва залежить від їх сприйняття та впровадження у практику інноваційних художньо-педагогічних технологій, якості організації роботи над творчими проєктами, стимулювання самостійних пізнавальних інтересів. Основними труднощами організації самоосвітньої діяльності вчителями музичного мистецтва визначені такі: самоорганізація, саморегуляція, відсутність практичних навичок проєктування, прогнозування індивідуальної траєкторії самоосвітньої діяльності, роботи з комп'ютерною інформацією, не достатнє володіння інформаційно-комунікативними програмами зокрема: Publisher, Finale, Word, Power Point, Sound Forge, Nuendo, Adobe Audition, Fruity Loops, Band-in-a-box та роботи у музичних нотних редакторах, створення презентацій до уроків музики. У дослідженні брали участь 250 респондентів – учителів музики (вчителі початкового навчання та музичного мистецтва у 1-4 класах (63 особи), педагогів-музики, які працюють у 1-8 класах (154 особи) та спеціалісти, що мають спеціальність «Музичне мистецтво» як другу спеціальність (33 особи). Фахівців було розділено в індивідуально-типологічні групи: перша група – педагоги-початківців (5 років стажу); друга група – вчителі-реконструктори (до 10 років); третя група – професіонали (до 15 років); четверта група – новатори (більше 15 років); п'ята група – творчі педагоги (незалежно від стажу).

У ході дослідження вчителям пропонувалося відповісти на запитання анкети: "*Ваші очікування щодо (фахових, проблемно-тематичних, авторських) фахових курсів в системі післядипломної освіти?*", "*Які потреби у вирішенні завдань самоосвітньої діяльності Ви хотіли б задовольнити в системі післядипломної освіти?*", "*На яку допомогу Ви розраховуєте на фахових курсах підвищення кваліфікації?*". До пріоритетних факторів активізації самоосвітньої діяльності *педагоги-музиканти* віднесли потребу в самоактуалізації, удосконалення вмінь, узагальнення та поширення власного педагогічного досвіду, розвиток активності самопізнання, здатність до самоаналізу та педагогічної рефлексії. Обговорення факторів активізації самоосвітньої діяльності у процесі тематичних дискусій у кожній із груп супроводжувалося виявленням особистісного ставлення *вчителів музики* до результатів самоосвітньої діяльності, що розкриває її особистісно-значущий характер, зумовлює трактування *прагнення до успіху у професійній діяльності* як провідний фактор. Під час анкетування кожної групи *педагогами-музикантами* було створено ієрархію факторів активізації самоосвітньої діяльності відповідно до їх запитів. На основі аналізу одержаних результатів ми дійшли висновку, що фактори активізації самоосвітньої діяльності *педагогів музичного мистецтва* пов'язані з характером вимог до спеціальності та впливають на мотивацію до здійснення успішної педагогічної праці. Так, на запитання анкети "*Яка потреба є пріоритетною для Вашого професійного вдосконалення на фахових курсах підвищення кваліфікації?*" 80% респондентів відзначили *власну потребу у самоосвітній*

діяльності. 60% спеціалістів-музикантів вказали на необхідність отримання нових знань, умінь, навичок на фахових курсах СППО у період чергової атестації та здобуття більш високої кваліфікації. Наведені показники розкривають стійку мотивацію та ціннісні орієнтири на спрямованість *вчителів музичного мистецтва* до систематизованої самоосвітньої діяльності в СППО.

Отже, дослідно-експериментальний аналіз організації самоосвітньої діяльності педагогів-музикантів у системі післядипломної освіти дозволяє розглядати її у вузькому значенні – як самонавчання, а у широкому – як створення самого себе. Такий вид інформаційно-забезпечувальної діяльності збагачує творчий потенціал спеціаліста, сприяє поглибленню раніше набутих знань, удосконаленню розумових здібностей, формуванню культури праці, духовного світу людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка; [упоряд. : Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова, Т. В. Курена; ред. рада: В. Г. Кремень, Ю. В. Ковбасюк, Н. Г. Протасова та ін.]; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : Основи, 2014. – 496 с.
2. Самообразование и компетентностный подход – качественный ресурс образования: Теория и практика. – М. : Московский центр качества образования, 2009 – 496 с.
3. Шарненкова Т. Професійна самоосвіта вчителя / Т. Шарненкова // Освіта дорослих: теорія, дослід, перспективи. – 2014. – Випуск 1 (8). – С. 138–143.

М. Іщенко,

студентка Міжнародного гуманітарного університету

г. Одеса, Україна

Керівник: кандидат філософських наук

Т.О. Крижановська

ЖИТТЯ ЯК САМОПІЗНАННЯ

(АНАЛІЗ ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ Г. С. СКОВОРОДИ)

Дослідження творчості українських філософів в теперішній час є дуже актуальним: сьогоднішня змінилася, світогляд українців швидко розвивається, активна підтримка української культури, мови, стає нагальною справою, так само як і осмислення української філософської традиції. У зв'язку з останнім треба зауважити, що існує думка про «вторинність» української філософії, її несамостійність, майже повну залежність від іншої традиції. Вважаємо, що необхідно розглянути українську філософію як окремий феномен, більше того, показати значущість думок українських мислителів для подальшого розвитку сучасного суспільства, і не тільки українського. Самопізнання є однією з «вічних» філософських тем, її дослідження становить неабияку зацікавленість, особливо в часи історичних змін.

Метою статті є дослідження феномену самопізнання в розумінні українського мислителя Г. С. Сковороди за твором «Наркісс. Разглагол о том: узнай себе». Автор назвав цей твір своїм "першорідним сином". Наркісс називається така собі квітка і такий собі юнак. Наркісс – юнак, котрий у дзеркалі прозорих вод при джерелі дивиться сам на себе і закохався смертельно в самого себе. Наркіссів образ це – образ самозакоханості, який демонструє необхідність самопізнання, бо не можна любити щось невідоме. На мою думку, любов до себе невідомого це підсвідоме бажання заповнити певну душевну порожнечу всередині себе.

Людина просто не може бути ідеальною. Саме це і намагався показати Г.С. Сковорода. Адже на його думку весь світ складається із двох протилежностей : добра і зла, брехні та істини, любові та ненависті. І бачити лише одну сторону себе означає не бачити нічого. Саме тому самопізнання може допомогти людині подивитись на себе під абсолютно іншим кутом, більш адекватно оцінити себе та надати поштовх для самовдосконалення.

Моя основна задача полягає у дослідженні питання необхідності самопізнання, самопізнання заради щастя. Перш за все, хотілося б почати з аналізу твору « Наркісс», а саме з такого поняття, як

самопізнання. Одрозуміваю хочу сказати: помилковою буде думка, що самопізнання – це егоїстичність, егоцентричність та лицемірство.

Сковорода вважає, що самопізнання – це, перш за все, пізнання власної душі. «Збери всередині себе свої думки і в собі самому шукай справжніх благ. Копає всередині себе криницю для тої води, яка зростить і твою оселю, і сусідську» [1, с. 1]. Також центральну роль у його філософії відіграє серце. Бо саме серце вирішує якою буде людина, але ніяк не зовнішність. «О лицеміри! Не за лицем судіте, а за серцем. Сонце є джерелом... Сонце-бо не за лицем, а за джерельною силою є джерелом. Так і людина Божа... Кожен є тим, чиє серце в ньому: серце вовче — істинний вовк, хоч обличчя людське» [2, с. 1].

Отже, не тіло, а саме наша душа, серце і думка є тією «людиною», яку ми повинні пізнати. Усім відомий філософ Сократ також мав схожу думку. У нього є такий вираз «В кожній людині – Сонце. Тільки дайте йому світити» [4, с. 1]. Це надзвичайно важлива думка, бо кожен носить у собі свій маленький світ. У когось він сягає безмежності, а у когось він портативний, кишеньковий, але все-таки світ. Хочу одразу звернути увагу на те, що саме «всередині себе», тобто це саме те, що треба пізнати і роздивитись, але і зовнішню частину людини ми не можемо відокремити і відділити, як щось малозначуще. Саме зовнішня оболонка зберігає цей внутрішній світ. Бо якщо помирає людина, то з нею помирає її маленький космос. Тому пізнання самого себе не закінчується лише на тому, що ти знаєш як виглядає твоє обличчя, яку форму мають твої пальці і якого кольору є твої очі. Самопізнання – це дещо глибше. «Коли хочемо виміряти небо, землю та моря, маємо спершу виміряти самих себе» [2, с. 1]. Самопізнання є саме тим, що змушує нас дивитись на самого себе через зовсім іншу призму. Перш за все, – через призму своїх думок. «У фарбах малюнок, те ж таки у письменах є фігурою, а в будові планом. Але чи відчуваєш, що всі ці голови, як малюнок, так і фігура, і план, і симетрія, і розмір є ніщо інше як думки?» [2, с. 1]. Адже саме з думок і починаються вчинки людей. А вже за вчинками можна судити якою є людина: добра вона, чи черства та жорстока. І саме думкою, а згодом і дією можна досягти щастя.

«Поняття «щастя» у Г. Сковороди є позитивним і динамічним. Він вважав, що щастя не залежить від зовнішніх змін людського буття, його не треба шукати ніде. Коли людина щаслива, то це досягнуто завдяки її внутрішньому стану. Щоб бути щасливою, людина повинна жити в гармонії зі своїм внутрішнім світом» [3, с. 1]. Тільки «пірнувши» у себе глибше, ми зможемо дати ствердну відповідь. Але думка не самобуття, думки наші формуються через знання та любов, а мораль (бо думки бувають різного характеру) через досвід, чи то свій, чи то попередніх поколінь.

Також я відзначила для себе ще одну сквородинівську думку, яка мене дуже зацікавила. А саме людина, яка змогла, нехай навіть частково, пізнати себе, може визначити свої душевні вади і позбутися їх виховуючи самого себе. Адже, повторюся, саме людська сутність починається з думки. Думкою людина себе творить. І я абсолютно згодна з цим. Ми є тими, ким хочемо бути. Звичайно, природа думки різна. І у всіх людей думки різняться. Є хороші, а є погані, і це ще раз підтверджує думку Григорія Савича про двоякість цього світу. Стосовно поганих і хороших думок, відповідно і творення людини з цих думок, то кожна людина має право бути тим, ким хоче бути. Нехай навіть ці думки і бажання (бо саме з бажань виникають думки) будуть егоїстичними, вони все одно мають право на існування.

Також Сковорода зазначає, що значну роль, окрім думки, відіграє й віра. Адже саме вона є тим матеріалом, який закріплює думку, допомагає людині діяти. «Дух усе на все виліплює. Дух і утримує» [2, с. 1]. Особисто я зрозуміла, що віра – це не просто те, що закріплює думки. Це – набагато більше. Віра, у розумінні Сковороди, тотожна зі словом дух. І тотожна з релігійними поняттями. Тобто це ще й віра в Бога. «Г. Сковорода твердить, що Бог хоче лише щастя для людини і веде її до щастя. Пристрасті, за філософом, повинні бути поборені волею, знаходитися під контролем розуму. Не та людина щаслива, в житті якої немає розчарувань, зрад, страждань, а та, яка вміє прийняти їх і опанувати ними на дорозі до щастя» [3, с. 1]. На думку автора, саме Бог відіграє досить значну роль у житті та самопізнанні людини. «Людина дивиться на лице, а Бог зрить на серце» [2, с. 1]. Віра зумовлює у людині думки про те, як людина живе, чи виконала задум Господа.

Отже, можемо *підбити підсумки* із усього вищевикладеного. Думка Григорія Сковороди є не типовою, і нею можна маневрувати, до цієї думки можна підходити з різних позицій. І дивитися по різному.

Самопізнання – це не пізнання свого фізичного тіла. Це пізнання своєї глибшої сутності. Що стосується самопізнання, то я упевнилась у думці, що без пізнання самого себе жити не можна. Адже, людина яка не знає себе, щасливою не буде. Бо тільки пізнавши себе, можна знайти своє міс-

це у суспільстві, своє покликання та призначення. Але ще раз хотілося б зазначити, що за Сковородою, пошук себе, це не тільки робота розуму, не тільки раціональний підхід, а й духовна складова людини. І у цьому можна побачити глибший зміст. Адже реалізувати себе у цьому світі, це теж задум Господній.

Особисто я вважаю, що проблема з самопізнанням актуальна і зараз. І скоріше за все, буде актуальною ще довгий час. Бо як уже було сказано раніше – самопізнання це пошук себе у цьому світі, а це дуже важливо, як для особистісного, так і для суспільного буття людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цитати Г.С. Сковороди [Електронний ресурс] / Життя і творчість Григорія Савича Сковороди. – Режим доступу: <http://scovoroda.info/aphorism.php>
2. Григорій Сковорода. Наркис. Розмова про те: Пізнай себе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://varsavva.narod.ru/narkis_ukr.html
3. Андруцька Я. Принцип самопізнання людини як шлях досягнення істинного щастя у філософії Г. С. Сковороди [Електронний ресурс] / Я. В. Андруцька. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/6_NITSHB_2011/Psihologia/7_80637.doc.htm
4. Сократ [Электронный источник] / Викицитатник. – Режим доступа: <http://ru.wikiquote.org/wiki>

О.Л. Комарова,

*викладач Міжнародного
гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна*

О.В. Березінська,

*старший викладач Міжнародного
гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна*

АНАЛІЗ ЯК ФУНКЦІЯ МОНІТОРИНГУ

Реформування системи освіти Україні, що відбуваються протягом останніх років під впливом соціально-політичних, економічних та геополітичних процесів, значною мірою відбилося на системі як вищої навчальної системи, у томі числі й на системі управління освітою та її якості. До першочергових завдань, які має вирішувати держава у сфері вищої освіти, увійшли ті, що проголошують необхідність запровадження нових управлінських механізмів розвитку освіти та моніторингу якості освіти, заснованого на науковому підході до аналізу проблем та оперуванні достовірною статистичною інформацією.

Поняття «моніторингу» неоднозначно сприймається освітянами. В Українському педагогічному словнику тлумачення терміну «моніторинг» є поки ще відсутнім [2]. Теоретично-практичні засади моніторингу якості освіти достатньо викладені у працях І. Є Булах, Г. В. Єльнікової, В. А. Кальнея, О. І. Локшиної, Т. О. Лукіної, С. М. Шведова, С. Є. Шишова, у Віснику «Тестування і моніторинг в освіті». На основі вивчення й аналізу наукової літератури ми дійшли висновку, що моніторинг – сфера наукової компетенції інформації, яка вивчає структуру та загальні особливості виховної діяльності, а також питання, пов'язані зі збиранням, зберіганням, пошуком, аналізом відповідних даних щодо різних сфер виховання; квалітології – триєдиної науки, що охоплює теорію якості, теорію оцінювання і теорію управління якістю. Під моніторингом розуміємо вид систематичної педагогічної діяльності, спрямований на набуття нових знань, інформації та ін., на виявлення визначених проблем за допомогою засобів і методів, накопичених і розроблених наукою, який максимально реалізує в собі закони виховання та розвитку особистості і забезпечує можливість прийняття конкретних управлінських рішень.

Аналіз наукових педагогічних джерел, в яких розглядаються поняття «моніторинг» та «аналіз», дозволяє нам зробити висновок, що вони обидва забезпечують об'єктивну основу для прогнозування якісних змін і прийняття управлінських рішень розвитку освіти [1]. Проте, якщо моніторинг

як явище, процес, система, технологія створює інформаційну базу для розвитку освітньої політики, аналізування та вироблення на цій базі висновків та прийняття відповідних рішень забезпечують якісні зміни суб'єктів і об'єктів моніторингу.

Аналіз (від грецьк. *analysis* – розклад, розчленування) – процедура мисленнєвого та реального розчленування предмета (явища або процесу), властивості предмета (предметів) або зв'язків між предметами та частинами (ознаки, властивості, відношення). Ми розглянемо тільки загально визначені означення поняття «аналіз».

Аналіз багатомірний, статистичний – розділ математичної статистики, присвячений математичним методам, які спрямовані на виявлення характеру й структури взаємозв'язків між компонентами досліджуваної багатомірної ознаки і для одержання наукових та практичних методів.

Аналіз вторинний – аналіз результатів раніше проведених досліджень, що має мету, відмінну від тієї, котра ставилась в цих дослідженнях.

Аналіз дискримінантний – галузь статистичного багатовимірного аналізу. Методи й результати дискримінантного аналізу спрямовані на розв'язання наступного завдання.

Аналіз дисперсійний – метод математичної статистики, призначений для виявлення впливу окремих незалежних одна від одної ознак, яких традиційно називають факторами, на деяку ознаку, що спостерігається.

Аналіз документів – метод збирання інформації.

Аналіз коваріаційний – сутність методів математичної статистики, що належить до аналізу моделей залежності середнього значення деякої випадкової величини Y від набору не кількісних факторів F та одночасно від набору кількісних факторів X .

Аналіз латентно-структурний – метод імовірно-статистичного моделювання. Завдання методу полягає у тому, щоб вивчивши поведінку індивідів, вивести приховану характеристику й класифікувати їх за подібність (рівністю) її значення.

Аналіз педагогічний – функція управління школою, спрямована на вивчення стану, тенденції розвитку, об'єктивну оцінку результатів педагогічного процесу та вироблення на цій основі рекомендацій щодо впорядкування системи або переведення її на більш якісний стан.

Аналіз регресійний – статистичний метод дослідження залежності (регресії) між залежною ознакою Y і незалежною (регресорами, предикторами) $X_1 \dots, X_r$.

Аналіз регресійний якісний – група методів багатовимірного аналізу даних, що сприяють оцінити вплив декількох якісних (класифікаційних чи номінальних) незалежних ознак X (предикторів) на залежну ознаку Y .

Аналіз структурний – метод, що допомагає з'ясувати значення окремого соціального явища для функціонування і розвитку певним чином структурованого соціального цілого.

Аналіз типологічний – метод вивчення складних соціальних об'єктів, що полягає у виділенні соціально звучачих, якісно відмінних одна від одної, внутрішньо однорідних груп об'єктів, які характеризуються сукупністю ознак довільної природи.

Аналіз факторний – група методів багатовимірного аналізу даних, що дають змогу подати в компактній формі узагальнену інформацію про структуру зв'язків між ознаками досліджуваного соціального явища, які безпосередньо не спостерігаються.

Аналіз факторний якісних даних – група методів багатовимірного аналізу даних, що ґрунтуються на припущеннях традиційного факторного аналізу і які застосовуються до якісних (категоризованих) даних.

Аналітичне дослідження (найскладніший і поглиблений вид аналізу) – не тільки описує структуру об'єкту дослідження, але й встановлює причини, які лежать в основі соціального явища.

Висловлення вище дають підставу, на нашу думку, для висновку, що поняття «моніторинг» більш об'ємне, ніж поняття «аналіз», оскільки моніторинг органічно пов'язаний із усіма функціями освітньої та управлінської діяльності. Він не тільки створює інформаційно – наукову базу для якісного оцінювання, але й забезпечує поточне регулювання, прогнозування розвитку системи якісної освіти, прийняття управлінських рішень [3]. За результатами моніторингу якості освіти органи управління отримують інформацію про стан освітньої системи та її окремих складників, виявляють проблеми, що виникли в процесі досягнення освітніх цілей, з'ясовують тенденції розвитку освіти для розроблення відповідної освітньої політики.

Отже, моніторинг якості освіти є дієвим засобом менеджменту освіти, управління її якістю, а аналіз – методом наукового дослідження всіх складових моніторингу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авизов Э. Г., Шукин А. Н. Словарь методических терминов / Э. Г. Авизов, А. Н. Шукин. – СПб: Златоуст, 1999. – 264 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 160 с.
3. Майоров А. Н. Мониторинг в образовании / А. Н. Майоров. – СПб : Образование – Культура, 1998. – 344 с.

М.Д. Корноухов,

*доктор педагогических наук, профессор,
Новгородский государственный
университет им. Ярослава Мудрого,
г. Великий Новгород, Российская Федерация*

МУЗЫКАЛЬНОЕ РЕДАКТИРОВАНИЕ КАК ВАЖНЕЙШАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО УРОВНЯ ИЗУЧЕНИЯ НОТНОГО ТЕКСТА УЧАЩИМИ- СЯ В ПРОЦЕССЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ МУЗЫКАЛЬНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

«Нотная запись, являясь весьма точным ориентиром для исполнителя, в то же время чрезвычайно ограничена в своих показателях. Она столь же далека от реального звучания как топографическая карта от пейзажа. Запись музыки и звучание, создаваемое на ее основе – это как бы две не соприкасаемые плоскости, связь между которыми образуется в воображении художника в процессе интерпретации произведения. И естественно, что в каждом случае интерпретация единственна и неповторима, как результат индивидуальной воли исполнителя» [2, с. 4] – писал Ф. Бузони о сложности исполнительского перевода текстовой информации музыкального произведения в акустическое звучание. Помимо проблемы взаимодействия двух знаковых систем – фонической и графической, громадное значение в этом процессе приобретает вопрос отношений исполнителя с автором – один из ключевых моментов любой интерпретации.

Когда Л. Баренбойм говорит об историческом «сужении прав» исполнителей от старинной музыки к современной, отмечая, что «точные записи многими композиторами исполнительских пожеланий в нотном тексте и вызвали к жизни новый «жанр» – «разъясняющие» редакции произведений» [1, с. 275] – он прав лишь отчасти. Действительно, начиная с Бетховена, композиторы (в разной степени) тщательно обозначали многие стороны исполнения своих произведений. В двадцатом веке абсолютизация «авторских прав» композитора достигла максимального уровня, когда Стравинский приветствовал появление грамзаписи как реальную возможность нивелировать функции исполнителя до совершенно служебных и технических. Но даже он допускал: «Некоторые детали всегда должны предоставляться исполнителю, благослови его бог» [5, с. 249]. Все же главные причины появления и столь широкого распространения редакций, нам представляется, совсем не в этом. Одна из причин – это дальнейшее **отделение исполнительства как самостоятельного творчества музыкального искусства**, которое в XIX веке становится самодостаточным, в чем-то порывая в своей практической деятельности с другими отраслями музыкального искусства. «Исполнительство все больше выделяется в самостоятельную область музыкальной деятельности, соответственно в нем углубляется интерпретаторская направленность: перед исполнителем встает задача раскрытия перед слушателями не своей собственной, но чужой творческой воли. Это существенно изменяет и психологическую и эстетическую ориентацию исполнителя» [3, с. 32] – справедливо замечает Л. С. Гинзбург.

Первая половина XIX века – (момент появления первых «разъясняющих» редакций) – это расцвет творчества исполнителей-виртуозов. Господствовавшее тогда пренебрежительное отношение к авторскому тексту, когда нередко произвольно изменялись основные его элементы, вызвало появление редакций призванных, возможно, хоть в какой-то степени, упорядочить отношения исполнителей с авторами, предлагая определенные «правила игры».

Вторая причина появления редакций, безусловно, педагогическая. Профессия педагога-музыканта также становится (хотя и в меньшей степени, чем исполнителя) все более узко понимаемой специализа-

цией музыкальной профессии, более «чистой», суверенной. (Вспомним хотя бы, Ф. Вика, других, менее известных педагогов...). Появляются музыканты, главной деятельностью которых становится именно педагогическая деятельность, а не исполнительская или какая-нибудь иная. Такие педагоги, учебный процесс в целом нуждались в обеспечении и методической литературой и редактируемых, разъясняющих нотных изданиях.

В XIX веке в числе очень немногих, кто противостоял редакторскому произволу, был И. Брамс, сам сделавший редакции некоторых произведений (в частности, Моцарта, Бетховена, Куперена, Шопена и Шумана). Кредо Брамса-редактора – это дать очищенный от посторонних влияний авторский текст. Он писал: «Наряду с дополнениями любого вида, кто бы их не делал, мне хочется видеть автора и только его одного без всяких посторонних истолкований, какими бы они не были умными» [4, с. 359]. Конечно, в этом высказывании есть изрядная доля отстаивания своего авторского права. Редактируя чужой нотный текст, Брамс естественно не мог не оставаться и композитором, и исполнителем-пианистом, и дирижером, понимающим всю относительность многих композиторских указаний.

Из трех основных каналов информации об авторских намерениях – метрономических, словесных – третий: апелляция к здравому смыслу, считался им наиболее надежным и основным. Он считал, что сама музыкальная ткань сочинения дает ответы на многие вопросы исполнения, метрономические указания считал ненужными, а многие обозначения динамики и темпов проставлял далеко не сразу, а лишь после некоторой «исполнительской жизни» произведения. Вместе с тем, он понимал необходимость музыкально-редакторской работы, ее важное значение. В письме к Э. Рудорфу – музыковеду, композитору, пианисту, музыкальному текстологу, Брамс писал: «Нет необходимости объяснять вам, что рукописи оставляют желать лучшего, что решают не они одни, и что не стоит давать варианты из других источников в самом тексте и т.д. Но пока я плыву против течения. Я считаю, что наши комментарии в редакторском приложении относительно изменений гораздо важнее самих изменений, которые мы можем сделать в тексте (выделено нами – М. К.). В приложении нужна основательность, а в нотном тексте – скромность» [4, с. 140].

То есть, именно в комментариях, редакторских приложениях содержится главное – мотивация различных составляющих авторского текста, позволяющая поставить редакции выдающихся музыкантов в ряд с ценными методическими трудами и помогающая учащимся на живом музыкальном материале постигать трудное искусство интерпретации, при котором главным является, прежде всего, корректное и уважительное отношение к автору. Брамс признавался, что «...был бы не против исправить некоторые слишком бросающиеся в глаза орфографические ошибки Шопена... Я считаю, что этого делать нельзя, иначе непонятно, где тогда заканчивать с исправлениями. Ошибочное правописание принадлежит, по моему мнению, к характерным свойствам Шопена» [4, с. 138].

Исполнительское искусство современности позволяет говорить об «открытости» нотного текста как об одном из основных его признаков, включив изучение записи музыкальных произведений в русло научных исследований других знаковых систем; в значительной степени осознать музыкальное искусство как искусство коммуникативное. Сегодня очевидно проявление многими современными композиторами определенных редакторских, толковательных функций по отношению к своим сочинениям, что сделало изучение нотного текста важнейшей частью всех отраслей музыкального искусства, в том числе и педагогики музыкального образования.

Обучающая, «педагогическая» составляющая лежит в основе практически любой редакции (за исключением текстологических) музыкального произведения. Об этом свидетельствует и практика – большей частью процесс инструментальной подготовки учащихся реализуется именно по различным редакциям. Нет сомнения, что востребованность тех или иных музыкальных сочинений в педагогическом репертуаре является одним из важных факторов существования и развития редакторской деятельности, а сами редакции, безусловно, способны оказать учащемуся (а нередко и педагогу) неоценимую помощь, как в технологическом плане, так и в решении художественных, интерпретационных задач.

Вместе с тем, определяя, как одну из задач педагогики музыкального образования – воспитание яркой, творческой личности, необходимо актуализировать в педагогическом процессе мотивационные установки на развитие интерпретационных качеств учащихся, реализация которых возможна в инструментальном классе лишь в «исполнении от себя», «от первого лица». Такое исполнение обязательно предполагает изучение всех атрибутов нотного текста на качественно другом – аналитическом уровне, включающем в себя и определённые редакторские функции, знания и умения.

Изучение авторского текста более сложно и комплексно по сравнению с анализом редакторских добавлений, поскольку именно авторский текст является для учащегося основным «субъектом» его творческого диалога, стилевой доминантой всего нотного текста и фундаментом «акустического (исполни-

тельского) текста» этого учащегося. Мы рассматриваем развитие у будущих специалистов умений самостоятельного редактирования авторского нотного текста как важную структурную составляющую в методологическом уровне изучения этого текста. Нами была разработана структура такой деятельности, позволяющая учащимся максимально эффективно применить свои теоретические знания, творческую интуицию, исполнительские возможности в этом плане². Такая практическая деятельность включает в себя и обязательное изучение различных редакций конкретного музыкального произведения. Развитие умений самостоятельного редактирования нотного текста, формирование готовности учащихся к такого рода деятельности, несомненно, повысит качество работы с нотным текстом, расширит их интерпретационные возможности, усилит творческую составляющую всего педагогического процесса.

Отличием нашей методики от обычных этапов работы над музыкальным произведением, описываемых в различных трудах фортепианной педагогики (А. Алексеев, Л. Баренбойм, С. Савшинский и др.) является принципиально другая роль учащегося в этом процессе. Работа ученика, по нашему мнению, должна быть нацелена не на максимально эффективное выполнение чужих указаний (графических в нотном тексте – автора и редактора, вербальных – педагога на уроке), а на самостоятельный поиск этих указаний и осмысление их в собственном музыкально-исполнительском опыте, своем пианистическом и слуховом арсенале.

Отметим, что по-настоящему творческая работа учащегося с нотным текстом музыкального произведения содержит в себе основные принципы методологического анализа. Например – диалектическое единство объективного и субъективного. В нотном тексте это сочетание относительно точных координат звукового воплощения произведения, например, метро-высотной организации нот с более индивидуализированными обозначениями, в частности – тактильного качества музыки, её образной сферы и т.д.

Принцип единства научного и художественного заложен в самом исследовательском характере работы учащегося с нотным текстом, где кропотливый поиск текстовой и внетекстовой информации обязательно окрашен художественным творчеством, стремлением реализовать собственные интерпретационные возможности.

Принцип единства сознания и деятельности реализуется через решение путём методологического уровня изучения нотного текста различных проблем музыкального обучения. Музыкальные способности в данной деятельности не только развиваются, но и формируются. Это проявляется в ходе различных музыкально-познавательных процессов учащегося, которые выступают как качественные характеристики его музыкального сознания.

Таким образом, теоретические знания и практические умения учащихся в области музыкального редактирования являются важнейшей структурной составляющей методологического уровня изучения нотного текста, позволяющей им успешно развиваться не только в узко инструментальном плане, но и в творческом, интеллектуальном, интерпретационном.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баренбойм Л. Музыкальная педагогика и исполнительство: [ст. и очерки] / Л. А. Баренбойм. – Л. : Музыка, 1974. – 336 с.: ил, нот.
2. Бузони Ф. Эскиз новой эстетики музыкального искусства / Ф. Бузони // Зарубежная музыка XX в.: материалы и документы. – М., 1975.
3. Гинзбург Л. Об интерпретации музыки XVIII века / Л. С. Гинзбург // Музыкальное исполнительство: сб. ст. – М., 1973. – Вып. 8. – С. 138–155.
4. Роговой С. Письма Иоганнеса Брамса / С. И. Роговой; Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского. – М. : Композитор, 2003. – 635 с.: нот., ил.
5. Стравинский И. Диалоги. Воспоминания. Размышления. Комментарии / И. Ф. Стравинский [пер. с англ., сост. и общ. ред. М. С. Друскина]. – Л. : Музыка, 1971. – 414 с.: нот., ил.

² Подробнее об этом см.: Корноухов М.Д. Развитие умений у учащихся-музыкантов самостоятельного редактирования авторского нотного текста : учебно-методическое пособие. – В. Новгород, 2007.

К. Коробина,*студентка Економіко-правового коледжа
Міжнародного гуманітарного університету**г. Одесса, Україна**Руководитель: кандидат философских наук,
доцент М.А. Кравчик*

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Понятие «социальная сеть» появилось еще 1954 году и ничего общего с Интернетом, конечно, не имело, а изучать это явление начали еще в 30-е годы прошлого столетия. Понятие ввел австралийский социолог Джон А. Барнс (John A. Barnes): «социальная сеть» – это социальная структура, состоящая из группы узлов, которыми являются социальные объекты (люди или организации), и связей между ними (социальных взаимоотношений) [2]. Если говорить более простым языком – это некая группа знакомых людей, где сам человек является центром, а его знакомые ветками.

Актуальность работы заключена в изучении феномена социальных сетей в контексте социальных взаимоотношений между людьми.

Основная проблема настоящего исследования связана с определением психологического и социетального потенциала развития социальных сетей, рисков его дальнейшего расширения, выявления дальнейших перспектив.

Анализ последних публикаций. Наиболее же известными и влиятельными работами по теме сетевого общества оказались публикации испанского экономиста и социального теоретика Мануэля Кастельса. В сферу интересов испанского теоретика входят такие темы как перспективы новой информационной экономики, новые социальные движения, виртуальные сообщества и киберкультура. Он также постоянно поднимает проблему «цифрового неравенства» (digital divide) в глобализирующемся мире (Castells, M. The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society, 2003) [3]. По мнению автора, сетевая коммуникативная структура отражает способ мышления и способ жизни индивидуумов, находящихся в условиях развитого информационного общества. Интернет становится такой сферой, где всё чаще успешно работают экономические, культурные и политические формы деятельности. Работа К. Ших «Эра Фейсбук: успешное продвижение продуктов в онлайн-новых сетях» (2009) [4] позволяет понять специфику работы в интернетизированных социальных сетях. Отечественные исследователи В.В.Буряк, И.В.Кравченко рассматривали проблему социальных сетей в контексте формирования современного глобализирующегося общества [1].

Изложение основного материала. Первая социальная сеть с использованием компьютерной техники стала технология электронной почты в далеком 1971 году, которая использовалась военными в сети ARPA Net. Знаковым событием стало изобретение Интернета, который стал публичным в 1991 году, благодаря британскому ученому Тиму Бернерсу Ли. В 1995 году Рэнди Конрадом была создана Classmates.com – первая социальная сеть в современном понимании. Концепция оказалась очень востребованной, и с этого года начинается бурное развитие социальных сетей в Интернете. Сегодня эта сеть до сих пор остается одной из самых популярных в мире и насчитывает более 50 млн. пользователей. В 2004 появляется Facebook, который за несколько лет становится самой популярной в мире социальной сетью. В нем используется все тот же механизм общения, немного в другой плоскости, что приводит к революции в этой области. Количество активных пользователей на середину 2011 года – более 700 млн. В сентябре 2005 года Тим О’Рейли делает идеологический переворот, вводя понятие «Веб2.0» в своей статье «Tim O’Reilly—What Is Web 2.0», которое описывает современный Интернет. Одну из центральных частей новой концепции занимают именно социальные сети.

В 2008 году появляется проект Groupon–сервис коллективных скидок, который с одной стороны основывается именно на принципе социальных сетей («зови своих знакомых и получи общую скидку»), а с другой стороны использует социальные связи очень поверхностно (только для покупки). Сервис соединяет общение и бизнес, что суверенностью можно назвать новым уровнем развития социальных сетей в Интернете, который совмещает онлайн и оффлайн миры.

Сегодня из 100 самых посещаемых сайтов в мире 20 % – это классические социальные сети и еще 60 % – в той или иной степени социализированы. Более 80 % компаний по всему миру используют социальные сети в работе. Около 78 % людей доверяют информации из социальных сетей. Влияние

социальных сетей на жизнь людей огромное, многие даже не осознают до конца масштабы э того явления, а ведь социальные сети – это уже самое популярное занятие в Интернете. Социальные сети – большое технологическое достижение, которое сулит много возможностей. Но вместе с этими возможностями приходят и беды... Нельзя сказать, что социальные сети это один сплошной вред, также как нельзя сказать тоже самое, например, про компьютерные игры. При правильном, дисциплинированном подходе к этому чуду интернет технологий можно получить какую-то пользу и облегчить себе жизнь. Но всегда существует риск того, что работа с социальными сетями отразится вредными последствиями на нашей психике. Разумеется, у каждого индивида свои причины использования социальных сетей. Кто-то любит просматривать обновления статус фотографий других людей, а в это же время иные всегдагда ресурс используют сайты как средство выражения своих эмоций.

Проблемам многих социальных сетей, особенно нетематических – это небольшая полезность. Люди проводят там огромное количество времени, а взамен получают только электронное общение, чаще всего текстовое, которое передает только 7 % информации, что делает такое общение очень непродуктивным, а также большое количество данных, 90 % из которых не представляет ценности вообще. Понимая эту проблему, многие социальные сети стараются создавать новые инструменты, которые позволяют пользователям внутренних покупать-продавать, работать, развлекаться и т.д. Социальные сети, по сути, являются огромной базой данных с самой разнообразной информацией о сотнях миллионов людей по всему миру, которая к тому же неплохо структурирована. В последнее время сети все больше открываются внешнему миру, а многие личные данные пользователей уже доступны для всех желающих. Самая большая угроза заключается в том, что доступ ко всей личной информации есть у довольно большой группы людей, и они могут в любой момент её просматривать, даже, если человек удалил что-то из сети. Социальные сети обладают большим аддиктивным потенциалом, то есть, значительным риском возникновения зависимости. Для этого существует несколько причин. Первая причина заключается в том, что работа в социальных сетях раздражает центры удовольствия в нашем мозгу. Мы испытываем приятные эмоции, каждый раз, когда читаем доброжелательный комментарий под своей фотографией, получаем “лайк”, когда кто-то оставляет положительный отзыв. Социальные сети могут превратиться в, своего рода, жвачку для мозга. Мы привыкаем постоянно получать какую-то информацию, и если этого не происходит, начинаем испытывать информационную ломку. Она выражается в том, что нам становится трудно расслабиться в тех ситуациях, когда в мозг поступает мало данных, например, когда едем в метро или находимся на даче. Ведь наш мозг вечно обеспокоен тем, чтобы не переставать получать информацию и постоянно требует новых порций. Интернет-зависимость – это уже давно признанное психологическое заболевание, а зависимость от социальных сетей- её новая форма. Причины этого явления вполне объяснимы: у каждого человека есть явные и скрытые потребности, которые он стремится удовлетворить, это может быть потребность в общении, самореализации, экономии времени или еще чего-то, а социальная сеть дает ощущение удовлетворения этих потребностей. И все это кажется очень доступным, стоит написать красивую цитату и тебе отвечают 10 человек; стоит загрузить новое фото и тебе скажут 10 человек, какой ты красивый; стоит сделать пару кликов и в друзьях уже новый интересный знакомый... Однако по сути это уход от реальности, подмена реального на виртуальное, которое только дает ощущение удовлетворения потребностей, а на самом деле Интернет не может заменить реальной жизни, и поэтому человеку хочется еще и еще, и еще, но чем больше он получает «общения» через Интернет, тем большего хочется, а потребности все также остаются неудовлетворенными, по крайней мере, большинство из них.

Подобная зависимость постепенно развивается у многих людей, которые единожды попали в социальную сеть. Человек «подсаживается на сеть», и чем больше времени он ею пользуется, тем сложнее ему жить реальной жизнью. Почувствовать это сложно, нужно на несколько дней оторваться от компьютера, и только тогда возникнет целый букет чувств, начиная от сильного желания зайти в Интернет и заканчивая серьезной депрессией, это и есть симптомы зависимости. Зависимость приводит к множеству проблем: появляются комплексы, депрессия, страхи, перепады настроения и даже сексуальные расстройства. Это психологическое заболевание и, как любая болезнь, требует лечения. Лечить любые психологические проблемы сложно, а тем более зависимости. Прежде всего, нужно осознать наличие проблемы и признать её для самого себя. Вторым шагом лечения должна стать замена виртуального общения на реальное, и постепенно с помощью друзей и родственников можно будет избавиться от этой проблемы.

Выводы: социальные сети могут принести много пользы: помочь вам найти старого друга, узнать о новой книге или музыкальном альбоме, организовать встречу и мероприятие. Но злоупотреб-

ление общественными сетями (интернетом, работой, компьютерными играми) может привести к зависимости, потере внимания, трате времени, отчуждению и отупению. Социальные сети это не великое зло, как многие считают. Это и хорошо, и плохо. В ваших силах брать от них только хорошее и отсеивать плохое.

ЛИТЕРАТУРА

1. Буряк В.В., Кравченко И.В. Социальные сети как объект социально-философского анализа [Электронный ресурс] // В.В. Буряк, И.В. Кравченко // Философские науки. – Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55347/18-Buryak.pdf?sequence=1>
2. Barnes J.A. Class and Committees in a Norwegian Island Parish // Human Relations. – London School of Economy, University of London, 1954. – P. 38–58
3. Castells M. The Rise of the Network Society / M. Castells // The Information Age: Economy, Society and Culture. – Malden, MA. : Wiley-Blackwell, 2000. – Vol. 1. – 594 p.
4. Shih C. The Facebook era : tapping online social networks to build better products, reach new audiences, and sell more stuff / C. Shih. – New Jersey : Prentice Hall, 2009. – 236 p.

М.А. Кравчик,

кандидат философских наук, доцент

Международный гуманитарный университет

г. Одесса, Украина

РОЛЬ «ТЕСННЕ» В СИСТЕМЕ АНТИЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Европейский образовательный идеал, сформировавшийся в эпоху Возрождения и Нового времени, основывался во многом на тех культурных традициях и образцах, которые сформировались ещё в период античности. В настоящее время он по-прежнему сохраняет свою актуальность и значимость, несмотря на то, что современная ситуация выдвигает новые приоритеты и ценностные ориентиры в образовании и развитии личности. Усиление тенденций технизации и специализации образования, которые основываются на всё более возрастающем количестве специальных и узко-профессиональных знаний, приводит к тому, что знаниям универсального характера, связанным с культурным личностным развитием уделяется всё меньше значения. Между тем такая ситуация не является удовлетворительной, поскольку ведущей целью и смыслом образования (что нашло отражение в античном образовании) является не только получение специальных знаний, но и формирование культурного человека.

Так, в Древней Греции этот образовательный идеал был выражен понятием «пайдейя» (παιδεία — воспитание детей; от παιδός — мальчик, подросток). Как отмечал В. Йегер, идея пайдейи первоначально связывалась с детским воспитанием, но затем была дополнена пониманием, что «у человеческого воспитания нет фиксированных границ». «Понятие, ранее обозначавшее лишь процесс воспитания как таковой, теперь расширило сферу своего значения в сторону объективности, содержательности, точно так же как наше слово образование или равнозначное латинское cultura, превратившееся из процесса образования в обозначение результата образования, а затем содержания образования, и в конечном итоге охватившее весь духовный мир образования, куда конкретный человек получает доступ в силу рождения как представитель своего народа или определенного социального круга» [1, с. 51]. Таким образом, понятие «пайдейя» оказывается семантически близким современному понятию «культура».

Софистическое движение (IV-V вв.) оказало значительное влияние на развитие античного образования. Софисты не только расширили предметную область, на которой стало основываться образование, но и, по сути, заложили многие фундаментальные идеи, связанные с системой образования в целом. «Софисты сформировали идеал enkiklos paideia (Платон. «Аксиох». 366e), т.е. общераспространенного образования, которое получают все. Исходя из большой образовательной ценности точных наук, софисты включили соответствующие дисциплины в обычный цикл на ступени высшего образования. Так замкнулся цикл из семи наук, стандартом стало образование из семи видов обучения (эн-кикрос-пайдейя)» [2, с. 174]. Влияние софистов, благодаря основанному ими цик-

лу «семи свободных искусств», оставалось заметным в европейском сознании не только в Средние века, но и вплоть до Нового времени. В названии знаменитого проекта Просвещения Энциклопедии также содержится отсылка к софистам: «эн» (семь) – «киклос» (часть) – пайдейя.

В результате полемики Сократа и софистов в античной философии сложилось четкое разделение между различными уровнями знания. Так, Платон, а затем и Аристотель выдвигают определённые критерии для различения строгости и обоснованности знания, а соответственно, и уровней образования. Так, наибольшее влияние приобрело разделение видов знаний на *technē* (искусство) и *epistēmē* (знание, наука). «В силу сложившейся научной практики первое определение когнитивного статуса науки как *epistēmē* смог выстроить Платон. В качестве образца *epistēmē* Платон выдвигает наименее утилитарную и наиболее теоретическую отрасль — математику» [2, с. 178].

Однако теоретическое объяснение соотношения между ними было дано Аристотелем. *Technē*, или *τέχνη* имело значение «искусства», «умения», «ремесла» и в определенной мере «науки». Аристотель в первой книге «Метафизике», размышляя о различии между опытом и знанием, отмечает, что опыт связан со знанием единичного, но искусство (*τέχνη*) есть знание общего, которое предпочтительнее: «но все же мы полагаем, что знание и понимание относятся больше к искусству, чем к опыту, и считаем владеющих каким-то искусством более мудрыми, чем имеющих опыт, ибо мудрость у каждого больше зависит от знания, и это потому, что первые знают причину, а вторые нет. В самом деле, имеющие опыт знают "что", но не знают "почему"; владеющие же искусством знают "почему", т. е. знают причину» [3, с. 66].

Но, несмотря на то, что искусство даёт знание причины, оно всё же отличается от науки (*ἐπιστήμη*). Наука не служит пользе общества, а искусство – служит. Различные искусства существуют ради какой-либо выгоды или пользы, наука же существует ради себя самой (знание ради знания). Соответственно, из наук большей мудростью обладает та, которая желательна ради нее самой, нежели та, которая желательна ради извлекаемой из нее пользы. Таким образом, Аристотель обосновывает античный идеал пайдейи как универсального всеобщего знания, которое даёт человеку стремление к знаниям и культурным ценностям, вырабатывает у него умение «правильно судить обо всём». Нацеленность на узкое образование, напротив, превращает человека в *homo faber* (человек деятельный).

ЛИТЕРАТУРА

1. Йегер В. Пайдейя. Воспитание античного грека. Кн. 2. Вершина и кризис аттического духа. Софисты / Вернер Йегер. – Пер. с нем. А. И. Любжина. – М. : Греко-латинский кабинет Ю. И. Шичалина, 2001. – 393с.
2. Режабек Е. Обучаемость научному дискурсу как действительная предпосылка его становления: к истории вопроса / Евгений Режабек // Логос. — 2005. — № 6 (51). – С. 173–181.
3. Аристотель. Метафизика // Аристотель. Сочинения в 4-х т. Т.1. [пер. с древнегреч. А.В. Кубицкого]. – М. : Мысль, 1975. – 550 с. – С. 65–367.

Н. Крыжановский,

слушатель Международного института

глубинной психологии,

г. Киев, Украина

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ЖЕЛАНИЙ В АРХАИЧЕСКИХ ГЛУБИНАХ ПСИХИКИ

Для описания проблематики обозначенной темы, а в дальнейшем и достижения ее максимального познания, мы обратимся в данном случае к первой топической модели психики человека, созданной З. Фрейдом. Его формула выглядит следующим образом:

Сознательное – Предсознательное – Бессознательное

В указанной модели остается невыясненным само место образования и появления желаний, так как ни одна из предложенных инстанций не отвечает на данный вопрос. Очевидно, что и сам автор – Зигмунд Фрейд – ощутил нехватку в своей аргументации работы психического аппарата человека. Скорее всего, именно по этой причине З. Фрейдом была предложена вторая модель психики:

Я – Сверх-Я – Оно,

где инстанция «Я» соответствует инстанции «Сознательное», «Сверх-Я» – «Предсознательное», «Оно» – «Бессознательное»³ – соответственно.

Однако, ощущение нехватки работы такой модели психического аппарата продолжает оставаться, так как не дает полного представления о психических процессах и функциях, и без того скрытых. Постараемся найти причину и попытаемся объяснить в связи с чем это происходит.

Дело в том, что если рассматривать топическую модель психики человека, и при этом подразумевать, что инстанция «Сознательное» где-то выражена своим местом в топике, иначе говоря – выражена неким конкретным местом в пространстве, то на самом деле эта точка нигде не определяется, а значит, не существует. Следовательно, эту инстанцию возможно увидеть лишь только при совмещении во времени и пространстве, – здесь и сейчас, так как секундой ранее еще ничего не существует, а секундой позже – уже ничего не существует. Данный феномен есть образующий наш материальный мир. Нет места – нет никакой топике. Холодный остаток – наши индивидуальные мысли.

В инстанции «Бессознательное» отсутствует пространство и время, а есть лишь нагруженные энергией бессознательные желания, которые остаются неизвестными за своей территорией происхождения и неосознанными, и постоянно движимые энергией в область сознания.

В инстанции «Предсознательное» мы находим лишь вытесненные, остановленные цензурой представления и аффекты, как такие, которые нежелательны для психики человека, в том числе и те, которые еще не были осознаны, но произошли в какой-то части пространства и не были выражены временем, то есть, оставались вне поля осознания. Вытесненные представления лишены пространства и выражены только временем, но в любой момент могут вернуться в сознание или быть осознанными, оставаясь зафиксированными во времени. При определенных условиях они вновь проявятся в Пространстве и Времени. Конкретно выражены временем все представления до тех пор, пока они остаются в Предсознательном.

Так в чем состоит нехватка в психической модели З. Фрейда?

Мыслительный процесс человека находится в области сознания. Даже если нам неизвестно, что происходит с тем мыслительным процессом, который находится за границами нашего сознания, мы продолжаем мыслить, и лишь небольшую часть этого мышления, в конечном счете, вербализуем, то есть символизируем, а фактически – материализуем. Само по себе мышление возможно условно разделить на позитивное и негативное. Очевидно, что негативную часть мыслей необходимо куда-то вытеснить, в том числе сохранить невербализированные позитивные мысли. При этом и те, и другие продолжают оставаться быть нейтральными, так как не были нагружены ни представлениями, ни аффектами, но только частично подвергались цензуре, а следовательно, не могли быть возвращены в область «Предсознательного», так как не были зафиксированы в пространстве и времени.

Итак, мы находим место «рождения» желаний, часть из которых находится за пределами сознания и даже никогда не были осознанными. Желания частично приходят из самости, они даны нам с момента рождения (см. Д. Винникотт. Игра в реальность. Концепция истинной и ложной самости).

Становится очевидным, что на нашу психику обрушивается информационный поток, который перерабатывается мыслительным процессором. Часть информационного потока и продукта психического процесса – мыслей – трансформируется в идею и вербализуется. Некоторые идеи превращаются в мечту и находятся вблизи сознательного, готовые в любой момент материализоваться, то есть быть проговоренными, изложенными устно и быть зафиксированными в виде аудио-видео записи или письменно.

Но, что представляет собой инстанция, из которой приходят идеи и желания? Что является питательной средой мыслительного процесса?

Теперь, мы просто вынуждены ввести дополнительную четвертую компоненту к психической модели - **Сверхсознательное**. Это – область пространства вне времени, состоящая из неопределенного бесконечного набора символов-мыслей общего характера, организованная по принципу – Коллективного Бессознательного, собственно и являющаяся Коллективным Сверхсознательным.

³ Автор считает, что традиционное русское слово «бессознательное» искажает смысл этого фрейдовского термина и предлагает в русском варианте употреблять слово «бессознательное» как более полно отвечающее смыслу употребления приставки «без-».

Наша задача состоит в том, чтобы дополнить систему топической модели до более совершенной. Идея состоит в том, что мы достраиваем четвертую опору фундамента, то есть рассуждаем с позиции современной топической модели, выраженной известным принципом организации и построения мироздания. Следовательно, теперь читаем:

Сознательное – Пространство и Время;

Предсознательное – Время;

Бессознательное – Энергия вне Времени и Пространства ;

Сверхсознательное – Информация и Пространство.

Желания приходят из области Информации и Пространства, но таковыми являются лишь только в случае, если они наполняются **Энергией**, затем оставаясь в **Бессознательном** до момента их осознания.

В данном случае мы получили более совершенную подсистему, выполняющую одну из функций в системе Истины (учитывая то, что данная тема является объектом другого исследования, ограничимся просто ее обозначением).

В связи с этим, можно предложить следующую модель психического аппарата человека:

Сознательное – Предсознательное – Бессознательное – Сверхсознательное.

Исходя из логической последовательности и по аналогии построим вторую психическую модель человека с учетом вышеуказанных предложений:

Я – Сверх-Я – Оно - Сверх-Оно,

где соответствуют:

Я – Сознательное;

Сверх-Я – Предсознательное;

Оно – Бессознательное;

Сверх-Оно – Сверхсознательное.

Итак, желания человека находятся в области Сверхсознательного. Они приходят в область Бессознательного и нагружаются определенным количеством энергии, после чего устремляются к своей разрядке, то есть – удовлетворению. При том желания стараются пройти в Сознательное наиболее экономно, кратчайшим путем. Но они встречаются на своем пути Цензуру – промежуточную инстанцию, в которой тормозятся на усмотрение Бессознательного, нежелательные к осознанию желания, представления и аффекты.

В связи с этим нарастает напряжение, увеличивается тревожность, агрессия, чувство вины, поскольку мы не знаем своих истинных глубинных желаний.

Самое первое, что принимает в своей жизни человек как дар – желание **Жить**. Наряду с этим существует еще один дар, еще одно архаическое желание – **Безопасность**. Эти два расщепленные желания происходят из Либида человека. Архаическое желание Жить обеспечивает человека возможностью продолжиться во времени посредством рождения поколения. Архаическое желание Безопасность дает возможность сохраниться, защитить поколение и выжить человеку как виду. Это делается посредством изменения ландшафта в своих целях, в создании защитных средств, для чего человек стал использовать огонь, первые жилища в виде природных пещер и так далее.

Желание Жить включает в себя систему сексуальных отношений. Ограничение в реализации сексуальных желаний сублимируется в культуру, при этом сопровождается мыслительным процессом – **Мышлением**.

Желание Безопасность включает в себя создание системы для успешного выживания вида, преобразовывая ландшафт, приводит человека к более совершенным технологиям и научно-техническому прогрессу, при этом сопровождается мыслительным процессом более высокого порядка – **Интеллектом**, который, собственно, отличает человека от животного мира.

Человеку присуща дуальность, как некая двойственность, и парность, которая его объединяет с другими людьми. Таким же образом расщепляются и архаические желания, сводятся воедино две сути – животная и человеческая природа, мышление дополняется интеллектом.

При этом, в формах и способах существования человека продолжают оставаться его основные архаические потребности – **Спасть, Пить, Есть, Дышать**. С одной стороны, эти потребности обеспечивают физическое существование тела человека, с другой стороны, выступают как возможность быстрого удовлетворения или частичного снятия напряжения, как отводящий маневр исполнения желаний принципа удовольствия, получения наслаждения. Собственно, это способ архаической **Защиты** от нарастающего страха нарушенной безопасности или предельной агрессии в связи с нереализованным либидинозным устремлением.

Таким образом, предлагаем психическую модель, которая включает в себя четыре основные параметры: Сознательное – Предсознательное – Безсознательное – Сверхсознательное. Соответственно: Я – Оно – Сверх-Я – Сверх-Оно. Эта модель психики дает более полное понимание о механизмах возникновения желаний. Она опирается на основные принципы построения мироздания, которые заложены во времени и пространстве, энергии и информации.

Также мы наблюдаем определенный тренд в деятельности и развитии человека, состоящий в двух его первопричинах – Жизни и Безопасности, что не может состояться отдельно друг от друга и само по себе. Энергия либидо расщепляется на два компонента – сексуальность и созидание. Сопровождаемая мыслительным психическим процессом нереализованная сексуальная энергия сублимируется в культуру, а созидание сопровождаемое интеллектом преобразуется в научно-технический прогресс.

То есть, мы видим, что наша психическая жизнь состоит не только лишь из либидинозных сексуальных влечений и управляема ими. Доказательством становится наличие факта самой безопасности жизни, откуда исходит развитие – прогресс – как особый духовный фактор. Мы видим, как минимум два самых архаичных желания человека – Жизнь и Безопасность, откуда произрастают самые глубинные страхи и стремление защититься от них.

И.Я. Левяш,

доктор философских наук,
доктор культурологии, профессор,
Институт философии НАН Беларуси,
г. Минск, Республика Беларусь

КУЛЬТУРНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ ФИЛОСОФИИ В УКРАИНЕ

*«Каждое время и каждое
место живет для себя самого»
И. Г. Гердер*

Общеввропейские корни

Анализ сущности, структуры и динамики философской мысли, безотносительно к той или иной стране, предполагает методологически ясные ориентиры. Для нашей темы они значимы по меньшей мере по трем позициям.

Во-первых, это всегда открытая проблема *специфики* философского знания. Во-вторых, это проблема «*прописки*» философии в той или иной стране, и под этим углом зрения – вопрос о правомерности этнонациональных предикатов философии. Не строго, для ориентации в топосе проблемы, можно говорить об «украинской», «белорусской» или «российской» философии, но реально существует философия в Украине, Беларуси или России. Наконец, это проблема многообразия *стиля и форм* философского знания, связанная с той или иной ипостасью «месторазвития» культуры (термин П. Савицкого) философствования, его конкретно-исторической динамики.

Философия прошла поучительный путь – от первоначальной синкретической «мудрости» к учению о наиболее общих связях мира человека и человека в мире как специализированное и вместе с тем *универсальное* знание. Когда речь идет о *содержании* всеобщих законов мира, постигаемых философией, или ее универсалиях ее предмет, как и, к примеру, биологии или кибернетики, в принципе безотносителен к этнонациональной прописке. В. И. Вернадский писал: «*Можно говорить о научной работе в русском обществе, научной мысли в русском обществе или русского общества, но нельзя говорить о русской науке. Такой науки нет. Наука одна для всего человечества* (курсив мой – И. Л.)» [1, с. 521]. Памфил Юркевич (1826–1874), профессиональный философ, вначале профессор философии Киевской духовной академии, затем глава кафедры философии Московского университета, декан его историко-филологического факультета, также подчеркивал, что философия *взыскует «истины не преходящей, а стоящей над временем»*.

Однако когда проблема рассматривается в *историко-когнитивном* аспекте, по этапам, стилям и формам ее освоения, в условиях специфического топоса, необходим анализ уникальной специфики этого «место-развития». Предметно – речь идет об *украинской философии* или философии в *Украине*?

Неочевидная суть проблемы может быть «схвачена» компаративным путем в риторическом вопросе: говорим ли мы или мыслим такими понятиями, как «философия *на* Германии?» (хотя еще недавно говорили «*на* Беларуси»). Причины такой – лишь внешне вербальной – несурезицы разные: Германия задолго до своей государственности в XIX в. была социокультурным субъектом Европы, а Беларусь в этом качестве не была легитимной вплоть до 90-х XX в. Даже Т. Шевченко писал об Украине в вербально-пространственном ключе, прибегая к синтаксическому предлогу «*на* Украине».

Сложнее – с конкретизацией европейского хронотопа Украины, и существенно выявить ее компаративным путем. К примеру, в период становления Германии как нации-государства и ее культуры «Зевс поэзии» И. В. Гете напряженно вопрошал: «Deutschland? Aber wo liegt es? Ich weiss das Land nicht zu finden» («Германия? Но где она? Я не могу найти этой страны»). До сих пор нет единодушия по вопросу о действительном топосе этой страны. В геополитическом плане она «прописана» в Западной Европе, но в культурно-цивилизационном, если апеллировать к ее признанным авторитетам и далеко не однозначным отношениям с Западом и Востоком, является *центральноевропейской* страной.

Всякое сравнение «хромает», но все же ведет к адекватному пониманию проблемы. В процессе структурирования Европы, особенно начиная с конца XX в., все более четко выявился онтологический статус субрегионов Западной, Центральной и Восточной Европы. Традиционная Беларусь, как и Украина, начиная с их общей исторической родословной – Киевской Руси, в культурно-цивилизационном аспекте также всегда характеризовались *центральноевропейской* идентичностью.

А. Тойнби напомнил одно из уничижительных названий Центральной (Средней) Европы – *Руритания*. В комментариях к его книге разъясняется, что это название вымышленного королевства в центре Европы. Здесь имеются в виду отсталые, на британский взгляд, центральноевропейские государства (возможно, он услышал в названии страны «rural» – по англ. «сельский») [2, с. 556]. Однако мыслитель напомнил и другое, издавна существовавшее и известное название Центральной Европы – «*земля-сердце*». Обычно, – писал он, – к этим землям относят Германию (кроме Баварии), Австрию, Венгрию, Польшу, Чехию, Румынию, западные губернии Российской империи (позднее – западную часть СССР) [2, с. 510].

По В. Розанову, могучие деревья вырастают из старых почв. Центральная Европа – наследница прочной и богатейшей традиции. Ее субъекты – творцы и преемники тех «бесценных сокровищ», о которых говорил У. Черчилль в своей известной Фултонской речи, и у этих субъектов есть основания для ностальгии по временам, когда всей Европе делали честь не только такие государства, как Великобритания и Италия, Испания и Франция, но и Польша, Чехия, Венгрия, Болгария, Сербия, Украина.

В таком контексте важно, вслед за Фомой Аквинским, не отождествлять *содержание и сущность* исследуемых феноменов, учитывать, что «содержание случайно и не принадлежит к природе вещей». В пределах нашего предмета анализа это означает необходимость рассматривать философию в Украине как генетически и по смыслам *центральноевропейский* феномен.

Наконец, методологически значимо выявление *общего и особенного* философии в Украине в общемировом, прежде всего – общеевропейском контексте. Можно понять неизбежно сопутствующую процессу формирования суверенного государства интенцию к абсолютизации *специфики* украинской философии, недооценку именно того *универсального*, что характеризует философию вообще в ее классическом выражении – независимо от места и времени. Иной вопрос – необходимо ли ее безоговорочно принять.

Так, в учебном пособии О. В. Ковалевской «Украинская философия» (Харьков, 2004) отмечается: «*Особенность* украинской философии заключается... в том, что она не представила в систематизированных и стройных теориях, *за исключением некоторых учений* (Сковороды, Юркевича, академической философии конца XIX – начала XX века) (везде курсив мой – И. Л.), а «растворилась» в литературно-публицистическом творчестве известных писателей и поэтов (Гоголь, Шевченко, Франко), полемической мысли украинского Ренессанса XV–XVI в (И. Вышенский, З. Копыстенский, Г. Смотрицкий), реформаторских идеях братских школ...». Уместно поставить вопрос: является ли отмеченные стиль и формы философского знания *уникальной особенностью* украинской культуры?

К сожалению, редукция философствования в Украине к его уникальности оставляет за пределами исследовательского поля то *общее*, что всегда было характерно не только для нее, но и для *общеевропейской* философской традиции. Это грандиозный сюжет, заслуживающий специального внимания, и кратко его можно охарактеризовать, начиная с афоризмов И. В. Гете: «Сердце волнует нас более, чем ум»; «...истина не в устах и не в словах, ими произносимых, а в сердце, которое направляет эти слова к

устам»; «Разуму и пониманью порой нелегко подступиться / К сути вещей, до которой доходим найтъем счастливым» [3, с. 243, 388, 534].

Предметно рассматривает эту проблему Р. Тарнас в своей фундаментальной книге [4]. В этой работе характерен раздел «Аристотель и греческое равновесие». *Ранний* Аристотель действительно исходил из того, чтобы «рассматривать эмпирический мир как самостоятельный и имеющий целиком собственную реальность». Прибегая к знаменитой метафоре Стагирита, «эта лошадь» предшествует «лошадности». Однако он не был последователен в такой логике и утверждал, что «субстанция обладает онтологической первичностью, все же прочие виды бытия производны от нее и по отношению к ней предикативны» [4, с. 51]. Такие противоречия заставили Аристотеля выдвинуть «более сложные объяснения вещам – объяснения, парадоксальным образом приблизившие его философию к платонической».

Тарнас пишет, что греческое мышление явилось результатом сложных взаимодействий этих двух направлений. Обе тенденции нашли выражение в диалогах Платона, и обе пришли к блестящему и плодотворному компромиссу в философии Аристотеля. Попытавшись свести учения Платона и Аристотеля по принципу дополнительности, мы сознаем напряженное равновесие между эмпирическим анализом и духовным интуитивным прозрением.

Р. Тарнас заключает этот очерк разделом с характерным названием «*Двойственное наследие*». Не деля на Платона и Аристотеля и их последователей, он пишет, что им в целом удалось создать «мощную традицию критической мысли. И одновременно с рождением этой традиции... появилось на свет и западное мышление» [4, с. 62]. С тех пор взаимоотношения между аристотелизмом и платонизмом в пределах западного мышления – явно «переменная величина», тяготеющая к синтезу.

Кратко говоря, в общеевропейской традиции всегда были две основные линии – философский рационализм, вплоть до «системосозидания» Аристотеля и Гегеля, и эмоционально-образная, или «сердечная», философия Платона и антропологический принцип Л. Фейербаха.

«Философия сердца» Г. Сковороды

Заметный приоритет второй, платоновской линии в Украине – это ее общеславянская особенность. Особенно значим на этой ниве посев подвижников Киево-Могилянской академии. Значение ее философской традиции велико не только потому, что она дала мощный толчок развитию отечественной просветительской концепции и представила философию как особую форму знания, отделенную от богословия, но еще и в том, что, как ни какая другая, философская культура этого периода способствовала направленности философии в плоскость мировоззренческого контекста, понимания человека как ценности и самоцели истории.

В таком философско-историческом контексте предстает жизнь и творчество просветителя, философа и педагога, поэта и музыканта Григория Саввича *Сковороды* (1722–1794). Не трудно заметить, что он родился в год кончины С. Яворского, и, не только учился в Киево-Могилянской академии, но и, подхватив его эстафету, сыграл выдающуюся роль в приумножении ее духовного богатства и влияния.

Взгляды Сковороды формировались под влиянием античной философской культуры, особенно эпикуреизма и стоицизма, символической мысли неоплатоников, философии периода Киевской Руси, прогрессивной русской культуры (исследователи творчества этого мыслителя отмечают определенное влияние идей М. В. Ломоносова) и, конечно, непосредственных предшественников и наставников Киево-Могилянской академии Ф. Прокоповича и Г. Конисского. Но еще в большей степени они отразили особенности личности Сковороды, уникальность его философского дара, не принятого и осуждаемого окружающими «отличного образа жизни» философа-странника. Его называли еретиком и, порой считали мифической личностью. В итоге злоключений Сковорода в поисках одиночества и покоя бежал из Киева и вел скитальческий образ жизни.

В центре философских исканий Сковороды – проблема человека, его природы, предназначения и счастья. Главная тема его философии – самопознание человека, понимание своего смысла в мире смыслов. «Дух владеет Сковородой» – разъяснял психические источники философских странствий мыслителя его друг и биограф Ковалинский. Повинуясь внутреннему голосу, непрестанно рефлексировав, Сковорода концентрировал свое философствование вокруг проблем, которые оказались значимыми не только для него, но и всего человечества.

Основными положениями философии Сковороды являются идеи о двух натурах и трех мирах. Эти миры – макрокосм (природа), микрокосм (человек) и «мир символов» (духовный мир символов Библии) представлены в «двух лицах» – видимой натуре, внешнем, неподлинном бытии и невидимым образом – истинного бытия божественного смысла. Существовая в одном целом, видимая и невидимая стороны образуют целостность мира, в частном случае – целостность человека. Задача философии в этом плане – понять мир как целое и осознать человека как единство двух начал – видимости, «лжи»,

«тени» и духовности, вечности, постоянного преображения человека в его стремлении к Богу. Бог даровал каждому определенное предназначение, которое человек отыскивает в «сродных» началах – в труде, мире, человечестве, и благодаря этому обретает счастье и душевный покой.

Мировоззрение Г. Сковороды имело четко ориентированный пантеистический характер. Он понимал Бога не как верховную всемогущую сущность вне природы, мира и человека, а как смысл смыслов, находящийся повсюду – в природе, человеке, мире в целом. Утверждая мысль о том, что истинным Богом является природа, закон всего сущего, имеющий глас истины, Сковорода писал: «Бог, природа и Минерва есть то же» [5, с. 18]. Но что же тогда сама природа? «Она называется натурой потому, что все наружу происходящее, или рождаемое от тайных неограниченных ея недр, как от всеобщей матери чрева, временное свое имеет начало». И в этом плане природа, натура, «рождая, ни от кого не принимает, но сама собою рождает, называется и отцом, и началом, ни конца, ни начала не ищущим, ни от места, ни от времени не зависящим» [5, с. 329].

Философия Сковороды парадоксальна: к идее целостного мира и целостного человека он пришел через дуализм материального и идеального. Говоря о том, что в мире существует единое начало, которое пронизывает множество миров («я вижу в нем единое начало, так как один центр и один умный цыркул во множестве их»), Сковорода в одном случае трактует начало как нечто материальное («Природа есть первоначальная всему причина и самодвижущаяся пружина»), в другом – понимает начало как божественную сущность («начало и конец есть то же, что Бог»).

Таким образом, искомое им начало определяет методологическую стратегию философствования Сковороды: учение о «двух натурах» есть не что иное, как основа теории *двойственной истины*. Хотя исходным пунктом гносеологии мыслителя было признание познаваемости мира как следствие безграничных возможностей человеческого разума, одновременно он полагал, что источником познания является раскрытие духовной природы вещей, а она сама скрыта в символическом мире смыслов Библии. Отсюда и определенное противоречие: с одной стороны, мир Библии не имеет отношения к «миру обительному», с другой, – внешнее, материальное не случайно, оно является закономерной формой проявления внутреннего, духовного.

В противовес библейским легендам о сотворении мира, Сковорода высказал мысль о вечности материи. Хотя все предметы природы временны, преходящи, возникают и исчезают, природа в целом, весь «обительный мир» бессмертен, воплощаясь в вечном потоке преходящих явлений. Более того, философ утверждал факт бесконечности самих возможностей превращения материи: «Если ты мне скажешь, что внешний мир сей в каких-то местах и временах кончится, имея положенный себе предел, и я скажу, что кончится, сиречь начинается. Видишь, что одного место граница есть она же и дверь, открывающая поле новых пространностей...» [5, с. 382]. Само же мироздание подчиняется естественным законам природного мира.

На первый взгляд, такие утверждения полностью отвечали идеям материализма, однако влияние времени накладывало отпечаток на убеждения Сковороды – в целом его концепция носила идеалистический характер, а порой содержала и элементы мистицизма. Вместе с тем материальное и идеальное не разграничены непроходимой стеной и представляют единство в различии и различие в единстве. Выход он искал в стремлении к единому началу, которое выступало в одном случае как материальное («Природа есть первоначальная всему и самодвижущаяся причина»), в другом – как божественная сущность («Начало и конец есть то же, что Бог, или вечность») [5, с. 379]. Явное несоответствие утверждений, неоднозначность философской мировоззренческой позиции имели и свой положительный смысл. Понимая несовместимость идей вечности материи, несотворимости и неуничтожимости природы с признанием приоритета смысла Библии, Сковорода стал на путь *отделения* философии от богословия, науки от религии.

Важное место в философских взглядах Г. Сковороды занимала *теория познания*, которая также несла на себе отпечаток противоречивости его системы. Исходным пунктом его гносеологии было признание познаваемости мира и вера в неограниченные возможности человеческого разума. Однако, наряду с этим, мыслитель полагал, что источником познания духовной сущности вещей является именно Библия, хотя она же и не имеет, по его глубокому убеждению, никакого отношения к миру «обительному», т.е. к миру вещей. Саму же теорию познания Сковорода связывал с самопознанием и в конечно счете с нравственностью.

Утверждая, что «природа превосходит науку» и первая – «самый лучший учитель», мыслитель одновременно доказывал, что познать мир можно только через самопознание, обращение к собственному сердцу – духовную субстанцию человеческой сущности. Такой путь, по его мнению, является самым плодотворным, поскольку позволяет раскрыть не только внешние признаки предметов, но в первую очередь их внутреннюю сущность и дает возможность узнать и «перемерить» все «коперниканские миры»,

распознать их план, сущность, содержащую всю внешность. С познанием сущности предметов «все богословские тайны превращаются в смешные вздоры и суеверные сказки» [5, с. 318, 410].

Истина, в понимании Сковороды, всегда конкретна: «Все зависит от времени, места и персоны». Истина развивается и углубляется с развитием наших знаний. Сам же источник познания Сковорода видел в опыте, в котором «корень» и «плод» истинного знания. Он считал, что «во всех науках и искусствах плодом есть правильная практика» [5, с. 193, 353]. Гносеологический аспект взглядов Сковороды во многом содержал оригинальные, хотя и стихийные, материалистические позиции и опережал свое время, идя вразрез с позициями схоластической философии.

Значительное место в философском учении Сковороды занимали его *социологические и этические* идеи. Проблема человека не ограничивалась известной установкой на самопознание – он понимал человека как субъекта социальных отношений, носителя добра и зла, кумулятора общественных отношений. В этом плане интерес представляет его эволюция интерпретации проблемы добра и зла: если в раннем периоде своего творчества Сковорода считал «добро» и «зло» абстрактными категориями, то в дальнейшем они получают свое социальное наполнение и интерпретируются как проявление противоречий, источник которых коренится в социальном неравенстве.

В произведении «Разговор пяти путников об истинном щастии в жизни» Сковорода, характеризуя современное ему общество, в духе С. Яворского писал о том, что все «просмерделось» в ненасытной алчности и погоне за богатством и властью. «Где ты мне сыщешь душу не напоенную квасом сим? Кто не желает честей, сребра, волостей? Вот тебе источник ропоту, жалоб, печалей, вражд, тяжб, войн, граблений, татьбы, всех машин и хитростей. Из сего родника родятся измены, бунт, заговоры, похищения скипетров, падения государств и вся несчастий бездна» [5, с. 217]. Такое видение эпицентра общественных противоречий в социальном неравенстве определило этический контекст философии Сковороды. Он видел различие между этическими нормами правящих слоев – феодалов, духовенства, чиновников и угнетенных сословий, подчеркивал, что в обществе достоинство человека определяется положением в общественной иерархии и богатством, а не личными добродетелями.

Господствующим в обществе принципам «зла» Сковорода противопоставлял принцип «добра», а паразитизму и тунеядству – труд как основу истинной нравственности, богатству и присвоению чужого труда – довольствование результатом своего, отчужденному отношению между людьми – дружелюбие, основывающееся на равноправии.

Колеблясь между абстрактно-моралистической и конкретно-социологической постановкой вопросов, Сковорода часто видел причину моральных оснований человека в его «воле» и «сердце», которое он понимал как центр духовности человека, основание его индивидуальной жизнедеятельности и принцип его социального существования.

Такая логика рассуждений незаметно привела философию Сковороды к ее мировоззренческому и интеллектуальному центру – идее самопознания как духовного саморазвития, этически-экзистенциального самовыражения, возможного благодаря наличию духовного смыслового двигателя – сердца. Тем самым с легкой философской руки Г. Сковороды в украинском философствовании возникла целая традиция, названная «*философией сердца*», «кардиоцентризмом», которая продолжила тему целостности человека, его духовного бытия, а в конкретно-историческом и идеологическом планах развернулась в проблеме человека как субъекта национального самосознания. Именно эта тема далее стала доминирующей в философском лейтмотиве литературно-публицистического творчества деятелей Кирилло-Мефодиевского общества.

Противоречия в мировоззрении Сковороды, его колебания между материализмом и идеализмом, диалектикой и метафизикой, противоречия между острой постановкой социальных проблем и поисками выхода из них в «самопознании» и «сродном труде», между материалистическими основаниями познавательного отношения человека к миру и одновременным подчеркиванием роли Библии, – все это дало основание для неоднозначного отношения к философии Сковороды в культурной среде его современников и на следующих этапах развития отечественной философской мысли. Так, существовало мнение, что философия Сковороды сочетала «религиозность с идеями германской философии» (философствующий священник, архимандрит Гавриил); что в философии Сковороды «уживались мистицизм с рационализмом» (Э. Радлов). Г. Шпет писал, что Сковорода – философ сектантства, и взгляды его заимствованы у представителей патристики; другие искали идейные источники философских позиций мыслителя в различных западноевропейских школах, отказывая ему в праве на философскую самостоятельность и оригинальность.

Жизнь и творчество Григория Сковороды остается одним из наиболее известных в общем историко-культурном развитии Украины. По словам Д. Чижевского, «жизнь Сковороды есть его философия, а

его философия есть его жизнь». При анализе его текстов важно не только то, о чем в них идет речь, но и то, *как* он высказывает свои мысли. Позиция мыслителя как участника диалога выносит его за границы текста, в развертывание мысли, философствование как *процесс*. Он понимал философию в большей степени как состояние духа — «когда дух в человеке веселый, мысли спокойные, сердце мирное», чем как систему четко установленных значений. Но этой платоновской традиции в нем не менее, чем рациональной, аристотелевской, и в их синтезе, видимо, секрет «возвращения» творчества Сковороды в философскую культуру Украины.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вернадский В. Жизнеописание. Избранные труды. Воспоминания современников. Суждения потомков / Владимир Вернадский. – М. : Современник, 1993. – 662 с.
2. Тойнби А. Цивилизация перед судом истории / А. Тойнби. – М., 2003. – 592 с.
3. Гете И. В. Собр. соч. – [в 10 т] / И. В. Гете. ТТ. 3–5. – М. : Худож. литература, 1976–1979.
4. Тарнас Р. История западного мышления / Р. Тарнас [пер. с англ.]. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1995. – 448 с.
5. Сковорода Г. Повне зібрання творів. – [в 2 т] / Григорій Сковорода. – Т.1. – К. : Наукова думка, 1973.

Y.I. Madinova,

*Competitor of Philosophy and Bioetic Chair
of Odessa National Medical University*

Odessa, Ukraine

Supervisor: Doctor of Philosophy,

Professor I.V. Ershova-Babenko

RESEARCH OF PSYCHOLOGICAL ADAPTABILITY OF THE PERSON FROM THE SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL POINTS OF VIEW

Ю.І. Мадінова, здобувач кафедри філософії та біоетики, Одеський національний медичний університет, м. Одеса, Україна.

Дослідження психологічної адаптивності особистості із соціальної та фізіологічної точок зору.

У статті розглядається питання соціальної та психофізіологічної адаптації особистості. Для найбільш повного дослідження цих феноменів проводиться кількісний аналіз даних за допомогою методів кореляційного і факторного аналізу.

Ю.И. Мадинава, соискатель кафедры философии и биоэтики, Одесский национальный медицинский университет, г. Одесса, Украина

Исследование психологической адаптивности личности с социальной и физиологической точек зрения. В статье рассматривается вопрос социальной и психофизиологической адаптации личности. Для наиболее полного исследования этих феноменов проводится количественный анализ данных с помощью методов корреляционного и факторного анализа.

Today the concept of adaptation is one of fundamental and universal properties of any biosystem [4]. Thus adaptation is considered: 1) as process of the adaptation of a certain object to the changing conditions of the external or internal environment; 2) as result of this process of the adaptation – preservation of stability of object in the changing environmental conditions; 3) as the property of system, i.e. its ability to productive process of the adaptation which received the separate name - "adaptability".

Thus, today the basic concepts and terms of an adaptology aren't differentiated enough and demand specification of terms in relation to the concrete studied situation.

Process of adaptation of the person differs in participation in it the adaptogenic factors of various nature: biological, psychological and social. The biological adaptation of the person to the changing conditions of the environment mediates by psychological, and they in turn – by social factors by the principle of "nested doll" which is formed in a direct order in the beginning: biological → psychological → social, and

then manifested in the operation of system in the "reverse" form. At the level of the person according to nature of his complete activity biological adaptation turns into the social -psycho-biological.

Structural-functional relations of a human body with the nature are supplemented individual structural - functional organization of his personality and structurally functional connections of the person with the social environment.

Psychological adaptive opportunities of the person (his psychological adaptability), due to the middle situation in adaptability of the person as to bio-psycho-socio system, can become both a compensator, and a decompensator between bio - and socio-components. At influence on the person external or internal biological adaptogenic factors, the level of psychological adaptability of his personality either is capable to compensate these influences and not to break social components of adaptation of the person, or not; then the person can give these desadapting influences on higher level of the organization of adaptive system – the level of sociological factors, and sometimes to strengthen them. The same principle of the process of adaptation of the person (it is obligatory through psychological level) is observed at influence of social adaptogens as well.

At research as adaptation, and adaptability of the person, most of authors allocate their three kinds: biological, psychological and social [5; 10; 12]. In the field of the general psychology adaptability is considered as a psychological phenomenon which nature contains in it as physiological, so individual, personal and social characteristics of the person. Still A. A. Ukhtomsky [11] brought up a question of a ratio biological and social in human nature. In his opinion, the person becomes that crossing field where bipolar human nature (soma and mentality) connect in integrity which, being transformed under the influence of social factors, forms trinity of a human nature. So, according to A.S. Batuyev and L. V. Sokolov: "In the human person it is connected the human individual as certain biologically complete "unit" of the human race and the individual as the member of this or that community with steady system of socially important lines" [1, p. 43].

Noting restrictions of structural approach to a problem of psychological adaptation, researchers consider it as common [6], integrally dynamic characteristics of the person as complete most difficult bio-social system [3, 7] and focus attention on representation, in turn, in psychological adaptation of the person of three interconnected and mutually influencing levels [2]. For example, Sandomirsky M. E. characterizes these levels so[8]:

- 1) (psycho) physiological adaptation, or property of an organism to reconstruct physiological functions according to requirements of the environment;
- 2) its own psychological adaptation which violations are connected with intensity as person, and separate psychological processes, with a psychological stress;
- 3) psycho-social adaptation, or adaptation of the person to communication with new collective, the adaptation to a new social situation.

Most frequently the theme of research becomes association of the second and the third level of psychological adaptation, especially social and psychological characteristics of adaptation which are studied from positions of different approaches and paradigms that is realized in a set of practical techniques on their research (the authors of the most known techniques: K. Rogers and R. Daymond; A. G. Maklakov and S. V. Chermyanin; Holmes and Rage; O. P. Sannikova and O. V. Kuznetsov; O. G. Posypanov; S. V. Dukhnovsky; R. Martin and P. Doris; G. Bell; O. N. Rodina, etc.).

Psychological characteristics of adaptation are subdivided on dynamic (the adaptations characterizing process), static (the adaptations characterizing result) and subjective (the characterizing adaptive potentialities of the subject). "adaptability of the person" relates to the last one.

Investigating history of formation of the concept "adaptability of the personality" in the context of the general, social and pedagogical psychology, and also psychology of the personality, development and work, Sannikova O. P. and Kuznetsova O. V. note insufficiency of study of adaptability as difficult integrated property of the personality, psychological phenomenon [9]. Authors specify correlation of the concepts "adaptability of the personality" and "adaptability of the person": "adaptability of the personality is the adaptability of the person functioning in the conditions of his inclusion on social life" [9, page 14]. Thus emphasize that adaptability of the personality includes as the processes peculiar to natural self-regulating systems, and process of conscious regulation of mental life [9, p. 16].

Giving definition to adaptability of the personality, "as properties of the personality, as her abilities to internal (psychological) and external (behavioural) transformations, reorganizations, the aim of which to keep relationship of the personality with the micro and macro social environment, as ability to restoration of this relationship at fluctuations and changes of characteristics of the social environment" [9, page 231], authors consider influence on this property of the identity of her psycho-physiological base through an

emotionality prism. Also they don't consider synergetic effect of integrity of all levels of the personality, an individual contribution to other characteristics of the identity of her formal and dynamic level (continual and hierarchical model of the identity of the professional of Sannikova O. P.).

For the purpose of the fullest research of a psychological phenomenon of adaptability of the personality we conducted dissertation research, one of the tasks is studying of interference of psychosocial and psycho-physiological characteristics of adaptability of the personality.

The considered characteristics are revealed by means of the following techniques:

1) A projective technique "10x10" (prof. I. V. Ershova-Babenko) which allows to investigate a complex of indicators of an inner world of the personality;

2) A test questionnaire of social adaptability (A.P. Sannikova, O. V. Kuznetsova) that allows to allocate and describe a complex of formal and dynamic and qualitative characteristics of adaptability of the personality;

3) A test questionnaire of psycho-physiological disadaptation (A.N. Rodina) intended for diagnostics of level and sources of psycho-physiological disadaptation;

4) Tomsk test questionnaire of a rigidity (V. Zalevsky) which allows to define a mental rigidity as complex of correction of separate elements or behavior program in general;

5) A test questionnaire of "The characteristic of emotionality" (E. P. Ilyin) which is intended for an assessment of expressiveness of various characteristics of emotions: emotional excitability, intensity, stability, influence on efficiency of activity;

6) A test questionnaire the Mini-mult (the reduced MMPI option) which measures diversified properties of the personality.

Empirical research is conducted on the base of Odessa State Medical University in three stages: 1) the preparatory; 2) the diagnostic; 3) the analytical and interpretative. 390 respondents took part in the research: the students of the 1st course in 2012–2013: at medical faculty – 98 persons, at stomatologic faculty – 87 persons; the students in 2013–2014: on the 1st course of stomatologic faculty – 96 persons, on the 3rd course – 41 persons, on the 2nd course of medical faculty – 31 persons, on the 2nd course of pharmaceutical faculty – 31 person.

We made the quantitative analysis of the data revealed during research by means of methods of the correlation and factorial analysis. The correlation analysis allowed to reveal communications of high level of the statistical importance ($\rho \leq 0,01$) between the majority of the studied indicators of adaptability of the personality that characterizes it as difficult integrated property of the personality.

Between individual and psychological characteristics of the personality and indicators of her adaptability correlation communications of high level of the statistical importance ($\rho \leq 0,01$) almost with all indicators are also revealed. The following characteristics of adaptability have the smallest level of communication with individual and psychological characteristics of the personality: "Width of coverage of social signals" (WCCS) and "Orientation accuracy in social expectations" (OASE) – no more than 50% of indicators and "Deterioration of health: decrease in the general activity" (DH) and "Decrease in motivation to activity" (DMA) – less than 60% of interrelations. Integrated characteristics have the highest level of interrelation of 90% with individual and psychological characteristics of the personality: the social – "An indicator of the general adaptability" (IGA) and psycho-physiological – "The general disadaptation" (GD).

According to the results of the quantitative analysis we revealed the five-factorial model characterizing interrelation of specific adaptation features of the personality with indicators of rigidity, emotionality and neurotic characteristics of the personality.

I. The first factor "The general disadaptation" (968) - on a positive pole of the factor "deterioration of health: emotional shifts" (801), "somatic vegetative violations" (774), "deterioration of health: feelings of fatigue" (727), "features of social interaction" (723), "violations of the cycle "sleep — wake"" (625), "deterioration of health: features of separate mental processes" (619), "paranoyalty" (609), "depression" (574), "decrease in motivation to activity" (521), "hysteria" (490), "deterioration of health: decrease in the general activity" (486), "duration of emotions" (394), "schizoid" (360), "hypochondria" (358), "hypotonia" (319), "psychopathy" (315), "psychasthenia" (307), "negative influence of emotions on efficiency of activity and communication" (396), "intensity of emotions" (286), "rigidity scale as states" (272), "scale of a sensitive rigidity" (269) and "subscale of an actual rigidity" (219). On a negative pole – "an indicator of the general satisfaction" (-560), "an indicator of the general adaptability" (-441), "easiness of understanding of social signals" (-426), "readiness for performance of the actions directed on achievement of the purpose" (-385), "stability of emotional experiences" (-374), "readiness for performance of the constructive actions directed on overcoming of failures" (-341).

This factor shows that general disadaptation is characterized by deterioration of health, a mental condition of the personality, increase of manifestation of a rigidity, thus the general satisfaction decreases.

II. The second factor "Schizoid" (888) - on a positive pole of the factor "psychasthenia" (813), "hysteria" (792), "psychopathy" (790), "hypochondria" (739), "paranoyalty" (672), "depression" (643), "hypotonia" (478), "the general disadaptation" (461), "deterioration of health: feelings of fatigue" (388), "somatic vegetative violations" (373), "features of social interaction" (345), "deterioration of health: emotional shifts" (341), "deterioration of health: features of separate mental processes" (334), "decrease in motivation to activity" (312), "violations of the cycle "sleep — wake"" (304), "negative influence of emotions on efficiency of activity and communication" (272), "duration of emotions" (233), "emotional excitability" (233), "a scale of a sensitive rigidity" (217) and "a rigidity scale as states" (208). On a negative pole – "an indicator of the general satisfaction" (-426), "an indicator of the general adaptability" (-345), "easiness of understanding of social signals" (-321), "readiness for performance of the actions directed on achievement of the purpose" (-316) "readiness for performance of the constructive actions directed on overcoming of failures" (-299) and "stability of emotional experiences" (-232).

This factor testifies to interrelation of manifestations of a schizoid and other psychopathy, deteriorations of health, the general satisfaction decreases.

III. The third factor "Readiness for performance of the actions directed on achievement of the purpose" (828) - on a positive pole of the factor

"an indicator of the general adaptability" (756), "easiness of understanding of social signals" (721), "an indicator of the general satisfaction" (691), "readiness for commission of the constructive actions directed on overcoming of failures" (445), "stability of emotional experiences" (424), "orientation accuracy in social expectations" (364), "the width of a grasp of social signals" (362).

On a negative pole – "depression" (-501), "decrease in motivation to activity" (-454), "the general disadaptation" (-450), "deterioration of health: features of separate mental processes" (-439), "hysteria" (-380), "violations of the cycle "sleep - wake"" (-347), "deterioration of health: emotional shifts" (-336), "deterioration of health: feelings of fatigue" (-335), "psychasthenia" (-311), "hypochondria" (-302), "features of social interaction" (-292), "psychopathy" (-280), "schizoid" (-278), "somatic vegetative violations" (-277), "scale of a sensitive rigidity" (-270), "paranoyalty" (-244), "deterioration of health: decrease in the general activity" (-227) and "rigidity scale as states" (-213).

Thus, there are the conditions promoting achievement of the purposes (the general adaptability, stability of emotional experiences) and interfering (the general disadaptation, a depression).

IV. The fourth factor "Symptomatic complex of a rigidity" (824) –

on a positive pole of a factor - "a subscale of an actual rigidity" (784), "a scale of a premorbid rigidity" (767), "a scale of a sensitive rigidity" (752), "a rigidity scale as states" (600), "duration of emotions" (480),

"intensity of emotions" (441), "scale of an adjusting rigidity" (436), "emotional excitability" (372), "the general disadaptation" (286), "deterioration of health: emotional shifts" (279), "deterioration of health: feelings of fatigue" (252), "psychasthenia" (242), "depression" (240), "negative influence of emotions on efficiency of activity and communication" (232), "hysteria" (221), "deterioration of health: features of separate mental processes" (214), "paranoyalty" (210) and "features of social interaction" (202).

On a negative pole – "readiness to change" (-336), "an indicator of the general adaptability" (-275), "an indicator of the general satisfaction" (-247) and "orientation accuracy in social expectations" (-204).

This factor shows that at increase of a rigidity of the personality the increased destructive influence of growth of emotionality is observed, deterioration of health, respectively the general adaptability and satisfaction decrease.

V. The fifth factor "Readiness for performance of the constructive actions directed on overcoming of failures" (868) - on a positive pole of a factor - "an indicator of the general adaptability" (608), "easiness of understanding of social signals" (497), "an indicator of the general satisfaction" (461), "stability of emotional experiences" (378), "readiness for performance of the actions directed on achievement of the purpose" (362), "orientation accuracy in social expectations" (269), "the width of a grasp of social signals" (246). On a negative pole – "paranoyalty" (-471), "hypotonia" (-422), "the general disadaptation" (-412), "deterioration of health: feelings of fatigue" (-407), "depression" (-406), "deterioration of health: features of separate mental processes" (-354), "schizoid" (-341), "deterioration of health: decrease in the general activity" (-325), "somatic vegetative violations" (-312), "deterioration of health: emotional shifts" (-297), "hysteria" (-291), "psychasthenia" (-282), "violations of the cycle "sleep — wake"" (-261), "negative influence of emotions on efficiency of activity and communication" (-253), "duration of emotions" (-245),

"decrease in motivation to activity" (-244), "emotional excitability" (-236), "a scale of a sensitive rigidity" (-235), "features of social interaction" (-229) and "psychopathy" (-225).

Thus, this factor shows dependence of readiness for performance of constructive actions and increase of the general adaptability, and disadaptation decreases.

Thus, we considered that adaptability of the personality is a difficult psychological phenomenon which characterizes integrated properties of the personality, including physiological, personal and social characteristics. At impact on the person of various external and internal factors the level of psychological adaptability of the personality changes, but at an assessment of these changes various scientific approaches have restrictions in interpretation, and not always consider integrity of the personality and influence of adaptability on other characteristics of the personality.

Therefore and for the purpose of fuller research of a psychological phenomenon of adaptability of the personality we carried out the quantitative analysis of data with the help of methods of the correlation and factorial analysis. Thus, we confirmed data of other authors that adaptability of the personality - difficult integrated property of the personality; defined interrelations between characteristics of adaptability and individual and psychological characteristics of the personality; revealed interrelations between social and psycho-physiological characteristics of adaptability; further found factors which characterize communications of the general indicators of adaptability and disadaptation, and also interrelation of specific adaptation features of the personality with indicators of a rigidity, emotionality and neurotic characteristics of the personality.

REFERENCES

1. Batuyev A. S., Sokolova of L. V. Philosophy of life in conception of A. A. Ukhtomsky /A. S . Batuyev, L. V. Sokolova // Biophilosophy. – M. : IFRAN, 1997. – P. 42–58.
2. Berezin F. B. Mental and psycho-physiological adaptation of the person / F. D. Berezina. – L., 1988. – 270 p.
3. Dubrovin D. N. Psychological adaptation as factor of personal self-determination [An electronic resource] / D. N. Dubrovin: Access mode <http://www.childpsy.ru/dissertations/id/18403.php>
4. Treasurers V. P., Kaznacheev S. V. Adaptation and constitution of person / Accusative. Kaznacheev, S. V. Kaznacheev. – Novosibirsk: Science, 1986. – 148 p.
5. Cardano R. Sh. Methodological bases of studying of a problem of social adaptation / R. Sh. Kardanov//Bulletin of the Adygei State University. Series 1: Regional studies: philosophy, history, sociology, law, political science, cultural science. – Release № 8/2008. – P. 129–135.
6. Jobbers A. G. Personal adaptation potential: its mobilization and forecasting 11. in extreme conditions / A. G. Maklakov//Psychological magazine – 2001. T. 22. – No. 1. – P. 16–24.
7. Morozov A. V. Problems of social and psychological adaptation [An electronic resource] / A. V. Morozov: Access mode : <http://www.bestreferat.ru/referat-283.html>
8. Sandomirsky M. E. Mental adaptation the in the condition of a penitentiary stress and personal-typological features of imprisoned persons / M. E. Sandomirsky. – Ufa: Health care of Bashkortostan, 2001. – 88 p..
9. Sannikova O. P., Kuznetsov O. V. Adaptability of the personality: [] Monograph / O. P. Sanenikova, O. V. Kuznetsov. – Odessa : Publisher M. P. Cherkasov, 2009. – 258 p.
10. Tymoshenko T. V. Adaptation of the person to modern information environment/T. V. Tymoshenko // News of SFU. Technical science. – 2012. – №11 (136). – P. 155–159.
11. Ukhtomsky A. A. Dominanta as factor of behaviour / A. Ukhtomsky. Chosen works. – L. : Science, 1978. – P. 63–90.
12. Shtak S. V. The analysis of a problem of social and psychological adaptation in conditions transformations of the Russian society / S. V. Shtak // Siberian psychology today. – Kemerovo : Kuzbassvuzizdat. – 2004. – P. 267–273.

**Р.М. Максат,
Н. Болатулы,**

*соискатели кафедры политологии Евразийского
Национального университета им. Л.Н. Гумилёва,
г. Астана, Республика Казахстан*

Руководитель: Ph.D. (политология), доцент А.С. Жолдыбалына

ОТНОШЕНИЕ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ К УКРАИНСКИМ СОБЫТИЯМ

Украинские события, начавшиеся в 2013–2014 гг., сильно взбудоражили жителей постсоветского пространства. Эти события носят разносторонний и комплексный характер. Очевидно, то, что нельзя отрицать влияние украинского кризиса на страны СНГ, в том числе и Казахстан. Этот кризис продемонстрировал жителям Казахстана и мирового сообщества тот факт, что шоковый переход на рельсы западно-европейской либеральной демократии не прижился в Украине, ввиду специфического уклада экономики, политической системы и настроений граждан. Мы рассматриваем украинский кризис как один из вызовов государственности, территориально-административной целостности и экономической системы Украины.

Целью исследования является выявление, изучение, анализ отношения казахстанской молодежи по поводу событий на Украине. Нами были изучены статьи зарубежных и российских и украинских исследователей, таких как McFaul M., Sestanovich S., Mearsheimer, John J. [1], Pond E; Kundnami H. [2], Комлева Н.А. [3], Матвеев О.В. [4], Манойло А.В [5].

Актуальность темы заключается в том, что по сути Украинский кризис не является изолированным кризисом, из-за того, что кризис распространяется на ведущих игроков, то несомненно последствия кризиса в стране, которая является одним из надежных, стратегических партнеров Казахстана на мировой арене, прямо или косвенно влияют на расклад и баланс политических сил в Казахстане. Не секрет, что основной движущей силой Майдана была молодежь, и нам как исследователям хотелось сделать акцент на понимание украинского кризиса взглядом казахстанской молодежи.

Методикой исследования было изучение методом случайного отбора политической установки среди респондентов. Был проведен социологический опрос. Опрошено 99 молодых людей.

Нами выделены следующие гипотезы для подтверждения: молодежь, окончившая школу на русском языке настроена пророссийски в отношении Крыма и ДНР и ЛНР, а на казахском языке – проукраински соответственно; молодежь, получающая информацию из российских и казахстанских СМИ считает виновным в конфликте на Украине Украину и США, а из западных, украинских СМИ – Россию соответственно.

Итоги соцопроса мы изучаем посредством электронных таблиц и аналитических программ (IBM SPSS 22):

Табл. 1: Как влияет украинские события на казахстанцев?

	Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо ПОЛОЖИТЕЛЬНО	7	7,1	7,1	7,1
ОТРИЦАТЕЛЬНО	48	48,5	48,5	55,6
НЕ ВЛИЯЮТ	44	44,4	44,4	100,0
Всего	99	100,0	100,0	

Таким образом, из всех опрошенных большинство полагают, что украинские события отрицательно влияют на Казахстан. Однако существует противовесная группа которая на 5.1 % меньше предыдущей и считает, что украинские события не влияют на Казахстан.

Табл. 2: Считаете ли вы, что российские войска воюют на Донбассе?

		Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	ДА	33	33,3	33,3	33,3
	НЕТ	15	15,2	15,2	48,5
	НЕ ЗНАЮ	51	51,5	51,5	100,0
	Всего	99	100,0	100,0	

Итак, больше половины опрошенных не знают событий на Донбассе и поэтому не могут сказать четко, воюют ли российские войска на Донбассе. Однако треть респондентов полагают, что Да российские солдаты воюют на Донбассе. И лишь меньше четверти отвергают дислокацию российских ВС на Донбассе.

Табл. 3: Крым должен:

		Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	ВХОДИТЬ В СОСТАВ РОССИИ	25	25,3	25,3	25,3
	ВХОДИТЬ В СОСТАВ УКРАИНЫ	44	44,4	44,4	69,7
	БЫТЬ НЕЗАВИСИМЫМ	13	13,1	13,1	82,8
	НЕ ЗНАЮ	17	17,2	17,2	
	Всего	99	100,0	100,0	100,0

Судя по количеству опрошенных, чуть меньше половины (44 %) считают, что Крым должен входить в состав Украины. Немалую оппозицию, а именно четверть ответов занимают лица, поддерживающие аннексию Крыма РФ

Табл. 4: Донецк и Луганск должны:

		Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	ВХОДИТЬ В СОСТАВ РОССИИ	7	7,1	7,1	7,1
	ВХОДИТЬ В СОСТАВ УКРАИНЫ	51	51,5	51,5	58,6
	БЫТЬ НЕЗАВИСИМЫМ	11	11,1	11,1	69,7
	НЕ ЗНАЮ	30	30,3	30,3	100,0
	Всего	99	100,0	100,0	

Таким образом, по поводу трудного вопроса, касающегося урегулирования отношений в ДНР и ЛНР с Украиной большая часть (52 %) высказалась в пользу вхождения ДНР и ЛНР в состав Украины. Треть опрошенных не располагают данными и ситуацией по данному поводу. Лишь только десятая часть за независимость и 7 % в поддержку вхождения ДНР и ЛНР в состав РФ.

Табл. 5: Кто виноват в событиях на Украине?

		Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	РОССИЯ	26	26,3	26,3	26,3
	УКРАИНА	12	12,1	12,1	38,4
	США	20	20,2	20,2	58,6
	ЕВРОПА	3	3,0	3,0	61,6
	ПУТИН	6	6,1	6,1	67,7
	УКРАИНСКИЕ ФАШИСТЫ	7	7,1	7,1	74,7
	ПОРОШЕНКО	3	3,0	3,0	77,8
	ОБАМА	2	2,0	2,0	79,8
	НЕ ЗНАЮ	20	20,2	20,2	100,0
	Всего	99	100,0	100,0	

Таким образом, главным виновником по мнению большинства (26 %) является Россия, некоторые (6 %) указывают на личную вину Путина. США являются виновниками для пятой части опрошенных, а лично Обама для 2 % респондентов. Вина Украины оценивается 10 %, в то же время вина Порошенко – 3 %. Процент не разбирающихся в этой ситуации большой – это 1/5 часть опрошенных.

Табл. 6: Откуда вы знаете о событиях на Украине?

	Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	РОССИЙСКИЕ СМИ	36	36,4	36,4
	КАЗАХСТАНСКИЕ СМИ	42	42,4	78,8
	ЗАПАДНЫЕ СМИ	14	14,1	92,9
	УКРАИНСКИЕ СМИ	1	1,0	93,9
	НЕ ЗНАЮ	5	5,1	99,0
	СВОЙ ОТВЕТ	1	1,0	100,0
	Всего	99	100,0	100,0

Для более чем 40 % опрошенных казахстанские СМИ являются главным источником новостей из Украины. Вторую немаловажную позицию сохраняют российские СМИ – 36% респондентов. Лишь только 14 % узнают из западных СМИ.

Табл. 7: Что явилось причиной войны?

	Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	КОРРУПЦИЯ ВЛАСТЕЙ	10	10,1	10,1
	ВМЕШАТЕЛЬСТВО США	33	33,3	43,4
	ВМЕШАТЕЛЬСТВО РОССИИ	35	35,4	78,8
	ПРИХОД К ВЛАСТИ ФАШИСТОВ	2	2,0	80,8
	МАЙДАН	19	19,2	100,0
	Всего	99	100,0	100,0

35 % молодых людей считают главной причиной войны вмешательство России, однако 33 % опрошенных полагают, что это вмешательство США. Для десятой части респондентов коррупция властей явилось главной причиной кризиса. Пятая часть населения думают, что Майдан был причиной кризиса, и лишь для 2 % приход к власти фашистов является основополагающей причиной.

Табл. 8: Являются ли украинцы и русские одним народом?

	Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	ДА	8	8,1	8,1
	НЕТ	82	82,8	90,9
	НЕ ЗНАЮ	9	9,1	100,0
	Всего	99	100,0	100,0

На данный вопрос большинство респондентов уверенно ответили нет, а это 82 % всех опрошенных. 8 % считают, что Да украинцы и русские – один народ, и 9 % не смогли ответить на этот вопрос.

**Табл. 9: Оцените вину России в Украинском конфликте
(1 – нет вины, 5 – полностью виновна)**

		Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	1,00	14	14,1	14,1	14,1
	2,00	10	10,1	10,1	24,2
	3,00	38	38,4	38,4	62,6
	4,00	18	18,2	18,2	80,8
	5,00	19	19,2	19,2	100,0
	Всего	99	100,0	100,0	

**Табл. 10: Оцените вину Украины в Украинском конфликте
(1 – нет вины, 5 – полностью виновна)**

		Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	1,00	13	13,1	13,1	13,1
	2,00	17	17,2	17,2	30,3
	3,00	28	28,3	28,3	58,6
	4,00	18	18,2	18,2	76,8
	5,00	23	23,2	23,2	100,0
	Всего	99	100,0	100,0	

**Табл. 11: Оцените вину США в Украинском конфликте
(1 – нет вины, 5 – полностью виновна)**

		Частота	Проценты	Процент допустимых	Накопленный процент
Допустимо	1,00	11	11,1	11,1	11,1
	2,00	17	17,2	17,2	28,3
	3,00	32	32,3	32,3	60,6
	4,00	11	11,1	11,1	71,7
	5,00	28	28,3	28,3	100,0
	Всего	99	100,0	100,0	

Итак, по вопросу касаето вины России в украинских событиях: больше трети (38 %) считают вину России на уровне 3 из 5. Лишь только 14 % считают, что у России нет вины, и 19 % полагают, что Россия полностью виновна во всем этом.

По вопросу касаето вины Украины, большинство опять-таки считают вину Украины средней (3 из 5). 13 % полагают, что Украина не виновна и 23 % опрошенных думают, что Украина полностью виновна.

Касаето, вины США в этом вопросе треть молодежи считают вину США средней. Немалую оппозицию им составляют те, кто считает что США полностью виновны в этом, а их – 28 %. И лишь только 11 % считают, вину США несуществующей.

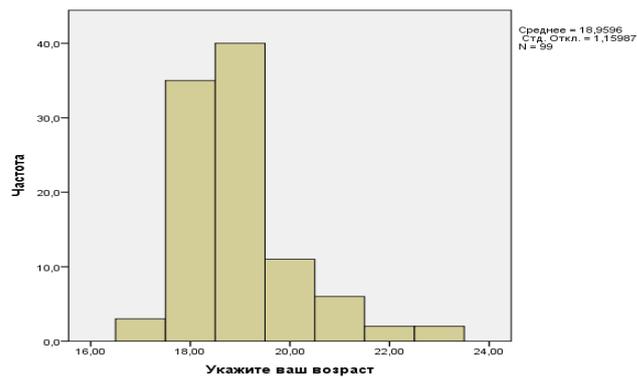

Рисунок 1. Возраст респондентов

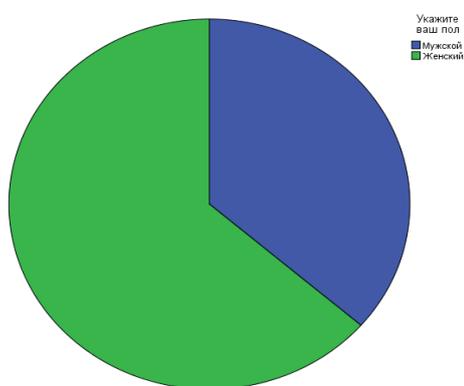

Рисунок 2. Пол респондентов

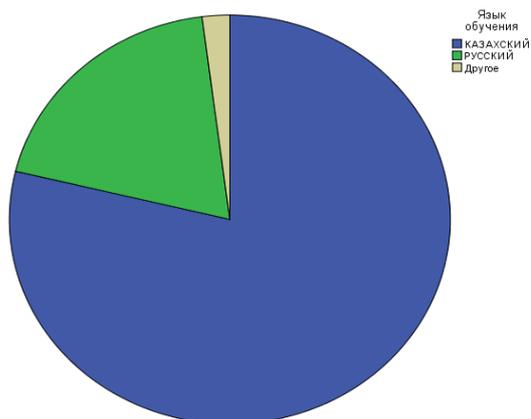

Рисунок 3. Язык обучения респондентов

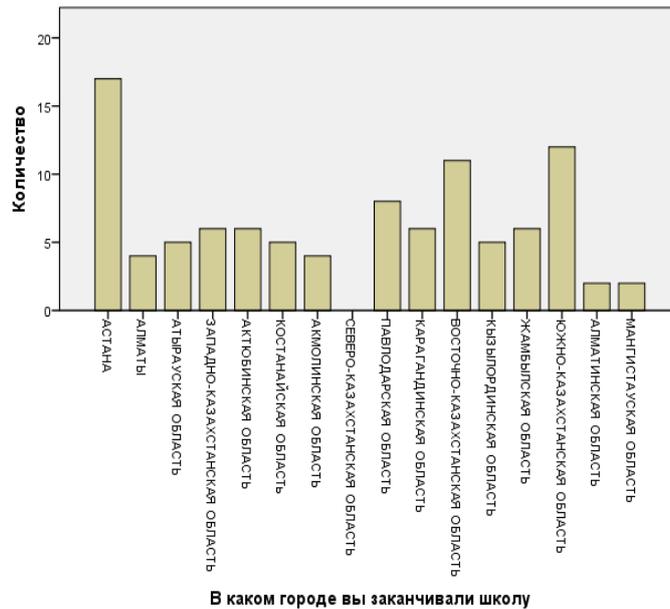

Рисунок 4. Город обучения

Для подтверждения или опровержения наших гипотез мы создали таблицы сопряженности между разными переменными.

Табл.12: Комбинационная таблица Язык обучения * Крым должен:

		Крым должен:				Всего
		ВХОДИТЬ В СОСТАВ РОССИИ	ВХОДИТЬ В СОСТАВ УКРАИНЫ	БЫТЬ НЕЗАВИСИМЫМ	НЕ ЗНАЮ	
Язык обучения	КАЗАХСКИЙ	17	35	10	16	78
	РУССКИЙ	7	8	3	1	19
	Другое	1	1	0	0	2
Всего		25	44	13	17	99

Табл.13: Комбинационная таблица Язык обучения * Донецк и Луганск должны:

		Донецк и Луганск должны:				Всего
		ВХОДИТЬ В СОСТАВ РОССИИ	ВХОДИТЬ В СОСТАВ УКРАИНЫ	БЫТЬ НЕЗАВИСИМЫМ	НЕ ЗНАЮ	
Язык обучения	КАЗАХСКИЙ	5	40	10	23	78
	РУССКИЙ	1	10	1	7	19
	Другое	1	1	0	0	2
Всего		7	51	11	30	99

Итак, гипотеза, выдвинутая нами: респонденты, окончившие школу с русским языком обучения настроены пророссийски по отношению к Крыму и Донбассу, а окончившие с казахским языком обучения – проукраински или прозападно соответственно. Выяснилось, что респонденты, окончившие школу с казахским языком обучения настроены в большинстве (35) проукраински в отношении Крыма. Лишь 17 респондентов считают, что Крым должен входить в состав России, 10 опрошенных думают о независимости Крыма и 18 человек не смогли определиться. А респонденты с русским языком обучения в основном с небольшим перевесом считают Крым украинским (8 респондентов), а 7 опрошенных считают Крым субъектом РФ, лишь 3 думают о независимости Крыма, и 1 не знает. По отношению к Донецку и Луганску, респонденты с казахским языком обучения в большинстве своем (40 человек)

полагают, что ДНР и ЛНР Украинская земля, лишь 5 человек считает Донецк и Луганск субъектом РФ, 10 выступают за независимость и 23 не разбираются в ситуации. Касаемо русского языка обучения, 10 человек единогласно считают ДНР и ЛНР частью Украины, лишь 1 считает его российским, 1 – за независимость и 7 – не определились. Таким образом, гипотеза оправдалась полностью относительно казахских групп обучения, а насчет русских групп обучения частично оправдалась (оправдалась касательно Крыма с недовесом 1 голос, и не оправдалась в отношении ДНР и ЛНР).

Комбинационная таблица Откуда вы знаете о событиях на Украине * Кто виноват в событиях на Украине:

Количество		Кто виноват в событиях на Украине:									Всего
		РОССИЯ	УКРАИНА	США	ЕВРОПА	ПУТИН	УКРАИНСКИЕ ФАШИСТЫ	ПОРОШЕНКО	ОБАМА	НЕ ЗНАЮ	
Откуда вы знаете о событиях на Украине	РОССИЙСКИЕ СМИ	7	7	8	0	1	4	2	1	6	36
	КАЗАХСТАНСКИЕ СМИ	14	4	6	2	5	2	1	0	8	42
	ЗАПАДНЫЕ СМИ	3	1	6	1	0	1	0	1	1	14
	УКРАИНСКИЕ СМИ	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	НЕ ЗНАЮ	1	0	0	0	0	0	0	0	4	5
	СВОЙ ОТВЕТ	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Всего		26	12	20	3	6	7	3	2	20	99

Рисунок 5. Комбинационная таблица

Вторая гипотеза, выдвинутая нами: молодежь, получающая информацию из российских и казахстанских СМИ считают виновными в событиях на Украине США и Украину, а из украинских и западных СМИ – Россию соответственно. Судя по комбинационной таблице в совокупности получающие информацию из российских СМИ считают виновными Украину и США – это 23 опрошенных. Лишь 8 респондентов считают виновными Россию в этом конфликте. Те, кто получает информацию из казахстанских СМИ считают виновными Россию вместе с Путиным (19 респондентов), немалую оппозицию составляет партия против США и Украины (15 респондентов). Те, кто читает западные СМИ в преимуществе считают виновными США и Украину (9 ответов), а Россию считают виноватой только 3 респондента. Респондент, получающий информацию из Украинских СМИ считает виновным Россию. Таким образом, в целом процент получающих информацию из российских СМИ считают виновными в событиях на Украине США и Украину, т.е. гипотеза насчет российских СМИ доказана. Те, кто получает информацию из казахстанских СМИ считают Россию виноватой, несмотря на все предположения, т.е. гипотеза не оправдала себя. Респонденты, читающие западные СМИ считают виноватыми США и Украину преимущественно, т.е. гипотеза опровергнута. А респондент, получающий информацию из украинских СМИ считает виновным Россию, эта гипотеза подтвердилась.

Подводя итог вышесказанному, можно сказать, что казахстанская молодежь в целом осведомлена о ситуации на Украине и выражает свою озабоченность по этому вопросу. Выдвинутые нами гипотезы были частично доказаны, частично опровергнуты. Но в целом, можно сказать с уверенностью, что казахстанская молодежь поддерживает демократический выбор Украины. Казахстанская молодежь верит в то, что конфликт на Донбассе будет урегулирован мирным путем и территориальная целостность Украины будет сохранена.

Авторы статьи также выражают свою озабоченность по Украинскому вопросу и хотят, чтобы на территории стран СНГ царили мир и спокойствие, а также выступают за скорейшее восстановление Украинской экономики и упрочения дружбы Украины и Казахстана.

Приглашаем Украинских коллег и партнеров посетить международную выставку EXPO-2017 в Астане!!!

ЛИТЕРАТУРА

1. 93 Foreign Aff. 167 (2014) Faulty Powers: Who Started the Ukraine Crisis; McFaul, Michael; Sestanovich, Stephen; Mearsheimer, John J. // <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/fora93&div=145&id=&page=>
2. 94 Foreign Aff. 173 (2015) Germany's Real Role in the Ukraine Crisis: Caught between East and West; Pond, Elizabeth; Kundnami, Hans // <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/fora94&div=54&id=&page=>
3. Комлева Н.А. Украинский кризис как элемент «тактики анаконды» / Н.А. Комлева // Пространство и время. – 2014. – Вып. № 2.
4. Матвеев О.В. Крым в украинском кризисе: история и политика / О.В. Матвеев // Историческая и образовательная мысль. – 2014. – № 2.
5. Манойло А.В. Украинский кризис и «управляемый хаос»: след «цветных революций» арабской весны // А.В. Манойло // Власть. – 2014. – № 2.

*Г. І. Мінгазутдінова,
аспірантка Київського національного
університету ім.Т.Г. Шевченка,
м. Київ, Україна*

Керівник: кандидат історичних наук, доцент Т. А. Гриценко

СТРУКТУРА ІНТЕРЕСІВ США В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Пропоноване дослідження присвячено архітектурі геополітичних інтересів США в пострадянській Центральній Азії на початку ХХІ ст.

Для розуміння та розгляду геополітичної активності Вашингтону в регіоні важливим є вивчення аналітичних робіт американських дослідників (С.Бланк, Ю.Румер, Р.Стівенс-мол.), стратегів (сер Ф.Старр, З.Бжезинський), опрацювання мемуарів політичних діячів США початку ХХІ ст. (К.Райс, Х.Р.Клінтон) та документів, що висвітлюють стратегічні напрямки діяльності Вашингтону в рамках національних інтересів США (Національна стратегія 1998 р., Стратегія 2002 р. тощо) .

Новизна полягає у розкритті важливості географічного положення та ресурсної бази Центральної Азії й взаємодії Вашингтону з новими претендентами на регіональне домінування на основі думок сучасних політичних діячів США, викладених в мемуарній літературі та стратегічних концепціях.

У політичному відношенні для Сполучених Штатів важливість Центральної Азії полягає в її географічній близькості до Афганістану, що є своєрідним коридором до форпосту терористичної ойкумени; важливість такого коридору стала очевидною в ході військової операції 2001 р. «Тривала свобода» проти Талібану, про початок якої президент Дж.Буш-молодший оголосив у своїй промові до американських громадян 7 жовтня того ж року [3, с. 96]. Саме в цей час відбувається принципове зрушення в зовнішньополітичному курсі Вашингтону відносно стратегічної географії: безпосередня близькість країн регіону до осередку міжнародного тероризму зробило Центральну Азію важливою частиною безпекової діяльності США. У рамках «Тривалої свободи» дві стратегічно важливі центральноазійські бази в Узбекистані та Киргизії починають використовуватися Вашингтоном для перекидання військ та оснащення в театр військових дій. За словами К.Пауелла, відтепер і важливість Центральної Азії для Вашингтону, і присутність США в регіоні набувають небачених досі масштабів, про які годі було й мріяти [7, с. 22]. У порівнянні з 1990-ми рр.. ХХ ст., коли попередні форми відносин між США та колишніми радянськими республіками Азії найкраще можна охарактеризувати поняттям «політики застосування стимулювань та стримувань по черзі» [5, р. 445], що було наслідком доволі прохолодного відношення Вашингтону до Центральної Азії як додатку внутрішньополітичного комплексу зносин Росії, США нарешті чітко окреслили коло своїх інтересів по відношенню до цього субрегіонального пласту. Так, досвід військової операції «Тривала свобода» чітко показав не тільки можливість участі Вашингтону в центральназійських справах, а й довів необхідність багаторівневого втручання в країни цього регіону з низки питань. За рахунок географічного положення Центральна Азія опинилася в епіцентрі багатозарових транснаціональних загроз та стала частиною транзитного коридору злочинної діяльності (торгівлі зброєю, наркотиками тощо). Оскільки Вашингтон має на меті боротьбу із загрозами такого рівня по всьому світові, Центральна Азія стає принциповим полем битви із розповсюдженням зброї масового знищення та міжнародного тероризму. І, звичайно, важливою складовою зростання інтересу та потрапляння Центральної Азії у фокус уваги Сполучених Штатів та інших провідних гравців сучасного політикуму стало розкриття потенціалу надр нових незалежних держав, що таять в собі визначну перспективу економічного розвитку та багатства.

Говорячи про геополітичну важливість регіону для США, вкотре підкреслимо принципове стратегічне положення Центральної Азії не тільки як історичної серцевини – запоруки глобального домінування, а й географічного блоку, що перебуває в оточенні найбільш впливових континентальних держав початку ХХІ ст. в особі Китаю, Індії, Росії, Ірану та Пакистану. Для Вашингтону серцевина Євразії виступає важливою частиною військової стратегії, точкою безперешкодного воєнного доступу до регіону та запорукою здатності швидко здійснювати розміщення та передислокацію військових сил в ході боротьби з міжнародним тероризмом та в ході реалізації більш широких геополітичних інтересів. І, безумовно, ключова роль Центральної Азії полягає в її енергетичній значущості завдяки величезній ресурсній базі та широкій транспортній мережі, здатній здійснювати постачання нафти та природного газу з регіону до великих імпортерів [3, с. 405]. Адже нові центральноазійські держави, що з'явилися на політичній карті світу після розпаду СРСР, здатні запропонувати Вашингтону ряд можливостей та викликів, серед яких найбільш важливими є можливості сировинно-

енергетичного порядку. На території пострадянської Центральної Азії сконцентрований цілий ряд елементів, які слугують одвічною запорукою глобального інтересу до нього не лише з боку азійських, але й світових впливових держав. Серед цих факторів, безперечно, наявність величезних природних ресурсів, зокрема, покладів газу та нафти. Якщо станом на XIX ст. переможцем «Великої Гри», що розгорнулася на теренах сучасної Центральної Азії вважався той міжнародний актор, який збудував би тут найбільшу кількість залізничних сполучень, то в сучасному світі найважливішим фактором перемоги стає будівництво шляхів постачання саме нафти й газу [6, с. 54]. Нафта як стратегічний матеріал для ствердження світового домінування закріпилася в такому статусі й у першій половині XX ст., тож найвпливовіші країни світу вступили у фазу «Нової Великої Гри» для досягнення контролю над нафтовими осередками світу. Так, три з п'яти центральноазійських держав – Казахстан, Узбекистан та Таджикистан – репрезентують три різних рівня розвитку нафтогазового ринку регіону, що робить їх центром уваги в новому форматі глобальної гри [2]. Саме за рахунок нафтогазової привабливості інтерес до Центральної Азії наприкінці XX ст. виявили представники світових ділових кіл, у тому числі й американські. Крім того, доступ до важливих нафтових родовищ (не в останню чергу тих, що знаходяться на території держав Центральної Азії), було визначено ще Стратегією національної безпеки США 1998 р. як один з життєво важливих інтересів країни [1, с. 33]; важливість нафтових покладів Центральної Азії та Каспію також відзначаються Стратегією Національної Безпеки США 2002 року [8, р. 20]. Оскільки XXI ст., швидше за все, буде характеризуватися в першу чергу боротьбою світових потуг за доступ до саме енергетичних ресурсів, Сполучені Штати докладатимуть максимальних зусиль для виходу на перше місце в галузі контролю покладів важливих копалин, сконцентрованих на Каспії. Адже саме такий доступ гарантуватиме Вашингтону подальший розвиток своєї економічної та безпекової стратегії в Центральній Азії. Головною метою США на Каспії та в цілому в Центральній Азії в геополітичному контексті є підпорядкування своєму впливові саме транспортних шляхів, що постачають важливі енергетичні ресурси, а також максимальне відсторонення від подібного контролю потенційних конкурентів у регіоні. Відтак основними стратегічними завданнями на початку XXI ст. для Вашингтону є, по-перше, підтримка постійного та безперешкодного постачання нафти та газу з Центральної Азії та Каспію до Сполучених Штатів і, по-друге, створення такої новітньої нафтогазової інфраструктури, що оминатиме територію Росії та постачатиме відповідні ресурси на світовий ринок без загрози перекриття їхнього постачання з боку конкурента що також претендує на примат контролю даної групи ресурсів.

Таким чином, зараз Центральна Азія в цілому являє собою стратегічно важливий регіон для США та інших провідних гравців світу за наступними загальними параметрами: географічним положенням (зокрема, виділяється фактор географічного сусідства п'яти країн з Китаєм, Афганістаном та Росією), транзитним потенціалом, відомим світові ще з часів Великого Шовкового шляху та наявним різноманіттям важливих природних ресурсів.

Зрозуміло, що зростання контролю над таким важливим територіальним осередком з боку будь-якої з інших великих держав може призвести до втрати США доступу до Центральної Азії. А це не зможе не позначитися на регіональних інтересах Вашингтону й в більш широкому азійському контексті, що охоплює, зокрема, проблематику Близького Сходу [4, с. 3]. Оптимальним сценарієм розвитку взаємодії між США та державами-геополітичними конкурентами в Центральній Азії було і залишається встановлення модус вівенді в рамках регіональної політики, проте реальний результат повзучого протистояння трьох держав (США, Китаю та Росії) у регіоні, імовірно, залишатиметься спірним та відкритим протягом довгого проміжку часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. A National Security Strategy for a New Century. The White House, October 1998. – 59 p.
2. Central Asia: A Major Player in the oil and Gas Energy Industry.// <http://www.worldfinance.com/markets/central-asia-a-major-player-in-the-oil-and-gas-energy-industry>
3. Condoleeza Rice. No Higher Honor: A Memoir of My Years in Washington. Broadway Paperbacks, New York, 2011. – 784 p.
4. Eugene B. Rumer. China, Russia and the Balance of Power in Central Asia / Strategic Forum. – № 223, November 2006, p. 1–8.
5. In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century. Edited by Dan Burghart & Theresa Sabonis-Helf. Institute for National Strategic Studies, Washington D.C., 2004. – 496 p.
6. Ahrari M.E., James Beal. The New Great Game in Muslim Central Asia. McNair paper 47, January 1996. Institute for National Strategic Studies. – 91 p.
7. Robert C. McMullin. Caspian Sea Regional Security in the XXI st Century. US Army War College, 7 April 2003. – 36 p.
8. The National Security Strategy of the United States of America. September 2002. The White House, Washington. – 31 p.

*Г.И. Михайлова,
Новосибирский государственный
архитектурно-строительный университет (Сибстрин),
г. Новосибирск, Российская Федерация*

НОВАЯ ФИЛОСОФИЯ ИЛИ СОВРЕМЕННАЯ ПАРАДИГМА ОБРАЗОВАНИЯ

Образование, обучение, воспитание – базовые феномены общественной жизни. То, что происходит в образовании, имеет социальный, психолого-педагогический, социологический, культурологический характер.

Экскурс в историю развития образования позволяет сделать вывод о том, что редко какое общество восхищалось своей системой образования. И в самых благополучных общественных формациях не умолкали разговоры о кризисе образования, об отставании образования от требований современности, о снижении интереса к получению знаний. Так, в японском обществе говорят о запущенности образования, а в американском – о растущей волне посредственности.

В словаре «кризис» определяется как резкий, крутой перелом, затруднительное, тяжёлое положение [1], а кризис в образовании является чаще всего результатом непонимания роли образования в гуманистически ориентированном социальном прогрессе. Более того, в настоящее время мировой кризис во многих сферах человеческой деятельности увязывается напрямую с кризисом образования. Проблема общего среднего и профессионального образования была выделена в число приоритетных направлений для таких организаций международного сообщества, как международная Комиссия ЮНЕСКО по образованию для XXI века, Совет по культурному сотрудничеству «Образование для Европы», Совет Европы, Евросоюза и т.д. Общество будущего часто определяется как общество человеческих качеств, общество гуманизма.

Анализ проблем образования в мире позволил выделить несколько наиболее общих противоречий, разрешение которых будет означать формирование новой парадигмы, или философии образования, без которой все усилия реформаторов – лишь бессмысленные попытки подлатать старую модель образования, а не построить новую, отвечающую современным потребностям общества.

Тенденции глобализации, всемирной интеграции в различных областях культуры чреваты потерей индивидуальности как для отдельных людей, так и для национальных культур. Если для каждого человека принципиально важным фактором бытия остаётся возможность выбора собственного жизненного пути, реализации индивидуальных возможностей и потребностей, то для страны это положение тем более необходимо. Однако, в настоящее время прослеживается явная угроза навязывания определённых моделей, стереотипов мышления не только на индивидуальном и государственном, но и на международном уровнях. В этом заключается противоречие между общим и частным. Миссию образования в данном случае трудно переоценить. Умение установить связь между традициями и новыми тенденциями, адаптировать новое без ущерба для сохранения своей индивидуальности, без потери своей независимости достигается только при соответствующем уровне образования.

Противоречие между ростом информации и способностью человека к её усвоению может быть объяснено высокими темпами развития информационных технологий, ускорением ритма жизни современного человека, делающими невозможным охватить все новые явления в различных областях человеческих знаний без причинения вреда умственному и нравственному здоровью. В связи с этим возникает необходимость определить приоритеты в базовом и профессиональном образовании, разработать новые стратегии образования человека на протяжении всей его жизни, включающие в себя многоуровневые программы по принципу преемственности.

Следующее противоречие можно определить как противоречие между рыночной экономикой и социально ориентированным рыночным обществом. Рынок и его законы доминируют в жизни общества в большинстве стран, а забота о благе каждого человека, об удовлетворении его потребностей и раскрытии потенциальных возможностей отодвигаются на второй план, оказываются подчинены интересам отрасли, предприятия и т.д.

То, что сейчас происходит в российской системе образования, не может быть названо реформой, это – модернизация, поскольку именно модернизация предполагает приближение к некоему современному стандарту, уже кем-то установленному. Советская школа – и средняя, и профессио-

нальная – в определённый исторический период в определённых условиях была эффективной. Страна решала задачу индустриализации: нужны были люди, способные обращаться с техникой в достаточно узких областях. Эта задача была успешно решена. Но впоследствии мир стал переходить к следующей стадии развития – к постиндустриальному обществу, когда нужно было быстро и гибко перестраиваться. Потребовался специалист, который бы мог быстро изменить сферу своего приложения. Советская система не могла приспособиться к этим новым обстоятельствам. Потребовалось поменять психологию потребителя советского периода («государство мне должно») на психологию представителя капиталистического общества («хочу всего и больше»), т.е. на психологию созидателя. При этом необходимо было сохранить лучшие традиции советской школы, её богатейший опыт.

В настоящее время Министерство образования и науки Российской Федерации, рассматривая государственные стандарты нового поколения как свод положений общегосударственного характера, выделяет несколько ключевых задач, направленных, прежде всего, на формирование личности: личностное развитие; социальное развитие; общекультурное развитие; интеллектуальное развитие; коммуникативное развитие [2];

Образование строится по так называемому компетентностному принципу. Так, обращаясь к системе высшего образования, следует отметить, что Госстандарт отказывается навязывать вузам количество предметов и объём часов по ним. Государство просто формулирует, какие качества и уровень компетентности ждёт от выпускника вуза. Каким образом добиваться этого – проблема каждого, отдельно взятого учебного заведения. Вузу необходимо научить выпускника эффективно использовать полученные знания, определённый набор умений в изменяющихся обстоятельствах на протяжении всей жизни.

Представляется возможным выделить пять базовых компетенций, которые в совокупности обеспечивают готовность выпускников различных учебных заведений к адаптации и самореализации в условиях рынка труда современного информационного общества. Именно эти компетенции были зафиксированы как фундамент компетенций участниками симпозиума в Берне ещё в 1996 году при участии представителей всех европейских стран [3].

1. Социально-политическая компетенция предполагает психологическую готовность брать на себя ответственность за решение личных, межличностных, социальных, академических и других проблем. Нередко именно психологическая неготовность человека реагировать на сложившиеся обстоятельства, пассивная позиция, неумение определить суть проблемы переводят её из разрядаординарной житейской ситуации в сферу неразрешимого личного, академического либо социального конфликта.

2. Информационная компетенция может быть определена как совокупность готовности и потребности работать с современными источниками информации в профессиональной и бытовой сферах деятельности.

3. Коммуникативная компетенция является многокомпетентной, включающей в себя языковую, речевую и социокультурную составляющие. Данная компетенция жизненно необходима для успешного профессионального функционирования и карьерного роста практически в любой области, при этом она должна быть как на родном, так и, по крайней мере, на одном из иностранных языков.

4. Социокультурную компетенцию, рассматривающуюся как один из компонентов коммуникативной компетенции, в последнее время стали выделять как самостоятельную цель образования. Под этой компетенцией понимают готовность и способность жить и взаимодействовать в современном поликультурном мире.

5. Готовность к образованию на протяжении всей жизни. Эта компетенция не нуждается в отдельных комментариях, она логически вытекает из реализации всех ранее рассмотренных целей современного образования.

Итак, можно определить следующие тенденции развития образования:

- мировая тенденция смены основной парадигмы образования: кризис классической модели и системы образования; разработка новых фундаментальных идей в философии и социологии образования, в гуманитарной науке, создание экспериментальных и альтернативных школ;

- движение образования в направлении интеграции в мировую культуру: демократизация школы, создание системы непрерывного образования, гуманитаризация и компьютеризация образования, свободный выбор программ обучения.

Таким образом, современная парадигма образования предполагает философское переосмысление задач всей системы образования, а новые тенденции в определении роли и характера её развития совпадают на уровне не только европейского, но и всего мирового сообщества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – Екатеринбург. – 1994. – 790 с.
2. Общеευропейские компетенции / Московский государственный лингвистический университет (русская версия). – М., 2005. – 240 с.
3. Компетентность и проблемы ее формирования в системе непрерывного образования (школа – вуз – послевузовское образование) / науч. ред. проф. И. А. Зимняя [Электронный ресурс]. – Материалы XVI научно-методической конференции «Актуальные проблемы качества образования и пути их решения». – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 130 с. Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/3/0269/3_0269-6.shtml

Ю. Назо,

студентка Международного гуманитарного университета,

г. Одесса, Украина

Руководитель: кандидат философских наук

Т.А. Крыжановская

АРХАИЧЕСКИЕ МИФЫ КАК ОСНОВА КУЛЬТУРНОГО РАЗНООБРАЗИЯ ОБЩЕСТВА

Актуальность проблемы видится в том, что само понятие мифологии, мифа, его форм и существенных характеристик в современных исследованиях по мифологии нуждаются в прояснении и уточнении. Также философская проблема человеческого бытия может быть понята более полно на основе осмысления места мифа в сознании общества и индивида. С помощью мифа прошлое связывалось с настоящим и будущим, обеспечивалась духовная связь поколений, закреплялась система ценностей, поддерживались определенные формы поведения. Но не прекратился начатый мифологическим сознанием поиск ответов на особого рода вопросы – о происхождении мира, человека, культурных навыков, социального устройства, тайны происхождения и смерти.

Цель работы состоит в анализе феномена мифологии, выявлении роли мифов как одной из основ культурного разнообразия современного общества.

В соответствии с поставленной целью решаются следующие задачи: - рассмотреть определение понятия «миф»; - проанализировать основные функции мифа в обществе; - определить место и роль мифологии в современной культуре.

Что такое миф? Иметь ответ на поставленный вопрос важно хотя бы потому, что миф является первой формой культуры человечества, его истоком, и продолжает жить в неосознаваемых пластах общества. Кроме того, мифы в современной жизни не потеряли своего значения, более того, они развиваются, приобретая все новые и новые формы. В сознании большинства людей при слове «миф» возникают ассоциации о легендах и историях, дошедших до нас из глубокой древности. Мифы – это не просто наследие прошлого. Каждая эпоха порождает свои собственные мифы, именно поэтому в современной культуре они имеют такую ценность. Не смотря на то, что первобытные мифы отличаются от современной мифологии, у них есть схожие черты. Поэтому, для того чтобы понять современные мифы, нам необходимо проанализировать традиционные.

Такого же мнения придерживается Вячеслав Иванов. Он говорил: «Я..., быть может, как никто из моих современников, живу в мифе – вот в чем моя сила, вот в чем я человек нового начинающегося периода» [цитата по: 2, с. 3]. У М.М. Пришвина было такое представление о мифе: «Я почувствовал еще, – говорил он, – что делаю самое удивительное и нужное дело... миф...» [цитата по: 2, с. 3]. Я считаю, что эти два исследователя мифов хотят донести до современного поколения, насколько важны традиционные мифы.

В мифах содержались представления о возникновении и развитии мира, о появлении человека, животных, растений, космоса, планет, объяснялись природные явления. Все это рисовало в воображении определенную картину мира и давало чувство уверенности в завтрашнем дне. Эмоциональная насыщен-

ность мифов, их достоверность и образность непосредственно затрагивали чувства первобытного человека, который, будучи вовлеченным в происходящие события, одновременно являлся и их творцом, и результатом [2, с. 5].

С переходом людей к земледелию, возникла хтоническая мифология (от слова «хтон» – земля), когда люди верили в существование могущественных существ с человеческо-звериным обликом (например, древнегреческие мифы о Минотавре – человекобыке, связанном с подземным миром). Позже хтонические звероподобные существа вытесняются Небесными богами с человеческим обликом (греческие мифы об Олимпийских богах) [2, с. 3]. Таким образом, у человека постепенно формируется мифология разума, которая в скором времени породила научную фантастику.

В социальном плане миф санкционировал принятую структуру общества. Например, у индоевропейцев с их трехчастной досконально изученной антропологом Ж. Дюмезилем, моделью (жрецы-правители, воины, крестьяне) миф апеллировал для этого к явственной природной иерархии. Здесь существует четкое и неоспоримое здравым смыслом деление зримого мира на три сегмента: высшее небо; среднее, непосредственно над землей, пространство обитания человека и животных; низшая земля с ее подземной средой. Их единство обеспечивает связывающая их мировая ось. Ее воплощением считались, в том числе и в культе, принадлежащие сразу всем трем стратам дерево (крона, ствол, корни) или гора (вершина, склоны, подножие) как место обитания верховного божества-громовержца. Потому-то древние балты и славяне полагали местом обитания бога молнии и грома (Перкунас или Перун) дуб, в кроне которого во время грозы образуется статическое электричество. Оттуда же берёт исток одна из самых архаичных по происхождению доктрин – о модной нынче властной вертикали [3, с. 152].

В ранних сельскохозяйственных обществах миф также практически и идеологически обосновывал одомашнивание растений и животных. Благодаря ему и само сельское хозяйство стало с тех пор частью мировосприятия, фактором, символизирующий стабильность и предсказуемость как космического порядка, так и структуры социума [3, с. 153]. К. Хьюбнер считал, что: «Человек ощущает себя в мифе частицей единого мироздания вместе с другими существами живой и неживой природы, осознаёт, что и он «живёт во многом, и оно живёт в нём» [1, с. 5]. Я согласна с исследователем мифов. Первобытные люди считали себя частью мира. Они ощущали свое родство с природой, и таким образом выживали в суровом мире. Для них главным было выживание рода, именно поэтому, как индивид человек не существовал.

Наконец, древний миф не только выражает и обобщает разнообразную информацию и верования, обосновывает моральные нормы, санкционирует обряды и культы, но и формулирует практические правила. Ведь его неотъемлемой частью является прагматический закон. Так, с мифом об умирающем боге в земной жизни соотносится обычай убийства старого вождя ради устранения пожизненного лидера, несопоставного уже обеспечить разнообразные насущные потребности племени в сфере духовных связей, безопасности, обеспечения и управления. Аналогичная традиция встречается много позже на средне вековом Востоке в государстве мамелюков. Как известно, их сообщество предполагало отсутствие семейных связей у его членов. Их число постоянно пополнялось за счет захваченных и воспитанных в исламе младенцев-иноверцев мужского пола. Это не был монашеский орден, поскольку сексуальное общение с женщинами не исключалось, но предполагалось. Просто мамелюк не должен был привыкать ни к одной из них. Для этого подростков с момента их созревания один раз в неделю отвозили к куртизанкам, каждый раз меняя их состав. Управлялись мамелюки наиболее авторитетными, смелыми и ловкими в бою и политике воинами, которые сохранили за собой свой пост до самой смерти. При определении следующего владыки в принципе не исключалась процедура выборов. Однако редко кто из них умирал своей смертью. Правитель сам был вынужден время от времени физически устранять тех, кто покушался на его трон. Но если он не успевал вовремя пасть в бою, то рано или поздно, потеряв из-за дряхлости бдительность, погибал от руки одного из своих ближайших сподвижников. Тот-то и становился, в свою очередь, следующим султаном [3, с. 157]. Как мы видим данная традиция сформировалась и у мамелюков. Теперь мы можем предположить, что разные народы перенимали обычаи, традиции, обряды друг у друга. Тем самым объединяя свои силы для выживания.

В основе мифа лежит единство с природным миром, которым преисполнен первобытный человек. Он остро и ежемоментно ощущает свою неразрывную связь с ним. Недаром повсюду находятся следы мифа обращения — одного из древнейших мифов, повествующего о переходе человека в иных живых существ или в неодушевленные предметы и обратно. Его позднейшие пережитки обнаруживаются также не только в легендах об оборотнях (укрепляющихся наблюдениями над духовным перерождением людей, приверженных неблагоприятному поведению), но и в атеистическом материализме и социальном дарвинизме «научного коммунизма», не делающих большой разницы между человеком и зверем. И еще в фамильной геральдике, где широко представлена натуральная и сказочная живность, призванная подчеркнуть те или

иные качества ее хозяина, и в бытовой и церемониальной символике (например, бунчуках, составленных из хвостов различных млекопитающих, или жезлах, символизирующих цветущий побег, не говоря уже о скипетрах). В дальнейшем, наоборот, на базе тотемистических убеждений иногда вырастают запреты на употребление в пищу тех или иных животных. Все знают, что индуисты не забивают коров. Менее известно, что древние арии не резали собак и лошадей. Эти ограничения нельзя путать с сугубо прикладным, скотоводческим и гигиеническим табу на свинину в религиях кочевых азиатских жарких странах [3, с. 158]. Таким образом, проанализировав некоторые положения отдельных мифов разных народов, мы можем сделать следующие выводы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Савельева И. Миф и его роль в мировоззрении и культуре [Электронный ресурс] / И. С. Савельева // Credo new: теоретический журнал. – 2009. – Режим доступа: <http://credonew.ru/content/view/818/61/>
2. Тетерина Е., Питерова А. Роль мифов в развитии культуры [Электронный ресурс] / Е. А. Тетерина, А. Ю. Питерова // Философия. Социология. Культурология. – 2014. - № 2 (6). – Режим доступа: http://esj.pnzgu.ru/files/esj.pnzgu.ru/teterina_ea_piterova_ayu_14_2_15.pdf
3. Шелов-Коведяев, Ф. Введение в культурную антропологию / Ф. Шелов-Коведяев. – ГУ ВШЭ, 2005. – 373 с.

В.М. Олексенко,

доктор педагогічних наук, професор,

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва,

м. Харків, Україна

НОВИЙ ВИД НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Постановка проблеми в загальному вигляді полягає в оптимізації педагогічного процесу у вищих навчальних закладах (ВНЗ) на фоні поширення глобальних тенденцій у сфері освіти.

Очевидний зв'язок зазначеної проблеми з важливими теоретичними та практичними завданнями підготовки фахівців, що зазначено у прийнятому минулого року Верховною Радою України Законі «Про вищу освіту». Цей Закон установлює основні засади функціонування системи вищої освіти з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства у кваліфікованих фахівцях [1].

Результати аналізу останніх досліджень і публікацій свідчать про значний інтерес учених до поставленої проблеми як у загальному плані (В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень та ін.), так і до окремих її аспектів (Н. І. Олексенко, О. С. Падалка, О. Г. Ярошенко та ін.). Вчені розкривають функції сучасного заняття, доводять необхідність неперервності освіти, підвищення значущості освіти як для окремої людини, так і для суспільства, обґрунтовують необхідність активізації пізнавальної діяльності. Видання [2] присвячене вихованню професіонала, фундаменталізації, гуманізації й гуманітаризації освіти, впровадженню нових педагогічних технологій, їхньому психолого-педагогічному забезпеченню. Зазначається, що впроваджуючи нове, не можна відкидати те, на чому загалом тримається освіта й виховання, – суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога та студента, ефективність якої підтверджена практикою з часів Академії великого Платона. У статті [3] розкрито аспекти формування культури при підготовці фахівців у ВНЗ як за денною, так і дистанційною формами навчання. Спрямованість навчального процесу на максимальний розвиток здібностей майбутнього фахівця, урахування його пізнавальних особливостей, створення сприятливих психологічних умов для співпраці викладача та студентів, у результаті якої молодь відкриває знання, знаходить істини за індивідуальною траєкторією особистого шляху одержання професії, досліджується в [4; 5; 6].

Нові публікації з поставленої проблеми необхідні, результати досліджень постійно входять у життя, практику підготовки фахівців. У той же час недостатньо приділяється уваги розробленню нових видів навчальних занять у науковій літературі.

Мета статті – розкрити новий вид навчальних занять, який сприяє оптимізації процесу підготовки конкурентоспроможних фахівців у ВНЗ.

Жодна наука не може навчити солов'я співати, голуба – літати, яблуню – родити яблука. Цьому «навчила» їх сама природа. Отже, технологію проведення навчальних занять логічно брати з самої «при-

роди», із життя. Подібно до того, як окультурену яблуню треба берегти від несприятливих впливів, потрібно й особистість застерегти від різних суспільних пороків, дати розвиток їхнім природним внутрішнім задаткам, спрямувати їх на самовдосконалення, самоосвіту тощо. Народні прислів'я, приказки підказали конкретні вимоги до організації навчальної діяльності [7].

Діяльність – основа життя людини, джерело розвитку власного потенціалу, самовдосконалення, цілком природне явище, зумовлене самою нервовою системою. Дитині від народження властива потреба в діяльності. Навіть немовля, якщо позбавити його можливості рухатися, пручається, плаче, проявляє незадоволення. Коли ж починає ходити набагато зростає потреба в діяльності, в ознайомленні з оточуючим середовищем. Аксиомою є те, що в студентів потреба в діяльності природно збільшується. Діяльність – головна умова існування й розвитку, формування і виявлення своєї індивідуальності, народження і удосконалення самореалізації.

Чи маємо ми право позбавити студентів на заняттях природної цілеспрямованої практичної дії, бажання перевести власні потенційні можливості в активну творчу навчальну діяльність? Ледарювання студента на заняттях, механічні записи, впевненість в тому, що ніякого самовиявлення і створення умов для самореалізації не буде – страшенна небезпека. На нашу думку, заняття пасивного сприймання інформації – це заняття в напівтемряві. Чи не краще дати молоді можливість мобілізувати свої психологічні і психофізіологічні системи для забезпечення виконання операційних, мотиваційних і соціально-психологічних провідних аспектів професійної підготовки?

Роздуми над тим як розпізнати індивідуальні природні можливості, перевести їх в активну діяльність, створити умови для самореалізації студентів, вдосконалити і розвинути їхні індивідуальні траєкторії самоосвіти, закріплювати особистісні зростання в процесі самоствердження привели до створення нового виду навчальних занять. Такі заняття мають нову структуру, нову технологію і названі нами студактивними [8]. Порівнюючи всі види навчальних занять, ми дійшли висновку, що студактивні заняття відрізняються від уже відомих (лекцій, практичних, лабораторних, семінарських та інших занять) специфічною організацією цілісної педагогічної діяльності всіх учасників заняття, способом здобуття компетентностей майбутніх фахівців, типом керування пізнавальною діяльністю.

Наше дослідження показало, що активна діяльність студента на студактивних заняттях – це той стрижень, на якому тримаються реально засвоєні знання, відбувається становлення майбутнього фахівця, самовдосконалення, самоствердження, здійснюється саморозвиток творчих якостей студента, його здатність сприймати, аналізувати і застосовувати нові наукові ідеї в умовах самостійної професійної роботи.

Обґрунтовано науковий зміст, дидактичні функції, етапи формування особистості та загальні принципи організації і проведення студактивних занять: свідомого самостійного навчання, доступності й індивідуалізації, спіралеподібності, взаємного збагачення студентів, взаємо- і самоконтролю, свідомої навчально-пізнавальної активності, свободи, партнерства і співробітництва, колегіальності, систематичності і послідовності, зв'язку навчання з професійною діяльністю, творчості, успіху та самоактуалізації, наочності, науковості навчання тощо.

Встановлено, що методичний аспект організації студактивного заняття полягає в оволодінні формами і методами найефективнішої роботи як викладачеві для організації і надання допомоги студентам у подоланні труднощів та усуненні помилок, так і майбутнім фахівцям для активної діяльності з урахуванням їхньої індивідуальності і специфіки предмета. Активна діяльність студента здійснюється при:

- вивченні нового матеріалу,
- складанні завдань, запитань тощо,
- аналізі відповідей,
- оцінюванні знань та ін.

Розкрито організаційні, навчально-пошукові та соціально-психологічні методи стимулювання майбутніх фахівців, чинники забезпечення ефективності студактивного заняття. З'ясовано, що одним із найважливіших факторів, які впливають на результативність студактивного заняття, є управління викладачем активною діяльністю студентів, на основі чого виокремлено основні складові цього процесу. Зокрема, орієнтовна структура методичних рекомендацій для керованої самостійної позааудиторної роботи може містити такі основні розділи:

1. Список рекомендованої літератури.
2. Актуальність теми (значення для професійної діяльності, міжпредметні зв'язки).
3. Перелік основних понять, якими повинен оволодіти студент з даної теми.
4. Усвідомлення студентами навчального матеріалу згідно з планом.
5. Порівняльний аналіз вивченого навчального матеріалу з раніше засвоєним, осмислення внутрішніх закономірностей, виконання пізнавальних завдань для самопідготовки та самоконтролю.

6. Навчальні завдання для самокорекції вихідного рівня знань та вмінь.

7. Творчий процес узагальнення і систематизації знань, вмінь і навичок з теми: складання запитань до однокурсників, завдань, графіків, схем тощо, а також брейн-ринги, кросворди, тести, контрольні завдання.

8. Самооцінка з осмислення і усвідомлення теми.

Методи засвоєння знань базуються на свідомому, самостійному здобуванні нових знань, формуванні динамічного стереотипу самовдосконалюватись, саморозвиватись, залученні до постійного активного процесу відкриття, дослідження дослідженого. Застосовуються різні типи консультацій для студентів з низьким, середнім і високим рівнями підготовки.

Обґрунтовано макроструктуру студактивного заняття, яка визначається на основі забезпечення активної індивідуальної роботи кожного студента в єдиному процесі здобуття та якісного формування компетентностей, що дозволяє вести невимушене спілкування учасникам навчання, ділитися результатами своєї праці.

Розкрито кроки організації студактивного заняття від його нормування до аналізу якості знань від спілкування. Розроблені прийоми інтерактивної взаємодії, які добре себе зарекомендували під час студактивних занять.

На підставі наукових теоретичних розробок встановлено, що технологія проведення студактивного заняття повинна складатися з кількох етапів, здійснюватися як поза аудиторією, так і в аудиторії та забезпечувати досвід взаємозв'язків з однокласниками, наближених до виробничих із співробітниками. Для формування практичних стосунків студентів з керівником виробництва навчання на студактивному занятті організоване так, що студенти виступають у ролі викладача, керівника, лідера. Тоді майбутній фахівець стає співавтором заняття, виконує функцію педагога і розуміє необхідність самоосвіти, починає вчитися по-справжньому. Переважно все на занятті студенти здійснюють самостійно. Кожен є безпосереднім діяльним учасником педагогічного процесу, який знайшов свій шлях активного опанування навчальним матеріалом. На занятті засвоєний теоретичний матеріал одразу ж закріплюється практичними навичками самостійного складання завдань різного характеру: завдання на міжпредметні зв'язки, професійну чи побутову спрямованість, результат розв'язання яких має практичне застосування, завдання-вірші, що активізує пізнавальну діяльність, стимулює розкриття творчих здібностей студентів, формує в них любов до предмета, професії. З'ясовано, що студенти активніше працюють над розв'язанням завдань, запропонованих колегами з навчання.

Доведено, що нові форми діяльності сприяють зникненню у молоді і хвилювання, і знервованості, і в'ялості, і повільності, бо всі ці аномалії здебільшого є цілком природними захисними реакціями психіки на багаторічні невдачі в навчанні та пов'язані з ними докори. При відкритому висловлюванні своїх суджень студенти користуються опорними сигналами, тезами, планом відповіді, творчим конспектом, алгоритмами розв'язання задач тощо. Рамки обов'язкової розповіді повністю виключають випадкові зриви, сприяють виникненню почуття впевненості в успіху і тим самим благотворно позначаються на психологічному кліматі заняття.

Особливість інноваційної технології полягає в тому, що здійснюється обґрунтоване оцінювання діяльності кожного студента всіма учасниками студактивного заняття. Проаналізовані принципи, критерії, функції та основні вимоги оцінювання. Введена індивідуальна й колективна оцінка досягнень майбутнього фахівця, причому не тільки за кінцевим результатом, а й протягом усього процесу діяльності. Контроль здійснюється переважно студентами і тому вони визнають свої досягнення. Об'єктивна успішність діяльності майбутнього інженера приводить до розуміння її значимості, сприяє подоланню багатьох негативізмів. Студент здобуває навички оцінювання діяльності інших, що потрібно для майбутньої роботи в умовах виробничого процесу.

На студактивному занятті створюються такі умови навчання і виховання, де кожен не тільки пізнає основи наук і своєї майбутньої професії, а й свідомо займає активну особистісну позицію в спільній з викладачем та іншими студентами діяльності, розкриваючи свої потенційні можливості.

Встановлено, що технологія проведення студактивних занять сприяє розвитку в майбутніх фахівців не тільки вмінь самостійної роботи, а й коротко схематично записувати свій виступ чи розв'язання завдання, креативності, мислення, інтелектуальних здібностей, комунікаційних навичок: керувати своєю поведінкою, висловлювати свою думку, ставити запитання, коректно переконати у неправоті, змінити думку тощо, формуванню організаторських здібностей, лідерських якостей, відповідальності, вміння частково-пошукової роботи, застосуванню наявних знань у нестандартних ситуаціях, толерантності до опонентів, співробітництву, оцінюванню наслідків своїх дій і дій однокурсників з різних точок зору, забезпеченню взаємозв'язків з однокласниками, наближених до виробничих стосунків між колегами тощо.

З прийняттям Закону України «Про вищу освіту» ВНЗ отримали реальну можливість встановлювати нові види навчальних занять, зокрема студактивні. Наше дослідження дозволило дійти висновку, що технологія проведення студактивних занять інтенсифікаційна і може сприяти зменшенню загальної кількості годин аудиторної роботи. У той же час для повноцінного проведення таких занять недостатньо однієї пари. Бажано 3-4 години підряд. Не рекомендується переривати заняття на 2+2, або 2+1 години тим більше на різні дні тижня. Запровадження студактивних занять до педагогічного процесу ВНЗ потребує деяких змін до розкладу навчальних занять, а саме, наприклад, 1 раз на місяць збільшити тижневе навантаження з конкретної або кожної дисципліни на 1-2 години. Для деяких великих ВНЗ такі зміни можуть виявитися проблематичними, але для решти це не призведе до непорозумінь.

ВИСНОВКИ. Розроблений новий вид навчальних занять, де здійснюється нова розвивальна педагогічна взаємодія у процесі єдності здобуття теоретичних знань і формування умінь та навичок їх практичного самостійного застосування; впровадження нової форми продуктивної цілеспрямованої активної діяльності учасників заняття домінантою якої є вільна комунікація, творче самовираження й самовдосконалення з персональною відповідальністю студента за результати своєї праці; формування лідерських якостей та якостей керівника виробництва; вироблення власного стилю поведінки, який позитивно вплине на адаптацію до нового оточення і визначиться правилами і нормами трудової діяльності; кореляція діяльності викладача з індивідуальними особливостями студента без стресогенних факторів, які спричиняють прояв різного типу негативізмів і депресивної пасивності; демократичне колегіальне управління педагогічним процесом; перманентний моніторинг якості знань майбутніх фахівців інженерних спеціальностей; цілісна система виховного впливу з найповнішим використанням потенціалу вищої технічної школи. Такі навчальні заняття названо студактивними.

На основі структури, принципів, дидактичних функцій студактивних занять розроблена технологія їх проведення, яка вирізняється прогресивним, активним, творчим, самостійним здобуванням студентами компетентностей у взаємозв'язку з саморефлексією, самовдосконаленням, самореалізацією під впливом колегіальності, орієнтується на професійний інтерес, спрямована на реалізацію всіх етапів заняття і включає кроки організації студактивного заняття, управління самостійною позааудиторною роботою й активною діяльністю студентів, застосування методів стимулювання, впровадження розроблених прийомів інтерактивної взаємодії.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямі є дослідження типів студактивних занять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту». – Голос України. – 6 серпня 2014. – № 148 (5898). – С. 9–19.
2. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко. – К. : Знання України, 2005. – 804 с.
3. Олексенко Н. І. Формування культури при вивченні хімічних дисциплін / Надія Олексенко // Новий колегіум. – 2005. – № 6. – С. 69–74.
4. Олексенко В. М. Інноваційні заходи щодо підготовки фахівців / В. М. Олексенко // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2006. – Вип. 44. – С. 37–43.
5. Падалка О. С. Психолого-педагогічні основи навчання : навч. посібник / Скрипченко О. В., Падалка О. С., Скрипченко Л. О. – К. : Український Центр духовної культури, 2003. – 328 с.
6. Олексенко В. М. Гуманітарні та культурологічні підходи до проблем підготовки інженерів – майбутніх керівників виробництва / В. М. Олексенко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. – Харків : НТУ «ХПІ», 2002. – Ч. 2. – С. 108–114.
7. Олексенко В. М. Вчити, хвилюючи думку / В. М. Олексенко // Наукові записки Харківського військового університету Міноборони України. Серія : Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – Харків : ХВУ, 2002. – Вип. XIV. – С. 127–137.
8. Олексенко В. М. Ефективні шляхи вдосконалення змісту і форм підготовки спеціалістів ВНЗ / В. М. Олексенко // Вища освіта України. – 2004. – № 2. – С. 66–70.

Л.О. Панкова,
кандидат філософських наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

МОДЕЛІ СИНТЕЗУ ПАРАДИГМ У ПІЗНАННІ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ

Вибір методології вивчення соціальних явищ і процесів обумовлений парадигмою соціального, якої дотримується дослідник. Плуральність форм суспільного устрою створює необхідність розробки теорій різного рівня абстракції, що відображають загальні, особливі і одиничні властивості суспільства як способу буття соціального.

Соціальне в самому широкому значенні є системною сукупністю властивостей і ознак, притаманних явищам як колективного, так і індивідуального життя людей, завдяки яким вони включаються в особливий світ, виділений з природи і від природи відмінний. Слід також розмежовувати такі поняття як соціальне (соціум) і суспільство. Суспільство є організаційною формою дійсного буття соціального, його зародження, відтворення і саморозвитку [6].

Найбільш абстрактний рівень вивчення суспільства відповідає соціально-філософському пізнанню, яке вивчає відтворювані моделі соціального, регулятивні інваріанти суспільного життя, універсальні властивості організації суспільства, що виражають його родову, константну сутність. Соціальна філософія пропонує системний погляд на соціум, задаючи методологічні орієнтири у вивченні конкретних форм суспільного буття, що дозволяють зрозуміти специфіку їх функціонування та розвитку.

Соціальна філософія прагне розкрити не тільки сутнісні константи соціального буття, але й загальні умови і механізми його повсякденного існування. У вузькому сенсі соціальне характеризує суб'єктів соціальної дії, види соціальних зв'язків у суспільстві (між особистістю та суспільством, між соціальними спільнотами, між особистістю, спільнотою і суспільством).

Отже, соціальне є дуже складною концептуальною моделлю, що втілює у собі реальні відносини подібності між конкретними суспільствами. Установка на аналіз родових рис суспільної організації поєднується з дослідженням їх конкретно-історичних форм.

Теоретичне тлумачення соціального на найбільш абстрактному рівні пізнання розпадається на багато опозиційних ліній. У загальному вигляді ці лінії можна представити наступним чином:

- соціальне може розглядатися як ідеальний феномен (*соціальна феноменологія, екзистенціалізм*), або як реальний феномен (*функціоналізм*);
- соціальне як «штучний» феномен (*раціоналізм*) або «природний» феномен (*інституціоналізм*);
- соціальний світ як суб'єктивний (*соціальна феноменологія*) або об'єктивний (*функціоналізм, марксизм*);
- соціальний світ як «субстанція» або «взаємозв'язок явищ» (*реляційна концепція*);
- соціальне як діяльність (*функціоналізм*) або структура (*структуралізм*).

Феномен соціального має безліч форм прояву, чим пояснюється різноманітність пізнавально-дослідницьких підходів, які акцентують різні смисли соціального: «факт», «дія», «взаємодія», «гра», «сенс», «значення», «структура», «функція», «роль», «група», «інститут» та ін.

Дати цілісну та вичерпну характеристику соціального неможливо в межах однієї теорії, тим більше, дотримуючись крайніх полюсів методологічних позицій соціально-філософського дослідження суспільства. У зв'язку з цим найбільш виправданими є моделі синтезу методологічних опозицій. Наприклад, доречно поєднувати *субстанціоналізм* з *релятивізмом*, тобто вбачати в мінливій конфігурації життєвих процесів і зв'язків між людьми наявність константних сутнісних параметрів. Згідно з *реляційною концепцією*, суспільство виражає суму зв'язків і відносин між індивідами. Соціальна теорія рухається від явних проявів суспільного життя до попередніх їм сутнісних відносин, які роблять необхідними ці прояви. Окремі індивіди можуть усвідомлювати, або не усвідомлювати ці відносини. Проте, суспільне знання має здатність прояснювати приховану сутність соціальних процесів.

Однією з фундаментальних опозицій вивчення соціального світу є *діяльнісний* та *структурний* підходи. *Діяльнісний підхід* розглядає соціальне як феномен, що конструюється повсякденними діями індивідів; *структурний підхід* віддає перевагу інституційному рівню у створенні соціального світу. Різноманітні соціально-філософські вчення (*феноменологію, екзистенціалізм, функціоналізм, структуралізм, марксизм*) можна трактувати як варіант одного з цих підходів. Діяльнісний підхід, представлений, насамперед, М. Вебером [3], розглядає

соціальні об'єкти як результати осмисленої людської поведінки. Структурний підхід, представлений Е. Дюркгеймом [5], трактує соціальну структуру як зовнішню і примусову по відношенню до індивіда.

Моделі синтезу опозиційних парадигм прагнуть усунути недоліки кожної окремої парадигми. Відповідно до цих моделей, соціальні зміни є результатом відтворення і перетворення соціальної структури в межах соціальних практик суспільства. Механізм соціальної трансформації розглядається як узагальнений пояснювальний принцип породження соціального світу. Поняття трансформації використовується в широкому сенсі як зміна форми буття соціального.

Конфліктуючі перспективи розуміння соціального намагається синтезувати *модель конструювання соціальної реальності*, запропонована П. Бергером [1]. Відповідно до цієї моделі, існує безперервний діалектичний процес: суспільство формує індивідів, які підтримують існування суспільства, створюють його. Суспільство є результатом об'єктивності людської діяльності. Соціальна структура сприймається індивідом як зовнішня і відчужена примусова фактичність. Індивіди, зі свого боку, створюють, конструюють ознаки суспільства, що більш відповідають їх власним особистісним орієнтирам, і таким чином, повторно привласнюють або інтерналізують суспільство.

Дещо інший ракурс бачення проблеми взаємозв'язку суспільства та індивідів пропонує Р. Бхаскар [2]. На його думку, індивіди не можуть створювати суспільство, оскільки суспільство завжди передувє їм і становить необхідну умову для їх діяльності. Соціальне тут постає як сукупність структур, звичайних практичних процедур і умовностей, які реально існують тільки в силу того, що індивіди відтворюють і перетворюють їх. Суспільство існує в людських діях, але дія завжди відтворює ту чи іншу соціальну форму. Між суспільством як структурою і діями індивідів існує онтологічний розрив. Способом зв'язку між суспільством і індивідом є відтворення або перетворення. Така модель синтезу структурної і діяльнісної парадигм має назву *реіфікаційної моделі*. Вона розглядає соціальне одночасно і як об'єктивний порядок суспільного буття, що задається «зверху», з боку інституційних впорядкованих структур, і як світ взаємоузгоджених типових уявлень індивідів, систем релевантності соціального знання, погоджених соціальних смислів [2].

Свою модель синтезу парадигм у дослідженні суспільства, яка отримала назву *теорія структуризації*, запропонував Е. Гідденс. На його думку взаємовплив соціальної структури і дій індивідів доцільно досліджувати через призму повсякденного життя людини. Одним з центральних понять цієї теорії є поняття соціального агента, який має власний стратифікаційний механізм. Цей механізм включає у себе три рівні: мотивацію дії, раціоналізацію дії і рефлексивний моніторинг дії. Мотивація розглядається як потенціал дії, як усвідомлені і неусвідомлені бажання, що спонукають агента до дії. Раціоналізація дії - це здатність індивіда рутинно підтримувати розуміння підстав своєї діяльності. Рефлексивний моніторинг дії характеризується Гідденсом як безперервне відстеження індивідом своїх дій, дій інших людей, а також існуючих і створених умов дії [4].

Ще однією моделлю синтезу структурного і діяльнісного підходів є *теорія морфогенезу* М. Арчер. Поняття морфогенезу описує складний взаємовплив структур і дій, яке відбувається в даній формі суспільства, або при даному стані системи. Діяльність не тільки сприяє структурним і культурним змінам, але й сама змінюється в ході цього процесу. У такому контексті виявляються і найважливіші риси діяльності - цілеспрямованість, здатність до міркувань, прагнення розвитку і новацій, що пов'язані з можливістю реалізації людської здібності до пізнання. За допомогою поняття «подвійного морфогенезу» М. Арчер описує процес, в якому формування і структури, і діяльності є результатом їх взаємодії: діяльність формується і змінює структуру в процесі власної зміни [7].

Таким чином, моделі синтезу парадигм у дослідженні соціального світу, зокрема такі, що об'єднують конфліктуючі структурний і діяльнісний підходи, орієнтуються на подолання обмеженості класичних соціально-філософських вчень, дають змогу вивчати суспільство як безперервний процес, що триває у часі, демонструють нерозривність внутрішнього і зовнішнього, суб'єктивного і об'єктивного в суспільному бутті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 336 с.
2. Бхаскар Р. Общества / Р. Бхаскар // Социо-Логос [пер. с нем., англ., франц.]. – М. : Прогресс, 1991. – 480 с.
3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер [пер с нем.]. – М. : Прогресс, 1990. – 804с.
4. Гидденс Э. Элементы теории структуризации / Э. Гидденс // Современная социальная теория: Бурдьё, Гидденс, Хабермас. – Новосибирск : Издательство ИГУ, 1995. – 354с.
5. Дюркгейм Э. Социология, её предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм. – М. : Канон, 1995. – 349 с.
6. Момджян К. Х. Введение в социальную философию : учеб. Пособие / К. Х. Момджян. – М. : Высш. шк., КД «Университет», 1997. – 448 с.
7. Archer, Margaret S. Structuration versus morphogenesis / Margaret S. Archer // Eisenstadt and H. J. Helle (eds), Macro-Sociological Theory. Vol. 1, pp. 58–88, London: Sage.

*Н.А. Понікаровська,**аспірант Харківської державної академії культури,**м. Харків, Україна**Керівник: доктор філософських наук,**професор Г.Д. Панков*

ДО ПИТАНЬ ВИВЧЕННЯ МОТИВІВ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ГОЛОСІНЬ

Наприкінці ХХ–початку ХХІ століття постійно зростає інтерес до вивчення українського оказіонально-обрядового фольклору, яке здійснюється науковцями за різними напрямками: компаративному аналізу функціонування символів у східнослов'янських і британських текстах присвячено працю О. Свиридова [5]; дослідження українських магічно-сакральних текстів здійснює І. Гунчик [2]; міфоритуальну спрямованість українських замовлянь, їх універсалізм як своєрідних культурних кодів, що проявляються у їх формальному і змістовному аспектах, вивчає А. Темченко [6]. Тексти українського фольклору містять в собі відлуння міфологічних уявлень, зберігають соціально-культурний досвід, демонструють морально-етичні і аксіологічні засади суспільства, чим актуалізують їх використання у філологічних, етнографічних, історичних і культурологічних дослідженнях.

Українські голосіння належать до оказіонально-обрядового фольклору, і за походженням відносяться до найстародавніших шарів народної творчості. Відмічаючи цей факт, відомий етнограф і фольклорист Ф. Колесса писав так: «Про старинність похоронних голосінь свідчить [...] відгомін [у них] передхристиянських вірувань про душу й позагробове життя, що й досі зберігається в українських голосіннях» [3, с. 74]. Про стародавність традиції складання і виконання голосінь свідчить зміст відомого пам'ятника літератури часів Київської Русі «Слово о полку Ігоревім», а саме епізод, у якому дружина князя Ігоря Ярославна звертається до Дніпра з проханням повернути їх чоловіка.

Традиційно голосіння виконувались у момент прощання, що могло відбуватись за різних причин: весілля або далека подорож, але більш уживаним і характерним є їх призначення як частини поховальної обрядовості. Багата поховальна і поминальна обрядовість засвідчує щире народне віру у безсмертя душі і безперервність людського буття. Відомий славіст, археолог і етнограф А. Котляревский з цього приводу писав: «Безсмертя для природи створено спостереженням, безсмертя для людей – почуттям, і якщо у моральному житті і релігії слов'ян треба визнати існування певних понять, то одним із найважливіших повинно було бути поняття про майбутнє життя або безсмертя душі» [4, с. 187]. Ця віра актуалізує звернення до померлого як до живого, який ці звернення чує. Наприклад, голосіння матері за донькою:

*«Катеринко моя дорогенька, кнегинечко моя пишненька,
Чого ти умерла? Чого ти собі маленької хати зажадала?»**

Звісно, переважаючим мотивом у народних голосіннях є мотив гіркої жалю про розлуку:

*«Мій таточку, мій ріднесенький! Мій таточку, мій старесенький!
Нащо ж Ви нас покидаєте?»*

У голосінні дружини за чоловіком:

*«Долечка моя, голубчику мій!
Куди ти си вибираєш? На кого ти мене лишаєш?»*

Народна віра у те, що якийсь час після фізичної смерті душа людини знаходиться на землі і з нею прощається, втілена у наступних строчках:

*«Станьте, мамо, станьте!
Та походить по своєму подвір'ячку,
Та наробить нам слідочків!
Ми будемо ці слідочки збирати, будемо васильчиками їх обтікати,
Та по тих слідочках Вас, мамко, будемо пізнавати!»*

Українські народні уявлення про посмертне буття людини сходять корінням до архаїчних, до християнських часів. Дослідження фольклорних текстів і обрядової культури дає можливість зазначити наявність народного розуміння роду як частини всесвіту, і себе, як частини роду. Таке відношення пояснює і актуалізує багату поминальну традицію, що з'явилась у наслідок глибокої народної віри у взаємопов'язаність світу живих і померлих, і вилилось у провідний на східнослов'янських територіях культ предків і традицію «запрошувати батьків» у всі визначальні для родини або всієї спільноти моменти, які, у тому числі, закріплені як календарні свята: зимові святки, Великий четвер,

Троїцька субота. Святвечір – спільна вечеря всього роду, куди запрошуються померлі: «Духи всіх дітей – живих і мертвих, забутих і без вісти пропалих – на Святий Вечір злітаються до своїх матерів на таємну вечерю, і ніякі віддалі, кордони, кам'яні мури і залізні брами цьому перешкодити не можуть» [1, с. 12]. Для пращурів ставили кутю та узвар на вікна, розкидали варену квасолю по куткам, перед тим як сісти на лавку, на неї дмухали «щоб на батька не сісти». Обряд закликання весни, що безперечно має міфологічні джерела і засвідчує пантеїстичне відношення до природи, передбачав оспівування закінчення зими, чиє опудало урочисто спалювали. О. Воропай повідомляє, що «у стародавніх слов'ян на весні відбувалась урочиста тризна з жертвоприношенням на честь померлих» [1, с. 192], але в українській традиційній культурі цей звичай поділився, і тепер палення вогню і очищення землі приходиться на Чистий Четвер, а поминання померлих перенеслось на тиждень після Великодня, у який прийнято ходити на могили, їжею і добрим словом поминати померлих, катати біля могил крашанки і примовляти: «Святі родителі, ходіть до нас хліба й солі їсти». На Русальний тиждень проводиться багато обрядових дій, серед яких були і поминальні, бо вважалось, що із початком цвітіння жита просинаються померлі, яких просили жито охороняти. Тобто людина мала змогу доволі часто і словом, і за допомогою обрядових дій поминати своїх пращурів, і таким чином з ними спілкуватися. У поховальних голосіннях чітко зазначено час, в який, за народною думкою, померлі пращури приходять у гості. Наприклад, в голосінні доньки за матір'ю:

*«Мамко моя, голубко моя!
Коли ж Вас си надіяти?
Чи на Різдво з Колядами?
Чи на Великдень з писанками?
Чи на Николая із скрипниками?»*
Або, в голосінні доньки за батьком:
*«Та на яких Вас, таточку, святках дождитесь?
Коли для Вас столи застилати?
Чи на Різдвяних святках?
Чи на Великодніх святках?
Чи на святу неділеньку?»*

Із благоговійним відношенням до спочилих пращурів пов'язаний мотив турботи про померлого:

*«Та не йдіть, таточку, полями, бо ніжки поколете,
Та не йдіть, таточку, берегами, бо потонете»*

В текстах українських народних голосінь також присутній мотив переконання покійного в тому, що він вже багато зробив, і вертатись не мусить:

*«Ти мені хатку веселила,
Ти мені подвір'ячко украсила,
Ти свого братечка забавляла [...]
Ти мені вже послужила,
Ти мені ватерку поклала,
Ти мені водиці принесла,
Ти мені дрівець наносила»*

Як варіант пояснення наявності такого мотиву може виступати бажання «відпустити» померлого і таким чином допомогти йому набути належного посмертного буття.

Отже, голосіння – це один із найстародавніших видів оказіонально-обрядової народної творчості. Вони характеризуються глибоким емоційним забарвленням, специфічним призначенням і різноманітністю мотивів, які відкривають різні аспекти архаїчного світогляду, стають у нагоді при спробах реконструкції давньослов'янської картини світу. Окрім, власне, мотиву оплакування померлих, голосіння містять мотив турботи за ними, засвідчують віру у безсмертя душі і безперервність буття людини. Тексти голосінь – це цінний етнографічний матеріал, який, висловлюючись словами Ф. Колесси, є способом «для пізнання світогляду наших предків».

*Тут і надалі використовується фольклорний матеріал із збірки Ф. Колесси Українська усна словесність. Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1938. – 643 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – Мюнхен: «Українське видавництво», 1958. – 308 с.
2. Гунчик І. Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування: монографія / І. Гунчик. – Львів: ЛНУ ім. Франка, 2011. – 232 с.
3. Колесса Ф. М. Українська усна словесність / Ф. М. Колеса. – Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1938. – 643 с.
4. Котляревский А. О погребальных обычаях языческих Славян / А. О. Котляревский. – Москва: 1868. – 252 с.
5. Свиридов О. Ф. Символіка замовлянь у східнослов'янському і британському магічному фольклорі: автореф. дис. канд. філ. наук (10.02.15) / Свиридов Олександр Федорович; ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1996. – 16 с.
6. Темченко А. І. Українські лікувальні замовляння: вербально-акціональні універсалії, символіка і семантика: автореф. дис. канд. іст. наук (07.00.05) / Темченко Андрій Іванович; Національна академія наук України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – Київ, 2003. – 24 с.

О.В. Пурицхванидзе,

кандидат философских наук, доцент,

Одесская национальная академия пищевых технологий,

г. Одесса, Украина

РЕАЛЬНОСТЬ СМЕРТИ В РЕАЛЬНОСТИ МЕДИА

Вопрос о смерти без преувеличения можно отнести к числу вечных философских вопросов. «Смерть, – писал А. Шопенгауэр, – это поистине гений-вдохновитель, или музагет философии...» [1, с. 477]. Зураб Мамардашвили видел в ней фактор, конституирующий человеческую личность и сознание. А японская пословица говорит, что человеком и готовым к познанию мира ты становишься лишь тогда, когда впервые задаешься вопросом о смерти.

Вопрошание о смерти, перспектива небытия делает человека человеком, его жизненную практику крайне осмысленной. Вполне оправданным является утверждение В. В. Варава о том, что проблема смерти, вопросы связанные с ней периодически становятся центром исследования различных дисциплин. Более того, конец XX – начало XXI столетия можно охарактеризовать как «танатологический ренессанс», как определенную компенсацию идеологического табу на осмысление вопросов и тем, связанных со смертью [2]. Ее исследования носят различный характер. От темы смерти в духовном опыте человечества, смерти и бессмертия до темы социокультурного контекста танатологии. Исследования философских аспектов смерти разрабатывались в работах Н. Н. Трубникова, М. Мамардашвили, И. Т. Фролова, П. П. Гайденко, Ю. Н. Давыдова, П. С. Гуревича и других. Здесь можно выделить различные подходы к проблеме смерти. Это, например, стратегия сциентистского скепсиса, характерная скорее для материалистически ориентированной философии, и рассматривающая смерть как закономерное и естественное завершение жизни. Что же касается бессмертия, то сама мысль о нем объявляется как бесплодная и вредная иллюзия. Другая стратегия основывается на абсолютной вере в науку, которая со временем решит данную проблему, и вопрос о бессмертии встанет на повестке дня. Речь в данном случае идет об уверенности в научно-техническом устранении смерти. Иной подход к означенной проблеме находим в работах Г. С. Батищева, где он демонстрирует глубокую философскую рефлексию проблемы духовной смерти. «Никому себя не адресуя, человек отсутствует также и внутри самого себя. И все больше умерщвляет себя душевно и духовно – при физической видимости жизни» [3, с. 123]. Подобный подход находим у З. Мамардашвили, Д. А. Леонтьева. Вопросы связанные с проблемой значимости смерти, неустранимости ее из горизонта человеческой рефлексии сегодня активно разрабатываются С. С. Неретиной, В. А. Кутыревым, П. В. Калитиным, Л. Е. Балашовым, В. М. Розиным, В. Подорогой, Б. В. Марковым, М. С. Уваровым, В. Захаровым, Т. В. Мордовцевой.

Актуальный ныне постмодернистский дискурс проблемы смерти связан с основополагающими постмодернистскими установками – ниспровержения «больших идеологий»

как «тоталитарных стратегий разума». И здесь вполне можно согласиться с мыслью В. В. Варавы, что «... это ниспровержение, как правило, оборачивается разрушением всяческих смыслов, на руинах которых манифестируется смерть как «голый» аргумент абсурда, вне каких-либо философских и нравственных осмыслений. Постмодернистская эксплуатация темы смерти, внеморальная эстетизация смерти способна приобретать некрофильские формы и соответствующие некропрактики. Это имеет деструктивный эффект и в итоге профанирует метафизический смысл человеческой конечности» [2, с. 4]. Другой стороной этого процесса, есть полнейший отказ от размышлений о смерти. Так Ю. В. Хен, полагает, что «время, когда мы могли безнаказанно предаваться своим некротическим наклонностям, близится к концу. И если идеи биофилии, давно разрабатываемые различными гуманистическими учениями, не получают реальной поддержки, то скорее всего, у человечества не будет будущего» [4]. Более того, автор этой идеи настаивает, что сегодня назрела реальная необходимость в смене общекультурной ориентации с некротической на биофильную, основанную на представлении о безусловной ценности жизни. То есть, по мысли Ю. В. Хен и философские размышления о смерти бессмысленны, поскольку не вписываются в современную общекультурную ориентацию. Таким образом, сегодня мы подошли к рубежу отказа от поиска «мифического» смысла жизни, определяемого в конечном счете смертью. К сожалению, налицо постепенная утрата пафоса смысложизненного основания вопрошаний о смерти и предназначения человека.

Смерть как феномен человеческого бытия всевозможными способами выталкивается за его пределы. Причин здесь много и одной из них есть та, что современная постмодернистская культура не терпит смерти в ее онтологическом проявлении, ее фундаментальной включенности в человеческое бытие. Кроме того срабатывает неэффективный механизм психологической защиты, когда человек умышленно забывает о смерти. И, наконец, современная эпоха – эпоха господства медиа и утверждения новой реальности – реальности медиа нивелирует смерть, устраняет ее из личного бытия человека. В условиях повсеместного проникновения в жизнь устройств для приобретения, сохранения и передачи информации, происходит десакрализация смерти. СМИ, каждодневно вбрасывая в сознание людей гигантские порции "смертельной" информации, узаконивают бездушное восприятие смерти, приучают массового потребителя воспринимать смерть как некую норму» [5]. Смерть в новостях, на экране, в кино в конечном счете срежиссирована, смонтирована по канонам жанра. А потому всегда случается с отчужденными другими и легко «усваивается». Такая смерть перестает быть событием, моим событием, а находится в ряду других заготовок медиареальности. «В конце концов, все это происходит в «ящике», который захочу – включу, захочу – выключу. Наверное, это создает иллюзию управляемости жизнью». Что же касается Сети Интернет, то здесь ситуация еще более усугубляется, поскольку о смерти пусть и анонимно, но можно говорить плохо. Она постепенно становится ходовым товаром, особенно смерть известных людей. А «...пытаясь многократными повторами и укрупнениями утвердить реальность смерти, камера превращает ее в симулякр, в чистую видимость» [6].

Сегодня в культуре сложилась ситуация, о которой еще в 70-е годы говорил Ж. Бодрийяр, а именно, что капиталистическое общество вычеркивает смерть, изгоняет ее за пределы социума. Она становится явлением неприличным. Это частное, личное дело, о котором не может быть речи на уровне общественно значимого звучания.

И все же будучи маргинализованной в повседневности человеческого существования смерть остается предметом пристального внимания со стороны философов и культурологов.

Эпоха господства медиа, на наш взгляд, задает новое понимание смерти. На первый взгляд может показаться, что исследования проводимые в рамках медиафилософии показывают полнейшее отрицание смерти в новой культурной реальности, реальности господства медиа. Хотя обратным эффектом этих исследований как раз и становится то, что происходит глубокое осознание негативных последствий «изъятия» смерти из бытия человека.

Сама медиафилософия, которая имеет свои корни в размышлениях Ж. Бодрийяра, Н. Лумана, и др. основывается на положении о том, что «информационная революция создает принципиально иную реальность, связанную с феноменами виртуальности и символического отображения» [7]. Это такая реальность, которая претендует на качественно новые характеристики и масштабы, она обретает статус «третьей природы», наряду с первой и второй, которая есть результатом человеческой деятельности. «...сама реальность полностью схвачена в виртуальные образы, в выдуманный мир» [8, с. 351]. В таком мире смерть теряет свой сакральный, метафизический смысл, превращается в один из симулякров, виды которых различал в свое время Ж. Бодрийяр [9]. Это, во-

первых, символ, отражающий сущностную характеристику реальности; во-вторых, символ, маскирующий и искажающий сущность реальности; в-третьих, символ, скрывающий отсутствие сущности реальности; в-четвертых, символ не соотносящийся с реальностью вообще, представляющий лишь подобие или видимость чего-либо. На наш взгляд, смерть в медиапространстве может нести в себе характеристики всех означенных видов симулякров. Более того, этому в большой мере способствует то, что опыта смерти как такового у нас быть не может. С. С. Хоружий по этому поводу пишет, что смерть не может обрести в сознании облик определенного четко очерченного предмета, поскольку в самом субъективном опыте человека его собственная смерть не присутствует. Более того, в своем обыденном существовании человек уклоняется от размышлений о смерти, само сознание вытесняет, маргинализирует ее. Но, по-видимому, именно это делает саму смерть предметом философской рефлексии, особенно в условиях ее десакрализации, тотального устранения из контекста человеческого бытия. Философская же рефлексия смерти демонстрирует ее фундаментальную непостижимость. И хотя философский позитивный дискурс о смерти в строгом смысле, как полагает В. В. Варава, невозможен, поскольку мы можем говорить только о том, чем смерть не является, «...философ, на долю которого выпадает незавидная участь быть единственным «профессионалом» в царстве Танатоса (ибо еще Платон учил, что философия есть приготовление к смерти и умирание), отличается от простого «смертного» не тем, что ведает тайной смерти, не доступной другим, но тем, что не отгораживается от смерти железобетонной стеной повседневной рутины, а прямо и всерьез пытается осмыслить и понять ее. И хотя результатами здесь вряд ли можно похвастать, философ не может поступать иначе [5].

ЛИТЕРАТУРА

1. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление / Артур Шопенгауэр; [пер. с нем. Ю. Айхенвальда]. – М. : Харвест, 2011. – 848 с.
2. Варава В. В. Смерть как проблема нравственной философии: автореф. дисс. д-ра филос. наук / Варава В. В.; Тульский государственный пед. университет. – Тула, 2005. – 40 с.
3. Батищев Г. С. Особенности культуры глубинного общения / Г. С. Батищев // Вопросы философии, 1995. – № 3. – С.123–134.
4. Хен Ю. В. Биофилия и проблема смерти / Ю. В. Хен // Биофилософия. – М. : ИФРАН, 1997. – С. 241–251.
5. Варава В. В. Глубочайшая странность жизни (Размышления над книгой В. Янкелевича «Смерть») [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.pereplet.ru.
6. Ним Е. Г. Десакрализация смерти на телеэкране [Электронный ресурс]: материалы междунар. конф. «Медиафилософия. Границы дисциплины» Режим доступа: http://www.intelros.ru/pdf/mediafilosofia_2/24.pdf
7. Панферова В. В. Зверева Ю. И. Медиафилософия: проблемное поле исследования [Электронный ресурс]: материалы междунар. конф. «Медиафилософия. Границы дисциплины» Режим доступа: http://www.intelros.ru/pdf/mediafilosofia_2/24.pdf
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Кастельс Мануэль; [пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана]. – М., 2000. – 458 с.
9. Бодрийяр Ж. Войны в заливе не было / Ж. Бодрийяр // Художественный журнал. – 1994. – с № 3.

Е. Разумова,

студентка Киевского университета имени Б. Гринченко,

г. Киев, Украина

*Руководитель: доктор искусствоведения,
профессор Ю.В. Романенкова*

РИСОВАНИЕ С ФОТОГРАФИИ – БЕССМЫСЛЕННОЕ КОПИРОВАНИЕ ИЛИ «ВЫНУЖДЕННОСТЬ» ВЕКА?

В наш информационный век большой популярностью пользуется тенденция фиксировать основные события жизни на фотоснимках. Прошло уже почти 200 лет с появления первого снимка, сделанного с помощью камеры-обскуры.

Живопись же уходит корнями в гораздо более глубокие эпохи. Еще во времена Возрождения, задолго до появления фотографии, серьезно стал вопрос о копировании природы. Но в то время результаты этих раздумий были иными. Сегодня художник все чаще задумывается, есть ли смысл срисовывать во всех деталях то, что уже создано? Ведь он должен помимо реальности передавать и свои ощущения, вкладывать душу в произведение.

Феномен идеализации по-прежнему актуален. Однако, есть существенная разница: в том, что копирование природы трансформировалось в копирование фотографии. Поскольку искусство фотографии, или искусство света, самодостаточно, возникает вопрос – какой смысл в точном срисовывании качественной художественной фотографии, где выдержанная композиция, баланс светотени и готовое цветовое решение?

Несмотря на множество насмешек над «мертвым копированием», замена природы фотографией достаточно популярна. Фотоматериалом художник пользуется как в качестве маленьких «фото-эскизов», так и прибегая к помощи проектора (для больших форматов). Это позволяет не тратить усилия на построение композиции. 3d картины продвинули идею дальше, а точнее «глубже». Зрители участвуют в инсталляциях, фотографируясь рядом с экспонатами, опять-таки – используются компьютерные технологии – для искажения изображений, которое позволит воспринимать их под определенным углом зрения. Но какова художественная цель срисовывания с фотографии, искусство ради искусства?

Использование фотоматериала позволяет художнику не тратить время на зарисовки с натуры, ловить момент, который сложно восстановить по памяти. К примеру, улыбка, рассвет солнца, птица в полете, брызги воды. Да, здесь можно привести контраргументы – а как же Айвазовский передал живость моря, не имея иного способа, как опираться на собственные эскизы и наблюдения? Таких примеров множество среди великих художников разных эпох. Т.е., истинный художник может обойтись своими силами, не используя фототехнику. Но таких единицы. Получается, что фотография, сокращая затраты времени и усилия, увеличивает количество преуспевших художников, которые без этого искусства света, может и не достигли бы того, в чем преуспели теперь. Но истинный ли это успех и истинный ли художник?

С другой стороны, использование фотографии обесценивает важность эскизов с натуры. Человечество все больше отдаляется от природы. Ведь даже если нужно выйти, чтобы запечатлеть в снимках ее красоту, на это можно потратить несравненно меньше времени, чем если бы это рисовалось с натуры. Но таков наш век. Художники все больше зависят от информационных технологий.

Во избежание плагиата, художник должен использовать собственные фотографии. Следовательно, ему необходимо уметь качественно фотографировать. В противном случае придется либо «вытягивать» самое лучшее из неудавшегося снимка и приукрашать его, либо сотрудничать с фотографом. Выгодно ли это?

Картина должна превосходить само фото, ставшее ее основой при такой технике исполнения. Достичь этого можно разными путями – с помощью сюжета, оригинальным цветовым решением, корректировкой фото (избавлением от лишних деталей, или добавлением чего-то, что украсило бы фотографию). Все эти способы связаны с умением строить композицию.

Напрашивается очевидный вывод – в современном искусстве идея часто находится выше самой техники исполнения. Бывает и так, что техника отточена до высшей степени – нельзя отличить картину от фото. Но если ничего в картине нет, кроме того, что есть на фото, она не несет ничего художественного, эстетичного. От искусства остается «голая» техника, отточенная до предела, но не влекущая за собой ничего более.

Когда присутствует различие в восприятии фотографии и картины (видна структура бумаги, холста, штрихи, усиление цвета или вообще другая цветовая гамма и т. п.) – смысл ясен. Но когда картину от фото не отличить, пока не скажут – это написано, ради чего была проведена колоссальная работа художника?

Рассмотрим использование фотографии при создании фотореалистичного натюрморта. В современном искусстве он часто не имеет эстетической «изюминки» (цветов, драпировок). Яблоки в пластиковом пакете, поп-арт композиции, макроснимок фруктов, лаконичный фон, часто однотонный – все это приближает изобразительное искусство к дизайну. Акварель, масло, графика, сухая кисть, цветные карандаши – множество материалов и техник дают волю художнику.

Джейсон де Грааф крайне реалистично изображает клубнику, лежащую на фольге, момент падения фрукта в бокал с водой, несколько металлических шариков с целым миром в их отражении [2]. В композициях Педро Кампоса наблюдаем фрукты, обернутые в пластиковые пакеты, банку с

леденцами. В этих композициях нет особого философского смысла, всего лишь фотографическое сходство.

Работа по фотографии популярна и среди портретистов. Сверхреалистичные портреты можем увидеть в работах американского художника Брайана Друри [2]. Эстетические функции здесь не прослеживаются. Оценивать зритель может только исходя из симпатии или антипатии к самой модели.

Хорошим примером реалистичных портретов, которые, скорее всего, сделаны на основе фотографий, но вписаны, в полностью другой мир, являются иллюстрации Роберта Раппа. Каждый уголок композиции продуман. Портреты красочные, живые. Сюжет втягивает и заставляет взгляд задержаться, рассмотреть все тщательно.

Стив Хенкс, акварелист, также работает с фотографиями. В данном случае композиции продуманы еще при фотографировании. Основной живописный эффект создает солнечная, в буквальном смысле, акварель.

При работе над портретами с использованием фотографий вместо натуры могут возникать следующие проблемы:

- фото может быть плохого качества;
- невыгодные тени или блики, в целом невыгодное положение портретируемого;
- невыгодный ракурс (фото в целом удачное, но не раскрывает характерные черты, по которым узнается личность);
- искажение перспективы (часто происходит, если человека фотографировали слишком близко);
- утрачивается объемность восприятия (наиболее спорный вопрос, который зависит от качества фотоаппарата и условий съемки, а также от некоторых предыдущих пунктов) [1].

Избежать выше перечисленных проблемных аспектов можно, если художник самостоятельно фотографирует натуру. Сам выстраивает композицию, освещение, выбирает окончательный вариант.

В наш век нет смысла скрываться от преимущества информационных технологий. Использовать проектор или нет – каждый художник решает сам. Фотоматериал облегчает построение композиции, позволяя сосредоточиться на других задачах при творении картины. Если правильно использовать фотографию в художественных целях, искусство не превратится в копирование. Но зависит это лишь от самого художника, на котором и лежит ответственность за результат.

ЛИТЕРАТУРА

1. Как нарисовать автопортрет с фотографии. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.drawmaster.ru/414-kak-narisovat-avtoportret-s-fotografii.html>
2. Рейнс Дж. Полный курс акварельной живописи. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://aquareller.com/to/watercolor/risunok-s-fotografii/>

И.В. Рудакова,

кандидат философских наук,

Центр независимых социологических исследований «ОМЕГА»,

г. Киев, Украина

ТРАДИЦИЯ КАК ОСНОВА КОНСТИТУИРОВАНИЯ НАЦИИ

В современном обществе, подверженном ускорению процессов глобализации, а также распространению различных конфликтов, в том числе военных, особо актуальной становится проблема сохранения не только культуры народа, но и в целом нации. Выявление различных способов самосохранения нации и ее культурного своеобразия позволит не только понимать, как происходит этот процесс, но и контролировать его при необходимости, и, возможно, в некоторой степени регулировать.

Анализ источников выявил, что в исследовательской литературе часто не различается национальная традиция от этнической, так как обе имеют сходства в выполняемых функциях и в качественных характеристиках: обе они очерчивают границы относительно других наций и этносов, формируют особый способ

отношения общества к своей истории, прошлому, регулируют жизнедеятельность, аккумулируют и транслируют смыслы и опыт народа.

Такое совпадение можно объяснить тем, что обе традиции направлены на сохранение самоидентичности. Однако, выполняя во многом одинаковые функции, национальная и этническая традиция имеют и различия. Этническая традиция, реализовывая вышеуказанные функции, обеспечивает целостность этноса как социокультурной общности, а национальная, помимо этой функции, обеспечивает еще и легитимацию собственного существования. Качественно эти традиции отличаются в следующем: во-первых, национальная традиция, в отличие от этнической, может изменяться, во-вторых, национальная традиция может быть искусственным конструктом. Хотя, необходимо отметить, что эти различия, носят относительный характер. Традиция может измениться в двух случаях: нахождение более эффективных способов жизнедеятельности в прежних условиях или изменение самих жизненных условий. Можно предположить, что национализм как исторически более новая форма общности людей формируется на уже существующем культурно-этническом фундаменте и в некоторой степени отражает существующие ранее традиции, продолжает их, если они эффективны в новых условиях жизни.

При этом необходимо понимать, что возникновение национализма происходит в новых жизненных условиях, поэтому происходит преобразование этнических традиций и придание им нового значения. Возникнув один раз, такая традиция стремится к устойчивости, так как обеспечивает легитимацию новых жизненных условий. В качестве примера можно привести особенность японской культуры: под влиянием современной культуры традиционный для этой страны тип отношений "оябун" – "кобун" или "ояката" – "коката" из этнической специфики перешел в национальную традицию и стал основой экономического чуда Японии.

Таким образом, выполняя ряд функций (регуляция, аккумуляция, трансляция, связь с прошлым, самоидентификация и легитимация), национальная традиция служит формированию и дальнейшему существованию нации как цельного социально-политического организма. Выполняя эти функции, национальная традиция стремится к устойчивости, так как легитимирует новые жизненные условия, образовавшиеся под эгидой Национальной идеи. Такая ситуация во многом способствует искусственному образованию традиций.

Важно отметить, утверждение искусственности национальной и естественности этнической традиции достаточно условно, так же как и качество изменяемости. Процесс образования любой традиции начинается с инновации в определенной сфере жизни или отдельного индивида, или группы в целом. Станет ли инновация новой традицией, зависит от ее эффективной способности улучшать условия и способы жизнедеятельности. К тому же, признавая факт, что многие националистические традиции являются искусственными конструктами, невозможно отрицать их огромное влияние на формирование жизнедеятельности людей.

Для того чтобы искусственная традиция стала выполнять такую функцию необходимо несколько условий. Во-первых, она должна организовывать повседневную жизнь народа с помощью социальных практик, фиксирующих определенный способ осмысления мира. Речь идет об обрядах, ритуалах, обычаях. Во-вторых, должна быть закреплена эмоционально в сознании субъектов с помощью символов, образов и, в-третьих, обязательно постоянно воспроизводится.

При соблюдении этих трех свойств искусственно созданная традиция дает ощущение реальности нации для людей и формирует у них чувство национальной идентичности.

Н.Я. Сайгушев,

*доктор педагогических наук, профессор,
Магнитогорский государственный
технический университет им. Г.И. Носова,
г. Магнитогорск, Российская Федерация*

РЕФЛЕКСИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКОЙ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ КОНСТРУИРОВАНИЯ ЗАДАЧ

Изменение социально-экономических ориентиров в обществе привело к необходимости создания эффективной системы подготовки будущего учителя. Это, в свою очередь, предполагает внедрение новых технологий в подготовке специалистов с учетом их личностных возможностей.

В процессе профессионально-педагогической подготовки преподавателю вуза необходимо решать со студентами такие задачи, чтобы их цель и условия способствовали эффекту профессионального образования и продвижения будущего учителя.

Для профессионально-педагогической подготовки будущего учителя изданы ряд сборников педагогических задач, авторами которых являются: Л. Л. Додон (1968 г.), Л. Ф. Спирин, М. А. Степинский, М. Л. Фрумкин (1974 г.), Т. М. Куриленко (1978 г.), М. М. Поташник, Б. З. Вульф (1983 г.), Л. В. Кондрашова (1987 г.), В. Л. Омеляненко, Л. П. Вовк, С. В. Омеляненко (1993 г.) и др.

Бесспорным является и то, что все анализируемые нами задачи вносят определенную лепту в профессионально-педагогическую подготовку будущего учителя, но, однако, сами преподаватели, решая со студентами различные типы педагогических задач, не включают субъектный опыт студентов, и данные задачи не активизируют рефлексию (рефлексивные продвижения) будущего учителя. И в то же время, следует заметить, что студенты решают педагогические задачи, составленные уже кем-то, а не ими же самими.

Все задачки, которые нами были проанализированы, содержат морально устаревшие задачи. Данные задачи (имеющийся в них текст) содержат уже не существующие, неактуальные педагогические ситуации, категории, явления.

В настоящее время остро встала проблема разработки нестандартных задач, которые были бы вне времени, были бы актуальны безотносительно социально-политического состояния общества и которые могли бы понимать все студенты независимо от языковой принадлежности. В этом плане особый интерес представляет конструирование таких специальных задач, решения которых способствовало бы росту процесса профессионального становления будущего учителя, актуализировало коллективную мыследеятельность студентов, задействовало виталогенный опыт будущего учителя, давало им возможность представить себе то или иное педагогическое явление, мысленно поставить себя в положение воспитанника и воспитателя, выразить свою самость.

Наше исследование показало, что процесс профессиональной подготовки студентов будет протекать успешнее, если с будущими учителями мы будем моделировать такие педагогические задачи:

- которые составляются самими студентами и отражают структуру профессионально-педагогической деятельности будущих специалистов;
- где будущий учитель сможет отразить профессиональные способности и реализовать свой профессиональный интерес;
- когда студент чувствует значимость своей деятельности, что составленные им модели задач успешно помогают студентам других факультетов в подготовке к предстоящей деятельности;
- если они будут способствовать отражению рефлексивности самой педагогической деятельности;
- если эти задачи будут способствовать рефлексивным продвижениям будущего учителя.

Как подчеркивает В. А. Сластенин, оптимизация процесса профессиональной подготовки и формирование личности учителя возможны на основе идеи имитационного моделирования задачной структуры педагогической деятельности: «Такая технология обучения называется моделированием потому, что она воспроизводит ситуации, близкие к реальным условиям педагогической практики» [9, с. 3].

В то же время следует констатировать, что в педагогической литературе практически отсутствуют задачи, которые были бы разработаны и составлены самими будущими учителями и были бы использованы при подготовке к предстоящей педагогической деятельности. Наше исследование показало, что задачи, составленные самими студентами под нашим руководством, способствовали осознанию ими своей будущей профессионально-педагогической деятельности и видению себя в этой деятельности, помогли представить учебно-воспитательную ситуацию, себя и ученика в этой ситуации.

Поэтому мы считаем, что системообразующим компонентом технологии процесса профессиональной подготовки будущего учителя являются составленные самими студентами разнообразные социальные ситуативные психолого-педагогические задачи с широким спектром содержания учебно-воспитательной деятельности.

В нашей опытно-экспериментальной работе мы практиковали моделирование подобных задач со студентами. Эти задачи нами были названы рефлексивно-пиктографическими педагогическими задачами. Они изданы в сборнике задач по пиктографической педагогике.

Исследователи интересующей нас проблемы, Е. С. Романов и О. Ф. Потемкина, отмечают, что «изображения, содержащие сообщение, выполненное рисунками, называется пиктограммой» [6, с. 8]. Они отмечают, что у всех пиктограмм есть одна общая особенность: они знакомят нас лишь с одним определенным событием, иногда разбитым на отдельные моменты, но всегда с легко обнару-

живаемой целостностью. Задача пиктограмм заключается в наиболее наглядной передаче целых комплексов значений.

Другой исследователь Л. Л. Федорова, в авторской учебной программе, рассматривая исторические типы развития письма, в качестве одного из них выделяет рисуночное письмо. Она отмечает, что рисунок предназначался для обозначения ситуации в целом, использования отдельных рисуночных знаков для особо важных понятий, использование пиктограмм и идеограмм в древних системах письма [1, с. 120].

В учительской газете № 29 от 11 августа 1992 года в разделе «Педагогическая мастерская» учитель М. Ксенофонов в своей статье «Как пиктография помогла одолеть зубрежку» говорит о значимости пополнения знаний через рисуночное письмо, делится своим опытом о том, как пиктография помогает развитию и укреплению эйдетической памяти, как помогает преодолеть механическую зубрежку, и автор надеется на то, что пиктография обретет новую жизнь в педагогике.

В кратком словаре иностранных слов [Краткий словарь иностранных слов / сост. С. М. Лошкина. 1977 г.] понятие «пиктография» трактуется как условные рисунки, обозначающие какие-либо действия, события, предметы (лат. «pictus» – нарисованный и греч. «grafo» – пишу).

Таким образом, педагогические категории, предметы, действия, события, явления, идеи мы пишем рисунками и изображаем задачи рисунками. Ибо считаем, что с «рисуночной» педагогикой каждый встречается ежедневно в жизни. В наших рисунках присутствует очевидное значение, но педагогическая интерпретация никогда не может быть однозначной или определенной. Будущие учителя, дополняя их своим пониманием, раскрывают их смысл.

В философии содержание рефлексии определено предметно-чувственной деятельностью, подмечено, что рефлексия, в конечном счете, есть осознание практики, предметного мира, культуры [Философская энциклопедия / под ред. А. П. Огурцова. 1967 г.], а также как отражение и исследование познавательного акта [Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 1991 г.].

Таким образом, мы считаем правомерным название задач, составленных будущими учителями, рефлексивными. Это подтверждается и нашими исследованиями. В нашей работе студентам экспериментальной группы задавался вопрос: «Откуда Вы брали материал для составления задач, которые рисовались вами?». Нами были получены такие ответы:

88,9 % студентов ответили, что нарисованные ситуации брались из школьной жизни, из своей школы, из личной жизни, участниками которых мы были или переживали эти события с классом;

8,3 % студента ответили, что ситуации когда-то видели в кинофильмах, в телепередаче «Ералаш», из книг, которые читали;

2,8 % студентов ответили, что подсказали родители, работающие в школе, а мы их интерпретировали.

Итак, составляя задачи, студенты в основном обращались к апперцепции, переосмысливали прошлую предметно-чувственную деятельность и, осознавая ее, переносили уже на бумагу, отражая будущую профессионально-педагогическую деятельность. Как указывает психолог М. М. Кашапов, «формулирование педагогической задачи является результатом решения проблемной ситуации, на осмысление которой и направлено мышление» [2, с. 79].

Эти задачи составляются самими студентами художественно-графического факультета под нашим руководством. Задачи моделируют всевозможный спектр ситуаций, возникающих в практике учебно-воспитательной работы учителя, родителей и общественности, и используются в процессе подготовки будущих педагогов в качестве средства для отработки тех или иных качеств, умений. Педагогические задачи изложены языком рисунка и графики. Рисунки символически раскрывают педагогические понятия и педагогические ситуации.

Выбор и формулировка педагогических задач должны отвечать определенным критериям, определяющим этот выбор. В педагогической литературе существуют такие критерии. Это:

- функциональная направленность учебной педагогической задачи;
- степень проблемности учебных педагогических задач;
- характер содержания учебной педагогической задачи [8, с. 57–62].

Принимая эти критерии за основу составления рефлексивно-пиктографических педагогических задач, мы, в свою очередь, уточняем их, добавляем и свои критерии:

- профессионально-педагогическая направленность рефлексивной пиктографической задачи;
- отражение в рефлексивной пиктографической задаче противоречия педагогической ситуации;
- выражение степени проблемности педагогической ситуации в рефлексивной пиктографической задаче;

- соответствие содержания рефлексивно-пиктографической задачи процессам школьного и социального развития;

- наглядность представляемой педагогической задачи;
- профессионально грамотно выполненный рисунок (нарисованная задача).

Анализ и осмысление вышесказанного с педагогической позиции о задачах показывает, что в решении рефлексивно-пиктографических педагогических задач могут возникать различные ситуации. Составленные задачи состоят из педагогических ситуаций, а интерпретация последних каждым студентом может воссоздать через свое видение рисуночного текста «свою» ситуацию.

В частности, возможны репродуктивные ситуации, требующие от будущего учителя применение известного алгоритма, способа, приема деятельности. Возможны и творческие ситуации.

Понятие «ситуация» достаточно многоаспектно и определяется по-разному в зависимости от сферы его использования. В психологии ситуация – система внешних по отношению к субъекту условий, побуждающих и опосредующих его активность. В профессиональной деятельности ситуация – это совокупность взаимосвязанных фактов, явлений и проблем, характеризующих конкретный период или событие в деятельности организации, требующих от ее руководителей соответствующих решений, распоряжений и других активных действий.

Итак, педагогическая ситуация для будущих учителей – это совокупность предстоящих педагогических проблем, которые необходимо решить в процессе профессиональной подготовки в вузе, направленной на процесс профессионального становления.

В психолого-педагогической литературе отмечается, работа с педагогическими ситуациями – настоящая исследовательская деятельность, имеющая свою внутреннюю логику. Как и всякое исследование, анализ педагогических ситуаций должен опираться на фундаментальные базовые и на рабочие понятия.

В педагогической литературе различают четыре вида ситуаций: ситуация-проблема, в которой обучаемые находят причину возникновения описанной ситуации, ставят и разрешают проблему; ситуация-оценка, в которой обучаемые дают оценку принятым решениям; ситуация-иллюстрация, в которой обучаемые получают примеры по основным темам курса на основании решенных проблем; ситуации-упражнения, в которых обучаемые упражняются в решении нетрудных задач, используя метод аналогии.

В практике нашей работы мы использовали такие ситуации, иллюстрации которых содержали задачи разного рода, что помогло упражнять студентов в разрешении предстоящих педагогических проблем и их оценки будущими учителями, что, безусловно, способствовало успешному процессу профессиональной подготовки будущего учителя.

Опытно-экспериментальная работа показала, что ценность наших ситуаций-иллюстраций заключается в стремлении студентов художественно-графического факультета в использовании профессиональных умений сохранить естественность ситуаций, и в их умении найти, поставить и отразить в них проблему, и в проявлении неотрывности педагогического мышления студентов от их практической деятельности.

Е. К. Осипова, описывая методику и форму предъявления задач, отмечает, что в виде задания с частным набором исходных данных дается проблемная ситуация, необходимый учебно-воспитательный материал. Остальное предстоит отыскивать самостоятельно [4, с. 129].

М. М. Кашапов, полемизируя с Е. К. Осиповой, считает что «проблемную ситуацию невозможно «дать», поскольку ее возникновение индивидуализировано» [2, с. 78]. Можно согласиться с Е. К. Осиповой, и нам представляется, что проблемную ситуацию можно и нужно дать в рефлексивно-пиктографических педагогических задачах, а вот ее решение должно быть индивидуализировано. Мы считаем, что вряд ли целесообразно ограничивать творчество преподавателя жесткой методической регламентацией способов анализа ситуации.

Нам представляется важным в вузе создавать для студента и ставить его в такую ситуацию, где бы он смог показать себя в разрешении педагогического противоречия путем полученных знаний и умений, что показало бы степень его профессионального становления. В наших рефлексивно-пиктографических педагогических задачах, выраженных в ситуативных иллюстрациях, дается проблемная ситуация в виде разнообразных не повторяющихся (с частным) набором исходных данных, что отражается в рисунке. По утверждению Ю. М. Плотинского, нельзя полагаться только на силу своего интеллекта, проигрывая проблемную ситуацию в уме. Далее, как поясняет исследователь, по утверждению психологов, кратковременная память человека позволяет одновременно оперировать не более чем с $(7 + - 2)$ факторами. Если значения этих факторов взаимосвязано изменяются, то сле-

дять за их динамикой еще сложнее. В этой ситуации, заключает он, единственным выходом остается визуализация представлений и их дальнейший анализ на качественном уровне [5, с. 93].

С этой целью рефлексивно-пиктографические задачи были проанализированы и прошли экспертную оценку. В качестве экспертов выступили студенты заочного отделения художественно-графического факультета Магнитогорского государственного университета, стаж работы которых в школе составил от пяти до пятнадцати лет. Экспертами был проанализирован «Сборник задач по пиктографической педагогике», составленный под нашим руководством со студентами экспериментальной группы.

На вопрос: Понятно ли экспертной группе условие задачи, которое изображено рисунками студентов? Были получены такие данные: 87,5 % экспертов отметили – да, понятно; 12,5 % отметили – понятно, но мы в некоторых задачах усматривали двойное условие, которые можно решать и по первому условию и по второму условию.

На вопрос: Доступна ли, отраженная педагогическая ситуация в задаче решению, все эксперты ответили утвердительно – 100 %.

На вопрос: Есть ли проблема в задачах, 100 % ответили – да, студентам удалось проблему задачи передать рисунком.

В ответе на вопрос: Может ли экспертная группа сформулировать проблему, обозначенную в задаче, эксперты были тоже единодушны. Анализируя рефлексивно-пиктографические задачи, экспертная группа отметила, что задачи, составленные студентами экспериментальной группы, содержат в себе визуальную проблему, обозначенную рисуночной ситуацией.

На вопрос: Сколько вариантов решения вы усматриваете в представленных студентами рисуночных педагогических ситуациях? Нами были получены следующие ответы – все члены экспертной группы единодушно – 100 % отметили, что представленные студентами рисуночные педагогические ситуации имеют несколько способов решения поставленной проблемы.

Достоверность наших заключений подтверждается исследованиями Н. В. Кузьминой, где сущность педагогической задачи представлена как осознание необходимости перевода воспитанника из одного состояния в другое, когда возможно не одно, а несколько вариантов решения. Автор считает, что педагогическая ситуация может быть признана педагогической задачей при условии наличия нескольких способов решения возникшего затруднения; возможности выбора предпочтительного способа решения, принимаемого за критерий или основной признак; наличии системы ограничений при переходе из состояния «А» в состояние «Б» (использовании определенных педагогических правил, выполнении плана работы, соблюдения традиций и т.д.) [3, с. 54].

Составленные рефлексивно-пиктографические педагогические задачи наглядны и просты для восприятия будущих учителей. Это ситуации «здесь» и «сейчас». При решении задачи студенту нет необходимости удерживать ее в уме, она постоянно перед его глазами в отличие от тех задач, которые даются в сборниках задач по педагогике (Л. Л. Додон, Т. М. Куриленко, Л. В. Кондрашова и др.), которые к тому же еще и морально устарели.

Следует отметить, что в педагогической литературе процесс решения задач представлен тремя основными этапами. Это, прежде всего, аналитический этап, который начинается с анализа и оценки сложившейся ситуации и заканчивается формулированием самой задачи, подлежащей решению; второй этап – проективный этап, когда планируются способы решения уже поставленной задачи, разрабатывается конкретный «проект» этого решения; последний этап – исполнительный, который связан с реализацией замысла, с практическим воплощением разработанного «проекта».

В практике нашей работы процесс составления и решения задач представлял собой двуединый процесс.

В процессе создания рефлексивно-пиктографических задач студент входит в заданную ситуацию, ориентируется в ней, осознает имеющиеся противоречия и ставит перед собой цели педагогической деятельности по выходу из этой ситуации и разрешению возникших противоречий. Одна из функций рефлексивно-пиктографической задачи – это создание и осознание педагогических мотивов деятельности. Иначе говоря, студент в условиях решения данной задачи четко осознает «зачем?», «для чего?» необходима реализуемая им деятельность. Прежде чем приступить к реализации данной деятельности, она студентом планируется. При этом решается и вопрос о средствах реализации деятельности. Постоянная направленность рефлексии на реализуемые «действия» и «получаемые результаты» (здесь мы имеем в виду мыследеятельность будущего учителя, поэтому получаемые результаты и действия будут аналитическими) позволяет студенту контролировать, оценивать и

корректировать свою деятельность, т.е. «отдавать себе отчет о последствиях и нести за них ответственность» перед сокурсниками, группой, вузом, будущей профессией, школьниками, обществом.

Процесс решения составленных нами задач состоит из следующих этапов:

Первый этап. Визуальное знакомство с иллюстративной ситуацией, мысленное «прощупывание» пиктографической задачи.

Второй этап. Этап мысленного осознания. Адекватный перевод визуальной картины на язык слов. Понимание условия пиктографической задачи, ее сущности.

Третий этап. Аналитико-оценочный этап связан с анализом и оценкой визуальной ситуации, выявлением проблемы данной задачи.

Четвертый этап. Этап планирования (прогнозирования) способов решения самой задачи, разработка «пошажного» решения, показа вариантов и путей решения (как положительных, так и отрицательных).

Пятый этап. Коллективная мыследеятельность студентов. Выбор оптимального варианта решения большинством студентов.

Шестой этап. Принятие решения. Рефлексивно-пиктографическая задача завершается коллективным принятием решения.

Седьмой этап. Рефлексивные продвижения. Студенты сами себе дают практические рекомендации для будущей педагогической деятельности.

Нами предпринята попытка определить критерии сформированности умений решать рефлексивно-пиктографические педагогические задачи. Мы считаем, что рефлексивно-пиктографическая педагогическая задача решена правильно, если:

1. Осуществлен адекватный перенос рефлексивно-пиктографической задачи на язык слов.
2. Решение устраняет основное противоречие (конфликт разрешен и устранены условия порождения противоречий нового и старого).
3. Решение экономично, своевременно и оригинально.
4. Решение теоретически обосновано и практически приемлемо.
5. Возможен перенос данного способа решения на решение новой педагогической задачи.
6. Имеется вариативность педагогического решения.

Критерии обуславливали оценку преподавателем педагогики результатов деятельности студентов в условиях эксперимента. Решение рефлексивно-пиктографической педагогической задачи, соответствующее всем шести критериям, оценивалось «отлично». При наличии четырех критериев студент получал «хорошо», трех – «удовлетворительно», двух – «неудовлетворительно», одного – «плохо».

При этом в процессе решения подобных задач особая роль принадлежит интеллектуальной рефлексивности как способности осознать, т.е. адекватно переводить на язык слов не только результат, но и сам ход решения педагогической задачи. Благодаря этому становится возможным исследовать и формировать алгоритмы, разнообразные приемы и способы решения студентом профессиональных задач. «Рефлексирующий ум, как указывает М. М. Кашапов, – это хорошо самоорганизующийся ум, способный к самопознанию и саморазвитию» [2, с. 345].

Таким образом, в процессе профессиональной подготовки студентов в вузе мы должны уделять достаточно внимания развитию педагогического рефлексирующего ума, формируя тем самым рефлексивно направленный ум на профессионально-педагогическую деятельность. И как показал эксперимент, данные задачи мы рассматриваем как средства рефлексивного управления [7, с. 145], стимулирования, организации и контроля, повышающие уровень самостоятельности обучения студентов и способствующие процессу становления профессионально-педагогической деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авторские учебные программы по гуманитарным и социально-экономическим дисциплинам: психология, педагогика, лингвистика, литературоведение. – М. : Логос, 1998.
2. Кашапов М. М. Психология профессионального педагогического мышления: Дис ... д-ра психол. Наук / М. М. Кашапов. – Ярославль, 2000.
3. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1990.
4. Осипова Е. К. Психологические основы формирования профессионального мышления: Дис ... д-ра психол. Наук / Е. К. Осипова. – М., 1988.
5. Плотинский Ю. М. Теоретические и эмпирические модели социальных процессов : учеб. пособие [для высших учебных заведений] / Ю. М. Плотинский. – М. : Логос, 1998.

6. Романов Е. С., Потемкина О. Ф. Графические методы в психологической диагностике / Е. С. Романов, О. Ф. Потемкина. – М. : Дидакт, 1992.
7. Сайгушев Н. Я. Рефлексивное управление процессом профессионального будущего учителя : [монография] / Н. Я. Сайгушев. – М. : МПГУ; Магнитогорск : МаГУ, 2002. – 273с.
8. Симонов В. П. Диагностика личности и профессионального мастерства преподавателя : учеб. пособие [для студентов педвуза, учителей и слушателей ФПК] / В. П. Симонов. - М. : Межд. пед. акад., 1995.
9. Сластенин В. А. Преподавание педагогических дисциплин – на технологическую основу / Разработка и внедрение гибких технологий обучения педагогическим дисциплинам. – М. : Прометей, 1991.

Л.М. Сафонік,

*кандидат філософських наук, доцент, докторант,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

КРИЗОВИЙ СТАН СУЧАСНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ЯК НАСЛІДОК ДИСКУРСУ ЕТНОЦЕНТРИЧНОГО ДОМІНУВАННЯ ТА НАВ'ЯЗУВАННЯ СМИСЛІВ

Сучасна антропологія постала перед новими викликами та загрозами необхідності пошуку нових плюральних, а не універсальних диспозицій. Зміна нарративного дискурсу примушує антропологів шукати модернових шляхів «описування» реальності людини. Т. Гундорова зазначає, що: «... підриваються засади імперської непорушності і стабільності всього західного світу, а біла людина відчуває неспокій, страх, божевілля, занурюючись у «серце тьми» [1, с. 176].

Принцип домінування та спроба нав'язування смислів визначили негативне відношення до антрополога в цілому. Деколонізація в цілому не була сприятлива для білих антропологів, які «... нахабно зазирали в кожну шпарку й наколювали їх, як ото метеликів для колекції, їхніх громадян, що в парадоксальний спосіб поверталися до етноцентричного світобачення... сам той факт, що ми ставимося до раніше колоніально підлеглих народів як до об'єкту вивчення, часто сприймається новими державами як образа, як витончена й порочна форма утвердження вишості білої раси... традиційні зони досліджень, заселені «любими дикунами», ставали все більш і більш важкодоступними» [2, с. 436]. Антропологи, певним чином, стали жертвами процесу деколонізації.

Деколонізація спричинила втрату антропологією об'єкта спостереження. Активне спостереження, яке практикувалося антропологами, вивело цю дисципліну на шлях дещо суб'єктивістського сприйняття досліджуваних ними соціально-культурних явищ. Більше того примітивні суспільства, з допомогою сучасних здобутків технічних засобів та способів комунікації, зазнали докорінних змін, і дослідники, що працюють у польових умовах, зустрічаються з ймовірними об'єктами дослідження, які не відповідають їх уявленню про «іншу» культуру.

Антропологічна криза викликана і тим, що польовий антрополог прагне, з допомогою первісних культур, зрозуміти свій життєвий шлях і визначити власні життєві орієнтири, нав'язуючи первісним народам своє суб'єктивне бачення і розуміння. Напрошується висновок, що насправді білий антрополог, перебуваючи в ментальному полі «чужих» народів, ховався серед «чужих», уникаючи надокучливої цивілізації, шукаючи власний сенс життя.

Антропології варто припинити пошук загальних істин, загальних принципів буття народів. Сучасній антропології варто навчитися говорити не від імені «іншого», а від свого власного, віддавши перевагу розвиненим суспільствам. Антропологія та філософська гуманістика в цілому постали перед необхідністю врахувати гостру критику за традиційність людинознавчих уявлень та притаманний їм зарозумілий антропоцентризм.

Сучасна антропологія та соціологія здатні допомогти сформуватися концепції мультикультурного підходу до освіти та виховання, головна ціль якої допомогти людині оволодіти всією багатоманітністю культурних моделей, що сприятиме інтеграції їх у глобальну цивілізаційну спільноту. Увага до антропологічних студій створює оптимальні умови для розвитку особистості, пошуку буттєвих смислів та сенсожиттєвих орієнтирів. Грунтуючись на засадах принципу толерантності та взаємоповаги, антропологія сприяє розповсюдженню в суспільстві погляду, який заперечує домінуючу модель взаємовідносин у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Модернізм в ситуації «кінця постмодернізму» або дискусія навколо інших модернізмів (словянська перспектива) [Текст] / Тамара Гундорова // Науковий збірник Українського Вільного Університету. – Мюнхен, 2014. – Т. 19. – С. 164–180
2. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки [Текст] / Жаклін Рюс ; [пер. з фр. В. Шовкун]. – К. : Основи, 1998. – 669 с.

*Н.І. Серебряннікова,
кандидат історичних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ ЛІКУВАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку етнологічної науки при проведенні польових досліджень фахівці ставлять перед собою наступне запитання, яке сформулювала О. Є. Левкієвська: «Що ми збираємо, яким чином ми це робимо, та що ми отримуємо в результаті? Чи адекватно відображає цей матеріал автентичну народну традицію?».

Під час обговорення проблематики і методики польових досліджень, як правило, акцентується увага на передбачуваній вірогідності й об'єктивності польових матеріалів, термінологічних дискусіях а також дискусій з приводу коректності взаємин «дослідника» і «інформанта». Ми в своїй роботі, крім цих проблем підніmemo й проблему специфіки регіональних досліджень стосовно народної лікувальної практики Південного регіону України, тим більше, що найбільш продуктивним дослідження є в зонах активних міжетнічних контактів і взаємовпливів. До таких регіонів, і належить Південь України, що характеризується поліетнічним складом й досвідом спільного проживання представників різних національних груп.

Історія дослідження народної медичної практики слов'ян свідчить про те, що методики збору польового матеріалу та його інтерпретації залежали від тих завдань, які ставили перед собою дослідники а також від кон'юнктури етнографічної науки.

Вивченню народної медицини вчені систематично стали приділяти увагу ще з середини XIX ст. Це знайшло відображення в великій кількості програм та запитальників, статей, спеціальних досліджень. В них розглядалися різні аспекти даної проблеми, а саме: етіологія захворювань, методи лікування, замовляння тощо. Період з 1920-х рр. по 70–80 - ті рр. XX ст. у вивченні народної медичної практики характеризувався відносним затишшям. А в тих, дослідженнях, що проводились та результати яких були опубліковані, основна увага приділялась раціональним аспектам народної лікувальної практики. В той же час для фольклористів об'єктом дослідження виступала лише усна народна творчість, тобто замовляння. З 1970–80 - х рр. зацікавлення до цієї теми як з боку фахівців, так і з боку суспільства посилювалось. Воно спровокувало цілу низку публікацій та досліджень стосовно народної медицини, як описового, так і аналітичного характеру.

З 90-х рр. XX ст. піднялась нова хвиля наукового інтересу в галузі традиційної медичної практики, в тому числі на території Південно-Західної України.

Польові дослідження народної лікувальної практики, які проводились на території Південно-Західної України протягом до таких українських сіл - **Десантне** (Галілешти), **Шевченкове** (Карамахмед) Кілійського району, **Ларжанка** Ізмаїльського району, **Новокостянтинівка** (Костянтинівка, Тарасівка), **Гаївка** (Гаївка, Толстуха, Болгарка) Роздільнянського району; російських сіл – **Василівка** (Васильєвка, Подковка), **Приморське** (Жебріяни) Кілійського району, **Нова Некрасівка** (Кугурлуй), **Муравльовка** Ізмаїльського району; болгарських сіл – **Суворове** (Шикірлі-Китай) Ізмаїльського району, **Городне** (Чійшія), **Владичень** (Імпущита), **Василівка** (Вайсал) Болградського району, **Євгенівка** Тарутинського району; болгаро-гагаузьких сіл – **Червоноармійське** (Кубей) Болградсь-

кого району; російсько-українських сіл – **Мирне** (Карячка) Кілійського району, **Демідове** (Демідове, Яківлівка), **Златоустове** (Софіївка, Златоустове, Лисенкове) Березовського району; українсько-молдавських сіл **Фурманівка** Кілійського району Одеської області, привели нас до наступних висновків, які стосуються методів та методології дослідження:

I. Перший етап – це збір польового матеріалу.

- вивчення народної медицини потребує використання декількох варіантів проведення дослідження – за допомогою: 1. запитальників з чіткою структурою та поставленими завданнями; 2. бланків фіксації термінів (головною метою яких є з'ясування тих чи інших термінів та понять); 3. методу включеного спостереження (якщо це можливо з відеокамерою); 4. біографічний метод.
- регіон з поліетнічним населенням, яким є Південна Україна, вимагає використання програм та запитальників, які б враховували цей аспект. Тобто в програмі обов'язково повинні бути присутніми запитання про місцеві назви хвороб, трав, обрядових дій тощо, а також запитання, які направлені на з'ясування аналогічної інформації відносно сусідніх етносів.
- важливим питанням є процес «вибору» інформанта. Враховуючи те, що народна лікувальна практика містить два основних рівні побутування – професійний та народний, інформантом може стати будь-яка людина. Але слід враховувати, що народна медицина, особливо ритуальні аспекти, відноситься до галузі «небезпечних знань» для об'єкту лікування, а також до галузі «закритих знань» для їх носія (знахаря).
- опитування бажано проводити з використанням диктофону. Особливо це важливо, коли респондент описує обрядову дію з використанням замовлянь та примовок.
- комунікативна ситуація повинна бути сприятливою для респондента, що дозволить більш ефективно провести опитування. А також зрозуміти контекст побутування того чи іншого ритуалу.
- обов'язковою є фіксація року народження, професії, національності та віросповідання респондента. Оскільки така інформація надає можливості більш об'єктивно проаналізувати умови побутування цієї інформації не тільки на рівні суспільства, що вивчається, а також на рівні кожної особи.
- на сучасному етапі важливими є запитання, які стосуються джерела знань, змін в проведенні профілактичних та лікувальних дій, а також відношення до такої практики офіційної медицини, церкви та органів влади.
- фіксація польового матеріалу повинна проводитись у вигляді рукописних, ілюстративних, фото-, відео-, аудіоматеріалів.

II. Другий етап – інтерпретація матеріалів.

У процесі узагальнення, відтворення та інтерпретації зібраних даних можливим є використання наступних методів:

- порівняльно-історичний в синхронному та діахронному зрізах (для виявлення регіональної та етнічної виразності, реконструкції початкових форм обрядодії);
- типологічний (для дослідження ареалів поширення тих чи інших явищ, пов'язаних з народною медициною);
- комбінаторний метод (який полягає у складенні типологічних таблиць за хворобами та їх якостями);
- структурно-функціональний аналіз з метою простежити знакове навантаження обрядів та їх складових.

Виходячи з досвіду проведення польових етнографічних досліджень, можемо засвідчити наступні проблеми, пов'язані з методикою та методологією вивчення традиційної медицини.

- Перша проблема полягає в неможливості надати об'єктивний аналіз в діахронному зрізі, оскільки, як ми зазначали, сам факт того, що дослідження другої половини XIX ст. – та практично всього XX ст. носили «вибірковий» характер. Тобто відбувалася суб'єктивна фіксація матеріалів та їх опис.

- Друга проблема полягає в тому, що в зв'язку з поліпшенням медичного обслуговування в селах а також із офіційними заборонами на проведення лікувальних обрядодій, був втрачений цілий пласт носіїв цієї традиції та знань.

- Третя проблема полягає в дуже швидкому процесі трансформації самого поняття «сакрального знання» в селах, пов'язаному з діяльністю ЗМІ.

- Четверта проблема полягає саме в різноетнічній специфіці регіону, оскільки для дослідника впливає мовна проблема та проблема стереотипів, характерних для того чи іншого етносу.

*Т.М. Смирнова,**доктор исторических наук, профессор,**Государственный университет аэрокосмического приборостроения,**г. Санкт-Петербург, Российская Федерация*

ТЕАТР ПРИ ЛЕНИНГРАДСКОМ УКРАИНСКОМ ДОМЕ ПРОСВЕЩЕНИЯ (1926 – 1927 ГГ.)

С весны 1919 г. в Петрограде – Ленинграде работали многочисленные украинские труппы, создавая театры-коллективы – объединения актеров, административного и технического персонала, деятельность которых велась на основе хозрасчета. Коллективы регистрировались в Посредническом бюро работников искусств (Посредрабисе), представлявшем особое подразделение городской Биржи труда. Посредрабис курировал деятельность театров-коллективов через Управление трудколлективов «Рабис». Точное число украинских театров-коллективов подсчитать довольно затруднительно, но их было от 15 до 20. Следует выделить первый в Петрограде Украинский театр им. Шевченко, Единый Украинский театр, театр при Украинском Доме просвещения – театр И. Я. Юхименко, а также студию РАТЕАМАЙСТ, Ленинградский Украинский театр (режиссер А. Ф. Мокин), Молодой Украинский театр, Передвижной Украинский театр. Долгое время репертуар украинских трупп не менялся, представляя собой традиционный набор так называемых «малороссийских» пьес этнографически-бытового и романтически-исторического характера, сочетающих драму и музыкальные жанры.

Попытки реформировать украинский театр в Ленинграде в соответствии с требованиями советской идеологии и театральными новациями предпринимались во второй половине 1920-х гг. несколько раз. Кроме традиционного, театры ставили современный репертуар – пьесы советских авторов Я. Мамонтова, И. Днепроовского, Н. Кулиша, И. Микитенко на актуальные темы, одновременно стремясь также преодолеть сценический консерватизм традиционного национального театра.

22 ноября 1926 г. на Троицкой ул., 13, в здании бывшего Зала Павловой, где до 1918 г. располагался польский клуб «Огниско» («Очаг»), состоялось торжественное открытие Украинского государственного Дома просвещения им. Г.И. Петровского. В торжестве принимали участие «все украинские артистические силы гос.[ударственных] акад.[емических] театров Ленинграда», с приветствием выступили члены украинского правительства и ленинградские руководители. Украинский Домпросвет создавался как центр всей политико-культурно-просветительной жизни ленинградских украинцев и стал новым домом для нового украинского театра, открывшегося на следующий день, 23 ноября, премьерой пьесы в 5-ти действиях М.П. Старицкого «Юрко Довбыш» в постановке К.Я. Рекало [1, 1926, № 46, 16 нояб., 2-я стр. обложки]. В приложении к журналу «Жизнь искусства» (№ 47 от 23 ноября 1926 г.) название театра было приведено в форме «Ленинградский Украинский театр», но в дальнейшем он официально именовался просто «Украинский театр».

Художественное руководство и администрацию театра составляли: главный режиссер К. Я. Рекало, художник-декоратор Н. А. Чистяков, заведующий музыкальной частью и композитор А. Л. Минкин, хормейстер Моргунов, заведующий хореографической частью сначала А. С. Карпинский, затем балетмейстеры И. И. Чекрыгин и Бочаров, ответственный администратор (уполномоченный коллектива, управляющий театром) А. К. Арказовский, администратор Г. Н. Памятников. В труппу (более 40 чел.) входили актрисы Бугаенко, Бельская, Герасимова, Гордиенко, Загреба, Закопайко, Онина, Полонская, Т. Рекало, Федорова I, Федорова II, Чумачек, Сагайдачная, Солнцева, Чебрець, Юрьева, актеры Арказовский, Беляев, Богданов, Бойко, Буга, Гордиенко, Жигadlo, Зинченко, Карпинский, Квитко, Костюков, Крутько, Матковский, Моргунов, Никольченко, Ольшанский, Орлик, А. Рекало, К. Рекало, П. Рекало, Рожко, Сагайдачный, Тарасенко, Хоменко, Чарский, Шелудченко и др. С украинским театром продолжал сотрудничество засл. артист республики В. В. Максимов [см.: 1, нояб. 1926 – март 1927]. В декабре 1926 г. было объявлено, что в труппу вступили Т. И. и М. А. Саксаганские [1, 1926, № 52, 28 дек., с. 20], но афишах театра они не значатся.

В составе театра было три представителя украинской династии Рекало – главный режиссер и актер Кузьма Яковлевич, называемый иногда в рецензиях «Рекало 1-й», актер-певец Павел Яковлевич, актер, танцор и дежурный режиссер Адриан Яковлевич (Рекало 2-й), а также актриса Т. Рекало.

В день открытия театра при Украинском домпросвете, 23 ноября 1926 г., Президиум Ленинградского губернского Театрального Совета утвердил производственный план театра до 1 января

1927 г. План состоял из двух частей – новые постановки и «возобновление старого уже шедшего, но нуждающегося в художественной проработке, материала». Новым постановкам, числом три, давалась краткая характеристика:

1. «Юрко Довбыш». Пьеса в 6 карт. Из жизни Карпатских гуцулов, соч. Старицкого. Пьеса рисует быт гуцулов, угнетаемых польским панством, восстание их и борьбу за освобождение. Постановка реж. Рекалло.

2. «Гетьман Дорошенко», историческая пьеса в 6 карт., соч. Старицкой-Черняховской. Пьеса времен руин и борьбы за власть на Украине. Безпомощность искреннего и безвольного гетмана в борьбе с нитью безконечных интриг, своры прислужников, царей, королей и ханства. Постановка реж. Рекалло.

3. «Батальон мертвых». Пьеса в 3-х действиях Мамонтова. Несколько эпизодов войны. Постановка реж. Сукача».

Возобновляемый репертуар делился на четыре группы: классические пьесы («Назар Стодоля», «Наталка Полтавка», «Запорожец за Дунаем»); украинские оперы и оперетты («Катерина», «Запорожский клад», «Цыганка Аза», «Майская ночь»); бытовая драма («Девяносто семь», «Ой не ходы Грицю та на вечерниці», «Лимеривна»); феерии «Вий» и «Страшная месть» [2. Ф. 31, оп. 2, д. 60, л. 46 – 46 об.; 51 – 51 об.].

Не все запланированные постановки удалось осуществить – так, в публиковавшихся в журнале «Жизнь искусства» программах ленинградских театров на весь зимний сезон 1926/27 г. не упоминаются ни «Гетман Дорошенко», ни «Батальон мертвых». В ноябре 1926 г. в Украинском театре последовательно прошли: пьеса «Юрко Довбыш» Старицкого по роману Францоza «За правду» (о народном герое – опрышке (разбойнике) XVIII в. Олексе Довбуше), драма в 5-ти действиях с пением, хорами и танцами «Ой, не ходы, Грицю, та на вечерниці» Старицкого, классическая украинская оперетта в 3-х действиях «Наталка Полтавка» Котляревского, комическая украинская опера с прозой в 3-х действиях «Запорожец за Дунаем» Гулака-Артемовского (текст и музыка), драма Старицкого «Цыганка Аза». В декабре репертуар пополнился двумя спектаклями по повестям Н. В. Гоголя – премьерой фантастической комедии (феерии) Кропивницкого «Вий» и лирической оперой «Майская ночь, или Утопленница» Н. Лысенко, прошла также бытовая драма «97» Н. Кулиша в новой постановке режиссера Н. Т. Сукача [1, 1926, № 47, прилож., с. 2; 3].

Итак, за неполных два месяца Украинский театр показал две премьеры («Юрко Довбыш» и «Вий») и шесть возобновленных постановок, а по сценическому воплощению все они, за исключением «97», представляли собой синтетические спектакли с обязательными танцами и пением: «новые пьесы не ставились потому, что их вообще нет, а старые делались по старинке», – писал рецензент журнала «Рабочий и театр» [4, с. 10].

Впечатления от предпремьерного показа спектакля «Юрко Довбыш» были мало обнадеживающими. Главным недостатком спектакля, по мнению рецензента А. Лапшина, явилась слабость режиссуры: «отсутствие какой бы то ни было режиссерской руки», «в спектакле есть все, кроме режиссера (Рекалло 1-й)», «случайно удачный сюжет давал возможности, оставшиеся неиспользованными, и вина в этом всецело на режиссере». Особенно слабыми были массовые сцены, мизансцены представляли собой «исключительно жалкое зрелище сидящих и стоящих актеров, равнодушно разглядывающих друг друга и меняющих место только в том случае, если нужно со сцены уйти». Положительные моменты спектакля – мощные народные песни гуцулов в прекрасной аранжировке А. Минкина, превосходно поставленные Рекалло 2-м танцы, сочная и яркая игра отдельных актеров (Онина в роли Татьяны и Карпинский в роли мандатора) – потеряли половину прелести, не будучи никак организованы режиссерски. В результате немного тяжеловесная, но яркая народная трагедия была «низведена на последнюю ступень дешевой мелодрамы». Общий вывод рецензии: «Украинскому театру без режиссера никак не обойтись» [5, с. 15].

Музыкальная сторона постановки, положительно отмеченная в рецензии, состояла из 14 «номеров пения» и пяти танцев – гуцульского, коломийки, гопака, чардаша и мазурки в исполнении Полонской, Федоровой I, Федоровой II, Орлика, Чарского и А. Рекалло [1, 1926, № 47, 23 нояб., с. 16].

Неспециализированные издания также отмечали недостатки в работе Украинского театра – так, в газете «Смена» была опубликована заметка с обидным названием «Театр без актеров», в которой говорилось о невысоком уровне исполнения в театре знаменитой украинской оперы «Запорожец за Дунаем». Вместо оркестра – рояль и «за несколько саженей от него – еще два-три инструмента», дирижер «все время мечется от своего дирижерского пульта и обратно», голосов «не было совершенно!», даже дуэт Андрия и Оксаны во втором акте «совершенно пропал, несмотря на все старания

Шелудченко и Онинной прокричат по нотам слова либретто». Единственное, что выделяется в спектакле «над уровнем самой возмутительной «халтуры» – это хор». «Неужели в Украинский театр нельзя пригласить хороших украинских артистов. Пьесы украинского репертуара, насыщенные музыкой и ярким народным юмором, привлекут к себе внимание рабочего зрителя, если, конечно, будет хорошее исполнение», – заключает автор [6, 1926, 1 дек.].

Но, видимо, не все было так однозначно. Контрастом уничижительной характеристике в «Смене» выглядит заметка рабкора П. Кожевникова в журнале «Рабочий и театр» о том же спектакле в январе 1927 г.: «В Украинском театре мы видели ряд реставрированных премьер, а самой лучшей постановкой оказался рядовой «Запорожец за Дунаем» ... два часа безобидного и освежающего смеха. Здесь театр нашел себя и превратился в подлинный театр старой Украины. ... Такие рядовые спектакли можно только приветствовать» [7, с. 12].

Новый 1927 год принес серьезные перемены – с января режиссером и заведующим художественной частью театра стал Александр Фортунатович Мокин [8, 1927, № 2, 11 янв., с. 18], ранее не связанный с украинским театром, «человек со стороны», который сумел по-новому взглянуть на традиционный репертуар и поколебать застывшие театральные формы. Первой постановкой А. Ф. Мокина в театре стала опера Н. Аркаса по поэме Т. Г. Шевченко «Катерина», премьера которой состоялась в феврале и вызвала одобрение рецензентов и публики. Работа А. Мокина оказалась «новостью» для театра, «изобретательная, темпераментная, идущая от той магистрали театральной культуры, которой именно и не хватало украинскому театру», – резюмировал К. В. в журнале «Рабочий и театр» [9, с. 10]. Более сдержанно, но также положительно отозвался об этом спектакле А. Лапшин в «Жизни искусства», выделив роль режиссера: «Приятное нововведение в театре в лице режиссера (Мокина); хотя оно и не порадовало постановкой, но уже заставило **почувствовать** постановщика, а для Украинского театра это – уже достижение. Парубки, дивчата, солдаты (статисты) не только задвигались, но и задвигались оправданно и даже пытаются – играть» [10]. Положительно отозвались о новой постановке и рабкоры журнала «Рабочий и театр» [11, с. 10]. Рецензенты отмечали актрис Герасимову (мать), Онину (Катерина), актеров Квитко (парубок Андрий), Бойко (отец) и Павла Рекало (Иван). Особенно выделялась О. Онина – артистка «с мягким и теплым тембром, с незаурядными драматическими данными», которая «явно переросла партнеров на несколько голов ... она не только играет, но играет превосходно» и провела «во всех отношениях безукоризненно свою ответственную роль».

Спектакль «Катерина» в постановке А. Мокина оказался первым «лучом света» в деле реформирования украинского театра в Ленинграде. Следующей работой режиссера стала «покрытая пылью веков» оперетта И. Котляревского «Наталка Полтавка», написанная в 1818 г., занявшая почетное место еще на малороссийской сцене и превратившаяся уже в штамп, незабываемый образ традиционного украинского театра. Режиссер-постановщик вместе с молодым художником К. Б. Кустодиевым оригинально обновили сценографию, в спектакль были введены новые мизансцены, новые песенные номера и хоры, усилен оркестр. А. Ф. Мокин, по его словам, стремился снять обвинение критики в сентиментальности пьесы, акцентировать романтическую и гротескную линии произведения [12; 13, с. 12]. Дирижер А. Минкин создал интересную музыкальную трактовку спектакля, используя произведения композиторов Едличко, Лысенко, Васильева, Торелова и собственные сочинения. Новая трактовка «Наталки Полтавки» была показана 9 апреля 1927 г. в связи с 25-летним юбилеем сценической деятельности К. Я. Рекало, с О. Онинной в заглавной роли и юбиляром в роли Выборного [14, с. 30], и являла собой разительный контраст с прежней постановкой, «в убого провинциальном и неряшливом обрамлении» [15, с. 10], шедшей в том же сезоне несколько раньше. По иронии судьбы, постановщиком прежней «Наталки» был К. Я. Рекало, блеснувший в спектакле Мокина как актер.

На новую постановку украинского театра сразу же откликнулись основные городские газеты, при этом, в духе времени, выделяя социальную составляющую сюжета. «Ленинградская правда» писала 10 апреля: «Наталка Полтавка» насчитывает уже больше 100 лет от роду. Ее играют все «просвиты»⁴ и деревенские избы-читальни. Не мудрено, что ее заиграли до такой степени, что она превратилась в типичную комедию масок... Режиссер спектакля Мокин сумел, хотя и не полностью,

⁴ «Просвита» (укр.) – просвещение. Так назывались культурно-просветительные украинские общества, возникшие в ходе первой русской революции на основании указа «О временных правилах об обществах и союзах» от 4 марта 1906 г. Их деятельность до 1917 г. ограничивалась, а временами запрещалась властями. В советский период работали в 1920-е гг.

побороть установившуюся вековую традицию, взять в руки актеров и дать спектакль в плане бытового реализма. Он восстановил социальную установку пьесы, которая обычно смягчалась прежними постановщиками в угоду национальному чувству. Это оживило действительно устаревший текст, и порой реплики на сцене звучали, как современная трагедия беднячки, вынуждаемой к замужеству с куркулем» [16]. «Красная газета» подчеркивала схожесть быта украинской и великорусской деревни, роль родителей при выдаче девушки замуж в прошлом столетии, «а потому спектакль одинаково доходит до всей аудитории» [17]. В «Смене» обратили основное внимание на красочность и живость постановки театра: «Наталка Полтавка» в новой постановке Украинского театра производит хорошее впечатление. Свежие красочные декорации К. Кустодиева нешаблонны и создают впечатление ... условной сентиментально-слащавой, нарядной и веселой Украины ... Наши украинцы показали блестящую сыгранность. ... Великолепно прошли пляски» [18].

Самая развернутая рецензия была помещена в журнале «Рабочий и театр». Рабкор П.К. (П. Кожевников) даже с некоторым удивлением отмечал составляющие успеха спектакля: режиссер «сумел в значительной степени вытравить элемент сентиментальности, присущие большинству украинских пьес и ввести бодрящие ноты... сумел доказать, что даже из старой, всем хорошо известной и заигранной пьесы – можно сделать интересный, по новому звучащий спектакль»; художник создал «оригинальное по замыслу талантливое по выполнению новое декоративное оформление спектаклю»; удачные песенные номера, усиленный оркестр, оригинальные танцы, звучный хор – все вместе это сделало постановку «праздничным спектаклем и придвинуло театр к современному зрителю» [15].

Во всех откликах на спектакль «Наталка Полтавка» отмечена «прекрасная игра юбиляра» – исполнителя роли Выборного К. Я. Рекало, который «лишний раз подтвердил свое актерское ремесло», а «разнообразие интонаций богатого голоса, тонкий рисунок характера и умение владеть приемами при изображении бытовых фигур украинских комедий делали каждое появление его на сцене живым моментом». Публикации сопровождалась иллюстрациями: К. Рекало в роли Выборного, Онина – Наталка, Матковский – Возный.

Успех «Наталки Полтавки» вселял оптимизм в отношении будущего украинского театра в Ленинграде: «Театр встал, наконец, на путь культурного театрального строительства, смело разрубив традиции старого Украинского театра. Именно строительства, а не простого спешного подновления» [15], но для этого необходимо, чтобы «в своей дальнейшей работе Ленинградский Украинский театр, являющийся *единственным в Ленинграде рассадником украинской культуры*, встретил нужные ему помощь и поддержку» [16]. [выделено мной – Т. С.]

Свежая струя в украинском театре заметно оживила и спектакли традиционного репертуара – уже упоминавшийся «Запорожец за Дунаем», а также две премьеры – оперетта «Сорочинский ярмарок» и комическая опера «Запорожский клад». В откликах на эти постановки (автором которых является, скорее всего, кто-то из двух рабкоров с одинаковыми инициалами «П. К.» или «К. П.» – П. Кожевников или П. Коноплев), одобрительно упоминается даже традиционализм формы и не осуждается обращение к «несовременному» материалу. Так, заметка об оперетте «Сорочинский ярмарок» названа «Веселый спектакль», в котором живет на сцене старая украинская деревня «с неизменной горилкой, с верой в чертовщину, с гопаками, горем, радостью, но живет правдиво, весело беззаботно. Здесь театр в своей стихии ... зрительный зал ... смеется дружно, искренно, по настоящему. И уходит зараженный этим смехом» [19, с. 13]. Похоже звучит оценка спектакля «Запорожский клад»: «Сцена ожила. Здесь все на своем месте. Любовь парубка и дивчины. Горилка, гопаки, веселые украинские песни. А это как раз то, чем силен Украинский театр. Отысканы нужные типы, нашлись верные интонации. Спектакль брызжет искренним смехом и этот смех передается в зрительный зал» [20, с. 12]. По ходу действия исполнялись шесть танцев в постановке балетмейстера А. Бочарова – «Звездочка», танец чертей, казачок, цыганские танцы коло и гаджа, а также общий танец цыган [21, с. 30].

Театр стал хорошо посещаться, выросло число постоянных зрителей. Оптимистический заряд, получаемый зрителями на этих спектаклях, представлявших из себя, по мнению П. К., подлинные вечера отдыха, побудил рецензента сделать довольно категоричный вывод о том, что театр «доказал свою жизнеспособность. Заполненный з р и т е л ь н ы й зал говорит, что он имеет своего з р и т е л я» [21] [разрядка автора – Т. С.]. Конечно, этот вывод, подкрепленный утверждением о том, что основная задача театра – «дать рабочему весело и культурно отдохнуть» [19], не отражал в полной мере состояние Украинского театра, который не мог радикально измениться за короткий срок, при сохранявшихся традиционных постановках. Об этом, впрочем, говорят заметки тех же

авторов о других спектаклях театра – исторических драмах «Маруся Богуславка» и «Мазепа» (режиссер К. Я. Рекало). Первая из этих пьес оказалась «не только вчерашним днем, но седой стариной прошлого столетия» [22, с. 13], а для второй у театра «явно недоставало нужных красок» [20].

В январе – апреле 1927 г. в Украинском театре шли также старые спектакли «Цыганка Аза», «Тарас Бульба», «Ой, не ходы, Грицю», «Шельменко денщик», «Майская ночь», «Сватанье на Гончаровке», «Вий». В постановке и с участием народного артиста В. В. Максимова в марте был показан «Назар Стодоля». В феврале театр дал закрытые спектакли «для Красной Армии и Флота» и на вечере национальных меньшинств города [см.: 23, 1927, янв. – апр.; 1, 1926, № 49, 7 дек., анонсы].

После окончания зимнего сезона Украинский театр отправился в гастрольную поездку «по провинции» [23, 1927, № 14, 5 апр., с. 19, хроника], после которой перестал существовать в качестве юридически оформленной организации.

В целом, Ленинградский Украинский театр находился еще «в смысле художественном ... в периоде «первоначального накопления» ... ибо он отражает лишь одну из линий развития современного украинского театра – поддержания традиционного народно-синтетического спектакля» [23, 1927, № 35, 30 авг., с. 8].

Востребованность довольно специфического театра в условиях советского, преимущественно русскоязычного, города не ставилась под сомнение, но также крепло убеждение в необходимости его реформирования.

Обновление ленинградского украинского театра в основном связано с первым украинским государственным театром на территории РСФСР – театром «Жовтень» (1930 – 1931 гг.).

ЛИТЕРАТУРА

1. Жизнь искусства (Л.).
2. Центральный государственный архив литературы и искусства Санкт-Петербурга (ЦГАИПД СПб.).
3. Белая Э. Н. Репертуар театров Петрограда – Ленинграда (1917 – 1957) / Маш. Б. м., б. г./ СПб гос. театральная биб-ка.
4. П. Ко[жевнико]-в. «Наталка-Полтавка» // Рабочий и театр. – 1927. – № 16, 19 апр.
5. Лапшин А. «Юрко Довбыш» (На просмотре в Украинском театре) // Жизнь искусства. – 1926. – № 48.
6. Смена (Л.).
7. Кожевников П. Рядовой спектакль // Рабочий и театр. – 1927. – № 4, 25 янв.
8. Рабочий и театр (Л.).
9. К.В. «Катерина». Украинский театр // Рабочий и театр. – 1927. – № 7, 15 февр.
10. Лапшин А. Катерина (На просмотре в Украинском театре) // Жизнь искусства. – 1927. – № 7.
11. Волков Н., Прокофьев В. Работы о «Катерине» // Рабочий и театр. – 1927. – № 7, 15 февр.
12. Украинский театр // Рабочий и театр. – 1927. – № 7, 15 февр.
13. Мокин А. Наталка Полтавка // Рабочий и театр. – 1927. – № 14, 5 апр.
14. Украинский театр. Анонс спектакля «Наталка Полтавка» // Рабочий и театр. – 1927. – № 15, 12 апр.
15. П.К. «Наталка Полтавка» // Рабочий и театр. – 1927. – № 16, 19 апр. – С. 10.
16. Полетика Ю. «Наталка Полтавка». Украинский театр // Ленинградская правда. – 1927, 10 апр.
17. Западский Н. В украинском театре // Красная газета. – 1927, 13 апр. (утр. выпуск).
18. С.Т. В Украинском театре // Смена. – 1927, 12 апр.
19. К.П. Веселый спектакль // Рабочий и театр. – 1927. – № 9, 1 марта.
20. В Украинском театре. Два спектакля // Рабочий и театр. – 1927. – № 14, 5 апр.
21. Украинский театр. Запорожский клад / Анонс // Рабочий и театр. – 1927. – № 11, 5 марта.
22. Кожевников П., Коноплев К. «Маруся Богуславка» // Рабочий и театр. – 1927. – № 3, 18 янв.
23. Рабочий и театр (Л.).

*Д. Смолінська,
аспірантка Київського торговельно-економічного університету,
м. Київ, Україна*

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СВІТОВИХ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Практика виборів широко розповсюджена в сучасному світі. Прийнято вважати, що їх метою є надати народу можливість виражати свою волю і обирати власних лідерів і представників. В той же час, ця практика має відносно недавнє походження. Всього пару століть тому виборів майже не було, і навіть сто років назад дуже невелика кількість людей в дуже небагатьох країнах мали право брати участь у виборах. Сьогодні вибори проводяться в більшості країн, але їх форми, методи і результати надзвичайно різні.

Значення виборів як інструменту переходу суспільства до демократії і найважливішої умови її життєздатності і ефективності, реалізація основних принципів вільних виборів безпосередньо залежать від організації виборчого процесу [2, с. 130].

Виборчий процес – врегульована нормами виборчого права діяльність різних суб'єктів щодо підготовки і проведення виборів [1, с. 82]. Головним регулятором виборчого процесу є виборча система, що визначає принципи організації виборів (всезагальність, рівність можливостей, рівне виборче право, таємниця виборів, пряме безпосереднє голосування тощо), а також способи переведення голосів в мандати.

Виборча система – сукупність правил і прийомів, що забезпечують тип організації влади, участь суспільства у формуванні державних представницьких, законодавчих, судових і виконавчих органів, волевиявлення тієї частини населення, яка по законодавству вважається достатньою для визнання виборів легітимними [3, с. 116].

Головне призначення виборчої системи – забезпечити представництво волі народу, а також сформувати життєздатні і ефективні органи влади.

У сучасній науці існують різні підходи до визначення поняття «виборча система». Розглянемо деякі з них.

Виборча система – в широкому значенні – сукупність норм, що забезпечують участь громадян у формуванні виборних органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Виборча система є одним із найважливіших елементів життя суспільства. Вона регулюється правовими нормами, що в сукупності називаються виборчим правом. Виборче право – система правових норм, що регулюють порядок формування виборних органів державної влади та місцевого самоврядування, виборчу систему. Норми виборчого права містяться в конституціях, законах про вибори, відповідних нормативно-правових актах глави держави, уряду, центральної виборчої комісії, рішеннях конституційного суду з питань виборчого законодавства тощо.

Виборча система охоплює принципи та умови участі у формуванні виборних органів та організацію і проведення виборів. Найважливішими принципами виборчої системи в демократичних державах є: загальне, рівне і пряме виборче право при таємному голосуванні; свобода передвиборної агітації, рівність прав кандидатів у виборчій кампанії. Виборча система регулюється і не правовими нормами – корпоративними нормами громадських об'єднань, які беруть участь у виборах (передусім статутами та іншими документами політичних партій), а також звичаями і традиціями, нормами політичної етики тощо.

На думку Дж. Сарторі, виборчі системи визначають, яким чином кількість відданих під час виборів голосів переходить у місця у виборних органах, і тому системи впливають на поведінку виборця. Крім того, вони визначають, за кого виборці віддають свої голоси: за політичну партію чи за окремих кандидатів. Критерієм у першому випадку є: чи здійснюється «пропорційно» цей перехід відданих голосів у місця у виборних органах чи ні, і чи поділена більшість між виборчими системами в такий спосіб, як між пропорційним і мажоритарним представництвом. Критеріями у другому випадку є: хто контролює відбір кандидатів, поділена більшість між «персональним голосуванням» чи ні. Оскільки обидва ці критерії припускають різноманітні варіанти, повна класифікація і типологія виборчих систем виявляється дуже складною і заплутаною справою [4, с. 3].

Становленню сучасних виборчих систем передувала довга боротьба громадян багатьох країн світу за надання їм виборчих прав на демократичних засадах і відміну всіляких – класових, майнових, освітніх, національних, расових обмежень – цензів. Максимальна участь електорату в виборах – показник високої політичної активності виборців.

Боротьба за підтримку тієї частини електорату, якої достатньо для обрання кандидата, визначає стратегію і тактику в виборчих кампаніях політичних партій, суспільних організацій; аналогічною метою керуються кандидати, що рекламують свою позапартійність і самостійність по відношенню до традиційних масових рухів і організацій [3, с. 116].

Введення тієї або іншої виборчої системи певною мірою є результатом співвідношення політичних сил в суспільстві.

Вся багатоманітність виборчих систем може бути зведена до трьох типів: мажоритарна, пропорційна і змішана.

Ті виборчі системи, які в основу визначення результатів голосування покладають принцип більшості, називають мажоритарними (від французького слова «majorite», що значить «більшість»). Згідно з правилами мажоритарної системи, вибраним по виборчому округу вважається той кандидат чи список кандидатів, який отримав встановлену більшість голосів [3, с. 165].

Більшість, що потребується для обрання кандидата або списку кандидатів може бути різною: відносною (перемагає кандидат, який отримав кількість голосів більшу, ніж інший кандидат), абсолютною (обраним вважається кандидат, за якого проголосувало більше половини виборців), кваліфікованою (2/3, 3/4 і т.п.). Відповідно, розрізняють три основних види мажоритарних систем: абсолютної, відносної і кваліфікованої більшості.

Суть пропорційної виборчої системи полягає в тому, щоб кожна партія отримувала в представницькому органі кількість депутатських місць, пропорційно кількості голосів, відданих за неї виборцями. Пропорційна система, на думку деяких вчених є більш демократичною ніж мажоритарна, так як вона передбачає більш широке представництво. Пропорційна система існує зараз в багатьох зарубіжних країнах (Фінляндія, Швейцарія, Швеція, Норвегія, Австрія, Бельгія). Головна відмінність пропорційних систем від мажоритарних в тому, що вони будуються не на принципі більшості, а на принципі пропорційності між отриманими голосами і мандатами. Застосування пропорційних систем дозволяє домогтися відносної відповідності між кількістю голосів і кількістю мандатів.

Пропорційна система, якщо вона не викривлена різними доповненнями і поправками, дає відносно правильне відображення в представницькому органі дійсного співвідношення політичних сил.

За пропорційної системи створюються великі округи, від кожного з них обирається кілька депутатів; чим більші округи, тим більш чітко проявляються переваги пропорційності. В ідеальному випадку вся країна перетворюється в єдиний виборчий округ.

Вибори, які проводяться за пропорційною системою – суворо партійні. Кожна партія висуває свій список кандидатів на виборні посади, і виборець голосує за список своєї партії, хоча іноді йому надається можливість визначити своє ставлення до кандидатів в списку [3, с. 167–168].

Для того, щоб проаналізувати переваги і недоліки мажоритарних і пропорційних систем, необхідно відповісти на запитання: яка виборча система є кращою?

Видатний дослідник партійних і виборчих систем Дж. Сарторі дає таку відповідь на це запитання.

«Мажоритарні виборчі системи в чистому вигляді в наш час зустрічаються рідко. Вони здебільшого існують, тому що виборці, які знаходять їх доречними, звикли до них. Але головною вимогою представницької демократії є справедливе представництво. Неправильним буде сперечатись про те, що пропорційні системи є за своєю природою кращими щодо мажоритарних систем, і тому їм завжди варто надавати перевагу. З іншого боку, мажоритарні системи кращі, коли вони спричиняють появу двопартійної системи, яка у свою чергу приводить до однопартійного «відповідального» уряду. Вибірчі системи відносної більшості не зберігають партійного роздріблення і, отже, будуть більше сприяти створенню ефективного уряду, ніж системи пропорційного представництва. Проте, варто визнати, що система одномандатного виборчого округу також може сприяти розчленуванню форми правління на місцеву і регіональну політику.

Що стосується системи пропорційного представництва, то вона має великі історичні заслуги, в змішаних формах ця система призводить до задовільного змішування адекватного представництва і достатнього управління. Система пропорційного представництва краща, коли вона скоригована, вона може бути корисна і необхідна для особливо важких суспільств. З іншого боку, у своїй чистій формі, система пропорційного представництва, звичайно призводить до несподіваних наслідків, а в «екстремістському оформленні», що рекомендується Ліпхартом, її дефекти викликають ефект буме-

рангу і система пропорційного представництва може змінитися так, що закінчиться поцілунком смерті» [4, с. 70].

Для того, щоб поєднати переваги і пом'якшити недоліки мажоритарної і пропорційної систем, деякі країни використовують змішані виборчі системи. За змішаних виборчих систем допускається одночасне використання елементів різних виборчих систем. Поняття «змішана виборча система» може використовуватись в різних значеннях. В широкому сенсі воно означає паралельне використання різних систем. В вузькому сенсі це поняття передбачає використання елементів різних виборчих систем з домінуванням одної з них [3, с. 173].

Окрім розглянутих мажоритарних і пропорційних систем, світовій практиці відомі й інші виборчі системи, які використовуються набагато рідше. Це системи: обмеженого вотуму; єдиного голосу, що не передається; кумулятивного вотуму; система блокування (з'єднання списків), преференційне голосування, система панашування, система єдиного голосу, що передається тощо [1, с. 87].

Виборча система – це вкрай багатообіцяюче поле для «політичної інженерії», так як особливості виборчої системи здатні спричинити широкі наслідки – від розколу партії до розпаду країни. Вивчення виборчих систем відрізняється від багатьох інших аспектів політичної науки тим, що воно легко допускає кількісне моделювання, так як дані (голоси, місця і т.д.) виявляються і в вигляді чисел. Все це говорить про те, що дана тематика являє собою великий теоретичний інтерес, навіть якщо не брати до уваги маніпуляції з існуючими системами [5, с. 115].

ЛІТЕРАТУРА

1. Алебастрова И.А. Конституционное право зарубежных стран : учебное пособие / И.А. Алебастрова. – М. : Юриспруденция, 2000. – 304 с.
2. Нельга О. Соціологія виборчого процесу: проблеми становлення / О. Нельга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 2. – С. 121–132.
3. Политология: энциклопедический словарь / общ. ред. и сост. : Аверьянов Ю.И. – М. : «Издание Московского Коммерческого университета», 1993. – 431 с.
4. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. Дослідження структур, мотивів і результатів / Дж. Сарторі. – К. : Видавництво «Артек», 2001. – 224 с.
5. Таагапера Р. Описание избирательных систем / Р. Таагапера, М.С. Шугарт // Полис. – 1997. – № 3. – С. 12–27.

А. Смоляр,

студентка Міжнародного гуманітарного університету,

г. Одеса, Україна

Руководитель: кандидат философских наук,

Т.А. Крыжановская

ФИЛОСОФИЯ КАК ИСКУССТВО

Заданная в статье тема является актуальной на протяжении многих лет. Философы, пытаются объяснить, что же такое философия, сравнивали ее как с наукой, так и с искусством. Вопросом, что же такое философия – наука или искусство, задавались, задаются и будут задаваться многие философы, ученые и просто люди. Философию часто определяют, как учение о наиболее общих законах природы, мышления; как дисциплину, истолковывающую достижения человеческой мудрости и разума. Но также и как любознательность, т.е. искусство толкования окружающего мира, искусство мысли. Так что же все-таки философия: строгая, сухая наука или великое искусство? Размышление на эту тему и является целью данного доклада. Чтобы ответить на поставленный вопрос, необходимо разрешить следующие задачи: раскрыть определение философии; выявить различные черты между философией и наукой; выявить общие черты между философией и искусством.

Итак, для начала я бы хотела обратить внимание на слово «философия». Оно состоит из двух греческих слов: "philia" (любовь) и "sophia" (мудрость); т.е. это любовь к мудрости. В энциклопедическом словаре Брокгауза и Эфрона приводится такое определение: «Философия есть свободное исследование основных проблем бытия, человеческого познания, деятельности и красоты» [5, с.

351]. Следовательно, философия олицетворяет нашу свободу, волю наших мыслей. Свободный человек имеет возможность поступать по своему желанию, а не вследствие внешнего или внутреннего давления на него. Свобода – это нечто неограниченное, так же, как и философия – нечто беспредельное. Но мне кажется, что никакие научные термины не смогут в точности описать, что же такое любомудрие. На мой взгляд, следующая цитата неизвестного автора очень интересно раскрывает сущность философии в целом: «Философия – это инструмент, которым стоит понимать жизнь». Любомудрие – это именно та недостающая возможность, которая помогает нам объяснить мир, человека и его роль в этом мире не научным путём, а чем-то более доступным каждому.

Далее, я бы хотела поразмыслить о различиях между философией и наукой, чтобы более чётко были видны общие черты с искусством. Очень подробно об этом рассказывается в философском методе Уилла Дюранта: «Наука желает приводить целое к частям, организмы к органам, туманное – к известному. Она не интересуется ценностью или идеальным состоянием вещей; ей достаточно показать их насущную реальность и действие. Но философу недостаточно простого описания факта; он хочет определить его отношение к опыту в целом, и посредством этого установить его значение и ценность. Наука даёт нам знания, но мудрость способна принести только философия» [6].

Наука рациональна; в ней все основано на теориях. В науке не мыслят, в ней только рассуждают на основе фактов и гипотез.

Также достаточно метко и точно сказал Бертран Рассел в одном из интервью «...наука – это то, что мы знаем, а философия – то, чего мы не знаем. Это простое определение, объясняющее, почему с развитием знаний вопросы постоянно переходят из области философии в область науки... Наука не скажет вам, что хорошо и что плохо, что хорошо или плохо само по себе, как цель, а не просто как средство» [3].

Из вышесказанного следует, что наука отличается от философии следующим:

Каждая отрасль науки концентрируется на своей узкой предметной области, в то время как философия стремится открыть весь мир, т.е. философия рассматривает жизнь в целом, в то время как наука – только ее отдельные составные;

Тем, что разум и опора на реальность имеют в ней большее значение, чем ценностный аспект;

Принять участие в философских рассуждениях может каждый без всяких условий, когда же в науке необходима подготовка и обучение.

Но тем не менее философия характеризуется систематичностью и доказательствами проблем, а также использованием философских понятий и методов. Так что мы не можем совсем отделить философию от науки.

А вот между философией и искусством есть много общего. «Искусство и философия основываются на очевидности и интуиции чувственного и интеллектуального восприятия» [2].

И для искусства, и для философии важна целостность связи мира и человека;

Интересы искусства и философии сходятся в одном — что собою представляет человек, и каково его место в мире. Для них эта проблема оборачивается интересом к человеку как индивидуальности;

Так же как и философия, «...способность творчества есть великий дар природы; акт творчества, в душе творящей, есть великое таинство...» [4, с. 13].

Итак, рассмотрев философию с разных точек зрения, можно прийти к выводу, что проблема философии как науки или искусства является вечно спорной. Общепринятого определения философии не существует. С одной стороны, философия – это система знаний, имеющая свои законы, а с другой стороны – это искусство мыслить. Но нужно помнить, что наука не может существовать без искусства, ровно как и искусство – без науки. «Разум и чувство — две силы, равно нуждающиеся друг в друге, мертвые и ничтожные одна без другой» [1, с. 473].

ЛИТЕРАТУРА

1. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений 1842-1843 [Электронный ресурс] / В. Г. Белинский. Т.6. – М. : Художественная литература, 1979. – 790 с. – Режим доступа: <http://books.google.com.ua/books?id=Jb13BAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>
2. Заббарова Р. О сходствах философии и искусства [Электронный ресурс] / Р. Р. Заббарова. – Режим доступа: <http://rae.ru/forum2011/pdf/article064.pdf>

3. Рассел Б. Что такое философия? [Электронный источник] / Бертран Рассел. – Режим доступа: <http://sophia.nau.edu.ua/2010-07-29-11-48-45/2010-07-29-11-55-07/111-2010-07-31-14-20-44>
4. Белинский В. Г. Статьи о русской литературе (сборник) [Электронный ресурс] // Белинский В. Г., Чернышевский Н. Г., Писарев Д. И., Добролюбов Н. А. – М. : ЭКСМО-Пресс; 2000. – 745 стр. – Режим доступа: <https://bookmate.com/reader/NoWVHCsV>
5. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. 70 [Электронный ресурс]. – СПб : Семановская Типолитография (И.А. Ефрона), 1902 – 502 с. – Режим доступа: <http://www.runivers.ru/lib/book3182/10201/>
6. Дюрант У. Философский метод [Электронный источник] / Дюрант У. – Режим доступа: <http://freeref.ru/wievjob.php?id=62082>

А.В. Сонов,

доктор исторических наук,

Майкопский государственный технологический университет

г. Майкоп, Российская Федерация

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ПЕРВОГО ГУМАНИСТА ИТАЛИИ. ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКА

Эпоху Возрождения нередко начинают с Данте, в котором гуманисты видели своего предшественника, однако большинство ученых считают зачинателем Ренессанса Петрарку. «Если Данте являлся предвестником Возрождения, то Петрарку при всей противоречивости его взглядов можно с полным правом считать первым человеком Возрождения» [1, с. 88].

В его творчестве намечился решительный поворот от схоластической традиции и аскетических идеалов средневековья к новой культуре, обращенной к проблемам земного бытия человека, утверждающей высокую ценность его творческих сил и способностей.

Первый гуманист Италии Франческо Петрарка (Francesco Petrarca, 1304–1374) родился во Флоренции, точнее в небольшом тосканском городке Ареццо, где нашел убежище его отец, белый гвельф после конфликта с черными гвельфами. По настоянию отца Петрарка изучал право в Монпелье, а позднее в Болонье, отнюдь не собираясь стать юристом. Он увлекался чтением латинских классиков, особенно Цицероном, которого называл своим отцом. В Авиньоне, у пап, Петрарка, приняв духовный сан, но никогда не исполняя обязанностей, связанных с ним, всего себя посвящал литературе, сонетам в честь Мадонны Лауры.

Петрарка еще при жизни пользовался невероятной славой. Он оказал огромное влияние на современников и на последующие поколения гуманистов. Боккаччо после его смерти писал, что в течение 40 лет Петрарка безраздельно властвовал над ним. По-видимому, секрет этого необычайного влияния заключается в том, что Петрарка наиболее полно воплотил в себе и своем творчестве духовные искания, помыслы и стремления людей, принадлежащих эпохе зарождения гуманизма.

Надо сказать, что его творчество настолько обширно и противоречиво, что анализ его представляет нелегкую задачу. Но без выяснения социально-политических взглядов крупнейшего представителя раннего гуманизма, провозвестника Возрождения в данной работе, как нам кажется, обойтись невозможно. Петрарка – поэт, ученый и политик. Он никогда не был чистым лириком, даже в «Книге песен». Он занимался политикой и занимался ею на таком высоком уровне, на каком, пожалуй, не занимался политикой ни один из поэтов Италии. «Искусство для искусства» возникает позже, на развалинах гуманистической культуры, когда писатель или художник-гуманист выпадает из исторического процесса развития национального самосознания и, порывая тем самым органические связи с народом, превращается в «лишнего человека».

Петрарка, ренессансный поэт, ярчайший индивидуалист, не довольствовался обретением абсолютной свободы в сфере гуманистической культуры. Он пробовал активно вмешиваться в современную ему общественную деятельность, ставя своей целью её социально-государственные и национальные преобразования в свете своих гуманистических идеалов, ориентированных, в свою очередь, на гражданские идеалы классической древности, воспринимаемых им как идеалы древне-итальянские, т.е. «почвенные» национальные. Родоначальник гуманизма был искренний патриот. Он остро ощущал гибельность для Италии постоянных междоусобных войн. Трагическая судьба страны побудила его написать, безусловно, лучшую свою канцону «Италия моя».

Италия моя, твоих страданий
Слова не пресекут:
Отчаянье, увы, плохой целитель,
Но я надеюсь, не молчанья ждут
На Тибре, и в Тоскане,
И здесь на По, где днесь моя обитель [4, с. 278].

Обращаясь к мелким государям Италии, поэт обвиняет их в том, что они воюют между собой, с помощью иноземных наемников, грабят и разоряют страну:

Кого благодарить, когда не вас,
За нынешние беды,
За то, что неумной жаждой злата
Отечество разъято
И пришлый меч гуляет по стране? [4, с. 279–280].

Убеждая упомянутых синьоров позаботиться об устранении этих бедствий, Петрарка настоятельно советует им подумать о родине. «В душе итальянцев не умерла еще античная доблесть». Канцона заканчивается горячим призывом к тем, «что о добре пекутся», защитить Италию от распри: «Мира, мира, мира!» [4, с. 281]. Главнейшие бедствия, которые угнетают Италию Петрарка характеризует так: «власть погребена, свобода подавлена и никогда не кончатся войны» [4, с. 244].

Такое состояние Италии внушает Петрарке глубокое огорчение. По поводу землетрясения в Риме он пишет весьма примечательные, на наш взгляд, строки: «Меня страшно тревожит общее положение политических дел и движение не столько земли, сколько людей внушают мне печальные предсказания не для Рима только, но и для всей Италии» [2, с. 84]. Такая горячая любовь к родной стране, такое болезненное сознание ее бедствий должны были вызывать у патриота попытки к улучшению положения Отечества, к устранению терзавших его зол. Петрарка чувствовал эту обязанность. «Благосостояние всей моей Родины и нашей общей матери, – пишет он одному другу, – находится в опасности, и тот не сын, кого не трогают обиды, причиняемые любящей матери» [2, с. 83].

Горячий патриотизм Петрарки, по нашему мнению, является своеобразным и показательным. Дело в том, что в это время люди, посвятившие свою жизнь политической деятельности, были, как правило, патриотами своего города, который они и считали родиной. Петрарка же не питал особой привязанности к какому-либо определенному городу; отчасти и по этой причине он оказался в состоянии почувствовать необходимость объединения всей страны. К тому же понятие единой Италии он воспринял у античных писателей, оно было в известной степени абстрактным.

Патриотизм побуждал Петрарку к политической деятельности и давал для него общую программу, но он не представлял себе ясно, какой должна стать форма правления объединенной страны и, тем более, каким путем можно создать единое государство. Но его типично гуманистический, ренессансный взгляд на значение личности в обществе указывал средства для политической деятельности и внушал веру в возможность благоприятных результатов, Петрарка не видел в истории ничего, кроме личности. В трактате «О средствах против счастья и несчастья», он доказывает, между прочим, что тело – тюрьма, а заключенный в нем дух – образ и подобие Божие; перл создания и царь природы. Могущественный разум человека должен и может господствовать над самим собой и над другими.

Прилагая эту точку зрения к социально-политическим отношениям, Петрарка приходил к вере во всемогущество личности в этой сфере и к глубокому убеждению в целительность и влияние человеческого слова. Задумав изобразить судьбы античного Рима (древнюю историю своей родины, как он считал), Петрарка написал ряд биографий знаменитых мужей от Ромула до Цезаря. Характерно, что, несмотря на страстную любовь к литературе и философии, он не внес в эту книгу ни одного писателя и ученого. Там фигурируют исключительно полководцы и государственные деятели, что стоит в тесной связи с его общим взглядом на политическую жизнь.

Патриотизм пропитывает целиком и этот труд Петрарки. Вот характерная цитата: «Из Цицерона известно изречение Сципиона, что всем тем, которые сохранили или усилили родину или помогли ей, обеспечено определенное место на небе, где они будут наслаждаться вечной жизнью» [2, с. 36]. Петрарка никогда не принимал непосредственного участия в государственных учреждениях, органах, поэтому он искал и нашел иной путь служения родине. Считая, что если люди создают общественные порядки и сами же их расстраивают [2, с. 37], Петрарка решил воздействовать на людей своим авторитетным словом и сделался, наверное, первым публицистом, которого знает история. «Часто просто слово бывало благотворно для благоденствия государств...» [2, с. 37].

Прежние и современные исследователи (Карллуччи, Фойгт, Мезье, Гейгер, Корелин, Лазарев и др.) резко, порой полярно расходятся в оценке политических стремлений Петрарки. Нам кажется, причина этого

разногласия обуславливается разнообразием политических целей Петрарки в разное время жизни, да и характером его деятельности, как публициста, откликающегося на злобу дня, впадая иногда в противоречия.

Политический идеал Петрарки составляли три главные последовательные по времени стремления: всемирное господство Рима, объединение Италии и установление в ней мира и порядка. Ранние республиканские симпатии поэта, казалось, нашли воплощение в так называемой «римской антифеодалной революции», вспыхнувшей в мае 1347 г. во главе с Кола ди Риенцо.

Петрарка восторженно приветствовал первые успехи восстания. Он пишет Кола ди Риенцо восторженное письмо, которое начинается восхвалением вновь приобретенной свободы и горячей убежденностью защищать ее до последней капли крови. Главная опасность свободе грозит со стороны знати, на которую Петрарка обрушивается с необычайной страстностью. Это жалкие пришельцы, насилем поработившие граждан. Их господство не имеет никакого основания: по происхождению они – варвары, по доблести – нет беднее их никого на свете. Они богаты, но богатство награблено этими разбойниками. «Благоденствуй, Камилл, наш Брут, наш Ромул!» – восклицает поэт, – «Благоденствуй, виновник римской свободы, римского мира, римской тишины» [3, с. 62].

И вновь страстные обличения знати, по отношению к которой «... всякая жестокость гуманна и всякое сострадание бесчеловечно» [3, с. 62]. «Славным делом» называет Петрарка этот антифеодалный переворот. Но вскоре восторг патриотически настроенного поэта сменился тяжелым разочарованием. Энтузиаст Кола оказался плохим политиком, великие замыслы на деле частенько превращались во времяпрепровождения тирана. И, кроме того, невероятно смелый мечтатель обнаружил такую же невероятную трусость. Восстание потерпело поражение, Риенцо бежал из Рима. «Если Рим растерзан, то каково будет положение Италии? – Если Италия обезображена, то какова будет моя жизнь?» [2, с. 136] – горько вопрошает Петрарка.

Утратив надежду, возлагавшуюся на Кола ди Риенцо, Петрарка тем самым потерял и вспыхнувшую у него на короткое время веру в возможность воссоздания в Италии республики, основанной на демократических началах. «Хоть мне и ведомо, насколько сильнее было Римское государство под властью многих, нежели одного, тем не менее, я знаю, что многие великие люди полагали счастливейшим состоянием государства иметь во главе одного справедливого государя... При нашем нынешнем положении дел, при столь непримиримом раздоре душ у нас не остается никакого сомнения, что монархия наилучшим образом пригодна для объединения и восстановления сил итальянцев, рассеянных неистовством длительных гражданских войн» [3, с. 124].

Отвергая родовую аристократию, Петрарка, как и позднейшие гуманисты, был демократом только в социальном отношении. Отчаянный враг сословных привилегий, он преклонялся перед аристократией ума и таланта, глубоко презирая тупую и невежественную «толпу», «чернь». «Толпа с полным правом имеет обыкновение называть безумными мудрецов и мудрыми безумцев... Все, что думает толпа, вздорно; что говорит – ложно; что одобряет – дурно, что предписывает – постыдно, что делает – глупо» [3, с. 126], – пишет он.

Но можно ли отождествлять петрарковскую «чернь», «толпу», plebe с городскими низами? Нам кажется, – далеко не всегда. Вряд ли подобные его высказывания имели прямой социально-политический смысл. Вообще духовный герметизм от античных времен и до романтиков был связан с защитой позиций интеллектуалов и творцов против невежества тех, кто притязает на понимание, судит и рядит, предъявляя к ним свои требования. А это все же характерней для аристократических верхов, чем для низов.

Как бы там ни было, Петрарка, утратив веру в возможность установления демократической республики, стал все чаще склоняться к монархической форме правления, что, в общем-то, вовсе и не противоречило его принципам, как может показаться на первый взгляд. Ведь по его ренессансному символу веры, власть должна принадлежать лучшему, все равно, какими бы средствами она ни достигалась. Петрарка признает всякую власть, которая может возвысить Рим, на какой бы основе она ни покоилась, из поражения восстания он выносит не надломленной веру в возможность реставрировать величие Рима и глубокое убеждение, что эту задачу может выполнить отдельная личность. Причину неудачи Кола ди Риенцо он видел лишь в его индивидуальных недостатках. «Он виновен в пренебрежении, а не в защите свободы, в том, что он покинул Капитолий, а не в том, что занял его» – пишет он в трактате «О средствах...» [2, с. 124].

Вследствие всего вышесказанного, а также в силу личных свойств (интерес к науке, итальянское воспитание – А.С.) внимание Петрарки привлек император Карл IV. При печальной действительности Петрарка не мог найти лучших средств для достижения высокого политического идеала, и он избирает преемником Кола Карла IV. Поэт торжественно встречает в 1354 г. вступившего в Северную Италию императора, но тот вернулся назад несколько не изменив положение Рима.

Через 7 лет Карл IV совершил свой второй еще более позорный поход в Рим, и Петрарка утратил веру в целебность этого средства. «Было время, когда императоры могли надеяться на империю, и народы – на императора, теперь же империя – тягость для ее главы, а ее глава – гибель для народа» [2, с. 126]. После 1368 г. Петрарка связывает наступление мира в Италии с ожидаемым возвращением папы в Рим, настойчиво при-

звивая в письмах Урбана V вернуться, дабы «королева городов» не оставалась вечно вдовой. Призывая папу в Рим, Петрарка желал добиться хоть чего-нибудь для родины.

Если Рим и не делается столицей мира, то, по крайней мере, освободится от царившей в нем анархии. «Какой консул управляет теперь Римом? Какие советники заседают в нем?» [2, с. 128]. Когда же папа вознамерился вновь перебраться в Авиньон, Петрарка превратился в настоящего гвельфа, заставляя Рим произнести между прочим Урбану: «...у тебя ключи от царствия небесного и тебе принадлежат обе власти, ибо никакая власть не терпит сотоварища, а двухголовое животное чудовищно» [2, с. 169].

Петрарка обладал грандиозными планами и чрезвычайно широким интересом в политической деятельности, его внимание привлекала и Столетняя война, где его симпатии всегда принадлежали Франции, и завоевание Иерусалима, и война Генуи с Арагоном, но особенно живое участие он принимает всегда в итальянских событиях. Его неизменной точкой зрения всегда служат интересы мира и порядка в Италии.

Самое непосредственное участие принимал Петрарка в кровопролитной войне между Венецией и Генуей, которая закончилась подчинением последнего города миланскому тирану. Еще прежде начала военных действий Петрарка попытался удержать от них венецианского дожа Андреа Дандоло. «Мы погибнем, раненные собственными руками», – пишет он, – «мы потеряем власть на море» [2, с. 281]. Но особенно его возмущает слух, что Венеция обратилась за помощью к арагонскому королю. «Итак, итальянцами для уничтожения итальянской свободы призываются варварские короли! Откуда же может ожидать помощи несчастная Италия, если сыновья ее, мало того, что сами терзают мать, призывают еще чужеземцев для открытого матереубийства» [2, с. 283].

В феврале 1352 г. венецианцы, несмотря на союз с Кантакузеном и Петром IV Арагонским потерпели жестокое поражение. Петрарка обращается к дожу и совету Генуэзской республики, призывая прекратить кровопролитие. Генуэзцы его не послушали и потерпели решительное поражение, вызвавшее новое утешительное послание. Но любовь к родине и глубокий интерес к общественным делам заставляли Петрарку принимать более близкое участие в политике, чем занятия публицистикой.

Отвергнув выгодную службу при курии и кафедру во Флоренции, изгнавшей его отца, отказавшись от своего любимого уединения, Петрарка сделался усердным слугой миланских тиранов. Все это делалось ради спасительной веры в возможность объединения Италии под властью одного монарха. Джованни Висконти – умеренно жестокий и безгранично коварный, решительный и безнравственный пользуется всеми средствами для достижения своей цели. И Петрарка всячески ему помогает, исполняя дипломатические поручения. Но в первый же год его службы у Висконти умирает Джованни. Его сыновья Барнабо и Галеаццо вскоре понесли значительный ущерб. Мечты Петрарки об итальянском национальном короле исчезали все более и более. Летом 1361 г. в Милане появилась чума, и поэт навсегда оставил город,

Неудача Висконти нанесла, пожалуй, самый сильный удар политическим надеждам Петрарки. Им овладело отчаяние и глубокое разочарование. «Я сыт по горло итальянскими делами» [2, с. 287]. Политическая деятельность Петрарки закончилась неудачей, тем не менее, она, на наш взгляд, имеет чрезвычайно важное историческое значение. Петрарка был первым представителем практической политики, ему принадлежит первая попытка создать искусство управления путем рационального использования наличных сил данного времени, которое довершил Никколо Макиавелли. С этой точки зрения, Петрарка – предшественник Макиавелли. Он старался быть практичным, держаться действительности, отказывался от беспочвенных мечтаний, чтоб добиться «необходимого».

Он любил свободу и служил тирании, чтоб избавиться от анархии; он ценил людей по их нравственным качествам и отказывался от этической оценки государей, т.к. думал достигнуть таким путем большего общественного блага. Петрарка страстно любил родину, видел ее страшные бедствия, понимал, что старые силы отжили свой век, но не мог найти новых. Апостол индивидуализма слишком верил в могущество отдельной личности и не замечал иных общественных сил. За год до смерти, в Венеции, Петрарка пишет трактат «О наилучшем управлении государством» скорее морализаторский, чем политический, в котором, однако, прослеживается его социальные и политические взгляды. Высоко ценя свободу в индивидуальной жизни, Петрарка считает естественным и стремление к ней в государстве. «Стремление к свободе прирождено душе смертных» [3, с. 269].

Рассуждая теоретически, Петрарка находит монархию трудно совместимой со свободой: «Нет более тяжкого общественного бремени, чем монархия... Что иное монархия, как не древняя тирания? От времени не делается хорошим то, что дурно по природе» [2, с. 78]. Петрарка хорошо понимал, что современные государи Италии совсем не соответствуют его идеалу о хорошем монархе – «общественном рабе». «Наши князья и герцоги – надменнейшие из людей» [2, с. 78], – пишет он.

И все же ради того, что Петрарка считал высшим благом, ради политического объединения страны, он жертвует своим демократизмом и пишет: «Что касается современного положения наших дел, то, при столь непримиримом разногласии умов, не остается никакого сомнения, что для собрания и восстановления итальянских сил, которые рассеяло продолжительное неистовство гражданских войн, лучше всего подходит монархия.

Зная это, я считаю царскую руку необходимой против наших болезней [2, с. 71]». Подводя итог, можно сказать, что в произведениях Петрарки содержались, может быть, в неразвернутой форме, все те идеи, которые следующие поколения гуманистов развили и превратили в стройную систему.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамсон М. От Данте к Альберти / М. Л. Абрамсон. – М., 1979.
2. Корелин М. Очерки итальянского Возрождения / М. С. Корелин. – М., 1896.
3. Петрарка Ф. Избранное / Франческо Петрарка. – М., 1975.
4. Петрарка Ф. Лирика / Франческо Петрарка [вступ. статья, сост. и примеч. Н. Томашевского]. – М., 1980.

О.О. Суська,

*кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
докторант-пошукач Інституту соціології НАН України,
м. Київ, Україна*

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ МЕДІАОСВІТИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯТИВНИМ ТЕХНОЛОГІЯМ МЕДІАВПЛИВУ

Культурологічна теорія медіаосвіти, що почала складатися в кінці 90-х, спрямована на збагачення знань та розширення світогляду учнів і студентів. Це вчення засноване на розумінні того, що медіа пропонують різну інтерпретацію подій та явищ дійсності (іноді – міфів, спотворюючих реальність), а сама аудиторія вкладає різноманітні смисли у сприймання та аналіз медіатекстів.

Гіперреальність медіа комунікації (Ж. Бодріяр), умовність та синтетична знаковість її смислів (У. Еко), стає сьогодні повсякденним інструментом впливу на мільйонні аудиторії. «Так інформація розчиняє смисл і розчиняє соціальне в чомусь схожому на туманність, призначену зовсім не для зростання нового, а навпаки, для тотальної ентропії» [1, с. 120]. Модернізація, досягнув свого апогею пішла на «другий виток»; на думку доктора культурології В. А. Нікітіна, «форми представлення ідеї множинності змінилися і не фіксуються в традиційних засобах» [5, с. 18]. Під традиційними засобами автор розуміє представлення цієї множинності через більшість догматів, канонів та рецептів, як це було характерним за часів середньовіччя, або множинність картин світу, наукових та навчальних предметів, що є характерним й до цього часу. Тож ймовірніше за все, ми постанемо перед необхідністю перегляду певного кола теорій та відповідної практики життя в публічному просторі, щоб запобігти розвитку і поширенню «одномірності», поміченої ще Г. Маркузе [2], що дозволить, одночасно, соціально підключити індивіда до участі в суспільних процесах – не через приватизацію, та почуття власності, а через публічне визнання його відмінної ідентичності, як щодо приналежності до «роду», так й щодо приєднання до певного типу культури. Як підкреслював К. Леві-Строс: «не може бути світової цивілізації в абсолютному сенсі, що його часто надають цьому термінові, оскільки цивілізація передбачає співіснування культур, які відрізняються одна від одної максимальною різноманітністю, і вона, навіть, полягає в такому співіснуванні. Світова цивілізація може бути тільки коаліцією в світовому масштабі культур, кожна з яких зберігає свою самобутність» [9, р. 77].

Останнім часом стає все більш популярною так звана «модель клапану уваги», що переходить від чисто психологічного вжитку до загально суспільствознавчого. Тут фіксується як найважливіший, потік сигналів, який проходить через клапан уваги, керований виконавчими функціями, що визначають стратегію розподілу ресурсів уваги людини [8]. Від цього витікає значення, яке надається ситуації, або ж інформації про ситуацію. Ця модель широко використовується в новинних матеріалах в Інтернеті та верстці новинних випусків на радіо і в телебаченні [4].

Спрощена схема «маніпуляцій свідомістю», якою звикли користуватися переважно провідні політологи і соціологи політичних відносин, не дозволяє глибоко і неспростовно проаналізувати специфіку саме *усвідомленої поведінки* людини та передбачити її психологічні реакції на ті або інші події, інформацію, тощо. Всі ці проблеми неодноразово потрапляли у фокус рефлексії інтелектуалів

«від Грамші до Фуко», як слушно зауважує Н. В. Костенко, які мали на меті прояснення механізму ідеологічних завоювань чи множинних форм виробництва суб'єктивності. Сьогодні «телебачення транслює магістральний суспільний дискурс, маючи у своєму розпорядженні монополію на формування свідомості дуже істотної частини населення» [3, с. 37]. Розглядаючи новини як дискурс, ми можемо наголосити, що протягом останнього півстоліття обов'язковими засобами утримання та підсилення «клапану уваги» аудиторії залишаються: персоналізація, драматизація, фрагментація та нормалізація інформації. Відома американська новостійна журналістка і аналітик Джей Тачмен називає ці методи виробництва новин «стратегічними ритуалами» [10].

Висновок Ж. Бодріяра про те, що «інформація пожирає свої власні змісти» – звучить ймовірноше як передбачення [1]; адже коли інформацію починають розглядати як чинник продукування комунікації, ми стикаємось з двома взаємопороджуючими і, водночас, взаємознищуючими моментами: матеріальне виробництво попри всі ірраціональні моменти все ж веде до зростання багатства та більшої соціальної доцільності, так само й інформація сприяє прискореному обігу смислів і створює їхній приріст, аналогічний приросту в економічній сфері. Але це все обертається міфом (за У. Еко), коли медіа прагнуть до того, щоб завуалювати багатозначний знаковий характер своїх текстів, що загрожує свободі споживання інформації. Рекламні повідомлення в своїй більшості звернені не до свідомості, а до підсвідомого або несвідомого. Цьому сприяє використання в електронних медіа та відеореklamі візуальних образів та звукового ряду, що впливають на емоції глядачів. Система мас-медіа в суспільстві, що набуває ознак громадянського, структурно сполучається з різними системами суспільства – в залежності від відповідної програмної сфери. Якщо освіта і наука створюють структурну пару, то з необхідністю створюють структурну пару мас-медіа та економіка. Проблема інформаційного вибору – виступає «квазіпроблемою», тому не зумовлюється лише політичними обставинами та інтересами людей [4], адже повністю однотипне та однозначне тлумачення (інтерпретування), а також повне співпадіння між конкретною ситуацією та інформацією про неї є так само неможливим, як між перцептивно охопленою та репрезентованою у свідомості особистості реальністю.

Використання культурологічної теорії, моделей розвитку критичного мислення в медіаосвіті сприяє формуванню у студентів вмінь захищатися від маніпулятивного впливу медіа, орієнтуванню в інформаційному потоці, більш глибокому розумінню проблем сучасного суспільства. Студентам необхідний своєрідний орієнтир в умовах надлишкового обсягу різноманітної, часто протилежної інформації; потрібні навички вироблення *інформаційного імунітету*, грамотного сприймання медіа-інформації, її розуміння, аналізу, знання механізмів й наслідків її впливу на аудиторію [6]. Студенти повинні навчитися визначати різницю між даними, що є загальновідомими й тими, що вимагають перевірки; фактами – надійність яких потрібно перевірити і відбиттям «життя як воно є»; джерелами інформації – легальними і нелегальними; допустимими й недопустимими твердженнями; вловлювати різницю між головною та другорядною інформацією, пристрасністю чи об'єктивністю суджень, між непрозорими або двозначними аргументами, тощо. Адже не треба забувати, що найважливішим *інструментом творення міфу* є «відсутність структури» [7]. Одним із потужних запобіжників «зомбуванню» в сучасних умовах є творчість. Так звані «зони творчості» – це участь в групах (або індивідуально), що використовують та розвивають творчі навички, виховують креативність, забезпечують можливість самореалізації для всіх творчих людей. В наш час подібні творчі прийоми та методи медіаосвіти поширені навіть в Інтернеті, де існують сайти призначені для презентації творчості кожного з використанням величезної кількості засобів, що розвивають та надихають на творчість. Якщо людина орієнтована на творчість, пише вірші, оповідання чи романи, знімає та монтує цікаве відео або фотографує чи пише музику, чудово малює чи захоплюється рукоділлям – вона буде байдуже ставитись до «принад» телеекрану, просто на це не буде вистачати часу і, врешті решт, для такої людини «гаяти» час перед телевізором – стане просто не цікавим. Естетичне виховання традиційно має певне (але незначне) місце в шкільних програмах, але цього замало.

Основні ідеї естетичної теорії в моделі медіаосвіти обумовлені необхідністю формування у студентів розуміння основних законів та мови художніх засобів, образних аспектів медіаінформації, розвитку естетичного сприйняття й смаку, здібності до аналізу художніх медіатекстів.

Культурологічна теорія медіаосвіти, насамперед, спрямована на збагачення знань та розширення світогляду учнів і студентів, це вчення засноване на розумінні того, що медіа пропонують різну інтерпретацію подій та явищ дійсності (іноді й міфів про цю саму реальність), а сама аудиторія – здатна до аналізу – вкладає різноманітні смисли у сприймання та усвідомлення медіатекстів.

Відомо, що поширеними до цього часу в традиційних системах освіти залишаються такі підходи: антропоцентричний, теоцентричний, соціальний, традиціоналістський та миследіяльнісний [5, с. 107–113]. Ці підходи, відповідно, відрізняються орієнтованістю: на особистість людини, на Бога, на традицію, на державу та її інститути, на мислетворчість та несуть дві *принципові ідеї дидактики*: «мислити як вчитель, приймати рішення за нормою» – є характерним для традиціоналістського, соціального та частково теоцентричного підходів), або «мислити і діяти за своїм розумінням, приймати рішення, виходячи з принципу або ситуації» – є характерним для антропоцентричного та миследіяльнісного підходів [ibid, с. 112]. Таким чином, культурологічна теорія медіаосвіти значною мірою сприяє виробленню стратегій і засобів протидії маніпулятивним технологіям медіавпливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Жан Бодріяр; [пер. з фр. В. Хохун]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 230 с.
2. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / Герберт Маркузе; [пер. с англ., посл., прим. А. А. Юдина]. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 526 с.
3. Медіа. Демократія. Культура / За ред. Н. Костенко, А. Ручки. – К. : Інститут соціології НАН України, 2008. – 356 с.
4. Науменко Т. В. Социология массовой коммуникации / Т. В. Науменко. – СПб. : Питер, 2005. – 288 с.
5. Никитин В. А. Идея образования или содержание образовательной политики / В. А. Никитин. – К. : Оптима, 2004. – 205 с.
6. Суська О. О. Інформаційний імунітет: Проблеми психологічного захисту в інформаційному просторі: [монографія] / О. О. Суська. – К., 2008. – 107 с.
7. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Умберто Эко; [пер. с итал. А. Г. Погоняйло, В. Г. Резник]. – М. : ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 432 с.
8. Block R.A. Models of psychological time // In Block R.A., ed. Cognitive Models of Psychological Time. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1990: 1–35.
9. Levi-Strauss C. Race et Histoire / C. Levi-Strauss. – Gallimard, 1987.
10. Tuchman, G. Making News: A Study in the Construction of Reality / Gey Tuchman. – N.Y., 1978.

К. Теробун,

студентка Міжнародного гуманітарного університету,

г. Одеса, Україна

Руководитель: кандидат философских наук,

Т.А. Крыжановская

ПРАВО КАК СОЦИАЛЬНАЯ ЦЕННОСТЬ

Исследование права в качестве социальной ценности является, несомненно, актуальным для современного украинского общества. Казалось бы, всем очевидно, что право является ценностью, определенным достижением в процессе общественного развития. Но, как мы видим на многих жизненных примерах, законы не всегда работают, или работают частично, или избирательно. Исследование права как значимого для общества феномена, выделение его существенных свойств, может прояснить, как мы думаем, перспективы развития правовых ценностей в нашем обществе.

Цель в работе была поставлена следующая: исследовать право как одну из основополагающих ценностей правового общества.

Задачи в данной работе поставлены следующие:

- раскрыть понятие «социальные ценности»;
- коротко проанализировать два основных подхода в рассмотрении социальной ценности права;

- показать основные свойства права, на основании которых можно сделать вывод о праве как о социальной ценности.

Философское учение о ценностях и их природе называется аксиологией (от греч. *axios* – ценность и *logos* – учение). Но прежде чем сложиться в ее современном виде, эта теория прошла исторический путь развития, равный становлению самой философии, в рамках которой она и формировалась.

Этот раздел науки изучает вопросы, связанные с природой ценностей, взаимосвязи между ценностями, а также социальные ценности, то есть ценности, которые важны для какого-либо круга лиц, зачастую достаточно обширного. Социальные ценности – это ценности, удовлетворяющие потребности какого-либо круга лиц, а не только отдельно взятого индивида.

Различные исторические эпохи и разные философские системы накладывают свой отпечаток на понимание ценностей. В средние века они связываются с божественной сущностью, приобретают религиозный характер. Эпоха Возрождения выдвигает на первый план ценности гуманизма. В Новое время развитие науки и новых общественных отношений во многом определяют и основной подход к рассмотрению предметов и явлений как ценностей [4, с. 1].

Говоря о праве как о социальной ценности, мы в первую очередь должны понимать, что же такое социальные ценности. Ценностями можно назвать общезначимые принципы, которые определяют смысл человеческой деятельности. В человеческом бытии ценности предстают как цели, смыслы и критерии оценки явлений природы, общества, культуры.

Теперь ближе к предмету права. Если иметь в виду характеристику, данную выше, то ценность права выражается в его полезности, как для отдельного человека, так и для общества в целом и государства. А право, – в самом общем смысле – это вид регуляторов общественных отношений. Похожее определение есть в учебнике Морозовой Л. А. «Теория государства и права»: Право — один из видов регуляторов общественных отношений; система общеобязательных, формально-определённых, гарантированных государством правил поведения, регулирующих общественные отношения [2, с. 15]. Это краткое, но в то же время емкое определение мы и будем учитывать в дальнейшей работе.

Социальная ценность права чаще всего рассматривается с двух позиций [1, с. 54]:

- с точки зрения инструментальной ценности;
- с точки зрения собственной ценности (самоценности).

Инструментальная ценность права выражается как раз в полезности права как регулятора общественных отношений. Право для каждого индивида – это важный инструмент социального регулирования. Проще говоря, это правило того, как следует себя вести, как следует вести личные и деловые отношения и т.д.

Говоря о собственной ценности, то есть самоценности права, стоит отметить, что право, являясь социально оправданной свободой определенного поведения, выступает как определенная мера и гарант свободы человека. То есть, право не только определяет, но и гарантирует что-либо человеку, обеспечивает ему определенную степень свободы.

Социальная ценность права обусловлена следующими свойствами:

1. Нормативностью: право обладает нормативностью, ведь состоит из норм и правил общего характера; благодаря этому свойству право способно охватить и урегулировать большое количество жизненных ситуаций и поведение большого количества лиц [2, с. 46]. Конечно же, абсолютно все жизненные ситуации право охватить не в силах, а потому, к примеру, это часто используется мошенниками при желании обогатиться, когда их действия выстроены таким образом, что не подпадают, например, под действие ни одной статьи Уголовного кодекса.

2. Регулятивностью: право – общеобязательный регулятор общественных отношений, благодаря этому свойству оно способно урегулировать поведение всех без исключения членов общества [2, с. 46].

3. Системностью: право – это система норм, единая система в масштабах всего государства, благодаря этому свойству оно способно урегулировать единообразно поведение людей в масштабах всей страны [2, с. 47]. То есть, одни и те же законы в разных регионах нашей страны должны пониматься и быть применимы одинаково. То есть, речь о равенстве людей перед законом.

4. Формальной определенностью: это свойство появляется у права благодаря его письменной форме. Подавляющее большинство правовых норм закрепляется письменно, в определенных официальных документах [2, с. 47]. В этой связи нормы права приобретают четкость, определенность своего содержания и доступность для всех. Благодаря этому свойству право четко определяет круг

регулируемых отношений, участников этих отношений, их юридические обязанности и права, меры ответственности и прочее.

5. Принудительностью (обеспеченностью) – это свойство возникает у права благодаря тому, что оно обеспечивается принудительной силой государства. Благодаря этому свойству, право способно утвердить в обществе тот порядок, который необходим обществу или государству [2, с. 47]. Пример можно привести, вспомнив об Оранжевой революции на Украине 2004–2005 гг., когда сторонники кандидата в президенты Виктора Ющенко, а также сторонние наблюдатели заявляли о нарушениях при голосовании, за счет чего Виктор Янукович победил на выборах. Это была широкая кампания протестов и забастовок, правда, кампания мирная [3, с. 1]. То есть, каждый украинский гражданин имеет право на свободу собраний, митингов и демонстраций, но без нарушений со своей стороны. Подобный порядок необходим государству, и право его регламентирует.

В целом можно сделать вывод, что государство не может существовать без народа, так же, как и право не может существовать без народа и не может не быть социальной ценностью. Социальная ценность права состоит в том, что оно имеет гуманистический характер, т.е. в центре права находится человек, его свободы, его права, обеспечение достойной жизни, возможность его самореализации в обществе. Общество становится правовым только тогда, когда сами граждане участвуют в поддержании права, обеспечивают друг другу возможность быть свободными, самореализованными, достойными людьми, всячески взаимодействуют друг с другом ради общего и индивидуального блага.

ЛИТЕРАТУРА

1. Нерсесянц В. С. Философия права / В.С. Нерсесянц. – М. : Норма, 2005. – 848 с.
2. Теория государства и права : учебное пособие [под ред. Морозовой Л.А.]. – М. : Эксмо, 2009. – 143 с.
3. СЕП: смерть України, кома чи її нове народження? [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2004, від 21 квітня. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2004/04/21/2999390/>
4. Философия : учебник / под ред. В.Н. Лавриненко [Электронный ресурс]. – 2-е изд., испр. и доп. – М: Юрист, 2004. – Режим доступа: http://society.polbu.ru/lavrinenko_philosophy/ch83_i.html

Е. Чечелева,

*студентка Международного гуманитарного университета,
г. Одесса, Украина*

*Руководитель: кандидат философских наук,
Т.А. Крыжановская*

СООТНОШЕНИЕ ИДЕЙ ВСЕМОГУЩЕГО ЗАКОНОДАТЕЛЯ И РЕСПУБЛИКАНСТВА В ТРУДАХ Н. МАКИАВЕЛЛИ «ГОСУДАРЬ» И «РАССУЖДЕНИЯ О ПЕРВОЙ ДЕКАДЕ ТИТА ЛИВИЯ»

Данная тема, по нашему мнению, является *актуальной*, несмотря на ее историко-философское содержание. Обращение к трудам одного из самых известных мыслителей эпохи Возрождения – Никколо Макиавелли не является случайным. Исследование различных, можно сказать, совершенно разных форм правления, таких как монархия и республика, в сложной для Италии того времени ситуации, является показательным. Мыслитель пытался выявить наиболее удовлетворительную для правительства и граждан, выгодную в экономическом отношении, надежную, устойчивую, но, в то же время, гибкую в критические моменты, форму правления государством. Н. Макиавелли считал, что человеческая натура остается неизменной во все века. Следуя этому мнению, мы учимся на примерах прошлого, находим определенные параллели с настоящим, а значит и тема данной работы не теряет своей актуальности.

Целью работы является исследование соотношения идей всемогущего законодателя и республиканства в трудах Н. Макиавелли «Государь» и «Рассуждения о первой декаде Тита Ливия».

Исходя из выше сказанного, мы ставим перед собой такие задачи: -проанализировать образ идеального, по мнению автора, правителя и сущность его фразы «цель оправдывает средства»; -

выделить отношение Н. Макиавелли к идеям равенства и свободы, которые присущи республиканской форме правления и выяснить, какую роль в таком государстве играет народ.

Прежде всего, хочу акцентировать внимание на личности Н.Макиавелли. Он был патриотом своего государства в самом широком смысле этого слова. Мыслитель возлагал великие надежды на создание крепкого, устойчивого флорентийского государства. В связи с этим он создал множество политических трудов, в числе которых «Государь» и «Рассуждения о первой декаде Тита Ливия».

В соответствии с поставленными задачами приступаю к анализу образа идеального правителя, который Н.Макиавелли представляет в работе «Государь». В ней обсуждается личность правителя, те качества и черты характера, которыми должен обладать идеальный государь, а не само государство и структура аппарата управления. Изучив данный трактат, хочу выделить то, что автор советует государю не всегда демонстрировать свои качества, а порой и скрывать их от своих подданных, чтобы избежать дурной славы. Качества, которые достойны уважения: бесстрашие, великодушные, твёрдость и, по возможности, нужно демонстрировать их. А нерешительность, легкомыслие, безответственность – это качества, от которых необходимо как можно скорее избавиться, они не соответствуют титулу государя [4, с. 1].

«Если же говорить не о вымышленных, а об истинных свойствах государей, то надо сказать, что во всех людях, а особенно в государях, стоящих выше прочих людей, замечают те или иные качества, заслуживающие похвалы или порицания. А именно, «Один щедр, другой скуп, ...один расточителен, другой алчен; один жесток, другой сострадатель; один честен, другой вероломен; один изнежен и малодушен, другой тверд духом и смел; этот снисходителен, тот надменен; этот распутен, тот целомудрен; этот лукав, тот прямодушен; этот упрям, тот покладист; этот легкомыслен, тот степенен; этот набожен, тот нечестив и так далее» [1, с. 90]. В этих строках наиболее точно указаны различные качества правителя и было бы очень похвально для главы государства сочетать в себе лучшие из них.

«Решение государя касательно частных дел подданных должны быть бесповоротными, и мнение о нем должно быть таково, чтобы никому не могло прийти в голову, что можно обмануть или перехитрить государя» [1, с. 98]. Это будет основой для почтения со стороны подданных и обеспечит его безопасность, так как против уважаемого государя врагам будет труднее составить заговор.

Макиавелли утверждает, что государь должен уподобиться двум зверям: льву и лисе. Так как лев боится капканов, а лиса – волков, следовательно, нужно быть подобным лисе, чтобы уметь обойти капканы, и льву, чтобы отпугнуть волков. Уметь приспосабливаться к ситуации и, если она изменится, то вовремя проявить мужество и силу льва или изворотливость и хитрость лисы [3, с. 1].

Также государь должен быть успешен в военном деле. И ссылаясь на вышеперечисленное можно утверждать, что успех правителя, сила его власти, а также благополучие его государства, во многом зависит от нравственной стороны его поступков. Однако основную роль занимает то, насколько эффективно государь может справиться с внешними и внутренними политическими проблемами.

Что касается сущности фразы «цель оправдывает средства», то автор советует придерживаться жестких методов в управлении государством. Утверждает, что лучше внушать страх, нежели любовь, потому как на основе страха больше шансов создать сильное государство.

«Жестокость применена хорошо в тех случаях – если позволительно дурное называть хорошим, – когда ее проявляют сразу и по соображениям безопасности, не упорствуют в ней и по возможности обращают на благо подданных; и плохо применена в тех случаях, когда поначалу расправы совершаются редко, но со временем учащаются, а не становятся реже» [1, с. 73].

«...Разумный правитель не может и не должен оставаться верным своему обещанию, если это вредит его интересам и если отпали причины, побудившие его дать обещание. Такой совет был бы недостойным, если бы люди честно держали слово, но люди, будучи дурны, слова не держат, поэтому и ты должен поступать с ними так же» [1, с. 96].

Эти строки показывают, что автор одобряет применение жестокости по отношению к народу, не исключает возможность того, что государь не будет держать слово. Аморальные поступки в трактате также одобряются, но лишь в целях сохранения безопасности государства. Для достижения основной цели и создания могущественного государства, государь может использовать не совсем гуманные и честные средства.

Отношение Н.Макиавелли к идеям равенства и свободы, что присуще республиканской форме правления, рассматривается в труде «Рассуждение о первой декаде Тита Ливия». Он восхищает-

ся Римской республикой. Наилучшей формой правления считает именно республику и такой представляет себе Флоренцию. В этой работе он пишет от лица гражданина, где советует, как достичь свободы и справедливости внутри государства. Автор верит и возлагает надежды на республиканский парламент, который должен быть подобен парламенту Римской империи [4, с. 1].

«...Там, где материал не испорчен, смуты и другие раздоры не приносят никакого вреда, там же, где он испорчен, не помогут даже хорошо упорядоченные законы, если только они не подписываются человеком, который с такой огромной энергией заставляет их соблюдать, что испорченный материал становится хорошим» [2, с. 160]. Под этими строками подразумевается, что если нравы людей дурны, то развращенный народ, обретая свободу, сможет ее сохранить с огромным трудом или потерять вовсе. Поэтому для создания порядка в таком обществе требуется законодатель, заставляющий выполнять свою волю с целью сохранения государства. То есть, Н. Макиавелли имеет в виду, что, получив свободу, граждане такого государства должны соблюдать нормы, чтобы не потерять ее.

«Из всех прославляемых людей более всего прославляемы главы и учредители религий. Почти сразу же за ними следуют основатели республик или царств... Наоборот, гнусны и омерзительны искоренители религий, разрушители республик и царств, враги доблести, литературы и всех прочих искусств, приносящих пользу и честь роду человеческому, иными словами – люди нечестивые, насильники, невежды, недотепы, лентяи и трусы» [2, с. 145–146]. Здесь указано насколько достойны похвал основатели республик и царств и как гнусны и презренны учредители тирании, что еще раз подтверждает предпочтение Н.Макиавелли к республиканской форме правления, нежели к монархии.

В «Рассуждениях о первой декаде Тита Ливия», автор указывает: «Люди более благоразумны, более постоянны и обладают большим здравым смыслом, нежели государь» [2, с. 184]. Наиболее глубоко значимость народа описывается в LVIII главе, которая имеет название «Народные массы мудрее и постояннее государя» [2, с. 181].

Н. Макиавелли следует принципу, что личная свобода и самоуправление могут быть достигнуты только внутри свободного и самоуправляемого государства. Он верит в силу и возможности людей.

Таким образом, изучив и охарактеризовав работы Н.Макиавелли «Государь» и «Рассуждения о первой декаде Тита Ливия», можно сделать вывод:

1) эти работы написаны о разных типах государственного устройства: в «Государе» описывается монархическая форма правления, а в «Рассуждениях о первой декаде Тита Ливия» – республиканская;

2) обе работы преследуют одну цель: создание крепкого, сильного государства, независимо от формы правления.

Пути достижения этой цели абсолютно противоположны, но, по сути, итог должен быть один. Позиция, касающаяся создания монархической формы правления, обусловлена, прежде всего, историческими обстоятельствами. Италия в тот период была раздроблена на несколько враждующих между собой княжеств, которые подвергались нападкам со стороны иностранных завоевателей. А мыслитель, будучи флорентийцем и патриотом, желал ее объединения в единое крепкое государство. Такого объединения, по его мнению, мог достичь лишь сильный единоличный правитель. В мирное же время наиболее желанной формой правления была бы республика, так как наибольшего развития государство достигает в атмосфере мира и гармонии между правительством и обществом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Макиавелли Н. Государь // Никколо Макиавелли. Сочинения [пер. с итал. Г. Муравьевой]. – М. : ЗАО ЭКСМО-Пресс; Харьков : Фолио, 2001. – 656 с.
2. Макиавелли Н. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия / Никколо Макиавелли. Сочинения [пер. с итал. Р. Хлодовского]. – М. : ЗАО ЭКСМО-Пресс; Харьков : Фолио, 2001. – 656 с.
3. Никколо Макиавелли // Википедия : свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. Шляхтун П.П. Политология (теория и история политической науки) : учебное пособие / Шляхтун П. П. [Электронный ресурс]. – К. : Лыбидь, 2005. – 576 с. – Режим доступа: <http://banauka.ru/2191.html>

Г.Х. Яворская,
доктор педагогических наук, профессор,
Международный гуманитарный университет,
Г.С. Рувинский,
психолог-консультант
г. Одесса, Украина

ВОЛЕИЗЪЯВЛЕНИЕ КАК ОСНОВА СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

В связи со всеобщим возрождением интереса к гуманитарным, специфическим человеческим проблемам психологии в последние годы наблюдается повышенное внимание к воле (в XVIII–XIX вв. эта проблема была одной из центральных в психологических исследованиях).

Психологические исследования воли в настоящее время оказались разделенными между разными научными направлениями, но все определяют волю как сознательное регулирование человеком своего поведения, выраженного в умении видеть и преодолевать внутренние и внешние препятствия на пути целенаправленных поступков и действий [1]. В те моменты деятельности, когда субъект сталкивается с необходимостью «преодолеть» себя (эмпирический уровень выделения препятствия, связанного с субъектом деятельности), его сознание на время как бы отрывается от объекта, предмета деятельности и переключается в плоскость субъективных отношений. При этом осуществляется сознательная рефлексия на разных уровнях [1]:

I уровень – осознание субъектом своих способов действий, своего состояния, режима и направления активности; понимание степени соответствия функциональной организации психики необходимой форме деятельности;

II уровень – активное изменение функционирования психики, выбор необходимого способа его преобразования.

Воля проявляется в усилении, во внутреннем напряжении, которое переживает человек, преодолевая внутренние и внешние трудности в стремлении к действию или в сдерживании себя. Подтверждением этого есть мысль Ницше о том, что если есть «Зачем жить?», то можно вынести почти любое «Как?».

Волевая регуляция деятельности есть сознательное, опосредованное целями и мотивами предметной деятельности создание состояния оптимальной мобилизованности, нужного режима активности, концентрации этой активности в необходимом направлении [2]. В волевой деятельности различают произвольные и непроизвольные действия. Произвольные действия и движения всегда сознательны, более сложны, чем непроизвольные. Однако, как показали исследования И. М. Сеченова и И. П. Павлова, принципиального отличия в механизме их осуществления нет.

Волевые действия определяются сознательно поставленной целью. Действуя, человек ставит перед собой задачу, планирует ее выполнение, выбирает способы осуществления решения. Чтобы успешно учиться, человек должен осознать цель обучения, свои задачи, уметь организовать их выполнение, быть настойчивым. Каждое волевое действие мотивировано.

Врожденное желание человека придать смысла своей жизни, придать ей ценность, насколько это возможно, – вот, что есть волей, тягой к смыслу жизни. Воля к смыслу жизни – человеческий феномен, так как животное не бывает озабочено смыслом своего существования. Довольно часто эту сторону человека мы не берем во внимание и, следовательно, вынуждены игнорировать его волю к смыслу, отрицать одно из самых ценных его достоинств. Виктор Эмиль Франкл утверждал, что человек не должен спрашивать, в чем смысл его жизни, но скорее должен осознать, что он сам и есть тот, к кому обращен вопрос [3].

Целенаправленность – одно из волевых качеств личности. Оно определяется принципиальностью и убежденностью человека и отличается глубоким осознанием своих задач и необходимостью их осуществлять. Целенаправленность проявляется в умении человека руководствоваться в своих действиях не случайными стремлениями, а стойкими убеждениями, принципами.

Человек XXI столетия страдает не столько от чувства неполноценности, сколько от глубинного чувства утраты смысла, которое соединено с ощущением пустоты, а значит, в конечном счете отсутствия смысла существования в своей повседневной жизни. Именно воля – желание достигнуть

свою цель, мечту – движет человеком вперед, это придает ему силы жить, что-то менять в своей жизни, чего-то достигать и учиться. В современном мире, ощущение отсутствия смысла становится все более распространенным явлением, ведь сегодняшнему человеку инстинкты уже не диктуют, как выживать, что нужно для этого делать, да и традиции, с другой стороны, так же не подсказывают, что ему должно. Не зная ни того, что ему нужно, ни того, что он должен, человек как личность, похоже, утратил ясное представление о том, чего же он хочет. В итоге он хочет того же, чего и другие под личиной моды (конформизм), либо делает то, что другие хотят от него (тоталитаризм). Люди без четкой целенаправленности, без твердых убеждений, ясных принципов, которыми бы они руководствовались в своей деятельности, часто находятся под влиянием случайных желаний, попадают под влияние других. Поведение нецеленаправленных и беспринципных людей характеризуется слабой волей.

Прогнозируется, что следующая волна людей, которые вольются в производство, будет интересоваться лишь профессиями, которые приносят не только деньги, но и смысл. Они стремятся к этому лишь затем, чтобы иметь возможность вести такую жизнь, какую они считают осмысленной, осуществить смысл своей жизни!

А. Маслоу ввел разграничение на низшие и высшие потребности, имея в виду при этом, что удовлетворение низших потребностей является необходимым условием для того, чтобы были удовлетворены и высшие. К высшим потребностям он причисляет и стремление к смыслу, называя его даже при этом первичным человеческим побуждением [4]. Однако, это свелось у него к тому, что человек начинает интересоваться смыслом жизни лишь тогда, когда жизнь у него устроена («сначала – пища, потом – мораль»). Если у человека нет смысла жизни, осуществление которого сделало бы его счастливым, он пытается добиться ощущения счастья в обход смысла, в частности, принимая алкоголь, наркотики, вдыхая газ, куря различные травы, играя в азартные игры, общаясь в Интернете. При этом ощущение счастья не является конечной целью человека, ведь важен путь к достижению цели. Человек, утративший внутреннюю стойкость, быстро разрушается, лишённый духовной опоры, он позволяет себе опуститься и внутренне, а этому душевному упадку сопутствует и телесный. Кто больше не видит жизненной цели, чья душа опустошена, тот утратил смысл жизни, а вместе с ним – смысл сопротивляться. Вопрос о смысле жизни, воли к ней, надо поставить иначе, не традиционно, – «что мне ждать от жизни, что еще она должна мне дать?», – а в том, чего она ждет от нас. Мы должны не спрашивать о смысле жизни, а понять, что этот вопрос обращен к нам же. Жизнь ставит вопросы, и мы должны на них отвечать – не разговорами или размышлениями, а своими конкретными действиями. Ставить перед собой пускай маленькую, но достигаемую цель. Никому не дано знать своего будущего, а по сему неведомо нам, что проведет нас к цели. Волевого человека отличает решительность, смелость, самообладание, уверенность в себе. Такие качества развиваются обычно в онтогенезе несколько позже и их можно рассматривать не только как волевые, но и как характерологические.

Попытка восстановить человека должна начинаться с ориентации его на какую-то цель в будущем. Ведь жить – в конечном счете, значит нести ответственность за выполнение тех обязанностей, которые жизнь ставит перед каждым из нас. И С. Л. Рубинштейн охарактеризовал волю так: «Воля в собственном смысле возникает тогда, когда человек оказывается способным к рефлексии своих влечений, может так или иначе отнестись к ним. Для этого индивид должен уметь подняться над своими влечениями и, отвлекаясь от них, осознать самого себя... как субъекта...который...возвышаясь над ними, в состоянии произвести выбор между ними» [5, с. 187].

Совокупность положительных качеств воли, свойственных человеку, обуславливает его силу воли. Как положительные волевые качества (целенаправленность, самостоятельность, инициативность, выдержка, самообладание, настойчивость, решительность), так и негативные качества не являются врожденными. Они развиваются в процессе жизни и деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ярошевский М. Г. Психология в XX столетии: Теоретические проблемы развития психологической науки / М. Г. Ярошевский. – [2-е изд.]. – М., 1974. – 252 с.
2. Калинин В. К. На путях построения теории воли / В. К. Калинин // Психологический журнал. Т.10. – 1989. – № 2.
3. Франкл В. Сказать жизни «Да»: психолог в концлагере / Виктор Франкл. – Москва : Смысл, 2004. – 176 с.
4. Маслоу А. Психология личности. Тесты / под ред. Ю. Гиппенрейтер. – М. : МГУ, 1982.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – [в 2-х т]. – М., 1989. Т.2. – С. 187.

Розділ 3

Лінгвістика і викладання мов

*Aizhan Aikenova,
Lecturer of English language Department
Kazakh humanitarian and Law University,
Astana, Kazakhstan*

INNOVATION IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES

А.Ж. Айкенова, викладач кафедри англійської мови Казахського гуманітарно-юридичного університету, м. Астана, Республіка Казахстан.

Інновації в навчанні іноземної мови для спеціальних цілей. У сучасному коледжі англійська мова навчання відіграє важливу роль і є важливим компонентом у підготовці фахівців для різних галузей економіки. Вміле поєднання традиційних методів навчання з сучасними технічними можливостями допомагає зробити атмосферу в класі більш творчою і збільшує мотивацію студентів. У статті наводиться огляд та аналіз сучасних інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) у викладанні англійської мови для спеціальних цілей.

А.Ж. Айкенова, преподаватель кафедры английского языка Казахского гуманитарно-юридического университета, Астана, Республика Казахстан.

Інновації в обученні іноземному мові для спеціальних цілей. В сучасному коледжі англійський мові навчання грає важливу роль і є важливим компонентом в підготовці спеціалістів для різних галузей економіки. Умеле поєднання традиційних методів навчання з сучасними технічними можливостями допомагає зробити атмосферу в класі більш творчою і збільшує мотивацію студентів. В статті приводиться огляд та аналіз сучасних інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) в викладанні англійського мові для спеціальних цілей.

Introduction. Currently, English for Specific Purposes (ESP) is taught all over the world in different directions. Starting from the 60s of the last century, when the first talked about ESP as a particular direction in teaching English as a foreign language, this aspect of English language teaching has evolved considerably and became a leader in teaching English for specific purposes. In the context of the dynamic development process of international integration and exchange of information professionals in any industry, in addition to conventional training, need a tool that allows efficient and effective exchange of professional information. Such a tool is professionally oriented language or language for specific purposes. Today there are monographs on the theory of ESP [1–5], developed special methods of teaching ESP [6; 7], carried out various studies [8].

Develop training programs and plans for teaching ESP. There are some purposes that are of utmost importance in teaching foreign language for specific purposes:

- Foreign language is an integral part of training for all experts in high school.
- Foreign language course is multi-level and developed in the context of continuing education.
- Learning a foreign language is based on an integrated multidisciplinary basis.
- Learning a foreign language is aimed at integrated development of communicative, cognitive, information, social and cultural, professional and general cultural competence of students.

An important role in vocational education teachers plays ESP. They are often asked to develop programs and curricula for ESP, organize special English language courses for students and so on. As in any other form of training there are a large number of methods and approaches used depending on the objectives of courses and resources available. Based on the philosophy of ESP, they can be divided into three main groups as follows: problem-based learning (PBL), an autonomous entity (AL) and training with the help of information and communication technologies (ICT). It is worth noting that all of them are student-oriented methodology. Today, when placed new emphasis on the interpretation of the objectives of language education and made some changes in the process of educational interaction of the teacher and the student, the teacher must be clearer idea of what is required of him in the foreign language lesson. In developing the program in a foreign language should take into account the potential of knowledge and language skills of students, as well as the motivation of student learning.

The main objectives are the ESP teacher selection and organization of teaching materials, preparation of effective training programs and plans aimed at obtaining the desired learning outcomes, support students' motivation, their investment and effort. Another important element of the work in groups ESP is to provide students with teacher feedback, both for the organization control of the learning process as well as for the organization of advice to students.

When the teacher ESP comes into the audience, he, first of all, sets specific goals activities that help to create a favorable learning environment there, friendly atmosphere of mutual understanding and mutual assistance.

Choosing one or another educational material in a foreign language for the course content, faculty or course developers thus express their ideas, views on the teaching of foreign languages and teaching methods. Goal-setting sessions increasingly influence the choice of educational and methodical material. If the teacher in class aims to strengthening communication skills, it involves the employment of different exercises that simulate the practice of communication in language: business games; thematic dialogues; compilation instructions; reports; presentations and discussions. In the preparation of the course should be noted that the concept of "communicative competence" of students is not seen as the sum of knowledge and skills, but also as a set of personal qualities

Students (value-semantic orientations, knowledge, skills and abilities). Evaluation criteria is their ability to solve problems and find their own answers to the questions that arise in the course of professional, educational and social, cultural and everyday communication in a foreign language.

The effective methods and techniques of ESP. An important element in teaching ESP is the ability of the teacher to create a classroom atmosphere for live communication and constructive debate. Students acquire stable communication skills only when they have the opportunity to use them to communicate with others. Very often, unfortunately, the teacher may be the only person in possession of the English language with which students can talk and time to communicate with each student at the teacher in the classroom is limited. Therefore, teachers need to develop and use effective techniques for the development of communication skills in their groups, as well as to involve in its work other resources, including on-line resources of the Internet to encourage communication outside the classroom walls. People are easier to learn a foreign language when they are highly motivated and have the ability to use their knowledge and skills in the language environment, which they understand and who are interested. From the point of ESP is a powerful tool for the implementation of such a possibility.

Students master the English language as they work with the materials that they consider interesting and relevant, and that they can use in their professional work or further studies. Keep in mind that the more students communicate in a language that they hear or they read, the more they will be successful in mastering them. On the other hand, the more they will be forced to focus their attention on purely linguistic, grammatical and other aspects of the language or its individual structures that it seems difficult, the less willing they will attend.

As for the students of ESP, they are particularly susceptible, to focus on the material closely related to their specialization, particularly engineering students. In ESP language should not be represented either as a subject that should be studied in isolation from the actual use or as a mechanical skill that should be developed. On the contrary, the English language must be presented in an authentic context, to acquaint students with specific ways to use the language that they should be able to apply for their specialties or work [9].

It is important to note that teachers ESP need regular support and guidance on the use of new technologies. Not surprisingly, the young teachers are often the best demonstrators' new technologies, so they can be an excellent instructor for more than the age of teachers who are trying to introduce these new technologies in their classrooms. To this end, English language Department of the Higher Education regular scientific and methodological seminars and workshops, which allow to demonstrate achievement of engineering and technology in the learning process. Group discussions and project work are also effective forms of training in working with ESP students. Another modern trend in teaching English for professional purposes - is holding a debate. Even at the stage of preparation for the debate students have to mobilize all their knowledge and ability to speak in a foreign language, to use their critical thinking and develop lateral (unconventional) thinking [10; 11]

All of these methods are useful for autonomous (independent) training in order to prepare students for research activities, encouraging their motivation to demonstrate the performance and experience of team work.

Conclusion. If the teacher is committed to succeed in their work with the group, he needed to find and adapt new technologies to engage Generation Z in the traditional areas of work on using multimedia

learning tools and digital technologies, online resources and mobile applications. Innovative methods in teaching English...

ESP learning mechanisms are developed faster and faster, and it is absolutely clear that cover all the latest trends is impossible in this short article. Thus, despite the fact that the teaching of ESP is focused on the practical application of professionally oriented, as well as any other aspect of English language teaching, it based on knowledge of the nature of language, on the knowledge of the basic methods and forms of teaching and learning. A blend of traditional teaching methods and new technologies, including the use of a virtual environment to support students' motivation, is becoming one of the productive approaches in teaching ESP. Critical thinking about the material studied by students contributes to the formation necessary for their skills, linguistic forms, socio-cultural, communicative and professional competence.

REFERENCES

1. Basturkmen H. Ideas and options in English for specific purposes / H. Basturkmen / [Electronic resource] / Taylor and Francis e-library, 2008. – Mode of access : www.eBookstore.tandf.co.uk
2. Carver D. Some propositions about ESP / D. Carver // The ESP Journal, 1983. – № 2. – P. 131–137.
3. Dudley-Evans T. Developments in English for Specific Purposes / T. Dudley-Evans. – Cambridge University Press, 1998.
4. Flowerdew J. Concordancing as a Tool in Course Design / J. Flowerdew // Small Corpus Studies and ELT: Theory and Practice. – Amsterdam : John Benjamins, 2001. – P. 71–92.
5. Hutchinson T. English for Specific Purposes / T. Hutchinson. – Cambridge University Press, 1987.
6. Преподавание английского языка для специальных целей: теория и практика [Минаева Л. В. и др.]. – Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, Ин-т гос. упр. и соц. исслед. – М. : Унив. гуманитар. Лицей, 1997.
7. Teaching ESP: Best Practices / IBM PC CD-ROM: Published by “REPETITOR MultiMedia” for The English Language Office of the U. S. Embassy. – Moscow, 2012.
8. English for Specific Purposes [Карвер Д., Латопре Дж.Дж. Р., Эвер Л., Селингер Л., Тримбл Л., Дж.Свейлз] [Electronic resource] / An International Research Journal. – Mode of access : <http://www.journals.elsevier.com/english-for-specific-purposes> (02/05/2013)
9. Using English [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.usingenglish.com/articles/teaching-english-for-specific-purposes-esp.html> (30/04/2013).
10. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – [4-е междунар изд.]. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
11. Боно Э. Использование латерального мышления [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://lib100.com/book/lateralnoe_mishlenie_debono(22.05.2013)

К. Багдасарян,

*студенка Дніпропетровського університету економіки і права,
м. Дніпропетровськ, Україна*

ПОНЯТТЯ ІНСТРУКЦІЇ ТА ТЕХНІЧНОГО ОПИСУ ЯК ТЕКСТІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СТИЛЮ

За визначенням вітчизняного мовознавця Д.Е. Розенталя, інструкція (лат. instructio – повчання) трактується як зведення правил, що встановлюють порядок і спосіб здійснення будь-чого; керівні вказівки, повчання. Інструкція в загальному сенсі відноситься до жанру офіційно-ділового стилю, для неї характерна типова установка «розпорядження».

Характеризуючи макросередовище мовного спілкування в науково-технічному стилі, науковці М. П. Брандес і В. І. Провоторов відзначають, що вона є інформаційною системою функціонально-стилістичних стосунків, інваріантну основу яких складає соціальна (прагматична) функція повинності і формальна (стилістична) функція офіційності. Автори вказують, що діапазон функції повиннос-

ті настільки широкий, що в пограничних зонах може відбуватися зміщення різних функціональних стилів (наприклад, офіційного і науково-технічного).

Подібну ж думку висловлює дослідниця І. С. Алексєєва: інструкція пройшла довгу дорогу розвитку, спеціалізації, а також інтерференції з іншими мовними жанрами, і існують у сучасному асеналі інструкцій пограничні варіанти, що вбирають деякі межі інших типів тексту.

Типологія інструкцій визначається сферою спілкування і специфікою взаємин між адресантом і адресатом. Так, лінгвіст І. Б. Лобанов виділяє наступні різновиди інструкуючих текстів: такі, що призначені для користувача, відомчі, посадові, (кулінарні) рецепти, корисні поради і навчальні посібники, що описують способи виконання тих або інших операцій.

І. С. Алексєєва зводить всі різновиди інструкцій до чотирьох типів: інструкція до товарів, анотація до медикаментів, відомча інструкція, посадова інструкція.

Інструкція з експлуатації, як правило, – це супровідний документ до технічних й електронних виробів, різного типу обладнань. Основне комунікативне завдання даного жанру тексту, на думку І. С. Алексєєвої, – повідомлення відомостей і розпорядження здійснення певних дій.

Двонаправленість комунікативного завдання даного типа текстів є причиною деякої полеміки в наукових кругах. Так, наприклад, зарубіжний науковець А. Честерман відносить інструкцію з експлуатації до директивних типів тексту, при цьому ділячи масив директивних текстів на дві великі групи: групу обов'язкових для виконання, у тому числі й інструкцію з експлуатації, і групу необов'язкових для виконання текстів. Автор відносить інструкцію з експлуатації до підгрупи умовно директивних текстів, бо їх приписуюча влада виникає лише в тому випадку, якщо реципієнт має намір здійснити яку-небудь дію.

А. Честерман полемізує з дослідником М. Бейкером відносно домінуючої функції тексту інструкції з експлуатації. М. Бейкер вважає, що своєрідність реалізації директивної функції в даному типі текстів полягає в тому, що основна мета адресата – не спонукання реципієнта до якої-небудь дії, а інформування адресанта про певні етапи виконання дії або можливості її виконання. Проте на думку А. Честермана, якщо слідувати концепції М. Бейкера, тексти споживчої інструкції простіше віднести до текстів з переважаючою функцією інформування, і немає сенсу наполягати на приписуючій функції. А. Честерман також рішуче не згоден із К. Хензель, який відносить тексти інструкції не лише до примарно (первинно) директивних, але і залежно від реципієнта до інформативних і комісивних текстів.

Полемізуючи з названими авторами, А. Честерман висуває наступні аргументи: по-перше, не всі розпорядження і, як наслідок, не всі тексти з провідною директивною функцією стосуються здійснення яких-небудь дій, більшість з них, зокрема керівництво з експлуатації, направлені на регуляцію не окремих дій, а діяльності в цілому, їх вмістом є розпорядження із здійснення цієї діяльності, тому вони і носять директивний характер; по-друге, вимога виконати яку-небудь дію, що міститься в інструкції з експлуатації, що умовно висувається, не міняє її директивного характеру; по-третє, невірне посилання відносно того, що адресант не очікує від реципієнта здійснення яких-небудь дій, навпаки, адресант чекає, що реципієнт, виробляючи маніпуляції з приладом, не здійснюватиме одних дій і робитиме інші.

У вітчизняному мовознавстві примарність директивної функції тексту інструкції не ставиться під сумнів. Так, В. І. Карасик відносить інструкції до категоричних мовних актів дії. Л. В. Рехтін зазначає, що базовою семантикою жанру інструкції є спонукання. Відсутність розбіжностей відносно первинності директивної функції в роботах вітчизняних дослідників пояснюється, на погляд Л. В. Рехтіна, існуючою соціальною практикою інструктажа в споживчій сфері. Як відзначає названий учений, інструкція російською мовою володіє більшою імперативністю, ніж інструкція французькою, англійською або італійською мовою. У проведених нами дослідженнях ми також відзначали велику категоричність українськомовних текстів інструкції.

І. С. Алексєєва, відносячи споживчу інструкцію до приписуючих текстів, виділяє в ній два основні типи інформації: когнітивну й оперативну. Оперативна інформація, згідно з автором, є домінуючою, тому І. С. Алексєєва відносить текст інструкції до примарно-оперативних.

М. С. Писаренко, аналізуючи комунікативно-діяльнісні характеристики тексту призначеної для користувача і посадової/відомчої інструкції, відзначає, що умовами успішності реалізації оперативної функції є облігаторність, бенефактивність, доцільність виконання певного алгоритму дій. З комунікативної точки зору споживча інструкція відноситься до різновиду комунікації між представниками заводу-виготівника і його клієнтами. Оскільки науково-технічна інформація пропонується реципієнтам-неспесціалістам, одна з цілей створення інструкції полягає в тому, щоб максимально

полегшити реципієнтові розуміння тексту. Це відображається як в наявності великої частки невербальної інформації: схеми, малюнки, таблиці, символи, візуально-маркірована композиційна структура, – так і у вербальній частині інструкції: домінування простих речень.

Що стосується технічного опису виробу, за визначенням В.І. Карасик, – це документ, який розробляється переважно як доповнення до технічних умов або загальних технічних вимог і стандартів. Даний документ може використовуватися як нормативно-технічна документація при виробництві й оцінці якості якої-небудь продукції, виробу, устаткування поряд з іншими нормативами.

І.В. Силантьєв зауважує, що технічний опис (ТО) розробляється окремо для кожного конкретного товару. Необхідність в цьому виникає тому, що всі види продукції володіють різними показниками, розрізняються методи їх виготовлення, а при проведенні сертифікаційних процедур відрізняються і вимоги, що пред'являються до різних товарних груп. В деяких випадках можливе складання єдиного технічного опису виробу, але лише в тому випадку, якщо виробництво тієї або іншої продукції є ідентичним з іншою, і все її показники також схожі з показниками іншого товару.

Кожен технічний опис – це документ із строгою, що включає безліч розділів і підпунктів. В кожному розділі перераховуються певні вимоги або норми, що пред'являються до якого-небудь процесу, або до показника продукції/пристрою, або правила проведення певної процедури, що її описують.

Як зазначає Н. Гладуш, у технічному описі вказується наступна інформація:

- повне найменування виробу, а також його опис, перерахування його основних характеристик;
- сфера застосування документа;
- основні вимоги, які пред'являються до певної моделі, до її конструкції, розмірного ряду й інших показників;
- у випадку, якщо ці відомості не прописані в технічній документації, то необхідно вказати всі матеріали і сировину, з якої продукт виготовлений, а також всі комплектуючі деталі й устаткування, яке застосовувалося при виробництві даного продукту;
- інформація про правила зберігання, транспортування, маркіровку, упакування, тощо.

Таким чином, у даному дослідженні ми визначаємо інструкцію як самостійний тип тексту з особливим способом викладу змісту, за допомогою якого дається точне (покрокове) розпорядження з виконання технічних або інших дій, що приводять до конкретного результату.

Мова інструкції зрозуміла без спеціальної підготовки: провідними мовними засобами оформлення є різні граматичні і лексичні засоби, що виражають категорію імперативності, тексти ускладнені за синтаксичною структурою. Узагальнюючи можна сказати, що текст інструкції з експлуатації направлений на організацію позалінгвістичної діяльності, на швидке розуміння і виконання адресатом дій, наказаних у тексті.

Технічний опис розуміємо як документ, який розробляється переважно в якості доповнення до технічних умов або загальних технічних вимог і стандартів. Кожний технічний опис є строго структурованим документом, який включає безліч різних розділів і пунктів. При цьому в кожному розділі перераховуються певні вимоги або норми, що пред'являються або до якого-небудь процесу, або до показника продукції/пристрою, або правила проведення певної процедури, що її описують.

I. Boruszkowska,
PhD student at Faculty of Polish Studies
Jagiellonian University,
Krakow, Poland

A POSSESSED, A HYSTERIC, A SEER – FEMALE CHARACTERS IN PLAYS OF LESYA UKRAINKA. INSANITY ON THE MARGINS OF DISCOURSE OF DIFFERENCE

I. Борушковська, магістрант факультету польських досліджень Ягеллонського університету, м. Краків, Польща.

Одержима, істеричка, пророчиця – жіночі персонажі в драмах Лесі Українки. Божевілля на полях дискурсу іншості. Польські та українські письменники в кінці XIX і на початку XX століття у своїх роботах проаналізували стереотипи нормальності, різноманітність і інобуття. У своїх п'єсах «Блакитна троянда», «Касандра», «Одержима» Леся Українка створила унікальну концепцію жіночої модерністської суб'єктивності, героїню, погляди якої відрізняються від загальноприйнятих моделей поведінки. Особливо цікавим є маска божевілля в «Блакитній троянді».

И. Борушковская, магистрант факультета польских исследований Ягеллонского университета, г. Краков, Польша.

Одержимая, истеричка, пророчица – женские персонажи в драмах Леси Украинки. Безумие на полях дискурса инковости. Польские и украинские писатели в конце XIX и начале XX века в своих работах проанализировали стереотипы нормальности, разнообразие и инобытие. В своих пьесах «Голубая роза», «Касандра», «Одержимая» Леся Украинка создала уникальную концепцию женской модернистской субъективности, героиню, представления которой отличаются от общепринятых моделей поведения. Особенно интересным является маска безумия в «Голубой розе».

Insanity constitutes one of the key experiences of the modern man. As a phenomenon it eludes the grasp of science and a rational description, at the same time afflicting a sizeable part of the society. It also makes for an important theme in the arts.

Among the causes of interest in mental illness, in literature or journalism, we might name the popularity of the works by S. Freud or C. Lombroso, as well as the regular appearance of the theme in theatrical plays of acclaimed Western European dramatists – H. Ibsen, A. Strindberg, G. B. Shaw. Analyzing mental illness in a cultural context may lead one to conclude that it is a result of maladjustment with regards to prevailing behavioral norms, ideas about life-course development, and value systems. The accelerating civilization and the increased interest in individual existence contributed to the onset of many different forms of psychopathology as well as to magnified preoccupation with the internal human life, including its altered or deranged forms.

Mental affliction as a literary device is characteristic of the literature of modernism. Both Polish and Ukrainian writers from around the break of XIX and XX centuries dissected in their works the stereotypes of normalcy, breaking the hitherto prevalent literary taboo concerning difference and otherness in their larger sense. Derangement functions as one of the most significant forms of exclusion, hence the belief that the suffering person is not only undergoing an illness, but is also a captive, trampled upon by the political powers, deprived of his or her subjectivity and of the right to one's own form of being.

In the Ukrainian XIX/XX-century literature what looms in the foreground is one of the essential images of the modernist period – that of a woman. This development is owed mainly to the two most important writers of early Ukrainian modernism – Lesya Ukrainka and Olga Kobylańska. Oksana Zabužko considers this very moment constitutive for the appreciation of female writing as generally acceptable instead of as merely an exception to the (male) rule [2, p. 149]. Lesya Ukrainka was the first to introduce to Ukrainian literature women characters with internal sophistication and multi-dimensionality, depicting them in a novel, inventive manner.

If we were to describe Lesia the Ukrainian as one of the most famed Ukrainian female authors, as the foremost Ukrainian poet of the XIX/XX-century break (next to Taras Shevchenko and Ivan Franko she is hailed as one of the national prophets), then we still would not do justice to her role in Ukrainian cultural consciousness and the literary process.

Lesya Ukrainka (Леся Українка), born Larissa Petrovna Kosach-Kvitka (Лариса Петрівна Косач-Квітка) on February 13th (25th) 1871 in Zwiahel (Ukraine), and died on July 19th (August 1st) in Surami (Georgia). Her family background was the Ukrainian intelligentsia – mother was the writer Olha Kosacz (Olęna Pczółka), uncle - the scholar, linguist and historian Mychajło Drahomanow. She spent her childhood

years in Volhynia, in the town of Łuck among others [1, p. 296]. As a very young child Łesia was struck with bone tuberculosis, which resulted in spending much of her adult life seeking treatment and visiting various sanatoria. Frequent travels allowed her to master foreign languages and her reading habits made it possible to acquire an education without leaving home [1, p. 297].

In her plays Łesia the Ukrainian brought forth a distinct concept of female modernist subjectivity. Her female protagonists are full-blooded characters, women evincing behaviors deviating from conventional norms. Łesia the Ukrainian gave birth to female characters with mental affliction in the following works: *Blue Rose* (Блакитна троянда), *Cassandra* (Касандра), *The Possessed* (Одержима). Particularly interesting is the mask of madness (taken as a broad cultural phenomenon) in Łesia's protagonists: female hysteria in *Blue Rose*, the madness of love in the drama play *The Possessed*, and prophetic insanity in *Cassandra*.

In the middle of XIX-century's ninth decade, Lesya Ukrainka turned to a new literary genre. Her first drama entitled *Blue Rose* was written in the year 1896, yet printed only in 1908. It tells the story of the life of Ukrainian intelligentsia - its protagonists are educated, they discuss literature, art, and science. The author reaches to the European dramaturgy of the era, and touches upon such popular modernist subjects as mental illness, love and death. One could say that it is with this very work that Łesia earned her place in the canon of modernist, or decadent, drama.

The main protagonist is a 25-year old woman Lubow Hoshchynska (Любов Гощинська). The centerpiece of the work is the relationship between Lubow and Orest, who is a writer in love with the woman. The whole story develops between those two, even though other characters have their fair share of stage, such as Orest's mother. He and Lubow constitute a pair who have in common not only mutual love, but also illness, or perhaps rather a proclivity for illness. Their love is also pervaded with fear - as decadents they do not know how to love someone for real. What they constantly seek in the relationship is something unearthly, a poetry of emotions of sorts, something unreachable. The symbol of those longings is the "blue rose" appearing in the title. The color of a rose - flower symbolizing love - is red. Blue meanwhile evokes associations with spirituality, religiousness, art. The title of the drama brings to mind other flowers with their own connotations in literature, such as red roses and white lilies - the emblems of love and death indeed.

The protagonist is an interesting character - she does not believe she could ever attain happiness. She is constantly haunted by the realization that she might have inherited mental disturbance from her mother. It is exactly this awareness that aggravates her illness - one could even say that she is persuading herself of her own insanity. Within the pair Lubow-Orest there occurs a tragedy, and disease eventually conquers love: Lubow overhears Orest's mother calling her "deranged", which devastates her as she retains the image of her own mother, who because of mental affliction ruined her husband's life and to a certain extent - also that of her daughter; a break-up ensues; Orest grows ill after the two parted ways, becomes paralyzed, his mother fears for son's life; the loving couple meet once again - a very emotional scene terminates in the female protagonist's suicide. Lubow, having believed happiness is forever out of reach for her, decides to leave Orest and poison herself.

Blue Rose is a drama in which the author describes love permeated with fear. The main character is cognizant of the fact that she must lay down her own life as a sacrifice. Throughout the whole plot she is accompanied by the feeling of being torn between love and death, between the overwhelming desire for personal fulfillment and the consciousness of the impossibility of finding it in marriage, in love.

Blue Rose, by employing the theme of Eros and Tanathos, falls within the literary context of European modernism. Eros - the god of love, Tanathos - the god of death, often appear in tandem in literary works beginning in the earliest epochs. However, when examining the later oeuvre of Łesia the Ukrainian, it can be surmised that it constituted only a brief episode spurred by the interest in decadence and pessimism prevalent at the break of centuries.

Written in 1896, *Blue Rose* is thought to be the first psychological drama in Ukrainian literature and the first dramatic work rendered in accordance with the modernist literary conventions. Contemporary feminist critique (T. Hundorowa, S. Pawlyczko, W. Ahejewa) invokes this play when drawing attention to the role of sexuality, female insanity and hysteria, and when analyzing modernism as feminism. S. Pawlyczko in particular pointed out that the writer deliberately chose the topic of madness, seeing the phenomenon as a metaphor indispensable for understanding the world [3, p. 243]. It is also worth to single out the autobiographical elements in the play - in this very period the author was undergoing treatment for bone tuberculosis and hysteria, which made her privy to the psychology of a diseased person and to medical methods. We can find traces of investigations into hysteria undertaken personally by Łesia - including

detailed descriptions of the condition and allusions to the ideas of S. Freud and R. von Krafft-Ebing. In her correspondence with another Ukrainian female writer – Olha Kobyłańska, Łesia performs a certain kind of auto-diagnosis, describing symptoms of hysteria ("irrational apprehension", "fear without a cause", "bouts of crying", "headaches", "insomnia"). Thus, the letters of Łesia together with her literary works may be turned into an object of study. Hysteria was deemed a womanly disease since the early ages. What is more, is that quite often, especially in antiquity, a purported connection between this specific condition and lack of sexual activity was suggested. As is emphasized by Showalter, being labeled "insane" grants the woman in question not only a verbal latitude, but also affords her access to new experiences, unavailable to those toeing the line, considered "normal" [6, p. 189].

S. Freud in his *Studies in Hysteria* proposes to look into traumatic childhood events in order to perform a case-study concerning a troubled patient, applying so called "therapy with speech" [5, p. 45]. The psychoanalytical therapeutic method can be transferred into the field of literary analysis – in the case of Łesia the Ukrainian we are able to reconstruct the particular traumatic episode which the protagonist had been a part of and determine the unconscious conflict that precipitated the disease. The psychoanalyst searches through the patient's utterances looking for blunders, slips of the tongue, repetitions, omissions, in order to discover that which is hidden in the subconscious and to work through the trauma. When dealing with an analysis of a drama, one can call upon the stage the "forgotten" / "concealed" characters - the parents of Lubow. The protagonist's father is mentioned only twice – which we could interpret as an adumbration of Electra Complex. The few-year old Lubow is witness to a tender scene where the loving father whom she admires tends to her mentally deranged mother. An unconscious, suppressed desire for the father would explain the distance the protagonist holds vis-à-vis the mother, perceived as a rival. Additionally, Lubow feels threatened by her mother who upon realizing the daughter's feeling towards her husband, wants to inflict a punishment of sorts by transferring the disease to her. The fear of mother's retaliation as a rival accompanies the girl into her adult life. Lubow thinks that her illness is a comeuppance for falling in love with her father, a comeuppance inherited from the mother. The unconscious hostility throws a shade onto the adult life of Lubow, who chooses not to have children of her own, lest she become like her mother. Ambiguous feelings with regards to the mother undergo a transformation – they move from a stage of compassion for her suffering to a sub-conscious hatred. At this point in Lubow's family history there dominates a perception of being left out in the cold by the mother who is "attached" to her own illness, and Lubow sees her as appropriating the whole of husband's attention, which makes Lubow deprived of any of the previously mentioned compassionate feelings. Next to the Electra Complex, we could point out the significance of "rose" found in the title. In the play the protagonist often seeks refuge in the family garden with an abundance of flowers - symbols of the feminine and the motherly element. We come across the motif of flowers being cut which could be read as symbolic of castration – the protagonist propelled by her penis envy (the female aspect of castration complex), seeing her mother as a competitor, tries to symbolically challenge her by cutting down the flowers in mother's garden. Lubow condemns her mother (and indirectly herself as well) due to the weaknesses handed down from generation to generation – in this case a mental disease. Lubow sees her hysteria as springing from the conflicts with her mother. What happens throughout the story is a suppression of the mother figure, and Lubow suffers the trauma of an unwanted child. The awareness of being rejected, pushed away by the mother elicits in the protagonist a feeling of non-existence, a perception that her being is not fully valuable and therefore can be annihilated at any moment.

Apart from the mental illness, the protagonist inherits from her mother artistic talent as well. The play emphasizes the similarity between the mother and the daughter, commonality of their characters, through which the author reveals the genealogy of talents. However, to follow in mother's footsteps and develop her gifts as a musician and a painter is too much of a challenge for Lubow – she renounces it saying "more perseverance is needed here than I can give" and "I know music enough to know that a pianist I will not be".

The model protagonist in Łesia's dramatic work is a young, strong, proud, beautiful woman in possession of an aristocratic soul. When touching upon the female problematic, the author eagerly employs ancient myths, reinterpreting them, and also portraits contemporary women. All of her female protagonists love, oftentimes more than their male partners and all of them suffer because of love, losing their men (like Cassandra with Dolon), not finding partners worthy of them (Dolores - the fiancé of the legendary Don Juan), not having known love they dream and yearn for it, longing fruitlessly for unattainable persons such as Miriam does towards the Messiah in *The Possessed* (1901). A frequent theme is the acceptance of one's solitude or even the deliberate choice of it, which is presented as the highest sacrifice. Lubow Goszczyńska, the protagonist of *Blue Rose*, due to the hereditary mental disease renounces love and happiness in order to

prevent herself from inflicting pain on her hypothetical future family. The protagonists, irrespective of the historical guise, epochs and circumstances in which they came to live, do not afford themselves the luxury of compromise, they rebel and fight, opposing the apology of weakness and humility, and the passive acceptance of fate.

REFERENCES

1. Агеєва В., Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму / В. Агеєва. – Киев, 2003.
2. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / Оксана Забужко. – Киев, 2007.
3. Павличко С., Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – Киев 1992.
4. Українка, Леся, Драматичні твори / Леся Українка. – Киев, 1993.
5. Freud Z., Breuer J., Studia nad histerią / Z.Freud, J.Breuer. – Warszawa, 2008.
6. Showalter E., Przedstawiając Ofelię: kobiety, szaleństwo i zadania krytyki feministycznej. Transl. K. Kujawska-Courtney, W. Ostrowski, [In:] Ciało i tekst. Feminizm w literaturoznawstwie — antologia szkiców, A. Nasiłowskiej (ed.), Warsaw 2001, s. 188–205.

С.Ш. Калыгулова,

кандидат филологических наук, доцент

Р.Ж. Сагындыкова,

старший преподаватель,

Ошский государственный университет,

г. Ош, Кыргызская Республика

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ АНГЛИЙСКИХ ПРИДАТОЧНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ И ИХ КЫРГЫЗСКИХ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ СООТВЕТСТВИЙ С ПОЗИЦИЙ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАММАТИКИ

Основное качество английских придаточных предложений и их кыргызских функциональных эквивалентов состоит в том, что они имеют зависимую семантику. Их семантика является объяснимой и понятной только в составе сложноподчиненного предложения. И такая зависимость семантики английских придаточных предложений и их кыргызских эквивалентов от смысла главного предложения не зависит от наличия полнозначного или же неполнозначного предикативного центра. Так, в семантической структуре английского сложноподчиненного предложения могут наличествовать две предикативные линии: в главном предложении и в придаточном: например:

1) *When the old lady returned he said to himself, "Now it's coming!"* [9].

- *Когда старушка вернулась, он подумал: "Ну вот, начинается!"*

2) *When he thought that it was nearly morning, he heard the clock strike ten!* [9].

- *Когда ему показалось, что уже приближается утро, он услышал, как пробило девять часов!*

Английский пример (1) показывает две предикативные линии, выражение в двух субъектно-предикатных структурах в главном предложении *he – said to himself* и в придаточном *the old lady – returned*, в котором придаточное предложение подчиняется главному посредством подчинительного временного союза *when*. Английский пример (2) также показывает две предикативные линии, выраженные в субъектно-предикатной структуре главного предложения *he – heard* и в таковой придаточного *he – thought*; придаточное предложение, также как и в предложении (1), соединяется с главным посредством подчинительного временного союза *when*. В обоих случаях, в примерах (1) и (2), придаточные предложения подчиняются главному через смысловую зависимость, которая выражена подчинительным союзом *when*. И при этом придаточное предложение показывает смысловую зависимость в плане временных отношений: действие в главном детерминировано темпорально-временным отрезком действия придаточного предложения.

(3) *Махаббат чымчын өттөсө,*

Толкуну болбойт өмүрдүн [14.]

- *Если не ущипнет любовь,*

Не будет в жизни волнения.

(4) *“Эгер менин чарбама, менин отторума мен кожоюн эмес, эл кожоюн болсо, анда эл менин кашарыма барып иштесин...”* [1]

- Если я не хозяин над своим хозяйством и над своим пастбищем, и не хозяин народа, то пусть тогда этот народ придет и поработает у меня в кошаре.

В кыргызском сложноподчиненном предложении (3) имеются две предикативные линии: субъектно-предикатная структура главного предложения “толкуну-болбойт” и таковая придаточного “махаббат-чымчып өтпөсө”; при этом главное предложение подчиняет себе придаточное посредством подчинительного условного аффикса “-сө”. В примере (4) также имеются две предикативные линии: субъектно-предикатная структура главного предложения “эл-иштесин” и таковая придаточного “мен-кожоюн эмес”; придаточное предложение подчиняется при этом главному посредством подчинительного условного сложносоставного союза “эгер...болсо”. Зависимый характер кыргызских придаточных предложений в примерах (1) и (2) детерминруется в первую очередь смыслом условности, то есть тем, что действие главного предложения становится возможным при условии наличия определенного действия; а подчинительные условные аффиксы и союзы только оформляют означенный смысл условности.

Таким образом, даже наличие двух предикативных линий в обеих частях сложноподчиненного предложения никак не влияет на семантику подчинения, при которой придаточное английское, или кыргызское предложение подчиняется главному.

Что же касается анализируемых кыргызских сложноподчиненных предложений, в которых наличествует одна полнозначная предикативная линия, а другая неполнозначная, в которой отсутствует одна часть из субъектно-предикатной структуры, то в них семантика подчинения проявляется полномасштабно и не вызывает никаких сомнений; например:

(5) *Кеч кирсе да чарчабайсың
Күзгү кармап олтуруп* [14].

- Даже когда наступает вечер,

Ты все сидишь и держишь зеркало перед собой.

(6) *Букасын көргөндө эле сугаруу керек деп ойлоп кетти* [10].

- Как только он увидел своего быка, он подумал, что надо его поить.

В примере (5) имеется одно безличное главное предложение “...чарчабайсың күзгү кармап олтуруп” и одно придаточное “кеч кирсе да”. При этом придаточное обладает полнозначной субъектно-предикатной структурой, в то время как главное обладает неполнозначной такой структурой. Подчинительная связь придаточного с главным осуществляется подчинительным аффиксом “-се” в сочетании с частицей “да”.

Отметим, что в английском языке, который обычно характеризуется как аналитический, нам не встретились в нашем материале сложноподчиненные предложения с одной неполнозначной предикативной линией. Видимо, это обусловлено тем, что синтаксическая структура английского предложения – неважно, главного или придаточного – должна всегда состоять из двух компонентов: подлежащего и сказуемого; при этом подлежащее зачастую может иметь формальный характер [3, с.224].

Таким образом, основная характеристика заключается у сложноподчиненных предложений не столько в наличии у них, как минимум, двух составных частей, а сколько в том, что они обладают, как минимум, двумя предикативными линиями; причем одна предикативная линия может быть, большей, частью в кыргызском языке, неполнозначной, т.е. у нее может отсутствовать одна составляющая. Данная характеристика, а именно, наличие двух предикативных линий, отмечает сложноподчиненное предложение от простого распространенного. А подчинительная связь в семантической структуре сложноподчиненного предложения отличает его от сложного предложения сложносочиненного типа, в котором наличествует сочинительная связь.

С позиций семантики главное и придаточное предложения в составе сложноподчиненного в обоих языках отличаются наличием автосемантики первое и синсемантики второе. Автосемантика главного предложения представляет собой такой смысл, который является самодостаточным, может быть понят и растолкован без обращения к каким-либо другим предложениям. “Под автосемантией понимается способность языковой единицы-слова или предложения –выражать значение или высказывание вне зависимости от других лексических единиц, синтаксических конструкций, контекста или ситуации” [5, с. 184]. Качество автосемантики присуще главному предложению как в английском, так и в кыргызском сложноподчиненном предложении; например:

(7) *“As Senorita Anabela's carriage rolled slowly past, she gave Fergus a long, soft glance from the corners of her night-black eyes, a glance that would have sent Judson Tate up into heaven in a rubber-tired chariot”* [12, с. 146].

-Когда коляска сеньориты Анабелы поравнялась с нами она одарила Фергюса долгим ласковым взглядом своих черных, как ночь глаз, от одного взгляда которых Джасдон Тейт вознесся бы к небу в колеснице на резиновом ходу.

(8) *"If you meant falsely" said the old man, I think God would strike you dead*" [11].

- "Если ты меня обманешь, - сказал старик, - пусть господь накарает тебя смертью."

Английское главное предложение *she gave Fergus a long ...* в составе сложноподчиненного (7) отличается автосемантикой, поскольку его смысл является самодостаточным и без обращения к его придаточной части *As Senorita Anabela's ...* Английское главное предложение *I think God...* в составе сложноподчиненного (8) также характеризуется как автосемантическое, поскольку его смысл является самодостаточным и растолковывается и без обращения к его придаточной части *If you meant falsely*.

(9) *Тайыр хандын айбаты чыгып, куч алып баратканын сезген Султан Саид хан 1526-жылы өз эччилерин Тайыр ханга жана кыргыз уруу баичыларына жиберип, дос-тууганчылыкта жашоону сунуш кылат* [10, с. 175].

- Когда стало широко известно грозное имя Тайыр- хана, который все набирал силу, то что почувствовавший это Султан Саид послал в 1526 году посольство к Тайыр- хану с предложениями дружбы и родства.

(10) *Сайран тосот булбулдар,*

Ал да мендей ырга ынак [14, с. 83]

- С песнями встречают соловьи,

Они, также как и я, любят петь.

Главное предложение "*Султан Саид хан 1526-жылы...*" в составе сложноподчиненного (9) отличается автосемантикой, так как его смысл никоим образом не зависит от смысла придаточного "*Тайыр хандын айбаты...*". Аналогичным образом главное предложение "*Сайран тосот булбулдар*" в составе сложноподчиненного (10) является автосемантическим, поскольку его смысл является самодостаточным и может быть идентифицирован и без обращения к смыслу придаточного предложения "*Ал да мендей ырга ынак*".

Придаточные же предложения в составе сложноподчиненных в английском и кыргызском языках отличаются синсемантической. "Под синсемантией понимается способность языковой единицы – слова или предложения – выражать значение или высказывание лишь в сочетании с другими языковыми единицы, на фоне контекста или ситуации" [5, с. 184]. Приведем некоторые примеры:

(11) *"Before each of us left home after graduation we promised each other; as a sigh of friendship, to give our first-borns, if they were boys, the name of Chingiz, and if one of us had a boy and the after a girl, to become related."* [10, с. 60]

"Перед тем, как разъехаться по домам, мы с Торскуном в знак дружбы договорились дать своим первенцам, если родятся мальчики, имя Чингиз, если же у одного из нас родится мальчик, а у другого девочка, то мы решили породниться".

(12) *"I reckon you must have been at 'Ninety-Six", - perhaps at Cowpens, too, if you went with Morgan?"* [13, с. 326].

"В девяносто шестом" и ты, наверное, был и при Коупенсе, поди, тоже **раз** ты шел с Морганом?".

(13) *Инга Федоровна экөөнүн ортосунда пайда болгон мамилени "тагдырындагы жаңы доор" деп айтуу менен, Авдий Каллистратов болбогон романтикага аша чаппады* [1, с. 199].

Когда Инга Федоровна **сказала, что** возникшие между ними двоими отношения "есть новая эпоха в их судьбе", то Авдий Каллистратов не стал обращать внимания на ненужную романтику.

(14) *Кыйла убакта кырдан ай көтөрүлүп, капчыгай ичи анча жсарыгып көлкүлдөгөн ак нур токой-шаакка тепчилип, жерге которулгон сүт болуп айланyp жыгылып калды.*

Поднявшаяся через продолжительное время над гребнем луна, осветив немного ущелье, отбрасывая колеблющиеся белые лунные тучи на массив леса, разливаясь как молоко по земле, стала распространяться вокруг неодинаково.

Английское придаточное предложение *Before each of us...* в сложноподчиненном предложении (11) является синсемантическим, поскольку его смысл, даже обладая определенной предикативной линией, не может быть адекватно понят и идентифицирован без обращения к смыслу главной части сложноподчиненного предложения *We promised each other; as a sigh ...* Таким же образом смысл английского придаточного *... if you went with Morgan?* никак не может быть правильно идентифицирован без обращения к смыслу главной части сложноподчиненного предложения (12) *I reckon you must ...*, и, следовательно, данное придаточное является синсемантическим предложением.

В кыргызском примере (13) его придаточная часть "*Инга Федоровна экөөнүн ортосунда ...*" отличается синсемантической, поскольку, даже обладая полнозначной предикативностью, никак не может быть правильно понята и идентифицирована без обращения к смыслу главного предложения "*Авдий Каллистратов болбогон...*". Аналогичным образом придаточная часть "*Кыйла убакта кырдан ай көтөрүлүп,...*" кыргызского сложноподчиненного предложения (14) характеризуется как синсемантическая, поскольку весь ее смысл не может быть правильно растолкован без обращения к смыслу главного предложения "... аланyp жыгылып калды".

Две означенные характеристики английских и кыргызских сложноподчиненных предложений: 1) наличие, как минимум, двух предикативных линий определенных степеней качества; и 2) наличие семанти-

ческих свойств автосемантики и синсемантики – являются важными для рассмотрения означенных сложно-подчиненных предложений с позиций функциональной грамматики.

“Функциональная грамматика – разновидность грамматики, имеющая объектом изучения функции единиц строя языка и закономерности их функционирования; грамматика данного типа рассматривает в единой системе средства, относящиеся к разным языковым уровням, но объединенные на основе общности их семантических функций” [15, с. 565].

Все разноразрядные языковые средства, объединенные одной общей семантической категорией и выражающие какую-либо одну область языкового бытия, образует, так называемое, функционально-грамматическое поле. В зависимости от общей, или основной семантической (грамматической) категории в теории функциональной грамматики различают самые различные функционально-грамматические поля: бытийности, процессуальности, темпоральности, аспектуальности, модальности, определенности/неопределенности и др. В нашем исследовании мы имеем дело с функционально-грамматическим полем придаточных предложений, изучаемого на сопоставительном материале аналитического английского и агглютинативного кыргызского языков.

Любое функционально-грамматическое поле связывается в относительно упорядоченную языковую структуру посредством общей семантической принадлежности. Оно базируется на общей семантико-грамматической категории, выраженной системно связанной группировкой “... грамматических и “строєвых” лексических единиц, а также различными комбинированными (лексико-синтаксическими и т.п.) средствами данного языка, взаимодействующих на основе общности их семантических функций” [15; 8].

Общая семантическая функция для придаточных предложений в английском и кыргызском языках едина, она выражается в смысловой зависимости семантики придаточного предложения от таковой главного. В синтаксисе английского языка “сложноподчиненное предложение состоит из неравноправных предложений, т.е. одно предложение является зависимым от другого и поясняет его. Предложение, которое поясняет другое предложение, называется придаточным (the Subordinate Clause)” [17].

Аналогичная зависимость придаточного от главного предложения наблюдается также и в синтаксисе кыргызского языка. “Сложноподчиненное предложение состоит из главного и придаточного предложения, которое поясняет, дополняет главное” [16, с. 151–152].

С позиций теории функциональной грамматики означенная общая смысловая, семантическая функция подчинения, свойственная для придаточных предложений в аналитическом английском и в агглютинативном кыргызском языке, должна быть интерпретирована как общая грамматическая категория подчинения. “В основе грамматической категории лежит категориальный семантический признак, но грамматическая категория в целом представляет собой двухстороннее единство, охватывающее планы содержания и выражения” [8, с. 167].

Грамматическая категория подчинения, имеющаяся в семантической структуре сложноподчиненного предложения в обоих анализируемых языках, английском и кыргызском, всегда бывает определенной, то есть конкретной. Так, в синтаксисе английского языка сложноподчиненные предложения различаются по своим придаточным предложениям, которое в теоретической грамматике английского языка классифицируются по трем группам: 1) придаточные подлежащные, придаточные сказуемостные и придаточные дополнительные; 2) придаточные определительные и 3) придаточные обстоятельственные. “Предложения первой группы подчиняются главному при помощи изъяснительных союзов (that, whether, if), союзных слов (вопросительных местоимений и наречий) и бессоюзным способом. Предложения второй группы почти исключительно вводятся союзными словами (относительными местоимениями и наречиями) и также бессоюзным способом. Для подчинения предложений третьей группы характерно преимущественное использование обстоятельственных союзов; лишь в отдельных случаях встречаются союзные слова или бессоюзное подчинение” [7, с. 171].

Приблизительно сходная классификация придаточных предложений в составе сложноподчиненного наблюдается в кыргызском синтаксисе, только здесь придаточные предложения подразделяются на пять типов в зависимости от соотношенности с каким-либо членом главного предложения: 1) придаточные, поясняющие подлежащее; 2) придаточные, поясняющие сказуемое; 3) придаточные, поясняющие дополнение; 4) придаточные, поясняющие определение; 5) придаточные, поясняющие обстоятельство. “Специфику кыргызского сложноподчиненного предложения создают придаточные предложения, сказуемые, которых трансформируется в особой структуре при помощи аффиксов. Эти аффиксы, если сравнить со структурой сложноподчиненного предложения русского языка, включают в себе синтаксическую функцию подчинительных союзов и союзных слов русского языка. Именно поэтому придаточное предложение кыргызского языка не обладает такой смысловой самостоятельностью, какой обладают придаточные предложения русского языка, если отсечь союзы” [16, с. 160–161].

Однако, наблюдения над характером языкового материала придаточных предложений, а также обзорно-теоретический анализ соответствующей научно-лингвистической литературы, показывают, что наиболее объемную группу в классификации придаточных предложений в обоих сравниваемых языках, английском и кыр-

гызском, составляют придаточные обстоятельства. Отметим еще раз в этой связи, что, поэтому, именно придаточные предложения обстоятельственные избраны нами в качестве предмета сопоставительного изучения.

Придаточные обстоятельства обладают в обоих языках столь широкой и объемной семантикой, что зачастую многие лингвисты помещают в класс придаточных обстоятельственных также и некоторые придаточные с иными значениями, например, со значением объектности (дополнительности) или же со значением атрибутивности (определятельности) [3; 4]. Аналогичное наблюдается и в кыргызском языкознании, в котором значительно расширяются границы придаточных обстоятельственных в связи с тем, что “структура языка находится в состоянии постоянного развития. Это относится и к предложению как элементу языковой структуры. С точки зрения и лексического состава и грамматического строя, внутри предложения происходят перегруппировки, моделирование, и в результате это может привести к тому, что наряду с появлением новых форм, в нем сохраняются рудименты” [6; 2].

Как показывает замечательный кыргызский языковед-грамматист, и синтаксист-типолог А. Жапаров (А. Жапар) при переводе большинства разнотипных придаточных предложений с других языков на кыргызский, а точнее, при переводе с русского на кыргызский, все иноязычные придаточные предложения в составе сложноподчиненного большей частью передаются в переводящем кыргызском языке структурой с придаточными обстоятельственными: и такой перевод обусловлен широкими функциями кыргызских придаточных обстоятельственных предложений. В силу того, что нижеследующая цитата из сопоставительного русско-кыргызского исследования названного автора представляется важной, то процитируем ее еще раз и выделим подтверждающие нашу мысль места: “По характеру функций, которые выполняют придаточные предложения по отношению к главному в составе сложноподчиненного предложения, и по структурным особенностям, они классифицируются на ряд разновидностей, причем все они рассматриваются в системе обстоятельственных видов предложений, среди которых выделяются придаточные времени, цели, причины, условия, противительности, сравнения, образа действия, меры, способа действия и т.п.” [6, с. 39].

Таким образом, придаточные обстоятельственные представляют собой в обоих сравниваемых языках самую влиятельную и самую многочисленную группу зависимых предложений в составе сложноподчиненного.

Придаточное обстоятельственное предложение поясняет характер действия или же какой-либо признак действия, выраженного в глаголе, прилагательном или наречии главного предложения; оно присоединяется к главному предложению посредством союзов, союзных слов или же бессоюзным способом в английском языке, и посредством союзов, союзных слов, присоединительных аффиксов или же бессоюзным способом в кыргызском языке [3; 6; 17].

Данная дифференцирующая грамматическая категория входит частью своей семантики в смысловую структуру общей грамматической категории, поясняет и дополняет последнюю. Если общая грамматическая категория присуща объемной внеязыковой ситуации, то дифференцирующая грамматическая категория является в менее объемной частной внеязыковой ситуации. Функциональная грамматика изучает общие грамматические категории в объемных ситуациях, а дифференцирующие грамматические категории в “... частной ситуации, с которыми соотносится данная грамматическая категория с ее субкатегориями; обозначение таких частных ситуаций интерпретируется как функция категорий” [18, с. 48–49].

Для английского синтаксиса с позиций функциональной грамматики наличие перечисленных выше дифференцирующих грамматических категорий представляется, по всей вероятности, недостаточным и неполным. Данные дифференцирующие грамматические категории “причины, условия, уступки и следствия” констатируют грамматико-семантические структуры зависимых от главного придаточных предложений, но их число никоим образом не ограничивается перечисленными выше четырьмя видами одноименных придаточных.

ЛИТЕРАТУРА

1. Айтматов Ч. Чыгармаларынын жыйнагы. 1-том : Повесттер, аңгемелер./ Түз. А. Акматалиев-Бишкек : Бийиктик, 2008. – 380 б.
2. Ахматов Т. К., Давлетов С. А., Жапаров Ш. Ж, Захарова О. В. Киргизский язык : учебник [для русских групп вузов Кирг.ССР]. – Фрунзе : Мектеп, 1975. – 301 с.
3. Беляева М. А. Грамматика английского языка : учеб. пос. [для студ.] / М. А. Беляева. – [изд. второе]. – М. : Высшая школа, 1977. – 333 с.
4. Вальваков Р. В. Сложноподчиненные предложения с придаточными обстоятельственными предложениями английского и русского языков в функционально-семантическом аспекте : автореф. дис. канд. фил. наук / Р. В. Вальваков, 2011. – 19 с.
5. Гулыга Е. В., Шендельс Е. И., Грамматико-лексические поля в современном немецком языке / Е. В. Гулыга, Е. И. Шендельс. – М. : Просвещение, 1969. – 184 с.

6. Жапар А. Синтаксический строй кыргызского языка : учебник [для вузов] / А. Жапар. – Бишкек : Мектеп, 1992. ч. II. – 352 с.
7. Жигалдо В. Н., Иванова И. П., Иофик Л. Л., Современный английский язык. Теоретический курс грамматики : учебник. – М. : Иностранная литература, 1956. – 350 с.
8. Теория функциональной грамматики: введение. Актуальность [отв. ред. А. В. Бондарко]. – Л. : Наука, 1987.
9. Twain M. The Adventures of Tom Sawyer / M. Twain. – М. : Эксмо, 2012. – 288 с.
10. Усубалиев Б. Түн: Повесттер / Б. Усубалиев. – Бишкек : Авразия, 2009. – 412 б.
11. Stevenson R. L. The bottle of Jam / R. L. Stevenson. – М. : Эксмо, 2013. – С. 104–184.
12. Henry O. Best American Short Stories / O. Henry. – М. : Эксмо, 2013. – Р. 124.
13. Simms W.G. Американская романтическая проза / W.G. Simms. – М. : Радуга, 1984. – С. 134–381.
14. Токомбаев А. (Балка) / А. Токомбаев. – Тандалмалар-Бишкек : КЭ Башкы ред., 1995. – 224 б.
15. Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1978. – 175 с.
16. Биялиев К. А. Кыргызский язык : учеб.пос. / К. А. Биялиев. – Бишкек : Раритет-Инфо, 2003. – 128 с.
17. Качалова К. Н., Израилевич Е. Е. Практическая грамматика английского языка / К. Н. Качалова, Е. Е. Израилевич. – [в 2-х т.]. Т. 2. – [8-е изд.]. – Киев : Методика, 1995. – 304 с.
18. Теоретические проблемы советского языкознания 1977–86гг. – [сборник обзоров]. – М. : АН СССР, 1987. – 162 с.

И.Н. Коваленко,

магистр филологических наук,

Международный гуманитарный университет,

г. Одесса, Украина

ПРОБЛЕМЫ ПРАГМАТИКИ ПЕРЕВОДА И ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ НОРМЫ НАУЧНОГО ТЕКСТА

Перевод научного текста считается аутентичным, когда соблюдаются основные нормы перевода. Это не приводит к сдвигам в семантике всего текста, т. е. основная цель переводчика является достигнутой.

Норма перевода складывается в результате взаимодействия пяти разных видов нормативных требований (3, с. 32):

1. нормы эквивалентности перевода;
2. жанрово-стилистической нормы перевода;
3. нормы переводческой речи;
4. прагматической нормы перевода;
5. конвенциональной нормы перевода.

Качество перевода научного текста (далее – НТ) прежде всего зависит от содержательной близости перевода оригиналу, т. е. смысловой доминантой при переводе НТ является норма эквивалентности перевода. Она не является единственной значащей характеристикой при процессе перевода любого НТ. НТ, коммуникативно равноценный оригиналу, на наш взгляд, невозможен без еще одной составляющей – прагматической нормы перевода, которую, вслед за В. Н. Комиссаровым, мы понимаем как «стремление обеспечить желаемое воздействие на Рецептора» (3, с. 210). В случае НТ прагматическая ценность заключается в максимальной приближенности к оригиналу (на уровнях лексическом, словосочетательном, на уровне предложения). Различия, существующие в вербальном опыте и зафиксированные в языке оригинала, при трансформации из одной языковой системы в другую могут сохранять особенности культурно-языковой среды, которая породила языковые феномены. Эмоционально-экспрессивные лингвистические средства, отражающие особенности культурно-языковой среды, употребляемые в переводном НТ, зачастую либо искажаются, либо замещаются на неравнозначные по смыслу языковые единицы, при этом страдает и норма эквивалентности перевода, и прагматическая норма перевода.

Для сравнительного анализа возьмем переводы двух книг по менеджменту – П. Друкера «Management: Tasks, Responsibilities, Practices» [2] и Фрэнсиса Фукуямы «Trust» [5].

Перевод книги П. Друкера изобилует неточностями в тех отрывках, где употребляется нетерминологическая, стилистически окрашенная лексика.

1. "...but the banks clearly felt that Krupp's treatment of the company as property was improper" (1, с. 385). Игра слов «property-improper» исчезает в переводе: «... но банки прекрасно осознавали, что отношение семьи Крупп к компании как к своей безраздельной [нет в оригинале] собственности, было неправильным» (2, с. 482). Категоричность, свойственная русскому переводу, «смыкает» контекст, свойственный оригиналу и вводит в текст эмоциональный усилительный компонент, отходя от задумки автора.

2. В следующем примере "Genetically, so to speak, management did not evolve out of the small owner-managed firm and as a result of its growth" (1, с. 385) русский перевод подан так: «Можно сказать, что генетически менеджмент развился не из мелкой фирмы, находящейся под исключительным [нет в оригинале] контролем владельца, и что он не является результатом ее расширения» (2, с. 82). Употребленная форма «фирма, находящаяся под исключительным контролем владельца» отражает культурологическую языковую реальность автора перевода, в которой нормой является употребление единичных категоричных языковых высказываний, усиливающих эмоциональную насыщенность текста, которой нет в оригинале.

Приводим свой вариант перевода: «Можно сказать, что генетически менеджмент развился не из мелкой фирмы, управляемой собственником, и что он не является результатом её роста».

3. В следующем примере «The firing-line manager should not be expected to make decisions which he cannot make» (1, с. 416) «firing-line manager» переводится так: «От менеджера, работающего на переднем крае, нельзя ожидать решений, принимать которые он не уполномочен» (2, с. 522). Словосочетание «firing-line manager» неудачно замещается на языковое выражение разговорного жанра 60-х годов. Нам кажется, что более удачным был бы перевод «менеджер первого звена» или «менеджер, находящийся в форс-мажорных обстоятельствах», учитывая, тот факт, что в военной терминологии это означает человека, находящегося на линии огня, того, кто вынужден первым принимать бой.

4. В следующей фразе «The plums always go to those who do the best job filling out accounting-department forms» (1, с. 432) автор перевода выбрал нейтральный вариант, который в принципе возможен, игнорируя тот факт, что текст в переводе лишается актуализации семантических возможностей, характерных для любого англоязычного НТ. Так, по В. Н. Комиссарову, английский НТ имеет ряд особенностей, которые отражают иную семантику текста: «В английских научных текстах встречаются эмоциональные эпитеты, образные и фигуральные выражения, риторические вопросы и тому подобные стилистические приемы..., свойственные разговорному стилю или художественной речи» (3, с. 130). Русский перевод «...победителями всегда оказываются те, кто лучше всего заполняет бухгалтерские бланки» (2, с. 541) лишает текст эмоциональной составляющей, которая на семантическом уровне закодирована в английском НТ. «Plums» в Англии ассоциируется с известным всем англичанам детским юмористическим стихотворением:

Little Jack Horner
Sat in the corner
Eating his Christmas pie.
He stuck in his thumb
And pulled out a plum,
Saying "What good boy am I".

В русском варианте эмоциональный компонент стихотворения упущен.

5. Следующий отрывок «...a manager attempt to avoid misdirection through changing his manners has converted a fairly satisfactory relationship into a nightmare of embarrassment and misunderstanding» (1, с. 433) в русском тексте отражен так: «...попытка менеджера избежать неправильного управления путем изменения манеры поведения приводила к тому, что вполне удовлетворительные взаимоотношения становились источником неприятностей и непонимания» (2, с. 541). Английское «nightmare» взрывает текст, тогда как русское существительное «источник», имея нейтральную семантику, сглаживает исходный конфликт, зафиксированный в тексте. Нейтрализация текста при замене «nightmare» на «источник» снимает эмоциональную напряженность, а автор именно здесь хотел ее показать.

6. Смена залога – с активного в английском тексте на пассивный в русском – также характерная особенность переводного НТ. «But only executives make decisions» (1, с. 465) переводчик передал как «Но только им позволено принимать решения» (2, с. 583). Русский перевод приобретает стили-

стику Кафки, становясь обезличенным, искажая исходную структуру текста. Здесь будет уместно вспомнить А. Ф. Федорова, который в книге «Основы общей теории перевода» подчеркнул неравноценность грамматических замен: «Грамматические элементы, служащие для выражения более или менее однородного содержания, бывают стилистически неравноценны, т. е. далеко не всегда...могут служить заменой друг другу» (4, с. 242). Прагматическая ценность перевода при этом снижается.

7. «With us it is the small decisions which are easy to make – decisions about things that do not greatly matter» (1, с. 469). Автор перевода с помощью прилагательных «мелкие, незначительные решения» и части сложного предложения «решения о в общем-то ничего не значащих вещах» (2, с. 587) усилил отрицательное содержание отрывка: «По сути говоря, нам действительно легче всего даются мелкие, незначительные решения, т.е. решения о в общем-то ничего не значащих вещах [этого высказывания нет в оригинале]». «Ничего не значащие вещи», переводящие высказывание в разговорный регистр, снижают ценность высказывания, нарушается семантика НТ.

Приводим свой вариант перевода: «По сути говоря, нам проще всего принимать незначительные решения, которые легко исполнить и которые не имеют большого значения». Итак, переводчик, меняя контекстуальную эмоциональную насыщенность текста, чаще всего усиливает ее, заставляя читателя думать, что автор сам был генератором такой эмоциональной оценки.

В следующих примерах приведены примеры переводов отдельных предложений из книги Ф.Фукуямы «Trust».

8. «For example, over the past decade, Americans have become much more aware of the fact that Japan practices both democracy and capitalism according to a different set of cultural norms than does the United States (5, с.5). Русский перевод: «Так, за последнее десятилетие американцы стали гораздо чувствительнее к тому факту, что в Японии и демократия, и капитализм функционируют согласно иному набору культурных норм, нежели тот, что принят в Соединенных Штатах» (6, с. 16). Акцент в данном отрывке делается на языковую ментальность, к которой принадлежит автор перевода. «To be aware of the fact» – переводится на русский язык как «быть чувствительным к факту», что не вполне адекватно отражает иной понятийный ряд (осознавать, понимать и эмоционально откликаться на ситуацию-это взаимосвязанные, но все-таки различные понятия).

Приводим свой вариант перевода: «Так, за последнее десятилетие американцы стали все больше осознавать, что в Японии как демократия, так и капитализм функционируют согласно иному набору культурных норм, нежели те, что приняты в США».

9. «But the intellectual victory of the totality of free market economic theory in recent years has been accompanied by a considerable degree of hubris (5, с. 17). Английское существительное «hubris» (гордыня, надменность) в русском переводе передано словосочетанием, которое имеет широкое значение. Семантика текста при этом искажается: «Однако, неоспоримость интеллектуального триумфа экономически свободного рынка в последние годы сопровождается безоглядным высокомерием его приверженцев» (6, с. 38). Эпитет «безоглядное» в оригинале отсутствует. Привнесение в текст эмоционально-экспрессивных средств, отражающих языковую ментальность автора, снижает прагматическую ценность перевода.

10.«Not all economic action arises out of what are traditionally thought of economic motives» (5, с. 18). Наречие «traditionally» при переходе в другую языковую реальность передано как «узкий смысл слова», что придает тексту необязательность, размывая емкую и точную английскую формулировку: «Экономические действия не всегда движимы мотивами, которые считаются экономическими в узком смысле слова» (6, с. 39).

11.«The entire imposing edifice of contemporary neoclassical economic theory rests on a relatively simple model of human nature: that human beings are rational utility – maximizing individuals» (5, с. 18). Неточный перевод словосочетания «relatively simple model of human nature» как «незамысловатая модель человеческой природы» снижает планку повествования, придавая тексту совершенно иной смысл: «Вся современная неоклассическая теория зиждется на одной, сравнительно незамысловатой модели человеческой природы: человек как «рациональный» индивид, стремящийся к максимизации полезности» (6, с. 40). При сохранении эквивалентности перевода прагматическая норма едва ли сохранена: вульгаризация текста делает его менее содержательным и емким.

12.«But human beings act for nonutilitarian ends in aratoinal, group- oriented ways sufficiently often that the neoclassical model presents us with an incomplete picture of human nature (5, с. 21). Перевод дан такой: «Тем не менее, поскольку люди никогда не прекратят действовать нерационально и коллективистски, у нас есть все основания считать «неоклассическую» картину мира человека неполной (6, с. 46). Категоричность утверждения, свойственная русскому переводу, помноженная на размытую в

переводе семантику словосочетания «group-oriented ways» (что переведено как «коллективистски») отражает языковую модель мира автора, но отнюдь не автора оригинала.

13.« Certainly macroeconomic policy is important, but it must be applied within a particular political, historical and cultural context» (5, с. 21). Переводчик перевел данный отрывок так: «Макроэкономическая стратегия, каков бы ни был взгляд на этот важный инструмент развития, всегда должна вырабатываться с учетом коллективного, исторического культурного контекста» (6, с. 46). Попытка автора дать свое толкование текста «каков бы ни был взгляд на этот важный инструмент развития» и неточности перевода (политический контекст переведен как культурный) вносит двусмысленность в содержание отрывка, а перевод английского глагола «apply» (применять) как «вырабатывать» – совершенно искажает его смысл. (Стратегия должна по сути отрывка не только существовать на бумаге, но и применяться на практике).

14.« The greatest economic efficiency was not necessarily achieved by a rational self-interested individual but rather by groups of individuals who because of preexisting moral community are able to work together effectively» (5, с. 21). Русский перевод: «Поэтому наибольшая экономическая эффективность не обязательно достигается рациональными и эгоистически настроенными индивидами. Скорее, это прерогатива групп индивидов, которые, имея этическую общность в качестве фундамента, открывает для себя перспективу эффективного совместного труда» (6, с. 45). Автор расширяет высказывание (открывает для себя перспективу), в результате текст становится тяжеловесным, но пропадает точная и емкая исходная формулировка.

При переводе текста на русский язык следует избегать неправильного декодирования эмоционально окрашенных лексических единиц, следует переводить наукообразные обороты в разговорный регистр, а для стилистически окрашенной лексики выбрать либо семантически нейтральный вариант либо зафиксированный в языке фразеологический оборот, равноценный оригиналу.

Таким образом, НТ, являясь терминологически насыщенным и в основном сохраняя свою эквивалентность при переводе терминов и привычных формулировок при декодировании стилистически окрашенной лексики, отступает от исходного текста и несколько смещает стилистико-семантическое наполнение оригинала. Вследствие этого происходит нарушение и нормы эквивалентности, и прагматической нормы. Эмоционально-стилистические и ассоциативно-образные аспекты оригинального текста неверно интерпретируются. Это происходит в основном из-за смешивания культурологической языковой модели автора перевода и автора исходного текста, при котором в переводном тексте появляются категоричные высказывания и эмоциональные лакуны. При декодировке НТ переводной текст становится линейным, категоричным, утрачивая подтекст и нюансировку, свойственную оригиналу. Языковые штампы переводчика и толкование содержания, привнесенное в текст по его воле, деформируют переводимую языковую реальность и снижают качество перевода.

ЛИТЕРАТУРА

1. Drucker. P. Management: Tasks, Responsibilities, Practices / Peter F. Drucker. – New Brunswick (USA) and London (UK) : Transaction Publishers, 2007. – 839 p.
2. Друкер. П. Менеджмент: задачи, обязанности, практика / Питер Ф. Друкер. – М., СПб., К. : Вильямс, 2008. – 989 с.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
4. Федоров А. Ф. Основы общей теории перевода / А. Ф. Федоров. – М. : Высшая школа, 1968. – 230 с.
5. Fukuyama F. Trust. The social virtues and the creation of prosperity / Francis Fukuyama. – A Free Press Paperbacks Book., New York, 1995. – 457 p.
6. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма [пер. с англ.]. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ ПЕЧАТНОЙ РЕКЛАМЫ

Стилистическую форму рекламному тексту придает использование многочисленных тропов и стилистических фигур. Стилистические фигуры, наиболее часто используемые в рекламе:

1. Аллитерация повторение одинаковых или однородных согласных в синтагме, придающее ей особую звуковую выразительность. Подразумевается большая, по сравнению со среднеязыковой, частотность этих звуков на определенном отрезке текста или на всем его протяжении. Об аллитерации не принято говорить в тех случаях, когда звуковой повтор является следствием повтора морфем.

Gut gepflegt. Gleich gleichmäßig gebräunt. Dove Sunshine Body Lotion.

Аллитерация возникает из повторения звуков, следовательно, она является одной из форм повторения. Это повторение звуков приятно для слуха, и не выглядит слишком откровенным и навязчивым. Этот прием применен таким образом, чтобы текст воспринимался как естественная комбинация слов, *gepflegt gleich gleichmäßig* хотя в действительности эффект был тщательно просчитан.

Анафора – стилистический прием повторения букв, части слов, целых слов или словосочетаний в начале предложения. Этот прием мы встречаем в рекламе компании Triumph:

Triumph international. Triumph für den Körper. Triumph für die Sinne.

Анафоры часто используют, как в данном случае, в многословных PR-описаниях разнообразия возможностей организации, для разных ее характеристик. Используемые анафоры называются лексическими (повтор полного слова) и фонетические анафоры (повтор звука, звукосочетания).

Бессоюзие создает эффект ускоренного движения, быстроты за счет намеренного удаления союзов. В таких конструкциях используются однородные члены предложения, которые быстро сменяют друг друга, чем создают некий ряд, последовательность. Обычно бессоюзие пригодно для описания широкого ассортимента товаров в каком-либо магазине или широкого спектра действия продвигаемого товара.

Ritter Sport. Quadratisch. Praktisch. Gut.

Под термином **неологизмы** (греч. – «neos» – новый и «logos» – слово) понимают новые слова, возникающие в языке в связи с развитием общественной жизни и возникновением новых понятий. Предпринятые в отечественной и зарубежной лингвистике попытки определить понятие «новое слово» дали следующие результаты. Неологизм квалифицируется как слово, относящееся к новым реалиям.

Новое слово отнесено исследователями к стилистической категории, при этом главным критерием считается «ощущение новизны» при восприятии слова. К неологизмам относят те слова, которые не зафиксированы в словарях, или определены в словарях как неологизмы без конкретизации параметров (время появления, сферы и жанра употребления).

Иногда к неологизмам относят слова, которые придают товару лоск и принадлежность к элитной группе. По определению исследователей рекламы неологизмы, так называемые «новомодные слова», это доходчивый лексикон, один из самых ходовых способов придать рекламируемому товару яркость и энергичность [1; 4].

Guten Appetit! McDonald's. Ich liebe es.

Неологизм создан путем миксирования слов *Happy* (счастье) и *Appetit* (аппетит).

Олицетворение – наделение неодушевленных объектов признаками и свойствами, присущими живым существам. Олицетворение как творческий способ воссоздания (отражения, моделирования) действительности в вербальных текстах и других знаковых системах тесно связано с антропоморфизмом, древним стремлением людей приписывать предметам и явлениям неживой природы человеческие свойства и наделять живых существ (да и неживые предметы) человеческой психикой. Использование приема олицетворения не самоцель, но средство достижения ряда коммуникативных эффектов. Они позволяют, как вызвать определенный эмоциональный настрой, так и сделать акцент на тех или иных физических, рациональных свойствах товара (бренда).

Deine Haut atmet auf! Clearzone. Наделение кожи умением дышать свойства, данного только живому существу.

Эллипсис – наряду с умолчанием, номинативными предложениями, приложением является

средством компрессии в рекламе и отражает стремление воздействовать на адресата с помощью минимального количества информации. Компрессия также проявляется в опущении служебных, семантически «неполных» слов.

Например:

Das eigene Zuhause ganz ohne Eigenkapital! Kein Problem mit der ABN-AMRO Hypotheken-Gruppe. Der große europäische Immobilien-Finanzierer bietet Hypothekenkredite für jeden. Transparent und ohne versteckte Kosten. Wir finanzieren Ihre Wunschimmobilie mit bis zu 105 % des Kaufpreises. (Собственный домашний очаг совсем без вложений капитала! У вас не возникнет абсолютно никаких проблем с группой ипотек ABN-AMRO. Крупная европейская кредитная организация предлагает ипотечные кредиты для каждого. Без проблем и без лишних расходов. Мы финансируем Вашу желаемую недвижимость до 105 % цены закупки).

Первое, второе и четвертое предложения являются примерами эллипсиса, где отсутствует главный член предложения – сказуемое, но смысл неполных предложений понятен из контекста. Лексическое *ohne* и грамматическое *kein* средства отрицания помогают ярче передать смысл информации, придают дополнительную выразительность и экспрессивный оттенок превосходства и надежности рекламируемого банка. Адресант подчеркивает выгодные стороны ипотечной программы банка "ABN-AMRO", где не нужен капитал для приобретения собственного жилья, и у клиента не будет дополнительных скрытых расходов.

Эпитеты – слова, определяющие предмет или устройство, подчеркивающие в них какое-либо характерное свойство или качество. Наиболее действенны в рекламе. Использование эпитетов способствует созданию образа товара – определения товаров и услуг должны вызывать конкретные ассоциации, представления.

Die Mascara Revolution! Unendlich lange Wimpern und dramatisch betonte Augen. Lash Revolution. Nivea Beauty.

Главное правило рекламного сообщения с эпитетами – эпитеты должны быть интересными. В данном случае созданный рекламой образ должен впечатлять и очаровывать. Сочетание прилагательных *unendlich, lang*, создают образ ресниц, о которых мечтает каждая дама; *dramatisch, betont* образ невероятно красивых глаз.

При анализе синтаксической структуры выяснилось, что доминируют восклицательные предложения, особенно часто встречаются восклицательные предложения с глаголом в повелительном наклонении.

Более 40 % рассмотренных слоганов, которые в основном рекламируют автомобили, бытовую технику, финансовые услуги, медицинские средства и препараты, обещая потребителю конкретную, практически применимую пользу, используют для рекламы восклицательные и вопросительные предложения.

Остальные из рассмотренных слоганов (около 60 %), которые рекламируют спиртные напитки, сигареты, украшения, часы, товары для женщин, продукты питания, являются эмоционально окрашенными.

Формы и содержание эмоционально окрашенных рекламных слоганов различаются в зависимости от того, какие языковые подсистемы вовлечены в их создание. Лексико-семантический анализ рекламных слоганов, позволяет прийти к выводу о том, что самыми многочисленными оказались слоганы, содержащие слова со значением сравнения в своей семантике.

Ввиду их большей информативности двумя основными частотными группами лексем рекламного слогана в исследованном материале являются имена существительные (26 %), глаголы (14 %), прилагательные (11 %), на оставшиеся грамматические единицы приходится (49 %). Широкий спектр лексических средств создания экспрессии: от использования стилистически нейтральных слов до разговорной лексики. Однако наибольшую частотную группу (79 %) составляет стилистически нейтральная лексика (из 100 %), что, может объясняться тем фактом, что рекламный текст ориентирован в первую очередь на среднестатистического обывателя. Одним из характерных лексических средств в рекламном тексте-слогане являются слова-«пустышки», ведущие к имплицитному обману потребителя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зирка В. В. Современная реклама: манипуляция с модными словами / В. В. Зирка [збірник наукових праць] : Лінгвістика XXI ст.: нові дослідження і перспективи. – Київ, 2010. – С. 166–120.

ТЕСТ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ КОНТРОЛЮ У ВИВЧЕННІ РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Як відомо, контроль є найважливішим фактором у процесі вивчення російської та української мови як іноземної. Дослідники-методисти розглядають контроль як систему, яка всебічно охоплює процес навчання. Система контролю відповідає потребам навчального процесу і, як його складова, має декілька функцій, але однією з найважливіших функцій є контролююча – перевірка якості рішення поставлених завдань (досягнення визначеного рівня іномовних умінь і навичок, засвоєння визначеного рівня знань). Також важливими є: і навчальна функція, і функція контролю, і діагностуюча, і корегувальна, і стимулююча, і виховна і т.д. На думку багатьох дослідників, саме контроль стимулює навчальні дії студентів-іноземців та додатково активізує їх діяльність.

Контроль – це перевірка знань, навиків та умінь іноземних студентів. Раціональне, ефективне керування навчанням неможливе без чіткої, науково організованої системи контролю.

Поняття «форма контролю» трактується на сторінках методичної літератури по-різному. Однак, більшість дослідників розглядають під цим терміном різні види поточного, періодичного, проміжного та підсумкового контролю.

Поточний контроль використовують викладачі протягом усього навчального процесу. Звичайно, у процесі навчання використовуються звичайні вправи, характерні для формування умінь та навичок використання мовного матеріалу і мовних вправ. Інколи доводиться викладачам планувати поточні, підсумкові і попередні контролю. В цьому випадку можливі різні форми його реалізації: співбесіда, контрольні роботи, іспит. Усі перераховані форми контролю можуть бути як письмовими, так і усними.

Нині в Україні одночасно з існуючою традиційною системою оцінки і контролю результатів навчання почала складатися нова система, заснована на використанні тестових технологій.

Існують різні визначення поняття «тест» – від практичного будь-якого виду контрольного завдання до набору завдань виду «багатоманітний вибір».

Під час складання і використання кожен крок на шляху – від його задумки до інтерпретації результатів – повинен бути співвіднесений з поставленою метою.

Мета будь-якого тесту з іноземної мови складається з отримання інформації про те, що уміє студент-іноземець і про стан навчання в цілому. Тестування у вивченні іноземної мови проводиться з метою з'ясування:

- 1) рівня досягнень у визначеному виді досягнень;
- 2) можливостей у визначеному виді досягнень;
- 3) труднощів у володінні тим чи іншим видом діяльності і можливих способів їх подолання.

У практичній діяльності викладачам частіше доводиться зустрічатися з тестами першої групи. Такі тести можуть визначати загальні уміння у мовній діяльності або досягнення рівня умінь в процесі засвоєння конкретного курсу навчання.

Можна виділити декілька видів тестів.

Підсумковий тест призначений для того, щоб об'єктивно підтвердити досягнутий студентом-іноземцем рівень навчання.

Тематичний тест призначений сприяти покращенню самого навчального процесу.

Тести можуть визначати рівень навчання або мовної компетенції відповідно до інших студентів-іноземців або відповідно до визначеного критерію, наприклад, рівня навчання.

Як відомо, поки що в наших навчальних закладах майбутніх викладачів не ознайомлюють зі специфікою складання тестових завдань і вони часто вимушені відрізняти тестування від інших видів контролю інтуїтивно, інколи спираючись на формальні показники. Наприклад, уява багатьох викладачів про тести обмежується тим, що на їх думку, тестове завдання – це таке завдання, в якому до питання чи завдання подаються варіанти відповідей. В результаті викладачі складають свої тести, надаючи знанням чисто формальну схожість з відомими їм зразками, часто не підозрюючи про

наявність визначених правил написання питань і варіантів відповідей, про вимоги, які надаються для правильних відповідей і варіантам неправильних відповідей.

Часто незалежно від призначення тестів більшість викладачів використовують їх як контрольні роботи, на основі яких вони виставляють оцінки (як поточні, так і підсумкові).

Тест передбачає наявність двох постійних компонентів:

а) головного компонента, який може бути названий як основний. Він має конкретне завдання, яке вимагає пошуку відповіді і, зазвичай, підказує напрямок пошуку;

б) низки варіантів відповіді, представлених в основі, серед яких слід шукати правильну відповідь. Це варіанти вибору / альтернативи.

Характерним для тесту з іноземної мови є те, що в якості основи та альтернативи в ньому можуть виступати як конкретні мовні одиниці, так і вербально сформовані ознаки, притаманні / непри- таманні запропонованому іномовному матеріалу.

При складанні тестів використовуються різні типи завдань. Завдання, спрямовані на контроль окремих компонентів володіння мовою. Це можуть бути завдання, які перевіряють сформованість граматичних, фонетичних та орфографічних знань та навиків, а також мовних навичок. Останнім часом велику зацікавленість викликає використання завдань, спрямованих на контроль і готовність студентів-іноземців до спілкування тією мовою, яку вони вивчають, в різних ситуаціях. Серед багатьох типів завдань, які використовуються для складання тестів, часто зустрічаються наступні:

- перехресний вибір;
- альтернативний вибір;
- багатоманітний вибір;
- впорядкування;
- завершення;
- заміна;
- трансформація;
- відповідь на питання тощо.

Тести як контролюючі інструменти давно вже привертають увагу дослідників, бо вони мають велику перевагу в порівнянні з іншими формами завдань. Ці переваги добре відомі всім. Наприклад, зокрема, такі: тест дозволяє швидко працювати одночасно з великою кількістю студентів-іноземців, результати його виконання встановлюються дуже швидко, дуже просто і можуть бути оперативно доведені до відома студента.

Моральні норми тестування:

1. Вибір тесту і його використання в роботі зі студентом-іноземцем має бути обґрунтоване на гуманних цінностях, а також на точній інформації про те, що даний вид тесту може перевірити, а чогось не може.

2. При проведенні тестів та їх аналізі передбачається, що студент, якого тестують є об'єктивним і правдивим.

3. Потрібно обережно коментувати підсумки тестування, пам'ятаючи про те, що будь-який тест говорить про результати успішності студента-іноземця лише на даний момент.

На мій погляд, це є основні рекомендації щодо складання і використання тестів, за допомогою яких можна здійснювати контроль у вивченні російської та української мови як іноземної.

Використання тестів необхідно як для сформованості граматичних навиків, так і уміння читати з розумінням використання потрібної інформації, уміння аудіювання.

Незамінний тест також і для тренування вищеперерахованих умінь та навичок.

При дотриманні всіх вимог, які перераховано вище, для складання тестових завдань з вивчення російської та української мови як іноземної на підготовчому відділенні стане більш успішним.

Таким чином, ситуація успішності в студентів-іноземців буде передумовою для підвищення пізнавального інтересу до вивчення російської та української мови як іноземної.

MAIN METHODS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

К.Б. Кузай, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна.

Основні методи викладання іноземних мов. В даній статті наводиться аналіз основних методів навчання іноземної мови, принципів, переваг та недоліків. Основна мета – оцінка ролі цих методів у навчальному процесі. Також стаття містить інформацію щодо методології як педагогічної категорії.

К.Б. Кузай, доцент, Киевский национальный университет технологий и дизайна, г. Киев, Украина.

Основные методы преподавания иностранных языков. Данная статья является анализом основных методов преподавания иностранного языка, принципов, преимуществ и недостатков. Главная цель – оценка роли этих методов в процессе обучения. Кроме этого, статья затрагивает вопросы методологии как педагогической категории.

I would like to give a short overview of two main methods of foreign language teaching, their principles, advantages and disadvantages. The following methods have been analysed: Grammar-Translation Method and Audiolingual Method.

The main purpose of the article is to give critical assessment of the role played by methods in the educational process. Knowledge of the different methods gives foreign language teachers a good background reference to their own stand on pedagogical matters and classroom practice, and in addition helps them understand the process that foreign language teaching has undergone.

The word “methodology” is itself often misinterpreted or ill-understood. It is usually given lip-service as an explanation for the way a given teacher goes about his/her teaching, a sort of umbrella-term to describe the job of teaching another language. Most often, methodology is understood to mean methods in a general sense, and in some cases it is even equated to specific teaching techniques. It should in fact mean and involve much more than that. I've found that Brown's definitions (reflecting current usage at the time and drawn from earlier attempts to break down and classify elements to do with methodology) are the most useful: methodology is the study of pedagogical practices in general including theoretical underpinnings and related research. Whatever considerations are involved in “how to teach” are methodological. Method is a generalized set of classroom specifications for accomplishing linguistic objectives. Methods tend to be primarily concerned with teacher and student roles and behaviours and secondarily with such features as linguistic and subject-matter objectives, sequencing, and materials [4, p. 5].

Within methodology a distinction is often made between methods and approaches, in which methods are held to be fixed teaching systems with prescribed techniques and practices, whereas approaches represent language teaching philosophies that can be interpreted and applied in a variety of different ways in the classroom. This distinction is probably most usefully seen as defining a continuum of entities ranging from highly prescribed methods to loosely described approaches [4, p. 14].

Let us take a look at methods as part of a paradigm or model of foreign language teaching (FLT). Each of the main FLT methods presented here was not superseded by subsequent one. It went on living, the new one superimposing on the former. We can even say that the appearance of a new method corresponds with a loss of expectation of the former one along with the progressions of theory, research and the experience of teaching practice. There is not, broadly speaking, a marked line between different methods, but often an eclectic mixture between methods is present.

In this sense methods are considered representations of language knowledge for pedagogical purposes and are part of a paradigm (a unit of theory, research and practice), which means a predominant way of building up theories, doing research and carrying out classroom activities. In fact, FLT methods have appeared as a result of the application of the new theoretical findings. Methods are also conditioned by educational philosophy, approaches about language nature and how it can be taught and learnt, and conceptions about classroom interaction. All this pervaded by those values concerning society and human relationships.

When these aspects start to change, it can be said that a shift of model is taking pace [1, pp. 10–14]. ***The Traditional or Grammar-Translation Method***

This method applied the study of Latin and Greek grammars to the study of foreign language from the XVIIth to the XXth centuries. In the XIXth century this method was rather widespread for learning foreign languages, though by the end of the century moves towards the Direct Method were noticed.

The Principles of the Grammar-Translation Method.

The most relevant principles of this method can be summarised as follows:

- 1) It emphasises the study and translation of the written language, as it is considered superior to spoken language.
- 2) Successful learners are those who translate each language into the other, though they cannot communicate orally.
- 3) Reading and writing are the main language skills.
- 4) Teachers play an authoritarian role in the classroom and the predominant interaction is between teacher-student.
- 5) Students must learn grammatical rules and deduce their applications to exercises.
- 6) Students have to know verb conjugations and other grammatical paradigms.
- 7) The basic unit of teaching is the sentence.
- 8) The student's native language is the medium of instruction and used as well to compare with the language studied.

The Grammar-Translation Method focuses on the teaching of the foreign language grammar through the presentation of rules together with some exceptions and lists of vocabulary translated into the mother tongue. Translation is considered its most important classroom activity. The main procedure of an ordinary lesson followed this plan: a presentation of a grammatical rule, followed by a list of vocabulary and, finally, translation exercises from selected texts [3, p. 11].

The major disadvantages of the Grammar-Translation Method.

Retrospectively, there some very obvious disadvantages of this method, which are summarised next:

- 1) No account of present-day language usage is presented.
- 2) Secondary grammatical points, lists of forms and examples receive a lot of attention; some definitions and explanations are often incoherent because of their heterogeneous criteria. As a result facts about the language are confusing for the students.
- 3) It gives a predominant place to morphology but neglects syntax.
- 4) It gives an exaggerated importance to faults to be avoided by the learner and to exceptions, emphasising the prescriptive and mechanical aspect of language.
- 5) Translations are often unsatisfactory as they are done word by word.
- 6) Students have to learn a lot of grammatical terms and too much weight falls on their memories.

The Audiolingual Method

The Audiolingual Method corresponds with the USA structuralistic tradition of FLT, which became the dominant orthodoxy after World War II. Its origin can go back to the seminal work of Bloomfield, who set up the basis of structural linguistics segmenting and classifying utterances into their phonological and grammatical constituents.

The most important assumptions about FLT in the Audiolingual Method are the following:

- 1) Foreign language is the same as any other kind of learning and can be explained by the same laws and principles.
- 2) Learning is the result of experience and is evident in changes in behaviour.
- 3) Foreign language learning is different from first language learning.
- 4) Foreign language learning is a process of habit formation.
- 5) Language learning proceeds by means of analogy rather than analysis.
- 6) Errors are to be avoided.

As a consequence from the assumptions considered above, the main procedures put into practice by Audiolingualism give a primary emphasis on an oral approach of FLT and focuses on an accurate speech, but grammatical explanations do not have an important role. Teaching units are organised following these three methodological points [2, p. 4]:

- Nothing will be spoken before it has been heard.
- Nothing will be read before it has been spoken.
- Nothing will be written before it has been read.

The major disadvantages of the Audiolingual Method.

- 1) Its description of the grammatical system rather incomplete.
- 2) It gives excessive weight to grammatical facts of secondary importance, and thus neglects important generalizations.
- 3) Slight treatment is given to syntactic relations.
- 4) It leaves teachers and learners without a creative approach towards the language study.

Some conclusions

I have considered just two main methods of FLT as models or paradigms of theory, research and practice. There are Situational Language Teaching, Communicative Language Teaching, Suggestopedia, Natural Approach, Total Physical Response and others. Some of them may be considered obsolete from a scientific point of view, some to be more current, but in fact all of them have introduced innovations at a given moment, superimposing on the former ones. However, all methods have at least two things in common: 1) their belief to be the best one, and 2) a set of prescriptions that teachers have to follow necessarily.

I think that teaching should be approached following a dynamic and reflective process which means a permanent interaction among the curriculum, teachers, students, activities, methodology and instructional materials.

REFERENCE

1. Alcaraz Varó, E. *Tres paradigmas de la Investigación Lingüística* / Enrique Alcaraz Varó. – Alcoy : Marfil, 1990.
2. Ellis, R. *Understanding Second Language Acquisition* / Rod Ellis. – Oxford : Oxford University Press, 1985.
3. Larsen-Freeman, D. *Techniques and principles in language teaching* / Diana Larsen-Freeman. – Oxford : Oxford University Press, 2000.
4. Richards, J., & Rodgers, T. *Approaches and methods in language Teaching* / Jack C. Richards and Theodore S. Rodgers. – [2nd ed.]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001.

С.И. Кучерова,

старший преподаватель

М.А. Фёдорова,

старший преподаватель,

Кубанский государственный технологический университет

г. Краснодар, Российская Федерация

**ЗНАЧЕНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ КОМПЛЕКСОВ ПО
АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ**

В современное время компьютерной глобализации структура и содержание образовательного процесса требует инновационных проектов. Учебно-методические комплексы по иностранному языку в традиционном формате уже не удовлетворяют потребности современной аудитории. Невозможно решать задачи повышения эффективности обучения иностранному языку как средству профессиональной коммуникации при ограниченном количестве времени, отводимом на его изучение в техническом вузе, а также в условиях отсутствия иноязычной среды. В связи с этим особо актуальной представляется идея создания интерактивных мультимедийных учебных комплексов и пособий, которые можно использовать как на занятиях в компьютерном мультимедийном классе, так и для самостоятельной работы студентов с Интернет-ресурсами.

Прогресс в области технических средств обучения привел к созданию мультимедийных компьютерных программ, предназначенных для взаимосвязанного обучения всем видам речевой деятельности. Однако, уровень языковых средств, используемых для объяснений и комментариев, в программах, созданных носителями языка, намного превосходит уровень языковой подготовки сту-

дентов технического вуза. Зачастую эти программы как и многие зарубежные традиционные учебники не адаптированы к российской студенческой аудитории. С другой стороны, несмотря на большое количество отечественных компьютерных программ, существующие материалы не всегда отвечают задачам обучения. В связи с необходимостью обеспечить потребности образовательного процесса в вузе на качественно высоком уровне, выстроить эффективную программу самостоятельной работы студентов, создать электронную обучающую и тестовую базы, перед вузами нашей страны встает проблема создания электронных мультимедийных учебно-методических комплексов нового поколения, отвечающих требованиям времени. Всё это, а также стремительное развитие информационных технологий вызывает необходимость в создании. Значимо, чтобы подобные комплексы создавались преподавателями для специальностей, с которыми они непосредственно работают.

На базе Кубанского Государственного Технологического Университета целью создания интерактивных учебно-методических комплексов по английскому языку для студентов технических и экономических направлений является представление и усвоение языкового материала по специальности. Был разработан электронный мультимедийный учебно-методический комплекс по английскому языку для подготовки бакалавров технологического направления “Английский язык для пищевой промышленности”.

“Деловой английский” разработан для работы со студентами экономических специальностей с целью изучения навыками бизнес общения. В настоящее время большое внимание уделяется технологиям эффективной речевой коммуникации, национальным особенностям деловых людей, особенностям делового общения в трудовом коллективе. В данном издании освещаются основные вопросы организации делового общения, включая общение в области экономики, этические нормы делового общения. Кроме того, насущной потребностью современного общества является подготовка специалистов, имеющих не только теоретические, но и практические сведения о деловых переговорах, их организации, методам и тактике их ведения, документационному обеспечению управленческой деятельности. В связи реализацией стала экономических реформ в нашей стране, перед студентами вузов стоит задача внедрения нового стиля мышления, социального поведения, отвечающего задачам гражданского общества, что придает особое значение новой учебной дисциплине «Деловой английский язык». Исходя из требований к современному высшему образованию и необходимости выполнения социального заказа воспитания компетентной личности, любому современному специалисту необходимо владеть методами деловой коммуникации. Отличительной особенностью от других печатных изданий, как мы считаем, является видео поддержка учебного материала, тщательно подобранная к каждому изучаемому разделу. Это поможет обогатить данный курс и приблизить его к жизненным ситуациям.

Введение видео в процесс обучения меняет характер традиционного урока, делает его более живым, интересным. Видео служит сильным стимулом к изучению иностранных языков. Когда студенты осознают, что они в состоянии понимать иноязычную речь, у них повышается самооценка и мотивация к изучению языка. Использование различных каналов поступления информации (слуховой и зрительный каналы) положительно влияет на прочность усвоения материала. Во время просмотра возникает атмосфера совместной познавательной деятельности, а в этих условиях увеличивается интенсивность внимания, что оказывает влияние на объем запоминаемой информации в долговременной памяти. Аутентичные материалы обеспечивают более широкие возможности для овладения языком, предлагают большое количество образцов речи и языка, общеупотребительной и специальной лексики. Демонстрация видео материала должна сопровождаться активной учебной деятельностью студентов, а именно фиксированием ключевой информации с тем, чтобы далее они могли обсуждать материал, отвечать на вопросы и выполнять задания.

На каждом этапе обучения необходимо использовать различные виды промежуточного и итогового контроля усвоения информации. В этом могут помочь тесты, разработанные для мониторинга понимания текстового языкового материала, а также видео. Данное пособие будет дополнено тестами, выполненными в компьютерной среде Sun Rove Test Maker, который позволяет оценить итоги работы студента с каждым тематическим разделом. Это издание предназначено для использования на уроках делового английского языка в специально оборудованных видео классах.

Данные интерактивные учебные пособия основаны на обширном иллюстративном и демонстрационном материале (с аудио- и видеосопровождением). Это позволяет решать следующие задачи: интенсифицировать процесс обучения иностранному языку, повысить его качество, приблизить уровень языковой подготовки специалистов к международным требованиям, вызвать интерес обуча-

ного к процессу обучения, представить материал в виде презентаций для более легкого усвоения и закрепления, развитие навыков применения полученных знаний на практике.

Новизна данных электронных комплексных пособий состоит в том, что в них представлен разнообразный материал на гипертекстовой основе, включающий достаточный объем терминологической лексики, необходимой для будущих специалистов. Преподаватель имеет возможность представить материал для закрепления в виде различных упражнений, тестовых заданий. В условиях жесткой конкуренции на рынке трудовых ресурсов возникает необходимость подготовки профессионалов, умеющих решать производственные задачи, обсуждая новые технологии, особенности работы оборудования и т. п. со специалистами других стран.

Известно, что работа с компьютером формирует особый тип восприятия информации, при котором визуальный образ выходит на первый план, а вербальность вытесняется на второй. Современное поколение студентов овладело современными информационными технологиями, без которых уже невозможно представить изучение иностранного языка. Не секрет, что непрофильные вузы не проводят дополнительных тестирующих испытаний по иностранному языку. В результате, разные интеллектуальные и психологические особенности студентов делают процесс обучения языку крайне затруднительным, а иногда малоэффективным. Разноуровневые знания студентов также требуют различного по протяженности временного ресурса для освоения одного и того же объема учебного материала. Преподавателю приходится ориентироваться либо на «сильных» студентов (при этом они становятся еще сильнее, а «слабые» безнадежно отстают), либо на отстающих (при этом удается сделать разрыв между сильнейшими и отстающими минимальным, однако средний уровень группы неизбежно снижается). Использование возможностей электронного учебника позволит организовать индивидуальный маршрут обучения студента и для «сильных», и для «слабых» студентов. Интерактивный учебно-методический комплекс позволяют студентам работать по индивидуальной образовательной траектории, интенсивно осваивая материал в максимально быстрые сроки, и развивать коммуникативные навыки. Он подразумевает развитие навыков письменной речи, овладение набором приемов для использования лексики делового общения.

Электронные мультимедийные учебно-методические комплексы по английскому языку представлены в виде системы уроков, каждый из которых содержит тщательно структурированный учебный материал в виде последовательности интерактивных кадров. Эффективность обучения будет обеспечена возможностью моментального перевода языковых единиц в интерактивном режиме и постоянно звучащем материале. Кроме того, учебно-методические комплексы будут включать упражнения на закрепление лексического материала и формирование коммуникативных навыков. Для постоянного мониторинга успешности процесса обучения в пособиях предусмотрена система тестов. База вопросов и тестов дает студентам возможность самоконтроля, помимо контроля со стороны преподавателя, обучаемый имеет возможность пройти тестовые задания несколько раз. Но, с другой стороны, в зависимости от выбранного режима программа может отказать обучаемому в доступе к последующим разделам, пока материал не будет усвоен.

Структура и содержание интерактивных учебно-методических комплексов также предполагает возможность их применения для подготовки обучающихся к тестированию в соответствии с требованиями международных сертификационных экзаменов. Интерактивные электронные пособия необходимы для самостоятельной работы студентов при очном и, особенно, дистанционном обучении потому, что оно облегчает понимание изучаемого материала и предоставляет широчайшие возможности для самопроверки на всех этапах работы, позволяет преподавателю с помощью компьютера быстро и эффективно контролировать знания студентов. Мультимедийные учебно-методические комплексы по английскому языку для подготовки студентов технических и экономических специальностей используются как для студентов очной, так и заочной дистанционной формы обучения через глобальную сеть Интернет. Это позволит подготовить специалистов высокого уровня, способных интегрироваться в мировую экономическую систему.

ЛИТЕРАТУРА

1. Герасина С. И., Фёдорова М. А., Сафонова О. Н. Английский для пищевой промышленности (English for food industry) : электронный мультимедийный методический комплекс для подготовки бакалавров технологического направления спец. 260100 ; ФГБОУ ВПО Куб ГТУ, кафедра англ. языка. авторское свидетельство № 23643 от 23 сентября 2011г.
2. Кучерова С. И., Фёдорова М. А., Тымчук Е. В. Деловой иностранный язык : электронное пособие по дисциплине [для подготовки студентов – бакалавров 3 поколения всех форм обучения] ; ФГБОУ ВПО Куб ГТУ, кафедра англ. языка.

*Т.О. Масловська,
старший викладач,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

КАЗКИ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Поет наближається до вищих істин, пов'язує свої витвори із реальними життям – це самовираження, творчість, він говорить про істини. Феномен художнього вимислу може виникати при сприйнятті художнього тексту, хоча може бути створеним із реальними діями, або на документальній основі. Будь-який художній твір відтворює світ в дійсності у певному творчому ракурсі. Література бере деякі явища, (вижимки) скорочує або розширяє їх. До уваги береться умовність та життєподібність – це рівноправні взаємодіючі тенденції художньої образності (гіпербола та гротеск).

Іронія – особлива форма самоіронії, самонасмішки, глузування, удавання, лукавство, насмішка із замаскованою формою. Класифікують такі форми іронії – це власне іронія, сарказм, інвектива (особливо гостро у поезіях В. Симоненка). Особливим видом алегорії є езопівська мова. Цей вид алегорії виникає в умовах тоталітарного режиму, несвободи, утиску свободи пера. Езопівська мова – замаскований спосіб думок з натяками, недомовками (інакомовлення, алюзії, іронії, алегорії) задля уникнення цензурних чи будь-яких заборон, переслідувань. Особливо популярною вона була в період соціалістичного реалізму. До цього трюку звертались і поети шістдесятники. Це був одним із кращих способів розкрити суть соціалістичної системи, режиму, хоча іноді це коштувало найвищою ціною – життям (В. Стус). Прикладом такої мови у В. Симоненка були казки. У іронії значення відмінне від сказаного, протилежне йому. Іронія – спосіб висловити трагічність, гостре засудження. Це форма показати вільний погляд на світ, до цього засобу поет навмисне вдається і це – найкращий прояв відтворення світу, відчуття навколишньої сфальшованості. У В. Симоненка іронія уражає в саму суть („Гострий плуг”, „Заячий дріб”, „Мандрівка по цвинтарю”, епітафії, казки, поезії-інвективи та ін.). Іронія дуже тісно пов'язана з комічним, гумором та сатирою.

Казка – жанр усної народної творчості. За семантикою казки поділяють на такі групи – чарівні, побутові, казки про тварин, за структурними ознаками – кумулятивні, авантюрні, легендарні, анекдотичні, сатиричні, гумористичні. Дослідниками казок були Я. Грімм, А. Кун, В. Шварц, Ф. Лібрехт, Ф. Бусласв, К. Леві-Строс, О. Афанасьєв, О. Потєбня, О. Веселовський, Е. Тейлор, В. Пропп та ін. Жанр фольклорної казки сягає до міфу. Казка завжди має усталену структуру і композицію, зачин і кінцівку, протиставлення груп персонажів, позбавлених психологічної характеристики. Відсутні описи природи, побуту, сюжет побудований методом випробування головного героя з гіперболізованими фізичними та духовними якостями, властиві обмеженість часу, цілісність подій, спрямовані на перемогу добра зі злом, щасливе завершення казки.

Казки «Цар Плаксії та Лоскотон», «Подорож у країну Навпаки», «Казка про Дурила» написані для дітей, проте не були б вони Симоненковими, якби у них не постали означеними в своїй суті і на своєму місці головні для його етичного і громадянського кодексу поняття і явища: це й квітуча та щаслива краса – країна Сльозолій, в якій «*ллються сльози як ріка, бачте радість в них така*»; і неминуча присутність в послугі при тоні музи («*Ім поет один гладкий присвятив це й вірша. Скільки там було хвальби, Так скрасив їх вроду – Навіть жабки від ганьби булькнули у воду!*»). Невипадково автор вдається до казкових імен, наділяючи цим самим гіркою іронією та сарказмом. Країна, де на троні цар Плаксії та дочки Нудота, Вай-Вай і Плакота, сини – Плаксуні, їхні слуги забіяки-сльозівці. У наступному розділочку антиподом персонажів – дядько Лоскотон, який «*ходив по всій країні І носив з собою сміх*». Далі, арешт Лоскотона капітаном Макакою, визволення його робітниками та баграками і за допомогою сміху розвал царського трону. Хоч казка і написана для дітей, а точніше для Олесика, але вона всім змістом, кожним рядком відбиває трагічне минуле держави. Поет вдало використовує художні засоби, фольклорні елементи.

Роботу над «Лоскотоном», як сам називав цю казку В. Симоненко і «Подорожжю у країну Навпаки» він завершив влітку 1962 року. У листі до А. Перепаді від 10 листопада 1962 року він пише: «Ти нічого не сказав про мою другу казку, а для мене ж твій присуд значно важливіший, ніж рецензійні силогізми. А втім, казку я писав майже граючись» [1, с. 108]. А на початку наступного року схиляється очевидно на пропозицію А. Перепаді передати «Лоскотона» на конкурс, якщо умови його будуть прийнятні: «Дістав твого листа про «Лоскотона» конкурс – то заманлива річ, але, наскільки пам'ятаю, його умови передбачають мобілізаційний характер творів. І до того ж вони повинні відображати цікаве життя піонерів – збір металобрухту, вирощування кролів і т.п. Я ще не почуваю за собою такої сили хисту, щоб взятися за ці теми» [1, с. 109].

Казка «Подорож у країну Навпаки» – дивовижна незабутня подорож до казкової країни дуже подібної тоталітарному режимові. Сама країна за описом «Бороданя» була буже цікавою і загадковою для хлопчиків, які погодились подорожувати країною, де «*кожен робить, що хоче*». Автор символічно переносить у країну Навпаки читача: «*Ми потратили-таки У країну Навпаки*». Невипадково В. Симоненко пише «У» окремо, У+країна, мабуть, із тим наміром, щоб казку пропустила цензура. Це підтверджується засобом оксюморону: «*Там в річках тече чорнило, Там ніхто не чув про мило! Галасують всі щодуху, Оком чують, вухом бачать, Догори ногами скачуть. Сажотруси хати білять, Землеміри небо ділять, Косарі дерева косять, Язиками дрованосять*». Оксюморон – різновид тропа, що полягає у поєднанні контрастних, взагалі протилежних за значенням слів, внаслідок чого утворюється нове смислове значення, якість, несподіваний вражаючий ефект. Для піднесення духу тієї атмосфери поет використовує гротеск. Алегорично змальовані події вражають історичною точністю. В. Симоненко не випадково підкреслює, що тепер не заманиш нічим «У країну Навпаки». В казках поет розкрив жахливу картину подій, які відбувалися в Україні. Гротескно зображає тоталітарний устрій.

«Казка про Дурила» написана поетом в останні місяці життя, коли на його очах змінювалася ситуація і в літературі, і поза нею, коли твори його вже або не друкували, або друкували спотвореними цензурою. Як згадує у цитованому вже виступі Б. Горинь, в ту, останню їхню зустріч середини вересня 1963 року, Симоненко перед від'їздом із Києва зайшов до редакції «Зміни» де, як сам він писав у щоденнику, у квітні були вже зняті його вірші. Тепер він чекав нової добірки, за яку дуже переживав. В сигнальному примірнику вересневої «Зміни» справді на двох сторінках були видруковані вірші В. Симоненка, але «червоним олівцем, з притиском, грубими лініями половину віршів було перекреслено навхрест «Україні», «Злодій», «Некролог кукурудзяному качанові, що зогнив на заготпункті» [2, с. 112].

«Казку про Дурила» «написав одним подихом, хоч дещо було заготовлено раніше» [3, с. 268], а опубліковано в збірці «Лебеді материнства». Це один із найвідвертіших творів письменника, де, з притаманними йому емоційністю і сарказмом, показаний і «щасливий рай» з його заповітами, і дорогу до нього через річку з крові та сліз, і грубе політичне ідолопоклонство, серед якого пишається панна Муза, що має «цноту вже не більш як у повії», а іншим, «тихим людям», головне – «*повне корито бурди, теплу ковдру, затишину стріху та цукерки вряди-годи*». Нащо вже дурний і простакуватий Дурило, і й той збагнув: «*Якщо йому правда ріднесенька мати, Та нащо ж йому п'яти лизати? А якщо йому люба лизня, То тоді його ненька – Брехня?*».

Поза всяким сумнівом ця казка – гостра соціальна і політична сатира, вона є концептуально значима для всієї творчості В. Симоненка, бо в ній озвучені головні для поета, світоглядно значимі теми й мотиви, образи і психологічні ситуації. Зрештою в ній епічний задум автора розчиняється, губиться в пафосі суб'єктивних самовиявів казкових персонажів.

Загалом, епічний жанр, епічний тон не є головним для В. Симоненка. Його поеми – це спроба об'єктивувати внутрішній стан ліричного героя: спогади, переживання, настрої. Загалом, реальну причину звернення поета до епічного жанру можна хоча б частково зрозуміти з його листування. В березні 1962 він пише А. Перепаді: «Вдячний тобі, та й Поповичу за увагу до моїх писань, а до того ж я згоден з основними вашими заувагами. Мабуть, тільки *причину тих вад невірно розумієте ви*. Справа не в провінції. Справа в тому, що зараз я *переводжу свій поетичний тепловоз на рейки сюжетності*. І відверто зізнаюся, що *ще не вмю рухати події лаконічно*. Може, й не зумію – *адже одного хотіння тут замало*. Окрім того, *є товариші, яких можна «провести» тільки словесним туманом*. Це, між іншим, зробив талановито Іван Драч у своєму «Ножі». Я зробив це в «Голодній симфонії» (в останньому варіанті назва її «Симфонія прощання»). Цю поему я дуже люблю, бо, можливо, нічого кращого й не напишу» [1, с. 107].

Отже, йдеться не про оригінальний авторський потяг до нового для нього епічного жанру, та й невірність свою в творенні «сюжетності» він усвідомлює. Мета такого «переведення поетичного тепловоза» на нові рейки – напустити «словесного туману», «провести товаришів». Це підтверджує у своїх коментарях до листів В. Симоненка і Є. Сверстюк: «словесний туман» не як художній засіб, а як засіб «провести товаришів цензорів» [4, с. 117].

ЛІТЕРАТУРА

1. Листи Василя Симоненка // Сучасність. – 1995. – № 7. – С. 108–109.
2. Горинь Б. Тихий і громовий голос В. Симоненка / Б. Горинь // Сучасність. – 1988. – № 12. – С. 112.
3. Симоненко В. Берег чекає / В. Симоненко. – Мюнхен : Сучасність, 1973. – С. 268.
4. Сверстюк Є. Симоненкові листи / Є. Сверстюк // Сучасність. – 1995. – № 7. – С. 117.

В.И. Рыжик,

кандидат филологических наук, доцент,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

ТРЕХБУКВЕННЫЙ КОРЕНЬ В АРАБСКОМ И ДРУГИХ СЕМИТСКИХ ЯЗЫКАХ

Корень – носитель вещественного, лексического значения слова, центральная его часть, остающаяся неизменной в процессах морфологической деривации; выражает идею тождества слова самому себе; коррелирует с понятием лексемы; простая или непроемная основа слова, остающаяся после устранения всех словообразовательных и/или словоизменяющих элементов [1, с. 242]. В русском языке корень может состоять даже из одной буквы. Например, в словах «обуть», «разуть» корнем является одна буква «у» [2, с. 126]. Большинство русских слов имеют корень от 3 до 5-6 букв. Корни из 7 и более букв встречаются в русском языке обычно в заимствованных словах или в исконно русских словах, претерпевших опрощение: *кенгуру*, *вермишель*, *велосипед*. В качестве исключения приводится даже слово, не имеющее корня. Таким словом является «вынуть», в котором выделяется префикс «вы», суффикс «ну» и суффикс инфинитива «ть» [3, с. 202].

На фоне нестабильности количества букв в корнях русских слов, а также и в других европейских языках, особенно интересным выглядит корень арабского слова, который состоит, как правило, из трех согласных букв. Гласные звуки, обозначаемые на письме надстрочными и подстрочными знаками, представляют грамматический элемент, определяющий грамматическую форму слова. Поэтому для того, чтобы выделить корень, необходимо отбросить не только аффиксы, но и все гласные. В результате останутся согласные буквы, которые и несут вещественное значение группы однокоренных слов. Таким образом, корнем арабского слова «называется группа стойких согласных звуков слова, которая остается после удаления всех аффиксов и гласных» [4, с. 10]. Неправильным будет полагать, что корень может иметь или имел когда-то самостоятельное функционирование, как это иногда бывает в русском языке. Даже произнести отдельно три согласные буквы корня без гласных звуков невозможно, поэтому говорить о самостоятельном употреблении корня как лексической единицы будет неправильным. Если применительно к арабскому языку и говорят, что такое-то слово произошло или образовалось от такого-то корня, то имеется в виду лишь грамматическое построение этого слова. Вместе с тем, в сознании носителя языка совокупность определенных согласных звуков воспринимается как элемент, с которым связано вещественное значение слова. Например, корень *кѳб* служит для образования слов, имеющих общее значение «писать» и все, что с этим связано, например: *катаба* «он написал», *йатакѳтабуна* «они переписываются», *'актаба* «он диктовал», *кѳтибун* «писатель, переписчик, журналист», *кѳтабун* «книга, грамота, послание», *кѳтабатун* «писание, секретарство, стиль», *кѳбатун* «почерк», *микѳабун* «пишущая машинка», *мактабун* «школа, письменный стол, кабинет, бюро, контора, канцелярия», *мактабатун* «библиотека, книжный магазин», *мактѳбун* «письмо» [5, с. 676].

Кроме трехбуквенных корней в арабском языке имеется небольшое количество и четырехбуквенных, однако слова, образованные на основе четырехбуквенного корня, встречаются намного реже.

Еще реже встречаются пятибуквенные корни. Однако, в таких словах уже обнаруживается тенденция к утрате одной буквы в процессе дальнейшего словообразования. Например, слово *барнѳмаджун* «программа» имеет пятибуквенный корень, но при образовании формы множественного числа *барѳмиджу* одна коренная буква исчезает, т.к. все формулы рассчитаны, прежде всего, на трехбуквенный корень, в редких случаях на четырехбуквенный.

Встречаются в арабском языке и двухбуквенные корни, которых еще меньше, чем четырехбуквенных. При дальнейшем словообразовании эти корни также стремятся к трехбуквенному. Например, слово *йадун* «рука» имеет двухбуквенный корень *йѳд*. Относительные прилагательные в арабском языке образуются с помощью окончания *-ийѳун*, которое присоединяется непосредственно к основе слова, однако при образовании относительного прилагательного *йадаѳийѳун* «ручной» к корню слова перед необходимым окончанием добавляется третья вспомогательная буква ѳ, которая компенсирует отсутствие третьей коренной буквы.

Личные местоимения в арабском языке делятся на отдельные и слитные. Слитные местоимения присоединяются непосредственно к именам, например, в таких сочетаниях как «его книга», «наши тетради», «ее комната». Если слитные местоимения присоединяются, например, к двусложным словам

'*абун* «отец», '*ахун* «брат», то появляется долгота, которая также компенсирует отсутствие третьей коренной буквы. Например, '*абӯка* «твой отец», '*ахāнā* «наш брат» (в винительном падеже).

Постоянство количественного состава корня открывает большие возможности для словообразования по формулам, структура которых рассчитана на трехбуквенный корень. Словообразование по формулам – уникальный словообразовательный ресурс арабского языка. Образование различных имен осуществляется по двум направлениям: от глаголов и от имен.

Наиболее распространенным отглагольным образованием является имя действия, получившее в арабской грамматике термин «масдар». Для масдара первой породы существует более сорока формул. От каждого глагола масдар образуется по одной модели, либо по двум или нескольким. Общих правил на этот счет не существует, однако можно говорить о некоторых тенденциях для определенных типов глаголов и форм [4, с. 188]. Например, от переходных глаголов моделей *фа'ала* и *фа'ила* масдар образуется по формуле *фа'лун*. Так, от глагола *фахима* «понимать» масдар *фахмун* «понимание». От глаголов состояния типа *фа'ула* масдар образуется по моделям *фу'улатун* или *фа'āлатун*. Например, от глагола *са'уба* «быть трудным» масдар будет *су'убатун*. Можно объединять глаголы в различные группы и по другим признакам, и мы увидим, что масдары от них будут образовываться по вполне определенным формулам, в основе которых всегда будет трехбуквенный корень.

Причастие действительного залога от глаголов первой породы образуется по модели *фā'илун*, а страдательного залога – по модели *маф'улу*. Так, от глагола *дараса* «изучать, учить» образуется *дāрисун* «учащийся, ученик» и *мадрӯсун* «изученный, известный» [5, с. 250, 251].

Среди других формул отглагольного образования следует отметить имя однократности, имя способа действия, имя места и времени действия, имя орудия. К формулам отыменного образования относятся имя сосуда, имя единичности, имя места изобилия, имя относительное, имя качества, имя уменьшительное [4, с. 253–260].

Кроме этого, трехбуквенный корень стал основой для образования с помощью аффиксов 15 глагольных пород, из которых 10 находятся в постоянном активном употреблении.

Трехбуквенный корень получил наиболее полное развитие именно в арабском литературном языке. В других семитских языках также присутствует трехбуквенный корень, однако в них нет такой стройной системы словообразования как в арабском. В иврите и арамейском языках трехбуквенность корня не всегда четко обозначена. Многочисленны случаи смешения форм одного типа корней с формами другого типа, встречаются случаи перемещения слабой коренной, часто затемнено наличие в корне двух одинаковых согласных. Древнееврейские грамматисты, знавшие арабскую грамматическую систему и, кстати сказать, сами писавшие свои труды на арабском языке, тем не менее допускали существование двухбуквенных корней. И лишь ученый Иехуда Хайюдж (конец X века) в своих фундаментальных трудах разобрал сомнительные и неясные случаи и свел все слова к трехбуквенным корням [4, с. 20]. В аккадском языке были утрачены гортанные согласные и во многих случаях коренные слабые согласные. В результате этого корни аккадских слов часто имеют видимость двухбуквенных. Во всех двухбуквенных основах, существующих в семитских языках, «видна тенденция языка путем аналогии или так называемого давления системы, включить их в общую, выработавшуюся весьма рано в семитских языках, систему трехбуквенности корней» [4, с. 20].

«Основатели арабской грамматической системы разработали стройную и логически выдержанную схему, в которой все слова сводятся к согласным корням, а морфологические особенности тех слов, которые по своей структуре отличаются от этой нормы, получили последовательное истолкование в виде ряда правил. Однако при всей стройности этой системы в ней отсутствует исторический взгляд на развитие слов, форм и корней» [4, с. 24].

Трехбуквенный корень, получивший широкое развитие в семитских языках – уникальное явление в языкознании. Вместе с тем, пути и причины формирования этой системы остаются до сих пор загадкой, которую еще предстоит решить филологам последующих поколений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / [под ред. В. Н. Ярцевой]. – [2-е (репринтное) изд.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998, – 685 с.
2. Русская грамматика. Т. 1 [главный редактор Н. Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1980, – 789 с.
3. Русский язык. Энциклопедия [гл. ред. Ю. Н. Караулов]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1997. – 703 с., 16 с. вкл.
4. Гранде Б. М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении / Б. М. Гранде. – [2-е издание]. – М. : Восточная литература РАН, 2001. – 592 с.
5. Баранов Х. К. Арабско-русский словарь / Баранов Х. К. – М. : Русский язык, 1977. – 942 с.

*С. К. Суслонорова,
старший викладач,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

ОНОМАСТИКА ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА

Вивчення власних назв у художній літературі в останні десятиліття привертало особливу увагу дослідників. Власні назви, яких на думку Ю. О. Карпенка в мові найбільше, будучи частиною лексичної системи письменника, служать у художніх творах для створення образів, розкриття авторського світогляду, відображення мовних та літературних традицій.

Літературна ономастика – особливий модус [9, с. 3] ономастичної дійсності. Синонімічно використовують терміни «поетична», «стилістична», «літературно-художня» ономастика.

Загальнонародна (загальнономовна) та літературна ономастика розрізняються між собою так, як «загальна, практична мова» і «художнє мовлення», «поетична мова» в цілому. Комунікативна функція ономастичного матеріалу в художньому тексті виявляється «ускладненою» поетичною функцією, яка висовується тут на перший план. Системність цього матеріалу, взаємодія з усіма мовними засобами твору та з його художньою структурою забезпечує потенційну направленість актуалізувати будь-який його елемент відповідно авторському задумові.

Конотативно-експресивні можливості власних назв та їх «робота» в художньому тексті іноді розмежовуються як факти «ономастилістики» та «ономапоетики». До вагомих теоретичних узагальнень приводить ця лінія пошуків у дослідженнях Е. Б. Магазаніка. Автор розрізняє два шляхи навантаження власних назв «естетичною семантикою»: 1) використання власних назв, що етимологічною формою створюють таку семантику; 2) використання перегуку власних назв у одного письменника з іншим. Перший випадок становить екстенсивну ономастику і є ономастилістикою. Другий випадок – це інтенсивна ономастика, або ономапоетика. «В ономапоетиці справа вже не в колориті (соціальному чи експресивно-оціночному) іменувань, а в їх суттєвій та безпосередній ролі в розвитку, збагаченні ідей, конкретної думки даного твору» [8, с. 6–7].

В аналогічному руслі розвивалась думка ономастів-мовознавців. Мета їхніх досліджень полягала у виявленні тих мовних засобів, що надають власним назвам художнього твору експресивних якостей. Антропоніми при цьому розглядалися у першу чергу як засіб характеристики героя: «літературний антропонім – ім'я, створене автором і таке, що характеризує персонаж» [4, с. 66].

Теоретично позначений відхід від персонажаоцентризму в наш час знаходимо у В. М. Михайлова, який говорить про ідеологічну і такі, що характеризують, локалізують функції власних назв художнього твору, а також про структурно-композиційну функцію, не співвідносну з першими трьома, а таку що виявляється як елемент художнього цілого [9, с. 19]. Подібну думку висловлює О. І. Фоянкова, відзначаючи, що власні назви дійових осіб співвідносяться із змістом усього художнього твору, а система іменувань утворює ономастичну парадигму тексту. Вона виділяє три аспекти парадигматичного аналізу з елементами синтагматичного: 1) організація ономастичного простору тексту, принципи його аналізу та загальна типологія власних назв у художньому тексті, яка зростає в міру авторського перетворення назви способом художньої мотивації, типом конотацій і таке інше; 2) вивчення ключової функції власних назв у художньому тексті, взаємодія з апелятивами як стилістична універсалія тексту, що виявляється в синтагматиці; 3) семантика і типи заголовків у художньому тексті, специфіка їх функціонування як перших ономастичних знаків художнього тексту, що стоять в найсильнішій позиції [12, с. 9].

Взаємовплив художнього тексту та власних назв має двонаправлений характер. На думку Т. В. Бакастової, «з одного боку, позначаючи єдиний денотат персонажа, власна назва виконує роль текстової скріпи, і їй притаманна, таким чином, текстоутворююча функція. З другого боку, власні назви, протягом просування в тексті, формують власну семантичну структуру» [2, с. 158].

Таким чином, дослідники доходять згоди в тому, що власні назви слід вивчати в їх зв'язках із цілісною образною структурою твору.

Українська літературна ономастика тільки набирає свого розмаху. Вітчизняна класична й сучасна література дає блискучі взірці ономастичної майстерності письменників, однак українська ономастика їх, на жаль, не вивчила. Українська літературна ономастика нерозривно пов'язана з літературним процесом України і в першу чергу пов'язана із творчістю її видатних майстрів. Таким майстром для нас є Іван Якович

Франко, чия творчість збагатила світову скарбницю поезії, прози, драматургії, літературної критики і науки. Твори Великого Каменяра наповнили українську літературу новими темами, образами, мотивами, прийомами соціально-психологічного письма. Ряд дослідників мови І. Франка, серед яких є І. К. Білодід, В. С. Ващенко, Я. В. Закревська, І. І. Ковалик, Н. П. Корнієнко, Ф. П. Медведєв, М. Й. Онишкевич, І. Й. Ощипко і багато інших, торкалися різних лінгвістичних сторін творів Івана Франка як мовознавця, про стиль його творів, у тому числі про синоніміку, про роботу письменника над мовою творів, про деякі синтаксичні явища Франкової мови, праці, в яких оцінюється мова письменника в цілому. Але майже не дослідженою є ономастика творів І. Я. Франка.

Отже, на думку О. І. Фоянкової: «Будь-яке ім'я в семантичному фокусі представляє собою певну загадку, шифровку, яку необхідно розкрити, спираючись на загальномовні та культурно-психологічні конотації власних назв у свідомості народу та естетичного завдання письменника» [12, с. 39].

Значущі імена – це ті, в яких етимологічне значення лексичної основи є якісною характеристикою персонажа.

Власні назви, виступаючи найважливішим елементом стилістичної системи твору, можуть відтворювати існуючі в окремий період розвитку суспільства соціальні відношення.

Візьмемо для порівняння дві повісті І. Я. Франка: «Захар Беркут» та «*Voа constrictor*» та зробимо порівняльний аналіз ономастичних композицій цих творів. У повісті «*Voа constrictor*» всі події концентруються у невеликому відрізку часу – показано лише один день життя головного героя капітана Германа Гольдкремера. Вся увага автора зосереджена на зображенні дій героя впродовж одного дня, відтворенні його психічних переживань, і, саме через розкриття психології Германа, його спогадів про минуле показано, як він спритно використовує умови свого часу, перетворюючись з мізерного онучкаря в мільйонера. Одночасно показані нестерпні умови життя і праці робітників на його нафтових промислах у Дрогобичі й Бориславі.

Така композиція повісті, коли минуле через спогади героя поєднувалося з сучасним, давала можливість автору охопити великий матеріал, включити у твір багато важливих життєвих фактів і досить повно розкрити біографію героя.

Повість «Захар Беркут» є прямим антиподом «*Voа constrictor*», де протиставлена давня свобода сучасному рабству. «Захар Беркут» – повість соціальна, побудована на історичній основі. Всі події, описані в повісті, максимально сконцентровані в часі й просторі. Вони відбуваються протягом двох-трьох днів, весною 1242 року на території Тухольщини. Відхиленням є лише повідомлення про минуле життя Захара Беркута та Тугара Вовка. Головна сюжетна лінія – боротьба громадян села Тухлі з боярином Тугаром Вовком і монгольською ордою. Друга лінія, що підпорядкована першій, – це взаємини Максима і Мирослави.

Минуле і сучасне – ось що хвилювало І. Я. Франка. Як бачимо, така двоплановість виникає не лише між цими двома творами, а й всередині композиції кожного з них, зокрема в ономастичній.

Відомо, що манера включення ономастичних одиниць у тканину художнього твору в кожного письменника індивідуальна. Тим більше виявляється цікавим співставити ономастичні системи двох творів одного письменника, порядок розподілу власних іменувань, їх склад і стилістичні функції.

В повісті «Захар Беркут» діє сім персонажів, а також збірний, колективний образ тухольської громади. Із семи героїв твору дві особи епізодичні (*Митько Вояк, Пета*). Крім цього в тексті є згадка про трьох персонажів (*Ахиттій, Кайдан, Чингісхан*).

В повісті «*Voа constrictor*» – сімнадцять дійових осіб. Десять згадуються, з них сім названі або іменем, або прізвищем. Три – не поіменовані зовсім.

Антропонімія обох повістей базується на реальному іменнику зображуваної епохи. В якості постійних власних найменувань персонажів автор використовував одночленні та двочленні моделі. Їх функціонування пов'язане з окремими стилістичними цілями.

Особові імена – найчисленніша і найрізноманітніша група обох повістей. В «*Voа constrictor*» тільки особове ім'я мають десять персонажів-робітників (*Гриць, Гринь*), *Матій (Матвій)*, *Мирон*, *Митро*, *Максим*, *Микола*, *Семен*, *Іван*, *Панько*, *Стефан*. Всі ці антропоніми належать людям одного класу і є типовими для даної соціальної групи в дану епоху. Факт вживання імен без прізвищ є характерним. Очевидно, і в житті бідних людей називати тільки іменами, а прізвища їх були записані лише десь у документах. Специфіка номінацій цього типу зумовлена жанровою специфікою. Оскільки «*Voа constrictor*» – реалістичний твір, дія якого відбувається в Західній Україні XVIII століття, то й антропоніми Франко відбирає з реального народного іменника, використовуючи різні форми одного імені або «іменні варіанти» (*Гриць – Гринь, Матій – Матвій*).

В повісті «Захар Беркут» випадків такого найменування героїв не зустрічаємо. Цей факт є чітким соціальним показником і свідчить про різні суспільні устрої. З цього приводу слушно зауважив Ю. О. Карпенко: «Соціальне використання власних назв створює певну загальномовну ономастичну ситу-

ацію, сукупність ономастичних норм, що змінюються в часі і просторі, розрізняються для різних соціальних класів та прошарків, але завжди сприймаються носіями мови як реальний мовний факт. Цю загально-мовну ономастичну ситуацію письменник відображає у своїх художніх творах» [7, с. 80].

Взагалі, в обох повістях, поряд із вище вказаними моделями антропонімів, зустрічаються аналогічні конструкції (*Мирослава, Готліб, Максим, Мошко*), але всі вони мають супутні лексеми. Наприклад: «У нього родився син, (Германа) Готліб...» [13, с. 41]; «... Тугарова донька Мирослава... » [14, с. 335]; «Вірник Мошко...» [13, с. 65].

Система іменувань у повістях включає і двочленну модель, яка складається з імені та прізвища (Герман Гольдкремер, Іцик Шуберт), імені та прізвиська (Захар Беркут, Тугар Вовк, Митько Вояк). Дана антропоформула зберігає чіткість, рельєфність, однозначність у змалюванні літературних героїв.

З метою різкого соціального протиставлення персонажів автором повістей використовується двочленна «поважна» формула, що складається і імені та по батькові. Зустрічаємо її всього 3 рази у повісті «Захар Беркут». Данило Романович – Галицько-Волинський князь, якому підпорядкована значна частина Київської Русі. Цікавим є те, що модель такої антропоформули звучить тільки в мові автора та Тугара Вовка: «Володар Червоної Русі, князь Данило Романович, хоч і який був ласкавий для бояр – не то, що його батьки, – але допомогти їм багато не міг...» [14, с. 372]. «Мій і ваш пан, князь Данило Романович...» [13, с. 380].

Устами Захара Беркута дається негативна оцінка князеві Данилу Романовичу. Він обурювався тим, що князь подарував землі Тухольщини боярину Тугару Вовку, який тепер знущається над народом. Тому й називає князя просто Данилом. В цій деталі видно незалежність, нескореність людини, яка все життя прожила інтересами рідного краю («Твій владник, твій могутий князь Данило щез десь...» [14, с. 386]).

В повісті «Воа constrictor» антропоформул такої структури не зустрічаємо. По-перше, свій відбиток на цей факт наклали соціальні умови, змальовані в тексті, по-друге, – національний елемент, різні системи власних найменувань у народів світу.

Ми вже торкалися питання «значущих імен». Розглянемо, як вони функціонують у досліджуваних текстах. Яскравим прикладом в цьому плані є антропоніми Захар Беркут, Тугар Вовк, Герман Гольдкремер, а також сама назва повісті – «Воа constrictor». Спробуємо встановити зв'язок між цими номінаціями.

Якщо утворити ланцюжок між першими двома онімами (Беркут – Вовк), зразу привертає увагу зоофорність цих назв. Як зазначає О. О. Реформатський, «у мові художньої літератури колишня загальна назва значення імені може використовуватись характерологічно, ім'я та прізвище персонажу можуть бути елементом його характеристики» [10, с. 67]. Семантика основ, пряма мотивація в таких антропонімах відкрито виконує соціально-характеристичну функцію, підкреслює головну рису поведінки або характеру персонажа. Семантика основ номінацій Беркут і Вовк лежить на поверхні. Беркут і вовк, як загальні назви – хижаки, але беркут сильніший за вовка.

Беркут – птах, він літає високо над землею. Вовк – звір, який, звичайно, живе на землі (в лісі). Беркут – символ могутності, свободи, незалежності, що притаманне Захару Беркуту. Але насправді беркут – хижак, що не властиве герою повісті І. Я. Франка.

Письменник вдало використовує стилістичні прийоми, зокрема метафору. Беркут – це метафора, асоціативна суміжність імені. Опис зовнішнього вигляду Захара Беркута допомагає розкрити характер героя, підкреслює особливості його поведінки: «... сивий, як голуб, дев'яностолітній старець, ... високий ростом, поважний поставою, строгий лицем, ... сильний і кремезний, мов стародавній дуб-велетень».

Боярин Тугар Вовк – зрадник. Він хижий, деспотичний, зарозумілий. «Плечистий, підсадуватий, з грубими обрисами лица і грубим чорним волоссям, він і сам подобав на одного з тих злющих тухольських медведів, яких їхав воювати» [14, с. 352]. Прізвисько Вовк повністю імпонує його вовчій натурі. Авторська характеристика Тугара Вовка підсилюється його самохарактеристикою. «Але постійте, ви, хамове плем'я, пізнаєте ви, з ким маєте діло! Тугар Вовк – се не тухольський вовк, він і тухольському медведеві зуміє показати зуби» [14, с. 358].

Розглянувши прізвиська двох головних персонажів повісті «Захар Беркут», можемо вказати на опозиційну тенденцію антропонімів Беркут і Вовк. В результаті виникає асоціативне поле цих номінацій. Перша з них уособлює в собі зверхність, свободу, а друга – ницість, рабство («хоч і в путах, я все буду вольний чоловік. У мене тут на руках, а в тебе на душі!» [14, с. 463]).

Антропонім Герман Гольдкремер, що номінує головного героя повісті «Воа constrictor», типологічно схожий до двох попередніх. Його слід розглядати в поєднанні з назвою «Воа constrictor», що в перекладі означає «змій-полоз». Як бачимо, знову з'являється зоофорна номінація, що вказує на зв'язок із повістю «Захар Беркут». Семантика прізвища (на перший погляд неосвіченого читача) дещо «завуальована» за рахунок своєї іншомовності. Герман Гольдкремер – єврей, тому й названий відповідно до своєї національнос-

ті. Гольдкремер в перекладі означає «золотий крамар». Внутрішня форма прізвища Гольдкремер ясно характеризує капіталіста, вказуючи на його моральну спустошеність і шалену жадобу до наживи. Перша частина «золотий» підкреслює його соціальний стан, говорить про те, що він мільйонер, а друга – оцінює його як людину дріб'язкову, пусту, хижу, безжалісного нагромаджувача капіталу. Зрозуміти сутність Германа Гольдкремера допомагає контекст. *«Герман Гольдкремер, хоть масток його доходить до мільйона, ніколи не звірює чужим очам надзору, ані чужим рукам виплати»* [13, с. 5]. *«Впрочім, Герман Гольдкремер ніколи й не думав про те, не старався аналізувати побудки свого постукування, а коли не раз бідні, покривджені ріпниці з нужденними, замураними лицями, в латах, просяклих кип'ячкою, плакали перед ним, доминаючи повної плати, він сплював, відвертався і казав слугі викидати їх за двері»* [13, с. 11].

Етимологічне значення імені Германа Гольдкремера – «рідний, близький». Це антропонім із завуальованою семантикою. Для проведення в дію механізму «гри» внутрішньої форми цієї номінації, виявлення її значення, велику роль грає контекст. З цього приводу слід звернути увагу на стосунки героя з членами своєї сім'ї, зокрема – сином Готлібом. *«Він раз тільки поглянув на батька, але таким ненависним, злобним, зятятим поглядом, що Герман замовк і, сплюнувши та пройшовшись два-три рази по кімнаті, сів назад до роботи, не звертаючи уваги на сина»* [13, с. 56]. *«Він (Готліб) бився і харчав у страшнім болю, але з очей його ще не сходила тота запекла злоба, тота ідіотична ненависть»...* [13, с. 75]. *«Мій син перший бажає моєї смерті. Ненавидить мене люто, завзято, як найгіршого ворога!»* [13, с. 77]. В даному імені, як видно з прикладів, знову проявляється протилежність між ономастикою та дійсністю.

Підводячи підсумки, можна встановити зв'язок між антропонімами Захар Беркут, Тугар Вовк і Герман Гольдкремер, якого поряд з цією номінацією можна називати «воа constrictorom». І. Я. Франко майстерно протиставляє повісті не тільки на зовнішньому рівні (тематика, проблематика, образна система), а й на внутрішньому (ономастичне поле, контекст), будуючи антропонімічну систему повістей на метафоричності. В повісті «Захар Беркут» маємо опозицію Беркута і Вовка, позитивного і негативного, що асоціюється також з 1) силою, висотою, свободою і 2) ницістю, рабством. Якщо порівнювати ці повісті в ідейно-тематичному плані, то «Захар Беркут» – історія, минуле нашого народу, а «Воа constrictor» – це сучасність. Виникає ще одна протилежність: Беркут і Гольдкремер або «змій-полоз». Бачимо подібну ситуацію, як і з Вовком. Тільки Гольдкремер знаходиться ще нижче від Тугара Вовка (... бо він на дні пропасті, він жертва розпуки... [14, с. 71], перебуваючи в рабстві власного багатства (-ох, на волю, на волю з тої поганой, смердячої тюрми! – прошептав він без свідомо, сам ще не знаючи, що се за тюрма і чи можна з неї видобутися на волю [13, с. 38].

ЛІТЕРАТУРА

1. Автоньева Л. А., Бакастова Т. В., Евса Т. А. Метафоризация имени собственного, вынесенного в заголовок художественного произведения / Л. А. Автоньева, Т. В. Бакастова, Т. А. Евса // Исследования целого текста. – М. : Наука, 1986. – С. 3–4.
2. Бакастова Т. В. Имя собственное в художественном тексте / Т. В. Бакастова // Русская ономастика. – Одесса : ОГУ, 1984. – С. 157–160.
3. Зубов М. І. Ім'я персонажа як елемент мовленнєво-образної структури художнього твору / М. І. Зубов // Літературна ономастика української та російської мов: Взаємодія, взаємозв'язки : [зб. наук. праць]; К. : НМК ВО, 1992. – С. 4–14.
4. Карпенко М. В. Русская антропонимия : конспект лекцій спецкурса. – Одесса, 1970. – 39 с.
5. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // Филологические науки. – 1986. – № 4. – С. 34–40.
6. Карпенко Ю. А. Специфика ономастики / Ю. А. Карпенко // Русская ономастика : [сб. науч. трудов]. – Одесса : ОГУ, 1984. – С. 3–16.
7. Карпенко Ю. А. Пушкинский ономастикон «Повести Белкина» / Ю. А. Карпенко // Русское языкознание. – 1981. – № 2. – С. 80–86.
8. Магазаник Э. Б. Ономапозитика, или «говорящие имена» в литературе / Э. Б. Магазаник. – Ташкент, 1987. – 145 с.
9. Михайлов В. Н. О специфике литературной ономастики / В. Н. Михайлов // Вопросы стилистики. – Саратов, 1988. – Вып. 22. – С. 3–19.
10. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформаторский. – М., 1967. – 268 с.
11. Тумаркина М. Л. Антропонимика и проблема понимания художественного текста / М. Л. Тумаркина // Теория и практика литературоведческих и лингвистических исследований. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – С. 79–83.
12. Фонакова О. И. Имя собственное в художественном тексте / О. И. Фонакова. – Л. : Изд-во. Ленинград. ун-та, 1990. – 103 с.
13. Франко І. Вибрані твори / Іван Франко. – К., 1960. – 646 с.
14. Франко І. Я. Повісті / І. Я. Франко. – Львів, 1964. – 497 с/

*Ludmila Talanova,
Ph. D., Associate Professor,
International Humanitarian University,
Odesa, Ukraine*

SPEECH CULTURE IN ITS PRACTICAL ASPECT

Л.Г. Таланова, кандидат педагогічних наук, доцент, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, Україна.

Культура мови в її практичному аспекті. Дана стаття розкриває поняття практичного аспекту культури мовлення, та роль, яку відіграє вербальна та невербальна комунікація. Також, у статті розглядається вплив культури мовлення на етикет, що являє собою міжкультурне надбання.

Л.Г. Таланова, кандидат педагогических наук, доцент. Международный гуманитарный университет, г. Одесса, Украина.

Культура речи в её практическом аспекте. Данная статья рассматривает проблему практического аспекта культуры речи, и роль, которую играет вербальная и невербальная коммуникация. Также, в статье рассматривается влияние культуры речи на этикет как интернациональное понятие.

Language studies traditionally emphasized verbal and written communication. Since about the 1960's, however, researchers seriously began to consider what takes place without words in conversations. In some instances, more nonverbal than verbal communication occurs. For example, if you ask an obviously depressed person, "What's wrong?" and he answers "Nothing, I'm fine." you probably won't believe him. Or when an angry person says "Let's forget this subject. I don't want to talk about it anymore!" she hasn't stopped communicating. Her silence and withdrawal continue to convey emotional meaning.

Nonverbal communication represents two-thirds of all communication. Nonverbal communication can portray a message both verbally and with the correct body signals. Body signals comprise physical features, conscious and unconscious gestures and signals, and the mediation of personal space. The wrong message can be established if the body language conveyed does not match a verbal message. Nonverbal communication strengthens a first impression in common situations like attracting a partner or in a business interview: impressions are on average formed within the first four seconds of contact. First encounters or interactions with another person strongly affect a person's perception. When the other person or group is absorbing the message they are focused on the entire environment around them, meaning the other person uses all five senses in the interaction: 83 % sight, 11 % hearing, 3 % smell, 2 % touch and 1 % taste [2, p. 87].

Nonverbal communication can have different meanings according to different cultures. Foreigners may even be confused about universal emotions. "In many cultures, such as the Arab and Iranian cultures, people express grief openly. They mourn out loud, while in Asian cultures, the general belief is that it is unacceptable to show emotion openly." Gestures, postures, haptics, clothing, eye contact and proxemics all can be understood differently across the world.

One common example in the United States, is the gesture of a finger or hand to indicate "come here please". This is the gesture used to beckon dogs in some cultures. Pointing with one finger is also considered to be rude in some cultures and Asians typically use their entire hand to point to something.

In mainstream Western culture, eye contact is interpreted as attentiveness and honesty. In many cultures, however, including Hispanic, Asian, Middle Eastern, and Native American, eye contact is thought to be disrespectful or rude, and lack of eye contact does not mean that a person is not paying attention. Women may especially avoid eye contact with men because it can be taken as a sign of sexual interest [2, p. 53].

The acceptable physical distance is another major difference in the nonverbal communication between cultures. In Latin America and the Middle East the acceptable distance is much shorter than what most Europeans and Americans feel comfortable with. This is why an American or a European might wonder why the other person is invading his or her personal space by standing so close, while the other person might wonder why the American/European is standing so far from him or her.

The basis of communication is the interaction between people. Verbal communication is one way for people to communicate face-to-face. Some of the key components of verbal communication are sound, words, speaking, and language.

At birth, most people have vocal cords, which produce sounds. As a child grows it learns how to form these sounds into words. Some words may be imitative of natural sounds, but others may come from expressions of emotion, such as laughter or crying. Words alone have no meaning. Only people can put meaning into words. As meaning is assigned to words, language develops, which leads to the development of speaking.

The actual origin of language is subject to considerable speculation. Some theorists believe it is an outgrowth of group activities such as working together or dancing. Others believe that language developed from basic sounds and gestures.

Over 3,000 languages and major dialects are spoken in the world today. The development of languages reflects class, gender, profession, age group, and other social factors. The huge variety of languages usually creates difficulties between different languages, but even within a single language there can be many problems in understanding.

Through speaking we try to eliminate this misunderstanding, but sometimes this is a very hard thing to do. Just as we assume that our messages are clearly received, so we assume that because something is important to us, it is important to others. As time has proven this is not at all true. Many problems can arise in speaking and the only way to solve these problems is through experience.

Speaking can be looked at in two major areas: interpersonal and public speaking. Since the majority of speaking is an interpersonal process, to communicate effectively we must not simply clean up our language, but learn to relate to people [3, p. 23].

In interpersonal speaking, etiquette is very important. To be an effective communicator one must speak in a manner that is not offending to the receiver. Etiquette also plays an important role in an area that has developed in most all business settings: hierarchical communication. In business today, hierarchical communication is of utmost importance to all members involved.

The other major area of speaking is public speaking. From the origin of time, it has been obvious that some people are just better public speakers than others. Because of this, today a good speaker can earn a living by speaking to people in a public setting. Some of the major areas of public speaking are speaking to persuade, speaking to inform, and speaking to inspire or motivate.

Communication is far more than an exchange of words. Facial expressions, hand gestures, posture, eye contact, even silence... all these are constantly sending messages about our attitudes, our emotions, our status, our relationships.

Nonverbal communication expresses meaning or feeling without words. Universal emotions, such as happiness, fear, sadness, are expressed in a similar nonverbal way throughout the world. There are, however, nonverbal differences across cultures that may be a source of confusion for foreigners. Let's look at the way people express sadness. In many cultures, such as the Arab and Iranian cultures, people express grief openly. They mourn out loud, while people from other cultures (e.g., China and Japan) are more subdued. In Asian cultures, the general belief is that it is unacceptable to show emotion openly (whether sadness, happiness, or pain).

When we meet a person who speaks only Swahili, we know we need an interpreter to translate our words in order to communicate. But what happens when you meet, say, a German woman who happens to speak very good English? No problem, right?

But her words only tell half the story. Body language and other nonverbal cues vary as widely as spoken language among different cultures. If you smile at the German woman, and she doesn't smile back, what does that mean? Is she angry? Bored? Lost in thought? To really understand what the German woman is saying, you'll need to understand German body language.

Nonverbal cues are critical in the workplace. These cues can tell you whether your staff understands your instructions, whether your customer is interested in buying, and much more.

The nonverbal language we learned while growing up seems natural. Normal. And while some facial expressions, such as fear or disgust, are universal biological reactions, most other nonverbal cues are learned behavior with no universal interpretation [2, p. 34].

You'll never learn the meaning of every sign in every culture. Even in our own country, typical nonverbal "language" can vary by region, race, or generation. And individuals within a culture also vary—every group has people who are shyer, louder, bolder, or more smiley than the norm. But learning a few of the basics can open your mind to the differences that are possible and alert you to miscommunications.

Non-verbal communication involves those nonverbal stimuli in a communication setting that are generated by both the source [speaker] and his or her use of the environment and that have potential message value for the source or receiver [listener] (Samovar et al). Basically it is sending and receiving messages in a variety of ways without the use of verbal codes (words). It is both intentional and unintentional. Most speakers / listeners are not conscious of this. It includes – but is not limited to:

- Touch; glance; eye contact (gaze); volume; vocal nuance; proximity; gestures; facial expression; pause (silence); intonation; dress; posture; smell; word choice and syntax; sounds (paralanguage).

Broadly speaking, there are two basic categories of non-verbal language:

- nonverbal messages produced by the body;
- nonverbal messages produced by the broad setting (time, space, silence).

Non-verbal communication is important because basically, it is one of the key aspects of communication (and especially important in a high-context culture). It has multiple functions. It is used to repeat the verbal message (e.g. point in a direction while stating directions). It is often used to accent a verbal message. (e.g. verbal tone indicates the actual meaning of the specific words) or complement the verbal message but also may contradict. E.g.: a nod reinforces a positive message (among Americans); a “wink” may contradict a stated positive message. It regulates interactions (non-verbal cues convey when the other person should speak or not speak). It may substitute for the verbal message (especially if it is blocked by noise, interruption, etc) – i.e. gestures (finger to lips to indicate need for quiet), facial expressions (i.e. a nod instead of a yes).

There is a proverb: “Actions speak louder than words.” In essence, this underscores the importance of non-verbal communication. Non-verbal communication is especially significant in intercultural situations. Probably non-verbal differences account for typical difficulties in communicating.

This is where etiquette starts playing a crucial role. Etiquette is a code of behavior that delineates expectations for social behavior according to contemporary conventional norms within a society, social class, or group. The French word *étiquette*, literally signifying a tag or label first appeared in English around 1750.

Etiquette is a topic that has occupied writers and thinkers in all sophisticated societies for millennia, beginning with a behavior code by Ptahhotep, a vizier in ancient Egypt's Old Kingdom during the reign of the Fifth Dynasty king Djedkare Isesi (ca. 2414–2375 BC). All known literate civilizations, including ancient Greece and Rome, developed rules for proper social conduct. Confucius included rules for eating and speaking along with his more philosophical sayings.

Early modern conceptions of what behavior identifies a "gentleman" were codified in the 16th century, in a book by Baldassare Castiglione, *Il Cortegiano* ("The Courtier"); its codification of expectations at the Este court remained in force in its essentials until World War I. Louis XIV established an elaborate and rigid court ceremony, but distinguished himself from the high bourgeoisie by continuing to eat, stylishly and fastidiously, with his fingers. An important book about etiquette is *Il Galateo* by Giovanni della Casa; in fact, in Italian, etiquette is generally called *galateo* (or *etichetta* or *protocollo*).

In the American colonies Benjamin Franklin and George Washington wrote codes of conduct for young gentlemen. The immense popularity of advice columns and books by Letitia Baldrige and Miss Manners shows the currency of this topic. Even more recently, the rise of the Internet has necessitated the adaptation of existing rules of conduct to create Netiquette, which governs the drafting of e-mail, rules for participating in an online forum, and so on.

In Germany, many books dealing with etiquette, especially dining, dressing etc., are called the *Knigge*, named after Adolph Freiherr Knigge who wrote the book *Über den Umgang mit Menschen* (On Human Relations) in the late 18th century. However, this book is about good manner and also about the social states of its time, but not about etiquette.

Etiquette may be wielded as a social weapon. The outward adoption of the superficial mannerisms of an in-group, in the interests of social advancement rather than a concern for others, is considered by many a form of snobbery, lacking in virtue.

Etiquette is dependent on culture; what is excellent etiquette in one society may shock another. Etiquette evolves within culture. Etiquette presupposes following the rules of conduct in a society.

Since communication is a human activity, a process, the communication is primarily tailored to the particular speech etiquette. Under the speech etiquette we understand developed rules of verbal behavior, verbal formulas of communicative system.

The way a person knows the etiquette, and observes it, people judge him, his education, general culture, and business qualities. Possession of speech etiquette enhances acquisition of personal prestige, engenders trust and respect. Knowledge of the rules of speech etiquette, and compliance with them allows a person to feel confident and at ease, do not feel embarrassed because of wrong actions, to avoid mocks from others.

Respect for following the rules speech etiquette by people of so-called lingvo-intensive professions the representatives of which can be found among the officials of all ranks, doctors, lawyers, vendors, employees, employees in the sphere of communication, transportation, law enforcement officers - has, in addition, an educational value, inadvertently contributing to both speech culture and the overall culture of the society. Speech etiquette is country-specific. Each nation has created its own system of rules of verbal behavior [1, p. 109–110].

REFERENCE

1. Колесников Н., Введенская Л. Культура речи / Н. П. Колесников, Л. А. Введенская. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 448 с. – (Серия «Учебники, учебные пособия»).
2. Chen-hua, Liu. Non-verbal communication and its application in cross-cultural communication [Electronic resource]. – 114 p. – Mode of access : <http://eng.hi138.com/>
3. Geertz, C. The Interpretation of Cultures / Clifford Geertz. – New York : Basic Books, 1974.

Anastasia Tatenkova,
student of Alfred Nobel University,
Dnipropetrovsk, Ukraine
Supervisor: Ph.D, Associate professor,
I.I. Lipskaya

OFFICIAL BUSINESS DOCUMENT AND IT'S CHARACTERISTIC

А. Татенкова, студентка Університету ім. Альфреда Нобеля, м. Дніпропетровск, Україна.

Офіційний бізнес документ та його характеристика. Ця стаття присвячена опису ділових листів як жанру офіційно-ділового стилю, визначенню мети (інтенції) кожного виду листів ділової практики і виявленню мовних особливостей таких типів листів. З офіційно-діловим стилем ми стикаємося постійно, оскільки саме до цього стилю належать усі ділові документи, тому важливо знати особливості цього стилю, його закономірності.

А. Татенкова, студентка Университета имени Альфреда Нобеля. г. Днепропетровск, Украина.

Официальный бизнес документ и его характеристика. Эта статья посвящена описанию деловых писем как жанра официально-делового стиля, определению цели (интенции) каждого вида писем деловой практики и выявлению языковых особенностей писем такого типа. С официально деловым стилем мы сталкиваемся постоянно, поскольку именно к этому стилю относятся все деловые документы, поэтому важно знать особенности этого стиля, его закономерности.

In various areas of society: science, and law, in the media and in politics language is used in different ways. For each of these spheres of public life literary language enshrined its subtype, which has a number of distinctive features of the language at all levels - lexical, morphological, syntactical and text. These characteristics make voice consistency, in which each element is associated with the other. This subtype of literary language is called functional style.

Business letter is one of the main channels of communication between enterprises, organizations and institutions and the world. With letters negotiations, the relationships between enterprises, set out in the letters and complaints; requests, gratitude and apologies; issue invitations to take part in various events. Letter was accompanied by tangible assets and important documents.

Official style occupies a special place among book style speech of the legal, administrative and social activities. For such a thing as the culture of speech, the official business style is very important because with the help of formalized documents and business papers relating to state problems, lawsuits and

diplomatic communication. It is characterized by isolation, the stability of many speech turns, specific vocabulary and syntax specific speed. Documents written in official business manner are compact and full of clichés and linguistic clichés. These are international treaties, government decrees and acts, legal laws and judicial decisions, various statutes and official correspondence and other official papers which are inaccurate presentation and locale.

Official business style serves areas of activity designed to regulate the relationships between people, institutions, countries, between citizens and the state. The main sub-genres of this style include: administrative, legal, diplomatic, military sub-genres. Each style carries its own specific tasks and functions and is characterized by its own distinctive features. Functional traits of official style are the following: objectivity, imperative, dry, precision, impersonality, clarity, lack of imagery and emotion. Official business style has a function of duty and formality. The main official style speech genres are:

- government regulations, decrees, laws in the area of government activity;
- diplomatic negotiations, memoranda, notes protocols in the field of international relations;
- regulations, the codes in the field of law;
- trade and commercial agreements, commercial correspondence in trade and economy;
- military regulations, orders, directives in the field of military life;
- business correspondence, reports, minutes of meetings, orders, announcements in official institutions;
- formal written statement, staff reports, receipts, wills in the business life of the individual.

Official business style implements the following language tools: modal verbs (would you be so kind, We should also be obliged), verbs orders (I insist on), motivation (we kindly ask you to, We request you to), impersonal constructions (Referring to our telephone conversation).

Typical lexical means of registration official style are the following: functional-colored vocabulary (to detain, to interrogate), terms (terms of payment, to establish business relationships), steady pace and clichés (In reply to your letter dated), collective noun (information), nouns, expressing the unity of the total (nuclear weapons), verbal nouns (development), the form of the verbs in the passive voice, vaguely personal pronoun «man», adverbs (relatively, rather).

If to consider the characteristic features of the English language official style, it distinguishes 3 varieties - the style of official documents, the style of business correspondence (Business English), the style of legal documents. As a special kind of business communication in modern English language released military documents: orders, regulations, reports, and others.

The purpose of each document, written in the official style, is to come to a definite agreement on policy issues, trade, service offerings, etc. Any instrument should ensure clarity of the subject matter to express the main conditions which are undertaken to comply with the two parties. Language functions - only communicative and volitional.

In the language of business correspondence we write letters of recommendation, letters of resignation, reprimands, etc. Style is characterized by an abundance of business correspondence stereotypical language units (cliche, stamps): I beg to inform you, with a view to, to expire, etc. This kind of phraseological combinations and single words - terms can be found in the reports, statutes, laws, notes, and each region has its own specific terminology.

Diplomatic language is characterized by the use of a number of Latin and French words and expressions that have acquired some kind of color terminology in the language of diplomatic documents. The most common words such as: *persona grata*; *persona nongrata*; *pro tempore*; the quorum; *conditio sine qua non*; *status quo*; *mutatis mutandis*, and others. Common to all types of business style is to have all sorts of acronyms, abbreviations, words, etc.

Business correspondence, regardless of its purpose and level, must meet the following five criteria: 1) Clearness; 2) Conciseness; 3) Completeness; 4) Courtesy; 5) Correctness.

It should be remembered that any letter is referenced to the respondent. If the recipient does not understand its meaning, he is, of course, unable to properly respond to it. In order to provide clarity and understandability of the letter, you must find the appropriate words and phrases that reveal the essence of what you want to express. In this case, not only words and phrases are important, but also punctuation, sentence length, construction (internal structure) of the proposal itself, where the word order also carries the meaning, as well as a breakdown into paragraphs (paragraphs). I should add that in business correspondence proposals should be as short as possible. While at the same time we must remember that a solid set of short, chopped phrases produces undesirable impression (the so-called staccato effect). Language and sentence structure should correspond to the intellectual and educational level of the recipient.

Conciseness. As you know, a challenge for any business person (businessman) is the lack of time and in this regard, he always welcomes anything that saves him both time and energy. In this regard, the best letter for a business person will be something for reading so he can quickly grab the sense. Thus, the clarity of words and grammatical structure is complemented by concise (short) of the letter. Conciseness is to exclude from the content of the letter all minor details, repetitions and long turns of speech. And at the same time we can not oversimplify letter to the detriment of fullness, which may be interpreted as rudeness and lack of tact. One can not ignore the basic facts relating to the case, like all those expressions and phrases that emphasize courtesy, warmth and goodwill writing.

Completeness. Completeness of the content of the letter should never sacrifice its conciseness. All the basic thoughts and ideas of the author must be stated in the letter. To miss nothing, before finally writing letters it is important to sketch those items which should be reflected in the message. After drawing up the draft should again be checked to see whether everything that was supposed to is reflected. If something has been forgotten, it should be paid extra attention. Sometimes, in order not to violate the integrity and logical harmony letters give a post-scriptum (PS), which provides additional information, including not directly related to the content of the letter.

Courtesy. Every self-respecting business organization (company), which is seriously concerned about its success should exercise extreme cordiality and courtesy in personal contact with individuals and companies (institutions, enterprises), as with expressions of reverence and respect for the customer (business partner) success case begins. However, it is necessary to know when to stop. Courtesy indicates a weak taste of the speaker, even if in doing so he is sincere in his feelings.

Form of courtesy depends primarily on the content of the letter, i.e. on whether it is a benefit or disadvantage to the recipient. For example, in the event of failure of any enterprise (business), it is impossible to fulfill someone else's request (proposal) the utmost restraint should be shown in the expression of courtesy. But in any case, the most unpleasant circumstances do not permit to use sarcasm and insults in business letters

Correctness. Correctness - a mandatory requirement for business (and more generally for any) letters. What you should pay attention to:

- grammar (grammar) - correct sentence structure in accordance with the rules of the language;
- orthography (spelling);
- capitalization;
- punctuation ;
- harmonization - for example, according to the order, thanks ... etc.
- writing numbers (digits) - for example, numbers up to ten are written with the help of words, numbers (more than ten) – numbers.

In summary, we note that the communication in the field of legal relations is intended to serve the implementation of the basic functions of the law which governs the relationships between people, institutions, nations, and among the citizens and the state. To realize the basic functions of the officially-business speech bears the color of duty, it is accurate, impersonal, has standardized character.

I.I. Телев'як,

старший викладач,

Київський національний університет технологій та дизайну,

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Прискорення науково-технічного прогресу з однієї сторони, та інтенсивний ріст міжнародного співробітництва з другої сторони перетворили проблему навчання студентів технічному перекладу та англійській термінології в одну з найбільш актуальних та серйозних. Розвиток науки і техніки немислимий без широкого обміну спеціальною інформацією між людьми, які розмовляють різними мовами. Спеціалісти повинні слідкувати за всім новим, що з'являється за кордоном в області науки і техніки, в іноземних періодичних виданнях, спеціальних бюлетенях і патентній літературі. Якщо інженери не володіють іноземними мовами, особливо англійською, яка в сучасному світі стала між-

народною, вони не можуть користуватись оригінальною літературою, спілкуватись з іноземними колегами. Все це, поряд з подіями, які відбуваються в нашій країні, поставили випускників технічних вузів перед необхідністю володіння англійською мовою.

У теперішніх умовах сучасний інженер не може бути конкурентноспроможним на ринку праці, якщо не володіє англійською мовою на досить високому рівні та достатнім об'ємом термінологічних знань для успішного перекладу технічних текстів та документації, та ведення професійної англомовної комунікації. Ці знання – це не тільки шлях до успішного міжнародного співробітництва, але і шлях до більш глибокого вивчення своєї спеціальності [2, с. 305].

В практиці викладання іноземних мов застосовується ціла система роботи з науково-технічними текстами, яка сприяє ефективному вивченню студентами термінології спеціальності та навчанняю адекватному перекладу технічної літератури. Це і переглядове читання з метою загального знайомства з текстом, формування основних ідей параграфів, письмовий переклад, необхідний для розуміння найважливіших уривків тексту, вибір термінів по спеціальності на основі прочитаного і т. д. Але варто пам'ятати, що навіть великий фахівець в конкретній сфері науки чи техніки не може зробити адекватний переклад, не знаючи тих лексичних і граматичних закономірностей, які лежать в основі мови англійської технічної літератури.

Що ж таке переклад сам по собі? Відомий перекладознавець О. Д. Швейцер визначає переклад, як: «Однонаправлений і двофазний процес міжмовної і міжкультурної комунікації, при якому на основі підданого цілеспрямованому («перекладацькому») аналізу первинного тексту створюється вторинний текст (метатекст), що замінює первинний в іншому мовному і культурному середовищі; процес, що характеризується установкою на передачу комунікативного ефекту первинного тексту, частково модифікованого відмінностями між двома мовами, між двома культурами і двома комунікативними ситуаціями» [3, с. 75].

Завдяки зростанню потоку інформації зростає роль перекладу. Сьогодні перекладацькі зв'язки охоплюють майже всі сфери людської діяльності. Якщо раніше перекладацька діяльність пов'язувалась з перекладом художньої літератури, то зараз більш важливіше місце займають тексти спеціального характеру. Серед них науково-технічні – одні з найважливіших.

Існувала думка, що для перекладу технічної літератури достатньо елементарних знань іноземної мови, головне добре володіти відповідною спеціальністю. Але зараз вже не викликає сумніву в необхідності глибокого лінгвістичного вивчення теорії та практики перекладу науково-технічної літератури. Хоча всі питання перекладу не можливо вирішити тільки лінгвістичним шляхом. Їх потрібно вирішувати спільно зі спеціалістами певної галузі науки чи техніки.

Щоб виконати переклад, технічний спеціаліст чи науковець повинен чудово знати предметну область і її специфічну термінологію і, саме головне, вміти грамотно висловлювати свої думки, не відступаючи від суті і стилю оригіналу.

Особливість науково-технічного перекладу полягає в тому, що спеціальна термінологія з одних областей знань проникає в інші. Тому, щоб перекласти певну технічну літературу та документацію, потрібно одночасно використовувати тлумачні і спеціалізовані словники декількох галузей.

Складний взаємозв'язок між словами повсякденної мови і термінами ускладнює виявлення термінології окремих галузей науково-технічної літератури. Систематизація існуючої англійської науково-технічної термінології ускладнена також тим, що один і той же термін має різне значення в різних областях науки і техніки або навіть в межах однієї галузі, а також появою великої кількості нових термінів.

Нова термінологія є досить важливою проблемою в процесі технічного перекладу. Особливо це стосується тих сфер наукової діяльності, де ми відстаємо на десятки років. В цьому випадку завдання технічних спеціалістів полягає в тому, щоб знайти осмислені україномовні аналоги в повній відповідності з нормами мови оригіналу.

Значні труднощі в процесі перекладу створює велика кількість спеціальних термінів, особливо неологізмів, які ще не зареєстровані в словниках. Така насиченість мови наукової та технічної літератури новими термінами пояснюється тим, що терміни по своїй природі є найбільш мінливим і рухомим шаром словарного складу мови. Словарний склад мови безперервно поповнюється, причому це поповнення, в зв'язку з розвитком науки і техніки та значним підвищенням їх питомої ваги в житті суспільства, в останні роки відбувається більшою мірою за рахунок створення нових спеціальних термінів для вираження понять, які виникли в результаті інтенсивного розвитку науки і техніки. В науково-технічній літературі, яка по своїй суті повинна, як правило, відображувати останні

досягнення науки і техніки, неологізми складають відносно великий процент всієї лексики. Досить важливою особливістю перекладу науково-технічної літератури є те, що спеціалісту досить часто приходиться самому створювати еквівалентні українські терміни для вираження нових понять. Вводити в українську мову іншомовний термін, особливо у формі фонетичного запозичення, можна лише у виняткових випадках, тому що змістова структура запозиченого терміну для більшості залишиться незрозумілою.

У технічних вузах підготовка професійних перекладачів не є самоціллю, але переклад займає значне місце у навчальному процесі. З перекладом пов'язаний і такий вид мовленеворозумової діяльності як осмислене сприйняття прочитаного чи прослуханого іншомовного тексту. Хоча, якщо порівнювати з художньою літературою, наукова та технічна мають ряд особливостей, які пов'язані зі специфікою їх мови.

Науково-технічній літературі притаманний формальний, логічний, майже математично строгий стиль викладу матеріалу, тому очевидно, правомірно назвати подібний виклад – формально-логічним стилем.

Під стилем мови розуміється складне переплетення двох факторів – про що говориться і як говориться. «Стиль вченого – формальний, – пише Л. І. Борисова, – він уникає неточних визначень, непродуманих узагальнень, сенсацій, в його роботах завжди присутня ясність і глибоке проникнення в суть предмета, які невіддільні від чіткості мислення і формулювань. Обережність невіддільна від точності: вчений не стверджує того, чого не може довести. Зазвичай він не виступає від першої особи; йому важливі факти, а не те, що “Я” думаю чи роблю. Він уникає скорочень і зворотів розмовної мови» [1, с. 166].

На відміну від художньої літератури, основне завдання якої – створення образів, науково-технічна література прагне якомога точніше описати і пояснити певні факти. Тому в ній переважають іменники, прикметники та неособові форми дієслова. В ній також багато прислівників, інфінітивних і герундіальних зворотів. Здебільшого в науковій і технічній літературі вживаються складно-сурядні та складнопідрядні речення. Такі речення довгі, заплутані, перевантажені деталями і підрядними реченнями, що викликає труднощі при перекладі.

Тому, починаючи з перших уроків, потрібно навчати студентів такому формально-логічному стилю, привчати їх до логічного, майже математичного, строгого аналізу мовних закономірностей, робити акцент на ті явища, які специфічні для наукових та технічних текстів і являються причиною стандартних помилок при перекладі.

Вводячи та закріплюючи лексичний матеріал необхідно навчати студентів бачити різні значення слів та словосполучень, характерних для мови науково-технічної літератури.

Відпрацьовуючи граматичний матеріал потрібно навчати студентів аналізувати різні значення граматичних форм, особливо такі, характерні для мови англійської наукової та технічної літератури, граматичні форми, як інфінітивні звороти, дієприкметникові та герундіальні звороти, інфінітив з модальними дієсловами та умовні речення, які вказують на малу реальність або нереальність умови, що є одним з головних джерел граматичних помилок під час читання та перекладу.

Щоб досягти точності передачі форми та змісту оригіналу використовуються еквівалентні та варіантні відповідності, які є в іншій мові, а якщо їх немає, що часто буває, – використовуються заміни, тобто лексичні, граматичні та інші трансформації. Завдання викладача, під час навчання студентів навичкам перекладу полягає в тому, щоб ознайомити їх з типовими і найбільш поширеними випадками, коли заміни при перекладі з однієї мови на іншу мотивовані і необхідні. Це можна реалізувати, наприклад, паралельно з введенням граматичного матеріалу, коли викладач, після пояснення суті того чи іншого граматичного явища та виконання всіх видів вправ, пропонує спеціальні вправи на переклад.

Беручи все це до уваги, можна успішно формувати і вдосконалювати термінологічну культуру та навички технічного перекладу у студентів технічних вузів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисова Л. И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода / Л. И. Борисова. – М. : НВИ-Тезаурус, 2005
2. Покушалова Л.В. Обучение профессионально ориентированному языку в техническом вузе / Л. В. Покушалова, Л. Т. Серебрякова // Молодой ученый. – 2012. – № 5. – 389 с.
3. Швейцер. А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты./ Александр Давыдович Швейцер. – М. : Наука, 1988. – С. 242.

Н.Ю. Тодорова,

викладач,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

КОГНІТИВНА ПАРАДИГМА В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Питання про парадигму як модель постановки проблем і сукупність прийомів їх вирішення постало перед дослідниками після виходу в світ у 1962 році відомої книги Т. Куна «Структура наукових революцій». Автор визначає парадигму як «визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем та їх рішень» [1].

Прийнято вважати, що в гуманітарних науках, зокрема в лінгвістиці, парадигми не змінюють одна одну, а накладаються одна на іншу і співіснують в один і той же час. Безліч методологічних і концептуальних напрямів лінгвістики викликані складним об'єктом дослідження, що не припускає однозначного тлумачення. Але іноді все ж доводиться говорити про конфронтацію парадигм. Найчастіше це пов'язано з появою нової парадигми, про це «іноді говорять як про «перемогу» певного погляду на речі, тобто про сильну теорію» [2].

У мовознавстві виділяються три основні наукові парадигми – порівняльно-історична, системно-структурна та антропоцентрична. Порівняльно-історична парадигма була першою парадигмою в лінгвістиці, оскільки порівняльно-історичний метод був першим спеціальним методом дослідження мови. Все ХІХ століття пройшло під егідою цієї парадигми. В ХХ столітті домінувала системно-структурна парадигма, яка збрала під свої прапори тих вчених, для яких поряд з еволюційним аспектом мови є істотним аспект організаційний, що стосується внутрішнього устрою складного мовного цілого, виявлення та групування мовних одиниць, їх систематика і класифікації, об'єднання цих одиниць в нерозривне ціле – мовну систему [3]. Антропоцентрична парадигма, яка домінує в сучасній лінгвістиці, – це переключення інтересів дослідника з об'єктів пізнання на суб'єкт, тобто аналізується людина в мові і мова в людині. В сучасному мовознавстві в рамках антропоцентричної парадигми розвивається цілий ряд напрямків, ми зупинимося на одному з них – когнітивній парадигмі.

«Днем народження» когнітивістики Дж. Міллер називає симпозіум з теорії інформації, що проходив в середині 1950-х років. Інший американський професор, Дж. Бруннер, в цей же час вперше починає читати лекції про природу когнітивних процесів. Разом з Дж. Міллером вони організують в Гарвардському університеті в 1960 році перший центр когнітивних досліджень.

Що нового приносить когнітивізм? За словами В. Дем'янкова, «когнітивізм робить заявку на метод серійного, якщо завгодно, «промислового» рішення задач про людську думку» [4, с. 18]. Головна відмінна риса когнітивної науки і когнітивної лінгвістики зокрема в її сучасному вигляді полягає не в постулюванні в рамках науки про мову нового предмета дослідження і навіть не у введенні в дослідний ужиток нового інструментарію та/або процедур, а в чисто методологічній зміні пізнавальних установок [5, с. 2]. Наприклад, прагнучи відобразити, як відбувається розвиток дитини, психологи до 60-х років орієнтувалися, насамперед, на вивчення мислення і виділення в становленні дитини різних етапів здійснюваної нею предметно-пізнавальної діяльності. З появою когнітивної психології та розповсюдженням поглядів на людину як на таку, що володіє особливою когнітивною системою, що служить обробці і переробці інформації, її зберіганню, ракурс розгляду того, як протікає розумовий розвиток дитини, теж змінився [6, с. 4–5]. З'явилася перспектива пояснити деякі розумові процеси через спостереження над засвоєнням мови дітьми: складалося враження, що діти якимось однаковим способом приходять до оволодіння своєю рідною мовою і що цей універсальний «алгоритм» оволодіння мовою полягає у введенні нових правил у внутрішню граматику дитини. Узагальнюючи спостереження, дослідники прийшли до висновку про те, що ці правила дуже схожі на все, що управляє і немовними видами діяльності і виглядає іноді як мимовільна, неконтрольована поведінка, відбиваючись на структурі сприйняття, пам'яті і навіть на емоціях [7].

Результатом подібної когнітивної діяльності є система смислів, що відносяться до того, що індивід знає і думає про світ. Дослідження оперування символами при осмисленні людиною і світу, і себе у світі об'єднало лінгвістику з іншими дисциплінами, що вивчають людину і суспільство,

привело до створення когнітивної лінгвістики – одного із напрямків міждисциплінарної когнітивної науки [7].

Формально в лінгвістичній історіографії виникнення когнітивної лінгвістики відносять до 1989 року, коли в Дуйсбурзі (ФРН) на науковій конференції було оголошено про створення асоціації когнітивної лінгвістики, і когнітивна лінгвістика, таким чином, стала окремим лінгвістичним напрямом.

Становлення сучасної когнітивної лінгвістики пов'язують з працями американських авторів: Джорджа Лакоффа, Рональда Лангакера, Рея Джакендоффа та інших. Праці цих учених і розв'язок проблематики когнітивної лінгвістики докладно і детально охарактеризовані в роботах К. С. Кубрякової [8, с. 8].

Центральним поняттям когнітивної лінгвістики є когніція. Цей термін поєднує в собі значення двох латинських слів: *cognitio* та *cogitatio* – «пізнання» та «мислення». Таким чином, цей термін означає пізнавальний процес або сукупність психічних (ментальних, розумових) процесів – сприйняття, категоризації, мислення, мовлення та інших, які служать обробці і переробці інформації; включає усвідомлення та оцінку самого себе в навколишньому світі і побудову особливої моделі світу – все те, що складає основу для поведінки людини. Когніція – всі процеси, в ході яких сенсорні данні трансформуються, поступаючи в мозок, і перетворюються у вигляді ментальних репрезентацій різного типу (образів, пропозицій, фреймів, скриптів, сценаріїв тощо), щоб утримуватися при необхідності в пам'яті людини [9, с. 81].

Мислення людини невербальне, воно здійснюється за допомогою універсального предметного коду [10, с. 13]. З розвитком мислення по мірі накопичення інформації у людини неминуче виникало бажання цю інформацію відобразити в тому вигляді, в якому вона може зберігатися або передаватися від одного члена колективу іншому. Розумові процеси абстрагування вимагали створення адекватної системи відображення предметів, які в даний момент відсутні в полі зору індивідуума. Такою системою стала мова. Таким чином, можна зробити висновок, що мова – один із засобів доступу до свідомості людини [8, с. 14]. Діада «мова – людина» перетворилася в когнітивній лінгвістиці в тріаду «мова – людина – свідомість» [11].

Інструментом оперування в когнітивній лінгвістиці стають оперативні одиниці пам'яті – фрейми, геліштати, концепти. Фрейм – спосіб організації уявлень, збережених в пам'яті, близький до терміну «сценарій» [9, с. 187]. Термін «геліштат» ще не отримав свого точного визначення. В. Маслова визначає геліштати як цілісні допонятійні образи фрагментів світу. Але все ж найважливішим об'єктом дослідження і ключовим поняттям когнітивної лінгвістики є концепт. Хоча зміст цього поняття істотно варіюється в концепціях різних наукових шкіл та окремих вчених, поняття «концепт» можна вважати для сучасної когнітивістики таким, що затвердилося. Проаналізувавши визначення концепту такими вченими, як М. Д. Ахундов, Ю. С. Степанов, О. С. Кубрякова, С. Г. Воркачев, В. І. Карасик, В. А. Маслова, В. Г. Токарев, Г. Г. Слишкін та іншими, ми окреслили основні ознаки концепту: концепт нерозривно пов'язаний з культурою, є елементом людської свідомості і знаходить своє вираження в мові.

Хоча доведено, що концепти являють собою зміст результатів людської діяльності і пізнання світу, механізм утворення концептів до кінця не пізнаний. Початковим етапом формування концептів у пізнавальній діяльності людини є відчуття, коли взаємодія органів чуття, нервової системи, мозку людини і об'єкта навколишньої дійсності формує у свідомості людини суб'єктивний образ об'єктивного світу. Крім того, концепти у свідомості людини виникають в результаті її діяльності, пізнання світу, соціалізації, тобто є результатом предметної діяльності людини, її розумових операцій.

Ще одне відкрите питання когнітивної лінгвістики – питання кількості концептів та їх класифікації. Щодо структури концепту, хоча різні вчені виділяють різні компоненти складу концепту, загально визнаним є те, що він має складну, «шарувату» структуру. Різні шари є результатом різних епох. Концепт є неоднорідним і непостійним, він змінюється і розвивається.

Така велика кількість невирішених теоретичних і методологічних питань є природною для когнітивної науки, яка є молодою, і знаходиться в стадії розвитку і становлення. Саме тому когнітивна парадигма наукового знання представляє «один з найперспективніших напрямків в дослідженнях міждисциплінарного характеру» [6, с. 41].

Як було зазначено, лінгвістика поліпарадигмальна. Сучасний когнітивний підхід до вивчення мови є настільки складним, що кваліфікується як міждисциплінарний, адже він об'єднує зусилля лінгвістів, філософів, психологів, нейрофізіологів, культурологів, фахівців у галузі штучного інтелекту.

кту та інших. Така взаємодія дає нові більш сучасні інструменти, комплексні підходи до вивчення мови, відкриває перспективи розвитку сучасної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кун Т. Структура научных революций [Электронный ресурс] / Томас Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 288 с. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/kunts01/>
2. Демьянков В. Парадигма в лингвистике и теории языка [Электронный ресурс] / В. З. Демьянков // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство : сб. [в честь Е. С. Кубряковой] / отв. ред. Н. К. Рябцева. – М. : Языки славянских культур, 2009. – (Studia philologica). – С. 27–37. – Режим доступа: <http://www.infolex.ru/FORKB09.HTM>
3. Сусов И. Языковое общение и лингвистика [Электронный ресурс] / И. П. Сусов // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. – Калинин, 1985. – С. 3–12. – Режим доступа: <http://www.konf-csu.narod.ru/ze/educ/paradigm.html>
4. Демьянков В. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода [Текст] / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С.17–33.
5. Алефиренко, Н. Ф. Когнитивная лексикология русского языка [Электронный ресурс] / Н. Ф. Алефиренко. – 43 с. – Режим доступа: http://if.bsu.edu.ru/if/_files/publ/Alefirenko.pdf
6. Кубрякова Е. О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный» [Текст] / Е. С. Кубрякова // Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Воронеж, 2001. – С. 4–10
7. Маслова В. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/maslova.htm>
8. Когнитивная лингвистика [Текст] : [монография] / [З. Д. Попова, И. А. Стернин]. – М. : АСТ: «Восток–Запад», 2007. – 314 с.
9. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]; под ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
10. Семантико-когнитивный анализ языка [Текст] : [монография] / [З. Д. Попова, И. А. Стернин]. – Воронеж: Истоки, 2007. – 250 с.
11. Светоносова Т. Когнитивная лингвистика и лингвокультурология : черты и различия [Электронный ресурс] / Т. А. Светоносова // Филологические науки в МГИМО : сборник науч. трудов. – № 27 (42) / МГИМО(У) МИД России; отв. ред. Г. И. Гладков. – М. : МГИМО-Университет, 2007. – с. 39–46. – Режим доступа: <http://www.mgimo.ru/files/30737/30737.pdf>

Б.Д. Тургунбаева,

старший преподаватель,

Ошский государственный университет,

г. Ош, Кыргызская Республика

СОЧЕТАЕМОСТЬ И ВАЛЕНТНОСТЬ ГЛАГОЛА В ГЛАГОЛЬНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЯХ В КЫРГЫЗСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Учение о словосочетании издавна привлекало внимание кыргызских и английских лингвистов. В их трудах накоплен богатый материал, разъясняющий всю совокупность сложных вопросов, связанных с исследованием этого типа синтаксических отношений.

В кыргызском и английском языках глагольные словосочетания являются одним из самых продуктивных и широко распространенных типов словосочетаний. Глагольные словосочетания занимают особое место в теории и практике преподавания, так как в глаголе, более чем в какой-либо другой части речи, наблюдается многообразие форм словосочетаний, взаимозависимость значения глагола и структуры словосочетания. «В кыргызском языке глагольные словосочетания являются одним из самых активных типов словосочетаний, так как с глаголами свободно могут сочетаться все именные части речи, подражательные слова, наречия, деепричастия и скованные сочетания со служебными словами» [4, с. 12].

Конец XIX века и особенно начало XX века знаменуют собой возникновение подлинно научной теории словосочетания, связанной с именами таких выдающихся ученых, как Ф. Ф. Фортунатов, А. А. Шахматов, А. М. Пешковский, Л. Блумфильд, С. Г. Тер-Минасова, Л. С Бархударов, А. Жапаров, А. Турсунов и др.

Еще в 30-х годах нашего столетия Г. Палмер разработал систему моделей глагольных словосочетаний и выделил 27 глагольных моделей, которые он считал необходимым ввести в словарную статью соответствующий номер модели наряду с ее обобщенным вербальным обозначением [1, с. 75]

А. Хорнби использует тот же принцип моделирования глагольных словосочетаний [6, с. 21–121]

Система глагольных моделей, разработанная Р. С. Гинзбург, отличается от системы разработанной Г. Палмером и А. Хорнби, прежде всего тем, что сами модели выделяются на уровне классов слов – частей речи. Модели представляют в обобщенном виде структуру словосочетаний, в котором используются глаголы современного английского языка. В основу разработанного ею набора моделей положены два критерия: 1) обусловленность значения глагола структурой словосочетания, 2) регулярность употребления глагола в данном значении в словосочетании, имеющим данную структуру. Автором было выделено 22 моделей глагольных словосочетаний [7, с. 197].

Учение о словосочетаниях в кыргызском языке развивалось очень поздно и медленно. Впервые в 1955 году А. Джапаровым была защищена кандидатская диссертация по теме «Анализ общей грамматической структуры словосочетаний в современном кыргызском литературном языке». За ним Дж. Андабекова защитила кандидатскую диссертацию, посвященную описанию одного из частных его вопросов – именно словосочетанию с опорными словами, выраженными именами существительными. А в 1991 году А. Турсунов успешно защитил докторскую диссертацию на тему: «Глагольные словосочетания в кыргызском языке». Э. Абдулдаев, А. Жапаров, Б. Орузбаева, А. Турсунов и другие кыргызоведы в школьных учебниках по кыргызскому языку только с 1968 года начали вводить краткие сведения о словосочетаниях. А. Турсунов утверждает, что словосочетание – это семантико-синтаксическое соединение двух или более полнозначных слов, связанных подчинительной связью и выражающее отношения между обозначенными его компонентами понятиями [4, с. 11]. Обратив внимание на вышеуказанные данные, мы уверены, что особенности глагольных словосочетаний в кыргызском языке – один из материалов, нуждающихся в исследованиях, что и становится основной целью данной статьи.

Профессор А. Т. Турсунов предлагает классифицировать глагольные компоненты, глагольные словосочетания делятся на три основные группы: 1) с примыкаемыми словами; 2) с управляемыми именами 3) со служебными словами – а) послелогоми, б) служебными именами. В свою очередь каждая из этих групп в зависимости от того, какой частью выражены подчиненные компоненты и какими формами они связаны, делятся на ряд подгрупп. Классификация глагольных словосочетаний на основе вышеуказанных принципов дает возможность выявить синтаксические свойства глаголов, их сочетаемость с различными частями речи, определить типы синтаксической связи, характерные для глагольных словосочетаний, установить их структурные типы и грамматические отношения между глаголом и зависимым компонентом [4, с. 13].

По своей структуре и возможностям сочетаемости компонентов выраженных той или иной частью речи, ядерные словосочетания с глагольным ядром весьма разнообразны. Все основные способы синтаксического подчинения: форма слова, служебные слова (предлоги), порядок расположения элементов используется в глагольных словосочетаниях.

Как было указано выше, в английском языке в препозиции к глаголу могут свободно употребляться только наречия. Например: *slowly running – running slowly*. Предложные наречия – *down, in, out, off* и др, вообще не могут употребляться в препозиции к глаголу.

Следует отметить, что в рассматриваемых языках расположение компонентов объектных словосочетаний разное. В кыргызском языке зависимый компонент словосочетания предшествует ядерному слову, а в английском зависимый компонент находится в постпозиции к ядерному слову.

Каждая группа в зависимости от того, какой частью речи выражены подчиненные компоненты и какими формами они связаны, делятся на несколько подгрупп. Например: глагольные словосочетания с управляемыми именами подразделяются на подгруппы: словосочетания с именами в винительном падеже, с именами в исходном падеже и т.д. Классификация глагольных словосочетаний на основе вышеуказанных принципов дает возможность выявить синтаксические свойства глаголов, их сочетаемость с различными частями речи, определить типы синтаксической связи, характерные для глагольных словосочетаний, установить их структурные типы и грамматические отношения между глаголом и зависимым компонентом [4, с. 12–13].

Таким образом, классификация глагольных словосочетаний зависит от классификации самих глаголов-ядер словосочетаний. Именно принадлежности глагола к тому или иному грамматическому подклассу и определяют структурные особенности словосочетания, в котором данный глагол является ядром [1, с. 77].

В основе классификации глагольных словосочетаний глаголы делятся на переходные и непереходные. Переходность и непереходность глаголов является один из самых ярких валентностных характеристик английского глагола. Великий ученый А. И. Смирницкий рассматривал переходность как категорию грамматическую, зависящую от способности глагольной лексемы к беспредложному управлению [2, с. 34].

По мнению ученого И. В. Ивановой в английском языке есть очень небольшое количество переходных или полностью непереходных глаголов. Глаголы в английском языке почти утратили закрепленную характеристику переходности и непереходности, она практически превратилась в синтаксическую сочетаемость глагола [1, с. 75]. В английском языке переходность не закреплена за отдельным глаголом, а обусловлена синтаксической конструкцией.

А в кыргызском языке переходные глаголы сочетаются с различными лексико-грамматическими разрядами слов и как в английском языке образуют словосочетания с объектными отношениями. В таких словосочетаниях, если исходить из числа распространителей, детерминируемых глаголом, в кыргызском языке глаголы бывают также одно, двух и более валентными.

Учитывая морфологический состав (простые, сложные и многосоставные глагольные словосочетания) и синтаксические связи (примыкание, управление, соподчинение), профессор А. Турсунов предложил **121 моделей** глагольных словосочетаний [5, с. 290–295].

По мнению ученого Ч. К. Наймановой в глагольных словосочетаниях выражаются объектные отношения указывающие на различный характер направленности действия, на предмет (прямой или косвенной объект), либо на обратную направленность прямого или косвенного объекта на психо- физическое восприятие субъекта. При этом переходное действие, выражаемое глаголом переходной семантики, конкретизируется, определяется зависимым объектом. Следовательно, объектные отношения обнаруживают органическое единство со смысловыми (лексико-семантическими) отношениями сочетающихся имени и переходного глагола [1, с.76]. Профессор, Ч. К. Найманова изучив валентность глаголов в английском, кыргызском и русском языках выделяла 14 моделей валентность глаголов [1, с. 26].

Согласно с мнениями выше указанных лингвистов, мы можем сказать, что глагольно-объектные словосочетания играет огромную роль по употреблению и по своей структуре. Объектное словосочетание это синтаксическое сочетаемость глагола с определенными знаменательными словами. Оно имеет двучленную и многочленную структуру и номинативную функцию. Как и другие словосочетания, объектные словосочетания в кыргызском и английском языках являются строительным материалом для предложения.

Таким образом, как словосочетание глагол сочетается с другими словами и обладает объектной валентностью. По своей семантике и структуре объектная валентность глагольных словосочетаний очень многообразно и дается множеством моделей. Структура словосочетаний, зависит от синтаксической валентности и семантики ядерного слова.

Объектное словосочетание может быть двучленным или трехчленным в зависимости от валентности переходного глагола. Если глагол одновалентный, то объектное словосочетание представляет собой двучлен, если глагол двухвалентный, то, объектное словосочетание представляет собой трехчлен.

В английском языке основной синтаксической связью в глагольных объектных словосочетаниях является примыкание, а в кыргызском языке – управление и примыкание.

В выше рассматриваемых языках валентность глагола может быть представлено множеством моделей, в зависимости от его лексико-грамматических категорий.

Как результат данной исследований мы решили рассмотреть некоторые модели одновалентных глагольных словосочетаний в сопоставляемых языках.

1. Модель **Verb + Adverb (глагол + наречие) – (этиш + тактооч)**:

В английском языке в препозиции к глаголу могут свободно употребляться только наречия. В основном, наречия занимают постпозиции к глаголу.

Run quickly – бат чуркоо

Sing loudly – катуу ырдоо

В английском языке сочетаемость с наречием, характеризующим образ действия, является показателем полнозначительного глагола как морфологического класса слов, так как связочные глаголы этим типом сочетаемости не обладают. Синтаксическая связь – примыкание.

А в кыргызском языке глагол и наречие сочетаются по способу примыкания и наречие занимает препозицию по отношению к ядерному глаголу.

Катуу ырдоо, тез жүрүү, түз жүрүү, алдыга басуу.

2. Модель Verb + Pronoun (глагол + местоимение), (этиш + ат атооч)

В английском языке в этом типе словосочетаний личное местоимение стоит в объектном падеже: to tell him, to see her, to help them.

А в кыргызском языке адьюнкт (личные, определительные, собственные, указательные, вопросительные (ким, эмне) местоимения), соотносительный с именами существительными, может стоять в форме любого косвенного падежа и сочетаться с ядерным глаголом способом управления. Адьюнкт, выраженный вопросительными местоимениями, соотносительные с прилагательными, наречиями, числительными (кандай, кандайча, нече), сочетается с ядерным глаголом путем примыкания.

3. Модель Verb + Numerals (глагол + числительное), (этиш + сан атооч)

В английском языке в данных словосочетаниях адьюнкт (числительное) стоит в общем падеже и сочетается в рассматриваемых языках по способу примыкания: *to run first – бежать первым – биринчи болуп чуркоо, to write twice – эки жолу жазуу – тасатъ два раза*. В кыргызском языке числительное стоит перед глаголом, а в английском наоборот после глагола.

4. Модель V+N (глагол + существительное), (этиш + зат атооч)

В составе этого типа сочетания переходный глагол является ядром, а существительное адьюнктом. По своей семантике глаголы бывают разнообразными. Эти могут быть глаголы, обозначающие конкретные физическое действие (**to open – открывать – ачуу, to write – писать – жазуу**), чувственное восприятие (*to feel – чувствовать – сезүү, to see – видеть – көрүү*), глаголы речи (*to tell – рассказать – айтып берүү, to say – говорить – айтуу*) и т.д.

Адьюнкт данной модели может быть выражен конкретным или абстрактным, одушевленным или неодушевленным существительным. В английском языке в этом типе словосочетания основной синтаксической связью является примыкание и порядок расположения членов соблюдается твердо. Объектной валентностью обладает существительное-адьюнкт в общем падеже, выполняющее функцию объектного дополнения: *to write a letter; to send information*.

В кыргызском языке словосочетания данной структурной модели могут передаваться несколькими структурными моделями. В кыргызском языке адьюнкт стоит в форме любого косвенного падежа, кроме родительного и сочетаются с ядром путем управления. Например: *менде машина бар (адьюнкт стоит в форме местного падежа), эрежени сактоо (адьюнкт стоит в винительном падежа), үйдөн чыкты (адьюнкт стоит в форме исходного падежа)*. Сочетаясь посредством управления с адьюнктом глагол образует словосочетания с объектными отношениями, при этом адьюнкт занимает препозицию по отношению к ядру словосочетания и имеет следующую модель N+V.

5. Модель V + prp + N (Prn) Этиш + предлог + зат атооч (ат атооч)

Предлог в данном словосочетании соединяет оба компонента. Адьюнкт выражен существительным или указательным местоимением или местоимением в одном из падежей в кыргызском языке, а в английском языке – в объектном падеже. Если адьюнкт в английском языке выражен существительным или указательным местоимением, то синтаксическая связь не имеет никакого морфологического характера и выражается примыканием и твердым порядком компонентов словосочетания. Если адьюнкт в английском языке выражен личным местоимением в объектном падеже, то синтаксическая связь выражается по способу управления. В кыргызском языке адьюнкт, выраженный в одном из четырех падежей, сочетается с ядерным глаголом или путем управления при помощи послелогов послеложной связью, и адьюнкт занимает препозиции к ядру. Например: *to arrive in Osh – Ошко (шаарына) келүү, to look for him – аны издөө*.

Таким образом, в современном английском языке предлоги, как фиксированный порядок слов в предложении, стали основным средством выражения синтаксических отношений между словами. В кыргызском языке функцию предлогов играют послелогов. Кыргызский послелог по содержанию и по своим синтаксическим функциям наиболее близок к английским предлогам. Функции английских предлогов очень многообразны. Существует ряд различий в расположении предлога в английском и кыргызском языке. Например: *I visited America to practice the English language. – Мен Америкага англис тилин үйрөнгөнгө келдим*.

В английских объектных словосочетаний предлог, соединяя зависимый компонент с ядерным, стоит перед управляемым словом. А в кыргызском языке в аналогичных сочетаниях послелог стоит после управляемого слова.

Мы можем предложить ряд активных предложных словосочетаний глагола с существительным в английском языке и их эквиваленты в кыргызском языке.

1. Verb (ядро) + of + noun (адьюнкт) – Этиш + of + Зат атооч

В английском языке это словосочетание синтаксически выражается по способу примыкания: *to dream of the life*. Данный модель английского языка соответствует в кыргызском языке словосочетания с послеложным объектом и объектом в падежной форме, где синтаксическая связь выражается по способу управления: *жашоо жөнүндө кыялдануу*.

2. V (ядро) + for + N (адьюнкт) – Этиш + for + Зат атооч

Синтаксическая связь в этом словосочетании в английском языке выражается по способу примыкания: *to look for a house, to thank for the visit*. В кыргызском языке данный модель дается с послеложным объектом в дательном, винительном и именительном падежах и имеет инвертированный порядок слов (адьюнкт предшествует ядру): *үйдү издөө, келгени үчүн ракмат айтуу*. Синтаксическая связь в этих словосочетаниях в кыргызском языке образуется по способу примыкания.

3. V (ядро) + in + N (адьюнкт) – Этиш + in + Зат атооч

Синтаксическая связь в этом словосочетание в английском языке образуется по способу примыкания: *to take part in the seminars, to compete in the game*.

Синтаксическая связь данной модели в кыргызском языке осуществляется по способу примыкания и соответствует словосочетания с послеложным и объектом в дательном и местном падежах. В кыргызском эквиваленте наблюдается инвертированный порядок слов (адьюнкт + ядро): *семинарга катышуу, оюнда жарышуу*.

На основании анализа валентности и сочетаемость глагола в глагольных словосочетаниях в сопоставляемых языках мы можем делать следующие выводы:

1. В современном английском языке, также как и в кыргызском языке различаются три активной синтаксической связи: согласование, примыкание, управление. Но в кыргызском языке кроме выше перечисленных приемов синтаксической связи, есть послеложная связь.

2. В английском языке основным типом синтаксических связей является примыкание, с помощью которого актуализируются валентные свойства комбинирующихся единиц. А в кыргызском языке типы синтаксических связей слов зависят от принадлежности данных слов к той или иной части речи, от структурных особенностей частей речи.

3. В этих сопоставляемых языках глагол имеет правую и левую валентность – по положению адьюнкта в отношении к ядру – в препозиции и постпозиции для субстантивных, адъективных, адвербиальных словосочетаний. В кыргызском языке адьюнкт всегда предшествует ядерному слову и имеет правой валентностью. А в английском языке адьюнкт в глагольных словосочетаниях занимает постпозицию по отношению к ядерному глаголу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Найманова Ч. К. Валентность и сочетаемость частей речи в разносистемных языках / Ч. К. Найманова : [монография]. – Бишкек, 2004. – 182 с.
2. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во лит-ры по иностр. языкам, 1957. – 286 с.
4. Турсунов А. Глагольные словосочетания в киргизском языке. Автореф. дис.... доктора филол. наук / А. Турсунов. – Алма-Ата, 1991. – 47 с.
5. Турсунов А. Кыргыз тилиндеги этиштик сөз айкаштары / А. Турсунов. Часть II. – Фрунзе, 1978. – 337 с.
6. Хорнби А. С. Конструкции и обороты английского языка / А. С. Хорнби [пер. с англ.]. – М. : Учпедгиз, 1958. – с. 21–121.
7. Ginzburg. R. S. Verbal Collocations in Modern English, 1975. – 304 p.

*Н.М. Шкворченко,
кандидат філологічних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

СУЧАСНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Проблема ефективності мовної комунікації та мовного впливу є багатогранною і надзвичайно актуальною в сучасній науці: лінгвістиці, соціології, психології, риториці і філософії. Багато в чому це пов'язано з інтенсивним і екстенсивним розвитком політичних, економічних і міжкультурних відносин в сучасному світі, а також з прагненням сучасного суспільства до вдосконалення та розвитку ефективності людської діяльності в усіх галузях.

Ефективне мовленнєве спілкування має особливе значення, коли люди використовують мову для соціально значимих цілей, і в першу чергу, в політиці і дипломатії. Ораторський стиль мовлення викликав інтерес вчених протягом багатьох років, починаючи з античних часів і до сьогоднішнього дня. У сучасних умовах роль політичного виступу набуває особливо важливого значення.

Дискурс можна розглядати як складне комунікативне явище, мовленнєву дію, яка включає в себе як соціальний аспект, що характеризує комунікантів, так і процеси виробництва і сприйняття повідомлення. У вузькому розумінні, дискурс являє собою зв'язну послідовність мовних одиниць, відтворюваних комунікантом для сприйняття співрозмовником в конкретний момент часу, у конкретному місці, керуючись конкретною метою [1; 2]. Перетин і розширення меж міжнародного спілкування призводить до того, що кожного політика слухають політики і громадяни інших держав. У зв'язку з цим важливо враховувати лінгвістичні та психологічні особливості міжкультурного політичного спілкування.

Актуальність цієї статті обумовлена необхідністю більш глибокого вивчення вербальних і невербальних характеристик політичного дискурсу з акцентом на міжкультурний аспект його сприйняття.

Об'єктом цього дослідження є англомовний політичний дискурс.

Громадське призначення політичного дискурсу полягає в тому, щоб вселити і переконати, пробудити в адресатові наміри, дати ґрунт для переконання і спонукати до дії. Ефективність політичного дискурсу можна визначити щодо цієї мети.

Політичний дискурс, щоб бути ефективним, повинен будуватися відповідно до певних вимог. Оратору необхідно:

- з самого початку вказати конкретний привід для виступу, вказати мотив;
- підкреслити від особи якої партії виступає;
- уникати прояву особистісних мотивів і намірів, тоді підкреслюється соціальна значущість і відповідальність в тому, що він представляє інтереси всього суспільства в цілому.

Одним із засобів знищення супротивника в політичних дебатах є висміювання противника, але образливий гумор сприймається суспільством як доречний тільки в найкритичніший період.

У більш м'якій формі виключають супротивника з гри, коли говорять не про особистості, а про помилкові неспроможні погляди. Відсторонивши таким чином опонента від рівноправної участі в обговоренні питань оратор залишається один на один зі слухачем; вільний обмін не передбачається, оскільки політичний дискурс не націлений на діалог [3].

Розуміння політичного дискурсу передбачає знання фону, очікувань автора, аудиторії, прихованих мотивів, сюжетних схем і логічних переходів, що існують у конкретну епоху. Тому необхідно визнати, що необхідно вивчати політичний дискурс в рамках політичної філології.

Політичний дискурс розглядається з трьох точок зору:

- чисто філологічного – як будь-який текст; проте звертаючи на політичний та ідеологічний фон;
- соціопсихолінгвістичної – при вимірюванні ефективності політичних цілей мовця;
- індивідуально-герменевтичного – при виявленні особистісних смислів автора або інтерпретатора дискурсу в певних обставинах.

Політологічна філологія досліджує співвідношення властивостей дискурсу з такими концептами, як «влада», «вплив» і «авторитет» у зв'язку з мовними особливостями поведінки мовців та інтерпретації їх мовлення.

Феномен мовленнєвого впливу являє собою різноманітне явище, тому ми спробуємо в даній статті розглянути політичну метафору в мові засобів масової інформації та його переклад. Політична метафора є мовленнєвим впливом з метою формування у реципієнта позитивної або негативної думки про ту чи іншу політичну одиницю / партію, програму.

Журналісти використовують також різновид метафори – алюзію – особливий прийом текстотворення, що полягає у співвіднесенні змісту тексту з прецедентним фактом, історичним чи літературним.

Як і інші технології мовного впливу, політична метафора стає все більш керованим явищем. Підвищується і ефективність її застосування: політична метафора чуйно реагує на події в країні і на мовну моду.

ЗМІ є сьогодні основним і ефективним інструментом політичних маніпуляцій. Політичною маніпуляцією називається специфічний вид мовленнєвого впливу, який має на меті впровадження у свідомість під виглядом об'єктивної інформації неявного, але бажаного для тих чи інших політичних груп змісту. Технології мовного впливу в ЗМІ сьогодні розроблені настільки, що можуть реально і суттєво впливати на поведінку мас, на результат виборів, на популярність того чи іншого політика або політичного проекту і т.д. Не дарма сьогодні журналістику називають «четвертою владою».

Необхідно відзначити, що при політичній дискусії терміни, оцінювані позитивно прихильниками одних поглядів, сприймаються негативно, часом навіть як образа, іншими.

Говорячи про суспільно-політичну лексику, можна виділити запозичення з інших мов (в основному, англійської, як міжнародної мови). Конкретними прикладами є: президент, прем'єр, спікер; парламент; регіон; імпічмент; інавгурація; рейтинг; легітимний; брифінг; саміт; мер; екстрагувати; сепаратисти і т.п.

Українські аналоги поступилися місцем вищеназваним запозиченням і нова суспільно-політична лексика широко застосовується в засобах масової інформації. Вивчення значення і місця запозичень англійської лексики в системі української мови, виявлення типів нових слів із суспільно-політичною семантикою, виявлених у засобах масової інформації, спроба класифікації цього пласта лексики і співвіднесення його із загальною системою запозичень сучасної української мови допомагає зрозуміти мову сучасного політичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борботько В. Г. Элементы теории дискурса / Борботько В. Г. – К. : ВШ, 1981. – 114 с.
2. Карасик В. И. О типах дискурса [Текст] / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. [под ред. В. И. Карасика, Г. Г. Слышкина]. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
3. Коваль Н. О. Просодичні іміджеві характеристики політичної ораторської промови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Наталія Олександрівна Коваль. – Одеса, 2010. – 18 с.

Marina Yurchenko,
student of Alfred Nobel University,
Dnipropetrovsk, Ukraine
Supervisor: Ph.D, Associate professor,
I.I. Lipskaya

THE REALITIES AND THE PROBLEM OF ITS TRANSLATION

М. Юрченко, студентка Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля, Дніпропетровськ, Україна.

Реалії та проблеми їх перекладу. Стаття присвячена розгляду реалій як важливого з лінгвістичної точки зору феномена. Розглядаються роботи таких науковців, як Корунець, Влахов, Флорін та інші. У статті розглядаються особливості реалій, способи їх перекладу та аналізу.

М. Юрченко, студентка Днепропетровского университета им. Альфреда Нобеля, Днепропетровск, Украина.

Реалии и проблемы их перевода. Статья посвящена рассмотрению реалий как важного с лингвистической точки зрения феномена. Рассматриваются работы таких научных деятелей, как Корунец, Влахов, Флорин и другие. В статье рассматриваются особенности реалий, способы их перевода и анализа.

The term *realia* refers to a local word or phrase that doesn't translate because there is no obvious equivalent in the target language – and there are several strategies for handling them.

The term *realia* comes from Latin and has the meaning of 'real things' and in translation studies, is used to refer to concepts which are found in a given source culture but not in a given target culture. This is due to the fact that cultures construct reality in different ways. According to Leppihalme "lexical elements (words or phrases) that refer to the real world 'outside language' ". Leppihalme, however, also points out that the distinction between extra- and intralinguistic is somewhat artificial, for when we deal with words, we necessarily also deal with language, even if the words themselves refer to the world outside"

In translation, *realia* are words and expressions for culture-specific material elements. The Bulgarian translators Vlahov and Florin indicated that since *realia* usually pertaining to a very local culture, they often pose a challenge for translation process.

It must not be confused with terms. There is a fundamental difference between *realia* and terms. The scientific lexicon is predominant in terms, and they are used with a definite stylistic aim. *Realias* met mainly in some descriptive science and usually they represent elements of the local and historical color. Mostly they are used in the scientific literature to designate things that have the reference to the scientific sphere, and also appears in other kinds of texts to serve a specific stylistic purpose.

The establishment of appropriate way of translation when words to be translated has no appropriate equivalent in the target language is the compulsory requirement for translator. In addition, during the *realia* translation we must take into consideration the unawareness level marked with an object. We should focus on contextual translation, and should not forget that reality can be used as a stylistic means.

The first clause of adequate *realia* translation is their deep knowledge. Translating foreign language text that reflects national culture stereotypes, customs and events, the interpreter should use the knowledge resources of the native language. It is necessary to know how these words would be named in the native language if they existed. When an interpreter has clear understanding of reality and its contextual usage, it becomes easier to find an adequate analogue.

The problem of reality translation is considered one of the most important and most difficult in terms of translation and intercultural studies of national-cultural specificity of language and speech activity. While the linguistic and cultural diversity is now defined as richness of civilization, the translation in its turn serves for their preservation. Translation acts as a means of protecting national languages and cultures, giving impulses for their self-development and at the same time keeping them from excessive of foreign influence.

As Korunets noted, the translation decision depends on clearly defined factors such as linguistic and extra-linguistic. These include primarily semantic and structural complexity caused by the units of the national vocabulary source language as its usage context. Also it depends on translation purpose. Realities,

like every other word can acquire in the context of stylistic functions, may get certain connotative semantic, that in fact is the key word. Stylistic amplitude of reality is extremely broad.

The matter is complicated by the fact that the text of the original reality is often perceived as something familiar, organic and familiar to the native readers. Hence the dilemma which way to choose: to show specific and exotic, or save familiarity and lose specificity. This contradiction can be overcome by the translator who knows the culture and tradition in original language.

There exist several classifications of the notion "realia". Realia as the units of translation are divided into abbreviations and phrases.

According to Vlahov and Florin classification, we can define different categories of realia:

- geographic realias (names of the geographic and atmospheric objects and endemic species;
- ethnographic realias (describe everyday life, art and culture of nations, their spiritual and material culture, traditions, religion etc.);
- politics and society.

Also, we should keep in mind that there are *own realias* and *borrowed realias*.

In the process of translation a translator may face a lot of problems and realia translation is one of the most difficult and topical one, and it gives a perfect ground for investigation.

The problem of translating reality is considered one of the most important and most difficult in terms of translation and intercultural studies national cultural specificity of language and speech activity. If linguistic and cultural diversity is now defined as the richness of civilization, it is working on translating its preservation.

As Korunets noted, translation solution setting depends on well-defined factors such as linguistic and extra-linguistic.

Realities, like every other word can acquire in the context of stylistic features certain connotative semantics, in fact - a key word. Stylistic amplitude reality is extremely broad. The matter is complicated by the fact that the text of the original reality is often perceived as something familiar, organic, native readers, the language of which the written text. The translation dilemma is to show specific features, or save familiarity and lose specificity.

Culturally-bound expressions like realia are among the prominent translation problems, especially when translation occurs two distinct languages like English and Ukrainian which are considerably separated both linguistically and culturally.

Indeed one of the most common and correct variant of translation - an equivalent which is able to impress the reader in a way as the author of the origin composed.

Frequently, it is the key element which represents the describing picture in a whole. In order to achieve this goal translator should consider all possible options of translation and choose the most appropriate.

To give the most appropriate translation it is necessary to keep in mind such factors: the type of the text, the meaning of realia in the source text, its role in the culture of the source language, the degree of perception of the unusual word-collocation and exotic expressions in the target language.

Means of realia translation: - the character of the text, - importance of the realia in the context, - nature of the realia, - reader of the translated text.

To translate realia, various strategies exist. According to A. Fedorow theory, the following three methods can be distinguished: 1) Transliteration (complete and partial), 2) Creation of new words or word-combinations, 3) Finding close equivalent.

One more detailed classification of the methods of translation was offered by S.Vlahov and S.Florin:

- 1) Transcription,
- 2) Translation (replacement):
 - a) Neologism,
 - b) Calque,
 - c) Semi-calque,
 - d) The semantic neologism.
- 3) Approximate translation.
 - a) The genus-species line,
 - b) The function equivalent,
 - c) A description, explanation or interpretation.
- 4) Contextual interpretation.

First of all the interpreter may try to find the close equivalent in the target language, but in needs the knowledge of the local stories, history, society behind the realia and the substitute well enough to judge they convey exactly the same meaning.

So, we can distinguish four ways to render the realia into the target language: transcription or transliteration; neologism (calque, half calque, appropriation, semantic neologism); realia substitution; approximate translation (generalization, function analogue, description, explanation, interpretation).

First of all, translation is distinguished from transcription of realia as a first fundamental divide. In the case of translation, it is implicit the attempt at a greater appropriation of the alien element. In case of transcription, there is an attempt to preserve the alien element through own means.

The emphasis of transcription is, therefore, on sound, while the emphasis of transliteration is on the graphic form.

Using transmission method we mean the transmission of foreign language sounds (it may be proper names, geographic names, scientific terms).In this case we use the letters of the alphabet of the receiving culture.

Another way of translation is the neologism (calque).By calque we mean creating a new word. It's a simple or composed word which is formed by literally translating the elements of the expression in the source culture.

The there are half-calques, where only a part of composed expression is preserved.

Also, there is approximate translation of realia which is the most popular according to Vlahov and Florin. Such way of translation allows translate the material in very "approximate" way, but it also often means that the color is nearly almost lost.

There exist some subtypes within this approach.

The principle of with a generic expression of broader meaning is resorting to the noted translation principle of generalization. In such case translator decides not to translate a local color, knowing that in this approach he can give an idea of the objective, material reference.

Another subtype provides a substitution with a function analogue.

The third subtype is the description method (explanation and interpretation of the realia elements instead of realia).Here the interpreter can try to create an explanatory translation that maintains the overall structure of the speech while getting the point across.

There is the fourth translation strategy consisting in the contextual translation of the realia. It assumes that realia elements are substituted with words that, in the context and the context in which they are placed in the original, explain the sense of such collocation.

The presence of realia in the text can be more or less significant, their role can have greater or lesser semantic value.

The way of translation depends on various factors. It could be the type of text is being translated. Also must be considered how the realia element refers to the source culture in terms of importance and familiarity.

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

ЗБІРНИК

Видається з 2004 року

Випуск 23

Підписано до друку 08.05.2015 р.
Формат 60x84/8. Ум.-друк. арк. 33,5.
Тираж 100 прим. Зам. № 1505-03.

Відруковано з готового оригінал-макету у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
вул. Зоопаркова, 25, м. Одеса, 65009, Україна
Тел. +38(048) 7777-591.
e-mail: maritimebooks@yandex.ru
www.law-books.od.ua